

KOCSIS Francisko

Dragă patrie

dragă patrie, îți aduc la cunoștință în scris că-mi merge prost, ca să nu te poți preface mai târziu că n-ai știut, că nu ți s-a spus (nici n-ar trebui, tu ar trebui să te interesezi); îți spun că mi se face o mare nedreptate chiar într-unul din palatele tale de justiție, dar mi se spune să-mi văd de lungul nasului, pentru că n-am habar de treburi atât de sofisticate, mi se spune flegmatic, de parcă aș merita să fiu scuipat în față, că mă pricep numai la poezie, sună de parcă aș fi acuzat că am săvârșit cine știe ce ticăloșie; pentru asta ție ar trebui să ți se tragă o mamă de bătaie, ca să ții minte măcar o dărabă de veșnicie; dar acum nu vreau decât să afli și să-ți pese că nu-mi merge bine; că deplâng să simt cum mi se scurge dragostea de tine;

dragă patrie, toată viața m-am rugat să nu fiu nevoit să aflu cât pot îndura, să nu fiu nevoit să aflu unde și cu ce gânduri mi se sfârșește răbdarea, să nu-mi meargă atât de prost încât să simt mâncărime de răzbunare, dorință de a scălda niște entități în fiere; cum-necum, m-ai adus în pragul acesta, sunt periculos ca un cutremur devastator, ca o explozie nucleară;

se spune, dragă patrie, că fiecare nedreptate se oblojește odată și-odată și cel vinovat va plăti, dar asta nu mă încălzește, am o singură viață, acum și aici (știi și latinește vorba asta!), și nu-s dispus cu nici un chip s-o transform în chin, nici un argument nu-i destul de întemeiat ca să cunosc iadul cu arvună; de aceea îți vorbesc atât de frumos, ca să afli că m-am înfuriat și pot fi declanșat în orice clipă; adevărul e că nici eu nu știu ce dezastre sunt în stare să provoc și ar fi bine să evităm să le cunoaștem împreună; și crede-mă, tot ce-am spus e rugămintă, nu amenințare

Ana BLANDIANA



Posteritatea sau încrederea în timp

Nu-mi mai amintesc când am descoperit definiția estetică a noțiunii de „instalație”. Nici dacă m-a tulburat din prima clipă și, cu atât mai puțin, din ce moment a început să mă obsedeze. În orice caz, nu cred că m-a speriat de la început și sunt convinsă că – în măsura în care am înțeles-o – mi s-a părut mai apropiată de joc decât de artă. Și asta nu pentru că instalațiile nu ar fi niște lucrări de artă, ci pentru că – oricât de frumoase, de sugestive, de pline de idei și de magice – aceste lucrări de artă nu pot deveni *opere* pentru simplul motiv că din compoziția lor lipsește timpul. Nu faptul că sunt perisabile le împiedică să devină opere (la urma urmei și statuile grecești au putut fi ciobite și chiar sfărâmate), ci faptul că sunt programate să fie perisabile, că în mod intenționat și chiar teoretic, timpul este exclus din discuție. Exclus, nu eludat, nu marginalizat, nu uitat pe dinafară întâmplător, ci interzis pur și simplu în mod formal, prin definiție. O instalație este o lucrare de artă gândită în așa fel încât să nu dureze, programată să dispară cât mai curând, ca și cum nu ar fi existat niciodată, lovită de interdicția perenității. Și de unde la început, cu ani în urmă, asemenea lucrări apăreau ca niște trăznăi în căutarea cu orice preț – chiar și cu prețul dispariției imediate - a originalității, încet, încet disprețul față de durată s-a întins, a molipsit tot mai mult tot mai fragila încredere în posteritate și a devenit o formă de artă majoritară.

În acest punct încep întrebările ale căror răspunsuri sunt tot atâtea spaime. Ce argumente ale neîncrederii în viitor îi face pe artiști să nu le mai pese de el? Ce intuiție a perisabilității universului nostru îi face să accepte pieirea fără alternativă a însuși rostului lor în lume? Ce presentiment al apropierei sfârșitului

lumii le dictează refuzul de a mai ridica ochii dincolo de orizontul clipei?

Îmi aduc aminte, în acest context, mirarea și emoția mea în fața tablourilor (dacă li se poate spune așa) realizate de indienii Navajo din nisipuri colorate oferite răsuflării distructive a vântului. Timp de zile întregi, cu o minuție și un simț artistic transmis imemorial, artistul sau artiștii așezau fire de nisip colorate diferit în modele complicate, realizând minunate covoare ce îmbinau în jocuri savante nesfârșite nuanțe de gri și cărămiziu, de verde și negru. Apoi, când opera era considerată terminată, tribul întreg se așeza în jurul ei pe pământ, contemplând-o nemișcați până când, începând să sufle, vântul amesteca încet culorile, lua cu sine prin aer firele de piatră colorată și, în cele din urmă, o ștergea cu totul de pe fața pământului.

Ar părea că mă contrazic. Cum pot să explic, oare, că, în timp ce perisabilitatea programată a postmodernilor îmi trezește suspiciunea și revolta, ceremonia artistică a destrămării în vânt practică de vechii indieni americani mă emoționează într-un mod aproape mistic? E clar că și una și alta dintre cele două forme de artă îmi provoacă uimirea, după cum e clar că par să se asemene prin felul în care știu dinainte că vor dispărea. Și totuși, în mod evident, sensurile pe care le cuprind nu sunt aceleași. Indienii Navajo nu interzic timpul, ci pur și simplu nu știu că există. Durata pentru ei nu e decât o neglijabilă parte a veșniciei naturii din care fac ei înșiși parte. Iar arta covorului de nisip risipit de vânt este arta destrămării vieții însăși în natura cea veșnică, încât frumusețea nu numai că nu exprimă frivol perisabilitatea și insignifianța, ci devine un elogiu, solemn prin dispariție, al eternității.

S-ar părea că nici unul nici altul dintre cele două exemple de relații cu timpul nu are legătură cu literatura. Și totuși... E cineva în stare să-și mai imagineze azi un poet scriind „Exegi monumentum”? Cu siguranță nu, pentru simplul motiv că, oricât de plin de fantezie, nici un poet contemporan nu mai poate vorbi fără să clipească despre secolele viitoare. Cea mai importantă deosebire dintre noi și Horațiu este că noi știm că imperiul roman a dispărut, ba chiar că lumea noastră este în curs de dispariție după același patent. Este însă această informație suficientă pentru a nu mai spera nimic? Pentru a ne îndoi de continuitatea – dincolo de orice fel de degradări sau tragedii – a lumii? Iar, dacă posteritatea este o formă de supraviețuire în conștiințele altora, avem dreptul să ne imaginăm că toate aceste conștiințe vor dispărea o dată cu noi?

Îmi amintesc – ca dintr-un vis pe care l-am uitat pe jumătate – relatarea, citită cine știe unde, a unui supraviețuitor al căderii Constantinopolului care, în mulțimea ce încerca să se salveze, a văzut în mâna cuiva o operă a lui Aristotel, nemaiajunsă până la noi. Din cele 130 de tragedii ale lui Sofocle nu s-au

păstrat decât 7, iar cele 11 comedii cunoscute nu sunt decât o mică parte din opera lui Aristofan. Și totuși, din puținul ce a rămas, din ceea ce s-a salvat la întâmplare, din norocoasele fragmente de papirus sau tăblițe de ceară pe care hazardul le-a ales să nu fie distruse de cutremure, migrații, naufragii, inundații, războaie a încolțit sămânța culturii europene care avea să continue miracolele antichității. Cum ar fi fost dacă Praxiteles și-ar fi creat statuile nu în marmoră, ci în lut, sau aluat de pâine sau ceară, pentru că bănuia că oricum războinicii Spartei vor înfrânge Atena și le vor distruge? Cum ar fi fost dacă Cicero nu și-ar mai fi scris „Filipicele” rostite în senatul roman, pentru că se temea că republica se va prăbuși, iar Ovidiu ar fi renunțat să mai compună „Tristele” și „Ponticele”, pentru că speranța ca barbarii, în mijlocul cărora trăia, să le păstreze era practic inexistentă?

Dacă posteritatea este ceea ce rămâne, prima condiție ca ea să existe este să existe ceva de rămas. Am spus și am scris de nenumărate ori că nu-mi doresc nimic mai mult decât să reprezint pentru cei ce mă citesc ceea ce au reprezentat scriitorii pe care i-am citit pentru mine. Nu cred că aş avea puterea să mai scriu dacă nu aş fi convinsă că acești cititori, oricât de puțini, există, dacă nu aş spera, cel puțin, că în războiul de la sfârșitul lumilor va dispărea cineva cu o carte a mea în mână.

Mi se va răspunde că cititorii pot să dispară mult înainte să dispară lumea, că e destul ca generațiile următoare să refuze pur și simplu de a mai citi și să se înțeleagă între ei prin mesaje telefonice formate din cuvinte prescurtate sau făcând click pe *like*, pentru ca toate cărțile din istorie să devină inutile. Și, cum trebuie să recunosc, ceea ce văd în jur oferă suficiente argumente în acest sens, poate că logica ar trebui să mă convingă să renunț. Faptul că nu o fac nu se datorește doar ochiului meu programat să vadă mereu partea plină a paharului, ci și unor amintiri de dinainte de istoria scrisă, pe care le simt mai autentice decât orice argument și care mă conving că, de la facerea lumii și până azi, nu există catastrofe totale, că dincolo de orice apocalipsă mai rămâne o ieșire, oricât de îngustă, prin care un fir, oricât de subțire, de speranță reușește să treacă și să se continue. Scufundarea Atlantidei nu a reușit să-i șteargă și amintirea din visul lui Platon, prin care umbrele luminoase ale atlantiților se lungesc peste continentele și mileniile următoare. Cum aş putea crede că dispariția literelor de plumb și a paginilor de hârtie va însemna și dispariția ideilor și metaforelor, personajelor și imaginilor strămutate din ele pe monitoare, când în preistoriile infinit mai vitrege, miturile au reușit să se închege și să treacă, fără nici un suport material, din gură în gură, transformate și îmbogățite mereu, până au ajuns în tipografii? Simplul fapt că motivele basmelor din nord și din sud, din taiga

și din prerii, de pe creste și de sub nivelul mării, se aseamănă și se împletesc, fără a se fi întâlni vreodată, dovedește capacitatea oamenilor de pretutindeni de a extrage esențele, care sunt aceleași, pentru ca să nu dispară odată cu învelișul lor, oricât de diferit, și de a le transmite mai departe, salvându-le astfel. Nu există posteritate mai indubitabilă decât cea a miturilor și nu există literatură mare care să nu fie, într-o formă sau alta, continuarea lor.

3.

Pentru că posteritatea nu înseamnă supraviețuirea unui nume, ci a unui adevăr. Înțeleg perfect de ce Blaga visa trimiterea în lume a versurilor neîngreunate de clopoței numelor proprii ale autorilor, nesemnate, nebruiate de nici un fel de orgolii personale, lăsate libere, numai lumină, numai sens în stare să se topească în alte sensuri la fel de anonime, colective. Pentru că posteritatea nu înseamnă salvarea numelui și a persoanei tale, ci salvarea sâmburelui de lumină pe care îl conții. Și, în acest sens, anonimatul nu i se opune, ci o susține: modestia, umilința pe care le presupune acesta face parte chiar din definiția supraviețuirii, oferind timpului operele nefalsificate de vanitatea de a fi altfel decât cei de dinainte, cât mai noi, cât mai originale.

Dorința de originalitate – opusă cu violență transiterii milenare a miturilor, atente doar la nedegradarea esențelor – a dus la evoluția poeziei de la religie și filosofie la jocul de forme și sunete mândre de lipsa lor de semnificație, de la Orfeu la Breton și mai departe... Iar lipsa de semnificație și de aură generează în mod logic lipsa nevoii de perpetuare, din moment ce nu e nimic de perpetuat...

Am citit undeva că nu de mult s-a sărbătorit la Philadelphia centenarul unui bec electric, unul dintre primele becuri produse, care lumina fără încetare de o sută de ani. Cu acest prilej s-a făcut aproape cu stupoare istoria becurilor electrice, care prin construcție fuseseră făcute să lumineze aproape la nesfârșit. Această longevitate tehnică limitând drastic producția de becuri, asociația producătorilor de becuri a reușit să impună o lege prin care se interzicea producerea unor becuri care să ardă mai mult de 1000 de ore. Și cu timpul această cifră, într-un mod simbolic, s-a mai diminuat. Oricât de incredibilă, povestea este tot atât de reală pe cât de metaforică. Psihologia și interesele societății de consum produc umbre care reușesc să se întindă și peste Parnas. Neîncrederea în timp a transformat posteritatea într-un simplu mit, fără să știe că, ironice, miturile reprezintă cea mai sigură formă de perenitate.

Petru CIMPOEȘU



Jurnale și memorii

Încă din fragedă copilărie am vrut să-mi scriu memoriile. Însă au apărut mereu tot felul de probleme. Mai întâi, nu știam să scriu. Pe urmă, după ce am învățat cât de cât să citesc și să scriu, am constatat că nu prea am despre ce. Nu mi se întâmpla nimic care să merite efortul de a scrie. Căci, să ne înțelegem, a scrie presupune un efort, sau chiar două: intelectual și fizic.

Despre asta discutam mai zilele trecute cu cineva, nu spun cine. De ce nu am ținut niciodată (nici eu, nici el) un jurnal. Și am ajuns în deplin acord la următoarea concluzie: din cauză că nu ni se întâmplă nimic semnificativ. Trăim printre oameni banali și ni se întâmplă doar întâmplări banale sau, în orice caz, care nu merită consemnate, posteritatea nu ar avea ce face cu ele. După ce ne-am îmbătat – sper că ați înțeles, discuția despre Jurnale și Memorii nu avea loc pe uscat –, am putut defini și ce este aceea o întâmplare. O întâmplare este întotdeauna abia amintirea unei întâmplări. Natura ei temporală o face să existe abia din momentul când nu mai există, când e plasată în trecut, ca o suită de prezenturi epuizate. O întâmplare este, așadar, o capcană a timpului, ceva care îl ține captiv, esența ei rezidă în geometria ideală, în cercul închis și izolat, pus la conservat undeva în memorie. Nu vă lăsați manipulați, aceste observații atât de juste și precise au fost formulate și redactate după ce m-am trezit!

Ok, am lămurit o problemă. Cealaltă problemă este că memoria nu actualizează trecutul, nu îl reproduce, nu îl redă, ci îl creează. Așa-

zisa noastră experiență interioară pare să fie mai degrabă o interpretare fiziologic convenabilă, ca răspuns la nevoia de Ficțiune sau, dacă preferați, de sens. Cele mai multe memorii pe care le-am citit – nu am citit multe, ci numai atâtea cât să-mi dau seama că seamănă între ele – se asemanau uimitor cursului scurt de istorie a P.C.R., în măsura în care încercau să schimbe trecutul. Un psiholog german (Hugo Munsterberg, pentru cunoscători) a demonstrat experimental că amintiri clare și vii pot fi totodată greșite. Păi, de ce? Fiindcă omul e un mare consumator de sens, de-aia! Și, acolo unde nu-l găsește, mai pune de la el, completează, umple golurile, atât ale propriei memorii, cât și ale realității în ansamblu. Nevoia de cursivitate, uneori chiar sintaxa și regulile gramaticale, îl obligă să introducă în relatarea lui o logică și relații între evenimente care poate că în realitate nu au existat. Își creează astfel un trecut mai convenabil, măcar în sensul că îi atribuie o semnificație. Pentru autorul de memorii și/sau jurnale, cel mai mizerabil lucru care i se poate întâmpla este să fi trăit o viață ne semnificativă, ceea ce ar însemna că el însuși este o persoană ne semnificativă. Dar ce înseamnă că un lucru are semnificație? Înseamnă că el are o anumită legătură cu transcendentul, cu realitatea ultimă. Sau măcar că deschide o perspectivă către ea.

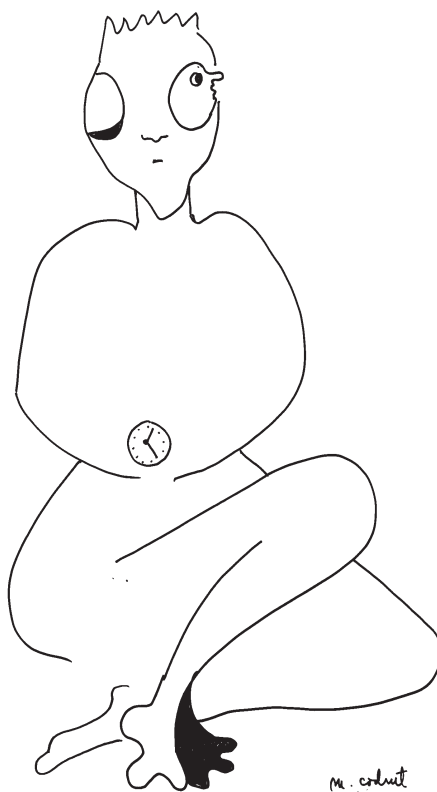
Poftim, în sfârșit am înțeles de ce mi-e lene să țin un jurnal și de ce nu mi-am scris încă memoriile. Nu am avut suficient de bune relații cu transcendentul. Pe de altă parte, constat că majoritatea celor care au astfel de relații, și mai au și timp să scrie despre ele, suferă de un ciudat sindrom retroactiv. După cum spuneam, pun de la ei, mai mult sau mai puțin. Ceea ce, în alți termeni, s-ar putea numi valoare adăugată. Uneori cam multă, alteori prea multă. Depinde cât le iese lipsă la inventar și ce restanțe mai au în raport cu trecutul. Sau, să le spunem cinstit, frustrări. Sau, ca să justificăm: alibiuri.

Sunt foarte mândru de rigoarea și acuratețea demonstrației mele de până aici. Un singur detaliu mă cam săcăie. Că am amintit, la un moment dat, despre realitatea în ansamblu, ca și cum ar fi fost de la sine înțeles că știu ce este ea. Nu știu. Cuvântul „realitate” mă găsește de fiecare dată nepregătit intelectual și mă pune în încurcătură. Cu atât mai mult, ceva numit realitatea ultimă. Am încercat cândva să teoretizez această neputință sau limită a gândirii mele și am scris (despre) niște „ficțiuni ilicite”. Bine, nu prea au fost luate în seamă, dar asta nu m-a împiedicat să-mi acord brevetul de

inventator. Abia în zilele din urmă am citit despre niște semi-ficțiuni inventate de un neamț, Hans Vaihinger, foarte asemănătoare, dar nu identice, cu ale mele. Din câte înțeleg, cartea lui, intitulată *Filosofia lui „ca și cum”* (așa traduc *The Philosophy of „As if”*) și apărută cu mai mult de o sută de ani în urmă, a produs după anii '90 oarecare agitație în mediile filosofice occidentale. Vaihinger deosebește între ficțiuni reale (băi, nu cumva asta e o glumă?) și semi-ficțiuni. În vreme ce ficțiunile „reale” sunt în contradicție cu realitatea, sunt în contradicție cu ele însele și sunt în general înțelese ca ficțiuni, semi-ficțiunile satisfac numai prima și a treia condiție, va să zică sunt coerente (consistente, în sensul american al cuvântului). Mă rog, în clasificarea lui, altminteri foarte elaborată, Vaihinger ne vorbește de asemenea despre ficțiuni virtuozose – care reprezintă un mijloc eficient pentru anumite scopuri, ceea ce înseamnă că, până la un moment dat, aproape toate sunt virtuozose, după care devin vicioase, pierzându-și utilitatea și oportunitatea. De exemplu, teoria geocentrică a lui Ptolemeu; animalul arhetipal al

lui Goethe; lucrul-în-sine kantian; noțiunea de vid. Dar viteza ce este? Dar energia? Și așa mai foarte departe. Îl citează pe Nietzsche, care ar fi spus că viața și știința nu sunt posibile fără concepții imaginare sau false.

Ar cam fi ocazia să mă opresc aici. Îmi voi scrie memoriile, la care visez dinainte de a le fi avut, ca și cum ceea ce vă povestesc s-ar fi petrecut în realitate. Dacă nu s-a petrecut întocmai cum vă spun, sau dacă asta nu vă va folosi la nimic, nu e vina mea, ci a realității, că e problematică. Sau a timpului - oportunitatea, utilitatea au și ele un termen... Dar și din cauză că, de la o vreme, memoria mea cam dă rateuri. Cred că de fapt asta se întâmplă cu oricine se apucă să țină un jurnal sau să-și scrie memoriile. Face acel lucru tocmai din cauză că nu mai are suficientă încredere în memoria lui. Și, într-adevăr, atunci când memoria nu-l ajută, imaginează, mai adaugă de la el... Mă rog, unii ar putea pretinde că astfel realitatea devine victima unui denunț calomnios. Totuși, eu îi voi spune: plus-valoare!



Vizionarul, 2003

Ion MUREȘAN



Să nu-ți zidești grajd în jurul calului

M-am îmbrăcat după televizor. Nu ascuns, pudic, în spatele televizorului, nu m-am lăsat influențat de vreo emisiune de la Fashion TV. M-am îmbrăcat după indicațiile meteorologilor. M-aș fi supărat iremediabil pe breasla asta, dacă nu aș fi ajuns astfel să-mi lămuresc o expresie pe care o purtam în minte de ceva vreme, ca pe o nucă. M-am procopsit cu expresia asta din cartea Martei Bibescu, „Jurnal din 1915” (Editura Compania 2001): „Cutare și-a făcut grajd în jurul calului”.

Iluminarea mea s-a produs în patru etape, fiecare fiind marcată de o aversă de ploaie. Ploaia e un fel de certificat pentru iluminări. Se înțelege că nu aveam umbrelă.

Prima rafală m-a prins în fața unei cârciumi. Am intrat și m-am așezat la masă cu un domn distins. Ploaia îndeamnă la vorbă. Parcă tot românul așteaptă potopul ca să-și facă timp să vorbească. Am aflat, din vorbă în vorbă, că domnul distins era boschetar. Dormea într-o scară de bloc. Se spăla în fiecare dimineață în toaleta de la Urgențe a Stomatologiei. Acolo își făcea și nevoile. Ținea mult la curățenie.

– Dacă aș mai avea acces la secția de împrumut a Bibliotecii Județene, aș fi un om fericit. Aș sta pe o bancă în parc și aș citi trei romane de spionaj pe zi. Dacă stai în parc cu o carte de Gerard De Viliers, *Dragonul roșu*, să zicem, nu-ți mai trebuie mâncare o jumătate de zi. Pur și simplu uiți de foame și de noaptea care vine. Din păcate – a continuat boschetarul – am împrumutat, am „subînchiriat” o carte luată de la bibliotecă unui alt boschetar, cartea mea preferată,

Cârțița de John Le Carré, care coleg dracu știe unde a dispărut. Așa mi-am pierdut dreptul la legitimație.

A doua rafală m-a prins în fața unei cofetării. M-am așezat la masă și am luat o cafea. Lângă mine s-au așezat doi tineri, un băiat și o fată. Se mâncau din ochi. Nu se mai săturau unul de altul. Ploaia bătea cu furie în vitrină.

– Dacă am avea noi o garsonieră și nu am fi obligați să stăm în cămin – a zis băiatul – ne-ar păsa nouă de ploaia asta?

Peste ochii ei a trecut o undă de ceață, nu atât de groasă ca să nu poți vedea în ei conturul unui bloc de garsoniere. Iar dacă te uital și mai atent puteai să vezi funcționarul stării civile, cu tricolor pe piept, întrebându-i dacă sunt de acord să fie împreună și la bine și la rău până când moartea îi va despărți.

A treia aversă m-a prins în fața unui bufet cu autoservire, aproape de piață. M-am așezat cu cincizeci de vodcă în mână la o masă rotundă, în picioare. Un bărbat și o femeie, între două vârste, păzeau un televizor învelit într-o pătură.

– Dacă am avea noi o Dacie 1300, nu am fi nevoiți să stăm în jegul ăsta, printre țigani, așteptând să treacă ploaia, a zis femeia.

A patra oară a venit potopul. Ploua cu bulbuci. Nu vedeai la doi metri în față. M-am refugiat unde m-a prins urgia, într-un bar select. Am sărit peste băltoacele din fața intrării, am stropit o domnișoară cu ciorapi negri, fini, care se înghesuia și ea la adăpost și m-am așezat la o masă, că nu se face să stai în picioare în barurile selecte. În fond, ploile astea scurte pot dura o veșnicie. Au venit doi tineri (cravate, sacouri, pantofi lustruiți, tunsoare scurtă). Cu sucurile „naturale” în față, au început să vorbească despre tehnologia administrării unui local: că e bine să întreții cea mai desăvârșită curățenie, că personalul feminin, drăguț, atrage clientela etc.

– Dacă aș avea eu un Jeep, aș avea mult mai mare succes în afaceri, a zis cel cu cămașă albastră,

„Da, noroc că vântru-o stat”, vorba Mariei Tănase, că altfel aș fi întâlnit și alți oameni care visează să-și facă grajd în jurul calului. Nu mai mult. Urcând pe scări, mi i-am înaginat pe toți acești oameni punându-și întrebări inverse: dacă nu aș avea un Jeep, dacă nu aș avea o Dacie, dacă nu aș avea o garsonieră, ce m-aș face? Și mi i-am înaginat pe toți acești oameni în parc, pe o bancă lungă și tricoloră, alături de distinsul boschetar, citind lungi romane de spionaj.

Alexandru VLAD



Petre

Imediat după ce mulțimea a început să iasă din capelă, unii luând din coroanele de flori ce se ridicau într-un morman uriaș, alții praporii sau crucea, alții ieșind fără să știe ce să facă cu mâinile, vârandu-le în buzunare și după aceea scoțându-le imediat, unii șoptindu-și câte două cuvinte, așteptându-se ca să se înșire în convoi, formând convoiul în urma preotului și familiei și au luat-o pe alea cimitirului, imediat după aceea, cum spuneam, am dat colțul și l-am găsit pe Petre. Fuma.

– Gata? mă întrebă el.

– Gata, i-am confirmat eu.

A stat un moment și a ezitat. Știam ce-i trecea prin cap.

– Păi, eu zic s-o ștergem. Nu prea-mi plac chestiile astea. Și acuma e totuna.

Înțelegeam. A fost și primarul, țin eu să-i spun.

– Știu, pe lângă mine a trecut, dar nu m-a văzut. Se grăbea, întârziase. Este pe aici o scurtătură pe undeva, dac-o găsim. Ne scoate direct în oraș.

– Discursurile au fost frumoase, țin eu să-i adaug.

Dădu din mână: Știu. Sunt specialiști.

Am luat-o în jos încercând să ne descurcăm prin labirintul de alei. Am fost norocoși, câțiva din cei care fuseseră la înmormântare se strecuraseră la mașinile care-i așteptau în mica parcare de jos.

– Vii în oraș? mă întrebă un cunoscut în timp ce se urca la volan.

– Venim, am spus eu.

M-a privit nedumerit, dar a deschis ușa din spate. Ne-am strecurat amândoi pe banchetă. Pe drum n-am vorbit, se păstrează tăcere în astfel de momente, firesc, nimeni nu se grăbește să deschidă discuția.

– S-a vorbit frumos, spuse până la urmă omul. Eu n-am răspuns, nu era neapărată nevoie. Petre se uita pe geam afară.

– Aici e bine? întrebă omul și opri în fața Casei

Studentilor. Eu trebuie să mai trec pe la birou.

Era bine. Am rămas amândoi pe trotuarul larg. Lume multă și grăbită, deocamdată nici un cunoscut, rămăseseră toți sus în cimitir.

– Ce facem? mă întrebă el.

Mai încăpea vorbă? Ne înțelegeam fără cuvinte. Mai rămăsese timp pentru o cafea, a treia pe ziua de astăzi.

– Mergem la cafea, am sugerat eu.

– Cam așa mă gândeam și eu. Mai ales că acum nu riscăm să ne întâlnim cu nimeni care să ne bată la cap. Toți sunt încă la înmormântare.

– Cum a fost? îl întreb.

Se oprește din mers, înțelege întrebarea, se gândește, apoi:

– Nu pot să-ți spun, și nici n-ar avea rost. Aici – fiecare. O să vezi tu când îți vine rândul.

Am luat-o spre centru, el înainte cu mersul acela al lui care părea întotdeauna grăbit. Chiar și când mergeam la cafea el o lua la pas grăbit de parcă ar fi fost vorba de-o urgență. Un pic aplecat, părea zgribulit.

– E frig, sau mi se pare mie?

Nu prea suporta frigul, mai ales în timpul tratamentului și după tratament.

– E destul de frig, l-am asigurat eu.

N-am avut noroc să nu întâlnim pe nimeni cunoscut. Un tip bondoc, cu mustață, era în fața noastră la câțiva pași și Petre mă prinse de braț:

– S-o lăsăm mai încet, nu vreau să mă întâlnesc cu tipul ăla. Trebuia să-i fac...

Dădu din mână, nu mai avea importanță ce anume trebuia să-i facă. Am luat-o la dreapta pe lângă Institutul de Istorie, apoi la stânga și iată-ne în fața cafenelei. Mai trebuia să trecem strada, m-am uitat dacă vin mașini și am făcut un pas pe carosabil. A refuzat să treacă prin alt loc decât pe trecerea de pietoni.

– N-are rost să riscăm. Cu nebunii ăștia de la volan nu se știe niciodată.

Pe celălalt trotuar, ghinion: grăsunul cu mustață ajunsese și el aici, dar m-a văzut numai pe mine. Petre a răsuflat ușurat și a zâmbit.

Am ajuns la cafenea, am deschis ușa de sticlă și ne-am privit satisfăcuți, cafeneaua era aproape goală, erau locuri berechet. Dar a preferat ca de obicei masa din spate. Nu-i plăcea să stea în vitrină, să ne vadă toată lumea ca la panaramă.

Televizorul cafenelei mergea fără sonor, un ecran mut pe care se perindau știri care nu ne interesau.

S-a apropiat chelnerița, care ne cunoștea foarte bine.

– Pofțiți.

– Două cafele, am cerut eu.

Ea m-a privit uimită:

– De ce două?

Apoi a ridicat din umeri ca în fața unui excentric. La urma urmelor, dacă două voiam, ea două o să-mi aducă.

Mariana CODRUȚ



pulsul e o lentilă care narează

pulsul e o lentilă care narează.
mă izolez să-i aud povestea mirabilă
– el nu poate fi minimalist, doar vorbește
despre atâtea lucruri majore: iubire,
singurătate, noapte, zi...

la o palmă de coama dealului Galata,
soarele strălucește disperat
în falia verticală dintre armatele de nori
– ce negre, ce înspăimântate se-apropie
una de alta! apoi vîntul răbufnește
și, tranc!, închide ușa aceea. porumbelul
împiedicat în ghetrele albe țîșnește razant
deasupra nisipului, cu inima-n flăcări.

11 sept. 2015

natura nu e bovarică

natura nu e bovarică, nu se dă drept alta niciodată:
nici hrănită cu lecturi romantice regina-noptii
nu-și uită locul. ploaia nu merge prin oraș aferată
ca o actriță și, chiar cînd cade oblic, vorbește direct,
răspicat – și ei îi e silă de bolmojeala oraculară.
viespile îmbătate de alcoolul perelor
au viziuni extatice fără să ne ceară voie – doar știi,

tu ai cules perele din iarbă! vîntului nu-i pasă
ce credem noi despre el, nici tunetul nu se dedă
la spectacol (mă grăbesc să-ți spun tot,
timp nu mai e mult pentru noi...).

toți își vorbesc limba maternă firesc, natural,
cu măreție. noi de ce n-am face la fel?

9-11 sept. 2015

noaptea

un hiatus negru între două enorme lumini?
poruncă cerească, departe, la începuturi:
„Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul
și-l supuneți...”?

nu. așteptare calmă a dimineții. zonă complice,
protectoare (e liniște pe pămînt și în ceruri):
glasul tău se întrupează în tine. îți auzi
bătăile inimii pînă în uterul mamei și vezi tot,
și crezi tot: acum te veghează un înger!

receptacul: tu, temătoarea. tu, apriga naivă.
tu, ocolul pămîntului în șaizeci de minute...

15 sept. 2015

luna asta

plutind ca o rață-nfoiată deasupra
(noi sîntem în adîncuri, dedesubt)
nu are nici o legătură cu singurătatea noastră,
cu fruntea pură a mamei din tinerețile ei
exterminate de istoria românească
ori cu ecranul luminos în care mă văd.

ea e din altă țară.

27 sept. 2015

vaginul întunecat

al blocului naște un înger
cu plete negre revărsate peste ghiozdan.
fetiță de vînt – tu, tu, însuflețito! –,
mi-e teamă pentru tine: ziua e orbitoare...

27 sept. 2015

poezia e șoc,

precum crima adolescentului
din vecini pe care nu-l credeai în stare de crimă.
gesturi ca oricare, cuvinte de fiecare zi.
chiar puțină frondă: ei da, nimic anormal!
și, brusc, toporul decapitînd obișnuința.

29 sept. 2015

vrăbiuță de metal, tu, mistică a singurătății

(economie a ritmului, pulsație cu ochii închiși) –
cum de ai devenit, brusc,
o mistică a vieții? a adîncurilor
și întinderilor periculoase?

29 sept. 2015

în clopotul serii,

albul ochilor devine gălbui
iar mîinile se răcesc: e toamnă.

ai grijă! spun în șoaptă,
să nu fii auzită de rarii trecători
(am grijă! răspunde rîsul
departe, sclipind în întuneric).

deasupra, un gong de aramă
se clatină mut sub pumnii vîntului.

7 oct. 2015

rîu în octombrie

oglină pe-alocuri argint,
pe-alocuri fîșii
din fața fratelui adolescent,
bărbierindu-se
plin de sinele lui în floare...

mai sus, pe mal, flacăra unui foc:
generații și generații
de muguri de metal înroșit.
– o mîină fluturînd prietenoasă
din întuneric.

7 oct. 2015

noiembrie

băietani cu creste șui,
cu turul pantalonilor la genunchi
îl iscodesc pe insul culcat în iarbă.
și frigul, credincios lui însuși,
îi bagă în trup săbiile sale fine
dar el pare împăcat.

o corabie galbenă alunecă prin nori,
clopotul de la proră răsună stins
– sau vîntul o fi... tu-l auzi?

8 nov. 2015

îndurăm atîta frumusețe...

bănuți de aur din salcîmi
fac o enormă favoare morții:
cu cîtă grație plutesc prin aer,
alunecînd în ea!

deasupra sticlește albastrul cerului
printre palele moi de soare.
și noi îndurăm atîta frumusețe
neștiutori, fără să ne smintim.

17 nov.

noapte, lună, casă

joc potrivit al singurătății. cînd percepi vibrațiile
clare, cutremurul propriei ființe. și cînd, neauzind
rostitute cuvintele noapte, lună, casă (fragmente dintr-un
imperiu al nimănui), granița dintre tine și ele dispare:
ți se varsă în sînge, le simți ca un puls în liniștea
sporindu-le cruzimea frumuseții.

joc al participării stringente, conformiste: te lași în
puterea lor melancolică, tu cu toată greutatea zilei
trecute. într-un tîrziu, deschizi fereastra, să ascuți
mașinile șiroind pe stradă.

în grădina cît palma, trandafirul subțiratic – un holtei
cu melon roșu pe cap – face lupinguri, tonouri și picaje
sub vîntul brusc dezlănțuit...

29 sept.- 2 oct. 2016

cu **Mariana CODRUȚ**

„...atunci cînd scriu mă simt puternică”

1. *Spuneți că poezia e „un fel de unealtă cu care sap în pămîntul din mine”. Săpînd, ajungeți să descoperiți lucruri noi despre dumneavoastră? Vă ajută poezia să vă cunoașteți mai bine, e un mod de a vă (re)descoperi?*

Poezia e, așa cum o înțeleg eu, un drum spre miezul făpturii umane care scrie, fie ea gravă sau jucăușă, robustă sau fragilă, introvertită sau deschisă etc. De aceea, în poezia pe care o citesc, caut întotdeauna să-l găsesc pe omul dinăuntru. Fiindcă eu cred că sufletul omului are și el, realmente, un sunet, ca și arama, ca și cristalul, ca și fierul! Se înțelege, așadar, că poezia pe care o scriu e expresia miezului meu. Că prin ea încerc să aud sunetul acestui eu la întâlnirea cu o realitate sau alta. Și, da, scriind poezie aflu lucruri noi despre el, prin urmare și despre mine. Pentru că noi doi, al meu „eu liric” și cu mine, sîntem... solidari, gîndim la fel, vorbim la fel, simțim la fel.

2. *Cum ia naștere un poem?*

Spus așa, la cald, uneori pornesc de la o constatare: „zbor cînd prin aer, cînd prin pămînt”. Alteori, de la un oarecare fapt: „am găsit o vișină pe podul de lemn”. Cîteodată, de la o formulă obsedantă, precum „concepția despre lume și viață”, de care erau pline manualele ceaușiste. Asemenea începuturi devin un fel de lasou aruncat în coarnele taurului, tras încet-încet din pădure. Însă, dacă acest prim vers e foarte important, poate fi și primejdios totodată, pentru că se poartă ca un dictator: îmi poate impune ritmul întregului și un curs pe care nu l-am dorit. Mă constrînge cumva. Îi opun rezistență, dar mă pot lăsa și în voia lui și să am surprize plăcute, să ajung întîmplător în teritorii noi, necunoscute... Deseori însă, pornesc de la o stare. Pot vedea sau trăi de multe ori o realitate (om, peisaj interior sau din afară, întîmplare) pînă ce inima ei să-și facă loc în pămîntul minții mele ca sămînță a unei viitoare poezii. Dar e posibil să o „văd” și, dintr-o dată, să-mi trezească brusc acea stare de spirit, care devine atît de acaparantă, încît nu reușesc să mă eliberez de ea decît scriind, fie și



după mult timp. Doar că starea asta e imprecisă, ca un peisaj văzut prin ceață. Și punerea ei în „operă” se aseamănă cu un joc de puzzle. Pentru refacerea, clarificarea peisajului blurat fac un multiplu efort de selecție a cuvintelor. Mai întîi, le caut pe cele care să prindă cît mai exact realitatea-impuls (aluneca, plutea sau înota? s-a ivit sau a țîșnit? era auriu sau roșu?), pentru că ea mi-a trezit acea stare de spirit/ revelație/ idee, ea și nu alta a fost... madlena. E, ca să zic așa, faza obiectivă. Jocul se complică odată cu faza subiectivă de selecție și cu atenția dată vecinătăților lingvistice. Iată două sinonime, două cuvinte desemnînd același lucru, cădere de apă: *cataractă* și *cascadă*. Dar ce mare deosebire între ele pentru mine: cataracta mă trage în adîncuri sumbre, bolovănoase și reci, cascada mă înfășoară cu pulbere fină de apă în irizările curcubeului, cu sunete vitale, optimiste! Sau: *a fugi* și *a alerga*: primul îmi sugerează mai curînd îndepărtarea de o realitate apăsătoare, al doilea, mai curînd trecerea printr-o sau apropierea de o realitate îmbucurătoare... Și vecinătățile lingvistice mă obligă la o selecție, ele sînt pentru mine la fel de importante precum cele dintre culori, să zicem. Știi doar, un substantiv ca *amurg* spune și singur ceva. Pune însă lîngă el adjectivul *violet* și, gata, substantivul *amurg* se impregnează și de vibrațiile culorii în sine, și de rezonanța ta subiectivă la această culoare, la rumorile unui astfel de amurg...

3. *Cînd ați simțit, pentru prima dată, că poezia dumneavoastră are impact asupra cuiva?*

S-a întîmplat și la cenaclul pe care-l frecventam pe vremea liceului (care, însă, îmi părea prea

permisiv), și, mai cu seamă, la cenaclul unui liceu de elită cum era „Costachi Negruzzi” din Iași. Am ajuns să citesc o dată în el, prin clasa a X-a sau a XI-a, dusă de un prieten din satul meu, elev acolo. Comentariile favorabile ale profesorului conducător și ale membrilor cenaclului, fete și băieți mult superiori mie ca pregătire și, cu siguranță, și ca lecturi pe atunci (eu fiind elevă la un blestemat de liceu industrial), dar și faptul că am fost publicată apoi în revista liceului mi-au dat încredere.

4. *Anul trecut ați publicat volumul „hiatus” – după părerea mea, una dintre cele mai bune cărți de poezie ale anului 2015. Cum au primit cititorii acest volum? Dar critica?*

Aș zice că a fost foarte bine primit. Au apărut pînă acum vreo douăzeci de cronici, semnate în majoritatea lor de critici și scriitori notorii, în reviste ca *Observator cultural*, *Dilema*, *România literară*, *Steaua*, *Contrafort*, *Ramuri*, *Astra*, *Acolada*, *Convorbirile ieșene* sau în publicații online ca *PressOne*, *LaPunkt*. Nu mai puțin m-au bucurat cuvintele spuse în privat, pe bloguri sau pe pagini de facebook de mulți prieteni reali ori virtuali. Apoi, *hiatus* a fost nominalizat la premiile USR și ale revistei „Observator cultural” și a primit premiul „Cercului literar de la Sibiu”. Le mulțumesc tuturor, și criticilor, și scriitorilor, și cititorilor.

5. *Aveți scriitori care vă plac în mod deosebit și la care vă întoarceți periodic pentru a-i reciti?*

Da, mulți, atît de mulți încît înșiruirea lor aici ar fi plictisitoare. Așa că amintesc doar primele nume care îmi vin acum în minte: Eminescu, Ionesco, Brumar, Pleșu, Angela Marinescu sau Mariana Marin, din spațiul autohton, și Kafka, Proust, Gogol, Dostoievski, Celan, Pessoa din cel universal. Neuitînd de Biblie, cu psalmii ei ori „Cîntarea cîntărilor”, de basme, de *Micul prinț*. Sînt sigură că mai tîrziu în lista mea se vor adăuga și alte nume, scriitori în plină afirmare azi, pe care îi citesc mai mult sau mai puțin temeinic, în funcție de cum îmi fac rost de cărțile lor.

Revenirea la autorii preferați poate fi și după niște ani, cînd se acumulează experiență de viață și, mai ales, de lectură. Motiv pentru care mereu descopăr altceva la ei. Dar nu-i recitesc în întregime. De pildă, de curînd am recitit doar jurnalul lui Kafka. Mai tîrziu, voi reveni sigur și la romane sau

nuvele. Vara asta, în scurta vacanță petrecută pe malul mării Egee, am recitit proza lui Eminescu: nu mi-a plăcut prea mult nici acum, cum nici în facultate, deși am un adevărat cult pentru el, dobîndit nu în școală, ci mai tîrziu. Mă uit însă frecvent prin poeziile sau prin publicistica lui, ca și prin corespondența cu Veronica. Corespondența lui Brumar, citită nu foarte de mult, mă tentează deseori s-o iau din raft și să o foiletez. Ca și capodopera lui Proust etc.

6. *Vă recitiți cărțile?*

Nu prea, cel puțin pe cele de proză nu le-am recitit niciodată. Dacă nu aș publica deseori poezii mai vechi și mai noi pe facebook, probabil nu le-aș reciti nici pe cele de poezie. Poate de aceea am evitat deocamdată propunerea unui editor important de a mă scoate în seria OPERE. Ca să revezi, cuvînt de cuvînt, tot ce ai scris (o reeditare de asemenea anvergură și responsabilitate auctorială cere o revizie riguroasă), e nevoie de timp, or, timpul nu e niciodată destul pentru una ca mine, atît de înceată în unele privințe... Sigur, am evitat propunerea, foarte atractivă altfel, și pentru că mi se pare cam prematură: mai am multe proiecte de continuat/ terminat/ început.

7. *Dintre cărțile scrise este una care vă reprezintă într-o măsură mai mare? Dar una care nu vă mai reprezintă?*

Nu mă dezic de nici una din cărțile de poezie (fiindcă eu scriu poezie cu mult înainte de apariția *hiatusului*...). Despre cărțile de proză: nu le-am recitit, dar țin mai ales la prima, romanul *Casa cu storuri galbene*, care prinde în ea cîteva felii autobiografice, cu deosebire din adolescență.

8. *Aveți o comunitate de scriitori cu care împărtășiți ceea ce scrieți, cu care vă consultați?*

Am printre prietenii apropiați poeți, prozatori, traducători, din cei care ar merita toate onorurile literare. Faptul că TVR Iași, radio-ul și publicațiile ieșene îi ignoră, ca și pe mine, nu spune ceva despre valoarea lor. Cum faptul că îi promovează pe alții iarăși nu spune nimic despre valoarea acelora. Vorba lui Brumar, Iașul își omoară scriitorii... Deci, deși am prieteni, mă consult rar cu ei înainte de a tipări o carte, dar nici ei nu se consultă cu mine: sîntem diferiți ca stil, ca personalitate, e clar că subiectivitatea fiecăruia primează la lectura cărților celorlalți iar obiecțiile

poate ne-ar demobiliza (numai Ovidiu Nimigean, care e nu doar scriitor, și încă unul de mîna întîi, ci și critic, dovadă că face cronică literară, reușește cel mai bine și cel mai des să se detașeze suficient de propria subiectivitate)... Le-am dat cîtorva dintre ei doar o mică piesă de teatru pe care am scris-o cu mai mulți ani în urmă, fiindcă e singura producție personală de gen. Au fost încurajatoare părerile lor, minus a lui Michael Astner, care, ateu fiind, nici n-a citit-o cînd a văzut că unul din personaje e Dumnezeu! Și le-am mai dat toate cele șase cărți de poezie ca să opereze și ei o selecție pentru ceea ce intenționez prin 2007, cînd am făcut propunerea editurii Paralela 45, să fie volumul *areal*, adică o antologie. Prietenii au muncit, au ales, dar eu am amînat atît de mult să duc treaba la capăt încît editorul Călin Vlasie, aflînd motivul tergiversării, prin iarna lui 2010, mi-a scris: „păi nu mai fă nici o selecție, lasă-le pe toate, să le aibă și cititorii tineri la îndemînă!”. Așa că am înșiruit toate cărțile de poezii una după alta în fișierul subintitulat inițial „antologie 1982-2007” și, ușurată, l-am expediat urgent la editură. Fără nici o notă lămuritoare, ba uitînd și să elimine cuvîntul „antologie” din subtitlu! Hm, acum mi-e clar că lucrul ăsta supărător nu s-ar fi întîmplat dacă le trimiteam anterior prietenilor fișierul...

9. Care credeți că e menirea scriitorului?

Dragă Laura, știi ce spune Creangă despre menirea unora: dacă-i copil, să se joace, dacă-i cal, să tragă, dacă-i popă, să cetească. Mergînd pe aceeași linie, menirea scriitorului e să scrie. Dacă are despre ce, dar numai dacă are despre ce, și dacă nu e strivit de griji și mizerii cotidiene.

10. Este scriitorul predispus la nefericire? Dar la singurătate?

Nu cred că se naște cineva cu predispoziția spre nefericire. O poate eventual dobîndi după experiențe traumatizante în copilărie sau adolescență. Și, cum scriitorul are o sensibilitate sporită, e posibil să rămînă mult mai marcat de ele decît alt om, ajungînd să atragă nefericirea. Sau, poate mai bine zis, să respingă... fericirea, dacă aceasta îi pretinde o adaptabilitate improprie lui, niște sacrificii de sine pe care el nu e dispus să le facă – vezi cazul lui Kafka. Sînt mulți scriitori în istoria literaturii române și universale (cîtiva apar și în lista celor recitați de mine din cînd în cînd) care au fost profund nefericiți, sfîrșind deseori în alienare sau



Studentă, 1977

sinucidere. Oare din cauză că au fost predispuși din naștere la nefericire? Nu cred. Ci poate din cauza unei lucidități neiertătoare ori, dimpotrivă, a unei iraționalități debordante. Poate pentru că aveau un spirit critic mai acut sau simțul independenței mai dezvoltat. Și, nu în ultimul rînd, o reactivitate mai promptă, mai pronunțată la lucruri revoltătoare, la umilire, la durere. Iată un exemplu: Simone Weil spunea despre ea însăși că atunci cînd suferea ceda de multe ori, dacă nu la dorința de a lovi pe cineva, cel puțin la tentația de a spune cuvinte care răneau. Și că „Un malheur trop grand met un être humain au-dessous de la pitié: dégoût, horreur, mépris.” (*La pesanteur et la grâce*)...

Dacă sînt scriitorii predispuși la singurătate? Știu sigur că da, sau măcar mulți dintre ei. Cunosce destui. Și eu sînt predispusă, nu neapărat la singurătatea-singurătate însă. Am cultul prieteniei, am crezut mulți ani că împlinirea afectivă e mai prețioasă decît orice, dar așa a fost să fie. Dincolo de toate, mi-e foarte clar că n-aș putea scrie dacă în jurul meu ar fi mereu agitație, gălăgie, schimbare și că mă înspăimîntă de-a dreptul ideea de-a umbla toată ziua pe drumuri, de-a răspunde la cine știe ce solicitări care nu mă interesează. M-ar deturna de la migăleala fascinantă asupra celor deja văzute, trăite, citite, de la scotoceala cuvintelor, a fantasmelor și obsesiilor din creierul și din lumea mea interioară, care mi se cer imperios lămurite, traduse. M-ar umple cu imagini, rumori noi și străine, de care nu cred că aș avea mare nevoie. Și îi admir pe cei care pot fi atît de stăpîni pe mintea și emoțiile lor, încît sînt capabili să facă și una, și

alta în același timp, adică și să fie mereu prezenți în lume, și să scrie.

11. *Și acum, ca o contrapondere la răspunsul anterior, spuneți-ne care e cea mai amuzantă amintire legată de scris.*

Păi... prin '83, în București, fostul meu soț mi-a făcut cunoștință cu prozatorul Bedros Horasangian. Ne-am întâlnit și a doua zi cu el. Bedros a venit cu cartea mea de debut, apărută în '82, și mi-a arătat: o jumătate din ea era a mea, cealaltă jumătate a unui poet ieșean, din cei contactați nesmintit de redactorii revistelor la momentele aniversare ale patriei socialiste multilateral dezvoltate sau ale geniului Carpaților. Aveam în față doar un rateu al legătoriei tipografiei din Iași, dar atunci am suferit ca un câine; acum mi se pare amuzant. Sau: tot pe la începuturile mele, i-am trimis poetului Cezar Ivănescu, la *Luceafărul* parcă, un ciclu de poeme intitulat „univers fără halou”. A apărut, dar titlul suna „univers fără balon”. Acum mă amuză, dar, dacă mi s-ar întâmpla asta și azi, nu m-ar amuza deloc. Și nu-i chiar așa de greu să se întâmple, redactorul profesionist și corectorul bun nu sînt la mare preț pentru mulți...

12. *Unii scriitori afirmă că scrisul are efecte terapeutice, în timp ce alții consideră că scrisul te consumă, te devorează. În cazul dumneavoastră cum e?*

Scrisul e terapie pentru mine. Și o soluție la îndemînă de salvare. Fiindcă atunci cînd scriu mă simt puternică. Putere, subiectiv vorbind, nu înseamnă dominație sau superioritate față de alții (nimic nu m-a contrariat mai mult decît afirmația lui Gombrowicz că scrisul e lupta pe care o poartă autorul cu ceilalți pentru propria lui superioritate). Ci înseamnă echilibru interior, indispensabil înfruntării fără un consum enorm de energie a viiturilor vieții din afară și dinăuntru. Și ca să pot vedea în dreapta lor măsură lucrurile apte să mă bucure în pofida tuturor eșecurilor: natură, cărți, artă, cîțiva prieteni. Dar, vai, ciudata fire omenească: deși stabilitatea emoțională e mai importantă decît orice pentru mine, deseori mi-o arunc eu însămi în aer. Multe din reacțiile la lucrurile care mă revoltă și mă rănesc nu numai că nu-mi aduc nici un bine din afară, ci se și întorc întîi de toate împotriva mea, dezechilibrîndu-mă.

13. *Ce sfat le-ați da poezilor aflați la început de drum?*

Să afle mai întîi dacă fără scris s-ar mai simți ei înșiși. Apoi, să citească mult, dar nu literatură de consum. Așa pot învăța și limba, și să scrie.

14. *Să vedem cât de fidelă vă este memoria afectivă. Vă amintiți ce ați simțit cînd ați dat primele autografe?*

Am o foarte bună memorie afectivă (nu și de altă natură, din păcate, din păcate). Cu toate astea, nu-mi amintesc cui, cînd și în ce fel am dat primele dedicații. Fiindcă momentul autografului, mai ales în prezența solicitantă emoțional a cititorului, e mai curînd stingheritor pentru mine; nefiind o inspirație a genului, trec rapid peste el, ortografiind cuvintele apăsate ca foștii mei elevi de la Comarna. Și din ce în ce mai strîngaci, mai strîmb, asta și din cauza pierderii exercițiului scrierii de mînă....

15. *Cum ar fi viața dumneavoastră dacă nu ați scrie?*

Fără scris nu mi-o pot imagina defel. Pentru mine, scrisul e cel mai fascinant, mai misterios și mai răsplătitor joc.

Dialog realizat de Laura DAN



1972

AI. CISTELECAN



Între reverii și spaime

După cum rezultă – eclatant și peremptoriu – din memorialele și jurnalele publicate în regie proprie de fiecare autoare, educatoarele care le-au avut în grijă pe viitoarele poetese optzeciste au fost de-a dreptul șocate – și așa au și rămas – să vadă niște fete desăvârșit decepționate de orice și din capul locului. Deprimarea acestora era atât de iremediabilă încât nu le puteau mișca din ea cu nimic – nici cu dulciuri, nici cu jocuri, nici cu desene animate, nici cu serbări de cîntece și dansuri. Fetele astea refuzau organic orice prilej de bucurie și orice șansă de farmec sau plăcere, fie ele ale oricui, de la flori la bomboane și mai departe. Cazul a fost atât de general încât o comisie de savanți a studiat imediat fenomenul și a ajuns la concluzia că generația feminină, 80 suferă masiv de *anhedonie* (una de-a dreptul endemică). Diagnosticul s-a verificat și mai apoi și a devenit evident pentru toată lumea cînd au început să le apară primele poezii. Toate purtau de flamură o acută alergie la pozitive (și nu doar la clișeele pozitelor), la exultanțe și la reverie, practicînd decepțivitatea ca stare și decepțivismul ca doctrină. În mod firesc – și compensator –, stilistica devine pamfletară, iar imaginația se autoprogramează pe denunțul de urîțenie și orori. Cînd stătea mai bine, lumea era doar o desfășurare grotescă, desenată în detalii duse pînă în atrocitatea naturalistă cu un fel de vervă a cinismului imaginativ, înflăcărat, la rîndul lui, de o tensiune expresionistă. Peste tot și peste toate (natură, iubire, tinerețe etc.) se purta un duh sarcastic manifestat în apostrofe și denunțuri care scoteau la iveală reversul grotesc al iluziilor.

Atît de decepționate au fost toate aceste poete încît abia tîrziu de tot, spre maturitatea în declin, au reușit să se îndrăgostească și să cînte și de bucuriile – ori necazurile – amorului. Marta Petreu, Mariana Marin, Magda Cârneci, Elena Ștefciuc etc. etc. n-au dezvrăjit doar lumea (cum trebuia să procedeze, după manual, orice postmodern), ci au pictat-o de-a dreptul cu vitrion (și nu totdeauna englezesc), desfigurînd-o cu vocație, nu doar cu voluptate. Mici șanse de reabilitare lumea mai păstra, totuși, prin poezia Mariane Codruț (și a altor cîtorva poete mai marginale), din care farmecul – fie cît de precar – nu fusese măturat cu totul. Dar nici repropus prea ofensiv, ci doar prin timide reverii.

Dar ce fel de poetă poate fi Mariana Codruț dacă e în stare să scrie, deodată, ”o poezie de cameră”¹ și să trăiască dintr-o ”dispoziție orgiastică”?² Dacă ”își recuză cu ostentație feminitatea”³ și-n același timp profesează pe față ”asumarea unei feminități ce-și interoghează, cu o rară sensibilitate, datele”?⁴ Firește, nu-i de exclus ca o domnișoară de pension să se avînte uneori în cîte-o orgie și nici nu-i lipsit de șarm și de efect seductiv stilul antifeminin, dacă el vine dintr-o feminitate iradiantă. Asta în viața de toate zilele (și nopțile, desigur), dar parcă în poezie s-ar pretinde ceva mai mult coerență și nu contradicții chiar atât de drastice. Să fie Mariana o poetă cu două fețe și două temperamente, unele diurne, altele nocturne? Să fie în miezul poeziei sale chiar un asemenea clivaj irezolvabil și dramatic? Nu-i, desigur, imposibil, chiar dacă nu e nici plăcut să fii chinuit de o tensiune a eurilor atât de ireductibilă.

Lucrurile, în orice caz, nu stau chiar dramatic la debutul cu *Măceșul din magazia de lemne* (Editura Junimea, Iași, 1982), volum construit din instantanee de stări și instantanee de real (în relație de vase comunicante, firește). Mariana nu e caustică, n-are contemplativitatea malițioasă a colegelor de serie și s-ar lăsa bucuroasă în voia senzațiilor mai voluptuoase, dacă n-ar simți concomitent și frisonul degradării (uneori chiar al morții). Poemele pornesc, de regulă, într-o explorare pozitivă (îndeosebi cele de dragoste, pe care, pe bun cuvînt, Dumitru Chioaru le găsește ”admirabile”)⁵, dar în plină paradă hedonistă (în rezonanțe intime, minore, nu în chiote) survine, retezînd-o, o undă de spaimă și angoasă: ”în cada de baie,/ o frunză dintr-un noiembrie/ cît un ochi de geam./ din odaie-n odaie,/ îmi strîng umerii în palme./ praf de pușcă umed/ gîndul în carcasa

creierului.// dragostea – coloană vertebrală./ ascult viermele urcînd... (*Poem despre dragoste*, I). E o undă captată (deocamdată) doar ca fulguranță (dar decisivă pentru reconfigurarea stării), cu puțin spațiu textual de manifestare, dar cu atît mai eficientă în brevismul ei. Mariana nu pornește cu premisa desfigurării sau a anxietății gata emisă, ci întâlnește frisonul acestora pe drumul conturării de senzații cu deliciu (a căror înflorire e și curmată brusc). Acuarela pregătitoare e elegantă, rafinată, cu cadru de finețe, atît de elaborată încît lui Radu G. Țeposu poezia ei i-a făcut impresia că e ”un triumf al stilului” și că ”suferă” de ”melancolia perfecțiunii”.⁶ Sau că stă, pentru Iulian Boldea, ”sub semnul calofiliei”,⁷ fiind pusă acolo de o ”voință de stiizare”.⁸ Lucrurile astea pot sta (pe jumătate) în picioare, dar în realitate poemele Marianeî trec totdeauna peste un prag de cădere și corupere a iluziei; explorarea în inefabil sfîrșește regulat în percepția dureroasă a grotescului de sub el: ”cînd umbra aceea copleșitoare/ mă scapă din gheare/.../ merg de-a bușilea./ frică mi-e și de chipurile/ desenate de mine însămî/ pe pereți;/ hei, strig./ hei, răspunde înăbușit ecoul/ sub coaste. și atunci/ știu că acolo/ e o simplă legătură de oase./ o bulboană...”(*Despre poezie*). Din ”bulboana” asta iese mereu la suprafață o amenințare – și pe marginea ei se plimbă poeta. Poate că Mariana cultivă ”utopia echilibrului și a liniștii”,⁹ dar fapt e că are mereu parte de o izbucnire a anxietăților strînse ghem dedesubt, de o detracare atît a inefabilelor, cît și a gamei senzațiilor: ”totul este foarte departe./ vorbele ajung la ureche/ mărunte grămezi de cenușă./ nu fac nici efortul/ de-a le îndepărta de pe haine./ doar senzațiile rămîn/ de noroi vîscos./ crustă elastic-rigidă și grea” (*Criză*). Cu aceste senzații ”norioase” participă și Mariana la misiunea de denunț al lumii asumată de colegele ei. Va fi ținînd ea un ”echilibru perfect între cerebralitate și senzualitate”¹⁰, dar nu-l poate ține pe cel dintre elan și decepție, dintre participarea la peisaj și spaima ce iese din adîncurile acestuia. Adică dintre scriitura de rafinate și cea de grotești. Încet-încet, parcă fără voie, dar silită de codul mărturiei și tîrîită de valul grotesc al realului, ea va ”pune în evidență dificilul, dizgrațiosul, searbădul.”¹¹ Deocamdată, în prima carte, nu cu mult avînt sarcastic; dar își va scoate ghearele numaidecît în următoarele.

În *Schiță de autoportret* (Editura Junimea, Iași, 1986) schimbările – de ton, de atitudine, de

stare – nu-s majore (dar nici chiar minore). Mariana conturează aparente peisaje de acalmie sau reverie pe care le smucește brusc în convulsii și spasme: ”în grădina spitalului, verde./ caii pasc liniștiți/ printre gutui.// lucerna le înfășoară/ gleznele tremurînde,/ soarele/ îi orbește...// ah, firoasă melancolie,/ cu ziduri de cărămidă./ înăuntrul tău/ țipătul/ s-a oprit în gîtlej/ și sîngerează” (*Amiază cumină*). Gheorghe Grigurcu zice că ”se dedă unei scriituri vitaliste”,¹² procesîndu-și astfel ”dispoziția orgiastică” de care am pomenit. Numai că elanurile Marianeî, chiar și cele de contopire stihială, sunt întotdeauna retezate de insidiile morții: ”într-o zi/ din octombrie auriu/ sufletul universului/ coboară în mine.// înviate, celulele mele/ clădesc/ o melancolie perfectă.// o, sufletul meu/ înveninat de sfîrșit/ totdeauna” (*Geometrie*). Melancolia pe care o profesează e tulburată mereu de aceste flash-uri funeste și poeta vede răul cuibărit pînă și în cele mai solare peisaje sau portrete: ”învelită/ în mătăsoasa coajă roșie/ frînge inimile/ de dimineata pînă seara./.../ arde toată/ de adevăr și dreptate./ ah, și negru sălaș/ în sînul ei...” (*Portret în roșu al verii*). Atenția ei e confiscată de această fenomenologie a răului (ușor alegorizată) pe care-l va percepe, tot mai acut, ca omniprezență: ”.../ aerul e dens – nimeni



n-ar putea/ să zboare prin el./ din memorie nu se ivește nimic/ liniștitor. cald și liniștitor.../ aerul e negru” (*Noapte de septembrie*). Nucleul de spaimă al lumii începe să explodeze deja de aici. Până și poezia vine ca terifiantă, ca ”spaimă” (firește, și ca spionaj fatal, de dincolo, urmă evidentă de racord romantic, ușor prelucrat, cu metafizicele). Stratul substanțial al lumii e tot mai clar frământat din spaime și angoase.

Pe astea le poartă Mariana cu sine și-n cele mai calificate reverii sau peisaje de tihnă, cum se întâmplă în *Somnul din Tabieturile nopții de vară* (Editura Cartea Românească, București, 1989), unde, dincolo de precauția ironică față de un clișeu literar, mai eficient e trasorul coșmaresc: ”dacă te culci/ cu fereastra deschisă/ înspre grădina casei părintești/ ce somn fără spaime te prinde!// filfiie ușoară perdeaua/ (limbă de ceas/ în întunericul de catran)/ și valuri de miros/ și limpede liniște/ răstoarnă peste tine.// achenă în vînt,/ cîntecul greierului risipitor/ cu pistrui te stropește// cucurigu! cucurigu!/ răsună în creierul tău/ (trăgînd la coșmar/ precum calul spre casă)/ momentul preclasic/ al miezului nopții”. Ecuația vitalistă, tradusă, zice Grigurcu, într-o poezie ”exclamativă, neascuns patetică”,¹³ continuă să fie cenzurată de presentimente negre și de sentimentul unei sancțiuni iminente: ”o, cum te iubesc, viață,/ cu groază, cu ardoare!/ dar tu nu știi că eu,/ asemenea unei fete/ citind/ un roman de iubire/ între pagini școlare ascuns,/ învăț pe furiș/ alfabetul morții” (*Creangă înflorită*). Acesta e dansul pe care-l performează Mariana în *Tabieturi...*: un pas de elan, un pas de spaimă; un mic extaz promis, tăiat de un frison actualizat instantaneu. ”Viața și moartea se țin de mînă”¹⁴ într-adevăr, căci pe relația lor dusă spre contopire, suprapunere și confuzie se bazuie formula confesivă. Funcția poeziei, în această situație, devine numaidecît una cathartică, un depozit de spaime existențiale evacuate în text: ”ciupercă universală,/ am să te umplu/ cu toată spaima care-mi prisosește...” (*Poezie!*). Cum va zice Emanuela Ilie, ”scrisul” va ajunge ”metoda optimă de exorcizare”.¹⁵ Dar și asta tot pe fondul unei mistici romantice a poeziei, pe portativul unei mitologii dramatice și glorioase a poetului: ”ei sunt translaatori/ ai vieții, ai iubirii/ și-ai misterului/ bîlbîit al morții.// da, se îngăduie bine cu moartea.../ dar, nopțile,/ pornesc asaltul asupra-i,/ în mașinile lor de scris,/ tancuri nemiloase.// ah, ciuruite stindarde!” (*Poezii*). Și Mariana – n-are încotro! – refulează romantisme (ca orice poet cu investitură)

care ies la vedere doar unde și unde, dar care țin în picioare schelăria entuziasmului și a deceptivității. Și mai ales pendularea între extazele senzației și spaimele presentimentelor.

Poemele desfigurate de cenzură sunt recuperate în *Existență acută* (Editura Cartea Românească, București, 1994), peste nucleul lor adăugîndu-se acum cîntări flagrante de sarcasm, incitate de strivirea nervului moral. Mariana se lasă acum prinsă de entuziasmul deziluziilor și de efervescența maliției și-și descarcă exasperările în vituperanțe, intrînd cu elan în corul denunțurilor: ”...// e un timp eroic!/ pentru că frica -/ iepuroaică a iadului -/ rodește zilnic.// pentru că speranța e o capcană.// e un timp eroic – mi se toarnă/ în creier zi și nopte./ toate simțurile mele sunt agresate:/ e un timp eroic” etc. (*Poem de dragoste*). Desenele de condiție devin desene de coșmar, traume de lagăr: ”ne-am strîns lîngă ziduri/ cu fețele vinete în/ întunericul brusc înăsprit” (*”peste speranță”*). E o privire mînioasă înapoi, o exorcizare de trecut și de teroarea cotidiană din el, dar nu mai puțin și o transcriere traumatică a prezentului, ca și cum substanța existențială ar fi devenit în întregime o epifanie a răului iar realul ar fi căpătat o ostilitate ireductibilă: ”în fiecare dimineață/ pornesc în căutarea/ unei lumi vii/ cu inima grea de spaimă/ de silă/ de gînduri stătute” (*Ritual*). Viața a devenit o suită de atacuri de panică, un scenariu de traume și de terori în cadrul căruia și poezia a ajuns un vomitoire (oarecum ca la Emil Botta) în care poeta își golește spaimele și frisoanele de repugnanță: ”în fiecare zi/ un puci al spaimei/ asupra mea/...// poezia e o vomă/ o reacție de respingere/ a negrei licori instilate -/ o perisabilă ușurare” (*”în fiecare zi”*). Ca și pînă acum, reveriile (mult mai rare și totdeauna naturiste) nu rezistă panicii și-n miezul lor e involată (și relevată, firește), sistematic, o stare de alarmă existențială: ”amiaza vine pe-un cal negru/ zăpăcit de miresme// greierii amuțesc/ îngerul se ascunde-n lucernă -/ e o liniște de mormînt” etc. (*Vara în munți*, III). La aceste alarme permanente poeta ripostează cu sarcasme emise de un ”eu polemic” (nu de unul ”docil”),¹⁶ căci acum și ghearele ei sunt prompte și exersate. Toate malițiile imaginației și tot răul existențial consemnat de notații vin însă pe o febră romantică a vertijului poetic, pe o mistică a sacrificiului și riscului. Și pentru Mariana poemul e o primejdie existențială, un limbaj devorator, un carnasier fatal: ”despre un lan de grîu/ despre dragoste/ chiar despre moarte/ nu se poate vorbi/ fără enorme

riscuri// cît despre libertate/ cît despre libertate -/ *save our souls!*” (“*despre un lan de grâu*”). Poezia vindecă distrugînd, cam acesta e ethosul poetic al Marianeii.

Prilej de și mai intense exasperări și de și mai ascutite sarcasme îi oferă realitatea imediată, prezentul oarecum politic în care disperă un eu civic de o sensibilitate mereu rănită și alertată. E ceea ce se întîmplă în *Blanc* (Editura Vinea, București, 2000), unde civismul se pronunță în apostrofe îndurerate pînă la sarcasmul disperării: ”patria-picior-de-plai în care/ cu încredere cresc de veacuri/ umbrele pe arbori tăind orizontul/ nu ne cere ce-avem mai bun în noi:/ - parcă-i iubește mai mult/ pe răi și pe fameni//...// patria-bună-mamă parcă/ pe noi nu ne vrea: ca pe-o sar-/ cină toxică ne respinde patria/ pe noi” etc. (*Patria mea*). Scriitura s-a înăsprit și mai mult și ea devine una de șmirghel pe măsură ce poeta se apropie de cotidianul din care taie secvențe brute. Mircea A. Diaconu zice că Mariana participă la exasperarea generală a generației și prin ”patosul exprimării” și prin ”insurgența trăirii”,¹⁷ nota ”distinctivă” fiindu-i asigurată de ”discreție”.¹⁸ Poate de discreția existențială, căci poezia e tocmai acum mai guralivă și mai agresivă iar realul pictat se întoarce întotdeauna în grotesc (imaginativ) sau în cinism (consemnativ). Mariana expune o fragilitate într-o lume ostilă, vulgară și cinică și toate momentele ei de candoare ori tandrețe sunt strivite de simbolurile acestei degradări și ale acestei lumi repulsive, care-i lasă poetei doar un rol de exilată sau întemnițată între orori: ”numai mîna dacă o flutur în fața ferestrei/ și vine. din profil ochiul roșu neliniștit/ cercetează bucătăria și fața mea de care/ strălucitoarea dimineată își lipește obrazul//...// măcelarul în blugi trece fluierînd/ prin curtea interioară măturată proaspăt./ îmi face un gest obscen cu mîna./ ugu ugu ugu... porumbelul a zburat peste bloc.” (*Porumbelul sălbatic*). Mecanismul poetic rămîne însă constant: o ”deschidere” pozitivă, o schiță de candoare sau de reverie, tăiate brusc de cruzimea grotescă a realului. Predispoziția poemelor e spre mica reverie; mecanica lor duce însă metodic la strivirea oricărei șanse de înflorire sau răsfaț iar stilistica trece de la metaforă la notația brutală.

Perimetrul metaforelor e limitat la peisajele campestre și la fragmentele de stări cu elan extatic; cel al notațiilor subîntinde toate peisajele de real și, de la o vreme, contaminează și stilistica (de-)

constructivă a stărilor. Mariana nu merge chiar pînă la nihilismul cinic din imaginarul colegelor de val, dar nici departe de el nu se oprește. Cînd pictează o stare, desfășurătorul imagistic se deschide mai degrabă spre epica negativă a acesteia, spre colajul de imagini compromițătoare: ”dar tu, singurătate,/ cuvînt răsuflat,/ ai putea fi un drum printre dealuri/ îmbrățișîndu-mi moale picioarele,/.../ tu ești însă o mamă obscenă/ pitindu-și noul-născut în gunoi;/ o magherniță fără ferestre ești, unde/ vîzul e încețosat, auzul e cît Casa poporului, iar/ spaima are o mie de chelicere, pe rînd/ muiate în sîngele meu cald și dulce” etc. (*Dar tu, singurătate*). *Ultima patrie* (Editura Paralela 45, Pitești, 2007) e cartea acestor stări-supliciu, a răului de a fi. Fotografiele de mahala (în care Mariana s-a specializat chiar de la început, într-un proiect transversal) relevă o lume structural detracată din care ies personaje grotești și peisaje infernale, strînse cu un fel de epos consemnativ: ”în cartier, ziua vine cu coada între picioare,/ strecurîndu-se printre salcîmi, printre carcacele/ mașinilor abandonate, printre sîrmele de rufe/ întinse între copaci, *ave, Caesar!*, o salut/ cu instincte pedagogice, de după ferestre,/ plină de teamă că albina de miere vine ziua/ în cartier, cu feregeaua aburită la gură,// după-masă încep violurile asupra ei” etc. (*În cartier*). Agresivitatea grotescă a realului provoacă versul caustic și indignat (Mariana e dintre poeții *indignados*, rănită cum e deopotrivă de vulgaritate și de cinismul acesteia), dar nu mai puțin elegia vechilor valori. Vitriolarea versului devine din exasperare, dar nu-mi pare că disperarea care însoțește această exasperare ar fi una ”scrișnită”;¹⁹ nici o indignare nu-i senină, dar la Mariana ea a luat calea plîngerii după criterii și valori: ”da, despre forța inimii/ să vorbim. ea e sacagiul din deșert, ea/ căraușul pe drumuri de munte, ea/ Constructorul cu C mare, spui tu/ ca și clasicii// nimic despre patria care te prigonește/ despre teroristul fundamentalist/ dărîmîndu-ți buncărul cînd se sinucide,/ despre onanista înfrigurată...// oricum, pe masa neagră nu mai dă bine/ lîngă buchetul de mărar, lîngă paharul cu apă,/ lîngă teoria relativității, spun clasicii/ în viață, postmodernii cu mustăți și codiță” etc. (*Despre forța inimii*). Hotărît, Mariana nu e de partea lor în această devalorizare a lumii și parabolele ei (majoritatea un fel de scoli ocazionale, în sensul că relevă un precedent pe care-l prelucrează, cum e cazul – mai ilustrativ, dar nu singurul – al *Telenovelei leoaicei Niobe*) se

angajează într-un ethos al compasiunii, al umanului. Ele nu au neapărat "iz metafizic,"²⁰ oricât s-ar mai apela la Dumnezeu și la înger, ci mai degrabă o acută nostalgie a umanului și omeniei spontane. Pe malul acestora plînge – uneori cu ghearele, nu cu lacrimi – Mariana.

Nu indignarea e însă *la qualité maitresse* a Marianeii iar furiile ei, oricît de motivate și de justificate existențial, se sting în elegia decăderii vremurilor. Dacă ar fi după inima ei, ea tot în desuetele "ardente platitudini" (*patria, bună mamă sau te iubesc* etc.) ar crede. "Viața" a împins-o însă (chiar dacă, între timp, "tîrziu, cu efort" a deprins și "revolta") în marginea vieții, în rol de simplu contemplator nostalgic, ținut în celula frustrărilor: "acum, tot ce știu bine să fac e să mă uit pe geam/ fiindcă *eu cred în lume ca într-o margaretă*" (*Adevărul te face liber, dar singur*). *Hiatus* (Editura Paralela 45, Pitești, 2015) e cartea acestei consolări în pura contemplativitate (iar tehnic, în avalanșa poemelor în proză). Mariana, chiar dacă nu s-a predat, a ieșit din luptă; civismele ei au fost strivite și ele, asemeni altor iluzii ale căror peripeții au pățit, rînd pe rînd, la fel. Tema de bază e acum singurătatea, și ea tot mai agresivă și mai consistentă (pînă la materializare): "singurătatea e mai feroasă decît un cerb în călduri./ eu o pîndesc, o gonesc, o iau zi de zi în cătarea armei,/ dar ea de fiecare dată ca un cerb în călduri se întoarce/ din fugă spre mine, cu ochii însîngerăți, cu răsuflarea/ șuierătoare" etc. (*Ca să știi:*) Oricît de feroasă ar fi însă această singurătate, senzualizarea ei, fie și dusă spre stihial (ori cu atît mai mult), e un semn de pozitivizare a imaginarului. Nici nu e de mirare că acum Mariana poate degusta reveria unei zile, fie și cu un sentiment de spaimă sublimat în nepăsare (un prim pas spre ataraxie): "mășăluiesc pe mal,/ mă fac totuna cu soarele:/ prin păr, prin piele îi beau/ alcoolul de măr dospind/ în propria dulceță./ ascultă, zi aurie: acum/ nu-mi pasă ai cui sunt/ ochii hipnotizîndu-mă/ prin borangicul tău" (*Zi de vară*). E drept că asemenea zile – și nopți (mici și rare prilejuri de *carpe diem*) – nu se găsesc la oraș (și chiar că, precum s-a spus, Mariana reia un refren atitudinal sămănătorist, dar cu riscurile asumate și controlate), ci doar în natura supraviețuitoare ca inocență ("unde sfîrșesc orașul și clocotul său mi-e patria. lent mi se varsă ea noapte de noapte în somn și lent se întoarce ziua la mine cu fantezmele somnului agățate de umeri" – *Unde sfîrșesc orașul și clocotul său*), dar și aceasta ține de elegia

valorilor pierdute. Dar dacă lumea nu-i mai oferă Marianeii nici o satisfacție (sau nici o șansă), și le oferă ea singură prin pozitivizarea a (aproape) tot ceea ce era înainte sfîșietor sau otrăvitor. E drept că această pozitivizare e fapt de elegie, dar nu e mai puțin, totuși, un fapt: "mi-a trebuit mult să accept:/ singurătatea e un pîntec protector/ în care liberă pot să înot,/ să mă scufund,/ să mă rotesc/ în cercuri albe-cercuri negre" etc. (*Elegie pentru ce va fi*). Reveriile pe care nu le-a putut parcurge la vremea lor (fiind mereu secondate de panica de a trăi), vor putea fi parcurse acum, într-un climat de elegie existențială. Nu știu dacă va fi așa, dar dacă ar fi/ va fi Mariana și-ar întemeia un loc exclusiv: acela unde bucuriile se trăiesc prin suferință și suferința prin bucurii (nu mari, dar intense în fragilitatea lor).

Note:

¹ Ion Bogdan Lefter, *Începuturile poeziei postmoderne (1977-1985)*, Editura Paralela 45, Pitești, 2016, p. 68.

² Gheorghe Grigurcu, *Poezie română contemporană*, I, Editura revistei "Convorbiri literare", Iași, 2000, p. 270.

³ Idem, p. 280.

⁴ Emanuela Ilie, *Dicționarul critic al poeziei ieșene contemporane. Autori, Cărți, Teme*, Editura Fundației Culturale Poezia, Iași, 2011, p. 90.

⁵ Dumitru Chioaru, *Developări în perspectivă. Generația poetică, 80 în portrete critice*, Editura Cartea Românească, București, 2004, p. 48.

⁶ Radu G. Țeposu, *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Ediția a III-a, Prefață de Al. Cistelean, Editura Cartea Românească, București, 2006, p. 11.

⁷ Iulian Boldea, *Poeți români postmoderni*, Editura Ardealul, Tîrgu Mureș, 2006, p. 139.

⁸ Dumitru Chioaru, *op. cit.*, p. 47.

⁹ Ion Bogdan Lefter, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰ Traian T. Coșovei, *Pornind de la un vers*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 58.

¹¹ Gheorghe Grigurcu, *Existența poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1986, p. 522.

¹² Idem, *Poezie română...*, I, p. 268.

¹³ Idem, *op. cit.*, p. 272.

¹⁴ Valeriu Cristea, *A scrie, a citi*, Editura Dacia, Cluj, 1992, 236.

¹⁵ Emanuela Ilie, *op. cit.*, p. 96.

¹⁶ Gheorghe Grigurcu, *op. cit.*, p. 278.

¹⁷ Mircea A. Diaconu, *Biblioteca română de poezie postbelică. Studii, eseuri, cronici*, Editura Universității "Ștefan cel Mare", Suceava, 2016, p. 129.

¹⁸ Idem, p. 130.

¹⁹ Idem, p. 133.

²⁰ Iulian Boldea, *op. cit.*, p. 141.

Ioan PÂNZARU



Între "radicalitate și nuanță"*

O formă subtilă de politizare a spațiului public intelectual este medIALIZAREA. Prin „medIALIZARE” înțeleg intervenția cantitativă a numărului de glasuri, care dă pondere unui fenomen de *agenda setting* mediatic în chestiunile artistice și chiar științifice. Fenomenul ar putea fi considerat ca o „spirală a gălăgiei”, componenta reciprocă a „spiralei tăcerii” pe care a semnalat-o Elisabeth Noelle-Neumann în arena dezbaterei. Este cumva firesc ca integrarea mediilor de comunicare în industriile culturale să creeze asemenea fenomene cantitative. Dar în domeniul intelectual argumentele rămân suverane, nu numărul vocilor. Cred că o idee bună se sprijină pe temeiuri, și se ajută cu raționamente persuasive. Cu cât o chestiune e mai relevantă pentru un domeniu anume, în speță cel literar, cu atât abilitatea verbală a criticului trebuie înlocuită prin competența profesională, prin reflecția asupra fondului chestiunii. Calitatea gândirii, pe care o caută Mircea Martin, implică o soliditate logică lăsînd loc destul surprizei analogiilor, și o concordanță cu ceea ce considerăm adevărat și bun în țesătura ideilor. Arhitectura argumentativă, constanța folosirii unui cadru epistemic format din categorii și relații, nu pot fi înlocuite de retorica emotivă și consensuală. Judecata criticii literare adaugă o sensibilitate la valoare care lasă, în transparență, să rezoneze ecourile operei înseși.

Problema căreia Mircea Martin îi dedică o parte din opera lui este, așa cum o interpretez eu, un protest împotriva „medIALIZĂRII” judecății, în genere, și o pledoarie pentru calitatea gândirii. Nu vă propun o

lamentare despre slăbiciunile spațiului public românesc. Dar meritul lui Mircea Martin, care nu-i poate fi luat, și care trebuie explicat cum se cuvine, este acela de a fi evitat devalorizarea pe care sistemul de gestiune a expresiei publice i-o impune gânditorului, și de a fi păstrat o identitate intelectuală întru totul respectabilă de-a lungul întregii sale vieți. În contrast cu versatilitatea multor corifei temporari, el navighează statornic după busola unei vaste culturi și a unui simț etic împodobit de o anume elegantă modestie.

Cartea de față, o culegere de articole mai vechi, se deschide solemn și programatic cu texte despre Călinescu și Vianu, subliniind tradiția în care se înscrie autorul. Dilema local-universal persistă în cultura noastră. Martin pare a admite că o literatură este din și despre un anumit spațiu geografic și cultural. Îi obiectează lui Adrian Marino că „depășirea europocentrismului” nu duce nemijlocit la un concept global de literatură mondială. Martin propune „o universalitate regională limitată”, singura care poate fi atinsă fără a risca lipsa de relevanță. Studiile postcoloniale și subalterne nu au reușit să ajute la constituirea unei comunități globale. Mi se pare că literatura, ca și bucătăria, pot fi gustate cu adevărat doar în interiorul unei culturi; în același timp, sîntem capabili să apreciem oricare tradiție, între limitele rațiunii. Deși succesul bucătăriei chineze l-a precedat pe cel al prozei, fascinantele pagini ale lui Mo Yan anunță deja începutul unei perioade de receptivitate mondială pentru cultura din care provine. O politică protecționistă are sens în cultură ca și în economie, fără să fie întotdeauna cea mai bună opțiune. Însă naționalismul cultural nu spune altceva decît că refuzi valorile estetice ale altora, și trezește dubiul asupra sensibilității judecătorului, ca o recunoaștere implicită a limitelor. Deschiderea către lumea celuilalt nu poate fi totală, ceea ce nu exclude înțelegerea și aprecierea. Pentru Mircea Martin, critic al sensibilității, nuanțele sînt mai importante în judecată decît luările de poziție radicale.

În numele acestor distincții fine, el respinge „radicalismul”. De aceea tratează cu respect opera unui „marxist autentic”, Ion Ianoși. Martin evocă perioadele alternativ mai faste și mai nefaste cînd literatura română simțea hățul politic mai slab, ca și perioadele de restriște, cînd delațiunea și condamnările s-au întors printre scriitori. Autorul nu uită vremea cînd Romul Munteanu ținea să demonstreze că „critica marxistă are o receptivitate selectivă atît față de structuralism și semiologie, cît și față de psihanaliză și metodele genetice”, nici caracterul sordid al intrigilor fomentate de securiști și turnători. Sînt două imagini ale aceleiași vremi. Edgar Papu primește considerația care i se cuvine intelectualului, împreună cu ironia perplexă pe care o trezește teza lui protochronistă. *Jurnalul de la Păltiniș* capătă un ecou memorabil, care nu a fost publicat la vremea lui, ca să nu dea loc unor interpretări lipsite de distanța obiectivă care-i trebuie dialogului cultural autentic.

Mircea Martin este un estetic și, deși nu face caz de asta, gustă cu adevărat arta, cu o aplecare deosebită spre avangarda secolului XX, și cu o mare generozitate față de postmodernism. El prefațează cu înțelegere cartea lui Gheorghe Crăciun despre poezia modernă (lucrare ce propune o taxinomie remarcabil de judicioasă). Pe de altă parte se miră că Ion Pop, autor altfel respectabil, cercetează avangarda fără să-i placă de fapt acest gen de artă. Nu-i de mirare că numeroși autori ale căror teze de doctorat le-a condus Martin scriu despre modernitate, iar mulți dintre tinerii poeți și prozatori îndrumați de el la cenaclul „Universitas” fac opere critice despre postmodernism și despre propria lor literatură. Discutând cartea lui Carmen Mușat, Martin sugerează (în răspăr față de doctrinele dominante în culturile de expresie engleză) că ar putea exista un alt concept de canon, independent de preocupările de dominație și aculturație, un canon estetic. Astfel își trădează aplecarea către o critică a gustului, pornind de la standarde implicite și fericit împărtășite de o comunitate de *connaisseurs*, înclinare pe care însă și-o reprimă, în favoarea unei critici de concept, care adâncește analiza logică și filosofică a ideilor. Alături de Solomon Marcus, Martin susține unitatea științei și artelor în cultură.

Societatea (și din nefericire și cultura) noastră sînt afectate de un sindrom ohlocrat al liderului de opinie, care face ca aproape fiecare să pretindă a-i orienta părintește pe cei ce-l urmează, și să-i afurisească pe toți ceilalți. Acceptăm – ultimii printre europeni – magistratura unor *maîtres à penser* de care alte nații nu mai au nevoie. Există o legătură certă între slăbiciunea de a-i îngădui unui lider să-ți spună cine este criminalul, înainte ca acesta să fie anchetat și judecat, și obișnuința de a crede că o carte e bună sau rea fiindcă a zis Cutare, fără ca tu s-o fi citit. Nu numai că Martin nu pretinde să ocupe o asemenea tribună de la care să se adreseze „publicului”, ci chiar încearcă să ne convingă că fiecare dintre noi are datoria să gîndească singur, și să gîndească bine. Acesta e sensul pledoariei sale pentru nuanțe: într-o dilemă conceptuală, contrastul pozițiilor nu este esențialul: ceea ce contează e o identificare precisă a acelor detalii, „nuanțe”, cum le spune el, care ne apropie de o cercetare onestă a realității. Adevărul nu este un bloc de granit. Paradoxurile și dilemele există pentru că nu au putut fi eliminate pînă azi. Adesea ele sînt constitutive anumitor poziții din viață, anumitor moduri de reprezentare a existenței. Autorul nu crede că „jumătățile de adevăr sînt jumătăți de minciună”. Pe cînd mulți retori ai cuvîntării populare resping asemenea vederi ca sofisticate și elitiste (transpunere a mai vechii repulsii față de „împăciunitorism”), Martin are curajul să ne spună că gîndirea însăși este despre clarificarea unor concepte încă neclare, despre adîncirea unor paradoxuri și dileme. Și o face de pe propria sa poziție. El reflectă punctul de vedere al lui Mircea Martin. Nu se înrolează în tabere și echipe. Deși nu sînt de acord cu el în unele privințe, respect o asemenea atitudine ca esențialmente profesională pentru un intelectual.

Pe cei care practică o retorică a elogiului și a condamnării, el îi numește „radicali”. Viciul denunțat aici e îndeobște cunoscut sub numele metaforic (și prost ales), de maniheism. „Radicalism” este o propunere terminologică plauzibilă, pe care autorul se grăbește s-o debaraseze de ecourile ei politice și etice. Radicalitatea este tendința de a vedea pretutindeni doar sfinți și criminali, eroi și lași, insurgenți și colaboraționiști. Mulți vorbitori publici ai noștri sînt extravagani, flamboianți, multicolori și vehemenți. Asta înseamnă că sînt „radicali” în termenii lui Martin. Trebuie admis că în publicistică e nevoie să scrii radical ca să fii citit; dar unii o fac și ca să umple mai repede pagina. Sub scuza efemerității rostirii, se extinde o regretabilă *Pfuscherei*. Martin ne atrage atenția că nu sîntem toți jurnaliști, că rostirea publică nu se confundă cu producția de conținut pentru mass-media, că publicul are dreptul să primească raționamente corecte în loc de vociferări incitante. Își greșește el ținta? Vorbește în deșert, adresîndu-se unui pumn de dascăli a căror noblete nu se vede sub hainele ponosite? Nu mi se pare deloc că Martin nu are public. Este mai întîi publicul tradițional al criticii literare, adică studenții, studioșii culturii și artei, profesorii de toate gradele dornici să cultive o viață intelectuală. Acestor grupuri li se adresează, în carte, articolele despre autori ca Noica, Fundoianu, și nu mai puțin despre Simion ori Manolescu (numit spre voioșia cititorului „dispecerul numărul 1 al reputațiilor literare în contemporaneitate”). În al doilea rînd sînt acolo lucruri care fac deliciul unei „audiențe ascunse”, cum se spune în studiile de comunicare, în special interviurile unde Martin își explicitează criteriile și principiile. În spațiul public, această audiență ascunsă nu are nicio umbră purtată. Cred că societatea românească e mai bogată în inteligențe decît o înfățișează diversele „campanii”, și e mai capabilă de judecată critică decît s-ar infera din spectaculoasele noastre răzgîndiri electorale. Fără să uite o clipă de peisajul retoric în care-și enunță rostirile, Martin se adresează acelei audiențe în care crede, și care cere seriozitate și temeinicie a ideii.

Acestei audiențe oneste și critice Martin îi cere să se îndoiască odată cu el de multe pseudo-evidențe ale discursului așa-zis „cultural”. El contestă că emanciparea artelor plastice de figurativ, care a avut loc odată cu avangardele, este neapărat un progres. Unui autor care opune mimeticul narcisicului, el îi răspunde cu observația de bun-simț că narcisicul presupune mimeticul, de vreme ce Narcis se privea în oglinda apei. Pe altul îl dojenește delicat: „E de mirare, da, cum un autor deseori ironic cu alții nu-și îndreaptă ironia și asupra lui însuși”. Nouă tuturor el ne spune să nu ne mai indignăm atît de potopul de mediocrități și nulități aparente din cultura română: „este vorba de o normală mobilitate verticală, arta și disciplinele umaniste fiind un vehicul de înaintare socială”. Celor care susțin cu entuziasm dionisiac integrarea României în sincronia mișcării artistice mondiale le cere cu falsă naivitate să-i explice de ce condiția de cetățean al lumii e

preferabilă aceleia de prizonier al identității. Mărturisesc că aceste disonanțe aparteniențiale delicate mă răzbuună de corurile de broaște ale multor „critici” al căror unanimism le răpește orice urmă de spirit critic, ba chiar și de spirit.

Cred că mă îndoiesc împreună cu Martin și de alte teze care sînt evidente pentru colegii și contemporanii noștri. N-aș vrea să-i atribui idei pe care nu și le asumă. Vreau să semnaliez doar cît de departe sînt textele altor teoreticieni ai noștri de temele care preocupă reflecția contemporană: extinderea esteticii în afara domeniului artei; relevanța artei pentru modul de a practica justiția sau politica; impactul narațiunii asupra cititorului; intermedialitatea și teoria mediilor; relația dintre artă și etică; estetica experimentală și cognitivă. Martin pare informat asupra acestor dezbateri, deși nu le transportă războinic în ograda noastră, așa cum făcea regretatul și mai temperamentalul Solomon Marcus. La provocările pe care le constituie aceste teme, cînd survin în discuție, Martin clatină din cap și zîmbește enigmatic, aruncînd într-un tîrziu un argument pertinent și bine chibzuit. Martin e un tip secret.

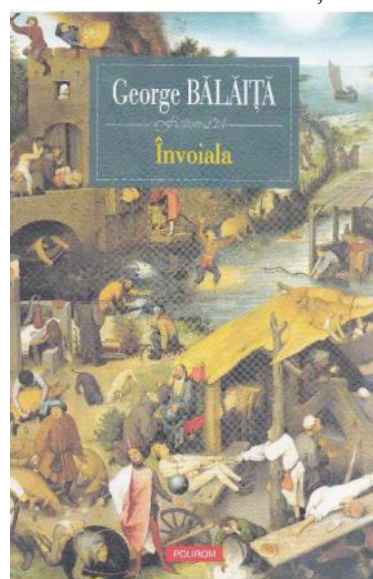
Poate că o explicație a radicalismului unora, așa cum îl vede Martin, n-ar fi un primitivism mental pur și opac, ci doar faptul că aceștia nu au ajuns să se integreze în practicile unor instituții care le-ar regla excesele prin propriile lor norme interne. Ei ar fi voci libere de constrîngeri, dar și nestrînite de o rutină profesională care ar fi putut da o dimensiune reflexivă practicii lor. Publicistica literară ne-ar apărea atunci ca un fel de piață nereglementată, *à la sauvette*, unde nu există un control al calității produselor și nici răspundere pentru produsul oferit. Ea ar fi atunci izomorfă cu piața operelor de artă, a romanelor și poeziei, unde provocarea și scandalul fac să se vîndă cartea, iar editorul sau galeristul asumă răspunderea pentru daune. Față de această retorică a literaturii neo-postmoderne, față de asianismul, vacarmul și excesele ei, Martin are un recul. Sarcina criticului e de a se raporta la standarde intelectuale care nu sînt neapărat acelea ale prezentului; el va să fie ori conservator (și respect criticul de tip bloomian care caută valori la o scară ce laminează istoria culturii), ori novator, dornic de originalitate și îndrăzneală, grijuliu totuși să nu cadă victimă promovării comerciale a operelor la modă. Martin este nu numai un intelectual autentic, ca structură, ci și un om de o cultură solidă; am fost impresionat să văd în carte o analiză a *Dicționarului de scriitori francezi* coordonat de Angela Ion (operă declarat de referință academică), analiză desfășurată cu o siguranță și o competență admirabile.

Opera de o viață a lui Mircea Martin salvează viața culturală românească de o judecată severă. Dacă ar fi să ne lăsăm în voia unei tentații catoniene, am incrimina aplecarea spre spectacol care a cuprins societatea noastră, după căderea comunismului. Acesta din urmă era un sistem puritan, dornic să eludeze exhibiția publică, excepție făcînd spectacolul puterii. Dar românii au slăbiciunea spectacolului de toate felurile. Ca în alte

societăți post-comuniste, consumerismul, vedetismul, au colonizat și la noi spațiul public. Din fericire, alături de alți intelectuali români competenți și serioși, Martin a continuat o operă culturală începută din tinerețe, atît în cercetare, cît și în publicistică, și mai ales în promovarea talentelor. Această constanță pe cît de lăudabilă, pe atît de folositoare tinerelor generații, îi conferă o statură cu totul aparte printre intelectualii noștri. Mircea Martin poate spune, precum modelul său, Tudor Vianu: „Proiectul meu principal este propria-mi clarificare”.

* Mircea Martin, *Radicalitate și nuanță*, Tracus Arte, București, 2015, 571 pp.

Roxana COTRUȘ



Îmblînzirea dracului/ urcarea în Rai

Că lumea lui George Bălăiță gravitează la granița dintre Domestica și Inferalia nu mai e o enigmă, iar acest aspect devine tot mai nuanțat pe măsura publicării scrierilor sale. Bineînțeles că de la această – hai să-i spunem – marcă a autorului nu se sustrage nici volumul *Învoiala**, apărut în 2016 la Editura Polirom, categorisit de Nicolae Manolescu drept posibil scenariu cinematografic, la fundamentul căruia stă vădit binecunoscuta *Povestea lui Stan Pășitul* de Creangă.

La o primă vedere, acest scenariu, spre deosebire de celelalte proze mai ample ale lui Bălăiță, pare a cunoaște o lejeritate în discursul narativ; e drept – fragmentarismul nu impune atâtea piedici în pătrunderea în lumea romanescă a lui Bălăiță precum e cazul *Lumii în două zile* ori al *Ucenicului neascultător*. Cu toate acestea, nici scriiturii acestui volum nu îi lipsesc acroniile (analepsa, prolepsa sau fragmentarismul discursului). Astfel, după cum ne-a obișnuit până acum, lumea personajelor lui Bălăiță este și aici una în care se

îmbină banalul cu insolitul, grotescul cu sublimul, în centrul evenimentelor aflându-se cunoscutul personaj al lui Creangă, drăcușorul Chirică Samca, ce intră în slujba lui Stan Ipate, tocmeala urmând a se împlini după trei ani. Întâmplările prin care trec cei doi protagoniști sunt similare celor din povestea lui Creangă: Chirică mănâncă boțul de mămligă lăsat de Stan în pădure, drept urmare primește pedeapsă de la Întunecimea Sa, dracul Scaraochi, să-i slujească pământeanului trei ani, urmând a se întoarce cu ceva folositor iadului. Chirică se dovedește a fi priceput în toate treburile gospodărești și în cele ale pământului, ba mai mult, îl convinge pe de mult holteiul Stan Ipate să o ia în căsătorie pe fata morarului Lomură cel Șchiop, căreia, la împlinirea celor trei ani de ucenicie, îi scoate „coasta drăcească”, revenind pe fundul iadului cu Baba Hârca drept ofrandă.

Deosebiri între cele două scrieri constau în faptul că aici evidențiat este Chirică Samca, iar subiectul cunoaște o dezvoltare mai amplă, adăugându-se episoade născocite de autor. Unul dintre acestea e cel în care se poartă dialogul savuros dintre cei doi draci, „nașul” și „finul” (cel din urmă întruchipându-l pe Chirică), în podul grajdului de la han, loc din care este pusă la cale toată târșenia și din care e observată lumea: „hanul e lumea sau măcar o poartă largă spre ea”. Hanul ca lume în dezordine nu îi este străin autorului, acestuia revenindu-i în *Ucenicul...* imaginea Casei Zidite, locul de întâlnire al scribilor, un spațiu cu un aspect hibrid, ca și aici: jumătate han – jumătate mănăstire, unde nu pătrundea nimeni și nimic străin, însă din care pornea totul. Hangița din *Învoiala* nu e nimeni alta decât Marghioala, nerăbdătoare să-i prindă în farmecele sale pe trecători. Astfel, referințelor la adresa *Prostiei omenesti*, *Soacrei cu trei nurori*, *Ursului păcălit de vulpe*, li se adaugă elemente din nuvela fantastică a lui Caragiale, *La hanul lui Mânjoală*. Bălăiță operează, așadar, pe o recuzită autohtonă de factură clasică, pe care o prelucrează însă cu o viziune modernă, alegând în locul comicului pur, specific lui Creangă, un registru mai grav, efectul pe care îl produce amestecul dintre gluma serioasă și grotesc.

În același timp, Stan și Chirică sunt de această dată personaje mobile: dacă pe Stan începe să-l molipsească o forță diavolească (ex.: scena în care aproape îi lasă fără suflare pe cei doi tâlhari, dar și aceea a pedepsirii lui Chirică pentru neobrăzarea de a deschide lada din mijlocul odăii), Chirică Samca pare a suferi un proces de umanizare, cunoscând mila, suferința: „M-ai îmbolnăvit, stăpâne, de o boală a sufletului pe care numai oamenii o au, firește.../ Sufletul e boala cea mare și de nevindecă, la rândul ei bolnavă de nenumărate alte boli mai mici”; se poate spune, prin urmare, că aceștia suferă un transfer de caracter,

atipic naturii fiecăruia. Protagonistul scenariului apare și în *Ucenicul neascultător*, unde natura drăcească îi este relevată treptat, punctul culminant atingându-l autoportretizarea: „În ce mă privește, eu am alte ocupații: eu fac căsătorii ridicole: unesc pe ghiuji cu minore, pe stăpâni cu servitoarele lor, pe fete fără zestre cu dulci îndrăgostiți care n-au nimic în buzunar. Eu am adus pe lume luxul, destrăbălarea, jocurile de noroc și chimia.../ Într-un cuvânt mă numesc Asmodeu, poreclit dracul șchiop”. Lui Chirică îi corespunde și Anghel, scleratul din *Lumea în două zile*, cultivatorul de cactuși și crescător de albine, un autodidact care a avut la rândul său mai multe slujbe de-a lungul istoriei: șlefuitor de oglinzi, argintar, ceasornicar etc. În același timp, lui îi revine, onomastic vorbind – dar nu numai – Anghelina, tână drăcoaică focoasă ce îl ademenește pe naș cu farmecele sale de primejdioase, dar și cu vin, pentru a o salva pe Baba Hârca.

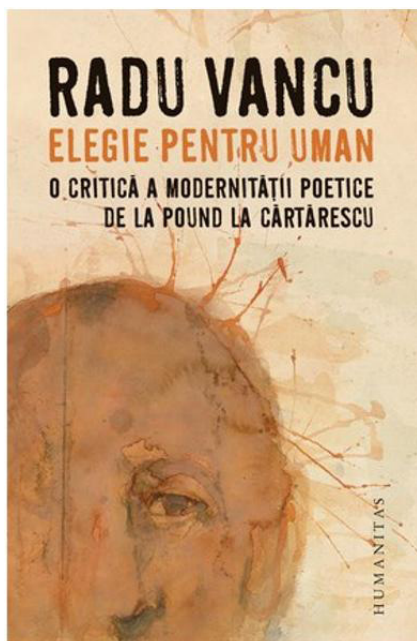
Spațiul este satul tradițional, care, spre deosebire de acela al *Ucenicului...*, nu își mai conservă caracterul moral, ci se prezintă deja cotropit, populat de o diversitate de ființe sosite din fundul iadului: nașul, finul, Baba Hârca, Anghelina. Caracterului tragic al celor două romane i se opune buna dispoziție și veselie a *Învoielii*, în care drăcușorii prind drag de oameni, se atașează de ei, se amestecă printre aceștia, le sar în ajutor, cunoscând în cele din urmă „slăbiciuni” precum compasiunea, empatia, curiozitatea, iar la plecare îi bocesc.

Se pune întrebarea: de ce *învoială*? În acest sens, două personaje-cheie sunt Păpușarul și Scribul, între care aflăm că există o *învoială*, apărând, așadar, motivul pactului. Despre Scrib aflăm că nu este altcineva decât Străinul, nașul sau dracul cel mare, care apare sub diverse înfățișări, cu pretextul de a lua notițe. El este poetul, interesat de literatură, filosofie, de împletitura care îi leagă pe oameni între ei, dar și de cele nevăzute.

Prin urmare, nici acestei puneri în scenă a *Poveștii lui Stan Pățitul* nu îi lipsesc motivul scribului, al dezumanizării, al întrepătrunderii demonic-angelic, al lumii ca harababură, asupra căreia guvernează păpușarul și scribul. Totuși, lipsește acela al morții, immanent romanelor precedente ale autorului, aceasta vestind de fiecare dată dispariția unei entități, a unui principiu și poate acest lucru îi conferă scriiturii mai multă degajare – lipsa joacii de-a râsu’-plânsu’. Chiar dacă proiectat pe un „șablon” autohton, deci familiar, volumul relevă instantaneu notele distinctive ale autorului, cele care îi conferă o incontestabilă originalitate printr-o reinterpretare modernă a grilelor și personajelor clasice.

* George Bălăiță, *Învoiala*, Editura Polirom, Iași, 2016.

Alex GOLDIȘ



Pentru o critică umanistă

Nimeni n-ar fi fost mai potrivit decât Radu Vancu să facă arheologia anti-umanismului, pledând, în același timp, pentru umanism. Deși nu și-a ascuns niciodată idiosincraziile politice și/sau diferențele de opinie față de un scriitor sau altul, Radu Vancu a făcut, în viața literară românească, figură de instanță coagulantă. Vancu este nu doar mentorul cenaclului și al revistei de poezie „Zona nouă”, ci o conștiință vie a vieții literare, care se activează de fiecare dată când faptele depășesc limitele principialului. Adică, în medie, cam de 12 ori pe an. Poziționările recente împotriva derapajelor instituționale ale Uniunii Scriitorilor din România l-au transformat, pentru conducerea acesteia, într-o *persona non grata*. Și mai specific personalității lui Vancu este, însă, exercițiul de a privi întotdeauna partea plină a paharului. Nu pentru că n-ar sesiza disimetriile, antipatiile sau doar simplele diferențe de poziționare din lumea literară autohtonă, ci pentru că le sublimază în consensuri, impunându-și să creadă cu încăpățănare în dictonul dostoevskian „Frumusețea va salva lumea”. Puterea lui ieșită din comun de a sublima disensiunile de dragul principiilor l-au transformat într-una dintre cele mai relevante voci ale spațiului intelectual românesc, pe teme literare și non-literare. Nu sunt, nu pot fi întotdeauna de acord cu el, însă îi caut întotdeauna opiniile și argumentele.

Așa încât nu era decât o chestiune de timp până să regăsim semnătura lui Radu Vancu pe un volum cu titlul *Elegie pentru uman. O critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu**. Tema cărții nu e neapărat nouă nici la noi, nici în context internațional, însă i-a lipsit încărcătura militantă prezentă aici. Critic umanist mai degrabă decât simplu critic care scrie despre tema umanului, Vancu concepe o elegie retrospectivă și prospectivă, cum o numește contradictoriu. El deplânge evacuarea omului din discursul poetic modern, visând, în același timp, la revirimentul lui – înfăptuit doar pe jumătate în postmodernism. De fapt, Radu Vancu își precizează de la început imposibilitatea neutralității și a privirii strict științifice. Discursul lui respinge în mod vădit retorica academică actuală, în virtutea unui eseism care-și asumă cu detașare referințele. De aceea, coboară cu ușurința unui erudit de la teoreticieni strict contemporani la figuri consacrate ale *topos*-ului dezumanizării. Polemizând cu cea mai recentă contribuție la temă, studiul lui Mark Greif, *The Age of the Crisis of Man* (2015), Vancu pornește de la premisa că tema dezumanizării nu poate fi redusă la atrocitățile celui de-al doilea război mondial, așa cum argumentează autorul american. În schimb, eseistul pledează pentru proiecția problematicii umanului/anti-umanului pe ecranul mult mai vast al ultimelor trei secole, de la Iluminism până la postmodernism. Teza centrală e aceea că direcția antiumanizantă n-a succedat orientarea umanistă, ci că cele două s-au aflat, încă de la început, în simbioză. Această dublă valență a modernității e explicată prin conceptul de *enantiodromie*, definit de Jung ca „manifestarea opusului inconștient” sau „fenomen caracteristic care are loc aproape pretutindeni acolo unde viața conștientă este dominată de o tendință unilaterală inconștientă, la fel de puternică, ce se manifestă mai întâi prin inhibiția randamentului conștient, mai apoi prin întreruperea direcției conștiente”. Așadar, antiumanismul nu reprezintă, pentru Vancu, decât excesul compensativ al raționalismului iluminist. Teza, demnă de reținut, oferă prilejul relecturii unor volume de autoritate semnate de Antoine Compagnon, Harold Bloom, Francis Fukuyama sau Giorgio Agamben care, deși nu-și iau drept reper fundamental „umanul”, îl acroșează în concepte învecinate precum „antimodernism”, „homo sacer”, „sublim”.

De altfel, după cum se observă și din diversitatea conceptelor pe care le pune în joc, Radu Vancu optează pentru o înțelegere liberă și extensivă a termenului de „uman”. Mai degrabă decât să-i definească accepțiunea, eseistul preferă să-i aproximeze înrudirile de familie în sintagme

și metafore precum „căldură animală”, „trup”, „confesiune”, „postmodernism”, „reconstrucția figurii umane”. Nicăieri nu e mai vizibilă această înțelegere ecumenică a conceptului decât în stabilirea tipologiei ilustrative pentru reîntoarcerea la uman, o tipologie poetică cvadripartită: confesivi, sacrali, corporali și maximaliști. Cine va căuta clarificarea corpusului de autori reprezentativi pentru „noul antropocentrism”, vorba lui Mușina, sau concretizarea conceptuală prin aplicația la text a teoriilor avansate în prima parte a cărții va rămâne dezamăgit. Radu Vancu dialoghează aristocratic cu ideile și paradigmele, însă nu-și suflecă niciodată mânecile pentru a pătrunde în măruntaiele textului sau pentru a pune ordine în concepte și în corpusul de opere. Așa se face că analizele dedicate lui Ezra Pound, Mircea Ivănescu, John Berryman, Dylan Thomas, Emil Brumaru, Alexandru Mușina, Andrei Bodiș sau Mircea Cărtărescu, Sorin Titel și Mircea Eliade (ultimii doi își găsesc cu greu justificarea în această serie a „umanismului poetic”), înainte de a ilustra o hartă relevantă a reîntoarcerii la uman, ilustrează o hartă a afinităților de lectură ale lui Radu Vancu. Destui alți poeți, precum William Carlos Williams, Eugenio Montale, Allen Ginsberg sau Frank O'Hara, ar fi fost cel puțin la fel de reprezentativi pentru această „elegie pentru uman”.

De fapt, a doua parte a cărții poate fi citită ca o pledoarie indirectă pentru „critica umanistă” prin apropierea admirativă, care depășește relația aridă cititor-text. Hermeneutica e, pentru Radu Vancu, indisociabilă de „întâlnirea” privilegiată cu autorul vizat, cartea conține întotdeauna „urme” palpabile ale personalității. Așa se face că pasajele de analiză sunt însoțite adesea de confesiuni menite să redimensioneze poetul din reliefurile textului. Începutul capitolului despre Ezra Pound poate fi citit ca o punere în abis a întregii formule critice a lui Radu Vancu, de vreme ce eseistul pune întâlnirea cu poezia lui Ezra Pound pe seama „inițierii” performate de Mircea Ivănescu: „La nouăsprezece ani, atunci când a început împrietenirea mea cu Mircea Ivănescu, nu-l citisem pe Pound (...) Iar din poezia lui cred că citisem doar puținele traduceri ale lui Mircea Ivănescu din *Antologia de poezie americană modernă și contemporană* din 1986. Țin precis minte cât de uluit am fost când, la puțini ani după aceea, mi-a cerut să am grijă ca la înmormântarea lui să-i fie pusă în sicriu ediția *Cantos* de la New Directions din 1970, «cartea de la care a început totul», cum țin minte că mi-a spus. Mi-a repetat, de-a lungul prieteniei noastre, de vreo două sau trei ori rugămintea - până prin 2009, când vizitele mele la el aproape că au încetat. Firește că, în zilele înmormântării, creierul meu numai la poezie nu s-a gândit; încât am omis să-i îndeplinesc rugămintea aceasta. O altă eroare pe care

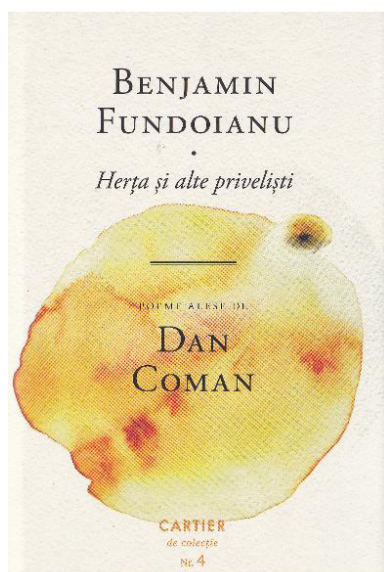
o să mi-o reproșez mereu. Acea rugămintă, așadar, m-a făcut să fiu dintr-odată mult mai atent la Pound – și să încep să-l citesc extensiv, cu toate simțurile la pândă, ca să deslușesc unde stă ascunsă, în literele acelea inerte, energia capabilă «să înceapă totul»”. Lecția lui Vancu: nevoia de a înțelege poezia, ba chiar nevoia de a-i descifra mesajul transcendent („anti-uman”) are întotdeauna rațiuni și subtexte umane.

Calitatea cea mai importantă a scrisului lui Radu Vancu nu e, așadar, nici tranșanța critică, nici forța disociativă, ci impulsul spre mitizare și spre retorica encomiastică. Și asta nu din lipsă de spirit critic, ci din ...nepotrivire de caracter. Peste părțile discutabile ale operelor sau ale omului eseistul trece repede, inventariindu-le cu o vădită stinghereală. Fără să le ascundă vreo clipă, adeziunile de extremă dreaptă ale lui Pound sau Eliade sunt privite aproape ca niște rușini personale. Singurul urmaș al lui Lucian Raicu dintr-o tânără generație de critici răutăcioasă și pusă pe deconstrucții, Vancu privește relația dintre sine și scriitorul comentat ca pe o relație de dragoste, în care interpretul nu face economie de gesturi tandre. De altfel, el nici nu alege să scrie despre scriitorii care-i repugnă uman sau față de care are rezerve din unghi literar. În schimb, cei buni în toate sensurile se bucură de o critică învăluitoare și maximalistă, gata să sacrifice paradigme și să propună, în schimb, concepte luxuriante – la a căror stilistică participă și poetul: dacă din punct de vedere etic Mircea Cărtărescu este „Marele Disciplinator” (în opoziție cu „Marele Indisciplinator” al lui Pessoa), din unghi literar, el e un „manierist confesiv”, „un hibrid foarte rar nu doar în literatura noastră, ci în toate literaturile lumii, și se cade prețuit ca atare”. La fel, pentru a putea aproxima importanța poeziei lui Mircea Ivănescu pentru literatura română (și nu numai, căci poetul e comparat de pe picior de egalitate cu John Berryman), criticul-poet se vede nevoit să inventeze termenul de „mitoid” ca „reziduu recesiv al unui mit, excerptat din structura lui originală și privat de funcția lui, incapabil să-și performeze rolul inițiativ, însă reintegrat în procesul psihologic al realizării sinelui”. Cu siguranță că mitul lui Mircea Ivănescu în literatura actuală se îndatorează, măcar parțial, terminologiei și rememorărilor lui Radu Vancu.

Elegie pentru uman rămâne pledoaria atipică pentru o critică empatică și constructivă, gata să reînnoade legătura pierdută dintre comentator și scriitor. O baie caldă printre atâtea dușuri reci.

*Radu Vancu, *Elegie pentru uman. O critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu*, Humanitas, București, 2016.

Rita CHIRIAN



Suprafețe potrivite

„Nu din imagini se încheia [poemul], nici din emoții, ci din volume, din suprafețe potrivite, din conjugări de echilibruri, din contacte precise, din ponderi măsurabile. Nici într-un caz realitatea, oricare ar fi fost dânsa, nu prima inspirația sau tehnica poemului. Poemul era conceput ca un univers autonom, cu legile lui arbitrare, cu hazardul lui prevăzut, un fel de alfabet Morse...”, acesta era principiul strategic, constructivist & înnoitor al lui B. Fundoianu. Critica noastră, destul de setoasă de taxonomii și de expedieri fără drept de apel, l-a așezat repede pe Fundoianu în linia tradiționaliștilor, fiindcă vorba venea cam des despre priveliști provinciale și cornute mari. Chiar și Călinescu se arată iritat de punerea lui Fundoianu laolaltă cu Pillat și Radu Gyr, dar nu-și duce gândul până la capăt și-l păstrează în seria tradiționaliștilor. Deși admite că, în interbelic, ei rămân să facă servicii unei oarecare forme de modernism, că cei mai mulți dintre poeții de bucolice vin din symbolism – din mantaua lui Baudelaire – și că au păstrat „obiceiul înmărmărit al universului”, pentru Fundoianu chiar și cămașa asta e mult prea strâmtă. Până la urmă, și un singur poem, citit de la început până la sfârșit, din Fundoianu frapează prin modernitatea viziunii și a dicției insolite: nimeni care să se fi aruncat cu atâta voluptate în elementare și nimeni care să fi plonjat cu aceeași beție în senzorialitate – nimeni, poate, cu excepția unui Max Blecher, alt moldovean hipersenzitiv, față de care-l mai apropie, deopotrivă, tragicul de biografie. Deși e aproape indecent să spui că, în ceea ce-i privește pe Fundoianu și Blecher, destinul e la fel de spectaculos ca opera.

Fundoianu nu este, totuși, dintre poeții (și expatriații!) ignorați. Între 1965 și 2012, au apărut antologii serioase – și riguroase – din versurile lui și s-a vorbit destul de mult, semn că literatura noastră, așa ingrătă și capricioasă cum e ea, își îngăduie, în cele din urmă, să se îndrăgostească de poeții ei. Am acum în față o bijuterie – obiect și poezie –, apărută la Editura Cartier, *Herța și alte priveliști*, antologie realizată de Dan Coman, cu (foarte frumoase) fotografii de Vitalie Coroban. Surprinzător, editorii au ales, pentru această antologare, un amestec al formelor pseudonimice, *Benjamin Fundoianu*, pe care autorul nu l-a folosit, în chipul ăsta, niciodată – și poate că nici nu contează prea tare, de vreme ce ediția ne pune înaintea unui poet cu adevărat uimitor, cu o prospețime care seduce și azi în aceeași măsură în care-l seducea, la 1941, pe Călinescu.

Născut în 1898 la Iași, într-o familie de evrei – ar fi interesant un studiu asupra iudaității literare în Moldova –, Fundoianu debutează la 16 ani, în revista ieșeană *Valuri*; debutul editorial se petrece și el foarte repede, la 20 de ani, cu o povestire de sursă biblică, *Tăgăduința lui Petru*, profesiune de credință simbolistă, emfatic-juvenilă; mult discutată în epocă a fost culegerea de eseuri *Imagini și cărți din Franța* (1922), cu pagini despre Baudelaire, Stéphane Mallarmé, Rémy de Gourmont, Francis Jammes sau André Gide, scrise cu inteligență și eleganță stilistică (l-au supărat pe Lovinescu, fiindcă tânărul, gata să îmbrățișeze sincronizarea până la identificare, făcuse crimă de lezmajestate la adresa spiritului național, zicând că România „nu e intelectualicește decât o provincie din geografia Franței”). Devenise unul dintre membrii legitimi ai mișcării de avangardă, cu importante și inovatoare proiecte artistice. În căutarea împlinirii lor, la 24 de ani, Fundoianu pleacă din țară și trăiește experiența pariziană, traumatică mai ales prin ambiția de a se vedea adoptat lingvistic. La Paris se afla sora lui, actriță, care, alături de soțul ei, Armand Pascal, făcea parte din compania „Vieux Colombier”. De la Paris, Fundoianu continuă să publice în revistele din țară, în *Contimporanul*, în *Integral* sau *Unu*. Tot de la Paris își alcătuiește volumul *Priveliști*, apărut în 1930, și care cuprinde cele mai multe dintre textele scrise până la plecare. Un portret al autorului realizat de Brâncuși însoțește *Priveliști*-le. Își caută un rost de literat francez, semnând – ca Benjamin Fondane – recenzii la rubrica *Philosophie vivante* a revistei *Cahiers du Sud*; tot aici îi apar eseurile *Le Poète et le schizophrène* și *La conscience honteuse du poète*. Are slujbe precare, iar proiectele cinematografice sunt, în continuare, destul de imponderabile. Istoria îl prinde în hățuri, luptă în al Doilea Război Mondial, cade prizonier, evadează, este din nou prins, este eliberat după armistițiu, numai ca să fie arestat de Gestapo – puțin înainte de victoria aliaților –, este trimis la Auschwitz și apoi la Birkenau,

unde cunoaște sinistrele cuptoare naziste. O viață și o poezie a limitei. O spunea și Bogza: „«Să te naști în Moldova, în blânda, în dulcea Moldovă...» și să sfârșești în cuptoarele de la Auschwitz. (...) Să te naști în Moldova, cu darul de a fi poet: «În târg miroase a ploaie, a toamnă și a fân...» și să sfârșești în cuptoarele de la Auschwitz.”. Dar – bine o știa Fundoianu – totul *depinde de atitudinea pe care veți fi avut-o pe frânghie, în timpul dansului de groază*.

Fundoianu este – poate înainte de a fi poet – o inteligență. Sensibil cunoscător al literaturii care se scria, alege – cu toată cerebralitatea de care este capabil un poet – o formulă poetică ce, într-un timp mai blând, l-ar fi putut duce printre cei mai importanți poeți ai secolului al XX-lea, poate chiar lângă un alt evreu genial, Paul Celan, el – supraviețuitor cu povara supraviețuirii. Este deopotrivă un imaginativ supraréalist și un expresionist htonic; textele sale sunt traversate de (auto)ironie; mai mallarméan decât un Barbu din prima perioadă de creație; mai lucid și mai exasperat decât Bacovia; miliardar de imagini, în spiritul lui Voronca, pentru care însă „în poem, produs îndelung de calcul și hazard, hazardul se resorbea ca un fir de ață într-o rană”, Fundoianu dezbrăcându-se de „întâmplător, de capriciu, de generația spontană”. Manipulând clasicul și idilicul, sublimează poezia în vizionarism și tragic; vorbind despre animale – vaci, porci, capre și alte vulgare –, Fundoianu creează o fotografie poetică ce amintește de Chagall și Kokoshka.

Inspirate din recuzita rustică, textele lui Fundoianu sunt departe de pacificarea jammesiană. Sunt strictă clamoare împotriva „febrei de creștere, de distrugere”, fiindcă „nimic din ceea ce constituie *materia primă* a acestui lirism nu mai exista în realitate”; e, în aceste pagini, o poezie a spaimei, o filmare cu cameră fixă a celui care vede „curgând pe după geamuri armatele cenușii și tobele bătând a moarte”. Rămâne o descriere în măsura în care tabloul este distorsionat prin coșmare, iar transcripția devine poetică de glosalgie. Sunt viziuni *împotriva* realului, impuls de opoziție împotriva carnagiului generalizat, împotriva tehniciizării și reacție de exaltare a stihialului și a elementarelor. Prima strategie a poetului se bazează pe ideea unui panteism senzorial, pe o beție mai devastatoare decât setea dionisiacă a unui – să zicem – Blaga; neliniștea este profundă și mareică, dincolo de aparentul bucolism. Explozia de vitalitate este decodată în cheia violenței, simțurile sunt agresate, nu pentru a fi desensibilizate, ci pentru a le isteriza. Sevele agreste țâșnesc din toate părțile în această lume de frustețe, indiferentă la malformarea îndepărtată a civilizației. Chiar contagiind marginile târgului, mecanizarea, igiena și pudoarea sunt aici prohibite, simple excrescențe pe obrazul ogorului și al pășunii fără capăt: vacile calcă asfaltul ud, boii se freacă de stâlpii de telegraf, porcii se hrănesc cu firele de iarbă

crescute pe calea ferată, ploaia stinge felinarele, de pe imașuri mocirloase, vitele aduc seara întunericul și pustiu.

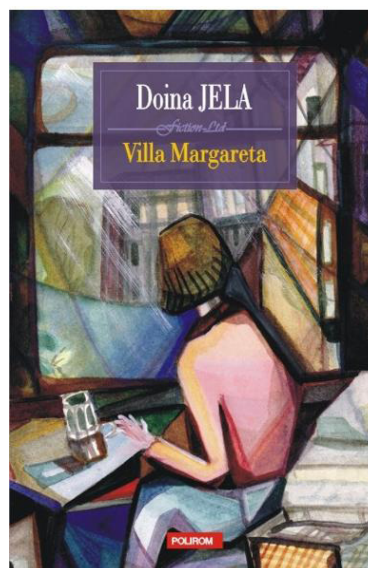
Clocotul universal seduce și macerează pentru totdeauna; e aici o dorință de reîntoarcere în málul primordial, o îngânare și o ispită a anarhicii de început de lume: „O, tu ești baliga uitată-n drumuri,/ ești plugul de belșug și fecundații,/ ești sufletul pământului de fiere/ și ești făptura câmpului de grâu.” Și ți-e făptura ca un grâu nemernic,/ și ți-e făptura abur pe oglindă,/ și ți-e făptura un clăbuc de-amurg –/ făptura ta asemenea naturii.” (*Câmpuri*, 1916). Pe harta poeziei lui Fundoianu, „singurătatea cade ca un fruct copt pe liniști”, „sub mănăstirea nouă e vechea mănăstire”, sufletul „ți-l pipăi cu mânele, eteric”, „agonii de-aur îți bâzâie-n auz”, romantic, „ochii (...) văd bine și-atunci când sunt închiși”, „creierul” se schimbă în „carne cu dorinți”, cel care locuiește acest tărâm este „barbar și incult/ Ca un pământ virgin”, un „animal” redus sublim la funcțiuni și senzorialitate, care vede „dospind, în iarbă, numai protoplasma”, vrea „ceva cu simțurile toate”, iubirea este mai dihai ca la alți poeți – „Vreau să ne-azvârle aceeași furtună în genunchi,/ femeie!”. Grotescul își trece culorile și mirosurile peste liniile finidilice: „Nevoia vegetală visează, lănced, ploii/ cu apă pentru sete; cu râțul scurt, o scroafă/ își poposește burta păroasă pe-o garoafă/ și cască lung spre soare a somn și a urât./ Un purceluș cu coada o gădilă pe râț/ și-apoi, cum vin purceii, culcați ca niște mâte,/ sug laolaltă patru din cele patru țâțe.”. Nu e ușor să faci poezie în care, dimpreună, să stea garoafa, o scroafă, godaci și țâțe – și să mai rămână acolo duioșie, și să nu tragi viziunea în vreo liricizare călăie – sau, mai rău, mai brumarian, în vulgaritate. La fel, copilăreala extatică își păstrează poezia și în versuri care frizează facilitatea, ca „Și eu priveam cum urcă pe mână o furnică,/ cum ies paseri de beznă din cuib de lună galbăn,/ cum freamăt de frunzișuri se sfâșie în frunză,/ cum urșii stau să iasă din vizuini spre miere/ și cum o floare-n noapte închide uși de ziuă/ pe-o viespe răsturnată în patu-i de polen.”. Aici, „viața trece-n cadru de zi, ca-ntr-o lucarnă,/ și viața trece-n cadru de zi ca un tăun”, aici „tristețea... oarbă” „dăinuie-n natură”.

Îngemănarea cu substanțele fruste este, de fapt, o chemare de contopire reconfortantă cu însuși principiul vieții. De aceea, umblă prin ploaie descult, își desfășurările cu mirosuri grele (și la Blecher erau mărturisiri de olfaccii pestilente), actul căpătând dimensiuni ritualice, regizate de un păgânism regenerativ: „Ploaie, spală pământul de baliga cuminte,/ cruță pământul, ploaie de uraganul rău,/ bun, în deșertul mării, setoșilor de umbrelă,/ umflă sămânța bine și fă-o să plesnească;/ sămânța de lucernă, de popușoi, de orz,/ orz pentru cai, lucernă pentru vaci și popușoiul/ fă-l, ploaie, pentru oameni cari te așteaptă-n tindă,/ cu porci uscați de-amiază, cu vișini, cu pustiu/ și cu neveste-n care ți-pă

copiii surzi.// Și pune frunze-n vișini: ca să se urce-omida,/ fă grâu: să nu moară guzganii de pământ./ și salcii: să se poată bivoli scărpină.” – și numai cine-a așteptat să cadă ploaia în Moldova poate-nțelege câtă lacrimă-nnodată e-aici! Cu aceeași invocație pluvială debutează și poemul *Ce simplu...*, dar textul desfășoară viziuni chagalliene: „Ploaia veni cu sânge și furnici, din Sud;/.../ O fată, ici, pe câmpuri, a adormit pe spate;/.../ Ca întotdeauna, viața-i cu garduri și cu porci,/ cu vișini și neveste care au țăța seacă;/.../ Cirezi halucinate mugesc pe după vie;/ femei goale, în lanuri, au pielea pământie,/ și ai putea pământul în pielea lor să-l ai;/.../ și bulgării de noapte se prăbușesc pe moartă.” Aceste convulsii trag după ele atavisme, memoria netrucată a celui pentru eternitate fugar; le distilează în beție vitalistă, în sentiment exaltant, în forță și delectare în elementare; totul e uimire, mărit prin lupa unor experiențe primitive: calcă cu picioarele goale pământul reavăn, doarme în fân, soarbe din laptele proaspăt muls – e diezat prin simț al catastroficului și prin practică maniacală: „În desprimăvărarea de-nceput/ sufletul meu e ud de-atâta soare,/ ca un harbuș de vară ne-nceput,/ cu miezul plin de sămburi și răcoare.// Aș vrea să sparg ferestrele din trup/ pleoapă rece cu privire-nchisă,/ să se așeze-n mine ca-ntr-un stup/ soarele blond cu miros de melisă./.../ Prin mese cu picioarele de ciută/ izvoare-aș vrea să biruie prin zid,/ și casa să se spargă ca o fructă/ cu o omidă-n fiecare blid.” Pe teritoriile cartografiate de Fundoianu, contururile ființelor și ale obiectelor suferă o deformare apocaliptică; percepția este, cu necesitate, sinestezică, culorile își strigă nevoia de fuziune, consistența materiei capătă dinamică de coșmar, perspectiva centrală e spartă și planurile se intersectează, totul cu o violență de fizică nucleară. Nu e, acum, departe vremea când viziunea se structurează acut expresionist: „o, de-ar fi fost ca mintea-mi cuvântul să-l cunoască/ ce-ți rătăcește visul în carne-n miezul nopții/ sfârșitul lumii iată-l citit din doască-n doască/ pământul se apropie de unul din necopții/ tăi săni...” (*Fecunditatea neputinței*, traducere de Șerban Foartă).

Fundoianu și-a pus toată nădejdea în poezie, a pus „certitudine oarbă”, a așezat în ea „mesianism”. Numai ea, spune, poate „libera și răspunde acolo unde metafizica și morala și-au tras multă vreme obloanele”. A pus „o mască, cea mai frumoasă, pe un obraz urât și ciuruit, obrazul ultimului Ideal”. Fundoianu știa că „omul e un animal pe care poezia îl cioplește din lut, sau îl aruncă în aer cu dinamită.” Cu „puțină eleganță”, cu „puțină demență”, nu pot să nu mă întreb cum ne-ar exploda în creier poemul pe care l-a gândit Fundoianu în pragul unei săli uriașe unde, din dușuri, a țâșnit ultima ploaie.

Călin CRĂCIUN



Un debut în forță

Surprinzător romanul de debut al Doinei Jela*. Și spun asta având în vedere nu faptul că e vorba de un debut realizat la anii care nu se spun; astfel de date e bine să rămână periferice, de nu chiar simple ingrediente de șuetă în cazul discernerii critice. Este surprinzător mai întâi prin calitatea lui estetică, în sine, în contextul în care debuturile pe care am avut destinul să le citesc în ultimii doi-trei ani, din câmpul prozei în general, din cel al romanului în special, mi-au lăsat impresia insuficienței, a improvizăției sau a concepției bâjbâite, marcate de semnele meditației precare asupra resorturilor estetice interne, ale gestiunii artistice mai mult intuitive decât temeinic chibzuite, în ciuda faptului că nu le lipsește autorilor talentul, ceea ce m-a și determinat să vorbesc de o literatură *free jazz*. Poate că n-am avut norocul, inspirația ori știința de a pune mâna pe cele mai reușite, sau, la fel de posibil, de a le analiza judicios și a le înțelege. Mai sper deci că impresia insuficienței nu e neapărat din vina cărților, a autorilor, ci a mea, cu atât mai mult cu cât un inventar exhaustiv nu pot spune nicidecum că aș fi făcut, nici măcar pe-aproape.

În astfel de context, *Villa Margareta* face notă discordantă tocmai prin dexteritatea operării cu concepte estetice diverse, combinate și reconfigurate astfel încât să facă parte dintr-un tot unitar original, ce transcende influențele asumate. Pe de o parte, note proustiene sunt folosite ca socluri ale unor amalgamări livrești și colaje sincretice postmoderne. Pe de alta, jonglează cu registrul grav, uneori mizând pe tensiuni mitice. E vorba, printre altele, și de repunerea în discuție a ideii de tradiționalism, întrucât sunt întâlnite

aici dialoguri cu tâlcuri de natură estetică prin care transpare curajul feafirmării unei forme de iubire față de țară cu reminiscențe trăiriste, firești atâta timp cât tema înstrăinatului, a emigrantului revenit la vatră e una însemnată. Sunt de asemeni prezente și accentele ieșirii temporare în afara sferei gravității, căci tabloul tensionat e pigmentat pe alocuri cu delicii ludice, ironice și chiar autoironice.

Doina Jela are abilitatea alternării registrelor, dexteritatea operării cu formule diverse. E conștientă și că majoritatea temelor literare au mai fost cândva tratate, din alte perspective, în alte opere din alte timpuri. Dar romanul ei nu e o anacronică demonstrație de erudiție, specifică unui editor cu experiență, și de combinatorică artistică postmodernă, decăzută, pe deasupra, în amalgam de teze estetice până la abandonarea contactului cu realitatea palpabilă, în care eticul, aderența ideologică intuitivă ori cea riguros asumată conceptual, la fel ca exprimarea unor mici sau mari drame individuale și colective fac regulile jocului. Dimpotrivă. Romanul pare să se autodefinească „lucrare de construcție făcută din fragmente de realitate ingenios asamblate”, amintind oarecum de proza lui Mircea Nedelciu cu atât mai mult cu cât își etalează încărcătura livrescă. Putem spune că în *Villa Margareta* esteticul absoarbe eticul, angajarea intelectualistă nu e expresia unui idealism desprins de realitate, ci include angajare socială, miză morală și o didactică a civilității. De altfel, nu cred că ar fi o forțare să vorbim de supratema angajării sociale și morale a intelectualului sau a intelectualității. A scriitorului în primul rând. Doina Jela crede în literatura care se scrie „cu sânge”, pentru care „se sacrifică și căsnicia”, al cărei autor nu e simplu „correspondent de război”, ci, înainte de toate, e un combatant pe frontul vieții. Nu caută ficțiune de dragul ficțiunii, nici inovații formale de dragul inovației, concepându-le pe acestea ca mijloace de a ajunge la adevăruri despre om. Tocmai de aceea vede în creație deja amintita „asamblare ingenioasă” a unor fragmente de realitate. În procesul de creație viața e literaturizată, iar literatura devine viața însăși. De fapt, literatura apare aici dret unica formă sau posibilitate de autocunoaștere; a sinelui individului, în primul rând, și nu mai puțin a celui colectiv, în sens național – spus fără teama de a cădea în anacronism.

Nu miră atunci referirea la cele două forme de existență recente ale românilor și ale autoarei înseși, ante și postdecembristă. În bună măsură, romanul e o radiografiere a trecerii dificile de la o orânduire la alta, ilustrând convingător modul în care fragmente proteice ale vechiului regim își găsesc forța de regenerare în cel nou, astfel încât acesta din urmă pare doar o metamorfoză a primului. Dincolo de chipurile pe care le afișează, sistemul pare că are instinctul și știința supraviețuirii.

Villa Margareta e o metaforă a ambianței sau a cotidianului antedecembrist, în care proiecția onirică, idealismul și ficționalizarea fac posibilă ieșirea, evadarea din absurditate. Pe de o parte, două adolescente, Letiția și Digei, își idealizează prietenia și își reconfigurează imaginar viața, transformând o biată baracă grănicerească în *villa*. Aristocratizarea lor, ca locatare exclusiviste ale villei „Margareta” e de natură romantică, idealistă. Dar, pe de altă parte, viața reală (în realitatea românească, firește) le învrăjbește, reîntorcându-le oarecum în absurd. În bună măsură, romanul e o disecție a mecanismelor incontrolabile și inconvertibile de funcționare a vrajbei. Nu miră atunci că bună parte a acțiunii se desfășoară în mediul profesoral preuniversitar din „provincie”. Tematizarea profesorimii provinciale este, de altfel, un alt atu al cărții. E o lume din care se distinge poetul Vlad Cernescu, refugiat în școala din stuful deltei tocmai din teama că altfel va fi victima răzbunării socrului, general securist, a cărui influență și teroare se întind până după '89. Într-un fel, din Vlad Cernescu difuzează evanescențe stănesciene. Nu lipsesc, desigur, turnătorii, dintre care unul, Relu-Rafaelu, își ficționalizează relația cu Vlad Cernescu și viața de profesor, manuscrisul său fiind o parte semnificativă a romanului, împletindu-se cu memoriile personajului narator Doina Jela, care citește și manuscrisul lui Rafaelu în calitate de editor. Doina Jela e nimeni alta decât Digei, profa de franceză al cărei destin se va intersecta cu cel al lumii didactice din Topalu, lângă Hârșova, nu departe de *villa*.. Ea este cea care va lua hotărârea salvatoare în plan moral de a pleca la București ca revoluționar în 21 decembrie 1989, pe locul liber al motocicletei lui Vlad Cernescu, renunțând norocos, în ultima secundă, să semneze declararea devotamentului față de Ceaușescu și politica lui. Încercarea de a afla adevărul despre destinul enigmaticului Vlad Cernescu o va face să revină în țară la mulți ani după evenimente, demers traumatizant, care o va îndrepta spre consiliere psihologică, și terapeutic deopotrivă.

Doina Jela debutează în forță, cu un roman care ba „se taie ca maioneza”, ba „se leagă” după legi tainice, pentru o primă lectură cel puțin, efectul lor fiind un suspans captivant și deschiderea unui imens evantai ideatic, cu reflexe biografice, psihologice, estetice, morale și erotice, construit cu o paletă largă de tonalități inspirat alternate ori mixate. Care e destinul ei literar mai departe, rămâne de văzut.

* *Villa Margareta*, Ed. Polirom, Iași, 2015.

Emanuel MODOC



Acești noi patricieni

Spuneam, cu o altă ocazie, că estetismul unor autori debutați târziu în literatura contemporană constituie o paradigmă cu totul deosebită în contextul ultimilor ani. Insuficient extinsă, afirmația ar putea părea, totuși, suspectă. În primul rând pentru că, socio-economic vorbind, avem de-a face cu prima generație (biologică, nu literară) de *middle-classeri* apărută în România post-comunistă. Neavând posibilitatea de a trasa o linie evolutivă previzibilă a apariției acestei pătri sociale (așa cum, în Statele Unite, începând cu secolul al XIX-lea, clasa *middle-to-high* a apărut în urma imixtiunii dintre fosta aristocrație engleză și noul *upper class* industrial), noii „patricieni” (nu în sens etimologic cât, mai degrabă, în sensul adaptat contemporaneității) ai Europei Centrale și de Est au apărut pe fondul unei tranziții post-comuniste lente și a unei stabilizări sociale și mai lente.

Această pătură socială, mi se pare, e cea care apare creionată cel mai pregnant în romanele unui Horia Corcheș sau Vlad Roman, ambii lansați anul acesta cu câte un roman. Numai că, dacă în *Partaj*, avem de-a face mai degrabă cu o nișă profesională provincială, fără mari pretenții, însă colorată în palete generoase și realiste, în *Cât mai aproape de tine**, romanul de debut al lui Vlad Roman, apărut la editura Univers, toate personajele sunt din sfera elitei profesionale (specialiști în marketing, ihtiologi, lingviști specializați în limbi moarte etc.). Senzația de roman *pretentious* pe care o lasă aceste personaje e cu atât mai contrastantă cu cât progresia discursivă se desfășoară într-o manieră elegantă, lipsită de stridențe. Simplu spus, romanul e scris abil, fără stângăciile debutantului, dar cu destule influențe la vedere. Miza internă e, și ea, la

vedere. David, principala instanță narativă, reia, în formă epistolară, ultimii ani din viața Anei, o bună prietenă care suferă de amnezie în urma unui accident. De la un punct, însă, convenția stabilită suferă de câteva erori de coerență. Pasajele care descriu, autoscopic, trăirile Anei pierd în credibilitate prin aceste mici fracturi, care, după toate indicațiile, sunt intenționate. Scris aproape în întregime la persoana a doua, romanul trădează o intruziune a instanței narative acolo unde nu ar fi fost posibilă fără o spargere a coordonatei verosimilității („Îmi aduc aminte ce visai”). Prin recompunerea vădit romanțată a vieții Anei, prin care David încearcă să redea, compensativ, imaginea ideală a prietenei amnezice, logica internă a romanului este deturnată. Chiar dacă naratorul își explică abordarea („Când îți spun ce simți, te decid”), eroarea nu este rezolvată, întrucât există o contradicție în interiorul logicii intenției. Carențele cele mai vizibile, la nivel formal, sunt prezente în lungile viraje discursive, în spatele cărora cititorul ar trebui să desprindă un fir roșu (pasajele de tip *smart facts*, deseori redundante, sunt folosite mereu pentru a potența sensul relațiilor anamnezice). Însă prima parte a romanului este credibilă. Încercând să explice procesul complicat al recuperării, David îi dezvăluie Anei complicatul procedeu de recuperare a memoriei: „(...) îți propun un joc (...): ia un pumn de pietre mici și aruncă-le în aer. Până cad jos, încearcă să prinzi câteva, să te ferești de celelalte, să le numeri culorile, să le numeri pe ele, să faci un grafic cu distanțele dintre ele și cu distanțele posibile la care pot ajunge, să le ordonezi în minte după mărime, să intuiești care dintre ele ar fi pietrele potrivite să îmbogățească un ghiveci cu flori, să le cataloghezi crăpăturile și așa mai departe. Și eu mă leg de cronologia întâmplărilor despre care vreau să-ți spun, cu toate că știu cât de puțin contează ea pentru tine acum, și tot nu pot. Speranța mea este că, pe măsură ce te vei adânci în toate lucrurile astea, o să începi să înțelegi de ce arată ele așa. Mi-e frică de tine. Mi-e frică de momentul în care toate pietrele vor fi ajuns pe pământ”.

Adevărata trădare din spatele acestui joc epistolar apare când, probând o serie de construcții compensative, David nu face decât să recreeze, prin transfer, legătura pierdută cu mama sa (care suferea, și ea, de amnezii, în ultimele ei zile de viață), într-o tentativă egolatră de redempțiune care o plasează pe Ana într-un rol secundar în planul major al romanului. Altfel spus, prin filtrul unei conștiințe prin excelență *self-absorbed*, David reușește să vorbească numai despre el, chiar și atunci când abordarea, intensificată până la cotele *kitsch*-ului comercial, e direcționată extern: „Și ca o floare te-ai deschis lui și ca un covor de flori l-ai luminat și toate orele lui au fost orele tale. Cu ochii tăi i-ai spus multe atunci și îl iubeai privindu-l, mi-ar fi plăcut să fiu în locul lui pentru un timp, să simt ce a simțit sau să pot să văd, să am acces la asemenea daruri. Dacă ai fi ajuns vreodată în munți, la înălțime mare, dacă ai fi văzut cum pot fi toate nivelate de un singur nor, m-ai înțelege”.

Însă în componenta sa caracterologică are romanul cel mai mult de suferit. Micile drame ale personajelor (în afară de condiția Anei, care nu e o suferință în sine) sunt absolut insipide. Relațiile interpersonale sunt mereu într-o stare de armonie susținută. Nu că aceste aspecte nu ar fi verosimile, doar că ajung fastidioase și lipsite de un miez coerent prin care să se susțină trama. Fiecare dintre personaje are expertiză, recunoscută pe plan internațional, în domeniile în care activează, călătorește imens, iar instabilitatea geografică, pe cât de des invocată în roman, e una de suprafață. Deși aceștia acoperă vaste întinderi pe harta europeană, se remarcă cel mai mult prin izolaționism gregar. Totul e auto-susținut, într-o construcție de tip turn-de-fildeș. În aceste condiții, două defecte majore ies la iveală: o anume lipsă de realism funciar (ar putea părea ușor pretențios, însă ideea că personajele din *Cât mai aproape de tine* își iau, nu o dată, câteva luni întregi de concediu pentru a călători ar putea stârni unele suspiciuni cu privire la validitatea și vizibilitatea profesionale a acestora) și tendința de a aluneca în irelevanță totală (lipsiți de intensități majore, profilurile acestor personaje sunt, cum zicea și Mihai Iovănel, „prea fotoșopate”). Dincolo de lipsa de rezolvare adecvată a tramei (căci David începe o lungă epistolă revelatoare și terapeutică doar pentru a încheia cu: „Mă dezleg de tine și de voi. Și sper că o să poți uita toate astea”), marile pierderi ale volumului vin tocmai din această acumulare a detaliilor abundente, dar goale, ale vieții unor personaje create parcă pentru a poza, arogant și autosuficient, în periodice *corporate*.

Privit ca roman fără mize serioase, *Cât mai aproape de tine* poate fi considerat decent. Pozele ostentativ-intelectualiste ale personajelor și mizele explicit înalte (la nivelul formulei) contrazic, însă, această presupozitie și fac din Vlad Roman un prozator talentat, însă auto-suficient și cu tendințe monocorde.

* Vlad Roman, *Cât mai aproape de tine*, Editura Univers, București, 2016, 176 p.

cea mai frecventabilă pentru poezie. Alex Văsieș, publicând anul acesta *Instalația* la Cartea Românească după o pauză de patru ani, a ales pentru al doilea proiect al său, *Oana Văsieș*, tocmai Charmides. Același lucru l-a făcut și Andrei Doboș, cu al său volum *Spiro*.

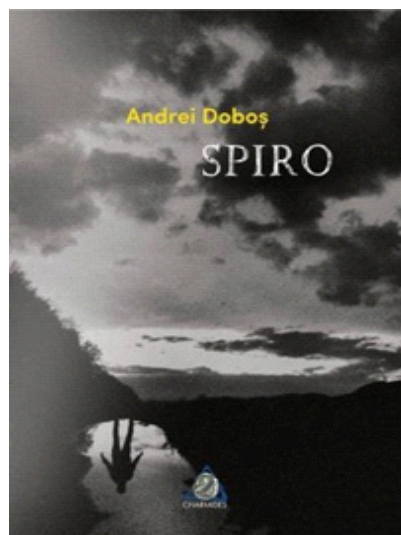
Încadrările sunt necesare: noul ruralism, fațetă dezabuzată a discursului milenarist, opera în cadre antiutopice, violente, înțelese ca o radicalizare a poezicii milenariste, schimbându-i însă coordonatele. Schimbarea de poetică o reprezenta toposul: natura, satul, lumea navei și avatarele tranziției, cu atât mai evidente în mediul rural. În ceea ce îl privește pe Andrei Doboș, trebuie spus din capul locului că suntem martori la o întoarcere a poeziei calofile. Dacă Alex Văsieș aduna influențe exotice și le reda într-o retorică proprie, alambicată, în construcții ample, dublate de privirea intelectualistă a postumanului asumat, excelând în autoînscenare și exploatând abil kitschul, lumea glossy, diamantină și perversă, Andrei Doboș se află, în interiorul aceleiași categorii estetice, tocmai la antipod. Poezia lui refuză angajarea, fiind livrată din perspectiva unui guru privind lumea de la înălțimea unei mănăstiri budiste.

Bucolismul lui, însă, fără a se limita la un steril discurs observațional, preia generos semnele poeziei mai tinere, incluzând numeroase elemente din sfera tehnologicului, a lumii post-industriale și urban-marginale („eu sunt drona trimisă/ în căutarea vieții”, „m-am uitat atent la soare/ între dune industriale de sticlă.”) Fiindcă în noul volum* par să existe două tipuri de discurs, cel amplu și cel lapidar. În textele de lungă desfășurare, discursul se relaxează, sintaxa e abilă și încărcată muzical, iar tonul devine imnic, decepționat, ultimativ, testamentar etc.: „îmi pare rău că n-am reușit/ să țin lumea întreagă/ pentru tine,/ nu sunt unul din cei nouă maeștri ascunși/ care țin lumea întreagă// meditația mea/ nu funcționează// îmi pare rău/ că nu m-am mutat cu tine la țară/ că nu știu să cânt la chitară/ că nu am voce (nu desenez)/ că abia dansez// îmi pare rău că nu vom vedea niciodată/ ceața albastră a muntelui în zori,/ îmi pare rău pentru fiecare zi/ ce trece în necaz/ și lipsă de

Ovio OLARU

Cyborg brahman

Editura Charmides dublează din 2016 mizele. Un număr sporit de debuturi, unele din ele valoroase, altele riscante, și o serie de poeți deja consacrați sporesc în acești doi ani rafturile de poezie cu noi titluri. Volume precum *Cerul senin*, *Tișța*, *Daddy issues*, *Disco 2000*, *Oana Văsieș* – mi se vor ierta scăpările – precum și vizibilitatea sporită a editurii, care de câteva luni și-a deschis și o pagină proprie de facebook, dovedesc că planul editorial al editurii nu duce lipsă de poezie, și că o sincopă nu e previzibilă în viitorul proxim. Amintesc de editura Charmides în contextul în care, împreună cu Cartea Românească, ea pare a fi editura



sens”. Regăsim o voce elegiacă și contemplativ-dezagajată. În aceste poeme, multe din ele hituri incontestabile ale volumului (*Dafne, Silur, Devastare@#, Shelley*), se află alonje bacoviene, secvențe atmosferice amintind de *Boards of Canada*, multă senzorialitate și peisaje urbane cu natură moartă și crize postcivilizatie („clocot de circuite, abest și fier de balcoane, câini ce adulmecă lângă blocuri mîncarea”). Doboș încearcă să livreze o nouă mitologie și o sensibilitate impersonală, naivă și zen: „îmi place în oraș când se clarifică diversitatea mirosurilor, după ploaie, îmi plac suprafețele de zgură ude, dacă se poate: proaspăt vopsite, cu bălți. Tocmai am trecut pe lângă un grup de francezi care degajau un puternic miros de gumă de mestecat, câteva case mai încolo se gătea ceva cu chimen.” „nu mă încântă decât/ bucuria vigilență a corbilor/ când țopăie pe mormanele de gunoi/ în ghenă”, „șterg cu fruntea crenguțe înflorite de magnolie”. Staza vegetativă îl prinde pe Doboș, pentru care dezideratul e somnolența, „submisivitatea sacră care te împropăștează și te îmbogățește.”

În poemele scurte se face simțit un veleitarism nu pe de-a întregul asumat. Doboș e, în aceste texte, *try-hard*: rime facile, distihuri eliptice, notație lapidară care nu convinge („navigam pe mobil/ mă simțeam inutil// vîntul pe valuri sufla instabil// tu o luaseși puțin pe ulei// vorbeai rar, dar cantabil/ despre ce vrei, ce nu vrei, iar asta mă făcea amabil.”). Poeme precum *Lyrikz, Agnus dei* și *Araucania* nu fac decât să umple paginile cu truisme și joculețe rizibile („iarba înaltă/ zice las-o baltă” „umilința este ser/ din cer.” „om sunt, sau vampir?! fiindcă inspir, dar parcă nu inspir.” „am un solo/ pentru Apollo”). Se operează o reducere sintactică radicală, care nu rezultă decât în prețiozitate și alint: „viață trăită/ cu țărâita// frică necesară./ ai uitat calea afară/ din sistemul nervos// când ești viu niciodată/ nu ești viu pentru tine// ierburi fermentează/ pământ putrezește/ la soare// la umbră crește/ un pufos/ mucegai alb// elice de tei/ se tolesc/ peste mlaștini.” E de remarcat că cele două discursuri lucrează unul împotriva celuilalt. Dacă textele cu larghețe vizionară imersează cititorul într-o zonă serenă, urban-cinematică, aproape terapeutică în lentoarea ei, cele în care autorul forțează cu orice preț estetizarea – de unde remarcă de început, că asistăm la o reemergență a calofiliei – eșuează în poeme ocazionale, care acționează ca o soluție de contrast, punând în evidență poemele cu bătaie lungă.

Avem de-a face cu un volum exotic în formulă, chiar și pentru discursurile mai noi, curățate de reflexe milenariste. Un lucru e, însă, clar: de la *Mănăstur story* până la *Spiro* e cale lungă. Critica socială și-a pierdut valoarea de manifest, căpătând un caracter resemnat; semn, poate, al unui proiect de maturitate, în care realitățile cotidiene nu mai au același ecou intern, sau semn al maturității biografice pur și simplu: „există bani și există fericire./ împrumuturi și plăți. Sărăcie și lipsa demnității./ aglomerație./ activism// există frumoase/ fete comuniste de care ne îndrăgostim/ există doctoranzi care visează/ să câștige la loto.”

O curiozitate e inevitabilă. Dacă *Instalația* și *Oana Văsieș*, apărute la interval de o lună, erau scrise

în două moduri total diferite, *Valea rea* și *Spiro* nu sunt, în fond, două volume total străine. Ambele au două voci recognoscibile, posedând același tip de detașare budistă și puteau fi, după o atentă selecție, lejer comasate într-un singur volum. În acest context, însă, *Spiro* nu e decât un *sequel*, iar evoluția lui Doboș ca poet e neglijabilă.

* Andrei Doboș, *Spiro*, Editura Charmides, 2016

Anamaria MIHĂILĂ



Poezia artificialului și formele trupului-obiect

Ultimul volum al lui Teodor Dună, *obiecte umane*, forțează la maximum pedala neoexpresionismului douămiist. Aglomerările de obiecte fragmentate în manieră suprarealistă, teribilismul mizerabilist și epuizarea oricărei potențialități salvatoare construiesc noile valențe de poeticitate ale unei formule stilistice, de altfel, cunoscute. Recognoscibil ca scriitură și prin zona obscură, *grunge*, din care își selectează imaginile, Dună alege să remonteze direcții ocolite în literatura recentă tocmai prin riscul clișeului și al desuetudinii pe care acestea le presupun.

De pildă, spațiul încărcat de obiecte, dezumanizarea și artificiosul existențial pătrund în orizontul literar românesc odată cu proza lui Blecher. Or, a repune în discuție o astfel de temă nu într-o poezie, ci într-un volum ce mizează încă din titlu pe răsturnarea raportului dintre uman și obiectual înseamnă, de la bun început, o asumare a scriiturii și o reinventare a modelului de autoritate. Mai aproape de intertextualitatea optzecistă și de construcția pe dos a lumii date, poezia de față contează prin felul în

care descalifică asocierea cu o poetică complet tranzitivă și afirmă nevoia de reliricizare, de abstractizare a literaturii.

Printr-o construcție absolut organică, fiecare capitol diminuează mai mult o corporalitate rigidă, superficială, ce maschează golurile de sens ale lumii: „în curând lumea se va umple de oameni/ oameni până și în crăpăturile pereților/ în fisurile asfaltului, sub prag, în tivul rochiei/ ca o furtună de nisip/ acoperind spațiile și spațiile dintre spații [...] și nu apucă bine să se termine un om/ că începe altul/ abia se ivește celălalt om că imediat/ e acoperit de altul/ într-o revărsare tulbure a cărnurilor”. Nu doar existența materialității și prelungirea ei la nesfârșit contează aici, ci despărțirea treptată a umanității de chiar trupul care păstrează, la limită, legăturile cu lumea. Într-un silogism suspendat, cum trupul e obiectualizat inițial, iar lumea e suprapopulată de obiecte, omul e încă parte din ea. Cu o lentoare greu de suportat a ritmului în care se perindă imaginile, fiecare text reduce și mai mult corporalitatea și scoate umanitatea în afara lumii. Pretextul poeziei lui Dună nici nu e, cum s-ar crede, disfuncționalitatea umanității prin reducerea ei la materialitate, ci desprinderea de corp, ca de ultimul liant al unei individualități autiste cu exteriorul, cu acele „marginii dispărute”, odată cu transformarea trupului în „trupușor”.

În „trupuri lipsă”, oamenii invadează universul obiectual. Construind o poezie a artificialului, poetul denunță prelungirile trupului real într-un trup ficțional, în imaginea din oglindă, fără a restabili autenticitatea corpului avatar. Spre deosebire de lirica anterioară, care forțază obiectul să semnifice mai mult decât subiectul însuși, aici niciunul nu e mai real decât celălalt. Poezia joacă pe un teren lipsit de substanță, aplatizat și fluid: „toate obiectele din jur sunt ghemuite./ abia mai respiră. le-au apărut riduri adânci./ le ating încheieturile, număr ultimele/ sunete ale inimilor [...] toate sufletele obiectelor se ridică,/ se așează unul lângă altul, unul peste altul./ ca o pâclă tremurătoare pe tavanul sufrageriei// merg printre obiectele uscate ca pe sub paradis.// îmi bag mâna până la umăr în oglindă./ mă scot de acolo”. Deloc originală, această suprapunere cu proiecția din oglindă e una din puținele imagini ratate din întregul volum.

În schimb, selecția motivelor nucleu (a laitmotivelor, într-un limbaj cât se poate de slab și didacticist) reconfigurează și întărește structurile lirice. Dacă presiunea obiectualului deformează subiectul și lumea, dacă îngrămădirea de obiecte incompatibile afectează definitiv corporalitatea, reducerea întregului imaginar la simboluri scheletice, la frânturi de imagini, la coordonate minimale pe care se poate construi apoi un adevărat topos poetic funcționează ca strategie compensativă în discurs. Lichefierea lumii, segmentarea corpului și investirea metafizică a unor fragmente simbol (mâna, degetele și unghia) sau a unor reprezentanți la limita genurilor (câinele, ca figură animalieră la granița dintre subiect și obiect) sunt zonele restrânse în care evoluează textele lui Dună. De altfel, trupul dependent de mișcările vii și nevoia de

restabilire a relației cu alteritatea, refac pe dos scenariul biblic: „am râde împreună de tot ce nu e înviere,/ am fi cei mai fericiți, cei mai îmbrățișați/ iar mai târziu, pe un drum care coboară/ spre mare : un om și învierea lui/ atât// un om și învierea lui”. Nicio mișcare ascensională, nicio apropiere a divinității nu mai funcționează în universul în care după materializare rămâne, totuși, de neatins ideea de sens metafizic.

„Viața de sub unghii” reinvestește ironic spațiul utopic. Tendințele consumiste, dorința absurdă de a deține și de a controla obiectele prin apartenență sunt satisfăcute în „tărâmul kauf” și în „noaptea albă”. Perfect articulat la început – „spre tărâmul kauf spuneau bătrânele/ împingând radios cărucioarele spre tărâmul kauf/ spuneau domnișoarele pline de speranță/ viitorului spre tărâmul kauf spuneau adevărații/ bărbați apucând cu exactitatea rachetelor/ balistice volanul” –, textul desființează din nou asocierile imediate cu poezia cotidianului prin imaginile halucinante, voit explicate, care deconstruiesc orice încercare de domesticire a lumii: „iar când cărucioarele sunt pline portbagajele pline/ încep să-și îndese în gură cantr-o mașină de tocat/ carne de oaie și carne de porc/ își umplu buzunarele cu păstrăvi și crape își toarnă/ orez sub pleoape își toarnă uleiul cel mai scump în carii... cum să nu te bucuri/ cum ai putea vrea să se oprească vreodată/ singura noapte”.

Or, în „spațiile amneziei” fericirea falsificată, porționată chiar și discursiv în zece segmente de „vieți fericite” urmate de șapte „morți neobosiți”, devine semnul unei democrații ratate, a unei realități construite după un model totalizator, ce își schimbă doar în aparență formele: „fiecare după cum eram construiți/ primeam/ un bastonaș de cupru o felie de inox/ și alte lucruri îndestulătoare./ așteptam mult dar rândul era foarte exact/ asta ne liniștea și când veneau camioanele/ eram mulțumiți/ și când dezveleau prelatele/ eram bucuroși după aceea ne săturam/ ne întorceam pe trotuarele pe care se putea/ merge ne-a prins o ploaie portocalie// unii s-au bucurat/ alții au vrut-o albastră dar și o ploaie portocalie/ ne mulțumea// după felul în care eram construiți”. Orice epuizare, orice diminuare a trupului răspunde pe invers, cu o situație într-o nouă zonă de energii, la antipod, în completă obiectificare, astfel că acea „vărsare de oameni” cu „trupuri lipsă” se refacă în „morți neobosiți” care se înmulțesc la nesfârșit, care se răspândesc ca spori ai unei specii amorse, vegetale, reglabile cantitativ: „nu avem cum să nu fim tot noi/ în corpurile noastre perfect conservate// dacă nici măcar o unghie din care să creștem/ la loc nu va mai fi ne vom ivi din protezele/ de titan din treptele de marmură/ din firul de cupru din ultima firimitură de oțel// și vom umple din nou lumea și lumea/ va fi la fel de exactă și nedată ca noi// [...] și lumea s-ar desprinde de noi și ar fi lumea/ perfectă a morților neobosiți/ o lume cu totul și cu totul/ numai a noastră”.

Mai mult, vocea colectivă, obiectivă sau în orice caz despărțită de asumarea personală din întregul volum

se singularizează în ultima parte. După o contopire erotică ratată cu un partener „mai puțin viu” în absența trupului, situarea deasupra obiectului, printr-o letargie suspendată de presiunea materialității, e posibilă în același registru al suprarealului: „alunecam foarte liniștit, prins într-o lumină/ care nu mai era lumină, printr-un/ întuneric care nu mai era întuneric.// doar alunecam. cu mult în afara/ a tot ce este și a tot ce va fi”. „Groapa adâncă din piept” bună „să-ți afunzi iarna/ mâinile înghețate” devine, printre altele, un loc comun în care se aglomerează obiectele, unele peste altele, în care se suprapun bunurile de consum, în care nu mai e loc pentru manifestări neproductive și dăunătoare.

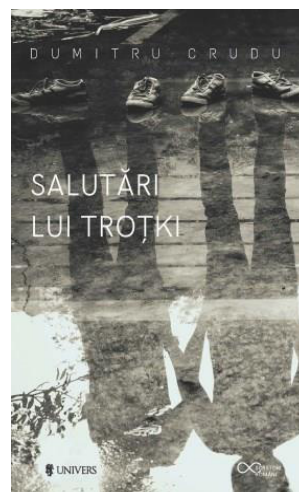
În *obiecte umane* ne pune față în față cu un eșec aparte. Imposibilitatea umanității de a se defini ca obiect, într-un univers aberant, consumist și illogic, declanșează tragedia lipsei de apartenență. Cu o voce pe cât de silențioasă în expresie, pe atât de puternică în imaginar, Teodor Dună construiește scenariul unei înaintări pe un târâm instabil, dominat de anxietăți și plâsmuiri de tot felul, în care nu există repere sau puncte de graniță, unde totul e pătruns de tensiuni insuportabile și dense. Un teritoriu greu de străbătut, viu, dar opresiv, redat într-o manieră lirică autentică și singulară. *Obiecte umane* mută resorturile neoexpresionismului douămiist într-o zonă încă fertilă – a dependenței de metafizicul inaccesibil, a prizonieratului corporalității goale, a materialității rigide și a artificialului denunțat pus la adăpost de influențele anterioare.

*Teodor Dună, *Obiecte umane*, Cartea românească, București, 2015.



Lady Macbeth, 2004

Nina CORCINSCHI



Mulțumiri lui Troțki

Salutări lui Troțki (Univers, 2016) de Dumitru Crudu continuă linia spectaculosului și a autenticului neverosimil/exacerbat din celelalte cărți de proză ale sale. Firele de biografie, trase și din țesătura prozelor anterioare, dau impresia vieții dublate de scris. Ca să fie o completare senzațională, să compenseze deficitul de realitate, prozatorul apelează din belșug și la resursele imaginației. Titlul, dar și proza care a dat numele volumului, ilustrează această poetică a mixajului realității – una dintre cele mai fruste, o realitate basarabeană, pe care o recunoaștem și noi (aici, prin redescoperire) – cu o doză de imaginație copioasă, un jeleu exotic și aromat care dă culoare și consistență conținutului. În proza amintită, personajul, care, de obicei, nimereste doar în belele, ajunge pe mâna unor cheflii într-un bar și e salvat doar de referința pe care o face la Troțki („dacă mă atinge măcar unul din voi, o să aveți de-a face cu Troțki”). Bătăușii se risipesc speriați și personajul scapă, gândindu-se oare cine-o fi acel Troțki, care i-a venit spontan pe limbă și s-a dovedit salvatorul său miraculos. Nu e o chestiune de noroc. Pe de o parte, Troțki e recursul la imaginația care îl salvează (de realitatea searbătă și de o ditamai bătaie), pe de altă parte e o marcă inspiratoare de teamă și respect. Sugestia trucului e că mintea funcționează în baza unor clișee de limbă, care sunt tot atâtea clișee de mentalitate, având în Basarabia efecte psihomotorice

cu niște rezonanțe imprevizibile de comportament. Imaginarul aici ancorează mereu pe un teren labil al dezaxărilor de tot felul. Andrei Țurcanu și-a pus întreaga poezie sub zodia „destinului întors” al basarabeanului, un destin cu o existență mutilată de roata istoriei. Acest destin întors, în proza lui Crudu, conferă realității trăsături macabre. Peste tot se aud înjurături, scaltoace fără milă. Personajele mor într-un mod neverosimil de „obișnuit”, ucise cu o inconștiență morală la limită cu absurdul. Lumea lui Dumitru Crudu este cutia de rezonanță a unor acțiuni pe cât de violente, pe atât de aberante, iraționale. Oamenii mor snopiți în bătaie din invidie, pentru a li se fura banii sau dintr-o răutate gratuită. Moștenirea sovietică, degringolada tranziției, cu sărăcia și abuzurile puterii, au devenit ecourile unei alcătuirii mentale deviate. Aceste ecouri vulcanice (reprezentate și sonor prin bătăi, strigăte, înjurături, de care abundă cartea) se resimt în toate conduitele personajelor și generează efectul paradoxalului și al ilogicului. În proza *Câtiva pui de găină printre roșii*, o femeie ucide niste pui de-ai vecinei care-i ciupesc roșiile. Pentru că mama vecinei, o femeie în vârstă, ripostează, este ucisă cu bestialitate de bătaușă și de rudele ei. Ștergându-și mâinile de sânge, aceasta se duce la poartă să-și primească pensia mizeră și se jeluie că statul își bate joc de oameni, dându-le pensii atât de mici.

Prim-planul narațiunii îl formează comportamentele nevrotice, o lume care a pierdut reperele umanului. Oamenii nu mai au percepția normalității, instinctul a înlocuit rațiunea, egocentrismul a căpătat reprezentări deviate monstruoase. Autorul recuperează componenta umană doar prin umor. Prozele din *Salutări lui Troțki* sunt proze ale râsu-plânsului. Realitatea de un lugubru grotesc e învăluită în râsul copios, la nivel de situații, personaje – și mai ales la nivel de limbaj. Dumitru Crudu are voluptatea povestirii cât mai spectaculoase, cât mai senzaționale. Frazele curg în torente argotice. Miza limbajului sunt cuvintele cele mai bizare, mai năstrușnice, care să exprime cât mai exact o realitate cu multă extravaganță. În doar un sfert de pagină, cuvântul *beat* capătă o încărcătură sinonimică de tot dichisul:

„Abia picase din București, dar deja era tufă. Nu știu unde se destrămasese așa, că, de când ne întâlniserăm, băuse doar cafea. Cine știe, poate se turtise în tren, cu vreun poet din Cluj sau din Oradea, în trenul ăla care mergea spre Budapesta, și s-or fi făcut muci împreună, în vagonul restaurant”.

Un savuros talcioc al vorbelor, în care sunt livrate, cu un instinct de epataj negustoresc, produse din cele mai excentrice. Dar care se potrivesc mănuișă cadrului și atmosferei. Dumitru Crudu, înzestrat și

cu talent de dramaturg, e un meseriaș în construirea decorului. Întrepătrunderea faptelor de viață cu ficțiunea e firească, organică. Ficțiunea e declanșată de realitate, vine în prelungirea acesteia, ca în povestea alcătuirii manifestului fracturist: „Eram revoltați. Și ne-am așezat să scriem o plângere la poliție contra derbedeilor care ne-au zăbit. Dar, în timp ce-o scriam, plângerea s-a transformat fulgerător într-un protest față de literatura care se făcea la ora aia în România. Un protest pe care l-am scris cu mâinile zdrelite și belite și l-am dictat cu buzele umflate și tumefiate”.

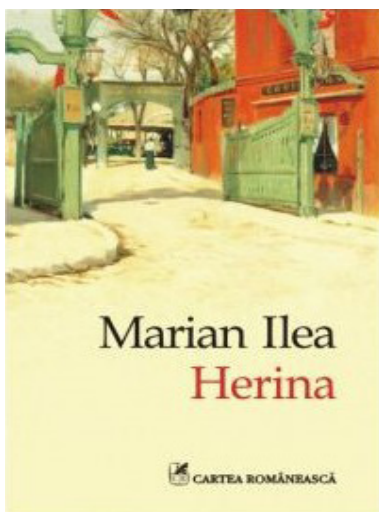
Așadar, o proză a cotidianului pe butoi de pulbere, o proză a revoltei, a pumnilor, a răcnetelor și a morților. Oamenii înjură, scandează, dau și primesc scatoalce, răstoarnă mese și sparg capete. Ce te izbește aici e tocmai efectul de realitate autentică, personajele conturate credibil, atmosfera vie, dublate toate de un sentiment accentuat al unui ș/joc al imaginației la limita neverosimilului.

Una din strategiile literare ale lui Dumitru Crudu e și povestirea în cerc, care impune narațiunii un caracter de obsesie. O „mistică” a cotidianului cu efecte psihologice puternice. Un personaj este nevoit să privească un film de groază, în timp ce se deplasa în autobuzul spre Brașov. Se pare că singurul nemulțumit de program este el și bătrâna de alături, care-și astupă ochii și urechile să nu asiste la scenele violente. Personajul nostru se revoltă, cere o comedie sau oprirea televizorului. Condrumetii, în loc să-l susțină, se arată nedumeriți de revolta lui și-l bănuiesc chiar pe el de intenții criminale („Tipii ăștia care stau prost cu nervii sunt tare periculoși, ia vedeți, să n-aibă vreun cuțit în geantă, a mai răcnit cineva”). Este scos afară, în frig, unde-l încolțesc niște câini. În sfârșit, urcă în alt autobuz spre Brașov, în care, culmea, rulează același film de groază, doar că de la început.

Coborât în miezul unei realități contorsionate, autorul pune ochiul congestionat tocmai pe modul în care sunt răsturnate valorile, confundate principiile, dusă în derizoriu ideea de normalitate. Așadar, o proză care trezește și ascute simțurile amorțite, care problematizează și incită.

Salutări lui Troțki e o carte vie, dinamică, alertă, care sperie prin dramatismul situațiilor și destinde prin dezinvoltura și umorul povestirii. Oricât de dură ar fi realitatea, salvarea ei e prin imaginație. Așadar, transmitem și noi, nu doar salutări, ci și mulțumiri mesagerului acesteia, lui Troțki!

Daniela SITAR-TĂUT



**Reveuri bovarici, dame nesățioase,
neveste infidele, parohi-vampiriști etc.**

Volumul lui Marian Ilea, *Herina* (Cartea Românească, 2016) e greu încadrabil într-o singură specie narativă. Prin tehnica palimpsestului, colaj, reluarea cinematografică a cadrelor, ironie, demitizare, polifonie și pluriperspectivism, melanjul deconcertant între un *jadis* imperial și un acum contemporan, palpabil, cu tentacule din biografia recentă a prozatorului, l-aș include în tagma textelor tributare postmodernismului. Deși autorul însuși mi-a înfirmat apelativul de roman, eu tot roman îi voi zice. Tomul este compartimentat în două cărți distincte, care au ca liant *Herina*, cronotop situațional. Cea dintâi aduce în prim-plan istoria *Osimei* și a *Berăriei Luther*, în vreme ce cartea a doua se aurolează legendar sub mantia *Cronicilor de la Herina*, a căror istorie ne este relevată abia în paginile finale. Apelul la cronică nu cimentează veridicitatea evenimentială, ci, din contră, o dislocă, prin întorsături deconcertante de frază sau de situație. Cronografii lui Marian Ilea sunt subiectivi prin excelență, relatând nu povestea a *ceea ce a fost*, ci a *ceea ce ar fi vrut/trebuia să fie*. *Caietul* cu file îngălbenite, descoperit în camera pensiunii din Solotvino, dedicat de anonimul cronicar „Domnului Robert Maxwell, cu adâncă venerațiune” și tradus ulterior de „bătrânul arhivar maghiar din Baia-Mare” re-compune, în sens invers, *Cronicile de la Herina*.

Cartea face parte din aceeași plămădeală fabulativă ca *Medio Monte* sau *Vacek*. Temporalitatea se dilată maleabil dinspre regalitatea imperială

austro-ungară înspre invazia galilor, secolul al XIX-lea sau XX, perioada Uniunii Sovietice sau indici contemporani, din ultimele decenii. Fațetele divergente ale cronologiei se întrepătrund cu polifonia pluriperspectivistă. *Herina* este un topos imaginar, („orașul gurmeților”, patronat de Sfântul Honoriu), sustras cantonărilor precise într-un areal concret, dar care conjugă o pletoră de superstiții. Scriitorul delimitează, pe clapeta cărții, frontierele ei geografice: „*Timp de opt ani am călătorit de nenumărate ori în spațiul dintre Ujgorod și Solotvino. Lumea pe care am cunoscut-o, cu metehnele, realitățile și mitologia ei, se regăsește în Herina, care e ținutul prozaic imaginar situat între: Iasinia (capitala huțulilor) și Iaremcea (una dintre celebrele stațiuni turistice ale imperiului polonez). De fapt, e vorba de un spațiu de vreo 20 de kilometri aflat în Carpații Păduroși (sau în Carpatia, cum îi spun cei din Ucraina). Acest spațiu e locul de unde izvorăsc Tisa, care o ia spre Ungaria, și Prutul, care curge în sens opus, către Colomneea și Cernăuți*”. Precizia matematică a meridianelor nu contează, mai ales că prozatorul melanjează constant, cu o *moquerie* demult caracteristică lui, realitatea posibilă cu cea adevărat-adevărată. Vizita din ultimul capitol la televiziunea înfrățită din Ucraina, al cărei director regional era Evgheni Mîrșkov, devine un episod mnemotehnic care amintește perioada comunistă de la noi. Corupția poliției, ce pare a actualiza povestirea *Negustor lipsan* a lui Sadoveanu, mita obligatorie la opririle dintre Kiev și Ujgorod, limbajul de lemn din cadrul vizitelor „de lucru” pe la Academia de Agricultură sau cooperativa agricolă „Vladimir Ilici Lenin” pigmentează paseist, retrograd, prezentul confrăților ucrainieni, care beneficiază, din partea oaspetelui, de inutile consilieri: „*M-am învățat, dau sfaturi: Să faceți în uzine, fabrici, universități, ansambluri folclorice, cenacluri literare, gazete de perete*”. Evgheni Mîrșkov, poreclit „Prințul”, din pricina genealogiei aristocratice, are „*o relație amoroasă cu șefa secției minorități a televiziunii regionale*”, o blondă „*pempantă*” – vorba lui Nicolae Breban, quadragenară foarte. Episoadele lor erotice sunt penelate parodic, în consonanță cu preocupările/maniile/dependențele lumii contemporane. „*Stau în pat și-și scriu unul altuia SMS-uri*”, ne dezvăluie Linocika, translațoarea liliputană, cam hiperponderală, dar beneficiară plenară a prestațiilor virile ale unui june rom.

Osima deschide seria narațiunilor heriniene. Cronologia fabulei este inversă, prezentând moartea și reacțiile postume ale familiei lui Peter Michl, proprietar al caleștii-taxi care aducea oamenii de la gară în centru. Onomastica anti-eroilor este, prin

exceelență, mitteleuropeană, deci imposibil de reținut. Când e neaoșă, glisează spre burlesc, cum e cazul orgoliosului paroh Lală Marcu. *Osima* alunecă înspre trecutul întemeietor, aducând imagini terifiante ce amintesc de invazia șobolanilor din *Procesul-Verbal* al lui Le Clézio: biserica ridicată în 1499, holera, sărăcia lucie, oasele albe ale străbunilor împrăstiate de furtună etc. Bârfa și denunțurile fac casă bună pe meleagurile Herinei. Un delator de vocație este Adalbert Undulski, ce deține o funcție duală, atât de șef al pieței, cât și de informator benevol al Comisarului de Poliție. Inserțiile în corpusul textual al notelor sale demascatoare sunt spumoase și ne angrenează într-un joc bivalent, al mistificărilor gestuale și evenimentțiale. Suspect favorit al acestuia e popa Lală Marcu, posesor al unei case model Secession, acuzat că-și agresează enoriașele și le supune la ignobile munci care să-i satisfacă apetitul de gourmet: „*Umblă pe la femei și le pune să-i facă de mâncare*”. Confesiunile interlocutorilor, șarjele epice sunt contrabalansate de secvențe dramatizate sau de relatările uricarilor.

Scrisorile primite de la Cancelaria Imperială de la Viena, cu scopul populării Herinei cu comercianți, acari, industriași, mineri sau farmaciști potențază ideea că herinienii fac parte dintr-o castă particulară, a întemeietorilor, a celor aleși pe sprânceană. Voiajele locuitorilor se petrec pe plaiuri elitiste, imperiale, toți având străbuni sau făcând stagii profesionale la Viena. Budapesta, Praga, Bratislava, Dresda sau Cracovia sunt locuri congruente și deloc resimțite ca străine pentru herinieni. Locuitorii sunt mândri foarte și de tramvaiul care străbate centrul orașului, mijloc de locomotie truvabil, la acea dată, doar în două-trei capitale, dar și de drumurile de acces asemuibile autostrăzilor contemporane. Construcția noii urbe se face „*pas cu pas, nemțește*”. *Osima* este străbătută de fâpturi fantomatice, năluci palpabile care conjugă un cod etic sustras codului civil. Protagonista alungă duhuri, practică vrăjitoria, „*mătură bolile bolnavilor*”, mătrăguna este un panaceu pentru iubire, iar banii primiți îi folosește pentru a-și achiziționa păpuși. Fata pădurii, „*vrăjitoarea de la munte*” îl are drept consilier pe Michliduță, „*făptura cu sită roșie pe cap*” ce trăiește liber cu o văduvă. Fără pudibonderii, *Osima* produce doi copii din flori cu un pădurar și un oier și, arzoaică foarte, simte o nevoie acută de bărbat „constant” la casa omului/femeii. Iubăreață foarte e și contesa Monthomas, care, deși măritată de niscaiva anișori, are parte de primul orgasm abia la Herina, reduplicat de 9 ori, ce-i drept, în prima noapte, cu Ioșca, „*violonistul cel frumușel*” și infidel. O atletă de calibru a amorului se dovedește Margit Isaac, proprietăreasa hotelului Kiss Pipa, care și-a exersat

vreme de 8 ani mușchii vulvei cu un antrenor de lupte de la Debrecen. Atrasă de bărbații virili și nițel nimfomană, aceasta face, potrivit unuia dintre amanții ei, „*cât un pluton de muieri*”.

Un alt obsedat de pândă descoperim în *Berăria Luther*. Luther Schuler, șeful de gară din Herina, este observator și informator al nevestei, Clotilde, proprietăreasă a localului ce dă numele narațiunii. Bovaric și reveur deopotrivă, acesta suferă de nostalgia Vienei, de sindromul dublei personalități și se visează primar. Ajuns la 58 de ani, Luther percepe femeile aservite triadei Kinder-Küche-Kirche. Un original, nițel cam arierat, Luther-Johann face o ședință cu angajații la care fiecare este avatarul propriului strămoș. Herina se înfățișează acum, după episodul anterior, descălecător, ca un univers dual, maniheic: pe de o parte, o mare de pământ cleios, pe de alta, o sală de bal pentru vals și polcă. În acest text identitățile sunt labile, iar onomastica va camufla antecesorii sau viața anterioară, concupiscentă, înaintea sosirii în Herina. Cuplurile legale sunt dublate și ele de cele adulterine. Clotilde cea domestic-amfitrionă se dovedește a fi Babette, damicela urmărită în Viena de ofițerii de castitate, ce capătă și ea o imperială misie de informatoare în Herina, sub tutela lui Stephan Vitebsk, șeful poliției. Bietul consort Luther e dus cu binișorul la ospiciu după ce denunță prezența comandoului de prostituate în provincie, unde crapă fericit și ostenit de logoree, după un speak-maraton, de șase ore, ținut în fața confrăților de salon.

Partea secundă este defalcată în patru secțiuni (*Bătălia, Contesa, Cofetarii, Caietul*). Papilele gustative sunt mai pregnant activate pentru gourmeți în *Cronicile de la Herina*. Delicatese care mai de care mai elaborate, caramelizate și însiropate, texturi marmorate, pe care nu le voi bucătări vreodată, se lăfăie consistent pe parcursul fabulei, apanaj exclusivist al maeștrilor cofetari care țin eficiente ședințe de lucru pentru a putea face față atât cererilor pieței, cât și rivalităților castei. Deși cantonate în alt ev, personajele sunt vigilente foarte la oficiul concurenței, trăind cu aprehensiunea furtului rețetelor lor, atente și sensibile foarte la cumpărătorii de sex bărbătesc, cărora crema Zaiboner, veritabil afrodisiac, are menirea de-a le ameliora și ridica nivelul potenței. Pentru a garanta efectul scontat, cei patru cofetari (Bercu Bernard, Leopold Biner, Szilard Alfons și Emil Laci) decid la ședință confecționarea unui tort cu cinsprezece straturi de cremă revigorantă.

Alienat ajunge și parohul Boschetty Andor, cronicarul Bătăliei. Fragmentele diaristic-istorice relevă o istorie demnă de un Obelix și Asterix. Inamicii sunt întâmpinați cu crucea și stindardul alb;

invadatorii au vandalizat prăvălii și-au fost necruțători cu evreii (problema iudaică este una dintre constantele subsidiare ale cărții); „luptătorii aceia n-au câștigat prin vitejii nimic”; spionii se plimbă dezinvolt pe străzi, ba chiar participă la slujbele de la biserică. Printr-o *mise en abîme*, relatarea lui Spitz Lieber, inserată în cronică parohului, devine o rectificare evenimentială ce denunță adevărul camuflat, caramelizat de paroh: inamicii au învins fiindcă n-au avut ce să învingă, iar luptele, decupate parcă din *Țiganiada*, sunt unilaterale și fără opozanți. Polifonic este tomul și prin vocile uricarilor, mereu alții la fiecare narațiune. Abia cel din *Contesa* pare a fi aservit codului deontologic al castei. Pentru acesta, scrisul necesită tranșilitate, solitudine, exemplaritate, dar și voluptatea posterității, a testamentului identitar („*Când scriu cronică Herinei am nevoie de liniște. Mă retrag în camera din spatele brutăriei, îmi spun, «Spitz Lieber, acumă să te văd, trebuie să lași mărturie celor care vor veni și vor fi mândri că s-au născut, au copilărit și trăiesc în Herina».* Nici un cuvânt de scădere nu se strecoară în aceste rânduri”). Urcat în turla bisericii pentru a vedea ravagiile sângeroasei victorii heriniene relatate de paroh, a armatei rezerviștilor înarmați cu cruce și *Biblie*, acesta remarcă: „*Privesc prin binoclul militar și nu văd nimic. E primul semn că am învins*”. Atacul din octombrie al adversarilor, care vandalizează magazinul de stofe, îi transformă pe aceștia în niște haiduci parodici ce împart textilele săracilor. Liderul lor, colonelul, pare un Ubu Roi, ce apără cetățenii din Herina unii de alții, în vreme ce presupușii lui agenți ai ordinii seamănă un magistral haos babilonian.

Personajele lui Marian Ilea sunt savuroase, coagulate când sugestiv, când în tușe îngroșate, expresioniste. Fiecare are câte un *violon d'Ingres*, en *cachet* au ba, pasiune pe care abia în final, câteodată, au curajul să și-o urmeze. Reveuri bovarici sau dame insașiabile sexual, nimfomane sau prostituate, neveste infidele ce se lamentează soțului că au fost înșelate de amant, cum e cazul contesei Monthomas, confecționeri de pălării, vrăjitoare distributive carnal, șefi de poliție, delatori de vocație, parohi matematicieni – bănuiați a fi cam vampiroși – ce își conservă junețea cu sânge de sugar de la botez, soldați de mucava, învingători fără a da vreo bătălie, detractori ai sinelui și ai comunității, conspiratori, proxeneți, maniaci constituie fauna normală a a-normalității universului prozatorului, o lume în care doar dezrădăcinării, descențării și ciudații supraviețuiesc. Cei care spun adevărul însă sunt sancționați, culpabilizați, ajung alienați cu patalama fiind încarcerați la ospiciu și sfârșesc în moarte. Adică, vițăvercea. *À rebours* tare, mon cher... Châpeau!

Amalia COTOI



Bestia de zahăr

Olga Ștefan e o apariție dilematică în poza de grup a generației douămiiste. Cu o revenire în poezie la 10 ani după debut, tână poetă pare să ignore orice tentativă de subsumare în ceea ce s-ar putea numi trend literar. Într-un teritoriu în care rezistența în timp se calculează prin *trademark*-ul identitar, Olga Ștefan rămâne tributara unui mod de a scrie ancorat în încercările adolescenței din *toate ceasurile* de a-și explica lumea prin poezie. Deși desuet la o privire grăbită, demersul poetic al autoarei are meritul de a fi totuși (credibil) autentic.

Trecerea de la o poezie intimistă, a blamării (în *toate ceasurile*, editura Vineia, 2006), la una în care subiectivitatea e filtrată prin învelișul coroziv al materialității, poezie a unor deziluzii naturale asumate (în *Saturn, zeul*, editura Charmides, 2016), nu e programatică. *Saturn, zeul* poate fi încadrat într-o antologie a poeziei douămiiste cu eticheta sterilă a biografismului sau/și a neoexpresionismului, însă nu e un volum ofertant ca discurs al asemănarilor, deci al unității, ci, mai degrabă, ca joc al așteptărilor înșelate.

Pregnanța sentimentului ratării în poeme hieratice ca *nici acum* („ești prea bătrână pentru jocul ăsta./ apoca ta de aur nu a venit niciodată./ vei face 24 de ani./ n-ai să înflorești nici acum”), dublată de ideea morții ca plan de viitor – *naive 2* („cu muza ai jucat șotron în copilărie./ și-ai cumpărat înghețată pe băț, ți-ai construit/ insectare, bărcuțe de hârtie, sicrie traforate./ acum cântărești, gospodărește, cantități potrivite de beton armat/ și morar/ pentru un mormânt timpuriu”) sau de un macabru post-apocaliptic, populat de „cețurile verzui/ ale resentimentelor” (*bluedorian*), e înlocuită de sau se amestecă cu un

registru tragic-comic, aş spune, aproape sorescian. E vorba aici fie de montaje poetice îmbibate în umor negru şi teme grave ca, de pildă, *romanţ* („trăiesc într-un corp care deja nu-şi mai cere scuze./ în fructul prea copt din vârful grămezii,/ adjucecat la/ insistenţele ţăranilor care se întorc înapoi în oltenia// să-l despici, să-l împarţi/ până nu-i prea târziu”), fie de poeme de un dozaj sarcastic ca, de exemplu, *meaningless subjects* sau *tendresse* („în tinereţe a mâncat mici şi felici/ şi a băut, cu moderaţie, lichioruri dulci/ pe o terasă muncitorească./ şi ei, ca şi primei savante a ţării,/ îi plăceau băuturile fructate şi romanţele.”), în care tragicul se configurează la nivelul tematicii, în vreme ce comicul, legat, mai degrabă, de sintaxă, e sezizabil în interogaţii retorice şi comparaţii de tipul celor din *meaningless subjects* („întrebarea:/ cum o să treacă acest an pentru tine,/ când nu mai eşti nici foarte tânără, nici foarte frumoasă,/ doar aşa, ca livada lăsată de izbelişte/ pe un teren nervendicat/ pe care se putea ridica/ un vrej de fasole,/ o vilă cu multe termopane/ sau o biserică de cartier?”) sau în îmbinări antitetice puternic descriptive ca, de exemplu, opoziţia ludico-tragică dintre copil şi bărbat din *alternate take* („ne-am întâlnit la jumătatea distanţei/ dintre copilul ţinut într-o casă/ cu oameni bătrâni, în săptămâna dinaintea pensiei,/ şi bărbatul abrutizat de interviuri/ şi audienţe).

Pe lângă lecţia de registru stilistic bine echilibrat, lăsând la o parte versuri adolescente de tipul „suntem prieteni până aici./ pun pentru tine: bănuţul de aur, floarea de păducel, firul de cânepă./ de aici începe lumea de mărgelă a compromisului./ clickclackul lor cucernic” (*măsurarea lumii*), *Saturn, zeul* e un volum din seria *must read* şi pentru dezinvoltura cu care autoarea face uz de teme date uitării în ultimii ani. Mă opresc aici, pe scurt, asupra zonei ocultiste a volumului. Cu poeme-rugăciune ca *şi-n fiecare iulie, ca la o dată scadentă* sau *efin* („dă-mi răbdarea/ şi-n zidul proaspăt văruiat al bisericii/ o nişă/ ca să închei simulacru ăsta de bucurie”), închinare când unui zeu bun (*rescript*), când unui zeu uitat, pe moarte şi el (*darul de nuntă*), cu poeme-blestem de tipul *claire* („blestemând zeul, te închini răsăritului/ ca la o arătare”) sau cu poeme-ritual sacrificial (*pilda bogatului căruia i-a rodit ţarina*), pe lângă tentativa de a-şi urma preferinţele literare, Olga Ştefan demonstrează viabilitatea unui autenticism construit tocmai prin naturaleţea opţiunilor discursive.

În ciuda refuzului programatic, însă, dacă direcţiile marcate de Graţiela Benga, în *Reţeaua. Poezia românească a anilor 2000*, s-ar impune într-o istorie viitoare a poeziei contemporane, opţiunea pentru o lirică a traumei ar înscrie-o pe Olga Ştefan

pe linia douămiismului poetic, alături de nume ca Miruna Vlad, Oana Cătălina Ninu, T.S. Khasis sau Diana Geacăr. Asemănător cu *aparenta naturaleţe a vieţii* (T. S. Khasis) prin decorticarea microscopică a vieţii ca eşec, a „patrimoniului proiectelor abandonate” (*kong kar wai*), a „rochiei fără vanitate” aşezate pe „o grămăjoară de umilinţe” (*amie*), legat atât de *Pauza dintre vene* (Oana Cătălina Ninu), cât şi de *frumuseţea bărbatului căsătorit* (Diana Geacăr) prin tematizarea iubirii ca suferinţă, a „karmei ratate/ a celuilalt” (*kong kar wai*), *Saturn, zeul* poate părea bine înfipit într-o tendinţă literară actuală. Indiferent de natura ei, trauma declarată, asumată şi/sau depăşită în interiorul aceluiaşi poem, e, de cel mai multe ori, demitizată. Inadaptarea din *prude* („locul meu pe pământ: rădăcină de mătrăgună./ rădăcină de orris, lemnul de tec./ toate scâncind; locul meu nicăieri”) anunţă intrarea într-un „an de frică”, în care „inima prunc” îşi găseşte refugiul în „filigranul aripilor de ţânţar/ strivite”. Singurătatea din *gingăşii* („lumea a căpătat izul părăsit/ al unei case în care au stat doi bătrâni/ şi acum/ e doar unul”), amplificată prin metamorfozarea rochiei de cearşaf nupţial în cămaşa de forţă, anticipează primul vers din strofa finală, în care „totul s-a desacralizat şi-i pe sfârşite”. La fel ca în *prude*, refugiul, unul în nobleţe acum, e căutat „după perdeaua rărită/a vagonului/ în garnitura dată la topit”, într-un loc, aşadar, inexistent. Tonul grav din debutul poemelor şi impresia scindării identităţii eului culminează, de cele mai multe ori, în volumul Olgăi Ştefan cu o tentativă de evadare într-un spaţiu protector. Însă imposibilitatea de a ieşi din chingile lumii impuse, de a începe o *viaţă nouă*, e tradusă nu prin neputinţa indentificării cu un spaţiu intim, ocrotitor, ci, mai degrabă, prin respingerea lui. Astfel că refugiul în aripile strivite ale ţânţarului sau în ganitura dispărută sunt un mijloc de refuz şi implicit de luare în derâdere a traumei, fie că e vorba de cea a singurătăţii, fie de cea a inadaptării.

Dacă *fratele geamăn*, aşa cum îşi numeşte poeta volumul în curs de apariţie, va convinge mai mult la nivelul unei stilistici proprii, rămâne de văzut. Până atunci, însă, propun să citim cartea Olgăi Ştefan ca pe un ultim locuitor al unei poezii autonome, promiţătoare la nivelul jocului registrelor stilistice duale.

* Olga Ştefan, *Saturn, zeul*, Editura Charmides, 2016.

Andreea POP



Psihologia feminină *hardcore*

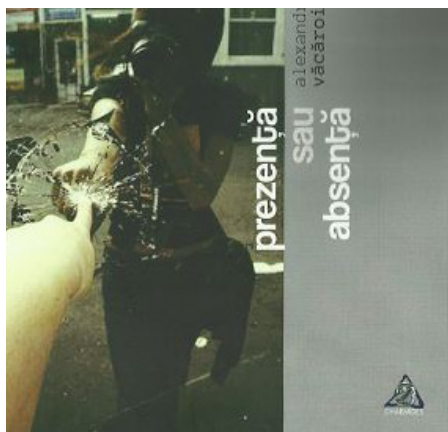
Debutul Alexandrei Văcăroiu din *Prezență sau absență* e, în linii mari, un exercițiu premeditat de survolare intimă malignă. Tensiunea vine aici, într-un fel, din stilizarea dramei erotice, a cărei coregrafie negativă e regizată prin derularea unor secvențe ale alienării afective.

Tot acest „proiect” contorsionat e desfășurat de poetă sub forma unor misive pe alocuri cinice adresate *in absentia*, în succesiunea cărora se concurează reciproc bună parte din stereotipiile senzuale actuale (internautice ori ba). Ele vizează un proces de reconstrucție interioară expozitivă, funcționează, adică, mai mult ca demonstrații hristice, decât ca o terapie propriei-zisă. Cu atât mai evidentă e această „destinație” cu cât poemele „deconspiră”, din loc în loc, o recuzită ușor trivializată, ce revizitează repertoriul deja epuizat al retoricii amoroase. Ea dovedește, simultan, și o preocupare (aproape) obsesivă pentru căutarea efectelor, pe care poeta o explorează și dincolo de

schita intimă, la un palier ceva mai existențialist, cu bătaie mai largă, pe care aproape că îl trivializează: „e puțin ciudat cum se probează orice sentiment în oglindă ca o rochie nouă de la h&m” vs. „îmi arunc biletul pe geam și aștept controlorul/ viața e așa de frumoasă că am senzația că trebuie s-o plătesc”. E forma cea mai accesibilă de confesiune, dar nu și unica.

Asta pentru că tot acest exhibiționism radical trimite mai degrabă spre semnalmentele unei letargii interne deja cronice; atunci când se abat de la traiectul lor declarativ-romanțios, poemele descoperă, din loc în loc, câteva spații de relaxare, în care angoasa irizează organic: „răsăritul o să-mi arunce mici spaime pe asfalt le voi culege în drumul meu spre casă/ împreună cu altele lăsate în tot felul de conversații”, *dimineața mă întreabă dacă să mă trezească vrea să fac parte din lumea asta*. Ori, în altă parte, ceva mai evidentă prin accentul visceral: „scoate cuvintele din jurnale și lasă-le/ să-ți întoarcă pielea pe dos să-ți aranjeze carnea/ și organele/ în ordine alfabetică/ vor ieși toți oamenii ăia de sub pielea ta și fondul de ten ți se va șterge/ vor fi riduri și vânătăi”, *scoate cuvintele din jurnal și lasă-le*. Distribuite de regulă în doze concentrate, astfel de „mostre” ascund în tectonica lor tulburată adevărata traumă a poeziei din *Prezență sau absență*, aceea a mutilării sentimentale generalizate.

Una discretă, oricum, pentru că dincolo de toată gesticulația lor dezinhbată, poemele sunt înregistrate pe o partitură minimalistă, „acordată” peste tot de predispoziția lucidă a poetei, care atinge la un moment dat – tangențial, e drept – o mică „priză” cerebrală care poate ține loc, simultan, și de un manifest de tip *outkast*: „eu nu sunt poetă când sunt tristă/ deschid *wordpadu* și tastez nu plâng/ dau enter/ numai *wordul* mai are caractere nu-mi iau/ dulciuri și nu-mi sun foștii și totuși eu nu sunt poetă/ o poetă adevărată scrie despre henry miller și despre criminali/ poezii adevărate nu știu ce-i ăla enter”, *eu nu sunt poetă când sunt tristă*. Cu un efect de „artizanat” care vine din fizionomia imaginarului, nu din grila stilistică efectivă în care acesta e „înrolat”, poezia de „budoar” a Alexandrei Văcăroiu e ținută în frâu, totuși, de psihologia ei *hardcore*.



- Alexandra Văcăroiu, *Prezență sau absență*, Editura Charmides, Bistrița, 2015

Tot de la o filiație „dură” poate fi revendicată și poezia Ligiei Dan din *Metonimiile morții*. Atâta doar că aici filatura angoasei prinde niște fire mai clare, aproape la limita rezistenței prin teribilismul care străbate subterana poemelor.

Experiența morții, căci aici e de găsit, concret, pârgă esențială de ancorare a materialului poetic, e „filtrată” prin registre formale multiple, care parcurg drumul de la „tratamentul” ironic (*Superstiție*), la farsă (*Tatuaje traumatice*) și la autoscopie intimă (cazul cel mai frecvent) fără prea multă inhibiție. Ba chiar dimpotrivă; cu toate că e suspendată temporar în favoarea „popasului” erotic (nimic tandru ori delicat nici aici), sau a consemnării discret religioase (*Dona nera*, *Pușinul rămas*, *Și, apoi, se prea poate*), preocuparea aceasta pentru bilanțul morbid e valorificată sub forma unei arhitecturi baroce, între ale cărei falduri poeta antrenează serii succesive de imagini incandescente; derulate cu o exuberanță viscerală, ele stau în vecinătatea indecenței prin profunzimea confesiunii. Sub pretextul unor „fragmente”, de pildă, *Fărăîndoiala* care închide volumul dezamorsează toată încărcătura acumulată în episoadele anterioare sub forma unei avalanșe traumatice apropiată, prin tematica sa electrocutată, de șoc, de poemele lui Radu Vancu, ori, mai aproape temporal și ca articulare a viziunii, de poezia Roxanei Cotruș din *Daddy issues/ disecție*. E, oricum, o zonă poetică nu fără riscuri pe care Ligia Dan o „onorează” cu o atitudine poetică proprie.



Ea indică mai degrabă o apetență pentru mimica de carnaval – „Fac pe șamanul voios/ printre pușinii rămași”, *Anevrism* –, decât pentru expozeul sobru, cu toată amplexarea dramei în jurul căreia sunt circumscrise poemele, și care astfel e urmărită într-un discurs ale cărui inflexiuni de vârf sunt polarizate dinspre notația gravă, de tip „parastas,” spre exorcizarea animată a traumei, pe care o asimilează cu precădere. Aici aș zice că e „cantonamentul” cel mai fidel al acestei poezii, în libertatea debordantă, aproape manieristă, cu care jonglează pe marginea problematicei dramatice. O dovedesc digresiunile și simetriile ce recompun traiectul senzual eșuat din *Besame*, *besame mucho*, sau arlechinada din *Despre cum să scrii un volum de poezii într-o singură noapte pentru a fi mai aproape de iubitul tău*, de pildă, care amestecă într-un delir frenetic secvențe poetice consacrate, reflecții livrești cu subtext ironic și onirisme halucinogene, care țin, în același timp, și de mărci ale inteligenței, căci eliberează discursul poetic de un eventual regim prea drastic. Cu toate aceste premise evazive, fizionomia experimentală a poemelor n-are nimic gratuit în ea și trimite de fiecare dată, fie și în chip mediat, tot spre hăurile traumei. O „deconspiră” foarte concret un poem ca *Moartea s-a privatizat*, care, fără să epateze printr-o structură complexă, rezumă poate cel mai bine „paternitatea” poeziei Ligiei Dan și „seva” ei tensionată: „Nu-ți va rămâne decât să-ți strigi durerea/ de pe picioroange,/ să-ți stivuiești strâns baloții de paie a amintirilor/ și să aprinzi candelă în abisurile cărnii,/ cu spinarea neagră,/ sprijinită de-o cruce ca de-o poartă/ prin care vei trece în casă.” [...] Țipătul mut îți va înfunda urechile pe dinăuntru/ și vei încerca să ieși din pământul surpat în tine,/ demontat ca un radio ale cărui piese/ nu le mai găsești locul firesc.” Perii egali ai zilei îți vor lustrui retina până când/ culorile lumii îți vor părea, în cele din urmă, o farsă./ Crusta uscată a limbajului va fi cusută cu sârmă,/ buzele vor fi sigilate cu lipici ieftin,/ iar degetele vor fi legate cu ață.” Vei privi lumea cu ochii tulburi/ printr-o peliculă de lapte prins/ cu gura transformată într-o acoladă.” E un soi de neputință care poate fi citită aici și peste tot în volum, de altfel, și care intermediază, dacă nu o „misiune” de vindecare a cicatricei, măcar spectacolul ei decadent, în plină erupție.

• Ligia Dan, *Metonimiile morții*, Editura Tracus Arte, București, 2015

Andrei GORZO



Două de gen

În lungmetrajul de debut al lui Bogdan Mirică, intitulat *Cîini*, Dragoș Bucur joacă rolul unui bărbat sosit de la București undeva în Dobrogea, aproape de granița cu Ucraina, ca să ia în primire o moștenire: o casă ridicată în pustietate, cu pustietatea cu tot – 550 de hectare de pământ care i-ar fi aparținut bunicului său încă de pe vremea lui Ceaușescu (“Nici comuniștii n-au putut să facă CAP aici”, spune cineva). Că patriarhul respectiv fusese un gangster devine clar destul de repede (ceea ce nu se poate spune și despre natura traficului cu care se îndeletnicea); iar afacerile merg înainte și după moartea lui. În fiecare noapte, nepotul vede din curtea casei lumini de faruri, marcînd locul unor întâlniri misterioase. Iar poliția locală descoperă o gheată cu o bucată de picior înfiptă în ea.

Filmul are ceva atmosferă, sintetizată preponderent din romane de Cormac McCarthy și din *thriller*-uri americane mai mult sau mai puțin *indie*, care exotizează regiuni din sudul, din vestul sau din Midwest-ul Statelor Unite într-o notă absurdist-sinistră. Lumea e înceată la vorbă și excentrică. Într-un schimb de replici de pe la început, desfășurat într-o secție de poliție – unde cineva se plînge de reumatism și dă vina pe vreme, iar atunci cînd i se semnalează că, de fapt, vremea e frumoasă, expediază obiecția cu un “eh” prelung –, se poate detecta și posibila influență a lui Corneliu Porumboiu (a cărui firmă, 42 Km Film, a produs *Cîini*). Într-o secvență ulterioară, calculată astfel încît să fie antologică, un polițist jucat de Gheorghe Visu e observat îndelung, cu umor impasibil, de o cameră de filmare nemișcată, în timp ce examinează bucata de picior putrefact scoțînd-o din gheată cu o furculiță, pe farfuria de pe care tocmai a mîncat. După care o pune într-un sufertaș și merge să i-o arate unui medic local (Teodor Corban), deopotrivă veterinar și legist (dacă nu și altele), cu care se sfătuiește în timp ce sug amîndoi din niște beri – în plină zi – și transpiră, doctorul făcînd glume macabre, soarele bătîndu-i pe amîndoi în cap, pauze

căscîndu-se între spusele unuia și spusele celuilalt.

Treptat sîntem lăsați să înțelegem că polițistul e pe moarte, bolnav de cancer, și că, dacă în trecut primise bani de la gangsteri ca să privească în altă parte, acum e hotărît să-i înfunde, cu ajutorul unui informator recrutat dintre ei. Prezența lui Gheorghe Visu în acest rol – zbîrcit, bronzat și cu părul alb, fragil și totodată vînos, la prima vedere umil, cu spinarea plecată, în realitate vulpin – a fost unanim salutată drept cea mai marcantă din film. Personajul lui Dragoș Bucur este – nu doar în comparație cu el – destul de incolor, ceea ce pare să fie intenționat: pare să se fi refugiat în Dobrogea după ce-a ajuns într-un moment de cumpănă sau de criză în viața lui bucureșteană, dar *background*-ul lui e lăsat nedefinit, cu excepția unui episod traumatic din copilărie, cînd l-a văzut pe bunicul lui crăpînd capul cuiva. Motivele pentru care alege să rămînă în pustietatea aceea sinistră – mai ales după ce un prieten de-al său (care tocmai îi găsisese un cumpărător pentru cele 550 de hectare) dispare, lăsînd în urma lui indicii alarmante – nu sînt explicitate. Lăsate la nivel de sugestii, ele au un iz livresc: pare să fie vorba despre imperative atavice – despre glasul celui pămînt parcă blestemat, dar și al singelui sălbatic pe care i l-a transmis bunicul său, patriarhul gangster –, despre faptul că, simțindu-se amenințat în masculinitatea lui, simte nevoia să se testeze etc. Și, într-adevăr, noul șef al gangsterilor (Vlad Ivanov) – cu alte cuvinte, celălalt moștenitor al bunicului său – nu se zgîrcește cu insinuările lezante la adresa masculinității sale (comparîndu-i carabina Winchester cu o praștie ș.a.m.d.). Filmul lui Bogdan Mirică debordează de obsesii macho – pe care, ce-i drept, regizorul-scenarist ni le prezintă, măcar la un moment dat, și dintr-un unghi asumat-comic: chestionarea masculinității personajului lui Bucur de către personajul lui Ivanov se produce într-un acompaniament de icnete și înjurături, generat de doi gealați lipoveni care s-au luat la trîntă în afara cadrului (și în lumina focului etc.) și nu mai termină. Dar, cu excepția acestui moment, satanismul macho al personajului lui Ivanov e prezentat cu maximă seriozitate – și cu maxim servilism în pastişarea literaturii lui McCarthy: cu Bucur trăgînd zbirere “primordiale” în mijlocul nimicului și cu Ivanov declarînd că-i e frică de Dumnezeu, dar și lui Dumnezeu i-e frică de el, înainte de a încasa multe gloanțe cu un rîs satanic, refuzînd să moară, filmul gesticulează cabotin-tenebros, și destul de infantil, în direcția unei teologii cutremurătoare. (La fel ca personajul lui Josh Brolin din *No Country for Old Men*, personajul lui Bucur moare într-o elipsă temporală, deci, cum ar veni, în culisele narațiunii.) Una peste alta, Bogdan Mirică e moderat-competent, dar nu atît de competent încît să deghizeze cît de cît faptul că personajul prietenei manechinoase a lui Bucur (Raluca Aprodu), introdus în film destul de tîrziu, în a doua jumătate, nu are altă funcție – literalmente nu are altceva de făcut în acest film infantil-androcentric – decît să moară.

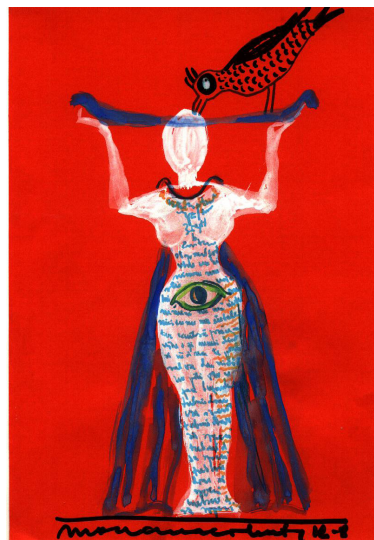


Comedia *Două lozuri* este o producție a școlii particulare de actorie a lui Dorian Boguță, Dragoș Bucur și Alexandru Papadopol. Ca și producțiile lor precedente, *Love Building* (2013) și *Alt Love Building* (2014), îi are în rolurile principale pe cei trei, iar scenariul a fost construit astfel încât să ofere roluri unei întregi promoții de cursanți ai școlii. Pentru *Love Building* și *sequel*-ul său, cineasta Iulia Rugină fusese invitată să asigure regia; ea scrisese și scenariile alături de colaboratoarele ei obișnuite, Oana Răsuceanu și Ana Agopian. De această dată, regizor invitat este Paul Negoescu (*O lună în Thailanda*), care face o treabă mai profesionistă.

Boguță, Bucur și Papadopol sînt aici trei tovarăși de băutură. Locuiesc într-un orașel de provincie. Unul e mecanic, altul e tîmpilar, al treilea e conștopist. Bucur e cel cu succes la fete. Boguță (cu mustață muncitorească) e cel păgubos, dulce-naiv, dar combativ. Papadopol (cu părul geluit și pieptănat cu o cărare demodată) e cel care vede peste tot conspirații și deține multe informații dubioase pe subiecte ca românitatea lui Tesla sau războaiele daco-romane. Porniți pe urmele unei borsete furate, în care e posibil să se afle un bilet de loterie cîștigător (pe genericul de final, filmul se declară inspirat de nuvela lui Caragiale *Două loturi*), cei trei iau la rînd apartamentele dintr-un bloc, sunînd la uși și făcînd pe detectivii. (Asta constituie, printre altele, o soluție la problema scenaristică de a da cîte ceva de făcut fiecărui cursant al școlii de actorie). Ușa le e deschisă, pe rînd, de o pensionară care așteaptă să i se repare televizorul, de niște tineri care vînd droguri, dar mai ales consumă, de niște ghicitoare cu o atitudine *strictly business*, de o fetiță cu un tată abuziv (materie primă nu tocmai ideală pentru un scheci umoristic) și de o prostituată sentimentală. Pe scurt, în spatele fiecărei uși cîte un stereotip “plin de culoare”: apartamentul și sceneta. Negoescu are mîna ușoară cu stereotipurile (gentilețea lui sugerează că e conștient de efectele sociale otrăvitoare pe care ele le pot avea), iar manevrele prin care vînează hohotele de rîs ale unui public cît mai larg sînt în general precis și curat măsurate, fără nimic precipitat sau disperat. Timpii comici – micile tăceri, pauzele care pun în valoare poanta, replicile repetate care devin laitmotive asociate unor personaje – toate astea sînt cîntărite

competent, iar recursul lui Negoescu și al directoarei de imagine Ana Drăghici la cadre lungi și fixe e exact ce trebuie pentru a diferenția filmul de scheciurile TV – dîndu-i un lejer aer de disciplină vizuală – fără ca totuși să ridice pretenții nepotrivite de rafinament formal.

Înfruntarea finală dintre eroii noștri și hoții care fugiseră cu borseta (și care sînt ajunși din urmă abia la București) cerea mai multă creativitate scenaristică și regizorală decît poate să demonstreze. Și, în general, *Două lozuri* cam duce lipsă de momente comice antologabile. Cel mai plauzibil candidat e momentul în care Boguță, luat la rost de un polițist pentru că circulă cu o mașină albă în acte și neagră în realitate, se apără repetînd, în timp ce se uită în ochii polițistului, că mașina e și în realitate tot albă. Bucur, chestionat și el de polițist în calitatea lui de pasager (Papadopol nu e momentan în mașină), susține același lucru. Polițistul caută din ochi un cetățean dezinteresat, care să tranșeze dacă e albă sau neagră, în timp ce tensiunea comică a secvenței crește către un final satisfăcător. Merită o mențiune și episodul imediat anterior, în care cei trei duc pînă în Buftea o autostopistă care le-a spus că merge să concureze la “Vocea României”. Papadopol și Bucur se întrec în lingușirea ei, primul încercînd s-o impresioneze prin discursuri despre starea proastă a muzicii și a filmului românesc (prilej pentru un pic de autoreferențialitate răsfățată – exemplul lui de film prost e *Marfa și banii*), pe cînd celălalt, mai simplu, încearcă prin invitații la mare. La destinație, fata nici n-apucă să coboare din mașina băieților că e luată în primire, sub ochii lor, de un bărbat violent, cunoscut de-al ei, care după cîteva țipete tranșează cearta cu ea luînd-o pe umăr Neanderthal-style și plecînd. Eroii noștri nu ridică un deget – decît pentru a aduna de pe jos și a-i înmîna violentului un obiect care căzuse; după care se întorc la mașină, bodogănind lipsa de talent muzical a fetei. E unul dintre cele cîteva momente în care amiabilitatea bine întreținută de Negoescu e străpunsă de cîte o licărire de maliție.



Obsesie, 2001

Claudiu GAIU



Obsolescența omului
După distrugerea vieții în epoca celui de-a treia revoluție industrială



Fără urmare pe marginea lecturii lui Günther Anders, *Obsolescența omului II* -

Abandonul solidarității

Simone Weil, lucrătoare pe o freză semiconcavă la Renault, avea obiceiul să le recite camarazilor de uzină versuri grecești:

ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοῦς ἔχων ἀνὰ στόμα
βίον δύναιτ' ἄν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.

„Niciodată leneșul, chiar dacă gura lui e plină de numele zeilor, nu poate să-și câștige traiul fără muncă.”¹

Așa zice plugarul din prima scenă a *Electrei* lui Euripide, lăsându-și princiara consoartă să deretice prin casă, în timp ce el pleacă spre îndeletniciri câmpenești rar pomenite de tragici. Subiectul piesei va fi așadar răzbunarea sângeroasă clocită de odraslele Clitemnestrei și nu truda mereu reînnoită a lucrătorului pământului. Putea interesa auditorii? Și cum? La fel cum *Dalas*-ul seducea prin intrigi de *soap-opera* texană terna realitate socialistă a anilor 80? Prietena filosoafei, Albertine Thévenon spune că ceilalți se bucurau de bucuria ei. Mai știm din corespondența dintre Simone Weil și inginerul Vincent Bernard, directorul turnătoriei de a Rosière, că ea redactase pentru buletinul fabricii articole de vulgarizare a tragediei eline, pe care o considera mai apropiată înțelegerii populare decât literatura clasică franceză.

„În ziua când o să te văd muncind în atelier, alături de mine, o să mi se pară, Puișor, că-mi încep

viața de la început (...) O să fiu tare amărât în ziua aia blestemată...” – e o replică din *Maidanul cu dragoste* al lui George Mihail Zamfirescu, carte apărută în 1933 – anul în care Weil ia decizia de a-și întrerupe profesoratul și de a experimenta condiția proletară. Muncitorul din prima parte a secolului al XX-lea nu dorește uzina, ea îi este impusă ca un destin, căruia speră ca măcar progenitura lui să i se sustragă. Cultura era o cale dacă nu spre ascensiune, cel puțin de scăpare. Pentru Simone Weil, munca fizică era un sacrificiu, iar frumusețea vieții era în altă parte, obturată de bancul de producție și ierarhia industrială. Nu altceva spune personajul romancierului bucureștean. Din fabrică se mai poate încă răzbate spre umanitate printr-un efort costisitor. Mai rar prin literatură greacă, mai des prin alcool.

În anii 1970-1980, mii de liceeni și studenți din Franța, Italia, Maria Britanie sau SUA părăsesc școlile pentru a „se stabili” în uzină ca „muncitori voluntari” în ideea de a suprima diferența dintre munca manuală și cea intelectuală și de a denunța cultura, care nu mai e vehicul pentru a răzbate dincolo de fatalitatea claselor, ci mijloc de perpetuare a opresiunii sociale. Militantismul din a doua jumătate de secol enunță, cel mai adesea inconștient, prăbușirea unei civilizații. Multe din fabricile în care ei activau s-au închis, fără a avea nevoie de organizarea colectivă propovăduită de misionarii universității. E adevărat că reprimarea mișcărilor autogestionare a fost adesea brutală, dar și drumul parcurs de propagatorii săi e exemplar. Astfel, Claude Neuschwander preia direcțiunea întreprinderii de ceasuri LIP, cu proiectul de a impune un management inspirat de ideile lui mai '68. După falimentul uzinei, se integrează cu succes în sfera consultanților și a rezervei de directori generali pentru companiile în dificultate, iar politic adoptă socialismul neoliberal. Benny Lévy, unul din liderii stângismului studentesc radical, face saltul de la „Mao la Moise” și devine un subtil teoretician al iudaismului reacționar de inspirație levinasiană. Cu câteva decenii mai devreme, Simone Weil se stingea în exil, măcinată de boală, dar și de mâhnirea de a nu-și putea duce mai departe angajamentul de solidaritate față de compatrioții rămași sub ocupație germană.

Uniforma voluntariatului obligatoriu

Autotitulatura de „muncitor voluntar” din arsenalul ideologic progresist amintește de altceva în rândurile unui Günther Anders: de detașamentele de muncă voluntară, create de Republica de la Weimar și extinse de al Treilea Reich pentru a face față crizei economice din anii '30. Vă aduce aminte de o experiență locală? Agnita-Botorca sau Bumbești-Livezeni sunt șantierelor create pentru munca voluntară a studenților

și pentru reeducare. Atmosfera de acolo, amintită în memorialistica lui Dumitru Popescu-Dumnezeu, seamănă cu „munca fără cap” descrisă de Anders. „Voiam să vedem țara”, spune fostul nomenclaturist. Nu conta rezultatul muncii sau scopul acțiunii întreprinse de brigadieri. Doar o vacanță în condiții spartane. Azi, conform observațiilor andersiene, am devenit cu toții *freiwilligen Arbeiten* sau brigadieri, însă suferind mai puțin severitatea vieții ante și post belice. Nu e acesta visul oricărui creator de fundație artistică sau de ONG-ist? Cenzorul comunist nu fusese pe șantierele mai sus-pomenite, ci undeva mai în Nord, unde „*omul, muntele și cerul/ se-ntâlnesc în defileu/ de la Salva la Vișeu*”. Dacă cunoașteți versurile doar în repertoriul ironic al trupei Cargo e încă o dovadă a caracterului retrograd al rockului, fie el timișorean sau de aiurea. Nu e singurul gen muzical de condamnat, căci i se alătură și alte creații... făcute în blugi, adăugăm din textul *Obsolescenței omului*, unde pantalonii – cei originali, de la Levi's, dar și făcăturile sârbești ale trupelor bănățene – sunt considerați ca obiect istorico-filosofic de primă importanță. Pentru că sunt „proasta calitate produsă artificial”, ei sugerează rebeliunea împotriva nădragilor călcați la dungă, dau seama de o aparentă abolire a claselor într-un efect „*we are people*”. De fapt, introduc dictatul unei uniforme colective pe care sunt obligați să o adopte până și putred de bogații urmași ai croitorului leton Jakob Youphes, inventatorul cioarecilor de western.

Un alt metafizician al *jeans*-ilor, Michel Clouscard merge mai departe. Nu e doar o falsă răzvrătire și o supunere entuziastă, e vorba de reinventarea unui corp, din care e privilegiat dosul și care încarnează ideologia liberală a neocapitalismului postbelic:

„*Întreaga ideologie a liberalizării este purtată odată cu jeanșii. Ideologie fără de care acești jeanși n-ar fi fost decât un instrument obișnuit al modei.*

*Ce înșelătorie mondenă! Corpul ca siluetă a dorinței, pură fantasmă falocratică, invenție hollywoodiană, produs de import american, corpul-imagi, corpul de serie – însă corpul sofisticat – vulgarizarea acestei sofisticări, vor fi proclamate corp eliberat! Uniforma epocii va fi simbolul emancipării!”*²

Iluzia revoluției sexuale nu-i scapă nici lui Anders. Desigur, anularea tabuurilor e o mare revoluție, prăbușirea pudibonderiei o transformare epocală – nici una nu are de a face cu Freud, ne amintește el, căci la părintele psihanalizei interdicțiile sunt baza civilizației. E vorba de o preschimbare contrarevoluționară irezistibilă care anulează orice morală și politică:

„*În orice caz, prin eliberarea sistematică și prin producția de excitare sexuală, capitalismul slăbește posibilitatea excitării politice și a conștiinței morale și politice. Așa cum, înainte, se recomandau eforturile fizice ca anti-sexualia, astăzi se recomandă sexualia ca anti-morală și anti-politică.*”³

Constrângerile timpului liber

Cei doi filosofi se întâlnesc și pe un alt subiect: ontologia flipper-ului și *jukebox*-ului. Se întâlnesc pentru a continua apoi pe căi separate. Clouscard ca etnolog consideră cele două obiecte ca mărci ale unui rit de trecere, de la copilărie la adolescență: câștigarea statutului de consumator, pe care omul nu-l va mai părăsi niciodată. Anders se înarmează și el cu instrumentele antropologului. Își ia carnetul de notițe și se postează la intrarea sălilor de japoneze de *pachinko*. Mașinile de *pinball* sunt pentru el un obiect tehnic de egală importanță cu bomba atomică sau armele cu neutroni. Nu e un act inițiativ, ci o defulare pe partenerul cel mai fidel, mașina! Cea care ne-a furat munca. Clouscard rămâne la o hermeneutică a ascunderii ființei: a producătorului prin consumator. Anders dezvoltă o teologie a Apocalipsei: anunță neantul, dispariția producătorului odată cu omul, substituit de mașina care-l înrobește. Nu suntem păstori ai ființei cum vroia maestrul său, Martin Heidegger, ci „păstori ai obiectelor”. Mișcările mecanice repetate ce sapă mintea și distrug corpul, cele pe care le-a cunoscut Simone Weil și le-a caricaturizat Charlie Chaplin, sunt sau vor fi înlocuite în epoca automatizării de un „al doilea șomaj”, cel din timpul orelor de lucru în care omul doar privește mașina ore în șir, zi după zi, în așteptarea și fără speranța unei avarii. E, în primul rând, o concentrare negativă psihic de nesuștinut și o atrofiere musculară ucigașă în actuala noastră conformație fiziologică și în al doilea rând o izolare asemănătoare cu cea produsă de radio (sfera publică în casa ta) sau *jukebox* (sfera privată în spațiu public). Toate acestea produc în contrareacție, mai întâi, industria de fitness și nutriționism și, apoi, asocierile de ultrași a căror afiliere politică la ideologiile rasiste de substituție nici nu se feresc să-și ascundă asemănările cu sinteza național-socialistă dintre sport și politică. Furia niponului în fața jocurilor mecanice sau încrâncenarea autohtonă în fața păcănelelor nu are nimic de a face cu substitutul unui partener de dialog sau cu dorința de câștig, ci e răzbunarea absurdă contra unei mașinării absurde în care ne recunoaștem existența. Nu e alt mecanism psihologic, spune gânditorul geman, nici în spatele masacrului de la My Lai. Cei 500 de săteni vietnamezi secerați de infanteriștii americani, unii violați și mutilați ante- sau post-mortem, spun puține despre cruzimea războiului. Aviația SUA a făcut asta vreme de

un deceniu. Crima ne spune o altă poveste: frustrarea soldaților în fața neînțelegerii inegalității. De ce le e permis elicopterelor și avioanelor, iar nouă nu?

Dacă l-am pomenit pe Michel Clouscard e pentru a introduce o nuanțare rectificatoare la vizionarismul lui Günther Anders. Desigur, munca fizică nu a dispărut nici azi și cu atât mai puțin în anii '60-'70 în care meditează gânditorul apatrid. Ea era realitatea dominată în țările socialiste angajate în industrializare, este și azi în lumea manufacturilor chineze, minelor africane, șantierelor bulelor noastre imobiliare. Dar e tot mai mult împinsă la periferie, marginalizată, slăbită. Ea nu mai are demnitatea opoziției. Și nu mai propune politici autogestionare. Singurul vis pe care-l mai produce este migrarea. Invers, imperialismul nu mai impune jugul național, ci nomadismul. Noua sa geografie este un deșert marcat de ruine și controlat de o poliție de drone.

Dacă timpul de lucru e un șomaj apăsător, care mai e timpul producției? În general e timpul liber, loisirul controlat comercial al consumatorului, hobby-urile impuse de virtuțile neglijenței și distrugerii. Consumul ca sarcină și plăcere. Suntem angajați fără contract și îndeplinim cu înflăcărare stahanovistă planurile de serviciu. Vestea proastă e că și munca începe să semene a loisir impus, grație noilor tehnici manageriale.

Ω

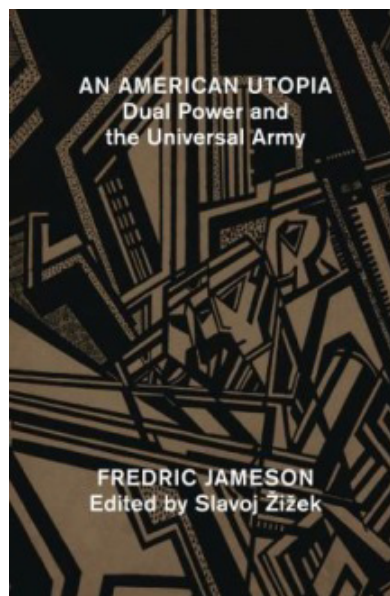
Să încheiem cu un citat celebru: „Atențiune! Lăsați aparatele de radio deschise! Urmează un comunicat important pentru țară”. În urmă cu decenii, filmele de propagandă comunistă au făcut celebru acest anunț și tot nu am realizat încă partea sa cea mai importantă: nu era vorba nici de preluarea puterii de către rege, nici de întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, nici de începutul dominației sovietice. Se anunța dominația mașinii reprezentate de placa înregistrată a unei rețele de aparate de difuzare în masă. De acum înainte munca și viața nu mai sunt legate decât de moralismul desuet al unor propagandiști neinspirati.

¹ Euripide, *Hecuba, Electra, Ifigenia în Taurida, Hipolit*, Editura Minerva, București, 1976, trad. Alexandru Miran, p. 79.

² Michel Clouscard, *Le Capitalisme de la séduction, Critique de la social-démocratie libertaire*, Éditions sociales 1981, Réédition Delga 2006, p. 54.

³ Günther Anders, *Obsolescența omului. Despre distrugerea vieții în epoca celei de-a treia revoluții industriale*, traducere, postfață și note: Lorin Ghiman, Editura Tact, 2016, p. 331.

Alex CISTELECAN



Utopii la promoție

Fredric Jameson et. al., *An American Utopia. Dual Power and the Universal Army*, Verso, Londra & New York, 2016

O utopie pe măsura realității americane, a celei de astăzi mai mult ca oricând – ceea ce nu o face însă o utopie neapărat mai „realistă”. În același timp, și din perspectiva tiparelor obișnuite ale contextului și genului în care se înscrie, o utopie destul de insolită, chiar provocatoare, al cărei rol declarat e tocmai acela de a tulbura consensul idilic al reveriilor comuniste, localiste și escapiste ale noii stângi. „Acolo unde utopiile anilor 60-70, în spirit anti-instituțional și anarhist, și influențate de teoria foucauldiană a „puterii”, visau la societăți eliberate de „putere”, adică de orice formă de organizare politică”, revendicând mai degrabă expresia imediată a comunității și a subiectivității, utopia lui Jameson e una voit anti-locală și universalistă, organizațională, instituțională și impersonală chiar până în punctul de a fi antipolitică.

Modelul pe care se construiește proiecția lui Jameson e cel al „puterii duale”, termenul tehnic pentru coexistența tensionată, între februarie și octombrie 1917, a guvernului provizoriu și a sovietelor în Rusia. Dar ceea ce în Rusia a fost doar o configurație pasageră a puterii, în cadrul unui proces eminent politic și revoluționar, la Jameson devine un model stabil de organizare post-revoluționară și post-politică a societății.

Jameson pornește realist – chit că sfârșește

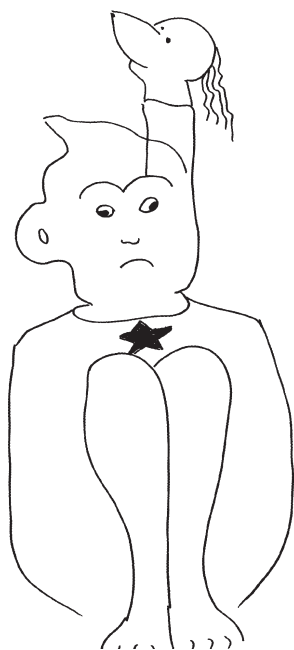
în alte registre. Utopia, ne previne el în paginile de deschidere, nu trebuie imaginată în vid, ci plecând de la contextul dat – iar contextul dat, contextul atât de acut pentru Jameson este cel american, cu ceea ce are el cel mai profund anti-utopic, cu mecanismul său de protecție anti-emancipatoare: federalismul și Constituția care îl consfințește. Tocmai ținând cont de acest context aparte – federalismul american, ale cărui efecte antidemocratice le-am înregistrat încă o dată în recente alegeri prezidențiale din SUA –, utopia trebuie gândită nu ca efect și urmare a unui improbabil Eveniment kairotic, nici ca *aftermath* al unui „război de poziție” sau „război de manevră” gramsciene deopotrivă de impracticabile astăzi, ci mai curând procedând pragmatic și încercând să identificăm care este acea instituție deja existentă, deja trans-federală, care ar putea prelua sau configura structura unei viitoare societăți emancipate. Or, contrar răspunsurilor previzibile (partidul, școala, poșta – ca instituții protoutopice deja vehiculate în istoria stângii), soluția lui Jameson merge în altă direcție: primul pilon al puterii sale duale este armata. Dar o armată, s-ar zice, cel puțin originală: o armată universală, în care ar fi înrolată toată lumea (din SUA? din lume? nu e clar) și care ar fi un fel de instituție totală a societății, asigurând funcționarea tuturor sectoarelor de producție materială și socială – de la mâncare, haine și locuințe la sănătate și educație. O armată a cărei militarizare „nu presupune nici portul de armă și nici măcar exercițiile militare, ci mai degrabă disciplina necesară asigurării funcțiilor de bază ale societății”, și o armată care este deja, în sine, o socializare a națiunii ca societate fără clase, sau, cu

cuvintele filosofului american, „împlinirea societății civile a lui Hegel” prin deprivatizarea ei. Asemenea armată, e limpede, n-a existat vreodată, iar armata actuală americană, observă Jameson, prin procesul de privatizare și mercenarizare la care e constant supusă, se apropie cu atât mai puțin de acest model – ce se apropie în schimb de el e, *apud* Jameson, tipul de armată națională din fostele țări socialiste.

Dacă armata universală ia astfel în seamă toate funcțiile reproducerii materiale a societății, și dacă astfel organizate, necesitățile materiale presupun o cheltuială minimă de timp și efort din partea tuturor (3-4 ore dimineața, calculează Jameson), de imensul timp liber astfel creat, de suprastructura afectivă și culturală a acestei societăți utopice și, mai ales, de dezamorsarea acelei invidii structurale, lacaniene, care macină astăzi coeziunea corpului social și care, structurală fiind, se va manifesta negreșit chiar și în societatea utopică viitoare, de toată această eliberare afectivă și culturală potențial explozivă se va însărcina o altă mare instituție: un Birou de Plasament Psihanalitic, al doilea pilon al modelului puterii duale propus aici de Jameson. „Noua instituție va combina funcțiile de sindicat și de spital, de oficiu al forțelor de muncă și de tribunal, de agenție de marketing, birou electoral și centru de ajutor. Ceea ce va mai rămâne din poliție putem presupune că va fi absorbit în cele din urmă în această agenție centrală, care va înlocui în final și guvernul și structurile politice, statul dizolvându-se astfel într-un soi de gigantică terapie de grup”.

Departajarea între armata universală și biroul de plasament psihanalitic, structura însăși a puterii duale a lui Jameson coincide astfel cu delimitarea bază-suprastructură sau necesitate-libertate: necesitățile materiale ale societății sunt acoperite de munca, redusă la minim, a tuturor în aparatele armatei universale, biroul psihanalitic având doar rolul de a asigura spațiul și forma optime în care se pot manifesta nevrozele și pulsionile antisociale ale fiecăruia fără a destabiliza aranjamentul general.

Se pot spune multe despre utopia americană a lui Jameson – sau putem doar ridica din umeri, luând-o cumva ca atare, ca un exercițiu gratuit de imaginar fantastic. Tot așa cum e greu să râzi la o glumă care te anunță, în același timp, metatextual și autoreferențial, că e doar o glumă, e greu să iei în serios provocarea unui exercițiu care se anunță de la bun început a fi doar o simplă provocare de onirism politic. Și că totul e doar o provocare devine oarecum clar de îndată ce vedem cât de puțină atenție acordă Jameson tuturor acelor probleme strict legate de conceptualizarea modelului său de putere duală, și cu câtă ușurință trece peste, în fond, aspectul material principal, ancorarea realistă a oricărei gândiri utopice, și anume condițiile ei de posibilitate. Din această perspectivă, așa cum bine

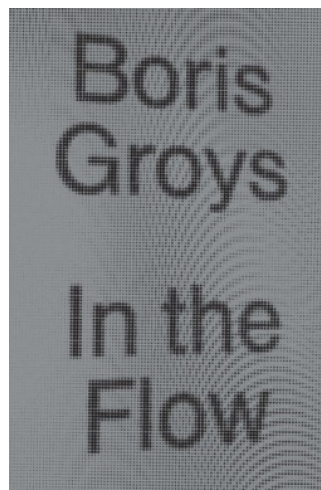


observă Alberto Toscano, propunerea lui Jameson stă pe un paradox: „Pe de o parte, întoarcerea la un model revizuit de putere duală e impusă de absența unei perspective revoluționare, oferindu-se astfel ca un mecanism de deblocare a unei situații marcate de paralizie cognitivă și practică; pe de altă parte, o astfel de putere duală... nu poate fi concepută decât *după* un moment de ruptură”. Or, momentul acesta și posibilitatea lui nu sunt problematizate nicăieri de Jameson: utopia lui propune un model de tranziție *post-revoluționară* unei lumi blocate fatalmente într-o fază *pre-revoluționară*, de nu *contra-revoluționară*. Desigur, Jameson ar putea răspunde accentuând tocmai continuitatea cu contextul dat pe care o garantează instituția deja existentă a armatei ca pilon al puterii duale. Dar problema aici este că, în afară de nume, armata universală a lui Jameson nu are nimic altceva în comun cu ceva existent astăzi, în cele mai multe aspecte fiind chiar contrarul – pacea și cooperarea universală – avatelor sale în carne și oase. Desigur, din nou, s-ar putea imagina un mecanism sau o strategie care să facă tranziția de la instituția de astăzi la armata utopică universală, dar asta ar reintroduce pe fereastră necesitatea momentului politicului și a partidului, sau a subiectului și deciziei politice pe care Jameson le-a evacuat pe ușă de la bun început.

Iată de ce, în ciuda numeroaselor sale observații interesante dar mai curând colaterale (despre sfârșitul teoriei politice, despre imaginarul utopic al *teen movies* etc.), și în ciuda unor propuneri concrete de reformă utopică foarte incitante (precum ideea unor pachete de viață de câte cinci ani distribuite populației prin tragere la sorți), utopia americană a lui Jameson suferă de limitările oricărui proiect utopic venit în vremuri de restriște: ea este utopică doar în măsura în care nu e realistă – adică doar în măsura în care rămâne un simplu exercițiu irelevant de imaginar fantastic, fără vreo punte cu prezentul. Și e realistă doar în măsura în care e distopică – doar în măsura în care ceea ce ne propune există deja printre noi în mod răsturnat. După cum observă și Jodi Dean în contribuția sa din volum, „*Utopia americană* a lui Jameson ne re-prezintă ruina actuală a politicului din Statele Unite sub o lumină utopică. Vreți o societate a militarismului și a juisării? O aveți!”.

Apropo de militarism, juisare și utopie realmente existentă: ironic sau nu, utopic sau nu, alegerea lui Donald Trump ca președinte al SUA s-a însoțit cu un șir de victorii de-a lungul statelor americane a referendumurilor pentru legalizarea uzului recreațional sau medicinal al marijuanei... Sau mai bine să nu spun nimic, să nu ne trezim că, în lipsa armatei, pardon, a societății universale, rămânem și fără birourile de plasament.

Boris Groys, *In the flow*, Verso, Londra & New York, 2016



Boris Groys jucând în rolul deja recunoscut și consacrat de Boris Groys – dar cu ceva mai puțină convingere. Cu riscul – ce mai, certitudinea – de a cădea în psihologia popoarelor, s-ar spune că, tocmai prin autopastișarea ce definește volumul de față, prin faptul că-și poartă schelele atât de la vedere, e cu atât mai identificabil un anumit model sovietic sau post-sovietic de construcție teoretică, cu formele sale fericite sau nefericite depistabile de la Alexandr Zinoviev la Groys, trecând prin Kojève și chiar și pe la Ernu, ultimul desigur în măsura anvergurii și influențelor locale¹, un tipar care ar exprima tocmai acea directețe și fermitate atât de stereotipizate, romanțate și denunțate deopotrivă de-a lungul istoriei la poporul lui Tolstoi și Vladimir Putin. Spre deosebire de metoda filosofiei analitice (iei o problemă, o împarți în cele mai elementare și mai evidente părți componente, după care o reasamblezi și-ți rezultă o evidență) sau de cea sintetică (să-i spunem astfel, mai mult de dragul simetriei, tehnicii filosofiei continentale – iei un concept, cu toată structura sa de opoziții și intersecții conceptuale, îl aplici la o problemă, și-ți rezultă o tensiune indepasabilă între teorie și practică în care se exprimă de fapt adevărul amândurora), gândirea rusă pare a fi mai mereu tentată de tehnica metonimiei de contrast sau a contrastului metonimic (sună la fel de barbar-tehnocrat oricum): iei primul contrast de suprafață în fenomenul studiat, după care colorezi toată lumea, istoria omenirii laolaltă cu veșnicia adâncimilor sufletești, în culorile sale. Metoda păru-se destul de agreabilă în *Post-scriptumul comunist* (comunismul e bazat pe cuvinte, capitalismul pe cifre – și de-aici rezultă totul), parte și pentru

că volumul aducea, cel puțin în spațiul nostru cultural, și o primă critică a poststructuralismului de pe poziții non-conservatoare (critica marxistă a poststructuralismului, deja clasică oarecum – Jameson, Harvey, Ellen Wood, Perry Anderson – fiind încă mai degrabă necunoscută pe la noi, în ciuda publicării deja în 2002 a *Condiției postmodernității* a lui Harvey, poate cea mai longevivă carte de pe rafturile librăriilor). Și la fel de amuzantă fusese metoda și în *Stalin și opera de artă totală*, unde ni se argumenta că, într-un fel, exista ceva stalinist în avangarde, și ceva avangardist în stalinism, și *dacă te gândești bine* stalinismul e realizarea totală a avangardei ha ha.

„Dacă te gândești bine într-un singur fel” – cam acesta pare să fie algoritmul construcției grosiene.

Care, douăzeci de beri mai încolo, în *Art in the Flow*, nu mai rezultă chiar la fel de simpatic. Se pornește de la observația că, în locul muzeelor artei tradiționale, arta contemporană supraviețuiește mai mult ca documentare pe internet a evenimentelor artistice, care sunt astfel imortalizate tocmai în măsura în care sunt puse în marele circuit, marele flow, iar de la această observație imediată se reconstruiește întregul mausoleu al bătrânului romantism al artei ca *punere în operă a adevărului*, supremă deschidere a ființei și cel mai cool mod posibil de a-ți petrece postistoria.

Arta contemporană este efortul deliberat de auto-fluidizare, pe când arta tradițională era un efort de auto-eternizare (pentru că internetul nu e ca muzeul). Artistul performer își dizolvă individualitatea sa artistică în totalitatea operei de artă. Ceea ce înseamnă că arta contemporană este pe aceeași linie cu „violența divină” a lui Benjamin, pentru că distruge vechea ordine fără a crea una nouă (și pentru că internetul nu e la fel ca muzeul). Opoziția dintre design (estetică funcțională) și artă (contemplare a nefuncționalității) este de fapt opoziția dintre lumea de dinainte și de după Revoluția Franceză, dintre premodernitate și modernitate. De-aici rezultă că infama estetizare a politicului este deja un gest politic, de prezentare a prezentului ca deja mort și inefficient, de unde rezultă că nu se prea susține opoziția celebră între politizarea esteticului și estetizarea politicului, ceea ce înseamnă că și diferența dintre fascism și comunism, dacă mai există, trebuie căutată în altă parte (toate astea doar pentru că designul nu e ca arta).

„Ce înseamnă a fi un artist revoluționar: înseamnă a te alătura fluxului universal material care distruge orice ordine temporară politică sau artistică. Scopul aici nu e schimbarea – înțeleasă ca

trecere de la o ordine „rea” la una „bună”. Ci mai degrabă arta revoluționară abandonează orice scop și intră în procesul non-teleologic, potențial infinit căruia artistul nu poate și nu vrea să-i pună vreun capăt”. E Troțki, călare pe Faust, călare pe Bartleby, totul în epoca reproductibilității lor imediate și *social-media-te*.

9 beers into conversation: „Instalația artistică este proprietatea privată simbolică a artistului. Intrând în ea, vizitatorul lasă în urmă teritoriul public al legitimității democratice și pătrunde într-un spațiu al controlului suveran și autoritar. Vizitatorul e pe pământ străin, un expatriat ce trebuie să se supună la o lege străină – legea stabilită de artist. Artistul e nu doar suveranul, ci și legislatorul spațiului instalației... Am putea spune așadar [dacă ne gândim bine într-un singur fel] că practica instalației artistice dezvăluie gestul violenței suverane și necondiționate care instituie o ordine politică”.

De-acum înainte, în instalația artistică numită camera mea decretez că nu mai intră nimeni decât cu șosete galbene. Iată violența suverană și necondiționată care a născut Leviatanul.

Capitolul 10: Ați observat vreodată cum, pe Google, căutările noastre sunt sub forma unor cuvinte izolate, nu a unor propoziții întregi? Ei bine, asta este de fapt împlinirea vechii utopii avangardiste și artistice în general a eliberării cuvintelor de gramatică, care este desigur, *pace* turnura lingvistică, mama tuturor emancipărilor posibile².

Next round: Ce spuneți de Wikileaks? Știți că Julian Assange trebuie să se *ascundă* în vreme ce *desecretizează* informații *publice*? Ei bine, asta reprezintă de fapt reintroducerea universalismului în politică, apariția unei noi clase universale de funcționari mai paradoxali, birocrati-haiduci, continuarea practică a deconstrucției derridiene, eliberarea semnelor de controlul subiectivității, plus confirmarea paradoxului că universalitatea și „publicitatea” kantiană se pot manifesta doar ca secret inaccesibil și conspirație.

Să cerem nota.

¹ Supraabundența de expați din această listă poate să nu fie întâmplătoare: poate fi vorba de un autenticism asumat și jucat deliberat, chiar până la stereotipie, marcă diferențială necesară înscrierii într-un câmp cultural străin.

² Și totuși prima dată am zâmbit la gluma asta: vezi Boris Groys, „Cuvinte dincolo de gramatică”, *Vatra*, nr. 8-9/2014, <https://revistavatra.org/2014/11/13/google-cuvinte-dincolo-de-gramatica/>

Parastasul revizionismului

[*Nota redacției*: La 16 august 2016 s-a stins din viață istoricul german Ernst Nolte, unul din cei mai cunoscuți reprezentanți a ceea ce s-a numit „revizionismul istoric”: acea perspectivă asupra istoriei moderne caracterizată prin respingerea istoriei „sociale” tradiționale (liberale și/sau marxiste) a modernității și prin condamnarea fenomenului revoluționar (în variantele sale franceze și rusești mai ales) ca purtător și declanșator, prin radicalismul său ideologic, al germenului totalitarismului. La trei luni de la dispariția istoricului german, revista *Vatra* găzduiește un mic dosar despre semnificația istorică, funcția ideologică și moștenirea politică a operei lui Ernst Nolte și a revizionismului istoric în general].

Mihai-Dan CÎRJAN



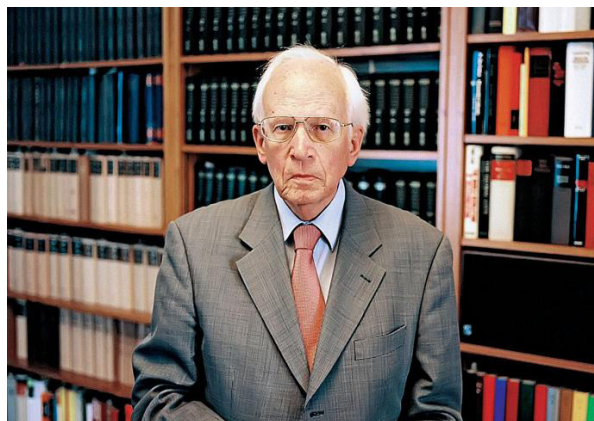
[MIHAI-DAN CÎRJAN este doctorand în departamentul de istorie al Central European University (Budapesta). Dizertația sa este o sociologie istorică a restructurării sistemului financiar românesc după Marea Criză, prin analiza problemei datoriilor private a anilor treizeci. Interesele sale de cercetare includ sociologia economică, istoria comparativă a capitalismului și economia politică, axându-se în special pe Estul Europei și America de Sud după 1929.]

Ernst Nolte și Imaginarul Istoric al Democrațiilor Liberale

(Partea I)

1. Un zombie istoriografic – totalitarismul și momentele sale

În ultimele decenii foarte rare sunt acele ocazii în care dreapta să fi pierdut vreo dezbatere ideologică. Iar ghinionul lui Ernst Nolte a fost acela de a fi amintit, analizat și discutat numai precum cel aflat de partea



învinșilor în una din aceste rarissime situații: faimoasa *Historikerstreit* (Cearta Istoricilor) a Germaniei anilor optzeci. Firește, acest „ghinion” nu a împiedicat deloc o carieră confortabilă la Universitatea Freie; și nici nu a deranjat o bătrânețe pavoază de premii și onoruri, de la premiul Gerhard Löwenthal la cel al fundației Konrad Adenauer. E greu, însă, să privești faima sa de mare perdant ca pe o simplificare nemeritată, ca pe o schematizare înșelătoare a unei traiectorii intelectuale altfel mult mai vaste și mult mai interesante. Munca de istoric a lui Nolte nu a fost niciodată răscolitoare intelectual, el însuși identificându-se fără îndoială cu silueta simplistă de luptător anti-comunist proiectată de-a lungul *Historikerstreit*: un anti-comunism ce nu de puține ori ducea, fără prea multe scuze sau regrete intense, în apologia fascismului. Așa cum își amintea cu nostalgie în 2003,¹ primul său text (scris la vârsta de șapte ani chiar) era un mic tract anti-bolșevic. Iar de-a lungul următoarelor opt decenii Nolte nu a părut deloc să renunțe la acest anti-comunism născut în atmosfera turbulentă a Republicii de la Weimar, în care „ciocnirea de ideologii” pe care Nolte a vrut să o analizeze² se întâmpla de multe ori pe stradă și nu doar în analize docte.

Fiind emblema uneia din puținele înfrângeri ideologice ale dreptei, moartea sa în luna august a dus la o avalanșă de necrologuri în presa de stânga și de centru-stânga: singurele spații culturale ce insistă să mai menționeze o stranie victorie a stângii dintr-un război cultural uitat al anilor optzeci. Astfel, comparația dintre nazism și comunism promovată de Nolte a apărut din nou în presă, la fel ca și teoria sa totalitară și straniile nuanțe revizioniste ale discursului său istoric. De la *The Guardian*³ la *Jacobin*⁴ sau blogul editurii *Verso*,⁵ un ton oarecum festiv a marcat decesul celui care în lumea academică a devenit un simbol al *faux-pas*-ilor ideologice, al lui „nu așa!” pentru oricine ar vrea să atingă subiectul fascismului/comunismului în secolul douăzeci. Stângiști și mai ales liberali cu nuanțe de stânga și-au reamintit că Nolte nu avea dreptate și, forțând o ușă deja deschisă, au repetat pas cu pas toate

argumentele pentru care fascismul sau comunismul nu trebuie privite în felul în care a făcut-o el. În acest acest entuziasm comemorativ, puține au fost articolele care să renunțe la aerul festiv sau la virulența tonului critic, îngăduindu-și să privească cu o oarecare doză de suspiciune presupusa „victorie” de stânga care a fost *Historikerstreit*.⁶ Căci, într-adevăr, dacă a fost o victorie, a fost o victorie care a contat extrem de puțin. Iar în următoarele pagini vor încerca să descrie de ce această victorie a fost, din păcate, mult mai minoră decât ne-am fi așteptat.

Dincolo de cine a luat sau nu laurii dezbaterii despre Nolte, valul de publicitate din jurul unui istoric conservator mediocru ar trebui să fie o surpriză pentru mulți. Sau cel puțin ar trebui să ne mire nevoia încă resimțită de a critica ideile sale deja compromise: de la ideea dublului genocid, la încercarea de a vedea în fascism o simplă reacție la pericolul bolșevic, și mai ales ipoteza totalitară prin care regimurile fasciste și cele comuniste sunt puse în același coș anistoric. Însă această agitație post-mortem a subliniat încă o dată importanța pe care dubletul fascism/comunism încă o are în organizarea memoriei culturale a statelor europene. Nolte este încă menționat, amintit, criticat pentru că discuția deschisă de el a atins un nerv central în ordinea culturală a capitalismului actual. Tocmai de aceea, Cearta Istoricilor și rolului lui Nolte în ea au fost importante: nu pentru argumentele propuse, de multe ori doar bizare fantasmagorii istoriografice, ci pentru tipul de „muncă politică” pe care l-au îndeplinit în contextul anilor optzeci, pentru funcția lor socială. Mai mult decât o dezbatere istorică, Cearta a reprezentat o etapă esențială în structurarea profilului cultural al statelor capitaliste europene. Nu degeaba *Historikerstreit* a avut loc odată cu primele încercări de reformă neoliberală propuse de guvernul Kohl; nu degeaba dezbateri similare au avut loc în același moment în Franța sau în Statele Unite, state ce își începeau și ele aventura neoliberală. Și nu fără rost discuția despre fascism/comunism, ca și reînviere a „paradigmei totalitare”, a jucat un rol atât de puternic în reformele neoliberale de la periferia Europei: vezi mulțimea de instituții dedicate studierii „crimelor totalitare” prezente de la Vilnius la Sofia. Schimbările sociale din ultimele decenii, de la dezmembrarea sistemului bunăstării la ofensiva neoliberală, au fost puternic legate de un discurs istoric despre relația dintre comunism și fascism a cărui reziliență încă se resimte sub forma acestui *zombie* al istoriografiei secolului douăzeci: teoria totalitară.

În ciuda lipsei sale de credibilitate academică, aceasta apare constant de-a lungul epocii postbelice: de la rolul său în epoca McCarthy, la redescoperirea sa de intelectuali occidentali ca Nolte sau Furet, sau la reînvierea sa în contexte precum post-socialismul românesc când, în ciuda oricărui bun-simț academic,

comunismul și fascismul sunt prezentate din nou ca „fețe ale aceleiași monede”. Or aceste repetitive „momente ale totalitarismului”, cum le numea Arson Rabinbach,⁷ trebuie explicate, privite sub raportul „muncii politice” pe care o îndeplinesc. Este important să se refuze jocul argumentativ prin care aceste idei sunt luate din nou în serios; este important să se refuze dialogul. Sarcina nu este aceea de a adjuca dacă Nolte a avut sau nu dreptate, de a critica presuposițiile sale, tot la fel cum nu e importantă criticarea discursului istoric lansat de Stephen Courtois sau intelectuali români ai anilor 2000. Mult mai importantă este evidențierea conturului istoric al acestor dezbateri, funcția lor politică în structurarea profilului cultural al statelor capitaliste europene odată cu începutul primelor reforme neoliberale. Tocmai de aceea, în cele ce urmează ne vom concentra foarte puțin pe argumentele propuse de diferiți actori implicați în *Historikerstreit*. Accentul va cădea pe felul în care această dezbatere istorică se integra schimbărilor structurale aduse de anii optzeci în Germania: de la crearea unui nou pol cultural neoconservator la relațiile acestuia cu reformele neoliberale încercate de guvernul Kohl. După acest mic tur istoric în lumea Germaniei Federale, în partea a doua vom încerca să generalizăm câteva din aceste concluzii, mutând accentul pe contextul est-european, unde ideea totalitarismului și a comparației comunism/nazism a jucat un rol atât de important în reformele neoliberale ale post-socialismului.

2.1. Câmpul cultural german după 1968: liberalii de stânga ca pedagogi ai eticii

Foarte puține dezbateri istoriografice au avut un impact public la fel de impresionant precum Cearta Istoricilor. Dincolo de gigantica bibliografie ce o înconjoară,⁸ discuția nu a fost purtată doar în publicațiile de specialitate, ci a pornit și s-a susținut în paginile marilor ziare germane (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Die Zeit*) găsim și curând ecouri și în presa anglo-saxonă. Scânteia gâlcevii ideologice a fost articolul lui Ernst Nolte, publicat la 8 iunie 1986 în *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, un ziar co-editat în momentul acela de istoricul conservator Michael Stürmer. Întitulat „Acel trecut care nu trece” [*Die Vergangenheit, die nicht vergehen will*], articolul prezenta Holocaustul și violența rasială a Germaniei hitleriste ca o reacție defensivă la pericolul reprezentat de Uniunea Sovietică. Astfel, departe de a constitui un eveniment istoric singular, Holocaustul a fost o copie a Gulagului, masacrul „original”, așa cum îl numește Nolte. Două consecințe sunt subliniate de Nolte în această piesă: în primul rând, URSS-ul și Al Treilea Reich ar trebuie analizate împreună, ca două fețe ale aceluiași fenomen totalitar. Mai mult decât o istorie comparativă, o astfel de analiză ar urmări „nexus-ul cauzal” prin care violența

colectivă a Uniunii Sovietice a dus la violența hitleristă, percepută ca o simplă reacție la evenimentele furtunoase din estul continentului. Pentru Nolte, ceea ce lega cele două regimuri nu erau doar o tipologie (ambele erau state totalitare), ci cauzalitate: statul totalitar sovietic ar fi condus, de fapt, la statul totalitar nazist. În al doilea rând, o astfel de perspectivă îl ajuta pe Nolte să producă o reevaluare a trecutului nazist în Germania: renunțarea la ideea centralității Holocaustului în reconstruirea identității culturale germane, abandonul aceluia „trecut care nu trece” și a tezei vinovăției germane colective, o idee care după Nolte împrumută limbajul „colectivist” al nazismului/comunismului în defavoarea unei înțelegeri individualiste, liberale a responsabilității istorice. Articolul lui Nolte a fost urmat imediat de o serie de răspunsuri agresive: Jürgen Habermas, Hans-Ulrich Wehler, Wolfgang Mommsen etc. au intervenit în dezbatere, învinuindu-l pe Nolte de „înfrumusețarea” trecutului nazist, acuzând tonul apologist al articolului. Pentru aceștia, argumentele sale nu erau nici mai mult nici mai puțin decât o justificare a crimelor nazismului, prezentate ca o simplă reacție la „pericolul bolșevic”, o ștergere a rolului Germaniei în dezastrul celui de-al doilea război mondial. Pe de altă parte, în jurul lui Nolte o serie de istorici conservatori, printre care Andreas Hillgruber și Michael Stürmer, s-au raliat de partea cealaltă a baricadei. Dezbaterea abia începea, polarizând în curând întregul spațiu cultural german. E imposibil de înțeles această polarizare și ecoul său public, dacă privim discuția doar ca o obsesie germană, un soi de „muncă cu trecutul” care ar caracteriza spațiul german.

Impactul public al acestei discuții trebuie înțeles din perspectiva poziției sociale a celor două grupuri implicate și a rolului pe care îl jucau ele în cadrul Germaniei Federale post-1968. Era vorba de o luptă, și încă una destul de violentă, pentru hegemonia spațiului cultural și, mai ales, pentru felul în care acesta putea influența și defini diferite proiecte politice. În momentul începerii dezbaterii, în 1986, liberalii de stânga din jurul lui Habermas aveau deja o poziție instituțională bine înrădăcinată în aparatul de stat și sistemul universitar federal. Aceasta venea după mai mult de un deceniu de guvernare social-democrată ce urmasse protestelor studențești din 1968. Pe de altă parte însă, neoconservatorii „noltieni” puteau conta pe schimbarea fundamentală pe care revenirea la putere a creștin-democraților o adusese în 1982: o transformare politică percepută și ca o reîntoarcere la valorile de dreapta ale Germaniei după lunga guvernare SDP, ceea ce se numea din ce în ce mai des *Tendenzwende*.⁹

În ciuda acestor diferențe, însă, erau foarte multe asemănări între cele două grupări: majoritatea „combatanților” făceau parte din ceea ce Dirk Moses numea Generația 1945, acei intelectuali care la sfârșitul războiului mondial erau încă adolescenți și al

căror parcurs intelectual fusese marcat de atmosfera conservatoare a anilor cincizeci. De dreapta sau de stânga, pentru acești intelectuali Republica de la Bonn era mai mult decât un proiect politic: era și unul generațional, existențial, integrat economiei morale și afective a fiecăruia.¹⁰ Nolte însuși făcea parte din această generație, la fel ca și Wehler sau Habermas, chiar dacă strategiile intelectuale pe care le foloseau erau diferite. Însă pentru ambele grupuri, exerciții istoriografice de tipul *Historikerstreit* erau mai mult decât o confruntare intelectuală: erau instrumentele esențiale pentru felul în care își defineau proiectul intelectual și funcția sa politică în cadrul Republicii, inclusiv poziția instituțională a fiecăruia. Încă dinainte de Cearta propriu-zisă, Michael Stürmer criticase istorici ca Wehler nu numai pentru influența considerabilă pe care acesta o exercita în mediul universitar, dar și pentru politicile implicite ale unui astfel de discurs istoric. Într-un astfel de context, dezbaterile istorice erau atât o modalitate de a defini rolul practicii intelectuale în societatea germană, cât și o modalitate de a oferi diferite viziuni politice asupra a ceea ce însemna sau ar trebui să însemne proiectul republican postbelic

Astfel, pentru intelectuali ca Habermas și istoricii care îl sprijineau, republica federală era în primul rând un proiect politic redemptiv, o încercare de a constitui o comunitate politică dincolo de tradițiile naționaliste germane care conduseseră, după părerea lor, la nazism. De aici un anumit moralism activist, o pedagogie politică prin care trecutul câștiga o importanță vitală: ca exemplu politic negativ, cel de-al treilea Reich și dezastrul războiului mondial erau centrale redefinirii democrației postbelice. Era esențială, în acest context, o pedagogie critică, de a exhuma, reliefa și exclude tradițiile și contextele sociale ce făcuseră posibilă apariția fascismului. Trebuia retrasate legăturile dintre nazism și programul reacționar bismarckian, dintre Hitler și imperialismul social de sfârșit de secol, dintre nazism și naționalismul esențialist german aparent mult mai inocent, dar care „normalizase” discursul fascist. Nu degeaba mulți dintre acești intelectuali de centru-stânga se vor împotrivi reunificării germane după 1989, văzută ca o revenire periculoasă la un naționalism etnic ce contrasta cu republicanismul civic propus de ei. Într-un fel, RFG era viabilă doar în măsura în care înceta să fie germană în felul în care germanismul fusese definit înainte de 1945. În cadrul acestui republicanism, statul german nu putea fi decât rezultatul final al unui proces continuu de învățare din trecut, de educare morală și istorică, marcat de deliberare și raționalitate politică și mai ales de *Vergangenheitsbewältigung*, de confruntarea cu trecutul reacționar.¹¹

Expresia istoriografică a acestui model de a concepe nu doar practica intelectuală, dar și contururile Germaniei postbelice, a fost fără îndoială Școala de la

Bielefeld care, în momentul începerii dezbaterii despre Nolte, reprezenta deja principala direcție a istoriografiei germane, ortodoxia lumii academice. Prin nume ca Jürgen Kocka, Reinhardt Koselleck, Hans Mommsen sau Hans-Ulrich Wehler, istoria culturală și socială practică la Bielefeld constituia mai mult decât un exercițiu academic: era în același timp o încercare de a recrea în cadrul istoriografiei genul de gimnastică critică sugerată de Habermas. Ideea de modernizare eșuată ca explicație a căii specifice (*Sonderweg*) a Germaniei, felul în care acest eșec al modernizării a condus la Hitler, sublinierea caracterului reacționar al spațiului politic și al culturii germane; toate aceste subiecte predilecte ale școlii făceau parte din efortul critic auto-reflexiv sugerat de filozoful german. La fel era cazul și cu profilul metodologic promovat de aceștia: de la mai tradiționala istorie (*Begriffsgeschichten*) la noi metode cantitative sau econometrice, aceste metode făceau parte din același arsenal al raționalității critice. Mai ales, însă, dincolo de lucrări monumentale precum cele cinci volume ale *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* a lui Wehler,¹² acest efort critic însemna implicarea în luptele ideologice ale perioadei, în special cele privind regimul nazist.

În momentul începerii dezbaterii, atât istoricii din jurul Școlii de la Bielefeld, cât și intelectuali precum Habermas, erau deja bine stabiliți în aparatul cultural al Germaniei Federale, reprezentând în fond centrul hegemonic al acesteia. Chiar dacă majoritatea se păstraseră departe de implicarea politică personală, ei oferiseră de-a lungul lungii guvernări social-democrate (1969-1982) discursul legitimator al regimului post-1968: calea de mijloc între radicalismul generației '68 (care făcuse de fapt posibilă victoria SPD) și elementele conservatoare ale partidului. Genul de gimnastică deliberativă propus de ei putea considera radicalismul mișcării studențești ca un pas înainte față de anii cincizeci, dominați de guverne creștin-democrate și de compromisuri jenante cu foști membrii NSDAP. Era vorba în fond de un flirt ușor, fără prea mult angajament, cu radicalismul studențesc; un flirt ideologic ce putea integra până la un punct presiunea socială a sfârșitului de deceniu șapte. Însă liberali ca Habermas păstraseră întotdeauna o distanță considerabilă față de ceea ce considerau a fi „excesele” mișcării studențești, iar accentul pus pe păstrarea *status quo*-ului federal, inclusiv incriminarea a ceea ce Habermas numea „fascismul de stânga”¹³ al studenților germani, putea satisface publicul centrist din jurul SPD. Genul acesta de echilibristică ideologică a făcut ca stângismul liberal al lui Wehler sau Habermas să ofere consensul ideologic al lungii guvernări SPD, centrul hegemonic al spațiului cultural german, atât discursiv, cât și instituțional.

2.2. Câmpul cultural german după 1968: noi conservatori ca analiști ai crizei

Or în anii optzeci acest centru hegemonic al lumii culturale germane se vedea puternic contestat. Era vorba, în primul rând, de o nouă mișcare conservativă germană; una care renunțase în mare parte la balastul etatist al tradiției conservatoare germane, la centralitatea paternalismului de stat. În fața unui stat postbelic din ce în ce mai extins, conservatorii se reimaginau ca apărători ai drepturilor și libertăților individuale, adoptând în mod conștient un limbaj anglo-saxon axat pe individualism economic. Realizată de oameni precum Kurt Sontheimer sau Ernst Topitsch, această schimbare discursivă reușise să aducă în tabăra neoconservatoare câteva din vocile liberale ale spațiului german într-un cocktail ideologic nou pentru scena RFG, dar cu paralele puternice în Statele Unite.¹⁴ De-a lungul anilor șaptezeci-optzeci, în cadrul CDU, dar și în sfera publică, prin ziare ca *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, acest neoconservatorism reușește să creeze un nou limbaj politic redutabil, bazat pe o violentă critică a establishment-ului social-democrat din perspectiva unui anti-etatism dur. Asta includea, în primul rând, o acidă critică a regimului bunăstării al Republicii Federale, care vedea deja primele sale semne de criză.¹⁵ Era unul din principalele atuuri ale conservatorilor germani: așa cum remarca Clauss Offe, spre deosebire de stânga germană, aceștia reușiseră să creeze un discurs al crizei în fața căruia stânga se afla de multe ori fără apărare.¹⁶ Două elemente centrale defineau acest tip de discurs: pe de o parte, o analiză a statului bunăstării și a limitelor obiective ale redistribuției și, pe de alta, o critică culturalistă a mobilizării sociale a anilor șazececi. Astfel, pentru mulți neoconservatori, statul bunăstării german era constant amenințat de un regim democratic ce nu lua în calcul limitele obiective ale redistribuției. Competiția dintre partide și impactul diferitelor grupuri de presiune (a se citi sindicatele germane) expunea aparatul de stat la o mulțime de sarcini și obligații sociale ce nu puteau duce decât la o criză fiscală și organizațională. Sistemul social german era, în felul acesta, amenințat de o tensiune inerentă *welfare*-ului postbelic: caracterul nelimitat al nevoilor sociale (de la asistența medicală la beneficii de șomaj) se lovea de limita creșterii economice prin efectul fiscalității: scăderea competitivității produselor germane. De aici criza inerentă care amenința compromisul social postbelic german: trebuie renunțat fie la creșterea economică, fie la asistența socială; trebuia ales între o economie de export competitivă și redistribuție. Nu e greu de bănuat care era alegerea recomandată de neoconservatori.

La fel de important se dovedea, însă, ceea ce definea noul conservatorism: critica activismului social adus de anii șazececi și a efectelor sale culturale. În

fond, sfârșitul guvernării CDU dusese la o mobilizare socială impresionantă; o mobilizare ce, deși venea din afara statului, nu era deloc interesată de libertate economică sau drepturi individuale. Astfel, pentru noii conservatori, departe de a fi o soluție în fața unui stat hipertrofiat, mobilizarea socială putea deveni ușor un nou pericol, amenințând libertățile individuale ale cetățenilor și ducând la un nou „dogmatism.” Tocmai de aceea, cererile sociale ale mișcărilor studențești sunt descrise ca reprezentând noua intoleranță ideologică, ca marcă a „totalitarismului” ideilor de stânga, într-un limbaj de Război Rece foarte accentuat. Semne ale acestui extremism erau, în presa conservativă, atât valul de atentate teroriste de stânga din 1977, faimoasa Toamnă Germană, dar și succesul socialismului în mediul universitar.¹⁷ Universitățile germane erau din ce în ce mai mult descrise ca un spațiu orwellian, în care intelectualii de stânga răspândeau newspeak-ul progresist, oprind minoritățile conservatoare.

În felul acesta anti-etatismul conservator era doar una din fețele monedei. Cealaltă era nevoia de a evita pericolul exercitat de o posibilă societate civilă de stânga care se făcuse vizibilă în mobilizarea socială din 1968-1969. Tocmai ca răspuns la această primejdie, liberalismul economic al neoconservatorilor va fi însoțit de un puternic conservatorism cultural prin care valori „tradiționale” (familia, națiunea, tradițiile culturale de dreaptă) ar fi putut asigura disciplinarea unei societăți civile aparent incontrolabile. Departe de a duce la o tensiune ideologică, amestecul de liberalism economic și conservatorism cultural era astfel răspunsul cel mai eficient în contextul post-1968: permitea atât critica statului *welfare* al epocii, cât și atacarea unei societăți civile radicalizate. Putea propune atât retragerea statului, cât și mecanismele de disciplinare ideologică ce ar fi controlat efectele sociale ale acestei retrageri. Tocmai de aici importanța recuperării limbajului naționalist german, axat pe etnicitate și nu pe discursul civic post-Holocaust. Un consens naționalist era esențial, așa cum afirma Stürmer, în evitarea unui „război civil” anunțat de disputele sociale ale anilor șaizeci.¹⁸ El ar fi asigurat genul de pace socială și unitate necesare în urma crizei morale produse de guvernarea social-democrată, dar și în fața pericolelor unei democrații greșit înțelese. Or, în cuvintele liderului CDU, Alfred Dregger, vorbind în fața Bundestagului: „Democrația trebuie naționalizată pentru a putea supraviețui”¹⁹ Or, pentru o astfel de reînviere a discursului naționalist german era necesară ștergerea stigmei care lega sentimentul național de trecutul nazist, tradițiile conservatoare germane de radicalismul lui Hitler, *Junkerii* prusaci de SS. Era necesară un tip de muncă istoriografică prin care să se șteargă legăturile trasate de istorici precum Wehler sau Kocka între cel de-al doilea Reich și nazism, între structura de clasă a societății germane și Holocaust. În

felul acesta, discuțiile istoriografice neoconservatoare erau articulate în cadrul a unui complex proiect politic, în care atacul asupra statului bunăstării se împletea cu o încercare de a controla o societate civilă mult prea radicală, un „război de poziție” conservator.²⁰ Departe de a fi o simplă răbufnire reacționară, articolul lui Nolte face parte din acest complex context al Germaniei post-1968.

¹ Ernst Nolte și Thomas Roman, „Questions a Ernst Nolte!”, *Eurozine*, (23 Martie 2003)

² Așa cum afirmă în interviul cu Thomas Roman, *Idem*.

³ Richard J. Evans, „Ernst Nolte Obituary”, *The Guardian* (29 August 2016)

⁴ Vezi textul lui D. Lazare, „Răzbunarea lui Ernst Nolte” publicat și în acest număr *Vatra*.

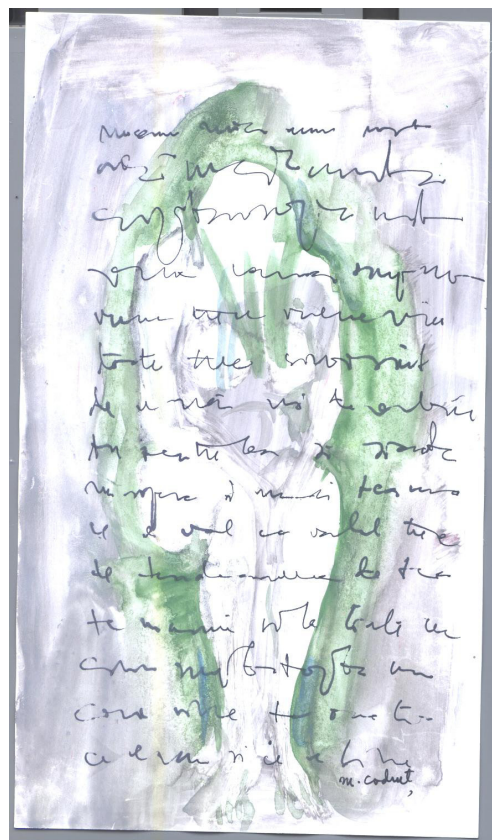
⁵ Vezi textul publicat de D. Losurdo preluat și de *Vatra*.

⁶ D. Lazare este unul din puținii care au astfel de bănueli.

⁷ Anson Rabinbach, „Moments of Totalitarianism,” *History and Theory* 45, nr. 1 (2006): 72–100.

⁸ Câteva analize ce oferă și o bună bibliografie sunt Peter Baldwin. *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians Dispute*. Boston, MA: Beacon Press, 1990; Richard Evans. *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape the Nazi Past*, New York, NY: Pantheon, 1989; Reinhard Kühnl(editor). *Vergangenheit, die nicht vergeht: Die „Historikerdebatte”: Darstellung, Dokumentation, Kritik*. Cologne: Pahl-Rugenstein, 1987.

⁹ Considerată o schimbare ideologică de dreapta, care afectase nu doar câmpul intelectual, dar chiar și viața de zi cu zi în Republica Federală. Multe din discuțiile intelectualilor critici



Solitudine, 2005

precum Habermas se voiau o analiză a acestei schimbări, inclusiv discuția sa despre postmodernitate (Jürgen Habermas and Seyla Ben-Habib, "Modernity versus Postmodernity," *New German Critique*, nr. 22, 1981: p. 14.) Vezi, de exemplu, Charles S. Maier, *The Unmasterable Past: History, Holocaust, and German National Identity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988, p. 37) dar mai ales analizele din Jürgen Habermas (editor), *Observations On "the Spiritual Situation of the Age"*: *Contemporary German Perspectives* (MIT Press, 1984).

¹⁰ A. Dirk Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007).

¹¹ Firește, nu e greu de a discerne în poziția lui Habermas un idealism liberal: noțiunea de comunitate politică proiectată de el părea a fi dincolo de lupte sociale, iar normativismul său nu era lipsit de un soi de apologism, lipsit de spirit critic, al ordinii social-democrate a anilor șaptezeci; vezi, de exemplu, critica lui Perry Anderson în „The German Question,” *London Review of Books*, Ianuarie 7, 1999.

¹² Una din marile realizări ale istoriografiei germane.

¹³ Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past*, 189.

¹⁴ Vezi, de exemplu, Jürgen Habermas, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1989). Wolfgang H. Lorig, *Neokonservatives Denken in der Bundesrepublik Deutschland und in den Vereinigten Staaten von Amerika: zum intellektuellen Klima in zwei politischen Kulturen* (Opladen: Leske + Budrich, 1988).

¹⁵ Claus Offe, „Democracy against the Welfare State?: Structural Foundations of Neoconservative Political Opportunities,” *Political Theory* 15, nr. 4 (1987): 501–37.

¹⁶ Claus Offe, „Ungovernability: On the Renaissance of Conservative Theories of Crisis”, în Habermas, *Observations On "the Spiritual Situation of the Age"*, 67–89.

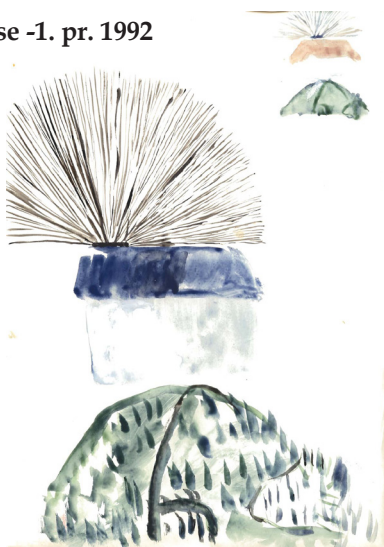
¹⁷ Și nu de multe ori aceste valuri de violență vor fi prezentate ca un rezultat direct al programului critic propus de stânga liberală, în ciuda faptului că primii care formulară o critică a mișcării studențești fuseseră exact oameni de stânga precum Habermas, speriați la rândul lor de „fascismul de stânga” al șaizeciștilor. Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past*, 212–18.

¹⁸ Moses, *German Intellectuals and the Nazi Past*, 223.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ Folosesc termenul de societate civilă mai mult în sensul lui A. Gramsci, ca un spațiu de luptă pentru dominare simbolică. Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (New York: International Publishers, 1972), 12.

Case -1. pr. 1992



Domenico LOSURDO

Evoluția lui Nolte

În ochii lui Nolte, ororile celui de-al Treilea Reich joacă rolul de răspuns și măsură profilactică față de ororile care vin dinspre Uniunea Sovietică. Și totuși, ideologul revizionist, care pretinde a vedea în Octombrie 1917 sursa primă a catastrofei secolului XX, intră în contradicție cu istoricul, care e nevoit să admită că deportarea armenilor e cea care marchează „debutul marilor exterminări din secolul XX”¹ – o deportare care se produce înainte de această dată fatidică, și tocmai în cursul războiului împotriva cărora se ridică bolșevicii. Dar nu e singura oscilare sau inconsecvență pe care o întâlnim la Nolte, asupra evoluției căruia merită să ne oprim.

În prima sa fază, istoricul german caută originile nazismului și ale genocidului în cu totul altă direcție. El insistă asupra temelor neo-darwiniste la Hitler și asupra legăturilor cu „marele curent de gândire contra-revoluționară”²; și subliniază rolul decisiv al chemării la luptă împotriva complotului judeo-bolșevic, al denunțării Evreului ca agent patogen al societății, ca bacil al disoluției și al subversiunii ce trebuie anihilat o dată pentru totdeauna:

„Efectul exploziv din punct de vedere politic al acestei identificări a iudaismului și a bolșevismului este evidentă [...] Ea nu era, desigur, o găselniță de-a lui Hitler, ci patrimoniul comun al unei întregi literaturi ce merge de la Henry Ford la Otto Hauser (am putea chiar spune că Hitler a fost inventat *de aceștia*)”³.

Deosebit de interesantă e trimiterea la primul autor, pe care-l vom vedea susținând teza originilor rasiale (evreiești), mai degrabă decât politice, ale lui Octombrie bolșevic. În această fază, Nolte îl explică pe Hitler privind nu spre URSS sau Lenin și Stalin, ci spre Statele Unite și spre un magnat al industriei de autovehicule americane; cel de-al Treilea Reich este aici considerat ca inspirându-se nu din modelul „asiatic” reprezentat de bolșevism, ci dimpotrivă, din ideologia care aruncă oprobiul asupra bolșevismului și iudaismului ca fenomene asiatice străine Occidentului. Dacă unele asemănări cu nazismul pot fi detectate la inamicii Germaniei, acestea trebuie căutate în mișcările naționaliste. În furoarea sa șovină, un autor precum Charles Maurras identifică de-o manieră indisolubilă nazismul cu poporul german, în așa fel încât singura posibilitate de „denazificare” ar fi „degermanizarea”: această perspectivă – comentează istoricul Nolte înainte de a fi devenit revizionist –

„exprimă fără echivoc tendința (cu totul efectivă, chiar dacă nu e personală) spre genocid care-i apropie pe Maurras și pe Hitler”⁷⁴. Primul Nolte surprinde corect caracterul naturalist și rasial al despecificării dușmanului la care se dedă cel de-al Treilea Reich: precedentele și analogiile ei sunt căutate într-o direcție cu totul diferită de tradiția revoluționară, ba chiar opusă ei.

În această fază din evoluția istoricului german, fascismul și nazismul, departe de a constitui un simplu răspuns la bolșevism, prezintă o preistorie care începe înainte de Octombrie 1917 și care, de altfel, nu trimite exclusiv la lupta împotriva mișcării democratice și socialiste. Tensiunile internaționale, antagonismul tot mai evident între diferitele țări capitaliste joacă un rol tot mai mare. În Franța, înainte chiar de începutul Primului Război Mondial, se răspândesc mișcări în centrul cărora stă „cultul eroilor și fascinația sângelui”: ele proclamă „războiul sfânt” împotriva Republicii, invocă moartea lui Jaurès, exprimă proiectul de a îneca Parlamentul în Sena, denunță peste tot prezența spionilor și trădătorilor evrei și dezlănțuie violența împotriva socialiștilor și pacifiștilor. În aceeași perioadă cu *Action Française* se disting mai ales *les Camelots du roi*, al căror nume e „sinonim cu teroarea”, o teroare care se datorește, desigur, și pregătirilor pentru gigantesca bătălie care se profilează la orizont. După ce au măturat din stradă orice rezistență la instaurarea serviciului militar de trei ani, acești squadriști francezi se laudă că au acționat ca „jandarmi suplimentari”. Iar primul Nolte comentează în mod oportun: „Ei batjocoresc legea în uniforme ale poliției auxiliare: o alianță cu totul unică, plină de consecințe pe viitor”⁷⁵. E limpede că elementele constitutive ale fascismului sunt deja prezente și, în opinia istoricului german încă nerevizionist, Mussolini deduce prima experiență a terorii nu de la Lenin ci tocmai de la *Camelots*, chiar dacă la început vestea crimelor lor „umple de dispreț și dezgust un suflet marxist”⁷⁶.

Dacă trecem din Franța în Germania, vedem apărând aici „totalitarismul de dreapta” anterior lui Octombrie și încă într-o „formulare clasică”. Nolte se referă la o carte publicată anonim în 1912 a președintelui Ligii pangermanice⁷⁷. Suntem din nou puși în fața climatului care precedă și anunță izbucnirea Marelui Război, invocat de Heinrich Class – de el e vorba – ca remediu la „boala actuală” și ca „moment de trezire a tuturor forțelor sănătoase și energice în cadrul poporului”, forțe de care e nevoie pentru a respinge decisiv forțele democratice, în caz de necesitate chiar și printr-o lovitură de stat. Desigur, lupta cu celelalte puteri se anunță dură și dificilă, și s-ar putea solda chiar printr-o înfrângere și un haos mai mare. Dar

nu trebuie să ne îngrijorăm: „voința puternică a unui dictator” va restaura ordinea și va pregăti răzbunarea, după ce va fi măturat „propaganda iudeo-socialistă” ce promovează „o revoluție destinată de anihileze poporul german pentru totdeauna”⁷⁸. Numai o „catastrofă”, care să lichideze „fermentul putregaiului” evreiesc și „disoluția iudaică” și socialistă, poate pregăti terenul pentru o renaștere reală a „politicii naționale”⁷⁹.

Acest discurs pare să prevestească nazismul și să enunțe în mod limpede justificarea regimului hitlerist: e vorba de a înlătura amenințarea cu anihilarea pe care evreii și socialiștii o abat asupra Germaniei. Această temă ideologică a „contra-anihilării”, care inițial nu e luată în serios de Nolte, se află în schimb ulterior chiar în centrul lecturii sale a secolului XX. În toate etapele evoluției sale, istoricul german i-a acordat, pe bună dreptate, o mare atenție lui Nietzsche și mai ales apelului, formulat în ultimii ani de viață conștientă a filosofului, la „anihilare”, la distrugerea „fără milă” a tot ceea ce e degenerat. În așa fel încât – subliniază primul Nolte – mișcării muncitorești de inspirație marxistă să i se opună „comunitatea înarmată și disperată a societății războinice și a civilizației care se sprijină pe ea, cu strigătul de luptă al „mântuirii” și al „exterminării””. Bătălia sângeroasă se va încheia cu victoria „viitorilor stăpâni ai pământului”: va apărea un nou tip de om capabil – cu cuvintele filosofului reproduse de istoric – să „suporte cruzimea spectacolului a atâta suferință, anihilare și distrugere”: acest om va fi „crud” el însuși, „cu mâna și cu fața (și nu doar cu ochii spiritului)” și va fi în stare să „provoace durerea cu plăcere”. „Cu câțiva ani în avans, Nietzsche i-a furnizat antimarxismului politic radical al fascismului arhetipul său spiritual, și putem spune că Hitler însuși nu s-a ridicat cu adevărat la nivelul acestui arhetip”⁸⁰. În această fază a evoluției lui Nolte, nazismul este moștenitorul unui radicalism reacționar care poartă cu sine o dimensiune teribilă de violență și care se dezvoltă cu câteva decenii înainte de Octombrie bolșevic. E drept că am putea spune că Nietzsche e un răspuns la Marx; dar, pentru istoricul german încă nedevenit revizionist, nu are sens să încercăm să-i punem pe cei doi filosofi pe același plan:

„Este adevărat că burghezia s-a simțit amenințată cu anihilarea de programul socialist. Dar e la fel de adevărat că trebuie să vedem o moștenire marxistă în faptul că partidele socialiste nu au încercat nicăieri să realizeze o atare anihilare (chiar și în Rusia, bolșevicii nu au făcut-o decât cu ezitări și deoarece se luptau pentru propria lor supraviețuire). Pentru Marx, „exproprierea expropriatorilor” reprezintă mai degrabă simpla eliminare a unui obstacol deja șubrezit, decât o veritabilă luptă și, în orice caz, nu poate fi vorba de

exterminarea fizică. Tocmai gândirea lui Marx e cea care ne demonstrează că ideea fascistă de anihilare nu trebuie înțeleasă ca o reacție omogenă [la provocarea reprezentată de Marx]¹¹.

În timp ce nazismul continuă reacțiunea antidemocratică din secolul al XIX-lea, ideea de exterminare fizică este străină nu doar lui Marx ci și bolșevicilor. Câțiva ani mai târziu, atunci când subliniază tocmai „oroarea” gulagului, reproducând afirmația unui ziar bolșevic conform căreia „războiul nostru nu e îndreptat împotriva persoanelor, ci noi urmărim să anihilăm burghezia ca clasă”, istoricul german consideră ca fiind „neîndoielnic” faptul că „anihilarea burgheziei ca clasă” nu înseamnă „uciderea tuturor burghezilor”¹². La puțin timp după turnura revizionistă, Nolte definește bolșevicii drept „forța cea mai însemnată a anihilării planificate”, dar adaugă două precizări importante: „teroarea albă a fost cel puțin egală în cruzime terorii roșii” și, în orice caz, anihilarea planificată a bolșevicilor trebuie considerată drept „antimarxistă”. Ea e străină lui Marx pe niște considerente ce țin de metoda sa științifică. De fapt – observă din nou istoricul german – definiția claselor nu e nicidecum una doar sociologică (putem chiar spune că, la Marx, „analiza propriu-zis sociologică” e „relativ neînsemnată”): „luptele dintre partide” nu se identifică în mod imediat cu „luptele dintre clase”. În funcție de împrejurări sau de „comportament”, același grup social sau indivizii aceluiași grup social pot fi subsumați categoriei de proletariat, sub-proletariat sau plebe. Același lucru e valabil și pentru burghezie; elemente care provin din rândurile ei pot ajunge să facă parte din mișcarea muncitorească și chiar să fie conducătorii ei¹³. Categoria de genocid de clasă, care va deveni pe urmă calul de bătaie al revizionismului istoric, este aici un non-sens: în definirea genocidului, comportamentul individului nu contează, ci individul e subsumat în mod naturalist unui grup de la care nu se poate sustrage în nici un fel.

În revizionismul istoric actual, sunt cu totul abandonate trimiterile la Maurras și la Ford. Miza e de a incrimina exclusiv tradiția revoluționară care merge de la 1789 la 1917. Trasând istoria teoriei complotului, Furet instituie o linie de continuitate vertiginoasă de la Revoluția franceză la nazism: „aristocrații” și dușmanii de clasă, depistați peste tot de către iacobini și pe urmă de bolșevici, devin ulterior evreii împotriva cărora se îndreaptă paranoia lui Hitler¹⁴. Istoricul francez nu spune nici un cuvânt despre dragul său Burke, care e totuși unul din primii care suspectează influența evreilor în evenimentele nemaivăzute care se produc dincolo de Canalul Mânecii; Furet nu prea acordă atenție nici extraordinarei vitalități a mitului complotului evreiesc

care ar sta la baza tulburărilor revoluționare. În cursul luptei împotriva Revoluției din Octombrie, acest mit își sărbătorește triumful nu doar în Germania, ci în întregul Occident. În fruntea cruciadei împotriva complotului iudeo-bolșevic se plasează Henry Ford, magnatul industriei de autovehicule americane; pentru a combate acest complot, el lansează o revistă de mare tiraj, *Dearborn Independent*: articolele publicate aici sunt adunate în noiembrie 1920 într-un volum, *Evreul internațional*, care devine imediat un punct de referință al antisemitismului internațional, ajungând a fi considerată „cartea care, fără îndoială, a contribuit cel mai mult la celebritatea *Protocoalelor înțelepților Sionului*” în lume”. Unii conducători naziști de prim plan, precum von Schirach sau chiar Himmler, vor recunoaște mai târziu că s-au inspirat din Henry Ford sau că au pornit de la el. Himmler povestește că n-a înțeles „pericolul iudaismului” decât odată cu lectura cărții lui Ford: „pentru național-socialiști a fost o revelație”. Pe urmă abia vine lectura *Protocoalelor înțelepților Sionului*: „Aceste două cărți ne-au arătat calea ce trebuia parcursă pentru eliberarea umanității de cel mai mare dușman din toate timpurile, evreul internațional”. Cartea lui Ford continuă a fi reeditată cu mare pompă sub al Treilea Reich, însoțită de prefețe care subliniază meritul istoric decisiv al autorului și industriașului american (de a fi elucidat „problema evreiască”) și care scot în evidență o linie de continuitate de la Henry Ford la Adolf Hitler!

Toate acestea sunt lăsate liniștit de-o parte atât de Furet, cât și de ultimul Nolte, care se dedică obiectivului reintegrării Germaniei în Occidentul autentic. Atenția trebuie astfel să se concentreze în mod exclusiv asupra Orientului. Acum totul e clar: genocidul nazist e pus pe seama barbariei „asiatice”, copiate de Hitler din Revoluția din Octombrie. Ideea anihilării e cumva prezentă în cultura occidentală de la sfârșitul secolului al XIX-lea? Ei bine, în realitate ea nu e decât o idee de „contra-anihilare”, care reacționează la programele de lichidare înscrise pe frontispiciul mișcării socialiste¹⁵. „Odată cu revoluția bolșevică, pentru prima dată în istoria europeană se produce o negare a dreptului la existență nu doar în termeni teoretici, ci într-o manieră istoric efectivă. Toate acestea au fost postulate de marxism”¹⁶. La amenințarea cu anihilarea, reacționează mai întâi Nietzsche, și apoi Hitler: *Anticristul* îi răspunde *Manifestului partidului comunist* tot așa cum *Mein Kampf* răspunde la *Stat și revoluție*!

Păcat că această reconstrucție ingenioasă nu rezistă la analiza textuală. Polemica implacabilă a ultimului Nietzsche împotriva socialiștilor nu trebuie să ne facă să uităm tema „anihilării raselor

decadente”. [...] Ceea ce ne conduce la cea de-a doua refulare colosală specifică revizionismului: dacă prima ignoră războiul total [în calitate de context istoric al Revoluției din Octombrie], cea de-a doua anulează istoria colonialismului. După Nolte, în elaborarea programului său și a metodelor sale de luptă, Hitler era mereu conștient de tratamentul rezervat prizonierilor „Cekăi chinezești” [...]. La această oroare este chemat nazismul să răspundă. Argumentul utilizat de istoricul revizionist este argumentul clasic prin care colonialismul și-a justificat brutalitatea. [...] Tortura nu este însă o invenție străină Occidentului și pe care nazismul nu avea cum s-o imite decât copiind modelul barbariei asiatice sau bolșevice. Cu toate astea, Nolte insistă cu schema lui: ca și barbaria metodelor de luptă în general, genocidurile secolului XX derivă din Revoluția din Octombrie: odată cu aceasta intră „în istoria lumii” ideea nouă a „atribuirii colective a vinei”, cu tot cu „măsurile de exterminare” care derivă de-aici. Și din nou dispar din orizontul istoricului revizionist nu doar războiul total (și practica decimărilor), ci și istoria colonialismului.

¹ Ernst Nolte, „Vergangenheit die nicht vergehen will. War nicht der «Archipel Gulag» ursprünglicher als Auschwitz?”, in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 iunie 1986, p. 7.

² Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*, Piper Verlag, 1963, p. 463.

³ *Ibid.*, p. 465.

⁴ *Ibid.*, p. 139.

⁵ *Ibid.*, pp. 119, 146-48.

⁶ *Ibid.*, p. 147.

⁷ Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen: Die Krise des liberalen Systems*, München, 1966, p. 49.

⁸ Citat în Rudolf Buchner, Winfried Baumgart (coord.), *Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. Und 20. Jahrhundert*, Darmstadt, 1976, vol. VII, pp. 313-315.

⁹ Heinrich Class, *Wenn ich der Kaiser war. Politische Wahrheit und Notwendigkeiten*, Leipzig, 1912, pp. 36-39.

¹⁰ Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*, pp. 616-17.

¹¹ *Ibid.*, p. 712, n. 42.

¹² Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, p. 38.

¹³ Ernst Nolte, *Marxismus und industrielle Revolution*, Stuttgart, 1983.

¹⁴ François Furet, *Le passé d'une illusion*, Poche, Paris, 1995.

¹⁵ Ernst Nolte, *Nietzsche und der Nietzscheanismus*, Frankfurt a. M., 1990, p. 193.

¹⁶ Ernst Nolte, *Intervista sulla questione tedesca*, Laterza, Roma-Bari, 1993.

[traducere de Alex Cistelecan după *Il revisionismo storico. Problemi e miti*, Laterza, Roma-Bari, 1996]

Daniel LAZARE

Răzbunarea lui Ernst Nolte

Ernst Nolte, apologetul lui Hitler care le-a provocat istoricilor liberali germani un atac de cord colectiv în anii 1980, a murit în această vară, la Berlin, la vârsta de 93 de ani.

Pentru o vreme, Nolte a părut să fie marele învins al faimoasei *Historikerstreit*, sau disputa istoricilor, care a aprins scena intelectuală germană pentru câteva luni începând din iunie 1986. Ostracizat pentru eforturile sale abia deghizate de a scuza crimele de război naziste, s-a retras într-o viață de exil interior, ignorat de colegi și uitat de presă.

În acest timp, principalul său oponent, sociologul Jürgen Habermas, a devenit eroul zilei, modelul însuși de intelectual public care apăra democrația atunci când nu ține prelegeri în sala de curs. Nu se întâmplă prea des ca stânga să iasă victorioasă, dar asta a fost una din aceste rare ocazii.

Dar s-a întâmplat ceva amuzant pe drumul spre sărbătorirea victoriei: a început să pălească. Nolte a fost parțial reabilitat paisprezece ani mai târziu, atunci când Deutschland Foundation, care e apropiată de aripa dreaptă a creștin-democraților, i-a decernat premiul său Konrad Adenauer pentru literatură, iar Horst Möller, directorul prestigiosului Institut pentru Istorie Contemporană din München, a profitat de ocazie pentru a-l elogia pentru „munca sa prețioasă de o viață” și a-l apăra de eforturile „pline de ură și defăimătoare” care încearcă să înăbușe dezbateră liberă.

Mai degrabă decât un erou, Habermas părea să fi devenit un soi de bătaș [bully]. Între timp, o versiune mai diluată a tezei lui Nolte a început să fie tot mai dominantă, în parte mulțumită unor istorici populari precum profesorul de la Yale Timothy Snyder, autor al bestsellerului *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*¹ sau editorialistul de la Washington Post Anne Applebaum², un istoric al gulagului.

Neo-noltienii au avut grijă să evite „nexusul cauzal” care l-a băgat pe Nolte în atâta încurcătură, și anume ideea că nazismul a fost un răspuns de înțeles la atrocitățile bolșevice, chiar dacă unul care s-a întâmplat s-o ia razna. În schimb, ei ocolesc cu totul problema cauzalității argumentând că nazismul și comunismul au interacționat în moduri nebănuite și în așa fel încât s-au împins reciproc la extreme neașteptate.

După cum afirmă Snyder în *Bloodlands*, ele împărtășeau o „complicitate belicoasă” și astfel „s-au îmboldit reciproc într-o escaladare care a costat mai multe vieți decât ar fi făcut-o în mod izolat politica fiecărui stat”. Nu e chiar ceea ce Nolte a afirmat. Dar e destul de apropiat, pentru că scopul său principal era de

a transfera vina pentru nazism pe umerii altcuiva, scop care pare pe deplin atins în climatul ideologic actual, în care nimeni nu pare să remarce milițiile neonaziste care mășcăluiesc prin Ucraina sau paradele anuale ale veteranilor SS din țările baltice. Moartea lui Nolte este așadar o ocazie de a revizita acel *Historikertreue* pentru a vedea ce anume a realizat, unde a dat greș și de ce Habermas și co-gânditorii săi au lăsat să le scape victoria printre degete.

Lovitura de început a partidei i-a aparținut lui Nolte, cu un articol apărut în ziarul de centru-dreapta *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) pe tema nazismului ca răspuns la amenințarea comunistă:

„Au săvârșit oare național-socialiștii și Hitler o faptă «asiatică» doar pentru că s-au considerat pe ei și pe semenii săi niște victime potențiale ale unei acțiuni «asiatice»? Arhipelagul Gulag nu a fost cumva înaintea lui Auschwitz? Asasinarea bolșevică a unei întregi clase nu a fost oare premisa logică și factuală a «crimei rasiale» a național-socialismului?”

Asasinatele în masă ale nazismului au fost așadar o copie a originalului sovietic. După cum arată istoricul englez Richard J. Evans, acest tip de retorică e în ascensiune de când creștin-democrații au preluat controlul de la centrul-stânga social-democrat în 1982. Franz Josef Strauss, politicianul de dreapta din Bavaria, a profitat de turnura conservatoare pentru a-i îndemna pe germani să „pășească cu mândrie” și să „iasă din umbra celui de-al Treilea Reich”, în timp ce FAZ era tot mai primitoare cu dreapta radicală în paginile sale. Dar oricât de răi ar putea fi o mână de excentrici de dreapta, un articol scris de un respectat istoric universitar precum Nolte – studiul său din 1963, *Fascismul în epoca sa*, era recunoscut la nivel internațional – a fost ceva încă și mai rău pentru că a fost semnul că profesia istoricilor în întregul ei se muta în tabăra „revizionistă”.

Habermas, un produs al Școlii de la Frankfurt de inspirație marxistă, a ripostat apoi cu un contra-atac nu doar asupra lui Nolte, ci și asupra altor istorici de dreapta. L-a asaltat pe istoricul Andreas Hillbruger pentru că a scris că armata germană era angajată în 1944-45 într-un „efort disperat și la sacrificiu... de a apăra populația germană din Est de orgia răzbunării Armatei Roșii”. L-a ocărât pe Michael Stürmer, un academician istoric, fost consilier oficial al lui Helmut Kohl, pentru că a chemat la o versiune mai patriotică a istoriei germane. Și l-a atacat pe Nolte nu doar pentru că a sugerat că bolșevismul ar fi fost primul declanșator, ci și pentru că a argumentat că o scrisoare pe care Chaim Weizmann, conducătorul Organizației Sioniste Mondiale, a scris-o în septembrie 1939, susținând că evreii din toată lumea erau de partea Marii Britanii, „ar putea întemeia teza că Hitler a avut dreptate să-i trateze pe evreii germani ca prizonieri de război”.

Nolte n-a spus că scrisoarea *întemeia* teza, ci doar că *ar putea* s-o întemeieze. Cu toate astea, afirmația sa era un afront pentru că viola ceea ce, din anii 1960 și 1970, fusese regula dintâi a politicii Republicii Federale Germane, și anume că naziștii sunt în întregime responsabili pentru acțiunile lor, iar germanii nu ar trebui să dea vina pe alții, și în nici un caz pe evrei.

Cu toate astea, Nolte era în mod limpede pornit să „relativizeze” naziștii susținând că nu sunt singurii vinovați. Rezultatul ar fi fost o revenire la retorica „nazistului bun” de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, când Hollywood-ul turna filme biografice admirative despre Erwin Rommel, iar Adenauer asigura Parlamentul că procentul de criminali de război naziști „care sunt într-adevăr vinovați este atât de extraordinar de mic încât onoarea vechii armate germane nu e deloc compromisă”.

Ar fi fost – altfel spus, dacă Habermas și co-gânditorii săi l-ar fi lăsat pe Nolte să scape nesancționat. Dar nu l-au lăsat. Dimpotrivă, au reușit să pareze asaltul arătând că, după ani de căutări sufletești și dezbateri politice, e imposibil să mai dai ceasul înapoi. „După Auschwitz nu ne mai putem crea conștiința națională de sine decât apropiindu-ne cele mai bune tradiții ale istoriei noastre examinate în mod critic”, a scris Habermas în săptămânalul liberal *Die Zeit*. „Altfel nu ne putem respecta pe noi înșine și nu ne putem aștepta la respect de la ceilalți”. Germanii trebuie să se confrunte în mod profund și fără rezerve cu trecutul lor, dacă e să aibă vreun viitor ca societate liberală. Argumentul era atât de evident, atât de convingător și atât de indiscutabil încât nu a existat vreo îndoială că avea să câștige.

Dar dacă așa stau lucrurile, cum se face că a fost ulterior învins? De ce Nolte a reușit să-și recâștige statura într-o anumită măsură, pe când Habermas a început să se dezumfle vizibil?

Răspunsul are de-a face cu remediul pe care l-a propus Habermas. În timp ce germanii trebuie să se confrunte cu trecutul lor, soluția în ultimă instanță pentru Germania este de a se integra tot mai strâns în Occidentul liberal. După cum s-a exprimat la câteva săptămâni de la declanșarea marii dispute:

„Deschiderea necondiționată a Republicii Federale la cultura politică a Occidentului este cea mai mare realizare a perioadei noastre postbelice; generația mea ar trebui să fie deosebit de mândră de ea... Singurul patriotism care nu ne va înstrăina de Occident este un patriotism constituțional. Din păcate, a fost nevoie de Auschwitz ca să devină posibilă... articularea unor principii constituționale universaliste ancorate în convingere”.

Oricât de rezonabilă ar părea această afirmație, există o problemă aici. Dacă Occidentul e sinonim cu liberalismul, asta înseamnă că Estul e opusul – adică intrinsec non-liberal și amenințător? Dacă-i așa, poate că argumentul lui Nolte cum că un virus „asiatic” ar sta la baza întregii tărășenii nu e chiar atât de deplasat.

În plus, credința lui Habermas în liberalismul occidental era una din acele asumptii ce trebuie mai întâi demonstrate. *Der Historikerstreit*, de pildă, a fost în esență un efect întârziat al scandalului de la Bitburg din anul precedent, când Helmut Kohl l-a convins pe Ronald Reagan să depună o coroană de flori la un cimitir militar german în care se găseau și rămășițele pământești a 49 de membri ai Waffen-SS. După cum scria Habermas în *Die Zeit*, vizita urmărea să realizeze trei lucruri:

„Aura cimitirului militar trebuia să trezească sentimentul național și odată cu el o «conștiință istorică»; alăturarea mormanelor de cadavre din lagărele de concentrare cu mormintele SS din cimitirul de onoare, secvența Bergen-Belsen diminuează și Bitburg după masa disputa implicit unicitatea crimelor naziste, iar străngerile de mâini cu veteranii generali în prezența președintelui SUA trebuiau, în sfârșit, să arate că am fost întotdeauna de partea dreaptă în lupta împotriva bolșevicilor”.

Corect. Însă Reagan nu era nicidecum o victimă inocentă a vicleniei germane. În fond, el era un luptător înăspriț al Războiului Rece care, ca președinte al Screen Actors Guild, a colaborat îndeaproape cu FBI pentru a epura Hollywood-ul de influența comunistă, iar câteva decenii mai târziu avea să refuze să viziteze un lagăr de concentrare german pe motiv că amintirile neplăcute nu trebuie răscolite. „Nu cred că trebuie să ne concentrăm pe trecut”, se relatează că ar fi spus. „Vreau să ne concentrăm pe viitor. Vreau să las acea istorie în spate”. Sentimentele sale erau rezumate în câteva remarci făcute cu câteva luni mai devreme, despre americanii care s-au alăturat brigăzii internaționale Abraham Lincoln în 1936-39 pentru a apăra republica spaniolă: „Aș spune că, în opinia majorității americanilor, cei care au mers acolo au luptat de partea greșită”.

Partea dreaptă era cea a lui Franco. Dacă Hitler și-ar fi concentrat atacul asupra sovieticilor în loc să atace Marea Britanie și Franța, partea dreaptă ar fi fost – se presupune – cea a naziștilor. Statele Unite reprezentau astfel exact acea uitare deliberată și acomodare cu fascismul pe care Habermas le considera atât de periculoase – dar cu toate astea le-a îmbrățișat. Rezultatul a fost de a-l lega cu totul de noua „hiperputere” chiar când aceasta se lansa într-o direcție tot mai militaristă după prăbușirea blocului sovietic din 1989-91.

Astfel, Habermas a susținut Operation Desert Storm în 1991, chiar dacă, așa cum observa Perry Anderson în *New Left Review*, războiul nu era decât o apărare a intereselor petroliere saudite. A susținut campania de bombardamente NATO în Balcani, chiar dacă Statele Unite urmăreau în mod evident să împingă Serbia într-o situație fără ieșire oferindu-i un ultimatum – faimoasele Rambouillet Accords – despre care știa că nu-l poate accepta. A susținut invazia SUA

în Afganistan din 2001 și nu a mârâit în legătură cu războiul din Irak din 2003 decât atunci când Bush și Blair nu au fost în stare să obțină aprobarea Consiliului de Securitate al ONU. A promovat Uniunea Europeană și moneda unică și a fost foarte încurcat atunci când o supra-extinsă UE a început să se destrame pe la cusături ca răspuns la criza financiară din 2008, Syriza, Brexit și criza refugiaților.

Efectul a fost de a se băga singur în colț. Habermas rămâne intelectualul public favorit al tuturor, câștigător a nenumărate premii și obiect al unor studii pline de efuziune în reviste precum *Nation*. Dar altfel senzația e de om în derivă. Ceea ce e valabil mai ales pentru Uniunea Europeană, care e tot mai mult obiectul speranțelor celor mai înflăcărate ale lui Habermas.

După cum recunoaște în mod deschis, idea unei Germanii care e totodată puternică și unită îi umple de groază pe germanii de centru-stânga precum el. Ea înseamnă o revenire la perioada de dinainte de 1914 când Germania era „prea slabă ca să domine continentul, dar prea puternică pentru a sta în rând”, ca să-l citez pe istoricul Ludwig Dehios. Tot așa cum salvarea liberală e în Vest, soluția pentru o Germanie care e totodată prea mare și prea mică stă într-o Europă lărgită și tot mai integrată.

„Ancorându-se [embedding itself] în Europa, Germania a putut să dezvolte pentru prima dată o conștiință de sine liberală”, scrie Habermas recent – același lucru pe care-l spunea și acum treizeci de ani în legătură cu integrarea în ordinea internațională condusă de SUA.

Ba chiar a mers mai departe. În locul unei Germanii suverane, speranța sa era ca Germania să cedeze anumite aspecte ale suveranității sale Uniunii Europene, fără însă ca uniunea să și le asume. Statul avea să dispară atât la nivel național, cât și la nivelul UE, nu însă ca rezultat al socialismului, ci ca efect al celei mai mari bule speculative din istoria capitalismului. Ceea ce nu era mai puțin utopic decât ideea de a găsi salvarea liberală în brațele unui Vest tot mai neliberal – iată de ce era inevitabil ca speranțele sale să se prăbușească în cele din urmă.

Ceea ce ne aduce la un alt motiv pentru care *der Historikerstreit* avea în cele din urmă să eșueze. După cum observă sociologul german Wolfgang Streeck, Habermas are o problemă cu capitalismul: nu vrea să audă de el. Tot așa cum vede Uniunea Europeană ca un mecanism pe care tehnocrații îl pot gestiona cu condiția să aibă „rădăcini democratice” autentice, la fel el vede nazismul ca pe-o problemă națională pe care germanii pot să o rezolve cu condiția să dizolve Germania într-o entitate liberală mai mare. Oricât de admirabilă ar fi chemarea Germaniei la responsabilitate, efectul e de a trece sub tăcere anumite aspecte ideologice și economice.

Unul din lucrurile cele mai ciudate în legătură cu *Historikerstreit* este, de pildă, faptul că Habermas și aliații săi nu au reușit să conteste imaginea caricaturală, specifică Războiului Rece, asupra istoriei sovietice care stătea la baza argumentului lui Nolte. Ambele tabere au considerat drept de la sine înțeles că experiența sovietică a fost o imensă baie de sânge de la un capăt la celălalt – singura întrebare fiind dacă ea a plantat ideea exterminării de masă în mintea lui Hitler sau dacă a inventat-o el singur.

După șase luni de dispute, i-a revenit unui outsider, un fost marxist pe nume Richard Löwenthal, rolul de a semnală într-o scrisoare adresată *FAZ* că, deși revoluția și războiul civil din 1917-1921 au fost într-adevăr sângeroase, nu au existat „acțiuni de anihilare” până la campania dezastruoasă de colectivizare a lui Stalin din 1929-33 și la marile epurări din 1936-38. Din moment ce acestea au avut loc mult după apariția ideologiei naziste, ideea unei legături cauzale între cele două era evident falsă.

Și-atunci, de ce nu a semnalat Habermas această evidență? Fără îndoială pentru că nu voia să se despartă de consensul din SUA potrivit căruia Uniunea Sovietică era rea în toate privințele și pe toată durata existenței sale, exceptând un scurt interval din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. La fel, interpretarea sa a nazismului ca esențialmente o problemă germană a avut consecința nedorită de a absolve de vină celelalte state. Ce mai conta, atunci, că paradele cu bătrâni veterani mărșăluind în uniformele lor *Waffen-SS* erau un spectacol obișnuit în republicile baltice? Din moment ce balticii nu sunt germani, ei nu pot fi naziști, nu-i așa? Ce mai conta că statui ale colaboratorului nazist Stepan Bandera se răspândeau pe suprafața Ucrainei sau că primul-ministru al Ungariei, Victor Orbán, încerca să-l reabiliteze pe Miklos Horthy, aliatul Axei care a organizat deportarea și anihilarea a aproximativ 400 000 de evrei? Din moment ce doar germanii erau responsabili pentru nazism, ceilalți puteau trece nesancționați.

Refuzul lui Habermas de a problematiza capitalismul l-a făcut să treacă sub tăcere rolul nazismului ca răspuns la criza economică mondială din 1929-33, ceea ce i-a lăsat pe susținătorii săi nepregătiți pentru șocul din 2008 al unei alte mari crize capitaliste. În timp ce nazismul s-a născut mai întâi în Germania, pentru a radia apoi în afară, de data asta ultra-naționalismul a părut să izbucnească pretutindeni, mai puțin în Germania, până ce a invadat și aici sub forma Alternativei pentru Germania, un partid „*völkisch*” ce apare ca o forță tot mai însemnată la urne. În loc să se răspândească în afară, a început în țările învecinate înainte de a se revărsa înapoi înăuntru. Dar efectul este același: o radicalizare la dreapta a societății liberale germane pe care Habermas a crezut că a anticipat-o și prevenit-o cu trei decenii înainte.

În fond, *der Historikerstreit* a fost o poveste foarte de centru-stânga – cuviincioasă, academică, derulată în cele mai înguste cadre ideologice. A semănat cu afacerea Dreyfus numai în sensul de mobilizare a intelectualilor publici în apărarea republicii și împotriva taberei autoritare care voia s-o ia ostatică la dreapta. Dar altfel a fost o zeamă foarte diluată.

În locul stilului incendiar din *J'Accuse*, disputa s-a exprimat în proza călduță a seminariilor doctorale. În locul răzcoalelor și amenințărilor cu lovitura de stat, a generat doar o rafală de articole înflăcărate de ziar și scrisori la poșta redacției. Chiar dacă a oprit înaintarea dreptei pentru un moment, în cele din urmă tot ce-a reușit să facă a fost o Linie Maginot pe lângă care extrema dreaptă a trecut cu multă ușurință.

Fără îndoială, pe undeva Ernst Nolte chicotește satisfăcut.

¹ Apărută în limba română ca *Tărâmul morții*.

Europa între Hitler și Stalin, traducere de Dana Ligia Ilin, Humanitas, București, 2012.

² Publicată în limba română cu *Gulagul. O istorie*, Humanitas, București, 2011 și *Cortina de Fier. Represiunea sovietică în Europa de Est, 1945-1956*, Litera, 2016.

[Apărut în *Jacobin*, 18.10.2016.

Traducere din limba engleză de Alex Cistelean]



Vizionarul 2, 2004

Dan UNGUREANU



Ortodoxia rusă în secolul XIX

Demitizarea istoriei. Limitele demitizării.

În România, din 1990, câștigătorii Revoluției rescriu istoria: o istorie sinceră și factuală a secolului XX în locul istoriei comuniste falsificate. Lucian Boia este protagonistul acestei demitizări. Printre zecile de cărți pe care le-a publicat, nici una despre istoria Bisericii ortodoxe din Muntenia și Moldova. Nici alți istorici n-au atins subiectul decât în treacăt. Istoria Bisericii ortodoxe române e tabu-ul ultim.

Fiindcă n-avem la îndemână suficiente date pentru o istorie factuală a ortodoxiei în Muntenia și Moldova, ne vom abate atenția asupra ortodoxiei ruse: abundă documentele de epocă, pe care le putem considera drept fiabile. În plus, Rusia e o țară ortodoxă independentă, spre deosebire de Muntenia și Moldova, supuse unei ierarhii fanariote lacome. În cazul Țărilor Românești, istoricul poate arunca vina mai departe pe episcopii fanarioți străini, și nu pe defecte interne ale Bisericii pămîntene: în cazul Rusiei nu.

Țarii ruși: cât de ruși, cât de ortodocși ?

Petru cel Mare: sută la sută rus. Deloc ortodox: își omoară fiul în bătaie și are numeroase amante, și suprimă instituția patriarhiei, pe care o înlocuiește cu Sfântul Sinod. După ce moare,

e urmat de soție, apoi de Petru II, fiul

țareviciului și al Charlottei von Braunschweig-Wolfenbüttel (**jumătate neamț**) care moare tânăr, fără copii. Urmează iarăși morți și lovituri de stat, apoi urmează

Karl-Peter-Ulrich von Holstein-Gottorp, fiul fiicei lui Petru (**tată neamț, mamă rusoaică**);

se căsătorește cu Sophia Augusta Frederica von Anhalt-Zerbst. Nu ajungem să aflăm dacă era bun ortodox, fiindcă e ucis de soție, care domnește cu numele de

Caterina II (**nemțoaică, și deloc ortodoxă**) urmată de fiul ei,

Pavel I, care are **trei bunici germani, o bunică rusoaică** (25 % rus), căsătorit apoi cu

Sofia Dorothea von Wurtemberg (nemțoaică, domnește sub numele de Ecaterina a doua). Pavel domnește șase luni, după care e omorât de fiul său,

Alexandru I care are **șapte străbunici nemți, o străbunică rusoaică** (12,5 % rus).

Căsătorit cu Louise von Baden. Foarte german și deloc ortodox. Moare fără copii și e urmat de

Nicolae I, fratele lui (12,5 % rus). Căsătorit cu Charlotte von Preussen, care îl naște pe

Alexandru II, care are **cinsprezece răs-străbunici nemți și o răs-străbunică rusoaică** (6,2 % rus). Căsătorit cu Marie von Hessen und bei Rhein. Își ia amantă pe Ekaterina Dolgorukaia, cu care se însoară când moare soția sa. Fiul său,

Alexandru III, căsătorit cu Dagmar de Danemarca are

treizeci și unu de răs-răs-străbunici nemți, o răs-răs-străbunică rusoaică (3,1 % rus). Iar

fiul său, Nicolae II are **șaizeci și trei de răs-răs-stră-străbunici nemți, o răs-răs-stră-străbunică rusoaică** (1,5 % rus). Se căsătorește cu Alix von Hessen-Darmstadt und bei Rhein.

Fiul său, țareviciul Alexei, are **123 de strămoși nemți și o strămoașă rusoaică**.

De la Alexandru I, venit pe tron în 1801, care are o singură străbunică rusoaică, ultimul secol al țarismului e un secol de țari germani, luterani.

În aceste două secole, un țar își omoară fiul, o prințesă își omoară vărul, țar, și îl înlocuiește; alta soțul, un țarevici își omoară tatăl, țarul. Un țar, doi omorâți de anarhiști abia se observă printre aceste crime în familie. Prințesa Sophie trece de la principatul de Anhalt-Zerbst, cu diametrul de 32 de km, (distanța Otopeni-Jilava) la Imperiul Rus, de 250 de ori mai mare.

Baronii germani baltici

Famiiliile de nobili germani baltici (uneori germanidintărilor germane), von Adlerberg, von Baer, von Behm, von Bellingshausen, von Benkendorf, von Behring, von Benningsen, von Bilderling, von Budberg, von Buxhoeveden, Dieterichs, Giers, von Gripenberg, Kaulbars, von Krusenstern, von Kotzebue, von Knorring, Lamsdorff, von Münnich, Neidhart, Nolde, Ostermann, von Plehve, Roediger, Rosen, von Schrenk, von Sievers, Staal, Ungern von Sternberg, Stürmer, Uexküll, von Vietinghoff, von Wahl, Wittgenstein, Winzingerode, Witte, Withöft (Vitgeft) von Wrangel și zeci de alte familii servesc statul țarist și țării lor germani. Sînt geodezi, topografi, astronomi, geologi, botaniști, etnografi și lingviști: calificările lor, extrem de tehnice și specializate, sînt indispensabile țărilor pentru cunoașterea, conducerea și modernizarea imperiului. Vitus Bering, Georg-Wilhelm Steller, Johann Georg Gmelin, Gerhard Müller, Simon Pallas, veniți pe vremea lui Petru cel Mare, sînt urmați de o oaste (la propriu și la figurat) de ofițeri și generali baltici. Sînt, mai toți, germani și luterani ca și țarii.

În Rusia, Biserica e condusă de un birocrat de stat, laic, ober-procurorul Sfîntului Sinod. Biserica nu are nici o autonomie de gîndire: e o structură autoritară într-un stat autoritar. Cenzura face ca și gîndirea religioasă să fie conformistă, și deci stearpă: nu apar idei teologice interesante în Rusia secolului XIX. Țarul Petru abolește instituția patriarhului. După 1722, Sfîntul Sinod e condus de un *Ober-prokurator*, funcționar laic de stat; inclusiv numele postului e german. Dintre cei 32, 31 de ruși și un german baltic, Vladimir Carlovici Sabler, fiul unuia Karl Sabler. Herr *Über-prokurator* Sabler.

Marii teologi ruși apar la apusul țarismului, după ce cenzura slăbește: Florensky, Evdokimov, Berdiaev, Soloviov, Lossky și Bulgakov apar la cumpăna secolului. Cenzura rusă are un dublu tăiș: împiedică intrarea ideilor din Europa occidentală și, în același timp, împiedică nașterea unei gîndiri ruse.

Plîngerile unui preot de țară

Boierii ruși – ca și cei din Moldova și Muntenia – îi disprețuiesc pe preoți. Preoții nu sînt, desigur, șerbi, dar cu siguranță nu fac parte din

clasa boierească și sînt mai prejos de ea. În Rusia, ca în Muntenia și Moldova, preoții au pămînt pe care-l lucrează. Beliustin, preot de țară, scrie *Opisanie selskogo duhovenstva*, publicată anonim la Leipzig, în 1858. Odiosul țar Nicolae I murise de trei ani. Beliustin însuși dă ultima împărțășanie la patru țărani, bătuți atît de rău de stăpîn, încît mor. În seminarii, profesorii primesc mită de la părinții elevilor, ca să-i treacă. Arhimandriții își plătesc ungerea ca episcop și, ajunși episcopi, își folosesc postul ca pe o sursă de venituri. Preoții își lasă moștenire parohia fiilor sau ginerilor. Biciuirea preoților de către moșieri e interzisă abia după 1796; disprețul rămîne. Preoții aveau sesii de 33 de hectare, relativ suficiente, dar greu de muncit, și care-i legau de condiția țărănească.

Multiplicată în manuscris, din cauza cenzurii, scrierea lui Beliustin e tipărită anonim la Leipzig în 1858, contra voinței autorului, care se temea de consecințe. Autorul scrie că „relația dintre episcopi și preoți e ca cea dintre stăpîni și sclavii negri din America”. Sinodul îl anchetează și îl condamnă la exil pe viață la mănăstirea Solovki. Țarul îl grațiază în extremis. Tot ceea ce găsește sinodul de răspuns la incendiul lui raport e să scrie altă broșură, în care e acuzat că încurajează eforturile misionare catolice prezentînd ortodoxia într-o lumină neagră. Interesul pentru imagine este, atunci ca și acum, mult mai important pentru ierarhie decît reforma reală.

Raportul, cum am spus, a circulat întîi în formă manuscrisă. În Rusia, nu regimul sovietic a inventat cenzura și samizdatul. Ele existaseră din perioada țaristă și s-au perpetuat, cu semn opus, după 1917. Asocierea dintre statul țarist și Biserica era periculoasă: după prăbușirea regimului țarist, Biserica a fost persecutată și marginalizată. În 1915, Rasputin obține transferul mitropolitului din Petersburg la Kiev și înlocuirea sa cu altul, favorizat de Rasputin: i-a fost suficient să-i ceară ober-procurorului această rocadă.

Autoritarismul rusesc a avut și consecințe nebanuite: pînă la sfîrșitul sec. XIX n-au existat bănci rusești, fiindcă o bancă trebuie să fie independentă de puterea politică. Dacă o bancă împrumută la ordinul statului, fără autocontrol, ea va da faliment în scurt timp. Statul rus, autoritar, era incapabil să creeze ierarhii separate de stat.

La seminare, numai fiii de preoți se pot înscrie, ceea ce transformă preoțimea într-o castă. Oricum,

ideea că preoții pot da îndrumări morale e falsă: ei sînt soldați ai statului țarist, și ca atare trebuie să repete mesajul oficial. Preoții nu au întâlniri colective și nu scriu, nici cărți teologice, dar nici amintiri ori memorii. Nici călugării: sîntem departe de abații catolici, care participă la istoria științei în Occident: de la Luca Pacioli, matematician, Faloppio, anatomist, Lazzaro Spallanzani, fiziolog, Niels Steno, geolog, Nicolas-Louis de la Caille, astronom, la cristalograful René Just Haüy, pînă la Gregor Mendel, unul din părinții geneticii, la abatele Henri Breuil, paleontolog – ca să nu vorbim de Mabillon și Montfaucon, erudiții prin excelență.

În 1764, Caterina II, printr-un ucaz, interzice mănăstirilor să aibă iobagi; confiscă o mare parte din averile mănăstirești și închide numeroase mănăstiri (una din mănăstirile expropriate avusese șapte mii de iobagi). E prima secularizare importantă: 900 000 de iobagi devin iobagi ai statului, supuși doar unei taxe anuale. Ea închide circa cinci sute de mănăstiri și lasă trei sute. Numărul lor se va dubla lent într-un secol.

Educația religioasă ortodoxă

Abia după 1760 apar școlile teologice ca instituții stabile în Rusia. Pînă atunci, ele sînt rare și puține: la Kiev, Petru Movilă întemeiază una după modelul școlilor catolice în 1632: era fiu de domn, deci relativ puternic politic, iar Kievul aparținea Poloniei catolice – episcopii unei țări ortodoxe n-ar fi permis întemeierea unei școli teologice: nici țarii, nici mitropoliții ruși n-au deschis nici o școală în secolul XVII. Academia lui Movilă apare relativ tîrziu, deși Lavra Pecerska exista aici de șase secole. Nici în Muntenia, nici în Moldova nu există nici o instituție pentru instruirea preoților, care sînt, pînă spre 1800, aproape neștiutori de carte. Veniturile mănăstirilor închinat se scurg spre Athos și Ierusalim, în loc să finanțeze educația pe plan local. În Moldova și Muntenia, mănăstirile închinat dețin peste 11% din suprafața arabilă a țării și au venituri anuale de zeci de mii de galbeni, suficiente pentru a menține școli: nu sărăcia, ci indiferența față de educație determină absența școlilor.

Oricum, în Rusia seminariile sînt deschise doar fiilor de preoți: preoția este o castă închisă, ereditară. Un preot putea să-și transfere parohia fiului, ginerelui sau s-o vîndă. Casta preoțească

devenea endogamă, închisă, separată cognitiv de restul societății rusești, care se moderniza. Abia în 1869, Alexandru II întrerupe prin ucaz această situație. Căsătoria preoților îi împiedică să urce spre poziția mai înaltă de episcop: ierarhia bisericească însăși era separată de casta preoților. Fastul catedralelor și numărul mănăstirilor din Rusia stau în contrast izbitor cu numărul neglijabil al seminarelor teologice și apariția lor tîrzie. Închiderea endogamă a preoțimii mai înseamnă și că ea rămîne mai prejos de aristocrație (Freeze, în Nichols, p. 101). Nici în orașe, preoții nu sînt invitați în cercurile nobiliare, nu fac parte din înalta societate, chiar dacă uneori sînt bogați.

Intellectualitatea rusă și dezbaterile de idei din mijlocul ei sînt străine preoțimii și ierarhiei ortodoxe; se poate scrie o istorie completă a dezbaterilor politice și sociale din Rusia între 1800-1918 fără a pomeni nici măcar o dată termenii *ortodox* sau *cler*. Cenzura era – cum încă este – o armă cu două tăișuri: împiedicînd criticarea Bisericii, împiedica dezbaterea în jurul diverselor sale neajunsuri, și o menținea în osificare.

Faptul că fiii de preoți moșteneau automat starea părinților a înăbușit ceea ce s-ar fi putut numi „vocație pastorală”. Ideea de moștenire și ideea de chemare launtrică sînt reciproc incompatibile. Dacă în cazul agriculturii, fierăriei, tîmplăriei sau oricărei meserii practice acest lucru e indiferent, lipsa chemării preoților e un subiect serios.

Ierarhia bisericească a pus, în stilul său tipic autoritar, să se publice o respingere a cărții lui Beliustin. Ea, bineînțeles, a fost aprobată de Comitetul Cenzurii și publicată în *Duhovnaia beseda*, revistă quasi-oficială a Bisericii (Freeze, în Nichols, p. 109). Refutarea îl acuza că ajută propaganda catolică, ceea ce deviază de la subiect, e o *ignoratio elenchi*. Ierarhilor le e ușor să condamne o carte, în condițiile în care cenzura împiedica publicul s-o citească: nu trebuie să răspundă obiecțiilor cărții, și poate inventa un dușman factice. Ulterior, țarul a interzis orice discuție despre carte. Problema nu era contestarea Bisericii: Caterina II însăși secularizase averile mănăstirești cu un secol mai devreme, și țarii puteau face ce doreau. Problema era dezbaterea publică, pro sau contra, care putea șubrezi autocrația țaristă.

După Revoluția Franceză și după războiul cu Napoleon, Rusia devine alergică la influența occidentală în general, la influența franceză în

special, și la dezbaterile politice democratice de inspirație franceză. După Napoleon, idila regilor și împăraților cu Iluminismul încetează – mai ales idila țarilor ruși.

Biserica și intelectualii

În Rusia, în sec. XIX, ideile politice, culturale și sociale care vin din Occident au de înfruntat mulți dușmani: cenzura, care împiedică discuția publică, autocrația, care împiedică schimbarea instituțiilor, și slavofilia, pentru care tot ce vine din afară e nociv fiindcă nu e rusesc. Cenzura e brutală, slavofilia e vicleană. Cenzură, autocrație, slavofilie, analfabetismul general, toate conspiră într-un anti-intelectualism generalizat. Pobedonostev, oberprocurorul Bisericii, disprețuia intelectualii și dezbaterile de idei. Biserica, de asemenea, disprețuia ideile și intelectualii. E inexactă ideea că o mână de comuniști ateii a pus mîna pe putere într-o țară profund ortodoxă. Nu putem ști cîți liber-cugetători și ateii aveau Rusia țaristă, fiindcă nu puteau fi numărați, fiindcă nu-și puteau afirma liber convingerile în public. Autoritarismul și totalitarismul sînt sisteme rele fiindcă reduc circulația informației în sistem, reduc *feed-back-ul*, reduc homeostaza, reduc echilibrul intern al sistemului. Cîți liber-cugetători au fost în Rusia în secolul XIX? De la masoni ca Radișcev la aristocrați hedoniști la muncitori social-democrați, la intelectuali, numeroase categorii sociale se declară, de formă, ortodoxe.

Freeze observă (G. Freeze, *Subversive piety*, p. 309) că autocrația rusă se legitima în primul rînd prin harisma țarului, prosperitatea supușilor și puterea în afacerile internaționale. La sfîrșitul epocii țariste, foametea, depresiunea economică și înfrîngerea în războiul ruso-japonez subminează această legitimitate. Și, desigur, foametea și înfrîngerile din primul război mondial au șubrezit mult legitimitatea țarismului, și indirect, dar puternic, legitimitatea Bisericii Ortodoxe.

Acest misticism supra-evaluat

Misticismul ortodox are mai multe surse: analfabetismul din Rusia pre-modernă, care include incultura preoților și călugărilor; misticismul este anti-limbaj, este tacit, ne-structurat, pe cînd scrierile dogmatice presupun lecturi disciplinate și

familiarizare cu filozofia. A doua sursă este cenzura rusă: o sabie cu două tăișuri care pe de o parte proteja Rusia de ideile politice, sociale și religioase occidentale, dar pe de altă parte oprea discuțiile și scrierile religioase rusești, conservatoare sau nu. A treia sursă e autoritarismul rus: Biserica nu putea, nu voia sau nu știa să introducă nici un fel de reforme în moravuri; ea n-a stăvilit nici violența boierilor contra iobagilor, nici alcoolismul, nici brutalitatea generală din societate. Misticismul a fost liantul vîscos și anesteziant prin care Biserica crea iluzia unității dintre lupi și oi. Iar cînd misticismul e adoptat de țar și familia sa, ca în cazul lui Nicolae al doilea, imperiul se duce de rîpă. Ministru după ministru îi sînt uciși în atentate teroriste de către socialist-revoluționari, iar Nicolae II nu găsește altceva de scris în jurnal decît „trebuie să îndurăm încercările pe care ni le trimite Cel de Sus” sau „așa a vrut Dumnezeu”. Rasputin capătă putere doar în măsura în care țarul și țarina cred mistic în el. Biserica ortodoxă încurajase misticismul, pînă cînd acesta se întoarce împotriva ei. Cine seamănă vînt culege furtună, cine seamănă misticism culege Rasputin. Timp de zece ani, Rasputin a numit, mutat și înlăturat episcopi în Rusia, inclusiv pe mitropolitul Petersburgului, în 1915. Avantajul ultim al misticismului e că nu e măsurabil și nu are nevoie de rezultate măsurabile.

Gheorghe Gapon

Încercarea Bisericii de a se apropia de muncitori s-a concretizat în sordida poveste a preotului Gheorghe Gapon. El organizează în Petersburg, sub supravegherea poliției, un sindicat muncitoresc, apoi participă la marșul din ianuarie 1905, care dorea să-i înmîneze țarului o listă cu petiții. Marșul a fost înecat în sînge. După o scurtă fugă în străinătate, se reîntoarce în Petersburg în 1906. Își reia statutul de informator al Ohranei, poliția țaristă, și încearcă să-și recruteze un coleg din partidul social-revoluționar, dar este demascat și ucis. Atît a durat scurta idilă dintre Biserica Ortodoxă rusă și muncitorime.

Biserica ortodoxă și evreii

Evreii au fost extrem de rari în cnezatul Moscovei. Abia după împărțirea Poloniei, cu o numeroasă minoritate evreiască, observă rușii

existența evreilor. În 1795 sînt împărțite ultimele ciovîrte din Polonia; în 1827, țarii încep să recruteze cantoniști din minoritatea evreiască: copii mici, plăpînzi, dintr-o minoritate detestată. Herțen, în memoriile sale, *Biloe i dumî*, la sfîrșitul capitolului XIII, întîlnește un convoi de cantoniști evrei:

„– Ce și unde duci?

– Ce să zic, mă doare sufletul. Trebuie să îndeplinim ordinul, nu noi răspundem; dar omenește, e urît.

– Ce anume?

– Păi, uite, gloata asta de jidănași. De opt, nouă ani. Pentru flotă. Ce cîștigă flota cu ei, nu știu. Întîi cică să-i ducem la Perm, dup-ai la Kazan. Ofițerul de la care i-am preluat, zice: ce păcat, mi-au rămas o treime pe drum (și arată spre pămînt). Ajung jumătate din ei.

– Vreo epidemie?

– Nu-i nici o epidemie, mor ca muștele. Jidănașii, prăpădiți, ca niște mîțe belite, streini, fără de tată, fără de mamă, fără de mîngîiere, neînvățați cu noroiul. Și tușesc încă de la Moghilev. Și ziceți-mi, fiți bun, la ce folosesc ei flotei, niște copilași?

Eu tăceam.

– Cînd plecați?

– Păi, ar fi vremea. Hei, adă mormolocii!

Aduseră copiii și-i puseră în rînd. Băieți de doisprezece, treisprezece ani, dar și unii mici de opt, zece ani. Palizi, sleiți, stăteau în uniforme țepene, neajutorați, cu ochi încercănați și cu buze albe de febră și degerături. Și acești copii bolnavi, neîngrijiți, neiubiți, bătuți de crivăț, mărșăluiau spre mormînt”.

Biserica făcea mari presiuni să convertească acești copii hămesii, smulși cu forța familiilor, și convertea o bună parte dintre ei. În 1858, papa pune să fie răpit părinților săi evrei micul Edgardo Mortara, botezat de către servitoarea catolică; și cazul său a zguduit opinia publică timp de ani buni. Timp de trei decenii, Biserica ortodoxă rusă a convertit cu forța mii de copii evrei răpiți familiilor, fără ca opinia publică să protesteze.

Bibliografie

Jean Gagarine, *Le clergé russe*, Bruxelles, 1871

Gregory Freeze, *The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia: Crisis, Reform, Counter-Reform*, Princeton University Press, 2014 (1983)

Gregory Freeze, *Bringing Order to the Russian Family: Marriage and Divorce in Imperial Russia, 1760-1860*, Journal of Modern History, nr. 4, 1990.

Gregory Freeze, *Russian Orthodoxy: Church, people and politics in Imperial Russia*, capitol în Dominic Lieven, ed. *The Cambridge History of Russia, vol. II Imperial Russia*, Cambridge University Press, 2006

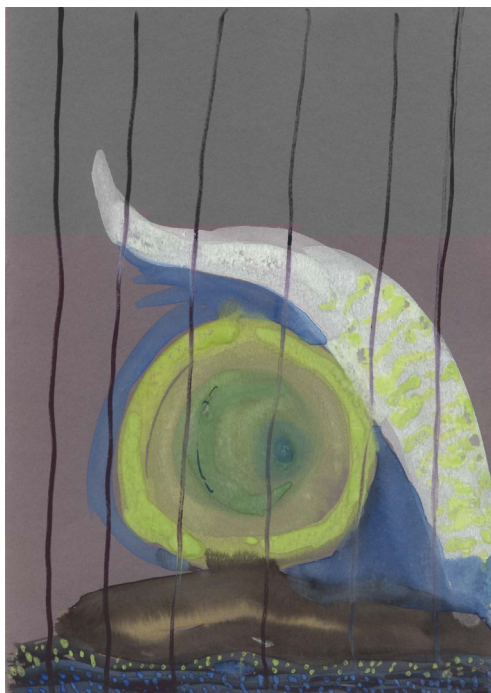
Gregory Freeze, *The Orthodox Church and Serfdom in Prereform Russia*, in *Slavic Review*, nr. 3, 1989

Gregory Freeze, *Social Mobility and the Russian Parish Clergy in the Eighteenth Century*, în *Slavic Review*, nr. 4, 1974.

Robert Lewis Nichols, Theofanis George Stavrou ed. *Russian Orthodoxy under the Old Regime*, University of Minnesota Press, 1978

Marc Raeff, ed. *Catherine the Great: A Profile*, Palgrave, Londra, 1972

Alexander M. Martin, *Enlightened Metropolis: Constructing Imperial Moscow, 1762-1855*, Oxford University Press, 2013



Soare în ceață, pr. 2001

Isaac IONESCU



Memetastază. Un studiu critic despre contracultură în umorul internautic românesc (partea I)

„Opera mea se subminează pe sine: toate justificările teoretizate sfârșesc prin a fi negate sau ironizate de execuția lucrării.”¹

Lucrarea de față își propune să cerceteze fenomenul memelor și al umorului internautic, relațiile dintre contracultura și cultura dominantă internautică din România, precum și relația dintre diversele forme ale subculturii locale vs. cea internațională. Textul e împărțit în două secțiuni: prima parte se axează pe trasarea unei grile teoretice pentru obiectul de studiu, iar partea a doua reprezintă un parcurs cronologic prin principalele repere ale umorului de nișă de pe internetul românesc.

Încadrări teoretice

0. Introducere

De aproximativ un deceniu am asistat la trecerea de la web 1.0 (Internetul arhaic, de până la prima jumătate a anilor 2000, constând într-o mână de site-uri-monopol, cu interfețe greoaie și mod de operare limitat, care nu schimbau cu mult tipul de poziționare pasivă a utilizatorului conferită de televizor) la web 2.0 (internetul modern, variat, unde utilizatorul e creatorul propriei sale experiențe particulare). Ceea ce a urmat în mod natural acestei transgresiuni și e în continuă dezvoltare acum este schimbarea rapoartelor de producție și consum mediatic.

Creșterea accelerată a numărului de internauți, împreună cu o îmbunătățire progresivă a conectivității, plus o scădere continuă a prețurilor device-urilor au avut ca efect combinat ceea ce unii critici și economiști numesc „revoluția digitală”. În fiecare zi, mass-media

tradițională mai pierde o fâșie de teren în fața acestei forțe proaspete. Cele două sunt astăzi (și vor mai fi o perioadă nedefinită) în complementaritate, fără ca media tradițională să dispară prea curând. Trendul general, însă, este clar.

Principalele efecte ale revoluției digitale sunt, după cum urmează: i) **democratizarea** procesului creator – oricine poate crea, oriunde și oricând, orice formă de conținut prin care se poate face auzit lumii, prin simpla calitate de distribuție în masă pe care o oferă Internetul; în acest fel, pentru prima dată în istorie, vedem „scrisori deschise” scrise de oameni de rând pe Facebook, ajunse în atenția publică și apoi preluate de mijloacele mediatice tradiționale precum TV-ul; ii) **descentralizarea** pe modelul unei rețele nodale – nu se mai apelează la foruri mediatice, ci informația e generată și receptată într-o infinitate de direcții; iii) **favorizarea inovației, a competiției** în pofida despotismului cultural; iv) **accelerarea timpilor** tuturor părților implicate – creatorii sunt presați să creeze cât mai des, conținutul devine tot mai *lightweight*, rapid, *one-click-away* datorită îmbunătățirii constante a tehnologiei, iar consumatorii iau decizii comportamentale în unități de timp tot mai mici²; v) **atomizarea subiecților** implicați în proces – progresul tehnologic a favorizat izolarea subiecților în casele lor, schimbând comunicarea *face-to-face* sau telefonică cu cea scrisă (ca exemplu tangențial acestui ultim aspect, un epifenomen teoretizat de un reportaj-eseu din revista *Vanity Fair* sugerează că app-urile de *dating* precum Tinder generează o a doua mare revoluție în sexualitatea umană, după sedentarizare și apariția căsătoriei ca instituție³).

Aceste cinci efecte nu vin izolat, ci ele marchează, cu o linie mai puternică sau mai ștearsă, un nou capitol în istoria civilizației. La fel cum revoluția industrială a schimbat definitiv relațiile de consum material, revoluția digitală va avea un impact ireversibil asupra relațiilor de consum intelectual între subiecți.

Matrici culturale

În 12 septembrie 2016, pe site-ul ei oficial, Hillary Clinton declară război unui broscu verde desenat de pe internet – Pepe, the frog.⁴ Același desen animat fusese tweet-uit cu puțin timp înainte de Donald Trump (capturile sunt incluse în nota de subsol). Ca urmare a acestui gest, *The Anti-Defamation League* îl include pe bietul Pepe pe avizierul lor de *hate symbols*.⁵ Cauzele din spatele acestei întâmplări sunt complexe, dar explicația scurtă ține de proliferarea extremă a unei *meme* de pe Internet în spațiul public.

Cuvântul englezesc „meme” provine din grecescul *mīmēma* și prima mențiune populară a sa a fost făcută de Richard Dawkins în cartea „*The Selfish Gene*”. Scos afară din domeniul biologiei, termenul e folosit cu sensul său popular de idee, concept sau mod particular de execuție a unei idei sau concept sub formă textuală, vizuală, audio-vizuală sau în oricare combinație dintre aceste metode sau altele, destinată în general răspândirii și preluării pentru un scop umoristic, sau ca o formă de validare între membrii unei comunități, cu precizarea că toate aceste lucruri se petrec sau au originea pe Internet. În cele ce urmează voi folosi varianta adoptivă românească a cuvântului, la genul feminin, *memă*, împreună cu derivații ei lexicali.

Istoria nefastă a lui Pepe ar merita, poate, un studiu antropologic de sine stătător (de altfel, despre motivațiile tinerilor din facțiunea *alt-right* vizavi de cultura americană mainstream în lumina ascensiunii politice a lui Donald Trump se poate scrie o întreagă lucrare separată). Pepe este un personaj de bandă desenată cu o existență marcată de reabilitări continue pe site-uri ca 4chan sau reddit – niște execuții includ varianta timpurie a lui „feels good man” sau o reprezentare „sad pepe” din timpul în care personajul dobândise deja porecla. Caracterul viral pe care îl avea personajul și aria extinsă de stări sau situații pe care le putea simboliza l-au făcut un oaspete frecvent pe una dintre secțiunile 4chan, iar transformarea lui în icon cultural⁶ a venit la pachet cu remixuri rasiste, antisemite, xenofobe șamd. Site-ul, un spațiu anonim populat de mulți adolescenți și tineri pária social, a funcționat dintotdeauna ca o zonă de detensionare presărată de umor negru, indiferent de gradul de seriozitate sau implicare reală a participanților individuali. O explicație mai pe larg a fenomenului e dată de youtuber-ul Anthony Fantano.⁷

Departate de a fi singurul, incidentul cu Pepe este cel mai relevant și recent (la data scrierii) exemplu de fenomen virtual care ajunge să afecteze în mod foarte concret experiența cotidiană. Alte cazuri importante includ trimiterea cântărețului Pitbull în cel mai izolat orașel din Alaska în cadrul unui concurs Walmart, redenumirea temporară a sticlelor de Mountain Dew în „Hitler did nothing wrong”, plasarea unui concert deal lui Taylor Swift la o școală de surdo-muți, *trolarea* în *primetime* a lui Oprah Winfrey cu o referință modificată din Dragon Ball Z, declanșarea unei mode cu automutilare printre adolescenți, inspirarea unei întregi serii de fire narative în sezonul 20 al serialului South Park și multe altele.

2. Mainstream și underground

Contracultura internautică se diferențiază de alte contraculturi ale trecutului prin relația sa cu cultura dominantă de la care se sustrage. De unde cultura hippie era o reacție de protest la tabuurile sexuale și la politica externă a guvernului american, iar cultura emo a anilor 2006 avea un soi de rol inițiativ al tânărului rebel în construirea identității sale din cadrul unui grup marginal, datorită felului în care Internetul a permeat viața cotidiană și a consecințelor practice ale revoluției digitale enumerate mai sus, cultura underground internaută nu poate să fie total izolată de cultura mainstream și nici să se plaseze într-o poziție opusă teleologic acesteia. În cazul Internetului, avem mai degrabă un *love-hate relationship* tacit, un dans ciclic în care fiecare dintre cele două formațiuni reprezintă capetele extreme ale aceluiași spectru. Mai devreme sau mai târziu, ele depind unul de altul: în foarte multe cazuri, meme-urile ajunse în mainstream reprezintă viralizări ale unor variante obscure, de cerc restrâns; pe de altă parte, o ocupație recurentă a underground-urilor e să defăimeze și să parodieze pop-cult-ul (aceasta vom vedea în cele ce urmează că este chiar unul din fundamentele genezei postironiei).

Termenul „cancer” este veteran în cartierele rău-famate ale Internetului. Simbol universal al răului fatidic, el se leagă de modul în care membrii subculturilor internautice percep relația cu zona mainstream. „Cancer” e folosit pentru a indica prezența popularului în cele mai respingătoare manifestări ale sale. Asemenea cancerului medical, „cancerul” online se divide și se multiplică în corpul internautic până la moartea ireversibilă a comicului. El marchează distincția dintre „normies” (traducere aproximativă „normalăi”, derivat din „normal”, se referă la oameni de rând, participanți la umorul convențional) și cei numiți „abnormies”, „ironics” sau „oldfags”. Acum 5 ani, pentru un oldfag, „cancer” obișnuia să însemne o memă sau un stil de a produce meme inițial underground, devenit apoi viral, secăt de sens, originalitate și potențial prin răs-utilizarea iresponsabilă de către „masele inconștiente”. Între timp, tendințele internautice au evoluat și astăzi, pe lângă faptul că ambele tabere își pot produce singure meme-urile, mainstream-ul e doar cu un pas în spatele underground-ului, fiind mereu gata să prelucreze deșeurile exploatabile. Astfel că, pe lângă ura sa profund-nativă, vigilența contraculturii a crescut semnificativ și, odată cu ea, aria lor de diagnosticare. Astăzi, „cancer absolut” nu mai e doar memă răsuflată sau cu valoare nulă (niște *minioni* sau Neil DeGrasse Tyson afirmând ceva haios despre univers cu un font Impact), ci se poate

referi inclusiv la o emulație deghezată a contraculturii de către o pagină semipopulară² de Facebook, care pentru un ochi neantrenat ar trece drept contracultură. Criteriul principal care face distincția aici se leagă de intenționalitatea din spatele memei și de un *mental plane* al creatorului. Aceste două caracteristici se „sînt” în elemente concrete din memă precum: poantă sau absență a poantei, elemente grafice, efecte speciale, logică narativă sau text descriptiv însoțitor. Împreună cu reacțiile audienței, ele creează un produs complex, pe care un memar profesionist îl poate decoda și eticheta în mai puțin de o secundă.

Un concept conex „cancerului” este uzura. Spre deosebire de umorul convențional, care e menținut viu prin oralitate și impregnare (bancurile cu Bulă), umorul underground trăiește și respiră sociopat. Putem înțelege umorul internautic ca un lac pe timp de iarnă, unde reflexul comunitar de omogenizare a umorului e reprezentat de un vânt rece care bate de sus, înghețând treptat orice urmă de viață și mișcare, iar memarii obscuri sunt peștii captivi pe fundul lacului, ultima forță motrice care împiedică heleșteul să devină complet static. Structura „lacului” se aseamănă cu cea a unui club exclusivist, dar cu porțile deschise pentru cine îl găsește. Criteriile de aderență nu sunt explicate și variază între locuri, însă toate au în comun o rigoare în a măsura actualitatea și potențialul conținutului, *plane-ul mental* al partenerilor de memaj, luciditatea lor, inteligența lor relativă șamd. Cineva care se prezintă într-un cartier privat al Internetului cu meme de tip „rage comics”⁹ de 9GAG specifice lui 2010 va dovedi băstinașilor, pe lângă inconștiență și lipsă de imaginație, o lipsă de comprehensiune a evoluției gândirii ironice – pentru a combate exact acest gen de manifestări s-au născut anti-rage comics.

Din acest motiv, cele mai organice mișcări din memevers au viață scurtă și există o relație de invers-proportionalitate între popularitatea unei pagini (site / subreddit / etc.) și *cancerizarea* ei inevitabilă. Cifrele se supun legii numerelor mari, astfel că în spațiul anglofon găsești pagini de Facebook „obscure” cu zeci sau sute de mii de like-uri, din simplul fapt că între toți vorbitorii de engleză se cerne un *fanbase* de memari destul de mare încât să dea substanță mișcării și simultan să nu pericliteze calitatea paginii. Prin contrast, în spațiul mult mai restrâns românesc, o pagină își pierde din caracterul inovator și nu se mai poate considera „underground” odată ce depășește un prag de 10k-20k de like-uri.

3. Anatomia unei meme

Din punct de vedere structural, memele au un statut neclar. Ele pot fi înțelese ca un model de concatenat concepte noi din elemente înconjurătoare, ca o reprezentare grafică pentru un concept deja existent, cât și ca un mobil social, un transfer de informație și afecte între subiecți. Pe spectrul semnelor al lui Peirce, memele se întind de la un capăt la altul – pot lua valori iconice, indexiale sau simbolice.

Cu un sistem saussurian, treaba e mai ușor de disecat. Să luăm, pentru practică, un specimen 100% românesc. „Csf n-ai csf” (sau „csf ncsf”) este o memă de circulație medie-largă, originară din culisele paginii *Squatting Slavs In Tracksuits*, și reprezintă varianta comprimată a sintagmei „ce să faci, n-ai ce să faci”. Trăsătura ei distinctivă e că nu are nicio cauzalitate aparentă – nu îi e asociată niciunui simbol preexistent, nu trimite la niciun video viral. Sintagma „ce să faci, n-ai ce să faci” exista de dinainte în vocabularul uzual al românilor, însă alterarea grafiei prin abreviere a transformat varianta abreviată într-un concept separat. Cu alte cuvinte, semnificatul a fost schimbat iar semnificatul a rămas același. Mutația a lăsat un spațiu gol pentru ludic, semnul a căpătat identitate comică, i s-a asociat un simbol grafic¹⁰, iar participanții la curent au ajuns să pronunțe sintagma aproape complet pe litere („cesefe, naicesefe”, „cîsîfî, n-ai cîsîfî”). Mema „csf ncsf” este un exemplu de puritate izvorâtă din contingență. Cazul lui „partikip”, pornit din parodiarea concursurilor false de pe Facebook, reprezintă un model similar de reproducere fonetică a unei bastardizări.

Pentru memele grafice, formatul universal-recognoscibil este text peste imagine și are ca scop ilustrarea unei scurte povești, un *punchline* vizual, descrierea unui tip de situație șamd. Spre exemplu, mema underground tip „CAPTCHArt” (un hibrid între „CAPTCHA” și art) era la modă în perioada 2008-2011 pe 4chan și presupunea un întreg ritual: mai întâi, individul intra pe o pagină dedicată de discuții. Pe multe site-uri de Internet, inclusiv 4chan, e implementat sistemul CAPTCHA, care e o metodă de verificare a faptului că utilizatorul nu e robot, și care constă în două căsuțe cu cuvinte scrise diform, generate aleator, pe care utilizatorul trebuie să le rescrie cu cifre și litere. Internautul vedea cuvintele, le făcea un screenshot, iar apoi crea o mică bandă desenată, în 4 panouri, care să le dea un sens. Un exemplu cunoscut e CAPTCHArt-ul „newspaper ignizzle”¹¹, unde cuvântul fără sens „ignizzle” se întâmplă să arate ca o formă a verbului „ignite” (a aprinde) și să semene cu argoul rapperului Snoop Dogg. În rest, domeniul vizual și audiovizual

What evolutionary sense does it make for guys to be confined to their parents' basements smearing Clearasil on their face during their prime sexual years?



Yeah, a tie, that'll do it.

oferă o infinitate de moduri de *storytelling*, fiecare cu convențiile sale particulare de gen, iar o trecere utilă a lor în revistă ar fi imposibilă.

Pentru a produce și a recepta meme e necesar un preambul cultural, o înțelegere minimală a modului în care acestea operează. Publicitatea vizuală deține ceva din acest bagaj mental. Putem spune că un panou reprezentând o reclamă la șampon cu câteva cuvinte scrise reprezintă o formă primitivă de „memă” folosită cu scop comercial (de altfel, relația dintre meme și publicitate este una fluidă, iar de când cultura internautică a contaminat spațiul public meme-urile au ajuns să fie încorporate în campaniile agențiilor). Totuși, există un element care diferențiază forme ale publicității, chiar divorțate de scopul lor comercial, de meme-urile uzuale. Este vorba de posesia de către privitor a unui tip de *conștiință* capabilă să recepteze materialul prezentat, să înțeleagă că acesta i se adresează personal, că e o formă de conținut maleabilă, retransmisibilă. Implicațiile naratologice de aici sunt cele ale unui „naratar” lucid de schema în care se află, a unui „cititor” conștient de faptul că sensul conținut în memă e mediat de experiența „citirii”. Datorită limitelor infinite ale Internetului, acestor aspecte li se adaugă un grad mult mai mare de hazard și de indeterminare în variațiunea memei, precum și fenomenul – de această dată în istorie, imposibil de disputat – de disoluție a autorului. Putem spune că meme-urile despielițează poststructuralismul de estetica receptării, în formele în care aceasta a fost formulată de Barthes sau Foucault, și o coase la loc pe zone dezgolate anterior. Expresia lui McLuhan, „the medium is the message” capătă conotații noi în anul în

care informația se transmite instantaneu și toată lumea participă la crearea de conținut. Din acest punct de vedere, meme-urile reprezintă laurii digitali ai proiectului postmodernist.

Dezvoltarea acestei conștiințe a receptării s-a petrecut treptat și e greu de determinat un moment exact al începutului sau sfârșitului său. Valul de rebeliune editorială generat de reviste precum VICE USA în anii '90 cu siguranță a contribuit la asta. Într-un editorial FHM din 1995 despre interacțiunea cu Internetul¹², găsim o proto-memă sub forma fotografiei cu o operatoare telefonică care are un text comic juxtapus („Connecting you to the Armpit Noises now, Sir”). Totuși, acest stil de captare a cititorilor prin amuzament vizual nu e nimic nou sub soare și reprezintă, de mai bine de un secol, esența caricaturilor de ziar – de altfel, variante de poze explicitate în felul acesta se găsesc inclusiv în manualele de engleză pentru gimnaziu.

Pe Internet, însă, un reper mai vizibil pentru tranziția la o *vizualitate narativă* a memelor o reprezintă site-ul cracked.com, care e descendentul direct al fostei reviste Cracked, și care a început să își reliefeze o identitate autonomă de prin 2006-2007. Probabil înainte de oricine altcineva, cracked.com a reformat noțiunea lui Gérard Genette de peritext, înțeles ca elementul paratextual din interiorul unei opere cu rol de a ghida cititorul (titlul, numărul capitoului, ilustrație). În unele articole ale sale de tip *listicle* (list + article, astăzi un model viabil de marketing), cracked a inventat un soi de *meta-peritext* – o unitate de informație explicativă care are o relație referențială dublă: una interioară, între elementele sale

constituente, și una în relație cu corpul materialului. Captura de mai jos este luată dintr-un listicle din 2009¹³ și ilustrează acest fapt.

Meta-peritextul are rol de nuanțare sau completare a textului și este compus din cel puțin două elemente inseparabile; în poza de mai sus, meta-peritextul este poza + descrierea de sub poză. O descriere a unei ilustrații prin formule de genul „fig. 1” sau „Cocostârc albastru de preerie, 1984” este o formă uzuală de peritext asociată unui alt peritext. În schimb, partea textuală a meta-peritextului de mai sus, adică propoziția „Yeah, a tie, that'll do it”, are rolul de a scoate fotografia din rolul ei pur ilustrativ și de a o reformula drept element obișnuit din înșiruirea narativă. Astfel, în parcurgerea textului, cuplul poză + descriere, în loc de a fi un adagiu para-textual, devine parte din însuși corpul narativ al textului, primind o funcție echivalentă cu o apozitie sau cu o sintagmă trecută în paranteză. Uneori, un întreg paragraf e lăsat suspendat în aer doar ca să fie închis de meta-peritext, care va suna, astfel, ca o concluzie. Exemplu ipotetic: ultima propoziție înainte de poză: „În acel moment, mi-am dat seama că criteriul cel mai eficient după care îmi alegeam bărbații era mustața”, urmată de o poză cu Stalin, urmată de descrierea pozei: „Deși mustața nu e întotdeauna un indicator bun.” Acest ultim gen de cazuri scoate în evidență autonomia meta-peritextului ca specie: scoasă din căsuța de descriere, explicația ar părea desprinsă de poză, ar da un caracter de nonsens porțiunii de text înconjurătoare (căci ar fi o propoziție singulară care încheie un paragraf început înainte de poză) și efectul ar fi unul confuz; înlocuirea părții de text cu un peritext clasic („fig. 4, Iosif Stalin, portret”) ar face întreaga inserție de neînțeles; în final, eliminarea unuia dintre cele două elemente, poza cu Stalin sau descrierea sa, ar lăsa în urmă un ciot semantic fără nicio legătură cu restul textului. Așadar, meta-peritextul apare întotdeauna întreg și își pierde sensul dacă e scos din corpul lucrării. Datorită funcției sale metanarative, peritextul ajunge să performeze întotdeauna un grad oarecare de ironie, de complicitate jucăușă cu cititorul.

4. Ironie, metaironie, postironie

Într-un articol vizionar din 2003¹⁴ în *The Guardian*, Zoe Williams netezește cărările teoretice a ceea ce avea să fie umorul post-douămiist. Aflată într-un context sociocultural impregnat de mărcile terorii (SUA după atacurile din 9 septembrie), ea argumentează împotriva a trei preconcepții ce domină spațiul ei academic: în primul rând, că, în fața unei tragedii atât de puternice precum 9/11, ironia ca fenomen social va muri; apoi, că postmodernismul și ironia sunt „interșanjabile”; și în ultimul rând, că

suntem mai ironici decât am fost vreodată, și datorită acestui motiv, trebuie să adăugăm o serie tot mai lungă de prefixe termenului „ironic” pentru a ne descrie precis pozițiile dialectice față de „ironia primordială”. Dintre acestea, a treia opoziție contribuie la dezvoltarea lucrării de față.

Termenul de postironie este, la momentul actual, un candidat nou pe scena umorului. Definițiile sale sunt vagi, confuze și indică ori o revenire de tip „new sincerity” la valori demult abrogate, ori inadvertențe între ironie și intenție¹⁵. De aceea, voi încerca o serie de definiții proprii.

Postironia este un produs al postmodernității târzii, cauzat de o desaturare a sensului conținut anterior în forme culturale precum ironia tradițională. Postironia reprezintă o stare de fapt în care semnificațiile conținute în produsul umoristic sunt ciobite sau decimate prin propria lor prezență, o stare de oscilare între o critică efectivă a unui fapt anume și o delegitimizare a criticii în sine. Postironia apare ca o continuare necesară a ironiei, într-un spațiu semnificativ în care ironia și-a consumat toate resursele. Spre deosebire de metaironie, postironia face uz de procedeul ironic pentru a se depărta cât mai tare de orice referință imaginabilă și a face loc umorului absurdist, cel valabil doar pentru sine. Postironia prezintă o ambiguitate imposibilă între apreciere și depreciere, adevărind simultan ambele poziții postulate; un efect unic al postironiei este că acționează ca o mașinărie de paralimbaj creator, în care subiecții introduc o informație și își află propria opinie vizavi de ea abia la finalul procesării (fizica cuantică are o paralelă pentru acest tip de indeterminare rezolvată prin simpla observație, *the double slit experiment*). Datorită configurației sale intime, postironia ajunge în multe cazuri să incorporeze elemente de suprealism sau realism magic.

Sintagma „straturi de ironie”, în sine un concept folosit ironic în spațiul virtual, este o unealtă de măsurare a gradului de îndepărtare a unei meme de un *baseline* considerat neutru sau convențional. Fiecare „strat de ironie” în plus adaugă o dimensiune nouă unei ironii. Pe Internet există deja un sistem de încadrare a metaironiei și postironiei. E vorba de sistemul cadrant¹⁶, care categorizează speciile pre-ironiei, ironiei, metaironiei și postironiei într-un tabel, în funcție de calitățile lor „structurale” și „naratologice”. La o căutare pe Google, acest tabel e găsit în minim două variante care se contrazic prin numărul de „niveluri” alocate fiecărei specii. Una dintre ele este inclusă în nota de subsol de pe *thephilosophersmeme.com*, iar cealaltă este luată de pe Reddit și e reproducă mai jos.

		STRUCTURALLY SUBVERSIVE	
		Yes	No
NARRATOLOGICALLY SUBVERSIVE	Yes	Doesn't act like a meme Doesn't look like a meme META-IRONIC MEME subversion of ironic memes' structure mainstay of humor	Doesn't act like a meme Looks like a meme IRONIC MEME subversion of narrative mainstay of humor
	No	Acts like a meme Doesn't look like a meme POST-IRONIC MEME acceptance of ironic narrative—its subversion is mainstay of humor; Pre-ironic memes stylistically subverted	Acts like a meme Looks like a meme (reference point; 'memes') PRE-IRONIC MEME subversion of genre not a part of humor

Personal, consider varianta ilustrată aici mai apropiată de teoria mea, întrucât păstrează numărul de niveluri și funcțiile asociate speciilor intacte. Îi voi aduce însă câteva amendamente.

Metaironia și postironia sunt, ambele, descendenți ai ironiei standard; pe o structură de arbore genealogic, relația între cele două este una de tip „verișori”. Dacă metaironia are o funcție de subminare a formelor de ironie preexistente (*ironically memeing*), postironia se ocupă de un registru extern metaironiei. În postironie, accentul principal nu se pune pe referențialitate, ci pe calitatea produsului de a produce un efect în observator, bazat pe pre-cunoașterea de către creator (și, în mod presupus, a privitorului) a unor concepte care depășesc registrul ironiei.

În acest punct e necesară o diferențiere. Disecarea unei meme se poate face în două moduri: o dată, o analiză calitativă (logaritmică) a memei, apoi o analiză cantitativă (lineară). Prima face uz de noțiunea de „niveluri”, iar cea de-a doua, de „straturi”. Prima definește nivelul ontologic de care aparține o memă, iar a doua pur și simplu numără cât de departe se află mema respectivă de un strat „convențional” al umorului (de aceea, în limbaj uzual, cele două sunt deseori contopite într-o singură noțiune, care indică simultan nivelul și stratul: „sunt la al 5-lea strat de postironie”). Logaritmicitatea se leagă de *specia* ironiei folosite, în timp ce liniaritatea se ocupă de *gradul de îndepărtare* de ironia convențională.

Din punct de vedere logaritmic, tabelul ironiei are, în prezent, doar 3 niveluri: la nivelul zero găsim preironia: forme de umor sau neumor care nu au nicio funcție subversivă, ci acționează singular pentru a

exprima un truism sau o stare de fapt. La nivelul unu se află ironia: o luare la cunoștință a unui fapt care e trecut în revistă și ironizat. La nivelul doi, găsim o bifurcație între metaironie și postironie: metaironia preia o ironie și o ironizează, revendicându-se de la o funcție metareferențială iar, în final, postironia șterge granițele referențiale și acționează impulsiv, haotic, pentru a genera o stare de fapt înstrăinată de orice era familiar conceptului clasic de ironie. În cadrul sistemului său de referință și, la fel ca metaironia, care poate conține oricâte referințe, postironia nu are limite superioare.

Acest parcurs al nivelelor poate fi interpretat din alt unghi. Putem considera drept elemente constitutive ale unei specii ironice subiectul, acțiunea și obiectul. În cazul unei preironii, subiectul acționează asupra niciunui obiect (se produce o formă fără referențial). La ironie, un subiect acționează ironic asupra unui obiect. În metaironie, un subiect acționează ironic asupra unei anihilări a obiectului (un anti-obiect). În postironie, un subiect întreprinde un fel de non-acțiune vizavi de un non-obiect. Se poate observa că în acest parcurs tendința este de eliminare, de negare progresivă a fiecărui element constituent. Prin urmare, nivelul 3 al ironiei poate fi doar anihilarea ultimului element rămas în ecuație, subiectul. Cu alte cuvinte, atingerea nivelului 3 e o formă de necro-umor și presupune sinuciderea intenționată a autorului pentru producerea unei meme. La momentul de față nu cunoaștem cazuri concrete de necro-umor, însă evoluția tehnologică și transumanismul sub a cărui marcă stau deceniile viitoare ne vor oferi, probabil, o paletă extinsă de rezolvare pentru acest stadiu (inteligența artificială imitând mijloace postironice, necro-umor în cazul clonării, al transferului conștiinței în digital, șamd.).

Pentru o analiză lineară, cum am specificat mai sus, tot ce trebuie să facă un subiect e să numere feliile succesive de conținut care s-au sedimentat istoric și/sau succesiunea de acțiuni întreprinse de creator pentru obținerea produsului final. Să luăm o memă video cu manele de pe pagina Radio Erevan¹⁷ pentru demonstrație:

0 - la stratul zero se află conținutul cultural „latent” al memei: existența subculturii manelelor, o cultură periferică, specifică zonelor expate ale societății;

1 - stratul unu reprezintă subvertirea primului strat – ironizarea culturii manelistice. În anii 2000, de acest proces s-a ocupat atât publicul larg (prin glume cu „semințe și bere la pet”), cât și mai multe facțiuni de pe scena publică – Cronica Cărcotașilor, Academia Cațavencu cu al lor „manele generator”, intelectuali

publici, prin denunțarea agramatismului sau inculturii (George Pruteanu, Andrei Pleșu), șamd.;

2 - stratul doi reprezintă digerarea și dezmembrarea primului strat: după 2013 a apărut o cultură post-manelistică în rândul hipsterilor care a *legitimată ironic* cultura manelelor, chestionând motivațiile primului strat;

3 - o internalizare a stratului doi; un soi de recunoaștere a faptului că asumarea culturii maneliste s-a produs din cauze programatice, mai degrabă decât organic;

4 - aduce în discuție telefonul Samsung Galaxy Note 7, despre care s-au raportat mai multe cazuri în care acesta explodează sau ia foc de la sine;

5 - reiterarea versului „baterie, baterie, foc, foc” din manea lui Nicolae Guță;

6 - juxtapunerea conținutului semnificativ al versului peste problema de combustie a telefonului Galaxy Note 7;

7 - împachetarea glumei; conștientizarea că tot acest proces de producție audiovizuală descris până acum este unul în sine ironic.

E lesne de văzut aici care sunt slăbiciunile sistemului liniar: se poate argumenta la fel de bine că *stratul* 2 și 3 colapsează unul într-altul, că *straturile* 4, 5 și 6 sunt doar particularități ale aceluiași fapt, și anume, adăugarea lui Galaxy Note în ecuație, sau că *stratul* 7 e redundant. Interpretarea ține de unghi, și, din acest punct de vedere, mema poate avea oriunde de la 3 la 7 *straturi*. Totuși, indiferent de volatilitatea sistemului liniar, din punct de vedere logaritmic mema este una referențială și nu părăsește nicicând *nivelul* 2 de ironie, cel al *metaironiei* (chiar dacă e vorba de o *metaironie* stratificată, principiul limitei superioare se păstrează).

5. Funcțiile revizuite ale umorului. Postironia ca avangardă

În cartea sa, *Cuvântul de spirit și relația sa cu inconștientul*, Freud descrie comicul ca rezultat al unei interacțiuni între cele trei instanțe ale primei sale teorii a inconștientului (id, ego, supraego). O mare parte din lucrare e dedicată analizei modului în care umorul acționează ca o unealtă clandestină pentru a ne exprima dorințele care nu ar avea o altă formă de plasticizare acceptabilă din punct de vedere social; trebuie luat în calcul faptul că lucrarea a fost elaborată în epoca victoriană târzie, cunoscută pentru restricțiile ei societale. Speciile de umor „primar”, identificate de Freud ca derivate din impuls sexual sau ostilitate sunt încadrate în ramura „glumelor tendențioase”, iar cealaltă ramură este a glumelor netendențioase, a umorului care produce un efect în receptor prin

simplul său conținut semantic/logic/fonetic/șamd. (*silly humor*). Raportat astăzi la sistemul freudian, prima ramură se găsește în nivelurile 0 și 1 de ironie (preironie, ironie), iar a doua e reprezentată de nivelul 2 (metaironie și postironie).

Pentru apariția postironiei există trei condiții principale: un dezgust visceral față de umorul convențional, o imaginație creatoare și un sentiment persistent al absurdului, un *existential dread*. Astfel, o particularitate a nivelului 2, și în special a postironiei, este o îndepărtare de schema veche a funcțiilor umorului.

„Înghețul” temporar emoțional care permite declanșarea râsului la Henri Bergson¹⁸ nu mai e aplicabil în această zonă de discuție, însă observațiile sale legate de râsul social iau o turnură interesantă. În obscuritatea restrânsă a spațiului meta- și postironiei, și în spatele unui ecran anonim, funcția socială a umorului face loc unei funcții de empatie „de la distanță”. În postironie, individul caută de multe ori un refugiu superficial în fața cotidianului plictisitor sau deprimant, cât și în fața valului constant a ceea ce el percepe ca umor slab și de care se lovește atât în „viața reală”, cât și în zone populate de pe Internet; postironia e un mecanism de rezistență generat într-un binom solidar-colectiv. De altfel, memarii nu ezită în niciun moment să recunoască motivele personale din spatele comportamentului lor. Văicăreala nihilistă sau sintagme precum „kill me because I have crippling depression”, folosite ca motiv de plângere în interiorul memelor de nivel 2, au fost repetate până la punctul clișeizării și adopției de către cultura mainstream – fapt care a permis inclusiv apariția meta-parodiilor.

Dacă ținem cont de, pe de o parte, concepția benjaminiană despre statutul operei de artă în epoca reproductibilității sale tehnice, și, pe de altă parte, de interpretarea avangardei în termeni de distrugere¹⁹, respectiv, de reiterare ironică²⁰ la unii precum Ionesco, respectiv, Eco, pentru cele două faze istorice succesive, și, în același timp, admitem legătura dintre kitsch și dezvoltare tehnologică postulată de Matei Călinescu²¹ (cât și considerațiile sale despre relația contradictorie dintre avangardă și kitsch²²), obținem un tablou reprezentativ pentru ceea ce înseamnă postironia astăzi. Dacă în modernitate apariția kitschului a devenit posibilă prin dezvoltarea mijloacelor de producție în masă, în epoca digitală potențialul de reproducere se ridică la pătrat și, odată cu el, posibilitatea de reproducere a memelor comerciale, cât și a kitschului grotesc cu care lucrează postironia.

Asemeni avangardelor canonice, la temelia postironiei stă o predilecție către autodistrugere și absurd. Site-ul de satiră neconvențională Clickhole, fondat în 2014 de grupul media Onion Network (care deține Onion News), oferă în acest sens nenumărate exemple de metaironie, postironie, realism magic sau suprarealism. Un exemplu de postironie „curată” se poate găsi pe pagina Chair Memes, o pagină care postează în principal poze cu scaune – orice trimitere spre altceva decât scaune e fie inexistentă, fie stă sub umbra funcției mult mai importante de a genera anti-umor. Un exemplu și mai bun, care ilustrează cum funcționează comportamentul de grup în postironie, este istoricul memei „long boy”: la început, pagina Special Meme Fresh postează o listă de instrucțiuni „pentru a atinge ultimul nivel de ironie”. La punctul 5 al listei e trecută indicația „trimite unui prieten o poză cu un cilindru și scrie «haha long boy»”. Un fan al paginii urmează instrucțiunea numărul 5 și postează dovada într-un comentariu. Comentariul ajunge rapid top comment, iar zilele următoare mulți alții, inclusiv „adminii” paginii, îi preiau exemplul. La scurt timp după, săturați de epigonism, administratorii paginii decid să ucidă mema în fașă cu ajutorul unui picior desenat (întreaga sagă e documentată pe *Philosopher’s Meme*²³). Așadar, o memă fără absolut niciun referențial se naște, e preluată de fani, ajunge în analele istoriei internetice și e îngropată la mai puțin de o lună de la naștere.

În forma sa audiovizuală, mema postironică e însoțită de multe ori de o cacofonie de efecte speciale, distorsiune și un simț anticalofil. O mostră surprinzător de cunoscută de memă postironică este transpunerea video²⁴ a comic-ului cu „layers of irony”. O altă memă recentă de genul acesta e remixarea unui cântec din serialul pentru copii „Lazy town”, *We are number one*. Un caz de execuție a memei îl reprezintă un clip în care, de fiecare dată când personajul zice cuvântul „one”, imaginea se multiplică iar tonalitatea sunetului scade. Mema a prins sute de variante, dintre care unele împing limitele absurdului atât de departe încât rezultatul final devine complet neinteligibil.

Deși nu întotdeauna asumat, tipul de postironie pe care îl vedem desfășurându-se astăzi are o cauză inerțial-programatică: de a se opune, uneori violent, uneori naiv, umorului obișnuit. Înainte să se desfășoare, postironiștii identifică un status-quo care le apare futil; producția lor nu e decât o construcție pe fundamentul unei lacune de sens. Dintre toți semenii lor creatori, postironiștii percep și trăiesc cel mai autentic în hiperrealul lui Baudrillard. În acest sens, postironia acționează ca o fisură în simulacru, sau ca un surplus de absurd care atrage atenția asupra absurdului înconjurător.

6. Evoluție locală

Limba neoficială a Internetului e engleza – datorită impulsului dat din SUA prin Bill Gates și Steve Jobs și a puterii de distribuție globale a computerelor, companiile cele mai prevalente în experiența internautului (Google, Facebook, Youtube etc.) sunt în engleză. Din acest motiv, cultura de consum generată pe Internet a ajuns sub dominație anglofonă chiar mai vizibilă decât un domeniu consacrat precum cinemaul. În mod similar, cultura internautică e legată ombilical de un fundament anglofon-universal – toate conceptele din câmpul lexical al „meme” (cu pronunția „miiim”) sunt la origine englezești, formele de umor vechi au venit pe o filieră anglofonă și reprezintă personaje prevalente din societatea americană (trollface, Obama - not bad, facepalm Picard, Freddie Mercury - so close etc.). Chiar comportamentul internautic – mijloacele de expresie prin care un internaut se identifică pe sine și interacționează într-un anumit cod cu alți internauți – este unul anglofon prin excelență și nu ar putea exista în formele sale actuale particular-naționale fără acest fundament esențial.

Există, însă, o serie de elemente-cheie care ne duc la concluzia că, în primul rând, avem o cultură „memică” românească, atât în varianta sa mainstream, cât și în cea underground, și în al doilea rând, că aceasta este activă și are efect un vizibil asupra popculturii înconjurătoare.

Primul punct se leagă de aspectul etimologic. Până în 2013-2014, adaptarea ideii de „meme” (cu pronunția americană) în gândirea română se făcea greoi, de cele mai multe ori prin traducerea prin genul neutru (un „meme”, două „meme”-uri). În ultimii doi ani, activitatea continuă a internauților români underground, împreună cu o lege a economiei de limbaj, a contribuit la trecerea către femininul și mult mai facilul „memă”, cu declinarea „două meme”: Astăzi, ambele variante sunt în uz. Mai apoi, verbul „a mema” înseamnă a face meme, un „memar” e un creator de meme, „memaj”, similar cu „trolaj”, e o acțiune cu caracter colectiv sau de oarecare anvergură ce implică „mematul”. Cuvântul „fir” e traducerea literală a lui „thread” și se referă la o discuție, de obicei purtată pe o pagină, forum, etc. Ne putem aștepta ca în următoarele ediții a DOOM să vedem măcar o parte dintre acești termeni.

Mergând mai departe, observăm niște polisemantii interesante. În unele zone obscure din Facebook e folosit adjectivul „memat”, cu sensul de „trolat” (ca în sintagma „ai fost memat, prostule”) - „trolat”, la

rândul său, înseamnă „păcălit”. Când termenul intră într-o construcție tranzitivă sau reflexivă („mamă, ce te-ai memat singur la faza asta”), el capătă o valoare similară cu expresia „a-ți da cu tesla în ouă”. De altfel, verbul „a mema” e flexibil și mai poate însemna a crea glume cu imagini mentale puternice, a trimite materiale audiovizuale șamd.

În continuarea unui vocabular românesc *memic*, expresia „dank meme” („o memă marfă”) a ajuns să fie tradusă în unele locuri prin traducerea ei literală, „memă jilavă”. Pagina postironică „Pun Specii Ciupercilor Mele, Fumez Jointuri Consistente, & FUT Pana-n Zori” a creat și consolidat în argoul internautic o serie de expresii precum „(dar ironic) men” sau „x aia blană” (șablon originat din expresia „legala aia blană”).

La extrema cealaltă a spectrului, avem grupuri populare de Facebook precum *Junimea*, *Utopia*, *Autobaza* sau *Groapa*. În ultimii 2-3 ani, odată cu creșterea popularității lor, s-a cristalizat un circuit al producției de meme și umor care a devenit standard: pe grup, oricine poate să posteze material. Materialele câștigătoare prin votul popular al like-ului și cele apreciate de administratori ajung uneori re-postate pe pagina asociată grupului.

Să luăm cazul *Junimea*. Cu aproape un milion de like-uri la momentul scrierii, pagina Junimea²⁵ este de departe cea mai prolifică uzină de umor virtual pentru adolescenți și tineri. Conform unuia dintre creatorii „universului Junimea”, pagina a fost întemeiată pe principiul „să-i lăsăm pe oameni să-și facă propriul umor” și se află într-o triadă cu alte două pagini, *Mihai Eminescu* și *I. L. Caragiale*. O privire prin galeria foto a paginii ne arată că toate meme-urile sunt ori repostări de pe una dintre paginile „prietene”, ori preluări directe, cu menționarea autorului, a unei meme populare postată pe grupul Junimea²⁶. Acesta din urmă este supranumit „Academia Junimea” sau „Junimea mică”, are peste 125.000 membri, iar o notorietate câștigată aici îți va deschide porțile unui alt grup mai select, „Junimea mare”²⁷.

Între alte zeci de pagini de umor cu procedeu convențional (postarea de bancuri sau imagini „haioase” create sau furate de administrator), acest sistem nou care seamănă cu organizarea internă a unei uzine vine să răstoarne cu capul în jos formele standard-ierarhice, de generare, răspândire și receptare a conținutului. Deși contribuitorii individuali sunt nominalizați întotdeauna, ei sunt de ordinul miilor, iar cei mai mulți nu vor fi ținuți minte de marea majoritate a consumatorilor. Iată, așadar, o exemplificare vizibilă a efectelor de democratizare, descentralizare și

atomizare ale revoluției digitale. Mai mult, „pierderea în mulțime” a miilor de nume, împreună cu posibilitatea de remixare continuă a creațiilor duce la efectul de *anonimizare* a creatorului. În acest sens, *revoluția digitală semnalează apariția unei bule culturale care se desprinde treptat de convențiile culturii scrise și se îndreaptă către o cultură a autorului colectiv-anonim, a operei cu conținut mobil și cu rădăcini necunoscute: o revenire fantomatică a culturii orale*.

Brandurile mari s-au sesizat în privința importanței acestei noi forme de răspândire de conținut *grassroots* și astfel au apărut campanii care capitalizează pe producția democratică, precum „Mec salută Junimea” a lui McDonald’s, sau „Nu zî la nime”, în parteneriat cu Untold Festival. BRomania, o personalitate cunoscută în același colț de Internet prin vlog-urile sale virale, este astăzi chipul celei mai recente reclame Vodafone, în online și în afișe stradale (de asemenea, pe pagina sa de Facebook, BRomania adesea încurajează fanii să-și posteze propriile meme ca reacție la clipurile sale). Sintagme precum „momentul ăla când...” (o adaptare după modelul englezesc de comic situațional „that moment when...”) au ajuns, și ele, să fie adoptate în reclame.

Similar cu etimologia lui „memă” și a derivaților săi, un indiciu al faptului că o cultură umoristică a ajuns la stadiul de maturitate constă în percepția creatorului față de creația sa și în legătură cu orizontul în care se încadrează aceasta. Cel mai simplu indicator al atingerii unui prag rezonabil de mentalitate postironică în cadrul unui grup cultural este chiar existența paginilor care conțin derivați ai lui „memă” în titlu. Aceasta este o dovadă că autorul intuiește condiția postironică a meme-ii sale și alege să-și „dezvelească straturile” într-un proces de autodenunț. Prin contrast, pe paginile preironice precum „Pagina cu #glume”, modul de interacțiune emulează povestirea unui banc, în care poanta trebuie „tăinuită” până la sfârșit, și care nu trebuie în niciun caz precedat de un avertisment de genul „urmează un banc”. Deși plasarea lui „memă” în titlu este un procedeu la rândul lui copiat după paginile în engleză (Special meme fresh, Creamy memes, Nihilist memes), acesta are rolul de a consolida comunitatea locală până la stadiul de independență. Datorită nepotrivirii sintactice între cele două limbi, fenomenul a forțat inclusiv o adaptare lexicală, iar pluralul „memes” a devenit singularul articulat „mema” (ca pe pagina „Mema jilavă 100% românească”). Familiaritatea cu acest stil singular-articulat stimulează alte para-efecte: pe principiul similitudinii fonetice (cu „legala aia blană”), se creează în timp un mic univers lexical, cu vocabularul său propriu.

Ultimul stadiu al coagulării unei culturi postironice naționale are loc atunci când fundamentul anglofon „colonial” e suficient de bine digerat încât să poată integra elemente ale culturii locale. În situația postironiei, care funcționează ca o avangardă descentralizată, raportul se face cu cultura de consum de tip preironică. În luna octombrie 2016, a apărut pagina „Memeuri trăsnete de la bloc”, care parodiază serialele românești de comedie de slabă calitate de la începutul anilor 2000. La scurt timp după, i-a urmat pagina „Mema furată :copyright: aia blană blană men :laughing tears: Poooont”, care, printre altele, parodiază carența de originalitate a „Junimii”. La scurt timp, și-a făcut apariția pagina „Lecții de viață cu Ernest”, care preia și difuzează în mod ironic bucăți scurte din ultima emisiune a prezentatorului TV Ernest Takacs. Deși acest gen de apariții fac în continuare uz de mijloace „universale” de ironizare (fontul Comic Sans sau recontextualizări ale unor capturi de Snapchat), ele au ca scop principal denigrarea, întoarcerea împotriva unui element cultural autohton. Astfel, ele închid cercul și marchează finalizarea procesului de constituire a unei conștiințe postironice naționale.

(continuarea în numărul 1-2/2017 al revistei)



Vestitorul, 2003

¹ Nicolas Bourriard și Eric Troncy, *Entretien avec John Armleder*, în Documents sur l'art, nr. 6, toamna 1994.

² <https://www.theguardian.com/media-network/media-network-blog/2012/mar/19/attention-span-internet-consumer>

³ <http://www.vanityfair.com/culture/2015/08/tinder-hook-up-culture-end-of-dating>

⁴ <https://www.hillaryclinton.com/feed/donald-trump-pepe-the-frog-and-white-supremacists-an-explainer/>

⁵ <http://www.adl.org/combatting-hate/hate-on-display/c/pepe-the-frog.html>

⁶ „The linguistic function of Pepe varies fundamentally from that of every other meme: it behaves like a font type rather than a language, and thus merely resembles memes whilst functioning like anime reaction faces or self-referential humor.”

<http://thephilosophersmeme.com/2015/09/14/a-short-note-on-the-death-of-pepe/>

⁷ https://www.youtube.com/watch?v=KJYhyShOm_o

⁸ <https://www.facebook.com/nihilistmemes/>

⁹ <http://bit.ly/2etxzuw>

¹⁰ tinyurl.com/csfm-aicf

¹¹ <http://tinyurl.com/ignizzle01>

¹² <http://tinyurl.com/vice-howtologontheinternet>

¹³ http://www.cracked.com/article/161_6-things-your-body-does-every-day-that-science-cant-explain/

¹⁴ <https://www.theguardian.com/theguardian/2003/jun/28/weekend7.weekend2>

¹⁵ <http://www.wisegeek.com/what-is-post-irony.htm>

¹⁶ <http://thephilosophersmeme.com/2015/11/02/the-quadrant-system-for-the-categorization-of-internet-memes/>

¹⁷ <http://tinyurl.com/erevanmane>

¹⁸ Henri Bergson, *Râsul*

¹⁹ „Prefer să definesc avangarda în termenii opoziției și ai rupturii. [...] Avangardistul este ca un dușman înăuntrul unui oraș pe care se pregătește să-l distrugă, împotriva căruia se revoltă” (E. Ionesco - *Notes and counter-notes*, 1964, p. 40-41)

²⁰ „Replica postmodernă [a avangardei] constă în a recunoaște faptul că trecutul - de vreme ce nu poate fi cu adevărat distrus [...] - trebuie revăzut: dar cu ironie, nu cu inocență” (U. Eco - *Postscript to „The name of the rose”*, 1984, pp. 66-67)

²¹ M. Călinescu, *Cele cinci fețe ale modernității*, ed. Univers, 1995, p. 191

²² *Idem*, p. 213

²³ <http://thephilosophersmeme.com/2016/03/22/long-boys-never-grow-up/>

²⁴ <http://tinyurl.com/videosucc>

²⁵ <https://www.facebook.com/www.juni.ro/>

²⁶ <https://www.facebook.com/groups/junimisti/>

²⁷ <http://www.paginademedi.ro/2016/09/creatorii-de-memeuri-povestea-junimii-pagina-care-a-ajuns-din-umor-la-aproape-900000-de-fani-pe-facebook>

Domenico MELIDORO



„Italia face primii pași spre conștientizarea propriei multiculturalități”

[Domenico Melidoro este cercetător în cadrul Center for Ethics and Global Politics de la Universitatea LUISS Guido Carli din Roma. Autor al volumelor Multiculturalismo. Una piccola introduzione (2015) și Dealing with Diversity (2017, în curs de apariție)]

Ce-i nou în politica italiană din ultimul an?

Dezbaterea politică italiană din ultimele luni a fost dominată de referendumul constituțional programat pe 4 decembrie. Se va vota pe niște probleme complexe de natură constituțională (abolirea parțială a Senatului, eliminarea bicameralismului paritar, reducerea numărului de parlamentari, redefinirea raportului dintre stat și regiuni etc.). Cu toate astea, întrucât Președintele Consiliului de miniștri Renzi a investit foarte mult în victoria lui „Da” (adică în aprobarea reformelor propuse), referendumul s-a transformat într-un vot în privința Guvernului. Dacă va câștiga „da”, guvernul Renzi va fi întărit și Renzi însuși își va consolida conducerea atât la nivel intern cât și internațional. În caz contrar, Guvernul ar putea să cadă și s-ar deschide o criză politico-instituțională foarte gravă. Lui Renzi i-ar putea urma un Renzi-bis (desigur, ar fi vorba de un guvern mult slăbit) sau un guvern de unitate națională cu misiunea de a conduce țara până la viitoarele alegeri generale din 2018. În orice caz, va urma o perioadă de instabilitate care va face greu de gestionat grava criză internă și internațională.

Ce-i nou în societatea și economia italiană din acest ultim an?

Din păcate, în ce privește economia, nu există mari noutăți. Italia traversează de ani buni o criză profundă și nu par încă să existe semnale concrete de revenire. Desigur, criza economică italiană e parte dintr-o criză globală care durează deja de aproape un deceniu. Cu toate astea, ritmul de creștere al Italiei e mai scăzut decât al altor țări europene. Nici guvernul Renzi nu a reușit până acum să repună în mișcare țara. Așa-numitul *Jobs Act* (pachetul de reglementări în chestiunea muncii) nu a produs efectele sperate: șomajul, mai ales în rândul tinerilor, rămâne la un nivel foarte ridicat. În plus, crește sărăcia absolută: în

Italia anului 2015 existau mai bine de 4 milioane de săraci. Din 2005 până astăzi nu au existat vreodată atât de mulți. În ce privește societatea și drepturile civile, discursul e diferit și mai puțin sumbru. Recent a fost aprobată o lege care reglementează uniunile civile dintre persoane de același sex. Italia, chiar dacă măcinată de contradicții, s-a pus în mișcare pentru a recupera întârzierea față de celelalte țări europene în ceea ce privește recunoașterea drepturilor homosexualilor. Legea are anumite limite (de exemplu, căsătoria și uniunea civilă dintre homosexuali nu au fost echivalate), dar constituie cu siguranță un pas înainte față de situația precedentă.

Care sunt evenimentele relevante din cultura italiană a ultimului an?

Italia face primii pași către o conștientizare colectivă a propriei multiculturalități. În ultimii ani, țara începe treptat să-și asume pluralismul cultural care o caracterizează. Imaginea Italiei ca țară monoculturală catolică se clatină în fața unui pluralism de fapt ce nu poate fi negat.

În Italia, trebuie să spunem, imigrația e un fenomen relativ recent. În decursul a puține decenii, țara noastră s-a transformat dintr-o țară de emigrație (chiar dacă emigrarea din rațiuni economice nu a luat sfârșit) într-un spațiu în care trăiește un număr tot mai mare de imigranți. Datele vorbesc de la sine: din 2001 până în 2011 procentul de imigranți din populația italiană totală s-a triplat aproape. Imigrații reprezintă circa 9% din ansamblul populației din peninsula. Dintre statele OSCE, doar Spania a înregistrat o creștere similară a numărului de imigranți.

Sunt încă multe de făcut în procesul de incluziune socială și economică a imigranților și în lupta cu xenofobia și islamofobia, cu toate că unele semnale pozitive sunt imposibil de negat. De exemplu, în scurt timp ar trebui să fie adoptată o nouă lege privind cetățenia care îi recunoaște ca italieni pe fiii imigranților care au frecventat școlile italiene.

La ce proiecte lucrați?

De puțin timp am terminat traducerea în italiană a unei cărți despre raportul dintre resursele de petrol și instituțiile politice (Leif Wenar, *Blood Oil*). Sper că va ajuta la a introduce în Italia unele teme adesea subestimate de către opinia publică.

În acest moment sunt angajat în ultima fază a procesului de scriere a unei cărți intitulată *Dealing with Diversity*, care va apărea în 2017 la Oxford University Press. E o lucrare în care analizez modul în care instituțiile se raportează la diversitatea culturală din societățile liberal-democratice avansate.

În mediul extra-academic, împreună cu alți reprezentanți ai lumii politice și culturale italiene, am fondat de curând un ong (ReGenerations) care se ocupă cu imigrația și pluralismul cultural. În acest moment, lucrăm pe problema prevenirii radicalismului religios și încercăm să producem niște contra-narațiuni ale fenomenului terorismului.

[traducere din italiană de Alex Cistelean]

Robert ȘERBAN**Cărțile vechi**

tot mai mulți oameni
își pun cărțile vechi
în plase rezistente
de la Lidl Carrefour Kaufland
și apoi le așază încet
lângă tomberoanele de gunoi

nu-i lasă inima să le arunce pur și simplu
dar nici să le mai țină în casă n-au cum
așa că le pregătesc un fel de culcuș
cu gândul că dacă au cu adevărat un destin
se vor descurca ele cumva

Cârlige

femeile vorbesc tare
și cuvintele lor
sunt niște cârlige de rufe
cu ciocul deschis
gata să prindă
tot ce e resemnat
sau
jilav

De pe mal

niciun copil nu iese de bunăvoie
din apă
ci doar cu amenințări și rugăminți
cu promisiunea că se va întoarce
repede
și va sta și mai mult

ce bază poți să pui
în astfel de ființe
care nici măcar să plutească prea bine
nu pot
iar când învață
privesc de pe mal
neputincioase ori amenințătoare

Vibrație

un nor
nu e decât un nor
chiar dacă
uneori
se arată în chip de fiară
de cavaler cu sabia ridicată
de explozie atomică
de bătrân zbârlit și furios
de cireadă hăituită

chiar dacă aruncă fulgere
bucăți de gheață mari cât oul
și pare că dă în clocot
că fierbe
un nor
nu e decât o formă a singurătății
care
uneori
îți dă puțin de lucru

Niște premii

zilele care trec
contează
cu adevărat
doar pentru cei ce se nasc

pentru toți ceilalți
nu sunt
decât
niște premii

Noaptea trecută

noaptea trecută m-am culcat între copiii mei
în dreapta Crina
în stânga Tudor
mi-am întins brațele deasupra capetelor lor
i-am mângâiat pe îndelete
și încet
încet
ca să nu-i trezesc
am fost atât de fericit
încât ceasuri întregi n-am putut să adorm

dimineața
când m-am trezit
eram
o cruce fericită

Secrete

lui Constantin Abăluță

auzi că un poet e grav bolnav
și dai fuga în bibliotecă
să îi citești cărțile
cu gândul că poate ai să afli
nu doar de ce suferă
ci și ce l-ar putea vindeca

Andrei ZANCA



Variațiuni de transparență

Multe s-au mai întâmplat în viața mea înainte de-a începe eu a grăi și a închea spuneri, și peșemne au fost decisive.

eram cât șchioapa, și nu pot uita nici acum vorbele tatei: „fă-te om copile“, oftând și mângâindu-mă pe cap, iar eu nu prea știam ce voia. simțeam doar cu o anume teamă că ceva nu era bine, nu era în ordine.

pe atunci însă se negau multe spre a putea merge mai departe, deși una era țara și cu totul alta, guvernul, și-adânc abisul în care-l uităm pe copilul din noi, însă vorbele lui m-au însoțit fantomatic, mereu

și merg ascultând susurul de întâmpinare al pietrelor, zidurilor roase, lângă care mulți au băut crezând că scapă de umbra iubirii.

atât de fragili, și atât de subțire granița dintre mers și prăbușire, de-i cu neputință să nu simți că ești ocrotit, deși cele decisive nu sunt niciodată plănuite cum nu întâmpinăm durerea spre a o mistui, ne comportăm deseori constructiv cu ea.

și e ca și atunci când ierți, amintirea rămâne, însă nu mai e distructivă

curați ca porumbeii, într-adevăr însă mie-mi pare că aud și azi vorbele vigilantului Pavel: „când vă vor spune pace, pace, atunci va veni sfârșitul”

Băteau clopotele, deși era trecut de miezul nopții - „bat spre a alunga norii de furtună” mi-a spus bătrânul sprijinit de parapetul podului lângă geamantanul lui ponosit.

„îmi pare rău, e plin hotelul în noaptea asta” i-am zis, și a surâs făcând un gest egal cu mâna dreaptă

peste pod treceau coloane de tineri învăluți în steaguri și-n voalări de semilună după o victorie a naționalei lor împotriva irlandei.

mașinile claxonau, și mereu câte unul înălța vorbe neînțelese, angulate-ntr-un răcnet lugubru, la care coloana răspundea de fiecare dată cu un urlat horcăit: *allahu ekber* - și băteau clopotele

și dubele poliției rulau încet prin sfredelul claxoanelor. „nimic nu s-a schimbat, de secole” a murmurat bătrânul luând-o agale printre felinare

băteau clopotele și vântul se zbătea-n umbrélele terasei ridicând trombe de praf ce se risipeau departe peste ape

Să ne tămăduim așadar amintirile, mi-am spus și-am luat-o agale pe străzi de nebun și insomnie după amar de ani de trudă doar noaptea, bătea ceasul din turn ora doi și nimeni pe străzile acoperite cu o pulbere galbenă, amețitoare de acătar și tei, doar câinii mai lătrau când treceam prin fața porților, și-am intrat în casa veche, străjuită de un nuc. prin ușa deschisă lumina de afară dezvăluia manuscrise risipite pe podele, sticle, farfurii și pahare răsturnate pe jos, și el dormind pe o canapea cu părul nespus de lung peste fața hirsută. i-am pus mâna pe umăr și s-a trezit cu un scâncet întinzând fără de o vorbă mâna după paharul pe jumătate plin. l-a dat pe gât s-a sculat și s-a dus în bucătăria foșgăind de gângănii și rozătoare întorcându-se cu un borcan de suc de caise și o sticlă de vodcă. am băut tăcând, și-ntr-un târziu m-a întrebat de ce refuz să arunc o privire peste niște foi, acolo în capitală - n-am vrut ca pușinii mei prieteni să-mi devină amici și treptat cunoștințe, cum ai spune, *când îi văd îmi pare că nu-i văd*. m-ar fi dărâmat să știu cine au fost, am spus - tămăduitoare otravă

și tragică splendoare. „nu te mai uita atâta în oglindă
că te smintești”, obișnuia să-mi spună bunica, doamne
ce credem adânc, ne va tămădui, ori ne va distruge
după cum toți sihaștrii abisului se întâlnesc într-Un
lumiș, din orice vreme ori grădină dogmatică ar veni.
„ceea ce mă liniștește nespuse e faptul că unii
din prietenii noștri, amici și companioni într-ale
scrisului, geniali parafrazatori se vor ivi cu siguranță
într-o zi în cabinetul cu figurine al d-nei Tussaud”
mi-a mai spus, tocmai când eram cu mâna pe clanță.

Te întrebi cum e cu puțință
și-ntre timp ei inundă inima cu teama
ce răsfiră-n minte o ură răcită-n convingeri:

de-ar fi unul deplin limpezit
i-ar mai putea oare dăuna cineva?

și-mi aduc aminte
de câte ori se oprea timpul
pe vremea când nu eram nici morți nici vii.

frumusețea e mereu nada nevăzutului
și mă mistui în acest gol ca privighetoarea
în cântul ei, merg

de parcă m-aș furișa adâncindu-mă
neconținut / sorbit de pădure în
liniștea definită de-un foșnet.

fiecare pas, o punte peste gol.

Timpul pare a fi un atribut al beznei
în care ignoranța își așează granițele
ca pe niște reclame luminoase.

bătrânii vorbeau mereu de firul vieții.
nu atât scurt, cât mai ales atât de
firav, eu mă găsesc acolo

unde sfârșesc explicațiile
și începe aflarea de sine.

atâta nevoie am avut și mai am de noi

deși n-am plecat nici inima nici capul.
și n-am aparținut nimănui, limpezimea

transcende timpul, până și glasul

sună altfel în contopirea lui cu o voce
adâncă, unde degetele trecutului se mistuie
în anticamera păcii - gratitudinea.

Și dacă totul se transformă
unde rămâne, în ce se preschimbă
iubirea limpezită a celor duși?

pesemne, doar tremurul, palpitul ei
mai țin lumea asta în cumpănă.

la ce ajută însă să știi, dacă nu poți schimba
nimic, precum teama multora de un răgaz?

când privirea se preschimbă în vedere
totul înlesnește oprirea

ca plânsul acela nebănuat la mulți, un plâns
tăcut într-o odaie pustie înfiripând
pe nesimțite o transfigurare.

însă ea nu mă poate auzi, murmurând
cu o anume înfiorare în glas: „într-adevăr,

*„nu se poate scrie pentru robii”, oare
de aceea să fie tot mai puțini cititori?”*
și se uită la mine uimită, ușor stânjenită.

... și clipa morții, mă gândesc, ce răgaz
definitiv, ce mai răgaz teribil această
clipă a confruntării inevitabile cu sine ...

însă tac. tac și mă uit lung
la cărarea ce se pierde între ramuri.

Iertat înainte de naștere - nebănuind
că tot ce imploră o exprimare este
sortit morții
definiți de *cuvânt*, și de primele vorbe
pe care orice copil le întâmpină cu trupul
întreg, cu fiecare celulă modelându-și
apartenența - nu o ștampilă ori ghesul
de etichetare al unei lumi în alertă, și simt
cum mă asculți în tăcerea asta-n care un foșnet
mai unduie în beznă cum mereu înspre finele
lui septembrie mă învăluie deodată vântul
traversând blând noaptea și nucul / își înscrie
toamna-n rostiri, însă
nu nimicurile pe care le vorbeam - masa
de piatră care ne aduna în jurul ei - și eram
împreună sub soarele târziu, și nimeni
nimeni nu s-ar fi dat dus câtă vreme
ne unduia lumina efemeră a miezului
de toamnă între arborii-n care mai atârneau
ca niște vorbe două-trei mere neculese
clătinându-și umbra în vinul paharelor

prin mireasma strugurilor și bâzâitul
albinelor fisurând oglinda apei, când a șoptit
zi după zi, doar zi după zi, altminteri m-aș prăbuși
din nou - și numai unul a înțeles ce voia el
să spună, deși am simți deodată cu toții
că bucuria e tot atât de adâncă precum durerea
cea mai stinsă

lui Gelu Iova în amintirea vremurilor când eram
împreună
când ei făceau din om ne-woman, și oare
numai pe atunci?

Cum vede un orb cu palmele, și noi citim
ce suntem, și lungă calea înțelegerii, firește
în agonie pe mulți îi bântuie gândul
înțoarcerii, însă pe cine ospețim
în adânc?

despărțindu-te de teamă
nu mai ești singur, și totuși
oare de ce trebuie mai întâi
să pierdem ceva, pe cineva spre
a-l putea cunoaște - e oare posibil
să te ridici de pe patul morții regretând?

estimp la o masă
de șaisprezece ore

„Iova citește o foaie albă“, și tocmai
încheie cu vorbele „trecând timpul“
(face o pauză lungă sorbind din ceașcă
să spunem, și într-un târziu): „un om pierde

dreptul la cuvânt ajungând un simplu făptaș“

și iată-i deodată
pe toți regretând

Ce numim gol e-nfremătat de o iubire
străină celor ce vor să atingă iubind

unde fiecare clipă e o stare de urgență
și cel mai neînsemnat gând se reîntoarce
asupra mea

suntem ceea ce emitem, unde nu atât
prin cele făptuite - prin truda limpezirii
mă va întâmpina moartea.

și dacă încerc să las în urmă orizontul
amintirii, el se ivește din nou în față

inepuizabil ca privirea mea stereoscopică
asupra pădurii, unde morții îmi reamintesc

eșecurile, cum doar împlinit își poate începe
un poem, cura de dezintoxicare a cuvintelor

între geamătul unuia
și nepăsarea lumii, într-adevăr
maestre Twain, binecuvântat e cel ce știe
de ce s-a născut, și seara e atât de blândă încât
totul e încă posibil

cum orice spunere înfremătată de tandrețe
e metaformală, fiecare spunere ce poartă
amprenta iubirii



Rufe pe sârmă, 1992

Medeea IANCU

DUMNEZEU ARE MILĂ DE COPII în
Grădinițe. Pe copiii din școli îi

Compătimește mai puțin.
Cînd eram în școala generală, băieții din clasă au spus:
O fată care sîngerează e o tîrfă.

Cînd eram în școala generală, profesoara a spus:
Sîngele bărbatului a făcut religia și

După aceasta directorul școlii a spus: sîngele bărbatului a
Făcut istoria iar sîngele femeilor a creat

Dezgust. Dumnezeu are milă de copii în
Grădinițe. Pe copiii din școli îi

Compătimește mai puțin.
Cînd eram în școala generală profesorul a spus:
Propoziția ta este feminină.

Clopoțelul a sunat, băieții au început să cînte:
Propoziția ta este dezgust,
Propoziția ta este dezgust.

Iarna a trecut, ploaia a încetat.
Regele m-a dus în cămările sale.

În grădina sa de mir și spermă trupul meu l-a
Dus.

Eu spun: Dumnezeu numără lacrimile femeilor.
Mîini lipicioase, de cretă și smochine:

Eu scriu: vocea mea nu este o abreviere în dicționar.

Băieții cîntă: în grădina lui de mir și spermă regele
Trupul ei a dus.

Dumnezeu are milă de copii în grădinițe.
Pe copiii din școli îi compătimește mai
Puțin.

CÎND Scriu Sînt un ȘOIM, deși
Ei îmi spun că ochii mei suferă de
Strabism.

Nu e o rușine, e o artă
Să pot crea imagini diferite despre
Tine.

Ei îmi spun că un poem trebuie
Să fie scris *așa*, că o femeie trebuie

Să se îmbrace *așa*, că discursul meu trebuie să fie
Așa:

Dar cînd scriu sînt un șoim,
Deși ei îmi spun că ochii mei nu pot

Vedea, dar
Ochii mei și vocea mea și poezia mea nu
Sînt un instrument pentru ură

Și cînd scriu văd așa,
Cînd îți vorbesc văd așa,
Cînd noaptea se lasă

Văd așa:

Acesta este adevăratul înțeles al
Lucrurilor.

**O, INOCENȚĂ, CA FLOAREA-ADUSĂ-NTR-UN
OSPICIU** adii,
Pălești, pălești. Curînd, fluturii

Cap-de-mort pubera vor cuprinde.
Curînd, sîngele ei ca neaua va foșni,

Prin el copiii trec cu înnoitele lor ghete.

Prin el copiii trec cu înnoitele lor ghete.
O, inocență, ca floarea-adusă-ntr-un ospiciu adii,

Pălești, pălești. Pubera tace. Pădurea tace.
Întunericul tropăie și gustă.
O, voi începuturi, începuturi! Cătină, lauri și

Dezgust: viol, tuberculi,
Crematoriu.

LIMBAJUL MEU a devenit un
Război.

Mie mi-e frică,
Ție ți-e frică,
Lor le este frică,

Eu
Era istoria, nu
Biografia.

Puterea este în muzeele noastre iar noi o
Lăudăm.

Eu
Este politic, căci eu am fost născută în
Frică și
Moarte,

Ajută-mă să construiesc mândria, nu
Rușinea.

Niciun trup nu este o
Pradă:
Ajută-mă să construiesc mândria, nu

Rușinea.

AM ALERGAT LA RÎU, dar rîul era
Rușine.
Am alergat la

Stînci, dar stîncă era
Frică.

Această piele este o *cellule de*

Crise.

Limbajul meu este un
Gropar.

Mi-am petrecut o bună parte din
Viață murind pentru
Alții,

Mi-am petrecut o bună parte din
Viață temîndu-mă--

Limbajul meu este un
Gropar.

Am repetat frica pînă cînd a
Devenit un
Leitmotiv.

Fiecare silabă a fost un
Exil.

Mă repet. Mă repet.

Eu sînt
Tema.



M. Gălbăn
2004

Gellu DORIAN**Acum**

Acum pot privi moartea ca pe o viață frumoasă,

dar cum poate fi viața frumoasă,
dacă nu le-o povestești celorlalți,
să se bucure de ea și străinii, niște pietre la malul unei mări,
ori nisipuri cernute prin site de mâini nevăzute,
ape însetate pe care nu le bea nimeni,

nu le pot spune nimic despre viața mea,
un trecut care începe pe buzele țuguiate pe paharul cu lapte,
în mînuțe care strîngeau cocoloașe de pîine
pe care le îndesau în burta păpușilor,
vorbele lor, buchete de flori uscate,
aruncate pe ape,

niciun răspuns,
nici cea ma mică adeiere de vorbă pe la urechile mele
în a căror pîlnie lumea a turnat toate durerile ei
care îmi atîrnă peste inimă
ca niște franjuri de carne în măcelăriile în care
nu intră niciodată îngerii,

cînd se vor întoarce, risipitori,
le voi tăia vițelul cel gras
din cei o mie de viței care au păscut de atunci
pajiștea imensă dintre noi,

sper și eu,
cocoțat pe un maldăr de sticle prin care
șuieră vîntul...

Cînd sunt fericit

Cînd sunt fericit e ca și cum toată viața mea ar fi fost așa,
toți din jurul meu par a fi trăit o viață fericită,
la mesele lor e liniște,

peste frunțile lor Dumnezeu așterne cerul senin,
prin cer nu se vede nimic,
iar cînd nu e nimic prin cer,
nimic pare a fi și pe pămînt,
și atunci eu sunt fericit,
beau la masa mea vinul meu,
și așa de o mie și încă o mie de ori,
pe cît de mulți sunt în preajma mea,

iar cînd nu e nimeni, iarăși sunt fericit,
atît de fericit încît nu mai pot scoate niciun cuvînt
să nu cumva să-l minii pe Dumnezeu,
singur în cerul în care nu e nimic,
și dacă nu e nimic, atunci poate și el să se odihnească
după o atît de lungă ședere în mine,
care cînd sunt fericit e ca și cum toată viața mea ar fi fost așa,
și el știe că nu a fost chiar așa,
dar nu e trist din această cauză,
pentru că pur și simplu de mult, de tare de mult
n-a mai văzut un om fericit fără niciun motiv,

tac și eu mîlc
ca un vis prins în desfășurare în capul unui mort
desfăcut ca un dovleac în fața porcilor,
nu spun nimic, pentru că dacă Dumnezeu se va înfuria
nu mă va mai lăsa fericit în trupul meu
care după ce se va surpa
va da drumul spre cer unei șuvițe subțiri
care se va adăuga nimicului atît de imens de acolo,

dar pînă atunci
sunt atît de fericit ca și cum toată viața mea de pînă acum
numai așa a fost,
așa cum toți din jurul meu sunt,
fiecare la masa lui fericită de pe care partea cea rea se va
surpa
iar cea bună se va face o șuviță nevăzută
care se va adăuga nimicului atît de imens
spre care toți cei fericiți se îndreaptă
fil-fil ca de la cîrciumă spre casă...

Cămașa

Cămașa nu poate spune o vorbă
despre trupul tău pe care stă lipită,

nici cînd este aruncată în coșul cu rufe,
nici cînd este spălată și stoarsă,
nici cînd stă întinsă pe sîrmă la uscat,
nici măcar cînd este trasă peste trupul femeii care
vine la tine și ale cărei picioare nu te pot excita
decît dacă ies de sub poalele ei,
nici cînd o dai jos de pe sîinii ei,
niciodată,
așa cum gura croitorului poate înnoda o mie de povești
despre ea,
despre nasturii ei,

despre cheutorile ei,
despre ața care nu poate fi altceva decît venele
prin care nu circulă sînge,
uscate ca niște pîrîiașe pe o cîmpie arsă de secetă,

moartă, stă pe trupul tău viu
din care fugi din cînd în cînd,
așa cum fug copiii din preajma mamelor
pentru a se pierde în lume în cămășile care
nu le pot spune nicio vorbă,
placente din care nu se vor naște niciodată,
în care vor muri,
rufe din care se vor face cordele trase în războaiele
din care curg preșurile pline de vorbele nespuse vreodată
peste care tălpile altor trupuri calcă
așa cum în biserici peste umerii încovoiați ai femeilor
se așează apăsător palma lui Dumnezeu,

respirarea ei e respirarea ta ascunsă într-un șifonier
cu alte lucruri moarte
pe care le învii cînd le răstignești pe crucea din tine.

Viața nu este paradisul visat

Viața nu este paradisul visat de sub tălpile îngerilor
pe care-i bănuiești planînd peste umerii tăi,
nici măcar raiul de pe pămînt pe unde oricît ai umbla
nu vei întîlni niciodată vreun înger,

deși de atîtea ori în urechea ta ai simțit o respirație dulce
în preajma căreia ai fi vrut să dormi liniștit,

însă ce nu poți atinge
nu există,
ce există și nu poți atinge nu-ți aparține,

nici infernul nu este tot timpul asemănător cu viața
de deasupra tălpilor tale
cu care strivești vietăți ca de jar
care-ți intră-n sînge
încît oricît ai vrea să dormi pe așternuturile lor de mătase
somnia nu poate fi altceva decît un șarpe care șuieră în
urechea ta
ca un vînt în gura peșterii,
nici iadul de sub pămînt pe care îl găsești tolănit
în coșmarurile tale
nu poate fi asemănat cu viața pe care nu o trăiești,

ceea ce nu trăiești
nu-ți aparține,
iar ceea ce nu-ți aparține există în afara așteptării tale
din care atunci cînd ieși
dispari pentru totdeauna,

viața este de la primul sfîrc cu lapte atins de buzele tale
pînă la ultimul pahar de care te desparți trist
ca de singura ta fericire.

Din cînd în cînd

Din cînd în cînd mi-e dor să scriu poezii frumoase,
dar vine cineva și mă trage de urechi,
aud dintr-odată mii de clopoței de parcă sîinii trase de cai
ar tăia iarna peste care n-am trecut niciodată dîra mea de
sînge
scurșă din inimă prin degetul pe care mi-l taie cu un fir de păr
Dumnezeu,

el știe că eu pot scrie poezii frumoase
nu din cînd în cînd
ci totdeauna,
dar de fiecare dată cînd vreau să mă strecur pe fața de masă
mîinile mele găsesc alte mîini acolo
care la rîndul lor au găsit alte mîini
crescute din alte mîini
ale căror mîini se pierd în umerii nevăzuți ai lui Dumnezeu
care așteaptă de la mine poezia aceea frumoasă
în care să doarmă și el liniștit
cum n-am mai făcut-o din clipa în care sîngele meu
scrie în sîngele meu cu sîngele meu al cărui sînge
e chiar ceața pe care o șterg de pe palimpseste
pînă la ultimul care dă ochiului
poezia pe care din cînd în cînd mi-e dor să o scriu,

mort, să pot învia din ea.

Nu mai aștept nimic

Eu nu mai aștept nimic,
toate răspunsurile au fost la mine,
întrebările, toate, la ei –

cînd mi s-au pus întrebări,
de-am răspuns, parcă nu acelea au fost răspunsurile așteptate,
păreau palme de mujic pe obraz de prinț,
păreau cioburi dintr-un vas antic
pe care niciun arheolog nu le putea aduna într-un puzzle,
în locurile rămase goale puneau cîte o literă
scrisă cu sîngele meu ieșit pe obraz ca o femeie de țară la
poartă
cînd trec nunțile și înmormîntările spre biserică,

de cînd sîngele meu s-a terminat de scris,
alte întrebări nu s-au mai pus,
deși mii și mii de răspunsuri stau ascunse în mine
ca într-un mormînt în care vor găsi niște oase
adunate într-o lădiță pe lîngă alte oase ale altor oase
care nu mai pot fi ale mele –

ce să mai aștept în acest han prin care lumea trece prin mine
și nu mă vede,
știu mai bine decît ei că în afara așteptării nu mai e nimic –
dacă ar fi întreat,
poate ar fi aflat cele cîteva lucruri esențiale pe care le-am
ascuns în mine

ca pe niște comori menite să mă țină în viață,
așa cum face orișice om care știe că nu poate pune totul pe masă,
inima, sufletul, cuvintele care l-ar dezgoli
ca toamna copacii de frunze în locul cărora
vin ciorile, dolii pus timpului,

dar n-au întrebat nimic,
s-au așezat lângă mine, fără să mă vadă acolo,
au băut pahar după pahar,
au mâncat, au vorbit,
de mine nici vorbă să fi fost prin gurile lor harnice
ca niște melițe împrăștiind puzderia,

nimic,
nimic vor afla din ceea ce le-ar fi putut schimba,
dacă nu viața,
măcar ziua aceea mohorâtă ca o cârciumă goală...

De cum m-am născut

De cum m-am născut,
o mină nevăzută a presărat pe umerii mei firimituri de pâine,
pentru îngerii care vor veni și vor rămîne acolo,
pe pervazurile ferestrelor unei case pustii,

cînd pe umerii mei invadeau mii de păsări
în ale căror ciocuri vedeam sfîșiată cămașa
în care se îmbrăca alt om pe care
nici eu nu-l mai recunoscteam,
furios, al nimănui, singur,
vinovat de toate relele lumii,
cineva deschidea ferestrele să iasă pustiul afară din casă,
om ostenit sub cer ca iarba cosită,

acele firimituri nu s-au terminat,
cu cît erau devorate,
cu atît mai multe se cerneau ca zăpezile pe garduri,
mereu deasupra capului se secera un lan de grîu,
zborul era viu,
om trezit din somn după ce a fost alergat toată noaptea
prin lumea cealaltă,
umbre negre fugeau din mine,
se pierdeau fără urmă,
cîrciumile din drumul meu deveneau biserici,
femeile erau paturi în care dormeam,
noptile, zori de zi,
dușmanii, prieteni,
străinii, cunoscuți,
eu deveneam eu cel inexistent
ieșit dintr-o oglindă pe care pînă atunci n-o văzusem,
întors din necunoscut,
la o masă la care nimeni nu risipea nimic,
nici măcar o firimitură care putea fi atît de folositoare
pe cît s-au dovedit a fi cele pe care o mină nevăzută
mi le-a cernut printre degete pe umerii mei –

cuib pentru îngerii.

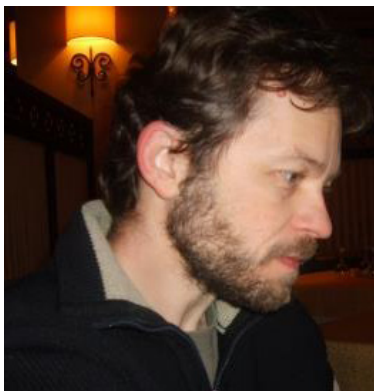
Nu mai pot scrie despre ea

Nici eu nu mai pot scrie despre ea, deși
mîna mea pe hîrtie
mi-a împins sufletul afară prin degetele cu care îi atingeam
firele de păr
ca pe niște fuioare de cînepă puse pe un gard
de după care ochișorii de drac priveau drept în ochii mei
și spuneau:
ba poți scrie despre orice,
însă despre ea nu poți scrie oricum,
asta se poate vedea cu ochiul liber,
numai să nu stai cu ochii lipiți de sticlă
sau de pielea femeii din vis care are părul de mătase prin care
degetele tale se strecoară pînă unde nu este voie
și intri,
e întuneric,
e frig,
e groaznic de frig,
nu poți striga,
nu poți face nimic mai mult decît să te risipești
pînă cînd vin zorii de zi ca niște copii care sparg geamurile
de după care ieși,
zburzi prin oraș, prin vitrine, prin cîrciumi,
fără să știi că nu mai ești tu,
ci celălalt pe care l-ai crezut îngropat în oglindă
ca în inima ta sănătoasă
inima ta bolnavă,
ca în trupul tău de copil
toate trupurile de mai tîrziu pe care le-ai terfelit cum ți-a venit
la îndemînă
pînă acum cînd îl scoți pe ultimul din casă
și-l arunci la groapa de gunoi
în care boschetarii îl caută și-l plimbă iarăși prin oraș
nou-nouț, plin de pete, de resturi menajere,
de zaț de cafea și scrum de țigară,
de vrejuri uscate de flori și pungii de plastic,
mirosind așa cum miros orașele murdare prin care
nu trec niciodată milionarii,
gata să devină ruină ca toate orașele antice
prin care numai milionarii își permit să se plimbe,

ba poți, vezi că poți să scrii despre ea
cu mîna încrucișată cu mîna
pe pieptul tău ca o față de masă ce nu mai rîde
cu gura nimănui,
la care nu mai stă nimeni,
de la care toți se ridică și pleacă,
o scutură pînă cînd nici cea mai mică firimitură din tine
nu mai rămîne în gușa păsărilor care te fură din zbor
ca țiganul din batista unei babe ultimul bănuț
păstrat pentru luminare,

după care arunci batista pe țambal
și cerul devine surd.

Bogdan HANU



Proteu în infern

nu încetam a ne spune
ca și cum o mare îndoială ar fi ros vorbele și ele trebuiau repetate
iată ce fac nevoile omului fix din unul și același om
un altul ce nu-l mai recunoaște pe cel dinainte
să nu exagerăm totuși
mare parte a oboselii se trage din obișnuința de a exagera
„nu te cheltui într-atât încît să ațipești la trecerea străzii”

e fetișul celor cu profesii liberale și creative:
se simt mereu împresurați de forțe de ordine care îi agresează
din senin
așa ceva sugerează un subconștient inundat de dezordine
(sfidare, fii tu aura ei, mă tem pentru siguranța ruinelor
o ruină nebîntuită e rutină!)

se pare că este nevoie de periodica eliberare
a excesului de secreții în încercarea de a forța asocieri și
încrucișări
între entități incompatibile
prestigiul lor colosal o spune cel mai bine
prestigiul un arbore aproape genealogic nespun de rămuros
îmțesat de indicatoare
spre ceea ce ar trebui să fie îngîndurate capete de nori
și nu-i decît promiscuitatea unei săli de așteptare
văzută de jos prin tavanul transparent însîngerat
la fel și visele au luat deja chipul unor pelerinaje brutale
presărate cu leștii incontolabil al obscenităților
ay ay maeștri în călduri liberale profesii
chemăți și nechemăți veniți pre nume să le semene
erotomanul civilizator - limba ca o cravată atîrnînd în lungul
anteriului descusut
cum strălucește ea la atingerea plexului solar
cum amortește mistuit în gotic extaz
instalatorul ocular - gesturi afinate reverențe lichide
specie de scamator vicios de condotier infrangibil
cu susurul fricii în oase

și aceleași priviri înmănunchind fascicule de gheață
spune „vremea topirii e la cîteva dioptrii”
biet cerc de creștere e orizontul vom sări peste el
laptopitecul însuși - un alt fel de primat al esteticului
poate și trăgătorul de elită cu ochiul de sticlă ținut peste noapte
într-o casetă
cine știe
protestul lor un dialect polifonic vai cît de asemănător
unui candelabru spectral și distant luminînd departe
prin arhivele secrete pe lingă care nebăgați în seamă
conchistadori milogi flanează în derivă printre terminale
și trec cu hainele brumate de îndoieli avare
nici vorbă de temperaturi scăzute peste tot doar amprente de
cauze pierdute
cum traversează de la carne către oase
fosforescente constelații seminale dureroase
...dar să n-o mai lungim
un cec în alb, respectul nostru - experiența lor, simpatică
cerneală

undeva noi care ne-am adăpat la graalul singurătății
ne-am despletit prin deltele ei
și ne-am lăsat năpădiți de buruienii ei
tăiem acum cîta frunză și iarbă la ciini
obligîndu-i parcă să-și mărturisească o iluzorie vocație vegană
adăpostind la repezeală boli
ajunși full-time umile nemișcate cochilii de melc pentru boli
rușinoase
zăvorîte fie-le numele!
adulmecînd din cochilii trena prestigiului colosal
umbra sa acoperind scene publice și dimineți
dispărute la oră fixă

alt fel de amintiri pergamente ilizibile trupurile
scuturate de o mare discontinuitate o împletitură de crevase
nervurile unui regn care se trezește
și unii și alții același nisip vînturat dintr-o parte într-alta a
clepsidrei
și unii și alții cu nimic mai prejos decît
un Proteu neatins de rutină în infernul schelăriei sale
de rugină plină silabisind
urcînd și coborînd într-o gramatică divină

am avut-o și eu atunci
privegheat de cuvinte lipit de cerul gurii
ca îngenuncheat într-un uter anonim
viziunea resemnării plutind precum Ofelia printre pești morți
pe ape
o, burțile lor răsucite spre soare
o, ce de răspunsuri sclipitoare

(18 septembrie 2016)

Întrebă oasele

înfășurat în nesfârșit halatul de salahor al singurătății
ieșit din împrejurimi din tranșee ca să se vindece
dezertor al fostelor piețe de desfacere
astăzi doar curator al ruinelor al muzeelor de istorie
în stare și mărime naturală
noua cetățenie a marilor uzine puse cu botul pe labe
ieșit pe străzi a dat de lucru nostalgiei până la os
și foarte puțin minții
mereu în altă parte cu timpul stînd prost
recunoscînd alte semne decît cele de circulație
cu toată autoritatea lor țepăună
de prisos
înmărmurite la vederea semafoarelor nimeni altele decît
oasele
doar oasele vor rămîne
i-ar lua mult să le ajungă din urmă
oprit în dreptul vechilor blocuri
studiază ca un numismat în asfințit
dar cu privire de geniu cîntărind o mină ce trebuie
dezamorsată
lumina adunată în curți lunatice sporind în inele de
creștere
odată cu orele alăturate ca ochiurile într-o plasă de sîrmă

țintă piept doborîtă de vînt
zîmbetul consternat al celui căruia nu-i vine a crede
c-a înțeles prea devreme
cum ochii lui vor lucra mereu iglițe robace la horbota
uitării
rozasă în asfințit
zîmbetul își face loc printre firele ei
dar ce zăngănit de lanțuri clinchet de oase acolo
dedesubt?

captivitate în rafale a speciilor monitorizate prin
rezervații
un altfel de viitor întrezărit prin gurile *emergency exit*
le vom ține deschise
vom amîna o vreme otrăvurile prescrise
pentru ca memoria să se curețe
de ce nu și inimile săculețele trebuie periodic scuturate
după atîtea băți

din cînd în cînd trebuie
văruite odăile golite vintrele suspendate grădinile
anulate alagerile
somnul ADN-ului naște DNA
otrăvurile o știu cel mai bine

sub tălpi lumea se va așterne neobosit nici dură nici
aspră
supărător de înaltă uneori poate
pe unde s-au îngropat amintiri în exces
precum aici așa și pe dincolo
desigur e liniștea, bastonul alb povestind mai departe
gradul zero al traducerii, o vedenie în fond
deschide ochii cum ar apăsa buricele degetelor cetluind
buzele
singur limbaj ținîndu-se pe picioarele unui singur nume
o erezie axiomatică, o vedenie cu față umană fără
trăsături
o vedenie totuși
s-o urmărești pînă-n inima ei
dacă prinzi erupția albului scăpăratul iernii într-o mină
de cărbune
ai ajuns, nu și bine ai venit!

se abandonează fundamentele se migrează spre
mansarde
surpriză sau aproape că nu mai contează, *hic sunt soricis*
apoi se coboară din nou spre rădăcini spre poale
apuse genuri, pastorale
întrebă oasele
au luat calea măreției s-au scufundat
întrebă cîinii care trec cum un orb și-ar mîna amprente
migratoare
peste un puzzle de creștete iluminate public
cum norii în destrămare
întrebă cîinii denunțați ca fiind lupi
norii denunțați a fi amprente degetelor de orbi
sau aburul respirației lupilor
chipurile de lupi stelari din spatele norilor

încolțește în ochi umbra prelungă ivită dintr-o ereditate
neclară
întrezărită prin piele o alunecare a cărnii prin carne hăt
dincolo de carne departe
e vis pe moarte
răsucire a bancului de plancton în apropierea cetaceului

în idiomul său viețuiește și se pierde omul
idiomul va fi fiind omul
aceeași torpoarea interstițiilor
așezare resemnată matricea poveștii ca-n raclă strigoii
totemic întunericul jur-împrejmuint face lunii plinul
peste aceleași triburi de clasici utilizatori în viață
și avangardiști trecuți la drepti, în față
același trup, o catedrală cît un fluture privit de sus
țintuit în aripi-vitralii

o catedrală, totuși, unde acizii, grașii, din cap pîn' la
picioare
singuri, par a-i fi rămas enoriașii
cîndva pe cînd elice de oase de la pămînt s-o ridica
nici măcar el n-ar zice altceva
decît ceea ce și marele nostru contemporan, Soarele
(ușoară fie-i contemporaneitatea)
ca un papagal sastisit pălit de albeață
repetă zid după zid de dimineată
acel ceva, un imperativ, în fond,
mult timp luat drept diagnostic:
NIMIC NOU SUB MINE!

(18 septembrie 2016)

Masivă și rece

oboseala ajută la urcat, uneltele se țin mereu în pod
lacunele și rugina, mîntuirea și calea
scurtează drumurile le toarnă în forma precisă a uitării
altfel din buzunarele somnului ar răzbate doar zornăitul
de schelete
singura zestre
vise putrezite de mult

la început e luată drept o rudă îndepărtată a memoriei,
la sfîrșit e oglinda ei în care vezi cum te apropii
atît de obosit încît orice oprire devine cu necesitate
fatală
te lepezi de oboseală, te lepezi de memorie
o memorie rămuroasă, despletită-n ecouri, o deltă
atîrnată de ziduri
viitura detaliilor
cusută sau sudată cu țigări
șiruri de punți înlănțuite în lung de zile

o oboseală masivă și rece, parol domnule,
cu ceva de mausoleu, de previziune a morții
cum despică ea creștetul unei după amiezi toride
și lîncezeala verticală a pereților, domnule,
uite, rămășag pun pe gura matală, căscată cu tot cu
rămășigele dintre dinți
cum mă vezi, pribeag cu mîinile la spate, cu inima
pierdută în balans
vocea lăsînd dîre de melc în aerul de pîslă
cu abia reînnoita rezidență în arhitectura agoniei
palid ca limba lunii, cu aerul ei de explorator stupefiat,
scociorînd prin mansarde fanate ca-n măsele stricate
și-n mers cu ceva din melancolia turnurilor izbite de ape

(18 septembrie 2016)

Eternet

visez mult mai departe de cinismul de gringo cu trecut
de barbar
al lu' Coande
chiar așa, cu majusculă, precum numele Domnului,
deși, literatura, ca și viața, se trece subunitar, prin
subsoluri,
din volbura stricăciunilor, coroană de rămășițe,
visez la o literatură scrisă de cîini, de maidanezi,
o literatură în carne și oase,
obligatorie în bibliografia hingherilor,
o literatură care să lepede, la sfîrșit,
în biografia lor ca-ntr-o baltă de sînge, niște analfabeți ai
sîngelui
(INML va fi recunoscător)

sînt o singurătate obscură și, ca orice singurătate obscură,
mă clatin,
caut, împleticindu-mă, cîini, parapeți liziere constelații de
cîini,
să mă scoată dincolo
strada e însă pepinieră de hingheri
îi caut și cîinii țipenie, hingherii ciorchine
așa o stradă mai tîrziu, așa cîteva străzi mai tîrziu,
așa împărății după împărății, pînă în zariștea ultimei,
vertebre risipite în clarul unei morți tîrzii, pentru care s-a
insistat în cor
nicio voce în schimbare,
doar o moarte lăsată ca o carte, pe-o parte, dechisă de vînt
și printre rînduri, o altă sintaxă, umbre de nori ca urme
de cîini
umbre în trombă, scrișnind pe pietrișul aleilor
simandicoase

visez la o rețea eterică,
o literatură care să facă din fiecare oraș o pagină de eternet,
i-aș putea fi, devotat ca un cerber, servitul server
visez la o lume mai mică, abia pîlpîind, o constelație
pentru care astrologii exploratorii vor trebui să se nască
din nou

(18 septembrie 2016)

Convalescent, cu fața umană la perete

convalescent vorbind prin somn
pentru ca măcar unul să rămână treaz
ținându-mă încă de partea asta departe de faptele
aproprate
născute nu făcute încă
convalescent cum soarele în coborișul său de arpentor
celest
de Michelangelo autist mișcându-se pe boltă
prin site și cheaguri încâlcite să-și cearnă în falsete
epopea destrămării
în tăcută neodihnă
însăilez și eu cronică gigantică a urcării cîinilor la cer
de lîngă noi pe căi atît de depărtate nouă o geografie fără
stăpîni și sațiu

doar despre viață vorbesc
ca și cum doar despre ea ar fi vorba
o fac pînă ce prinde un luciul straniu
de viață care n-a fost pe placul lumii
acuzată că pune botnițe surdine face adică literatură sub
acoperire
cum își dezvelește babuinul colții departe de leu
cu o candoare care împarte cu vanitatea nu tocmai
îndepărtatei sale rude
doar o contemporaneitate la plic pulverulentă fără mod
de administrare
o aluzie poate la un alt fel de primat al esteticului
nici pe placul literaturii nu i-a fost dat să fie
lipsește ceva aici în această mică provincie metafizică
iar amintirea lui luminează poate prea tare

cînd pietrificată de melancolie
tăcere în cădere liberă nimic mai mult
viața se duce la fund
cercurile lăsate deasupra ar putea fi literatură
sau cu totul altceva
poate aureolele unor sfinți topiți unul într-altul
cum matrioștele mai mici în matrioșka maxima?

cîndva s-a plîns mult
praful nu pare să-și amintească nimic
despre mările rezemate aici
în peștera cea de toate zilele îmi vîr capul și șoptesc:
e doar acomodare cu aerul tare, asimilație, anabolism
mistic.
un proces, domnilor? un ritual, robilor?

(18 septembrie 2016)

Terra Firma

limbă de șarpe strecurată între un cuvînt și altul
o mare îndoială

ca prin urechile acului
anotimp după anotimp viața trece
prin ochii cîinelui
înghițită cu noduri
de mărimea unei zile
deschise și închise în ochi de cîine

pentru restul s-a inventat abisul
neobosite arme vor lumina
vor încerca să-l scurme să-l deștelenească
în manieră quasi strămoșească
pînă-l vor face să vorbească
lăudat fie-i glasul

(2 octombrie 2016)



La gară, 1999

Dan CULCER

**Pe marginea unui roman neterminat.
Odesa de Radu Mareș**

*„fără o apăsătoare dimensiune politică,
romanul ar fi o simplă frivolitate”*

Radu Mareș

Există șanse ca romanul neterminat al lui Radu Mareș să se adauge neșanselor tragice care au lovit literatura română din timp în timp. După întârzierea apariției *Țiganiadei* lui Ioan Budai-Deleanu, a prozelor lui Ion D. Sîrbu (ambele opere având măcar norocul de a fi fost finalizate de autor), *Odesa* rămâne o operă schilodită de moartea autorului, dar în care noi simțim capodopera și credem că orice cititor, neprofesionist sau profesionist, va trăi un sentiment asemănător.

Va fi probabil greu să fie reconstituite, în completarea fișierului word care stă la baza acestei publicări, intențiile care subîntindeau proiectul autorului, după manuscrisele cu note de mână, greu lizibile chiar și pentru cei care eram obișnuiți cu scriitura crispată, zgâriată a prozatorului, din cărțile poștale pe care ni le trimitea uneori. Mailurile care s-au adunat în anii din urmă sunt ușor de reprodus și poate unele merită chiar să fie publicate, în orice caz păstrate, imprimare pentru arhiva scriitorului.

Perspectivile narative adoptate de autor în textul ce se publică acum sunt multiple. Segmentul (*Raport A*) este realizat din perspectiva personajului „Piticul”, un tânăr care trece peste Nistru, clandestin, din URSS în România, venind din Odesa, după ce omorâse un om, înainte de ultimatumul sovietic care a dus la cedarea Basarabiei. Fragmentul se încheie cu plecarea precipitată, dintr-o mică localitate de graniță, a personajelor, Colonelul, un bătrân misterios, directorul Obadă, Maricuța, Piticul, Vasilică, copii dintr-un orfelinat, fiecare cu experiența proprie, sub presiunea alarmei: „Vin rușii!”, adică în zilele dintre 26 și 28 iunie 1940. Scena memorabilă este saltul unui parașutist sovietic care ucide din reflex în cădere și este ucis în apărare de Colonel.

(Pentru contextul istoric

<http://www.george-damian.ro/de-ce-a-fost-cedata-basarabia-la-28-iunie-1940-4765.html>)

Segmentul (*Anexa I*) este o fișă de dosar dedicat lui X, personaj misterios aparținând unui serviciu secret românesc, a cărui prezență discretă este semnalată în împrejurări istorice esențiale pentru istoria României.

Segmentul 7 (o scenă din unghiul naratorului omniscient) ne transpune dincolo de Prut, într-o localitate de munte din nordul Moldovei. Prăvăliașul, crâșmarul Poleacu, le distribuie gratuit bomboane copiilor orfani, ajunși la adăpost după o lungă călătorie/rătăcire spre Apus.

Segmentele 8, 9 reconstituie momentul sosirii grupului de orfani la adăpost, într-o casă abandonată, în apropierea unui azil de bătrâni, ai cărui locatari organizează o „rezistență armată” împotriva invaziei de la Răsărit.

Segmentul 10 se bazează pe însemnările secrete, codificate, ale Maricuței într-un caiet, un fel de cronică a evenimentelor locale, în care sunt implicați bătrânii.

Din segmentele 11-12, a apărut în *România literară* un fragment, pe când Radu Mareș trăia, sub titlul *Scrisoare de dragoste*. E vorba de descrierea drumului spre Est al unei cercetătoare tinere, plecată singură, cu salvconduțe puternice, pentru a se alătura grupurilor organizate de Dimitrie Gusti, prin Anton Golopenția, pentru studierea localităților românești din Transnistria, după izbucnirea Războiului de reîntregire, adică după 22 iunie 1941. Ajunsă după rătăcirii periculoase în preajma Odesei, cade în mâna unor probabili „partizani” ascunși în catacombele calcaroase de sub orașul portuar și este salvată din întâmplare. Puternice sunt scenele pustiirii după retragerea sovietică.

Segmentul 13 se petrece la Statul Major al armatei române, după teribilele jefte umane pentru cucerirea Odesei și personajul martor este Șova Augustin, aghiotantul generalului Macici. O scenă în care militarii raportează generalului starea armatei și zonei.

(Context istoric:

<http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.fr/2012/11/cucerirea-odesei-al-doilea-razboi.html>

http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/ce-trebuia-cucerit-odesa-armata-rom-n)

Segmentul final 14 se petrece tot la Odesa, în clădirea rechiziționată pentru Comandamentul militar român. Ea va cădea pradă exploziei organizate poate de armata sovietică înainte de retragere sau de rezistența civilă locală, care a minat clădirea atât de bine încât experții geniști nu au reușit să depisteze explozibilul. Au pierit în explozie militari de frunte ai armatei române, consecințele fiind o represiune teribilă, atingând populația civilă care a fost solicitată să deconspire autorii, dar nu o putea face. Suntem în preajma zilei de 22 octombrie 1941. Se face aluzie la sosirea unui personaj bizar, trimis de Mareșalul Antonescu, Gherman Pântea, devenit Primar al orașului Odesa, despre a cărui biografie aflăm date istorice reale, sub semnătura lui Igor Cașu (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/cum-un-maresal-sovietic-l-a-salvat-de-la-moarte-pe-primarul-roman-al-odessei-1941#disqus_thread).

Cu câteva luni înaintea dispariției sale, după ce ne văzusem la Cluj în compania unor prieteni comuni, Radu Mareș ne-a trimis, lui Ioan Mușlea și mie, spre lectură, peste o sută de pagini din romanul la care lucra. Nu știu care ar fi fost titlul definitiv. Tema războiului din Răsărit, atacată dintr-o perspectivă neobișnuită în raport cu literatura română postbelică, este pasionantă. Și Radu Mareș a avut curajul să încalce barierele ideologice și politice așezate înainte și după 1989, de cenzorii partidului comunist și de re-cenzorii Restaurației și „corectitudinii”

politice. Firește, e vorba de un prim nivel de lectură. Dar romanul lui Radu Mareș nu este doar un roman despre politica înaltă și istoria înaltă, cum a fost *Delirul* lui Marin Preda. E un roman despre oameni striviți de politică și istorie. Despre oameni care se apără și se revoltă, natural. Am trimis, Ioan Mușlea și cu mine, ca vechi prieteni ai scriitorului și colegului de generație, firește rezervând drepturile de proprietate ale moștenitorilor care se vor manifesta cândva, fragmentul coerent pe care l-am primit, spre publicare la *Vatra*, revista la care Mareș a colaborat.

O operă inedită, din păcate nedefinitivă de autorul care a fost luat de boală și moarte dintre noi, prea devreme desigur.

Cred că soluția cea mai bună pentru valorificarea postumă a operei ar fi crearea unui *fond Radu Mareș* la Cluj, oraș de care l-a legat definitiv studenția și cariera profesională, la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca. Acest fond de manuscrise și de cărți ar completa fondul depus de Radu Mareș la Filiala locală a Arhivelor Naționale, în condițiile vitrege ale evacuării intempestive din sediul său, al Editurii Dacia, al cărei director a fost scriitorul după 1989.

Cum scrie Adrian Dinu Rachieru, într-un recent număr al *Observatorului cultural*: „*Când ne vom întoarce* (apăruit la Editura Limes, în 2010) rămîne marele său roman, întâmpinat elogios și premiat de Uniunea Scriitorilor; un «roman periculos», aprecia însuși autorul (în perioada elaborării), devenit «lovitura vieții» în ochii admiratorilor, cerînd vocal o repoziționare a prozatorului

în clasamentele noastre, vai, atît de fluctuante. [...] Om cultivat, de un rafinament intelectual incontestabil, scriitor calofil, neînregimentat, pozînd într-un «bătrîn ursuz», pisălog, cîrcotaș etc., Radu Mareș acuza, precum puțini, drogul scrisului. [...] Cu alt prilej, vorbind despre romanul politic, făcea o remarcă de reținut: fără o apăsătoare dimensiune politică, romanul ar fi o simplă frivolitate. Or, *Cînd ne vom întoarce* trebuie citit și în această cheie, aparent estompată, provocînd «revelația unei cărți mari», cum se entuziasma «un cititor fericit» (Doina Cernica)».

Credem că *Odesa* ar fi marcat o treaptă superioară după *Cînd ne vom întoarce*. O lectură în 10 puncte a *Pavilionului canceroșilor* de Alexandr Soljenițan, publicată de Radu Mareș (vezi

<http://asymetria-anticariat.blogspot.fr/2009/08/radu-mares-zece-insemnari-despre.html>) dă poate o cheie pentru proiectul de roman istoric și politic la care se gândea Radu Mareș, în care ficțiunea și istoria reală se suprapun, personajele inventate și cele reale colaborează pentru a construi ficțiunea romanească superioară.

De aceea am scris că nu trebuie să ne văcărim la plecarea lui Radu Mareș. Știam că scriitorul a înălțat un semn important pentru viitorime, o troiță la răscrucea de acum a literaturii române, după ce temeliile acesteia au fost zdruncinate, în parte desigur, de comunismul idiotilor, de cruzimea inamicilor colonialiști și de trădarea colaboraționiștilor. Radu Mareș lucra deja la re consolidarea temeliilor prozei române în linia ei organică iar cei ce vin au de unde porni de-acum încolo.



Campania din Rusia. 1941-1942.

Infanteria română intrând în Odesa - 1942.

© Arhiva Dan Culcer, Foto M.St.Major

Radu MAREȘ

ODESA

Roman [neterminat]

(inedit, primit de la autor de prietenii săi, Ioan Mușlea și Dan Culcer, spre lectură și comentarii)

Odesa

(Raport A)

1

Pândeam întins pe burtă în iarbă când mi-am dat seama că și în Odesa mai știam o casă unde noaptea nu se aprinde niciodată lumina. Aceea avea porți grele de metal, gard zidit de trei metri cu sârmă ghimpată deasupra și-mi făcusem o singură dată curaj să mă cațăr pe stâlpul de la electrică să văd ce e înăuntru. Așa cum bănuiam, dincolo de gard era beznă și nicio mișcare. Aici însă porțița la uliță putea s-o sară și un copil, iar broasca ușii de la intrare părea a fi din cele care pot fi descuiate și cu acul de păr. Toate erau de altfel la vedere, casa cu prea multe ferestre la care nu se vedea niciodată lumină, fără femeie și fără câine de pază, dar și fără pisici și m-am gândit odată că sigur și fără șoareci. Stupii din fundul curții cu viața lor concentrată ocupau prea puțin din acest vid peste care asfințea luna și ardea soarele, un teren plat și izolat de la marginea târgului unde nu se va clinti niciodată nimic. Începea să scadă arșița în acea după-amiază iar automobilul Colonelului lipsea. Cred că mai ales aceste absențe adăugate mă atrăgeau magnetic acolo și veneam ca la o întâlnire obligatorie.

Câteva tufe țepoase de lemnul câinelui, chiar sub gardul terenului nostru de sport, și iarba necosită prin care mă târâsem mă protejau în caz că s-ar fi ivit cineva. Trecând agale pe uliță, ca și cum aș fi fost la plimbare, verificasem înainte cu atenție: după scândurile date cu dohot gros nu erai vizibil din curtea vecină. Nu era posibil, ar fi trebuit să vină cineva la un metru sau și mai puțin și să privească din partea opusă, exact ca mine, cu nasul lipit de crăpătura dintre scânduri. Greu era doar să te furișezi până acolo, să-ți ocupi locul. După aceea, puteai sta oricât, nu-ți avea nimeni grija. De câteva ori, culcat pe burtă și



mestecând plictisit o frunzuliță amăruie de cimbrisor copt la soare, m-a furat somnul. Mă trezeam alteori vorbind singur sau mă jucam în imaginație cu marea, visam cu ochii deschiși malul mării din partea unde se sfârșesc docurile iar apa are pete scânteietoare de ulei care parcă scot pe val mici flăcărui albastre. Și e ciudat: tocmai locul de care ai fugit ca de dracu' îți dă, când ți-l amintești, sentimentul tânguitor pe care nu-l vei putea nicicând descrie ca să-l înțeleagă și altcineva. Mă mai gândeam altădată, venindu-mi în fire, că ar trebui să mă rușinez de aceste jocuri pentru cei mici. Pentru că aveam 12 ani împliniți și știam tot atât cât apucă să învețe un om normal într-o sută de ani.

Abandonasem de câțiva timp poarta de fier dinspre ulița mare, după ce mă găsisem acolo directorul, domnul Obadă. Era într-o zi la amiază, răsunau bufniturile mingii pe terenul de sport iar eu, dincoace, singur, căscam gura la harabalele încărcate din care se descărcau coșuri în piață, la câțiva pași. Directorul, pe care m-am prefăcut că nu l-am auzit apropiindu-se, mi-a pus mâna stângă pe cap – în dreapta fiind mâneca goală a cămășii, înnodată la mijloc – și am fost sigur că știe ce înseamnă pentru un copil să stea la gard, singur. N-aveam nevoie de mila nimănui dar nici nu cred că el simțea vreo milă pentru vreunul

din sufletele celor din orfelinat. Știam doar atât: că de departe, stă cu ochii pe mine, e ca un vânător care încă amână. Toți militarii din lumea asta sau foștii militari, pe care-i recunoști imediat, vorbesc la fel, mai ales cu inferiorii în grad cum era pentru el un copil. Voce uscată și o economie de sunete care să nu zgârie.

– Îți place în România, *hlopeț*? s-a interesat el și mi-a răsucit capul cu stânga spre el, ca pe un capac, pentru a mă putea privi în ochi.

Deși vorbeam încă rău, îmi găseam greu cuvintele, și nu totdeauna pe cele care se potrivesc, știam atâta românește cât să înțeleg asemenea întrebări, dar din primul impuls am gândit răspunsul rusește înainte de a realiza că e la fel în amândouă limbile.

– Da, am spus scurt, iar el și-a retras mâna.

A mai stat lângă mine, tăcut, câteva clipe, clătinând din cap sau făcând semn cu brațul la saluturile trecătorilor. Nu mai era nimic de adăugat și cred că el hotărâse asta, tot militărește, iar eu l-am imitat pentru că îmi făcea plăcere. Dar ce înseamnă să-ți placă ceva la un om?

Prima mângâiere din viață pe țeasta tunsă la zero venind din partea unui fost militar, aspru ca șmirghelul și cu care nu îndrăznea nimeni să glumească era ceva foarte ciudat și m-a făcut să mă zbârlesc. Un bărbat uscat și ciung, neînstare de slăbiciuni. Întrebarea era și ea ciudată, una la care nu mă așteptam și încă nimeni nu mi-o adresase.

Grănicerii insistaseră din prima clipă să le spun dacă știu persoane care trec arme, sau altceva decât arme, dincoace de Nistru. Nu știam, curiozitatea lor mi se părea prostescă. Cine se întovărășește cu un copil ca să trambaleze arme? În Rusia, dincolo, erai împușcat pe loc și pentru un pistol ruginit cu butoiuș. Venise acolo, la postul de pază de la graniță, pentru mine, în afară de traducător, și un civil care nu scotea o vorbă, mulțumindu-se doar să asculte, însă cine cunoaște lumea din port, care-i o probă de foc pentru neproști, își dă seama imediat cu cine are de a face. Asta a fost la început, câteva zile după ce m-am predat. N-aveam absolut nimic de ascuns care să-i intereseze, în tot cazul nimic în legătură cu armele și cu cei care le aduc în România, dar nu părea nimeni dispus să mă creadă. De ce fugisem atunci din Rusia? Mereu asta voiau ei să știe. Am răspuns la fel de zeci de ori, cu toate că din alte întrebări reieșea că nu mă cred în stare s-o fi făcut singur. Dacă cumva fusesem cu mai mulți, de care, eventual, mă rătăcisem, cine erau aceștia? Cine ne trimisese? Unde trebuia să

ajung? La ce adresă? În ce direcție aș fi luat-o, dacă le scăpam printre degete? Era încă una din prostiile care se strecoară anume în orice interogatoriu, numai că nu erau pentru mine astfel de viclenii de doi bani. La un moment dat, civilul tăcut dispăru, proba cea grea trecuse, așadar, cu bine.

La poliție, după aceea, luaseră totul de la cap, adăugându-se un singur lucru nou: dacă sunt prost sau fac pe prostul... Aveam mai mult de zece ani de școală a vieții la Odesa, în mahalaua Moldovanka, unde și pentru mai puțin te alegi cu gâtul tăiat ca un pui de găină dar și unde se vorbesc toate limbile pământului. Acolo învățasem și alte cuvinte românești pe lângă pulă și pizdă, acum începeam să înțeleg destul de bine ce se vorbește, dar asta rămânea deocamdată secretul meu. Contam pe oboseală, auzisem regula asta de la niște vagabonzi coborâți la mare din Caucaz și mi-am amintit acum. Numai cine e de oțel nu obosește și nu abandonează. Or, eu sunt de oțel, spre deosebire de toți cei din jur. *Stali*.

Când am ajuns, în cele din urmă, aici, la orfelinat, pe director nu-l interesase decât să nu am păduchi. Un copil fugit de la ruși trebuie neapărat să aibă măcar râie sau tebece și să scuie sânge, asta o repetau toți. Cu domnul Obadă erai însă obligat să te înțelegi fără întârziere și, cu toate că nu era doctor, se lămurise pe loc ce e cu mine și m-a lăsat în pace. Mă urmărea totuși, de asta îmi dădeam seama atunci când îi întâlneam privirea atentă de vânător care te-a prins în cătarea puștii. Era însă imposibil să ghicești ce vrea să mai afle. Fusesem de altfel dezbrăcat și controlat medical amănunțit de ceilalți, înainte, dar mi-am dat seama că nu plămânii mei îi interesează, ci dacă nu cumva sunt tăiat împrejur. Am râs, în sinea mea. Asta orice copil o știe că nu poate fi ținut secret, de când își scoate prima oară hainele ca să sară în apă, la înot. N-avusesem niciodată păduchi, dar m-au tuns. E slab, l-am auzit pe un doctor, dar fără semne de rahitism. Nu tușeam, aveam ochi sănătoși și auz muzical. Nu păream prost. M-au expediat la duș, cu un calup de săpun și ștergar.

Nu exista nici un motiv care să mă ție aici cu forța și de câte ori îi întâlneam directorului privirea găseam confirmarea în licărul ei rece: știa. Însă din ce visasem să fac cândva nimic nu se regăsea în viața mea la orfelinat, unde mă sileam doar să nu atrag atenția, să rămân invizibil, care e altă regulă învățată în port, și așteptam ca într-o gară unde niciodată nu va sosi vreun tren. Și totuși puteam fugi oricând, nu doar noaptea după ce lumea doarme și se ajunge în câmp cel mult în jumătate de oră. Numai că nici să fug nu

doream iar el de asemenea știa asta, fără să mă mai descoase ca grănicerii. Asta, până s-a ivit Colonelul.

A fost într-o zi de lucru, la amiază. Cred că în mai.

Ca în orice piață din lume, și acolo cea mai mare gălăgie era în înghesuiala din zori când se descarcă la tarabe coșurile mari cu legume și pește și vin bidoanele cu lapte proaspăt muls, dar și oale de lut cu smântână dulce. Puțin după asta încep să vină slujnicele la cumpărături și odată cu arșița, spre prânz, piața amorțește, după care, încet-încet, începe să se golească. Cam atunci venisem și eu la locul meu de la poarta curții din față unde îmi plăcea să întărzii, pentru că de acolo se vedeau bine toate. La o căruță, pe care o observam, tocmai încărcată cu ce se strângea de pe tejghea din ce nu s-a vândut, caii erau năvălași. Acea căruță, întoarsă pe loc îngust, agățase și răsturnase nu știu precis ce anume, în înghesuială fiind încă două căruțe care așteptau să poată trece și ele pentru încărcare. S-au auzit câteva voci răgușite amenințând. Încăierarea a izbucnit imediat după asta, deodată cu țipetele ascuțite ale femeilor, în timp ce una din căruțe, probabil cea cu bucluc, a fost dată înapoi și oprită de-a curmezișul uliței. Automobilul a apărut și el tot atunci, silit să se oprească până se face loc și, într-o clipită, a fost o schimbare pe care nu se putea să n-o iei în seamă: dintr-odată, femeile au amuțit, s-a făcut liniște pe toată ulița, nu doar între tarabe, ghemul celor încăierați s-a desfăcut și el, ca prin farmec, cineva s-a năpustit împleticindu-se spre cai și căruța s-a urnit din loc, a tras pe margine. Manevrelor n-aveau nimic neobișnuit. Ciudate, nefirești erau rapiditatea și tăcerea care se lăsase. Ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ca și cum nici n-ar fi existat o poticnire, automobilul descoperit a trecut chiar pe sub nasul meu, ca la defilare, mai departe, iar la volan era bărbatul ras pe cap și ars bine de soare.

Dacă-l vedeai de la distanță, mergând pe jos, așa cum l-am văzut eu într-una din zilele următoare, Colonelul era un moș cu pălărie țărănească de pai și ochelari negri cum au doar orbii. Tocmai pleca la fluturi, cum se șoptea în urma sa, avea plasa de tifon într-o mână și traista din pânză albă în care-și ținea cutiile pe umăr și mersul de militar, spinarea țeapănă iar eu m-am luat tiptil după el, furișându-mă printr-o gaură în gard ochită de mult. Necunoscutul cu ochelarii lui îmi amintise de orbii care cânta la *harmonoșka* pe un scăunel undeva lângă port și era tot o siluetă de care nu-ți poți dezlipi privirea. Cu Colonelul față în față îți reprimai însă impulsul imaginar de a-i arunca o copeică în talgerul de cositor dintre picioare,

pentru că era și o clipă când dacă îi întâlneai ochii prin sticla ochelarilor ceva se citea în ei foarte clar. N-ai ce căuta aici, vezi-ți, copile, de treabă...!

Nu era greu de aflat ce știa toată lumea din târg. Casa Colonelului cu automobilul descoperit, peste care se arunca uneori o prelată, acătării din fundul grădinii și tufele de nalbă de doi metri, fântâna și stupii erau acolo cu mult timp înainte de a fi fost adus eu la orfelinat. Văzusem zeci sau sute de automobile până atunci de toate felurile, apărând cu viteză mare și tăindu-și cale prin mulțimea care sare la o parte tipând sau trecând stingher, în depărtare, pe un drum de stepă și lăsând în urmă nori uriași de praf galben și nu mă minunam ca țărăncile care vând cireșe în piață. Mulți nu credeau că are 72 de ani împliniți, cum se vorbea despre el, eu însă învățasem că există bărbați în putere și la peste o sută de ani. Adevărul e că nici eu nu știu prea bine de ce mă apropiasem de celălalt gard al curții, din capătul terenului de sport, și de ce mi-am lipit nasul de crăpătura dintre scânduri.

Eram în ascunzișul meu din iarbă când am recunoscut zgomotul motorului, peste puțin Colonelul cobora să-și deschidă porțile. Asta se întâmpla în ziua când nu-și luase nici pălăria, nici ochelarii, umbla cu țeasta rasă, părliță, maronie și strălucind de sudoare și, după ce și-a scos și cămașa, se vedea că are o piele tăbăcită, ca a hamalilor, și pe spinare și pe piept. Nu-și arăta vârsta însă nici de aproape. Directorului nostru, Colonelul îi fusese comandant pe front, în război, dar când se găseau alături era greu să spui care din ei doi e bătrânul și care mai tânărul. Colonelul era uscățiv – cu două degete mai scund ca directorul –, fără nimic în plus sau în minus care să conteze, să atragă atenția, adică așa cum ne va învăța el că e de preferat într-o viață care, și ea, trebuie să-și arate spre lume fața cea mai neînsemnată cu putință. Cea mai insesizabilă.

Am socotit: domnul Obadă îl vizita pe Colonel după câte o absență mai lungă. De două ori pe lună sau și mai des, venea cu briciul să-l radă pe cap. Întâlnirile lor aveau loc totdeauna în curte, vreau să spun că nu se trăgeau la umbră, cum se obișnuiește, cu un pahar de vin, să povestească în tihnă. Săpunul și rasul cu briciul în stânga, cu care se descurca perfect, durau puțin iar discuțiile la fel. Auzisem destule povești despre viața din tranșee, alta decât cea de afară, de la lumină, cu alte reguli. Aici nu era însă război și nici urgența nu era ceva s-o măsoară și s-o recunoști. Era ca și cum și-ar fi transmis un ordin telegrafic, cu conținut fix, la care nu mai sunt necesare comentarii și explicații.

Așa se face că știam tot ce e important. Și nici nu trecuse prea mult. De după poarta cea mare, stând nemișcat ca să nu atrag atenția, urmărisem aproape zilnic aceeași forfotă a uliței sub cerul decolorat și aceleași voci care răsună ca dintr-o fântână adâncă, fără ecou. Aveam însă răbdare. Oameni și case, câteva dughene care nu mă ispiteau cu nimic, turla de tablă ruginită a bisericii. O vreme, când ajungeam într-un loc nou, eram atent la deosebiri. Târgurile, mai ales cele aruncate departe de mare, seamănă însă izbitor între ele și la culoare și la miros. Între Rusia, despre care știam destule, și România, unde am fost cărat pe sus dintr-un loc în altul, învățându-mă parcă în cerc, până să fi fost depus la orfelinat, mai era însă și deosebirea de la mare la mic în toate privințele. De altfel, cine a deschis ochii și a învățat tot ce știe la Odesa, se va uita de sus în jos la lumea de dincoace de Nistru. Uneori mi se părea că știu chiar prea multe. Atât de multe care nu-mi sunt de nici un folos. Cunoșteam toate intrările secrete sub Odesa unde puteai ajunge doar dus de mână de călăuză. Sunt locuri întunecate despre care se spune că seamănă cu un mormânt de unde nu e deloc sigur că vei găsi calea de întoarcere spre lumină și, la lumina torței, am călcat printre oasele celor care au sperat zadarnic că se vor salva acolo. Le-am învățat rapid pe toate, așa cum alții învață alfabetul. Am scăpat teafăr și liber, neprins, de câteva ori, datorită acestei învățături. Acolo, într-o iarnă, de la alți fugari ca și mine, am aflat despre regula tigrlui galben din Munții Altai. Pare o glumă și o prostie, dar numai cine o știe scapă pentru totdeauna de frica de moarte. La ce-mi folosesc toate astea acum? mă întrebam uneori continuând să urmăresc atent forfota de pe ulița mare, cu toate că știam prea bine răspunsul. Undeva, după colț, era primăria, alt loc unde fusesem dus să se uite câțiva bărbați asudați la mine, ca la urs. Într-acolo treceau în câte o săptămână sau duminică după-masa slujnicele, mergând la brațetă câte trei, patru, într-o plimbare prelungită până la grădina de tir. Fetele chicotesc fără rost, prostește peste tot în lume. Nu mă uitam după ele cu plăcerea și interesul altora. Bălegarul de cal rămas în urma trăsurilor se coace în praf și face viermi roz și miroase la fel de iute, și el, peste tot. Și aici, și la malul mării ninge la fel în martie cu puf lănos de la plopi. E absolut identic liliacul, la fel trandafirii galbeni agățători. N-aveam nici un regret, nu mă chema nimic deosebit înapoi.

Între timp, proba greutăților trecuse și ea cu bine. O lume străină nu e totuși o probă mai complicată decât să te descurci cu literele unui nou alfabet, să

le citești și să le scrii. Și nici mult mai greu decât să înoți sub apă, tras de curenți, noaptea și agățat de un buștean pe care ai pus legătura unde sunt pantalonii și o cămașă. Și să ieși fără zgomot pe celălalt mal, să simți sub tălpi pământul rece al țării străine, despre care cineva îmi povestise că e presărat cu capcane de lup cu arc de oțel îngropate sub frunze sau în nisip. Umbra periculoasă mai apărea uneori în câte un vis, dovadă că existase și de-a-ndăratelea, dar la lumina zilei nu mă gândeam la ea și nici într-un caz când pândeam la poartă. Astfel că ulița mare, cu toate casele de pe o parte sau cealaltă, le-aș fi putut descrie, din memorie, fără greșală, la fel vocile, chiar și de la distanță, pe care le recunoșteam după un singur cuvânt. Știam, încă de la prima ieșire cu bilet de voie în oraș, toate încuietorile, din care singura complicată – atât cât se vedea de la distanță de zece metri – era broasca nemțească cu miez de oțel probabil mai complicat de la ușa băncii. Deși trecusem pe acolo doar de două ori, fără să intru, aș fi putut să urc cu ochii închiși în clopotniță. Învătasem cum sună roțile sacalei lui moș Horoba, diferit de cele ale vreunei căruțe încărcate care trece tot spre piață. Știam că vine, încă înainte de a da colțul. Recunoșteam caii de la fiecare trăsură și pe întuneric, noaptea, după fornăitul răsunător care se aude din pat, dar și câinii care latră la lună și în ce curte și încă multe altele, mai multe decât oricare din copiii născuți aici. Orașul se termina brusc cu câteva coșmelii înghesuite una în cealaltă, de la care se ridica uneori un fir subțire de fum. Veneau apoi șleahul cu colbul gros de două palme, pustietatea dealurilor arse de soare și orizontul ca un tăiș de sabie în depărtare. Poate avusesem noroc, și mă gândeam și la asta adesea: un târg mic, unde-i cunoști chiar și dacă nu-i știi pe nume pe toți din jur e exact locul pe care-l visasem, să rămân îngropat aici până când se va arăta și pentru mine semnul cel bun, să învăț tot ce va deveni necesar mai târziu, să adun ca hârciogul de stepă rezerve pentru pasul hotărâtor, care își va avea sorocul și el cu siguranță într-o bună zi. După ce nu-mi interzisese iar eu reveneam mereu la poarta mare de fier, locul meu preferat, directorul Obadă ar fi devenit bănuitor dacă i-aș fi spus că mă joc astfel de unul singur. Dacă i-aș fi spus că acesta e exercițiul meu de putere, m-ar fi crezut tâmpit sau nebun.

Prima oară când l-am văzut pe Colonel, nu știu ce, dar altceva decât frica a făcut să mi se răcească pielea: trebuia să mă fac cât mai mic, dacă se poate invizibil și am sperat că nu m-a observat. Abia după ce a trecut de mine și s-a îndepărtat, mi-a părut rău că n-am țâșnit ca să-l urmăresc.

Nu vreau să descriu mai în amănunt această curiozitate. Dar era ca și cum trebuia să mă verific, un fel de examen obligatoriu dat cu mine însumi.

Data următoare eram pregătit. Planul îl făcusem cu de-amănuntul, de câteva ori l-am și visat, și era exact cum trebuia să se întâmple: pălăria țărănească din pai de secară, cu boruri largi și ochelarii negri de orb, plasa de fluturi cu coada ei lustruită, cum au biciuștile vizitiilor găgăuzi, și traista de pânză în care deocamdată nu știam ce păstrează

Așa că, imediat ce a trecut de locul unde stăteam în acea zi, m-am repezit spre spărtura în gard. Nu era nimeni să mă vadă, a fost simplu. Pe uliță, ascuns în mulțime, m-am luat după el prefăcându-mă negrăbit, ca unul care pierde vremea fără rost și cascade gura în stânga și-n dreapta. Bănuiam că nu se va opri la piață și nu m-am înșelat. Dădusem eu, în schimb, târcoale pe acolo, căci mirosurile care se simt de departe te fac să înghiți în sec, pofticios. Vânzătoarele venite cu smântână și lapte din sat, mai ales rusoaicele gureșe cu curul mare ca o pernă, mă știau. De acolo, de la tarabe, promisem odată un pumn de cireșe și altădată un măr văratic, cu miez făinos și dulceag, însă acum am făcut în așa fel să nu mă ia nimeni în seamă. Simțisem precis despre Colonel că nu e dintre cei care dau o raită prin piață, fără să cumpere ceva,

prefăcându-se doar interesați și nu m-am înșelat. Nu interveni, așadar, nici acolo nimic care să-i abată atenția spre mine și să bage de seamă că mă țin scai de el.

Vania Golașul e cel care-l zări de departe pe Colonel și se năpusti pe ușa deschisă, din frizerie, să-i iasă în întâmpinare. Nu-mi plăcea, la Vania, atunci când venea să ne tundă, mirosul greu și acru al răsuflării, de ceapă și spirt îndoit cu apă. Cred că își știa defectul și el și se opri prevăzător la doi pași distanță. Eram prea departe ca să-mi dau seama ce vrea, dar era limpede că i s-a adresat în românește. Colonelul se opri și el și i-a răspuns scurt, câteva cuvinte. Mi-am dat seama, și am avut confirmarea și mai târziu, că știa să vorbească și cu bețivii și cu nebunii pe același ton în care autoritatea e subînțeleasă. Vania, oricum, începuse să spună ceva strigând în gura mare, însă după puțin l-am văzut râzând fericit, ca și cum ar fi prins o mare ocazie. Cred că îndruga niște cuvinte aiurea care-i veneau atunci, pe loc, ca și cum ar fi recitat o poezie pe scenă, în fața unei săli pustii. M-am ascuns după colț, așteptându-l să termine și încercând să ghicesc ce va fi mai departe.

Frizeria lui Vania Golașul se afla într-o intersecție, nu departe, unde de obicei veneau trăsurile cu care străinii străbăteau cei douăzeci de kilometri



Campania din Rusia. 1941-1942.

© Arhiva Dan Culcer. Foto M.St.M.ajor

până la gară, să stea la umbră sub șirul de tei. Imediat, cum o iei la dreapta, câțiva pași mai departe, era sala unde se dădeau filme duminica și, peste drum, era sinagoga. Tot acolo se afla casa doctorului Rauch, cu firmă la intrare, deasupra ușii, și cele mai frumoase perdele la geamuri de după care, vineri seara, se ghicea licăritul pâlpâitor al lumânărilor: trecusem și pe acolo, o singură dată, ca să-mi fac o idee. Casa învățătorului Filat era în direcția opusă și o cunoșteam pentru că acolo locuia cu chirie directorul Obadă. Nevasta învățătorului lucra la Poștă, aveau doi copii, Mihăiță și Olțița, un cățel, Samurache, și niciunul din ei nu părea să aibă ceva în comun – așa cum nu ai cu un dulap gol – cu fostul militar ciung, care vine acasă doar ca să doarmă. Un om fără păcate de care să-ți poți da seama și pe care nu știi de unde să-l apuci. În nopțile cu zăpușeală de la începutul verii, dintr-o livadă vecină cu cea unde diminețile se jucau Mihăiță și Samurache, țâșnea domnul Dulfu, fost notar cândva și pe care-l lăsase nevasta. Venea spre piață vorbind singur în întuneric, strigând și cântând răgușit, până îl doboră somnul. Și știam și locul unde se trăneste în iarbă să doarmă, lângă bazinul de răcire al uzinei electrice, peste drum de grădina de tir.

Ce a urmat la întâlnirea celor doi în fața la frizerie s-a petrecut foarte repede, într-o secundă. Salutul milităresc al lui Vania, la care observasem dinainte că e nesigur pe picioare, mai întâi. Colonelul nu cred că i-a răspuns, salutându-l și el, fie și dacă era un gest glumeț de bețiv, la care nu se supăra nimeni. Oricum, ce era de spus, dacă putem presupune așa ceva, fusese spus. Mă mai întrebasesem înainte, ca unul care cunoaște doar ziduri și caldarâm, în afară de mare, dacă există un loc anume unde să prinzi fluturi. În dreapta, după uzina electrică erau dealurile și stepa. După grădinile de unde ieșea domnul Dulfu, în cealaltă direcție, urmau, la două sute de metri, cimitirul și crucile lui văruite. Unde se află locul unde, ajungând, vei găsi cu siguranță niște fluturi, ca să nu zici că ai făcut atâta drum degeaba?

Secunda trecuse și, când mi-am luat seama, Colonelul nu mai era. Chiar dacă e incredibil și absurd, dispăruse. Din locul unde mă pitulasem se vedea perfect în toate direcțiile: nu era nici o urmă de pieton cu ceva care să semene a biciușcă într-o mână și cu pălărie țărănească de pai pe cap. Cam așa a fost prima oară.

2.

Domnișoara învățătoare Halip știa rusește destul de bine, o auzisem vorbind din gât, aspru, cum vorbesc tătarii, dar mie, din capul locului, nu mi s-a adresat decât românește

– Elevul Antonescu Ion nu vorbește, mi-a explicat ea când m-a dus de mână, ca pe o păpușă, spre ultima bancă unde era locul liber. Nu poate, a mai simțit ea nevoia să precizeze, urmărindu-mă prin sticla foarte groasă a ochelarilor, care-i deformau pupilele și-i dădeau o expresie de mască. Înțelegi?

Folosise cuvinte simple, rostite clar, răspicat, dar avea și răbdarea să repete când e necesar. Ținea să-mi arate locul meu de aici înainte, care va fi lângă elevul căruia ceilalți îi spuneau Mutu: un rus și un mut, cuvinte pe care ea le evitase. Amândoi în banca din fundul clasei.

– Înțeleg, am spus.

Viitorul meu vecin privea fix drept înainte, neinteresat nu doar de prezența mea ci de tot ce e în jur. Auzea perfect, poate chiar prea bine, aflasem dinainte de la ceilalți care săriseră să mă pipăie și să mă descoase. Era desigur mai înalt, cu trei ani mai mare, cu o figură bălană de popă, cum sunt pe cărțile de joc și când i-am dat un ghiont eram pregătit să-mi răspundă la fel:

– Poți să-mi spui și tu Rusu.

Însemna că-i voi spune Mutu, cum s-a și întâmplat o perioadă, celălalt nume al său, cel din acte, fiind prea complicat pentru gustul meu. Nu s-a repezit la bătaie ca alții, mai vechi în orfelinat și care mă botezaseră Rusu cu de la ei putere, n-a făcut semn nici da, nici nu și am simțit, chiar din acea clipă, că poate vorbi, dar nu vrea și nici n-o să vrea vreodată.

Mutu, care avea să fie primul Vasilică, fusese adus și predat la orfelinat de un podgorean milos, după ce niște oameni îl găsiseră în pădure. Copilul nu vorbea și nu știa nimeni să spună ce e cu el și poliția n-a reușit nici mai târziu să-i dea de urmă, de unde vine și al cui poate fi. Orfelinatul „Regina Maria” avea reguli stricte de la care nu exista abatere, însă domnul director Obadă, cu tot felul lui uscat și milităros, acceptase mica ființă umană sălbătică și fără nume și-l pusese imediat în porție. I se scosese zdrențele, cum se făcea cu toți adușii, și, după chemarea lui Vania, care-l tunsese la zero, fusese expedit la spălător. Aproape toți nou-veniții, la proba cu apă fierbinte și săpun care intră în ochi și ustură, deveneau violenți și se împotriveau, țipau și mușcau. Mutu

acceptă cuminte și tunsul și spălatul și schimburile curate și-și tăie singur unghiile cu foarfeca, după ce i se arată doar o dată cum se face. Cu această ocazie se stabili că nu e surd, ca alții, adevărații surdo-muți, dar nu reuși nimeni să-l clintească din muțenia lui, nici cu binele, nici cu bătaia. Înțelegea însă totul, pe loc, chiar și ce e sau pare complicat pentru o minte de copil, și asta l-a făcut pe director să nu-l expedieze în altă parte, cum se vorbise inițial. A insistat să-l creștineze în bună regulă, la biserică, și pentru asta i-a fost naș, adică a fost cel care a dat răspunsurile preotului: botezat Ion, nume la îndemână, întrucât se nimerea să fie pe aproape în calendar ziua unuia din numeroșii Sfinți Ion, iar nume de familie, cel trecut după aceea în scriptele orfelinatului, la inspirația nașului, a fost Antonescu, după numele unui ofițer ceva mai tânăr ca el, cunoștință din război sau de după aceea, zicea el, și căruia îi păstra bună amintire.

Când am ajuns acolo, mutul Antonescu Ion, viitorul Vasilică, avea vechime și trecuse în clasa mare a celor care știu scrisul și aritmetica, unde am fost dus și eu, după ce se lămuriseră ce știu și de câtă râvnă sunt în stare. Se înzdrăvenise, față de cel despre care se povestea că la început era doar piele și os. Și crescuse, între timp, era aproape de două ori cât mine, dar, atât cât l-am putut măsura cu colțul ochiului, mi-am dat seama că, la bătaie, l-aș fi învins. Nu foarte ușor, dar l-aș fi doborât. Scria cu stânga – și se-nțelege că lovea cu stânga – cum nu mai văzusem pe unul la fel. Nici nu știa să zâmbească, și poate asta era restul sălbăticiei aduse din pădure, iar când era obligat să spună ceva cu gesturi nici nu scotea mugetul tânguitor al muților adevărați. Pentru el, eu eram ca și cum i s-ar fi pus un cufăr gol alături. Și nu doar eu.

Și totuși semănam, mai mult decât seamănă între ei toți orfanii din lumea asta. Trecerea mea peste Nistru, din Rusia, păruse tuturor neverosimilă și ar fi fost și suspectă dacă aș fi fost mai mare. Mă predasem grănicerilor, cum știam că se face, însă de la ei drumul până la orfelinat fusese ceva mai complicat decât al mutului cules din pădure: avea el ceva în minus sau în plus față de mine, ceva despre care nu se poate spune cât contează. Asemănarea e însă că, la fiecare din noi, ceilalți copii se uitau ca la niște fiare abia scoase din cușcă. Alt punct comun, care ne și despărțise curând, e că niciunul din noi n-avea nevoie de prieteni și ajutoare nici ca să învețe, nici să se joace cu mingea pe terenul de sport, să se hlizească înghiontindu-se și fugărindu-se prosteste. Gândesc acum: știam amândoi ceva care te scoate definitiv din coconul

dulceag și calduț al copilăriei adevărate.

Mutu nu zâmbea și nici nu observa ce e în jur, nu mă simțise că stau ascuns după grad, la câțiva pași, nici când l-am zărit lângă automobilul pe care îl spăla cu cârpe și apă de la fântâna de lângă stupi. L-am urmărit cu un început de invidie rea, încercând să-mi imaginez pe ce cale ajunsese el să se încrucișeze cu Colonelul și cum anume se pusese de acord cu el asupra unei lucrări pe care încă nu mai văzusem s-o fi făcut și altcineva. Burduful de pânză cauciucată care, când se desface, ca la trăsurile elegante, devine acoperiș, fusese strâns și de spălat rămăneau doar părțile metalice, iar aici el își făcea treaba migălos și cu negrabă. Încet-încet, de sub praful gălbui adunat de pe șleahurile pe unde gonise cu mașina Colonelul, ieșea la iveală negrul strălucitor ca oglinda, de care atunci luam cunoștință și eu. Vreau să spun că spălarea se dovedea utilă ca orice înfrumusețare, mai ales cu o mână de meșter antrenat să desfacă ceasurile în bucățele și să le pună după aceea la loc. Vârât în ascunzișul de sub tufe de lângă gard, am stat să mă uit la el mai bine de o oră, judecând după soare. În cele din urmă, văzând că n-are de gând să termine, mi-am pierdut răbdarea, m-am ridicat și am plecat. Ca să te uiți până la capăt la Mutu când face ceva, trebuia să ai aceeași sârguință neobosită de nebun ca și el. Aflasem și asta, însă fără să-i acord vreo importanță.

Până să ajung eu în bancă lângă el, trecuseră câțiva ani și Mutu apucase să dreagă un ceas cu cuc, ajuns în mâna lui din întâmplare, după ce fusese aruncat la gunoi, reparase și motorul pompei de apă, căruia nimeni, până atunci, nu reușise să-i găsească leacul. La ceas venise lumea să se uite ca la o minune, cum, la oră fixă, pășărica gălbuie iese din cușcă și cântă de exact atâtea ori câte arată acele ceasului. Primise și alte ceasuri, mai mari sau mai mici, reparate toate, astfel că, de la nașul său, directorul Obadă, avea de mai mult timp permisiunea să meșterească pe un colț de masă în subsol unde mai erau spălătoriile și atelierul de lăcătușerie și de unde nu ieșea la lumină decât scos de foame. În cele două clădiri cu etaj, moștenite, după război, de la ruși, cu tot cu curtea, până la gardul de scândură, vărui în fiecare an, înainte de Paști, pivnițele erau locul cel mai ciudat. Fusese acolo închisoarea cazărmii, celor mici le era frică să coboare treptele, dar nici alții nu o făceau cu plăcere. Noaptea, înainte de somn, în dormitoare se povesteau multe, iar eu începusem să înțeleg aproape tot. În pod, sub grinzi, se afla un culcuș de bufnițe. Directorul Obadă le proteja, pentru că bufnițele stărpesc șoarecii. Din pivnițe răsunau

noaptea scârțâiturile ușilor în balamalele ruginite. Cineva spunea că se aud și gemetele soldaților ruși morți în chinuri în pivniță și cei mai mici, mai fricoși, își trăgeau pătura peste cap speriați. Asta fusese de mult, pe vremea țarului. Gemeau și deschideau ușile ca să iasă strigile, pentru că doar ele rămăseseră aici, înafară de ziduri și de aleile pavate cu piatră cubică. Se mai povestea că Regina românilor ne trimite din când în când câte un rând de așternuturi albe, care, la primire, erau ștampilate pe un colț cu stema cu coroană a orfelinatului iar asta era o poveste verificabilă. De la Regină era și icoana mare cu Sfântul Gheorghe călare și balaurul din sala de mese. Toate astea îmi plăceau, fără să le acord nici lor mare importanță, însă, când am coborât prima oară, am simțit vag o oarecare neliniște, de care m-am și rușinat în aceeași secundă. Era ziua când se aprinde focul la cazane și tot ce e ștergar sau buleandră, izmene și cămăși băiețești, obiele, dar și cearșafurile Reginei, era opărit cu leșie clocotită și după primii pași pe treptele care coboară am recunoscut ca familiar, rusesc, știut din copilărie și apoi uitat: damful ud și aburul fierbinte, mirosul de cârpă și de fier ruginit, poate și respirația grea a pereților vechi de piatră. Undeva, în față, răzbătea lumina de afară printr-o fereastră de aerisire. Pe ușa atelierului atârna însă lacătul mare, turcesc, scos la iveală tot de Mutu, care-l făcuse să strălucească, dar îi fabricase, uluindu-i pe toți, și cheie potrivită. Am tras în piept aerul dulceag, ezitând în obscuritate: eram în stare să fac același lucru, chiar și fără sârma de oțel trebuitoare la îndemână. De ce ezitam? Pentru că asta era arma mea, marele secret, și țineam să nu-l divulg grozăvind-mă fără rost, prostește. Încă nu dădusem în România peste o minte care să merite să mă cunoască.

Am revenit târâș la locul de pândă după două zile și Mutu era și el dincolo de gard. Automobilul rămăsese tot tras la umbră, nu departe de fântâna cu roată, iar cei șase stupi din fundul curții și tufele uriașe de nalbă, șirul de salcâmi tocmai dați în floare erau în fundul curții. Colonelul, pe care îl urmărisem în alte dăți intrând în casă sau deschizând larg porțile ca să plece, sau lucrând la stupi, cu mască și afumătoare, lipsea. Și mi-a trecut prin cap că de data asta plecase pe jos după fluturii săi și-l lăsase pe primul său Vasilică așa cum își lasă părinții copiii cu o jucărie la îndemână ca să aibă ocupație pentru mâini și să nu se apuce de prostii cât ei lipsesc. Mutu montase la loc apărătorile roților și farurile, scoase data trecută din locașurile lor și meșterea ceva vârat sub burta mașinii. Abia acum, fără el la vedere, mi-am dat seama ce e

într-adevăr straniu acolo. Era o casă la care urmele care înseamnă viață fuseseră ascunse, sau erau în așa fel dispuse încât să rămână inaparente, oricât insistai să le descoperi. Mutu zăbovea și, așteptându-l să iasă de unde se vârase, am încercat să-mi imaginez pe ce cale ajunseseră față în față Colonelul și el și cum se pusese de acord asupra unei lucrări pe care n-o încredințezi oricui. Dar era ca o problemă fără rezolvare. Atât că acum apăruseră și sculele speciale, înșirate pe o cârpă unsuroasă lângă automobilul strălucitor.

Ce făcea Mutu acolo părea o joacă, cum fusese și repararea ceasului cu cuc. În tot cazul, un scop anume nu era sesizabil, cu toate că între timp reușise să desfacă bucăți și din ce se afla sub podeaua automobilului. Terminase destul de repede, după care se vârase sub capotă, la motor. La lucrări de lăcătușerie fină, cu mâinile goale, dar și cu uneltele trebuitoare, când le ai, mă pricepeam și eu și cunoșteam riscurile care apar când trebuie să pui la loc ceea ce ai desfăcut în bucăți. N-aveam însă voie să mă amestec, deși de câteva ori mi-a venit să sar peste gard de enervare și m-am stăpânit cu greu. Ca și la ceasurile lui, despre care auzisem multe, Mutu lucra ca și cum ar fi urmărit să intre în burtă, la mațele invizibile ale automobilului, pipăind și deschizându-și drumul înainte cu buricele degetelor până îl va înghiți gaura neagră. Confirmarea, dacă mai era nevoie de așa ceva, am avut-o la cină unde a apărut mânjit cu vaselină care nu se curăță ușor de pe degete și puțin de benzină. M-am dat lângă el ca să-l ajut la spălat. Cunoșteam prea bine efectele admirației în gura mare și ale lingușirii, ale vorbei mieroase, pe care o învăța obligatoriu orice orfan singur pe lume ca să poată răzbi, știam și să imit atât cât e necesar sinceritatea. Cunoșteam pe dinafară tot jocul unde nu se riscă mare lucru. De la înălțimea lui, slăbănogul, viitorul Vasilică m-a dat însă la o parte cu o strâmbătură ca pe un obiect care-i stă în cale.

În ziua următoare, tot doar cu automobilul strălucitor și albinele, Mutu porni motorul și o mică explozie răsună în curtea pustie iar după ea un norișor puturos de fum negru făcu să mi se usuce saliva în gură de emoție. Când naiba le învățase pe toate?

Întrebarea i-am pus-o la o altă vizită în beci, nedispus să renunț, întrebare bine înmuiată în viclenia despre care eram sigur că nu va da greș. Știa să se protejeze însă perfect – aici, semănam iarăși – și mi-a răspuns cu o privire care trece prin tine, nici *da*, nici *nu* și mi-am dat seama că n-are rost nici să sar la bătaie și nici să insist rugător. Nu era ființa de la care

să scoți ceva cu forța, chiar și dacă îi pui cizma pe gât. Fără nici o îndoială, eram învins. Și a trebuit să fac pasul de retragere al învinsului, deși nu-mi place și nu se face ușor. Apăru însă tot atunci ca din cer și viitoarea Maricuță, prima, la drept vorbind, și n-am mai avut răgaz pentru gânduri negre.

Alionka, așa cum spunea că îi e numele de botez și era strigată de celelalte fete, n-aveam să-i spun niciodată. Veni la un an după mine, culeasă de un jandarm din piață, unde fusese găsită dormind printre coșurile golite, sub o masă, și dusă la post iar acolo a fost chemat urgent Vania s-o tundă, pentru că era plină de păduchi până-n ochi. S-a aflat că e dintr-un cătun din județul Ismail și că fugise de acasă. Când am dat eu cu ochii de ea, se știa că a fost luată de milă de doctorul Ghelber, slujnică pentru cele două gemene mici, ca două pisici grase, ale sale. Și se mai spunea că atunci când te ia un doctor la el, înseamnă măcar două lucruri: că n-ai râie și că nu tușești și nu scuipi sânge ca alți vagabonzi. Foarte repede, fata reuși să-i convingă pe cei mai bănuitori că e întreagă la minte și se poate avea încredere în ea. Am văzut-o ducând coșul cu știucă prospătă după doamna doctorului Ghelber. I se încredința uneori și căruciorul cu gemenele pe care îl împingea înaintea soților Ghelber, ieșiți la plimbare. Umbla tot tunsă la zero, cu țeasta rotundă ca o bilă pe care, de sub tulpănuș de pânză albă, apărea puful gălbui ca de pui de găină, crescut ca lumea ceva mai târziu. Viitoarea Maricuță nu era făcută să placă. Era slăbănoagă, numai piele și os, ochi spălăciți pe o față cârnă și lătareată, cu pomeți de calmăc, după care-i recunoști pe cei veniți din *vastok*. Nu-mi plăcea, dar era așa cum nu-mi plăceau niciuna din fetele care se perindau prin fața porții, slujnice care duminica își toarnă în cap o jumătate de sticlă de odicolon, e caraghios să întorci capul după ele și să oftezi. Nu mă interesa! Prin ce anume îi atrăsese totuși atenția doctorului? m-am întrebat de multe ori, ulterior. Cum de a căzut zarul pe ea? Pentru că eu, privind de după poartă șirurile de fete ieșite să se plimbe la brațetă spre grădina de tir, nici măcar n-o luasem în seamă mult timp, ca la un examen unde n-ai cum trece cu vederea ceva dacă e într-adevăr deosebit și merită atenție. În schimb ea a recunoscut că nu mă slăbise o clipă din ochi. A evitat cu grijă să adauge motivul: eram piticul nemișcat de după poarta înaltă de fier...

O duminică mai specială lămuri până la urmă lucrurile. În acea zi, spre seară, târându-se pe lângă garduri beat mort, în drum spre casă, Vania Golașul căzu în fund pe uliță și adormi chiar pe locul căderii,

rezemat de poarta dincolo de care eram eu. Lumea care trecea pe acolo îl ocolea nepăsătoare, știind că din asta nu se pățește nimic, nu se moare. Dimpotrivă, un somn face bine și limpezește. Zăpușeala crescuse spre sfârșitul zilei și în cei câțiva pași până în locul unde mă aflam eu aerul fierbinte se umpluse de mirosul acru dospit de samagon: putea borătura de lângă cel adormit și în jurul căreia se adunase un roi negru de muște. În plimbarea lor spre grădina de tir, fetele făcură ca și ceilalți trecători, îndepărtându-se spre marginea drumului, pregătite să ocolească. Mergeau la pas, câte trei-patru în rând, sporovăind și râzând, cu spinarea dreaptă și ținându-se strâns pe după mijloc. Pentru băieții cu țigareta aprinsă în colțul gurii și părul lung pieptănat peste cap și dat cu ulei de nucă din urma lor trebuia să fie un avertisment că nu le poate despărți nimeni, atât de sigure pe ele și de puternice sunt. Nu e deloc așa, asta o știam și eu. Tremurau și asudau de nerăbdare și frică, chicotelile lor erau ca să sperie frica. Deși Vania era blajin și se vedea că-i cu capul căzut în piept, ajunși în dreptul lui, și fetele din față, și băieții de după ele, amuțiră. De un bețiv nu se râde, asta e legea rusească păstrată și aici. Dar ai și grijă, pentru că nu se știe niciodată ce se mai poate întâmpla.

Acolo, unde la un pas era și borătura lui Vania, s-a oprit Alionka, dar neavând pe cine să întreb și să verific, motivul adevărat mi-a scăpat. Deduc doar că băiatul avocatului Taransky, unul din cei ce se țineau după grupul din care făcea parte și ea, i-a strigat ceva sau poate chiar a și atins-o sau a împins-o, a înghiontit-o, cum se întâmplă când sunt mai mulți la un loc, băieți și fete. Viitoarea Maricuță s-a oprit, asta am văzut. S-a oprit în loc, și-a desprins brațul de fata care o ținea și s-a răsucit, venindu-i băiatului Taransky, care încă râdea, față în față. Lovitura a fost și ea pe nepregătite, între ochi, cu pumnul strâns dar și cu toată forța de care poate fi în stare o fată de 15 ani. Nu știa să palmuiască, pentru mine a fost sigur. Nu sărise însă nici cum fac fetele, în general, să zgârie țișând și să lovească la nimereală, orbește. Alionka a țintit precis: dintr-o parte și în osul nasului, cu monturile tari ale degetelor strânse în pumn. În cele câteva clipe de tăcere lăsată, a răsunat surprinzător de pe margine vocea răgușită a lui Vania, care se deșteptase:

— Harașo!

Ca toți cei de față, băiatul nu se aștepta la așa ceva și o clipă a stat descumpănit, mai mult de surpriză decât de durere. Dar a dus după aceea mâna la nas și degetele i s-au umplut de sânge.



D-na Mușlea, gospodina, Ioan Mușlea, gazda, Alexandru Vlad, Radu Mareș.

© Foto Dan Culcer

Aș zice că sângele i-a speriat pe toți, și pe fete, și pe băieții veniți din urmă și pe cei opriți să caște gura mai încolo. Încremeniseră, neștiind ce să facă. (Eu singur am zâmbit, nevăzut de nimeni: mie, bătaia îmi place.) Înaintea oricui, dar și înaintea mea, ceea ce m-a umplut de admirație, Alionka simți ce va urma. Cu siguranță, nu era din categoria fetelor care o iau la fugă să scape și țipă speriate contând pe faptul că va fi un suflet bun să le sară în ajutor. Continuarea a fost mai rapidă ca frica iar gestul fulgerător, înainte ca băiatul să-și ia elan și să se repeadă spre ea: cu piciorul întins, lovitură seacă pornind din șold, cu spițul – și toată forța – între picioare. Pe băiat, lovitura l-a îndoit, ca secerat. A întârziat o clipă, după care a căzut în genunchi. Vocea lui Vania a răsunat din nou și era în ea o notă de satisfacție cântată, care dovedea că nu-i scăpase nimic.

– Ocieni harașo.

Fetele s-au pornit imediat, ca la un semn, pe țipat, toate deodată, băieții s-au repezit să-l ridice pe cel căzut, care acum era moale ca o cârpă, de la distanță priveau cu mâna la gură tot mai mulți, existam și eu, la trei pași, cu același zâmbet secret. De ce să nu recunosc? Ca și lui Vania, felul cum se terminase bătaia, înainte de a începe, îmi plăcuse grozav. Important e că în jurul Alionkăi, învingătoarea, apăruse ceva ca un cerc invizibil, de care erai obligat să-ți dai seama că a fost trasat și indică o frontieră.

Atunci, prima oară, i-am întâlnit prin gardul de fier privirea care căuta parcă în jur un punct de sprijin: era o privire rea și rece ca gheața, care se sprijină doar pe golul absolut.

După Mutu, această ciudată Alionkă, bătaușă și tunsă la zero, a fost a doua ființă care, sub ochii mei, a reușit să se apropie de Colonel. Și cred că din prima clipă a și devenit Maricuță. Nu sesizasem nici înainte vreun semn care să mă facă atent și, pentru că aceasta e regula sfântă a discreției (nu a secretului), nici mai târziu ea nu a simțit nevoia să se justifice. Faptul că intrase în curte l-am pus, reflectând, pe seama unui curaj mai aparte, cel care pare sfidare. Iar pretextul bănuiesc că a fost mierea, dacă luăm în cont ipoteza capcanei. Vrei miere? ar fi întrebat-o Colonelul, care trecea imediat la subiect, cu oricine stătea de vorbă. Or, pentru o copilă de 15 ani ce e mai important decât *dulcele*? Dacă da, servește-te!

Albinelor nu le place mirosul usturoiat de nădușeală și nici parfumul, trebuie să vii la ele spălat cu săpun simplu, îi explică el, în timp ce-i dădea șorțul greu și prea larg, cu buzunar unde se vor pune uneltele mici, apoi obrăzarul confecționat dintr-un fund de sită. Le place grozav, mai zise el, și s-a auzit clar până la mine, buruiana numită *roiniță*. Rupi din tufă câteva frunzulițe și te freci bine cu ele pe mâini.

Colonelul nu repeta niciodată o explicație – sau un ordin – care trebuia să fie cât mai scurt și, cu un

instinct bun, viitoarea Maricuță pricepu asta. Trebuia să-și mai scoată și tulpă și, fără a i se mai cere, asta a și făcut. Cu creștetul dezvelit și golaș, gâtul i se vedea și mai subțire, cum au toți cei îndopați cu varză fiartă și mămăligă rece, și umerii ascuțiți, fără carne. Deveni astfel brusc parcă neajutorată și, din ascunzătoarea mea de unde priveam printre scândurile gardului, m-am răsucit neliniștit, gata să-i sar în apărare. Nu avea însă nevoie de ajutor, de asta-ți dădeai seama repede. Își trase masca pe cap și imediat interveni și schimbarea. Era acum nu ca o bătrânică gârbovită, trasă în jos de șorțul greu ca o armură, deși te puteai gândi și la asta, ci ca o ființă fără vârstă și sex, o păpușă de cârpă cu mască la care i se ridică și se mișcă doar brațele.

De când stăteam la pândă, din ascunziș, învățasem multe despre albine. Când se scot fagurii, trebuie să ai aproape și să le pui în locul golit ramele pe care e doar foița de ceară lipită pe sârmele transversale. Mai ai la îndemână fum: de cârpă sau, cel mai bine, de iască, să ardă mocnit, fără flacără. Avem aici șomoiagul ăsta de cârpă, aprins la un capăt, îi dicta Colonelul. Fără o vorbă, ea executa pas cu pas tot ce i se spune, până când a fost lăsată să se descurce singură.

Stupii, puși pe suportii lor la câteva palme de sol, erau cuburi cu laturile de paie presate și cusute cu sârmă în rame de lemn, sus și jos, acoperiș plat, lemn și tablă. Te vei apropia prin spate ca să nu te afli pe direcția periculoasă a urdinișului.

Acoperișul era de ridicat și pus pe pământ, deoparte: ea se descurcă rapid, în tăcere. Urmează capacul pe susul stupului, cum ar fi un tavan. Albinele îl sudează prin interior cu ceară, astupând orice denivelare sau fisură a culcușului lor, care trebuie ferecat să fie etanș și pentru asta există în buzunarul șorțului cuțitul ce poate fi folosit și ca pârghie. Se cere mână ușoară, îndemănare, dar și curaj, prin degete simțindu-se în tot acest timp vibrația surdă ca de motor de sub această ultimă pavăză, abia după care urmează întâlnirea cea mare.

Căzuse falsa cortină de liniște a amiezii de aproape o oră. Teren pustiit de jur împrejur, părăsit, viață care s-a retras în amortire, ulițe cu stratul gros de colb fierbinte iar și mai departe stepa sub cerul alb, ca de sticlă groasă. Din locul său de la umbră, Colonelul asista fără o vorbă, ca la un examen veritabil, despre care va fi vorba mult mai târziu. Era, de data asta, fără pălărie și fără ochelari negri, cu țeasta rasă proaspăt, arsă bine de soare, și, în câte o clipă, căutându-l cu privirea, părea că doarme în picioare.

Alionka se mișca deocamdată îndemânatică, fără poticnelile de care-mi era teamă. După brațele subțiri, dezgolite, și după ceafa tunsă de pui golaș de găină, ai fi bănuț-o fără vlagă. Loviturile la o bătaie sunt una, iar lucrul cu o bombă care poate exploda în orice clipă cum e un stup sunt altceva, cere alt tip de putere. Slăbiciunea se dovedi însă înșelătoare. O pauză prelungită câteva clipe care pare ezitare marca doar gestul următor, inventat chiar în acea pauză, și ea nu se întoarse niciodată să întrebe ceva, nici nu dorea aprobare sau încurajare. Continua să-și vadă de treabă ca și cum acolo ar fi fost doar ea și stupul de unde emana doar muzica surdă a ghemului de albine dar și un avertisment, o vagă amenințare.

Uitându-mă la ea de jos în sus, din iarba unde eram ascuns, și urmărindu-i fiecare gest, mi-am dat seama prima dată că totuși îmi place. Știam, din școala portului unde, dacă ai ochi și urechi, înveți tot ce trebuie știut în viață, cu ce ochi să mă uit după o fată. Mai învățasem și că puțin dispreț acordat copilelor mucoase care plâng prea repede e ca sarea în bucate. Cum să spun? Aliona avea un curaj care nici mie nu-mi lipsea, doar că nu l-aș fi dat pe față ca ea, așa ușor, fără a mai sta pe gânduri. Îmi plăcea, așa cum îmi mai plăcuse cu ani înainte un cecen chior, ciung, fără picioare, fără dinți și care când se îmbăta ne spunea poezii ore în șir – am plâns când într-o zi a dispărut și n-a mai aflat nimeni ce e cu el. Spunea că îl cheamă Serghei, nume comun de fugar fără acte, și se lăuda la beție că a băut de-adevăratelea sânge de cazac în anii războiului și, cu toate că nu exista niciun punct comun de la care să pornești, am visat o clipă că lângă ea, în spatele ei, e umbra lui Seriojenka, urmărește și el cum se ridică în aer un fagure cu ciorchini zumzăitori de albine pe el.

Curajul fetei s-a rupt o dată sau de două ori. Ezitarea cea mare, prima crampă de frică, despre care știm toți că trece ca un nor negru, a fost la trosnetul dezlipirii și desprinderii cu vârful cuțitului a capacului dar și a ramei sudate înăuntru și când melodia de amenințare a crescut în burta stupului cu un grad. Ea își aminti însă lecția Colonelului, culese de jos cârpa aprinsă și suflă ușor fumul spre albinele ieșite în întâmpinare și pare-se că asta le potoli, amenințarea se stinse. A doua veni atunci când, ridicând rama cu fagurele de miere și cu ciorchinele de albine pe o parte și alta, aceasta se dovedi mai grea decât se așteptase la manevrat, presupunând că existase în mintea ei un plan, o suită de gesturi sugerate de Colonel, fiecare cu cântărirea lui prealabilă. Ridică așadar fagurele cât mai sus cu putință, cu ambele

mâini, neștiind ce urmează, după care îi veni ideea cea bună și-l rezemă, ca să nu-l scape, cu un colț de marginea stupului. Soluția mi-a plăcut iarăși, pentru că își elibera o mână. Cu aceasta, culese de jos rama goală, mult mai ușoară, de introdus în spațiul eliberat. Urmase o pauză când suflă iarăși fum. Și grijă mare cum te miști, vezi să nu strivești din nebăgare de seamă vreo albină!

La sfârșit, înainte de a închide stupul, de a așeza la locul lui acoperișul, fagurele proaspăt scos afară mai trebuia curățat tot cu fum și pus deoparte. Albinele se irită la mișcări bruște și dezordonate, atenție, iarăși! Nu da din mâini, nu fugi! Și nu cumva să scapi fagurele, dacă tocmai umbli cu el. Atunci se întâmplă ceea ce era prima înțepătură, undeva pe partea de braț rămasă dezgolită și mai trebuie să spun că, din ascunzișul meu, o așteptasem cu nerăbdare, știind precis că-i inevitabilă. Durerea înțepăturii de albină nu e ușor de suportat, însă de la distanță nu s-a ghicit decât o tresărire infimă. Mă gândeam că o să țipe. Alionka însă nici n-a crâcnit. Auzisem și eu explicația Colonelului cum trebuie presată cu vârful cutitului pielea ca să scoți acul și cum pe punctul roșit se pune repede o picătură de miere, operațiuni pentru care se cere mână care nu tremură dar și viteză. A doua înțepătură veni la mutarea ramei când a strivit cu ea o albină fără să-și dea seama. Chiar la sfârșit, când tocmai pleca de lângă stupul cu care terminase și-și scotea și masca, încă o albină veni ca un glonț tras pe neașteptate și o înțepă la ceafă. Alionka nu ceru ajutor. Pe locul său, lângă perete, Colonelul nu se clinti, deși vedea ce se întâmplă. Nici măcar la scosul acului din pielea dezgolită de la ceafă, care se face orbește, pe pipăite și unde eu însumi am simțit o secundă dorința să sar s-o ajut nu schiță vreo mișcare, astfel că, până la capăt, Alionka a stat singură.

Fagurele era, într-adevăr, greu, foarte greu, dar frumos, cu mierea încapsulată cu ceară aurie pe ambele fețe, ceea ce dovedea că și alegerea făcută din ochi fusese bună. Ulterior, când mi-am încercat și eu puterile la un stup, am verificat un amănunt înainte nici măcar bănuir: mierea proaspăt scoasă la aer pare fierbinte, radiază o aromă care frige ochii și nările. Oricum, să guști atât cât poți lua cu vârful cuțitului, să vâri în gură o bucată de fagure din care mierea se suge ușor, presând ceara cu limba, e ceva ce se face cumva de la sine, fără a mai sta pe gânduri. Ea predase însă intact trofeul Colonelului, explicând politicos, dar scurt, că nu-i place dulcele, nu pofta de dulce o adusesse aici.

Se priviră atunci în ochi, bătrânul care cunoștea perfect ce înseamnă durerea invazivă, tot mai rea, pe

măsură se otrava inunda țesuturile, și copila, neștiind nici ea ce anume așteaptă: se plăceau. Te vei numi Maricuța, o va anunța el nu peste mult, atunci când vor fi trecute și celelalte probe.

Lecția de început era însă simplă, nesecretă și spusă cu voce tare o voi învăța și eu. Încă o lecție.

Pe albină, las-o, dacă ți se pare că bâzâie amenințătoare, când de fapt ea doar te cercetează. Dacă te vede cuminte, liniștit, pleacă la treaba ei. Atacă doar când o stârnești și o obligi să se apere. Atunci te înțeapă, pentru că doar asta știe, asta înseamnă pentru ea să-și apere stupul, și moare. Trăiește cât trăiește ca să strângă polen și miere, dar în rostul existenței ei e înscris și acest atac final. Îți inoculează tot veninul pe care-l poartă cu ea și, după aceea, cu sorocul împlinit, moare. N-o grăbi la acest deznodământ...

Altă probă, trecută și de noi, înaintea ei, a fost atunci când Colonelul i-a răsturnat dinainte, dintr-o pungă, mărgelile colorate. Nu exista întrebare. Invitația era fără cuvinte: privește-le și erai lăsat să te holbezi nu prea mult, după care mărgelile erau strânse în pungă. La întrebarea câte au fost din fiecare culoare, Alionka s-a încruntat. S-a auzit și cum, în cele câteva clipe care au urmat, și-a tras nasul. Ezitarea era însă cât i-a trebuit să-și traducă numărul în românește, după aceea poticnindu-se doar la pronunție: 21 mărgelile galbene, să zicem, 15 roșii, 8 albastre, 6 verzi, 10 albe, 4 mov, 17 negre... Înainte, noi, mai și greșiserăm numărătoarea la una sau două culori. Alionka, afurisita, n-a greșit nimic.

Nu și-a mai tras nici nasul când Colonelul a zis bine, nici n-a zâmbit și nici n-a găsit de cuviință că trebuie să ceară lămuriri. Și pentru ea era ca un joc despre care vei afla mai multe când vine clipa iar după privirea ei nu se ghicea dacă jocul o atrage sau nu. Ca și noi, nici ea n-a zis însă nu.

3.

Odată era lună plină când se vede în jur ca în palmă. Altădată era sărbătoare și noaptea târziu, chiar și atunci, te puteai aștepta în orice clipă să treacă pe uliță câte un rătăcit, beat sau treaz. Ploua altădată iar asta înseamnă că, dacă vii de afară pe loc uscat, e greu să nu lași urme. O superstiție învățată de la un armean evadat din convoi și ajuns ca destui alți fugari în hrubele din port ține de vineri, zi când nu se începe nimic. Ieșit într-o zi să-și riște norocul, fusese găbjit pe străzile Odesei de miliție. Abia după aceea ne-am dat seama toți că, în beznă, pierdusem șirul zilelor din calendar, îl pierduse și bietul armean, dacă și-ar fi dat

seama că e vineri ar fi stat cuminte la adăpost sigur. Automobilul negru de sub perete era însă cel mai clar semn că stăpânul e prin preajmă. Trebuie să spun că totuși fuseseră și câteva nopți așa cum le doream eu pentru planul meu, însă de fiecare dată mă oprea altceva decât frica. Nu știu, amânam. Până la urmă, acea noapte veni...

Afară era o vreme uscată, neagră, fără stele, iar automobilul – verificasem de cu seară – lipsea, semn că *acasă* erau doar albinele, Colonelul fiind plecat într-una din lungile sale călătorii, când putea lipsi și câteva săptămâni. Am stat fără să dorm, în așteptare, până dincolo de miezul nopții. N-auzisem cocoșii, dar am acționat după ceasul meu din cap care e fără greș: m-am prelins din pat și, desculț, am ieșit în liniștea încremenită a nopții. Am stat afară la pândă, încă o clipă, cu urechea ciulită. Tot târgul dormea, dispăruse chiar și stafia lui Dulfu, care altădată străbătea cu strigăte de nemulțumire toată ulița pustie din dreptul pieței până la locul lui de dormit din grădina de tir. Adormise și el în cel de-al doilea somn.

Mai departe, nu era mare lucru de făcut. Pragul și ușa de la intrare cădeau pe un colț de umbră, până la care am trecut în fugă. M-am lipit de perete, am tras cu urechea: nimic. Piatra era nerăcită la talpa goală, peretele, chiar și dinafară, avea mirosul bun de tencuială învechită dar sănătoasă, în care, cândva, la începuturi, peste laptele de var s-a pus și sare fermecată. Sârma de oțel dintr-un arc de la un pat de spital o aveam la îndemână și măcar asta mă pricepeam s-o fac ușor și rapid, elegant, fără să las urme, și mai știam – auzisem, de fapt, și pe alții – că oricărui spărgător îi place mai mult această parte de început, când mâinile trebuie să nu transpire, decât banii și bijuteriile. Încuietoarea-broască era și ea așa cum stabilisem de departe, din cele la care se folosește o cheie pe cât de mare și grea, care rupe buzunarele, pe atât de simplă și nu mă înșelasem: limba zăvorului s-a dat peste cap de la prima încercare. Aici nu mai era bine să întârzii. Ușa s-a deschis lin, fără scârțâit și într-o clipită am fost înăuntru.

Am împins ușa la loc, ușor, până s-a auzit zăvorul. Era beznă înăuntru, mai neagră și mai densă decât noaptea de afară și câteva secunde am stat nemișcat, așteptând semnul de răspuns care avertizează. Nu mă înșelasem însă, casa era pustie. Absența, golul se simt cu pielea. De aici înainte aveam tot timpul, pentru că nu mai era nimic de verificat. Am tras adânc în piept, cum fac fumătorii cu țigara abia aprinsă, aerul cald, fad, necunoscut, de casă unde trăiește un singur om, după care tânjisem dintotdeauna.

Primii pași i-am făcut băjbând. Coridorul

unde mă aflam avea spre interior câte o ușă înainte și în dreapta, ambele întredeschise și se mai ghicea o oglindă de perete, cu luciul ei care face ape. Nimic să mă intereseze nici mai departe unde se deslușeau forme masive, mai întunecate, poate dulapuri. Sub tălpi, era dușumeaua veche care scârțâie, oricât te-ai păzi. Am dat o raită pe vârfuri, împingând cât mai ușor ușile. Erau mai puține odăi și mai mici decât socotisem eu încercând să-mi imaginez trebuințele unui om singur și mi-au mai venit în minte, nu știu de ce, fluturii despre care se vorbea că umblă să-i prindă prin fânețe. Mirosul stagnant mai spunea și că înăuntru nu se gătește, deși ceva semănând a plită răcită se afla în încăperea din capătul coridorului. În altă parte se dormea însă, dar nici paturile și nici așternuturile nu mă interesau, Colonelul nu era omul care să-și facă un ascunziș interesant sub saltea. Din loc în loc mă opream să pipăi și să adulmec, mereu atent dacă înafară de fâșâitul aerului produs de mișcările mele se mai întâmplă ceva. Liniștea din cea de a doua jumătate a nopții e însă cea când și lucrurile intră în încremenirea unui fel de somn.

Treptat, ochii mi se obișnuiseră cu beznă în care de altfel știam să mă ghidez după luminiscenta viorie a despărțiturilor și după petele alburii din orice gol, unde aerul pâlpâie ca apa la o bulboană.

Se poate visa oare cu ochii deschiși și toate simțurile la pândă? Prima casă din povestea ascultată la un foc de noapte, demult, e cea cu pereți înalți, albi, ușile cu clante aurii și ferestre mari prin care se vede o ninsoare albăstrie și brazii negri iar vocea necunoscută care spune povestea îmi sună și acum din când în când în câte un vis. Despre cine se află în odaia albă nu-mi amintesc să se fi pomenit. Visul în care ajung și eu acolo o prezintă așa cum ar apărea când deschizi ușa, cu o jumătate vizibilă direct și cu cealaltă doar dacă te vei întoarce într-acolo. Numai că eu nu reușesc să-mi răsucesc trunchiul și nici gâtul. Așa că o contemplu fermecat, consolându-mă doar cu partea de geam și fulgii albaștri cernându-se dincolo de sticlă fără întrerupere peste brazii ficși ca într-un tablou.

Din cea de a doua poveste am învățat cuvântul *mesteacăn*, auzit atunci prima oară: copacul cu trunchi alb care nu există nicăieri în Odesa și nici prin apropiere. Mult timp mi-a fost aproape imposibil să-mi închipui o întreagă pădure albă, cu doar coroanele frunzișului verde sus, foarte sus, la fel cum n-am aflat decât mult mai târziu, întâmplător, cum arată o ciupercă adevărată. Casa se află într-o poiană și e de bârne groase, cu ochiuri de geam de o palmă, în care sunt flori roșii în ghiveci, iar în mijlocul odăii, cum

intri, e un cuptor uriaș, fierbinte. Iar de pe cuptor se aude cum cântă șuierat vântul în mestecenii de afară.

Poveștile erau și cu altfel de case. Cele mai multe semănau cu clădirile frumoase ale Odesei, pe lângă care dădeam târcoale în câte o noapte: locuri care-i ispitesc pe hoți. Altele erau ca și clădirile din port, mari și cenușii, cu șirurile drepte ale ferestrelor, la care ici-colo arde o lumină. Uneori îmi făceam curaj și mă strecuram până în cotloanele dosnice din Moldovanka unde, în maghernițele puturoase, lumea stă ca sardelele în conservă, claie peste grămadă. Trăisem și eu aici până să devin fugar, sufletul meu tânjea și mă opream să adulmec măcar fumul acru al nopții care iese prin câte un coș de sobă străină. Nu riscam niciodată mai mult de atât, știind ce mă așteaptă dacă pun ghiara pe mine și fugeam înapoi, la locul meu de sub pământ. Dar nu exista nici o casă aici care să mă facă să visez, să mă tot uit la imaginile visului ore în șir, nemișcat, cum stau cei ce fumează hașiș.

Acum știu: pentru fugarii din hrubele de sub pământ poveștile cu case erau într-adevăr un fel de drog. N-o făceau pentru mine, de asta sunt sigur, și mulți dintre ei nici nu observau cu ce lăcomie îi ascult. Ne încrucișam la câte un foc de noapte. Niciunul nu-și spunea numele, ne despărțeam și nu ne mai vedeam niciodată. Un pilot, despre care se spunea că construise și avioane și-și pierduse picioarele într-un accident, s-a apropiat într-o noapte de foc. Umbla pe o scândură prinsă de cioturi și la mers se sprijinea în palme ca în cârje. Se știa că e un erou și hoții i-au făcut loc respectuoși. De ani de zile, miliția cu câini, cu cai, cu mitraliere umbla după el, dar în hrubele fără capăt ale Odesei nu îndrăznea nimeni să scotocească și, dacă rezistai acolo, cum rezistasem și eu, scăpai de glonț și de Siberia. Pe mulți alții nu-i mai țin minte, pe aviator n-am putut să-l uit. De la el am auzit că fiecare om trebuie să aibă un punct fix unde să se poată întoarce și care se cheamă *acasă* și după acest punct rățeam în visele mele, dar și acum mângâind muchiile ușilor și pereții era la fel. Câteva luni, într-o iarnă, se lipi de noi, tot la foc, nebunul care urla noaptea ca lupii. Simțea că afară e zi cu ochiul din frunte, în care sunt mulți care cred, și atunci se potolea, dormea făcut covrig într-un colț. La fel, după același ceas al lui, știa că deasupra noastră, afară, e noapte și de aici înainte nu-l mai putea liniști nimeni. Până la urmă, într-o asemenea noapte, s-a năpustit afară urlând, zmulgându-se din brațele celor care voiau să-l țină, a pornit-o, tot ca un lup flămând, spre oraș și s-a aflat după aceea că a fost împușcat de

cekiști. Povestea lui o știau doar câțiva și am aflat-o și eu: în timpul foametei, când au murit sate întregi, își mâncase, împreună cu nevasta, pe care a ucis-o după aceea, copilul de nici un an, încă neîntărcat...

Greșeala mea, dacă se poate vorbi de greșeală, a fost că m-a furat visul.

Mâna a apărut de undeva de după colț, din unghi mort. Sau prin fanta ușii întredeschise, după ce abia o controlasem. Sau dintr-un dulap neluat în seamă. Sau din tavan, pur și simplu. Am simțit-o ca o fâlfăire de aripă când era prea târziu și nici nu știu să spun exact cum s-a întâmplat mai departe. Dintr-odată, ceva m-a aruncat în sus și o clipă am fost în aer, înainte de a mai schița o împotrivire. Și tot atunci am fost jos, cu pieptul și burta fixate, ca bătute în cuie, pe dușumea, căderea fiind fără zgomot, ca a unui obiect fără consistență. Cunoșteam destule șmecherii ca să scapi când nu te bazezi strict pe forță. Știam să mă strâng, pentru a micșora prizele și apăsarea. Știam și să țâșnesc cu capul înainte când strânsoarea slăbește, după care nimeni nu mai puneă mâna pe mine. Ceva îmi spunea însă că de data asta e mai bine să nu mă mișc, pentru că cel ce mă apasă cu talpa pe șale știe incomparabil mai multe decât mine.

O lanternă s-a aprins după puțin, proiectând fascicolul luminos pe ușa de la intrare, care era închisă, și fixându-se pe tavan. După care, neașteptat și fără o vorbă, Colonelul – căci el era – mi-a dat drumul. Așteptam să-mi ordone să nu mă mișc, ceea ce nu s-a întâmplat, pentru că, dintr-o săritură, aș fi fost la ușă. S-o deschid și să mă năpustesc afară, îmi trebuia doar o clipă. Calculul ieșea bine, dar tocmai pentru asta am renunțat. Sau, invers, renunțarea fusese înainte, iar el știa asta, o simțise. Așa că am rămas pe burtă, cu fața în jos, încremenit. Lanterna aprinsă fusese pusă între timp deoparte ca să lumineze peretele cu oglindă și am reușit să trag cu ochiul. Era Colonelul, într-adevăr, fără pălăria de pai pe țeasta golașă, strălucitoare de la rasul proaspăt și fără ochelarii de orb cu harmoșcă. În cămașă, cu pantalonii pe care-i purta și pe uliță, plecând după fluturi, și desculț nu arăta a om scos din pat la o oră târzie. Dealtfel, pat nu se zărea nicăieri.

– N-am venit la furat, am spus în șoaptă, deși nu fusese nici o întrebare.

Am așteptat încordat, dar se vede că mărturisirea mea nu prezenta nicio surpriză.

– Nu te ridica, rămâi așa cum ești, mi-a vorbit în fine cu jumătate de voce. Arată-mi cu ce ai descuiat ușa.

Sârma fără mâner, călită în pivniță la Mutu, cu vârful lătit și îndoit într-un anume fel era în mânecă,

am scuturat-o de acolo și am împins-o spre el: n-avea de ce să-mi fie rușine, dacă o aruncam în praf, pe uliță, n-o ridica nimeni. Colonelul a luat-o însă și i-a aruncat o privire.

– Ce cauți?

– Nimic, am oftat eu, simțind cât de prostește sună un asemenea răspuns.

– Domnule Colonel, completează el cu aceeași voce scăzută.

Am înțeles, pentru că știu cum vorbesc militarii cu gradele superioare, și am repetat:

– Nimic, domnule Colonel.

Întrebarea următoare era simplă și o așteptam. Dacă nu să furi, atunci ce te aduce în casa mea, în puterea nopții? Dar și aici Colonelul părea a ști dinainte care e adevărul – știuse din capul locului, cum am aflat după aceea, că-l pândesc de după gard – și care e minciuna. Nu pot explica în ce fel, dar asta se simte. Hotărârea cea mare am luat-o în acea fracțiune tăcută de așteptare: să nu-l mint, așa cum îmi plăcea grozav și cum mă pricepeam foarte bine. Știam și cât de periculoasă e minciuna, dar mințeam adesea din plăcere și distracție sau, cum spun hoții, ca să nu mi se asprească degetele, să fie mereu fine și sensibile.

– Ești într-adevăr de la Odesa? Rus?

– Rus de la Odesa, am repetat. Dar înțeleg bine românește, domnule Colonel.

Povestea trecerii mele în România o tot repetam de doi ani și fuseseră zeci de variante, după cum suna întrebarea, sau după cum îmi plăcea sau nu cel care mă interoga. Un copil, cu toate că eu nu mă mai consideram de mult copil, care îi păcălește pe grănicerii ruși, se furișează printre ei, nesimțit nici de câini, înoată neauzit și nevăzut, cum nu mulți sunt în stare, până la malul românesc, unde iarăși – dacă mi se năzărea – puteam trece neobservat mai departe, e ceva care nu se întâmplă în fiecare zi. Cei care mă descoseau doreau să audă povești cât mai complicate iar eu n-aveam de ce să-i refuz.

După primele întrebări, mi-am dat seama că, din război, Colonelul cunoștea foarte bine Odesa dar și partea de Rusie de dincolo de Nistru. Cred că doar despre port știam eu mai multe. Poate. Și, sigur, despre fugarii de sub pământ, la care nu pătrunde oricine. Am bănuț și că știe rusește, chiar mai bine decât știam eu românește, dar nu ține s-o arate. Era, așadar, primul om căruia merita să-i spun tot adevărul și până la capăt.

Ce fel de rus ești tu? fusesem adesea întrebat. Nu ești cumva ovrei? Nu, ovrei în nici un caz, ceea ce e și ușor de controlat, iar directorul Obadă, de pildă,

o și făcuse, punându-mă să-mi dau jos izmenele. De unde știam românește? Din Moldovanka. În lumea de unde veneam eu înveți ce nici nu-ți trece prin cap că e cu puțință, iar eu mă puteam lăuda că prind repede, fără nici un efort, cumva din zbor, orice limbă. În Moldovanka, aproape toată lumea vorbea nemțește stricat, cum vorbesc ovreii, și vorbirea asta se lipise de mine aproape fără să-mi dau seama. Dar mă puteam înțelege bine și cu poleacii și cu grecii. Când mă grozăveam, dovedeam amatorilor că știu rugăciuni turcești destul de lungi, din cele spuse de muezin din turnul geamiei. Cunoșteam și câteva cântece din Caucaz, cântece de chef cu vin, pentru cor de bărbați pe cinci voci. Și, pentru o bucată de carne friptă, le cântam fără să mă las rugat. Ca și cum aș fi făcut un inventar, am explicat toate astea, preocupat să nu reiasă cumva că mă laud.

– N-ai pe nimeni în Rusia?

– Sunt orfan adevărat, domnule Colonel, fără tată. Colonelul tăcea și n-am insistat. De mama nu-mi amintesc. Eram prea mic.

Despre mama aveam câteva variante mai importante și a fost prima dată când o mărturiseam cu voce tare cuiva. La început, demult, inventasem o contesă împușcată de bolșevici, dar am renunțat repede. Toată Rusia e plină de contese împușcate, mă avertizase un binevoitor și, într-adevăr, povestea mea îi făcea pe cei ce ascultau să caște. Altă mamă fugea la turci ascunsă pe un vapor – și la un moment dat adăugasem, grozăvind-mă: pe vaporul lui Troțki. Știam doar că ajunsese cu bine la Istanbul, după care-i pierdusem urma. Alta, funcționară la poștă, furase bani și era în Siberia la tăiat copaci în taiga. Cei ce mă ascultau oftau cu înțelegere când spuneam că o aștept să fie eliberată și să mă ducă acasă. Nu mă încuraja însă nimeni să sper. Toată Siberia – e o vorbă – e ticsită de speranțe care se îngroapă acolo, în gheață.

Cea care îmi plăcea grozav și când o spuneam aveam totdeauna succes e următoarea: înjunghiată într-o cârciumă din Moldovanka mea. De fiecare dată mai adăugam câte ceva: acordeoane și vodcă, cor care cântă *Țiganocika* și marinari beți, cuțitul scos din tureacă și fata care sare, se vâra în încăierare să-și apere bărbățul. Putea fi vorba de cel cu care făcuse copilul... Sau, dacă nu, de cel pentru care părăsise totul, casă, bărbat, copil... Când n-aveam chef și răbdare, era povestea simplă a plecării de acasă și a dispariției fără urmă, știută de toți. Scăpam cel mai ușor. Mai aveam o poveste de rezervă, tot simplă, și tot cu o contesă care e fugară, ajunge printre ceilalți

fugari de sub pământ unde e violată și naște un pitic, după care moare. Piticul alăptat de o țigancă, fugară și ea, trece apoi de la unul la altul, cei dedesubt neavând inima să-l arunce la gunoi. Copilul crește cu cârpa muiată în vodcă în gură, ca să doarmă și să nu plângă, ajunge mare și spune povești hoților care-l plătesc cu câte o copeică sau două. Eram crezut de fiecare dată, pentru că nu mă bănuia nimeni că am vreun interes să mint. Dovada vie a adevărului eram chiar eu, puteam să mă pipăie. Între timp, învățasem și ieșirile din hrube prin care doar eu mă puteam strecura și cum se ajunge repede la ele dacă ești zărit. Paznicii din docuri se obișnuiseră și ei cu mine, cum te obișnuiești cu o pisică vagaboandă. Stabiliseră că nu sunt rău. I-am auzit și vorbind. Unii se jurau că există pitici care bântuie nopțile. Acestora le era și frică. Alții nu credeau, râdeau și spuneau că vodca pe inima goală, fără *zakuski*, dacă e și multă, te face să vezi pitici în fața ochilor.

– Stalin, am mai spus în mica pauză tăcută și de obicei aici mă împotmoleam. Descoperisem uluit că foarte mulți din românii care îmi cereau lămuriri nu știau despre ce e vorba, cu toate că nu se putea să nu-i fi auzit numele. Stalin? Și mai ce? Alții râdeau disprețuitor: piticul face pe deșteptul. În România nu-i îngheța nimănui sângele în vine când era pomenit Stalin iar eu mă făceam de râs încercând să le explic. Colonelul nu clipi.

Norodul sovietic, am zis, e sănătos, puternic și viteaz. Orice rus cunoștea aceste cuvinte și că sunt ale lui papașa. Important e că Rusia roșie a sovietelor trebuia curățată rapid de gunoaie și asta nu însemna doar burjuii, ci și curvele, vagabonzii și cerșetorii, care fuseseră adunați în convoaie și expediați dincolo de Urali, cât mai departe. Urmaseră după aceea, dacă nu cumva fusese totul deodată, infirmii de toate felurile, neputincioșii, nebunii, cocoșaii, orbii și, așa cum aflasem pe pielea mea, când m-au dus în beciurile miliției, și piticii, chiar și cei de la circ.

Colonelul m-a ascultat fără să mă întrerupă cu vreo întrebare, nepărând mirat de minciunile pe care le recunoșteam. Tăcerea lui era ca și cum ar fi adormit și m-am răsucit să verific, temându-mă și de lovitura care te poate trăsni din senin. Luminată dintr-o parte de lanterna pusă alături, fața lui întunecată, parcă slăbise, se subțiasse, era mai uscată și mai tăbăcită ca lemnul afumat și doar în ochii ficși era o scânteie nouă. Asta cred că e ceea ce m-a încurajat să mă ridic în fine în picioare. M-a întrebat, văzând că aștept un semn:

– De ce ai fugit încoace?



– Am omorât un om, domnule Colonel, am recunoscut, și era iarăși primul om din România căruia i-o spuneam.

După gestul cu care a cules lanterna, îndreptând lumina spre ușă, mi-am dat seama că m-a crezut. Cu asta, discuția noastră se terminase.

– Să nu mai spui nimănui ce mi-ai povestit mie, mi-a zis. Și du-te la culcare.

A continuat peste câteva zile când, nechemat, și fără vreun motiv special, am intrat prima oară în curte pe poartă, după ce mă asiguraseram că e acasă. O să-ți spunem de-acum Vasile, Vasilică, mi-a zis.

4.

Ziua începuse pașnic, cu cer limpede – și cu asta ne apropiem de sfârșitul dării mele de seamă. Era mijlocul dimineții când au început clopotele, trase într-o dungă, ca la foc, și imediat după asta au luat-o la fugă din piață vânzătoarele de harbuji. Fugeau spre primărie prin praful gros, fâlfâindu-și fustele și în urma lor a răsunat un strigăt care s-a auzit până pe terenul de sport:

– Vin rușii, bade Ioane!

Jocul a continuat între echipele celor mari, restul asistând de pe margine, și n-a venit nimeni să ne spună ce se întâmplă până spre prânz. Cred că am fost singurul care am priceput, deși încă nu-mi dădeam seama dacă strigătul care anunțase vestea e de spaimă sau de veselie.

Doar mai târziu, ne-am dus cu toții la gard să câscăm gura, în timp ce încă răsunau clopotele de la biserică. Pe uliță trecură în goană doi călăreți, apoi un

camion gol, de undeva se auzeau strigăte. Harbujii, în câteva grămezi mari erau tot fără pază și asta e ceea ce îi interesa cel mai mult pe copii. Despre acești harbujii auzisem că fuseseră aduși tocmai din județul Ismail, din comuna Nerușai, și reținusem asta pentru că de undeva de pe acolo era de loc și Maricuța bătaușa, cu toate că ea se strâmba disprețuitor când i se cerea să confirme. Directorul Obadă ne interzisese să dăm târcoale pe la tarabe, cei mari trebuind să-i aibă în grijă pe cei mici, care acceptau mai greu interdicțiile. Nu e frumos să mergi la cerșit, repetase el de multe ori, fie și doar o feliuță de poftă, care se dă de pomană unui copil hămesit. Numai că pofta e greu de ținut în frâu, mai ales când privești, fie și de departe, miezul roșu și dulce, căzut de sub cuțitoaiele ca niște iatagane ale femeilor.

Obosit sau plictisit, cel ce urcase în clopotniță să dea alarma se opri și imediat după prânz se făcu o liniște țiuitoare. Deocamdată era doar această liniște încremenită ca într-o fotografie. Va trebui să pornim spre gară cât mai repede, primul transport cu două căruțe, ne anunță domnul director, după ce am fost strânși toți pe terenul de sport. Căruțele se vor întoarce și îi vor lua pe următorii. Ultimii, cel târziu în dimineața următoare. Plecăm în refugiu, copii. În ordine și disciplină, vă rog. Și să începem prin a ne strânge fiecare strictul necesar. Adevărul e că mare lucru n-aveam de strâns, nu mai mult de cât să încapă într-o boccea. Le vom aduna într-un loc ce va fi stabilit. Rămâneți grupați, nu vă risipiți, cei mari să aibă grijă de cei mici, și aici, și la gară, unde ne vom aduna cu toții. De acolo, cu trenul, pornim spre Țară.

Refugiu? Pentru mine, cuvântul auzit prima oară n-avea nevoie de traducere. Mai simțisem în exact același fel pericolul și înainte, de câteva ori. Un pericol difuz, care nu asociază durere, dar de care nu te poți scutura și îl simți cuibărit în coșul pieptului, de unde nu se clinește. Atât că de data asta nu trebuia să se vadă, nimeni – nici directorul, care avea destule pe cap, ca să mai aibă și grija mea – nu trebuia să-și dea seama ce e în capul meu și ce simt. Și nici ceilalți copii, care-și dădeau coate și chicoteau. A fi neluat în seamă e cel mai bine. Până să înceapă strângerea lucrurilor și plecarea primului transport mai era timp, așa că m-am furișat pe sub gard ca să mai dau o raită prin târg.

De harbujii, pe lângă grămezile cărora am trecut prefăcându-mă că nu-mi pasă, uitase toată lumea. Unde dispăruseră paznicele gălăgioase ca niște găște din Nerușai? N-am aflat nici mai târziu. Arșița de la amiază stinsese de altfel forfota de pe ulițe, frizeria

era închisă cu un drug de fier pus de-a curmezișul și lacăt greu, iar Vania nu se vedea nicăieri. M-am oprit la distanță de primărie, după un copac, să trag cu ochiul. Începuse încărcarea în camionul tras la peron, dar primul convoi spre gară încă nu plecase. Toate se făceau cu larmă și multă lume înghesuită să care lăzile grele, dar erau și alții care se uitau tăcuți, ca și mine.

– Domnu' Șteflea, îl strigă cineva de departe pe notar. Cei care au fost la gară povestesc că trenul e plin, nu mai e nici să pui un ac. Pentru bagaje mari, în nici un caz.

Îl știam pe notar de la făcutul actelor. Era singurul bărbat gras din târg.

– Noi mergem direct cu toate căruțele, strigă el. Vom trece dincolo pe pod sau pe lângă pod, n-avem treabă la gară.

În rest, nu era nimic interesant, cum m-aș fi așteptat. Ici, colo, oamenii se adunau la umbră câte trei-patru, pufăiau din țigară și se sfătuiau încruntați. Mă feream pentru că cei ce mă vedeau prima oară se întorceau după mine să vadă ce caut sau din curiozitate. Îi simțeam cu ochiul din ceafă și nu-mi plăcea. Ceilalți, care mă știau, nu-mi mai acordau importanță și nici asta nu-mi făcea o plăcere deosebită. O căruță încărcată vârf, cu doi cai grași, trecu agale la un moment dat și i-am văzut pe câțiva trecători privind lung după ea. Chiar și pentru mine care nu-l cunoșteam pe căruțaș și nici nu mă interesa ce duce era limpede însă că în nici un caz nu se îndreaptă spre gară. M-am strecurat pe după copaci și am plecat mai departe. În mijlocul unei curți, printre găini care se scaldă în praf, o femeie plângea cu tulpanul tras peste gură. Din cauza venirii rușilor? Cine știe?! Nu mă zărise, era ca și cum aș fi surprins-o în pielea goală și, stânjenit, am mărit pașii. Mai încolo, din capătul uliței, neîndrăznind să mă apropii, l-am descoperit pe domnul învățător Filat gata de plecare. Două căruțe fuseseră aduse la poartă, veniseră câțiva oameni din vecini să-l ajute, erau acolo Oltița cu Samurache în brațe și era și Mihăiță agățat de fustele maică-sii. Au fost primii pe care i-am văzut luând-o din loc, fără să verific însă dacă vreunul are lacrimi în ochi.

Casa doctorului Ghelber, câțiva pași mai departe, mirosea totdeauna a zahăr ars care se simțea de afară, de pe uliță, și avea cele mai frumoase perdele la geamuri. La cabinetul pentru bolnavi se ajungea pe o alee ocolitoare, prin spate, și tot acolo era bucătăria și doar o singură dată, oprit să trag cu ochiul, zărisem un bătrân adus de spinare, cu pălărie neagră, bătând la ușa din față care se deschisese

doar cât să-l lase să se strecoare înăuntru. Cel puțin mie, când am încercat s-o descos despre ce-o pune doctorul să facă, el sau doamna lui, Maricuța mi-a răspuns sec că face surcele de aprins focul în plită și jumulește găscă cu gâtul tăiat când e sărbătoare mai mare. Presupun că nici Colonelul nu știa mai mult iar Mutu nici cât mine. Ce-o apucase să le lase pe toate baltă și să se mute dincoace, cu noi? Pitit, acum, după un copac, am cercetat pe îndelete ușa cea mare, zăvorâtă, ferestrele astupate cu perdelele grele, apoi porțița spre curtea din dos. Nu se auzea nici o voce, perdelele atârnav nemișcate. Cu toate astea, ceva îmi spunea – și în această privință nu mă înșel – că e plin de lume înăuntru și că s-au aprins lumânări în sfeșnicul cu șapte brațe. Aproape mi se păru că aud cum se preling picăturile de ceară topită, dacă îți poți închipui așa ceva. Mă zărise cineva prin găurelele florilor de crin de dantelă de la vreo perdea și stătea cu ochii pe mine să vadă ce am de gând? Am simțit că da, oprirea mea nu trecuse neobservată.

Ascunzându-mă, atât cât se poate, pe după copaci, am plecat mai departe. Din cele văzute până acum, de înțeles nu era mare lucru. Auzisem înainte pe mulți spunând că nu va fi război și n-aveam de ce să cred altceva însă, dintr-odată, apăruse amenințarea pentru care toată dimineața fuseseră trase clopotele. Vin rușii, confirmase și directorul. M-am oprit, am căutat un loc mai ferit și m-am așezat cu genunchii la gură în iarbă, încercând să-mi imaginez, pentru că nu mă ajuta nimeni, ce va fi când vor ajunge rușii aici, în târg, pe ulițe, în piață... La pericol, ține-te deoparte de cei care se vâiată, ne spusese odată Colonelul. Păstrează-ți sângele rece, nu te năpusti. În schimb, cascade bine ochii, orice amănunt poate fi mai târziu important. Cu genunchii strânși tare, am încercat să-mi dau seama dacă mi-e frică și răspunsul a fost că nu. În turma de copii de la orfelinat, totdeauna mă simțisem apărât, sigur pe mine și dacă mă izolam de ceilalți: știam însă că pot oricând reveni. Nu-mi era frică de nimic. Și nici n-aveam ce pierde, ca alții. (Gândul acesta, ca să fiu cinstit, e de un pic mai târziu.) Știam destule, învățasem multe. Dacă aș fi luat-o la fugă de unul singur, la noapte, să zicem, mă puteam descurca mai ușor acum, vorbind cât de cât limba care e necesară când treci printr-un sat, când ești întrebat ceva și trebuie să răspunzi. Știam ce înseamnă foamea și puteam să rabd, dacă ar fi trebuit să ocolesc satele. Alții, cu apă de la izvor și cu rădăcini dulci rezistă săptămâni întregi. Știam și cum sunt gerurile sălbătice când urlă marea afară și e noapte, dacă mă va prinde iarna fără adăpost.

Ținusem de cap o femeie să nască, tăiasem cu dinții buricul copilului, dar și vegheasem trei zile și trei nopți lângă un mort țeapăn, doar eu și el. Învătasem o groază de lucruri de care alții, la vârsta mea, nici nu visează. Da, nu de frică era vorba. Știam, așadar, ce-mi revine. Mica febră de la care ți se usucă cerul gurii din primele clipe mi se stinse și am început să mă uit cu nepăsare în jur la lume, cum mă uitasem atâtea zile, cu un zâmbet secret, și din spatele porții la forfota de pe uliță.

Pe drumul de întoarcere, mi-a apărut de după un colț Dulfu. Dădea din mâini și vorbea singur. Nu știam până atunci cum arată, pentru că ziua dormea în grădina de tir, dar l-am recunoscut după vocea răstită de comandant care răsuna ca o goarnă pe ulițele pustii după miezul nopții. Mergea cu părul vâlvoi, într-un veston larg și lung ca un palton, murdar și zdrențuit și luat pe pielea goală și era atât de slab încât strigătele păreau ale altcuiva. Trecuse de poarta orfelinatului, pășind grăbit, ca unul cu o țință precisă, când coti brusc spre casa Colonelului, unde se opri la gard, și interesant – pentru mine, care tot acolo mergeam, oprit acum la doi pași în urma lui –, se liniști ca prin farmec. Maricuța va ieși din casă, unde de jumătate de zi își câștigase dreptul să intre când vrea, puțin mai târziu. Sub perete, ciucit pe un petec de umbră, se afla Mutu, celălalt Vasilică, care nu mai avea ce face la automobil și-și epuizase hărnicia. Ușa larg deschisă de la intrarea în casă spunea că stăpânul trebuie să fie în preajmă. Cumințit, tăcut și dintr-odată foarte interesat de ce e dincolo de gard, Dulfu încremenise în așteptare, ca și cum pentru asta ar fi venit în goană până aici. Asta dură câteva minute bune până când, pierzându-și răbdarea, scoase unul din strigătele lui răgușite, un fel de „hei”, o chemare. Mutu, din locul lui, nici nu clipi. N-auzise nimic, sugera poziția lui de ins ațipit sau surd, cu toate că între cei doi erau doar câțiva pași. Când nu ești țință directă, așteaptă pasul numărul doi: știam că aceasta e regula și nu se putea să nu-l invidiez pentru firescul cu care încremenise. Înăuntru, totuși, se auzise chemarea și, doar cu o infimă întârziere, Colonelul ieși cu pași mari în întâmpinare.

– Plecați, majestate? răcni, suprinzător de limpede, Dulfu. A sosit ora cea mare?

Colonelul se opri în mijlocul curții, acceptând că e doar un schimb de cuvinte peste poartă, dar am fost sigur că cei doi se știau. Un schimb de cuvinte care nu părea să-l deranjeze, dar nici să-l amuze, acceptat cu politețea lui înghețată, fără nici o silabă în plus. Rămăsesem să asist de la distanță, așa cum

Campania din Rusia. 1941-1942.
© Ion Alexandru Macavei, medic.



trebuie, și el îmi aruncă doar o scurtă privire. Nu eu contam.

– Vom pleca, aprobă el, sec.

– Ultimatum? făcu celălalt și tot răcnit. Despre ce armie românească e vorba, majestate? Eu am încredere în brațul de fier pus de strajă la fruntarii. Nu voi ceda nici o palmă de pământ românesc, majestate!

Atunci, tropăind indecis pe loc și uitând de Colonel, Dulfu mă descoperi și pe mine, oprit în spatele său, și de surpriză a fost ca și cum i s-ar fi tăiat aerul. Nu mai era nimeni pe uliță înafară de noi doi și mai cred că el mă vedea atunci prima oară. Cunoșteam prea bine surpriza și mirarea, ezitarea, vaga neîncredere, zâmbetul stânjenit din asemenea situații de care nu scăpa nimeni când ne priveam în ochi. Uluț, înghiți în sec de câteva ori și pe gâtulejul lui slab omușorul fugi în sus și în jos ca un șobolan prins în cușcă. M-am gândit mai târziu la rolul meu un pic special. Nu sunt sigur, dar îl bănuiesc pe Colonel că avea nevoie de mine tocmai pentru că atrăgeam privirile cu statura mea, și un interval oarecare el scăpa, ca un fascicol luminos atenția se deplasa de la el, rămânea în penumbră.

Brusc, făcându-mă să tresar, Dulfu se prăbuși în genunchi, atingând cu fruntea țărâna. Se dezdoi însă imediat, cu mâinile împreunate a rugăciune.

– Majestate, șoti el, cu o patimă care-mi dădu fiori. Nu ne lăsa, majestate!

N-aveam prea multe soluții la îndemână și nici nu era cineva să mă ajute dar, în acele câteva secunde, m-am uitat la el ca un rege adevărat. Dacă n-ar fi fost și Colonelul de față, aș fi încălcat consemnul și i-aș fi spus tot ce am învățat despre ruși. Știam precis ce urmează de aici înainte și i-aș fi explicat de ce merită să-și ia picioarele la spinare și s-o tulsească încotro vede cu ochii. Nu era însă în puterea mea să-l salvez...

5.

Vasilică le auzi primul, deși nu-i sigur că și-a dat seama despre ce e vorba. Fiind aproape, i-am observat tresărirea, când se îndreaptă spinarea și care înseamnă atenție.

– Ce-i? l-am întrebat în șoaptă și am ciulit și eu urechea.

Era doar zumzetul obișnuit al albinelor de după-amiază care umple aerul.

Maricuța ni se alăturase încă de dimineață. (Ne aflam în ziua a doua.)

– Domnul doctor nu pleacă nicăieri, anunțase ea în așa fel încât, înafară de noi, să audă și Colonelul. Nu adăugase însă nimic și nici n-o va întreba nimeni ce are de gând.

Imediat după prânz, când se întetește arșița, Colonelul s-a apucat de stupi unde știam că n-are

nevoie de ajutor, așa că ne-am vârât toți trei la umbră, tăcuți, lângă perete. Să aștepți astfel e încă o probă. Abia când am trecut-o prima oară mi-am dat seama cât e de grea. Trecuseră două ore? Judecând după soare, și mai mult. Colonelul tocmai scosese încă o ramă cu fagurele greu, plin de miere căpăcită pe ambele părți, curățase albinele cu pana de găscă și fum și-o depusese jos, în lighenașul de cositor. Se pregătea s-o scoată pe următoarea, aerul – până la noi – se umpluse de mirosul înțepător al fumului de iască, acoperindu-l pe celălalt, mai ascuțit dar mai fin, de stup deschis pe care bate soarele. Când te apuci de ceva, lasă-le deoparte pe celelalte până termini. Asta era una din reguli, iar el se supunea primul. Dar sunt sigur că și el le auzise. Și cu auzul mult mai antrenat decât al nostru, deși n-o arăta prin nimic, își dădu seama din prima clipă ce va fi.

Ce notez eu aici sunt raționamente și deducții târzii, cu mintea mea de azi care încearcă să pună în ordine fapte, completând în același timp spațiile vide, intervalele voalate. Procedez astfel, întrucât nu am documente de pus pe masă. Dar cine mai are? Și, dacă-mi dați voie, despre toate piesele adunate în dosarul de față trebuie acceptat că se va spune același lucru...

A venit însă și clipa când, dintr-odată, le-am auzit și eu. Sunetul deocamdată foarte slab semăna perfect cu zbaterea găzei prinsă între geamuri și care are o continuitate muzicală, cu sincope poate doar în imaginația ta, ca și cum îți ții respirația. Mi-am dat seama ce e, deși din partea Colonelului nu era nici un semn, pe măsură ce se putea distinge tot mai clar melodia pe două note. Dar bănuiesc că, în acea zi, pentru el graba nu era importantă. Pe moment, cu noi trei sau fără noi, conta doar ocuparea mâinilor, astfel ca mintea să rămână liberă pentru hotărârile grele de luat în următoarele ore. Fagurii cu miere fuseseră dealtfel scoși pentru noi, ca și altădată. Nu se mira nimeni că noi, doi băieți de la orfelinat, urma să plecăm cu automobilul și nici nu mai era timp de mirări, la drept vorbind. (Doar, în mare secret, de o bucurie de care nu trebuie să se afle.) Și nici slujnicei doctorului Ghelber nu-i avea nimeni grija, în așa fel încât să se mai intereseze ce caută acolo alături de noi, ciucită sub perete. Deși până la plecare rămânea tot mai puțin, aproape că număram în gând secunde, ceva anume îi cerea Colonelului să nu se grăbească. Casa, oricum, n-o putea lua ca melcul în spinare s-o mute în România. Nici nu-i va da foc, cum aș fi făcut eu. Din tot ce se afla înăuntru și în curte putea înghesui în automobil doar un sac soldășesc cu straie

de schimb, ochelarii negri și pălăria de pai, cum s-a și întâmplat. Fluturii prinși cu câte un bold erau aranjați în cutii iar cutiile aveau locul lor în despărțitura din spate a mașinii. Doar albinele aveau libertate absolută, pe care acum le-o acorda, și mă gândesc că o făcea cu un sentiment asemănător iubirii. Erau unicele ființe vii ținute aproape atâta vreme iar acum le rezerva câteva minute, înainte de despărțire. Își lua, în felul său pe care cred că doar eu îl observam, rămas bun de la albine.

Inițiativa o avusesem ceva mai înainte, în intervalul de așteptare care se prelungea și se prelungea. Am procedat cu liniștea, negraba și siguranța, poate și cu aroganța celui ce știe dacă nu neapărat mai multe, atunci ceea ce se exprimă în alt limbaj, ceva mai subtil, decât celălalt Vasilică, fost Antonescu Ion, fost Mutu, și decât fosta Aliona. Am cules din lighean cuțitul pus anume acolo și, în ceara încălzită și moale, untoasă, am decupat o bucătică la colț. Cu vârful cuțitului am ridicat-o și i-am făcut semn Maricuței să vină aproape. Știam toți că nu se fac mofturi în asemenea ocazii, iar ea s-a supus. Operațiunea am repetat-o cu celălalt Vasilică, după care, trăgând cu ochiul la Colonel, care trecea la alt stup, mi-am tăiat și eu o bucată.

Mierea luată direct de la albine e iute, are tărie ca un alcool și când vine pe limbă parecă înțepă, frige. De data asta, *dulcele*, după care jinduisem toată copilăria, nu mi se mai păru atât de grozav, ca să scui rapid ceara curățată și să-mi tai o altă bucată. Am făcut-o însă prefăcându-mă ocupat pentru cei doi, cu toate că nu mai interesa pe nimeni ce-ți place și ce nu. Și nici ce gândesc și ce simt. În tăcere, m-am întors la umbra de sub perete. Puțin după asta a fost când le-am auzit și eu.

Odată oprite clopotele de la biserică, se lăsase deasupra târgului o liniște ca de vată. Din când în când trecea câte o căruță, dar alene, cu cai adormiți. Piața era și în a doua zi părăsită iar dincolo de gard, în curtea orfelinatului, forfota încetase după plecarea ultimelor transporturi spre gară.

Ce vreau să se înțeleagă din descrierea mea e că graba ca atare e un efect târziu apărut abia în povestirile despre începutul refugiuului, un efect produs de fețele tăioase ca briciul ale amintirii. În realitate, cu excepția directorului Obadă, care avea copii pe cap, și a câtorva familii de funcționari, nimeni nu se grăbea. Văzusem câteva femei ieșite la poartă și încremenite acolo cu mâna la gură, atente la ce se petrece în vecini. Ca și ele erau și alții, atât că mai retrași, sau ascunși în dosul casei și pândind de

acolo cu o curiozitate despre care nu știi să spui dacă-i bună sau rea.

Sunetul apărui ca un cui care se înfige în această liniște. Dură puțin, apoi se stinse. Dar reveni și puteai să-ți dai seama că se apropie cu toate că deasupra șirului de plop de la orizont nu se vedea în depărtare decât scama fixă a câtorva norișori. Cele două avioane au apărut deasupra lor, foarte sus, încât păreau stele mișcătoare care strălucesc pe cerul albastru.

– Merg la gară, țipă Maricuța, sărind în picioare.

Ne-am întors mirați spre ea, căci era neobișnuit s-o vezi ieșindu-și din fire copilărește, dar avea în definitiv dreptate. Apropiindu-se, cu vuietul motoarelor tot mai puternic, avioanele zburau într-adevăr spre răsărit, în direcția unde, ascunsă de dealuri, erau gara iar mai departe Prutul. Până la gară erau mai mult de 20 de kilometri. Până la Prut, prin nu știu câte sate, poate încă vreo sută. Prutul e o apă destul de adâncă. Auzisem pe cineva pomenind de un pod peste Prut. Se povestea că acolo se înghesuie să treacă lume peste lume și că păzește și face ordine armata. Știam mai multe despre distanțe decât Maricuța dar, urmăriți de celălalt Vasiliță, mutul, care știa și el cam aceleași lucruri ca și noi, cu toate că nu scotea o vorbă, am refăcut calculul distanțelor a nu știu câta oară, fără să ne mai certăm prosteste. Între timp, vuietul motoarelor se stinse, avioanele dispăruseră.

În scurta pauză care a urmat, m-am uitat în jur cu alți ochi. La stupi, Colonelul curăța cu fum alt fagure și o făcea ca și cum n-ar fi auzit nimic. Deși strigam în gura mare, nici cearta noastră, de care imediat mi se făcuse rușine, n-o lua în seamă. Locul din jur, ulița până departe deveniseră încă și mai pustii, dar nu e sigur că datorită avioanelor. Mi-am spus: încremenește! Și m-am retras în locul de așteptare de lângă perete, cu genunchii la gură, strânși cât mai tare cu brațele.

Cred azi că mai erau și alții care trăgeau neîncrezători cu ochiul la ce se întâmplă cu noi, mâncătorii de miere din curtea casei cu ușa lăsată mereu larg deschisă. Își făceau de lucru, prefăcându-se nepăsători, treceau pe jos sau în câte o căruță, ca și cum ar fi așteptat un semn care întârzie și întârzie și nu mai vine. Amânarea devenea tot mai greu de suportat și, la un moment dat, un necunoscut, care se vede că revenea de la gară, se opri la poartă să dea alarma.

– Trenul s-a umplut, dom' Colonel, și e ultimul care pleacă azi. Nu mai găsești locuri, dacă nu te grăbești.

Colonelul nu se grăbea însă deloc. Cu o seară înainte, directorul Obadă își făcuse vreme să vină, ca de obicei, să-l radă pe cap și atunci stabiliseră tot ce era de făcut. Fusesse o discuție militărească, cu puține cuvinte spuse o singură dată și departe de urechile noastre. Orfelinatul se golise și el. Cu domnișoara Halip în cap, cei mari, care puteau să-și ducă măcar boccea cu lucrurile personale în spate, o luaseră înainte, pe jos. Era vreme bună, cu cer curat, ca la o excursie pentru strâns plante medicinale. În urma lor, după câteva ore, au fost prichindeii în căruțe cu obiectele adunate de prin dulapuri, înghesuite claie peste grămadă. Îi însoțea directorul Obadă, să-i vadă urcați în vagon și să se întoarcă la noi, fiind stabilit – am aflat apoi – pentru valiza cu toate actele. Trebuia dus la gară de Colonel cu automobilul. De ce s-a hotărât astfel? Nu știu.

Oricum, Colonelul lua act în liniște de tot ce se întâmplă iar noi îi pândeam fiecare gest încercând să-l imităm conștiințioși. El lăsase să se înțeleagă că Maricuța, celălalt Vasiliță și eu vom avea un loc în automobil. Deși nu era vreun ordin care să ne vizeze, orice vorbă a sa trebuia să aibă același efect pentru fiecare, și chiar îl avea. În privința asta, știindu-ne prea bine, Colonelul își luase de-o grijă. Așa că, retras la albine, ce urmărea el cu gândul, tăcut, se afla în altă parte și nu la vedere și nu era în legătură cu noi.

Întoarcerea avioanelor o anunță un sunet ca de goarnă, sau de o mie de goarne care devine geamăt, urlet de motoare pe măsură ce se apropie. Trecuse mai puțin de jumătate de oră? Zburau mult mai jos decât la venire, cu soarele în față, strălucitoare. Am sărit în picioare ca să le urmărim cu mâinile streșină la ochi. Parașuta, fiecare a sesizat-o altfel. Ca o cădere, ceva s-a desprins și cade spre noi, ca un fulger negru sub burta unuia din cele două avioane, ca un punct sau o scamă despre care nu știi ce vrea să fie, dar și ca o întrerupere de o clipă în larma asurzitoare a motoarelor. După care, fix deasupra noastră, făcu *pâc!* sau ne-am închipuit noi că face și, în timp ce avioanele se îndepărtau iar după alte câteva clipe dispăruseră la orizont, umbrela parașutei se deschise și după încă puțin s-a distins clar și silueta spânzurată dedesubt care cade din cer. Era atât de frumos și de neașteptat încât am încremenit, neîndrăznind nici măcar să mai respirăm.

Mai târziu, între noi trei, am pus cap la cap toate aceste bucăți de realitate în succesiunea lor aiuritoare. Cuvântul „parașută” nu-l cunoștea niciunul din noi. Celălalt cuvânt, „ultimatum”, îl vom învăța tot atunci, repetându-l după ce-l auzisem rostit de alții, ca o

amenințare confuză. N-aveam habar nici în prima zi și nici după aceea că există un răgaz acordat celor care pleacă spre România. Despre avioanele rusești văzute de toată lumea și în alte părți și venite într-un fel de control înaintea trupelor și înainte de expirarea acestui răgaz, vom auzi tot felul de povești. Povestea noastră are locul ei între ele.

De sus, fără îndoială, se vedeau ca-n palmă gara și trenurile, dacă asta-i interesa pe aviatori. Se vedea și Prutul și se spune că au existat și avioane care au trecut dincoace. Deasupra noastră zborul a durat câteva minute dar suficient ca să fie cuprinse cu privirea grădinile bătute de soare dintre biserică și primărie, piața și căsuțele înșirate în lungul ulițelor, curțile unde ieșise lumea să caște gura, să zicem că și cârdul de găște albe venind de la baltă, lipăind prin praf. Dar aveau un ochian în avion? Aici, ne-am certat.

Dacă da, e sigur că, oricât de mare era viteza de zbor, văzuseră linia albă a găștelor, văzuseră și grămada părăsită de harbuji aduși de la Ismail. Spre deosebire de celălalt Vasilică și de Maricuța, eu văzusem la Odesa filme cu avioane și cu război și știam ce vorbesc. Poate pe hărțile lor figurau fosta cazarmă, nu doar șinele căii ferate și gara. Nu era deloc exclus să ne fi văzut și pe noi, nu departe de locul dezgolit al terenului de sport: trei copii încremeniți ca niște momâi în mijlocul unei curți... Poate credeau că stăm așa neascunși pentru că-i așteptăm, după ce, în gară, înainte să se întoarcă, văzuseră vagoanele încărcate cu oameni și pe acoperiș. Un automobil negru lăsat pe tăpșan, într-o curticică, în tablele căruia se răsfrâng ca în oglindă razele soarelui, adică suspect de strălucitor apare, privit dela înălțime, ca un semn de întrebare.

Căruța golită de baloturi și de copii care-l aducea de la gară pe directorul Obadă apărui în goană în capătul uliței în timp ce, ca o floare, împinsă pieziș de o boare de vânt, parașuta cobora lin spre noi. Directorul o zărise și el, pentru că nu se putea altfel. Ca și el, toată suflarea târgului se uita spre rusul de sus, cum cade încet-încet atârnat de clopotul mare de deasupra capului. De ce totuși, împotriva obiceiurilor lui stricte de fost militar, domnul Obadă sări din căruța ca s-o ia la fugă în direcția noastră? Ce-l apucase? Dar întrebarea ne-am pus-o mai târziu. În mintea sa trebuie să se fi aprins – poate – o inutilă, prea târzie scânteie a sentimentului datoriei: doi din copiii săi de la orfelinat încă nu fuseseră urcați în vagonul cu care vor fi expediați în Țară... Ca toți viitorii refugiați cu responsabilități, acționa în conformitate cu dispozițiuni scrise. Se comporta, oricum, ca și cum

ar fi știut mai multe decât noi toți. Fugea cum nu-l mai văzusem niciodată până atunci, parecă luându-se la întrecere cu parașutistul, să ajungă la noi înaintea lui. Nimeni n-avea cum să facă ceva, să intervină, să modifice deznodământul. Aflat încă în aer, deasupra noastră, rusul își răsuci arma pe care o avea la gât, spânzurând peste piept, și cu aceeași mișcare a brațului trase o rafală care-l seceră pe alergător. A fost în intervalul de câteva secunde înainte de a atinge cu tălpile iarba din curtea Colonelului după care, tras de sforile parașutei căzută peste gard, până la un pas de primul stup, va aluneca și el pe spate și va mai răsună o rafală trasă în aer, aiurea. Nu ne mișcasem niciunul. Rusul se va dezmetici repede, va sări în picioare, cu fața la noi și arma pregătită să tragă din nou. Gestul, pregătirea s-au văzut clar.

Fiecare am povestit toate astea de zeci de ori. Maricuța e singura care susținea că l-a auzit pe directorul Obadă gemând și a știut că nu e mort. Ca una care a stat lângă un doctor, chiar dacă doar să șteargă pe jos și să strângă cârpele cu puroi și sânge, a vrut să se repeadă la el să-l ajute, dar Colonelul a strigat stai pe loc și ea a încremenit. Poate dacă făcea un pas, rusul trăgea și în ea. Poate. Eu mărturisesc că n-am auzit comanda Colonelului. De când apăruse pe cer, nu mi-am putut desprinde privirea de parașută și am urmărit-o cu sentimentul bizar, cam nebunesc că vine anume în direcția noastră ca răspunzând așteptării mele înfricoșate. De când trecusem Nistrul înot, visam din când în când că dau peste o patrulă, mă iau la întrebări și nu pot să mai scap. Acum era o prelungire a visului: rusul venea la mine, pentru mine, pica din cer. I-am urmărit tot timpul căderea hipnotizat și când s-a ridicat de jos, neeliberat încă din hamurile de sfoară, îmi amintesc precis că l-am privit o secundă drept în ochi, ca un fel de *zasdrastvuet*. Era un băiat cam de 20 de ani, cu bocanci grei, alb ca varul la obraz și cu ochii măriți. Îndrăznesc să spun că am știut precis că va mai trage, asta se citea în ochii lui. Va trage, deși n-are rost. Și mai spun ceva: nu mi-a fost deloc frică.

Încă în aer sau odată căzut, rusul trebuie să-și fi dat seama că suntem doar trei copii care se holbează la el și un moș cu pălărie de pai și că cel care fuge să-l întâmpine are o mîneacă goală, e ciung și n-are armă. Celălalt Vasilică, mutul încăpățânat, va susține că *nu*, că rusul simțise din aer pericolul. Nu-l vezi, nu e ceva care are formă, știam asta de la Colonel, dar într-o fulgurare îl presimți, în pofida tuturor semnelor liniștitoare. Pentru asta trebuie să fii însă foarte bine antrenat. Rusul simțise precis amenințarea mortală,

dar fără a ști dincotro vine și de la cine. Se grăbise corect, ca un soldat brav, dar cu Obadă se păcălise și greșise direcția.

Despre frică nu am păstrat nicio amintire. Oricât pare de necrezut, n-o luasem niciunul la fugă, deși la doi pași, lângă corpul căzut cu fața în jos, începea să se prelingă o șuviță neagră de sânge. Urechile ne erau încă pline de răpăitul dur al împușcăturilor, pentru că rusul nu se zgârcise la gloanțe, și eram doar năuciți, înlemniți. Oricum, nu știam de cuțit. Singur, iarăși celălalt Vasilică, va susține în felul lui că el știa, îl mai văzuse în mâna Colonelului, dar credea că e vorba de unul din obiectele din cutia de scule a automobilului. A fost ca o fulgerare, în timp ce rusul se ridica dintre hamuri și sfori fără a fi lăsat arma din mână, pentru noi, nu știu dacă și pentru el, gestul Colonelului fiind ca și insesizabil. Nici după aceea, oricât ne-am chinuit, nu ni l-am putut imagina. A fost ca și licărirea dinainte a geamului avionului care, foarte sus, a prins în plin o rază de soare, o licărire care s-a și stins în aceeași clipită. Vârful cuțitului aruncat a lovit exact la baza dezvelită a gâtului între curelușa caschetei și osul claviculei. Ultima rafală a fost singurul efect însă țeava era îndreptată în sus iar rusul cădea moale în genunchi, fulgerat.

În minutele care au urmat, eu n-am băgat de seamă, dar Colonelului e exclus să-i fi scăpat că celălalt Vasilică a cules de jos arma rusului și a aruncat-o în mașină, unde a și acoperit-o cu o pătură. A scos-o la lumină doar după ce s-a făcut curat în jur când rămăsesem doar noi doi și am cercetat-o împreună. Rusul o scăpase din mână, nu era murdărită cu sânge, strălucea, am cântărit-o pe rând și nu era nici foarte grea. Eram singurul care știam ce e un pistol cu foc automat. I-am arătat: ăsta-i trăgaciul. Nu trebuia atins. Trebuie să punem doar piedica: uite-o care e și ține minte. Văzându-ne ce facem, Maricuța s-a apropiat și a trebuit să-i dăm jucăria și ei. Gânditoare, cu puful ei gălbui de pe țeastă, zburlit de vânt, Maricuța apucă arma cu ambele mâini și o miroși lacomă, ca pe o floare. Într-adevăr, după ce ai tras, gura țevii are un damf ca de doctorie o vreme. Cei din hrubele Odesei spuneau și eu de la ei învățasem: parfum de libertate...!

Nu mai puteam zăbovi prea mult, cu toate că soarele abia începuse să coboare spre orizont. Pe rând, ba câteva femei, mereu altele, ba câte un moșneag cocârjat prefăcându-se că e cu treburi, se opreau să tragă cu ochiul spre noi. Dar când spun noi, am în vedere ograda golită unde mai erau doar mașina și pete de sânge din praf care se zbiceau, pentru că la noi trei, cei mici, priveau toți ca prin sticlă, neîncrezători.

Nu știu ce gândeau, pentru că erau toți dintre cei hotărâți să rămână și nu puteai să-ți imaginezi că vor ține secret față de ruși ce se întâmplase cu parașutistul. Ce-și șopteau însă după aceea, îndepărtându-se agale, nu putea fi însă în nici un caz de bine. Cred că abia așteptau să-l vadă plecând pe Colonel, cu tot cu automobilul lui și cu noi, ca să poată respira ușurați.

Da, trecuse aproape toată după-amiaza. Jandarmii, notarul cu familia, domnișoara Halip și personalul orfelinatului, primarul, vânzătoarele de harbuji plecaseră de mult, din când în când se mai auzea, departe, câte o căruță trecând în goană. Trebuia și noi s-o luăm din loc. Brusc, deveni urgent, se simțea în aer, fără s-o mai și spună cineva. Întârzierea se lungise și datorită directorului Obadă care trebuia dus la spital. Cu el, Colonelul procedă ca și la albine, în tăcere. Îl mută singur cu brațele ca pe un sac din mijlocul curții pe o laiță adusă de celălalt Vasilică din casă, dar a trebuit să punem mâna să ajutăm și noi. Corpul întins pe laiță, trebuia dezvelită rana și scos pantalonul și aici durerea îi zmulse rănitului un răcnet. Era însă o reacție amânată sau stăpânită până atunci cu dinții strânși. Ne-am oprit toți. Stătea întins pe spate, alb ca varul, cu picioarele albe și ele, subțiate de bătrânețe și cămașa îmbibată de sânge lipită pe burtă.

– E bine? se interesează Colonelul, ca și cum ar fi rostot o parolă. O să-ți fac injecția imediat.

Celălalt zâmbi chinuit, după care se răsuci ușor spre noi, toți trei neîndrăznind nici măcar să clipim.

– E bine, răspunse și continuă privindu-ne pe rând pe fiecare, încă o dată. Dar e prea târziu, n-o să putem trece. Nu ne mai lasă.

La injecție, n-a mai fost nevoie de ajutorul niciunuia din noi. Maricuța a fost chemată doar când a venit rândul ștersului cu tinctură de iod și pansatului cu câteva cearșafuri făcute fășii și s-a văzut că fata are mână ușoară și se mișcă cum trebuie. N-a fost nici un ordin, toate s-au făcut cumva de la sine și destul de repede. Cântărețul intră pe poartă când treaba se terminase iar rănitul fusese adus cu tot cu laiță, ca pe o targă, până lângă automobil, trebuia doar ridicat și pus pe bancheta din spate. Intră neinvitat, dar firesc, și – în chip de salut, cum nu obișnuiam niciunul din noi – rosti de la distanță *Doamne, ajută!* Poate un fel anume de a nu fi grăbit, de a se mișca erau ale celui care trăiește cu multă lume în jur.

– Nu mă cunoașteți, sunt de la biserica Sf. Nicolai, se prezentă el Colonelului și-și spuse și numele. Am aflat de nenorocire. Privise în treacăt automobilul și rănitul cu ochii închiși, înfundați în orbite și înfășurat peste mijloc cu pânză și pricepuse

că ne-a întrerupt când tocmai urma să-l urcăm în mașină. Domnule, am venit să vă spun să plecați cât mai repede, repetă el ce spusese cu câteva minute mai repede directorul Obadă. Dacă mai întârziați, o să vă oprească undeva pe drum. S-au întors câțiva care i-au văzut pe cei care stau la intrarea în sate și nu lasă pe nimeni să treacă. Grăbiți-vă!

Colonelul nu era obișnuit să i se spună ce are de făcut, dar pe cântăreț îl ascultase fără să se încrunte și de asta l-am privit și eu curios. Avea părul lung, dat femeiește pe după urechi, și l-aș fi crezut jidov dacă și-ar fi lăsat perciuni și i se adresa cu un „domnule” simplu și sec, ca și cum nu contează că are în față un colonel. În mica pauză de tăcere acordată de acesta oaspetelui răsună pe neașteptate vocea aspră a Maricuței.

– Cine oprește oamenii? se răsti ea. De ce-i oprește?

Nici de data asta Colonelul nu se grăbi să intervină și, cu fruntea încrăcită, cântărețul se întoarse spre față. În trecut, îl cercetase și pe Vasilică, apoi, o clipă, privirea lui stărui și asupra mea, măsurându-mă, de parcă atunci m-ar fi descoperit. Privi și spre automobil lângă care, întins pe laiță, aștepta întins pe spate rănitul. Abia apoi reveni la Maricuța, dar nu ca să-i răspundă la întrebări.

– Îndată se întunecă, spuse, și drumurile către Prut sunt foarte periculoase.

Nu era primul care ne considera copii. Pentru noi, reieșea, n-are vreme. Adresându-se Colonelului, anunță cu glasul lui cântat că venise să ne dea o mână de ajutor iar Colonelul spuse da și se văzu abia atunci că, fără cântăreț, ar fi fost foarte complicată urcarea rănitului în automobil. Trebuia făcută curățenie în curte, mai spuse el. După plecarea noastră, ar fi venit cu câțiva oameni să-l ducă de acolo pe rus. Pânza și frânghiile parașutei era bine să fie și ele adunate și duse undeva, pentru că de ascuns era și inutil și periculos, știau de ele toți.

– Eu rămân, domnule, mai spuse el, și avu prima oară un zâmbet chinuit. N-am ce face. Am bunelul de 92 de ani care strigă la noi că nu-i e frică de ruși și nici de moarte și s-a întins pe pat cu fața la perete. Am aici în târg și părinții, care s-au dus la biserică și se roagă. Rămân și ei, orice-ar fi. Alții s-au încuiat în case pe dinăuntru, au tras obloanele și nu deschid când le bați la ușă. Știu ce mă așteaptă, dar rămân și eu cu ei toți.

Era clipa când toate pregătirile se terminaseră.

– Se spune că ușa trebuie lăsată neîncuiată, să nu fie spartă, mai spunea cântărețul și am avut

certitudinea că vorbește singur. Drum bun, Doamne, ajută!

Ce e mai greu se terminase. N-a fost nici un ordin. Dacă mă gândesc, toate erau ca și cum s-ar fi făcut de la sine. Culcat pe dreapta, cu șoldurile proptite în spătar, îndoit de șale și cu rana strânsă bine în feșe, după injecție directorul Obadă doar din când în când deschidea ochii. Maricuța trebuia să-l sprijine, să-i țină capul, și pentru asta stătea proptită în portieră. Eu mă vârașem în puținul loc rămas liber, pe podea, cu genunchii la gură, având în grijă picioarele rănitului. Colonelul se așezase la volan, celălalt Vasilică pe locul din dreapta sa, poarta spre uliță aștepta larg deschisă, soarele mai avea un lat de-o palmă până la creasta dealului. Când motorul porni, m-am mai ridicat odată să arunc o privire. În urma noastră rămâneau doar albinele, ușa nezăvorâtă și cântărețul, străin și stingher.

Urma ulița în linie dreaptă cu piața și teii pe ambele părți și care, după uzina electrică și grădina de tir, după cimitir, mai are puțin și iese în câmpul gol cu ogoarele și fânețele sale pustii. Întors pe jumătate, tăcut, scuturat la hărtoape, priveam zarea străină și încercam să-mi dau seama ce simt. Nu era teamă, asta e sigur, mă mai controlasem și înainte. Sufletul meu îmi apărui, într-o fulgerare pe care n-am uitat-o, amorțit și uscat ca iasca pentru afumat albinele.

Călătoria pe care încerc s-o refac are aici numeroase intervale voalate dar și altele de realitatea cărora nu sunt sigur. Câteva sate cu oameni ieșiți ici-colo la gard, care întorc capul după noi. Miros de fum acru de vreascuri, adulmecat cu gândul la cină. Trâmba de praf galben ca un șarpe venind mereu în urma automobilului. Câte un car cu fân trecând pașnic în înserare de la câmp. Gâște pe șanț, un pâlț de oi, după aceea. În lumea asta nu se schimbă nimic de o mie de ani și noi goneam prin ea ca un abur dintr-un vis. În alt vis, îmi apărui ca o compensație drumul de noapte prin stepa neagră, trenul care duce cărbune și eu ghemuit pe acoperișul unui vagon în curentul asurzitor. Din când în când, îmi schimbam poziția picioarelor amorțite, evitând ochii larg deschiși, ficși, ai directorului Obadă. Cât va dura? Mi-am impus, căci învățasem s-o fac, și am și reușit să nu mă gândesc la asta. Poate nopți și zile, săptămâni, o goană fără capăt și fără oprire.

Prima împușcătură semăna cu pleasna unei pietre stărnită de roți și care lovește fierul. Am tresărit totuși și, împins ca de un arc, m-am ridicat să arunc o privire peste umărul Colonelului. Începea un deal și încetinisem, urcam, drept în față era primul pâlț de

case de la marginea unui sat în care urma să intrăm în două, trei, patru minute. În grupul de pe culme mai întâi se vedea steagul ridicat sus, spre bolta senină, ca să-l umfle vântul. Era roșu de foc, cum nu mai văzusem de câțiva ani buni. Cel cu steagul se plasase în mijlocul uliței și lângă el era cel cu pușca, iar în jur mai erau încă poate zece inși și mai veneau spre ei și alții în fugă. Cine naiba-s ăștia? mi-a venit să strig, dar mi-am mușcat limba. Soldați nu erau, se vedea după haine. Cu o singură pușcă, chiar și cu steag roșu, ce speri să faci? Nu părea totuși joacă. Ca și cum n-ar fi auzit glonțul, Colonelul continua să țină volanul drept, nu încetinise și nu apăsa pe claxon, cum făcuse de câteva ori când ne ieșiseră înainte căruțe sau vite. Distanța se micșorase și semnele pe care ni le făceau nu trebuiau traduse. Stop. Opre.

A doua împușcătură, pe care o așteptam văzându-l pe trăgător ridicând arma, răsună mai puternic, mai de aproape, glonțul rătăcit lovi un bolovan și se pierdu suierând undeva în spatele nostru. Cel care trăgea se încurcase la închizător sau pușca era greu de ținut cu o mână. Nu era nici cel mai îndemânatic pușcaș cu puțină și cred că asta e și explicația că încă nu reușise să ne nimerească. Oricum, pauza pentru reîncărcare dură în timp ce ne apropiam de ei în automobilul ce se scutura prin hârtoape și atunci am simțit cum mă umple plăcerea stranie pe care n-o mai simțisem demult, de-o violență amețitoare. Am urlat cât am putut de tare la celălalt Vasilică:

– Nu vezi că ne omoară? Trage odată!

Adevărul, dacă mă gândesc bine, e că am strigat imediat după ce el apucase să ridice de jos, dintre picioare, automatul rusesc. Pentru că nici nu era treaba mea să dau un asemenea ordin pe care, mai cred, neacoperind zgomotul motorului, Colonelul îl și rostise cu un singur cuvânt. M-am și ridicat pe vârfuri și am strigat iarăși:

– Trage, *biti v tvoi mati!*

Mi-a amintit, peste câteva zile, Maricuța care atunci sprijinea picioarele directorului Obdadă. Ai urlat tot timpul, zicea ea, ca un rus nebun. Dar cât mai era până la glonțul următor? Nu mă gândisem nicio clipă la asta. Mut dar și surd, văzându-și doar de treaba lui, ca în beciul orfelinatului, neluându-mă în seamă, Vasilică apucase să iasă afară pe jumătate, cu capul și pieptul, reușise să scoată și arma, îmbrățișată cu ambele mâini. Părea o manevră prea grea pentru brațele lui subțiri, dar el o execută rapid și elegant. Aproape simultan l-am văzut aplecându-se și mai tare, am văzut – cu ochiul din frunte – țeava puștii

celor care ne tăiau calea și ea, am văzut steagul cum se apropie, soarele arămiu alunecând pe linia subțire a orizontului, copaci și case în depărtare. Se vedea clar că va urma izbitura și din cauza asta m-am răsucit, năpustindu-mă să-l sprijin pe directorul Obadă și atunci a mai fost, ca un lătrat, rafala rusească prelungită.

Ciocnirea, ca într-un mal de pământ, l-a aruncat pe director cu toată greutatea trunchiului peste mine și am rămas câteva clipe sub el, strivit între spătar și banchetă. Sufocat, am încercat să-l împing înapoi, îl împingea din partea ei și Maricuța, și cred că în tot acest timp urlam. Spun „timp”, dar au fost câteva clipe. Brusc însă, aproape gata să se răstoarne, automobilul reporni cu o smucitură și șocul m-a ajutat să scap, l-am împins la loc pe director.

– A murit! am mai apucat să urlu încă o dată.

Când am reușit să mă ridic iarăși în picioare, celălalt Vasilică revenise și el la locul lui iar pe sticla prăfuită și spartă a parbrizului încremeniseră în praf ca o stemă rotundă sau ca o ștampilă firișoarele de sânge încă neuscate. Răsuna, la fiecare hârtoapă, zdrăngănitul tablelor rupte sau îndoite la capotă, dar Colonelul n-avea de gând să încetinească. Se va înnopta nu peste mult.

Nu înțelegeam nimic, dar îmi plăcea grozav. Mi-ar fi plăcut însă și mai mult dacă ar fi curs pâraie de sânge și ar fi bubuit o sută de tunuri.

6.

(Anexa 1)

Ne grăbim, le punem pe toate sub semnul urgenței maxime dintr-un motiv simplu: se grăbește și cel care ne interesează. Totdeauna ajungem la locul pe unde a trecut imediat după ce și-a luat zborul și a dispărut. Atât de puțin ne desparte de el în asemenea clipe încât poți zice – exagerând un pic – că încă nu i s-au stins ecourile vocii. Încă există și-i găsim intacte urmele: sunt proaspete, se simte, se recunoaște, poate fi reconstituită chiar și amprenta în aer pe care o marchează orice ființă vie. Ce știm? Deținem la ora de față multe sute de pagini, dări de seamă, note de constatare, analize și varii rapoarte adunate în dosarele aici, de față, și pe care ți le voi preda. Le vei studia cât de repede poți și vei hotărî singur ce e util și ce nu, înainte de a purcede la treabă. Te rog, de aceea, să mă urmărești cu atenție: vom discuta despre un caz

atipic, prin nimic asemănător cu ce ai avut în lucru până azi. Capătul firului, foarte subțire, pe care-l ținem în mână reprezintă una din puținele, să le zicem așa, certitudini, dar nu trebuie să-ți faci iluzii că-ți va fi de folos. E o foaie matricolă ruptă dintr-un registru parohial de nașteri și decese despre care am stabilit că nu e contrafacere. Avem, aici, părinții, sexul, nume, prenume, anul nașterii. Ultimul e însă singurul care într-adevăr contează pentru noi, întrucât numele și prenumele și le-a schimbat până azi de mai multe ori. Ia-l în cont, așadar, ca X. Cine e acest X? Câteva amănunte totuși s-au putut lămurii. Familie înstărită din Brașov, de pildă, copil unic. Liceu săsesc, adică locul unde arhivele sunt conservate cu grijă. Avem de acolo copii autentificate. Note maxime la matematici, precum se vede. A prezentat un oarece interes acest amănunt pentru că explica Școala Militară de Artilerie urmată patru ani la Viena spre care – dar asta e simplă deducție – trebuie să-l fi propus talentul, dacă se poate spune așa, de matematician. Urmează un mic spațiu alb, cum vor mai fi și altele. Un episod interesant, deși cu câteva semne de întrebare, are ca scenă Bucureștiul. Decembrie 1918. E vorba de Divizia 9 Vânători la comanda căreia se află generalul moldovean de 56 de ani Dabija și din care face parte și regimentul condus de generalul Mărgineanu. X e și el aici, iată hârtiile doveditoare, cu toate că sub alt nume decât cel al ofițerului artilerist revenit de la studii. E a doua sau a treia consemnare a prezenței sale, cu atribuțiuni foarte vagi. Fapt e că aceste trupe primesc misiunea de a reprima cu toată duritatea greva tipografilor bucureșteni care, cu aportul unor agitatori moscoviți sosiți clandestin și pregătiți special să provoace tulburări urbane, amenința să se agraveze. Au loc arestări, câtorva dintre clandestinii prinși li se pierde urma definitiv, dispar din evidențe, iar zarva se potolește. Fapt e că, deși cu jumătate de gură, se va vorbi de un succes. Au rezultat și morți? Ambiguitatea dărilor de seamă așa ceva sugerează, ca și faptul că nu există nominalizări, e preferat anonimatul pentru cei cărora le poate fi atribuit succesul. De consemnat aici primul mare semn de întrebare pentru care s-a și întocmit un dosar separat.

Pentru că pe X îl vom descoperi tot la sfârșitul lui 1918, dar departe de București, atunci când Regele Ferdinand, cu o zi înainte de semnarea armistițiului, care e în 11 noiembrie, decretează mobilizarea – la drept vorbind, remobilizarea, după dezastrele și umilințele de pe toate fronturile unde luptaseră românii. În primele luni ale iernii care urmează, apărut nu se știe cum și de unde, îl găsim într-una din



Campania din Rusia. 1941-1942.
Ruini din Odessa probabil 1942
© Mușlea/Macavei

cele două divizii de vânători expediate să asigure paza la Nistru. Sunt acolo rămășițe, așchii ale unor foste corpuri de elită, echipate de bine de rău și înzestrate cu strictul necesar de muniție și armament. S-a aflat cu certitudine acolo. Așa că marchează pe hartă încă un punct cu X pentru orice eventualitate, deși sunt toate indiciile unui reper fără semnificație. E însă o vreme când toate se accelerează, așa că, tot cam atunci, se proclamă Republica Sfaturilor la Budapesta. Da, chiar așa. Au ungurii un simț special al denumirilor adaptate, traducând „soviet”-ul de la origine...! Comisarii bolșevici din toate orizonturile desantează acolo și – așa cum se va vedea nu peste mult – se pune la cale antrenamentul și marea repetiție la mobilizarea brigăzilor internaționale de voluntari ce vor fi curând expediate în Spania. E o lume pestriță, foarte numeroasă, vin acolo și multe, foarte multe femei, din Austria și Germania, mai ales, dar și din Rusia Sovietică, sunt prezenți însă și de-ai noștri, de la București sau Dorohoi. Cu ei, ungurii își vor face o Armată Roșie după model bolșevic și, pentru că au ajuns în posesia armamentului nemțesc capturat de la Mackensen, devin extraordinar de periculoși. Asta durează până la Sf. Paști în 1919 când începe ofensiva

armatei române expediată acolo de Rege să facă ordine. În vara lui 1919 trupele trec Tisa, străbat la pas Ungaria de est, defilează cu cavalerie și fanfără pe străzile Budapestei, sting focarul a cărui evoluție devenea tot mai amenințătoare. Intervine și un incident straniu pentru înțelegerea căruia am făcut mica recapitulare a acestui episod istoric. Din ordin superior, la porțile Budapestei, vânătorilor noștri, cu toate că rolul lor pe front a fost decisiv, li se interzice triumful defilării finale, iar unul din comandanții lor e obligat să demisioneze, fiind și supus apoi unei anchete umilitoare. Ai dosarul aici: acuzații trucate, dovedite ca atare dar nu până la capăt, probe cusute cu ață albă, regia banală a compromiterii unui incomod. Sforile sunt trase din Țară, de sus, cineva a devenit indezirabil și trebuie eliminat din joc. Intervine de data asta în clar ceea ce vom numi convențional mâna invizibilă. Dosarul conține și două file scrise de mână recto-verso, foarte înghesuit, text greu lizibil. În felul lui, autorul acestui insert se dovedește oarecum poet, întrucât acordă importanță finalității fără scop, cum spun filosofii, adică unei probe ce te invită să visezi. Ce face el? Merge la cartea colonelului Lawrence, nume legendar care a trăit un final de carieră asemănător până la un anume punct, și transcrie de acolo, nu știu cât de scrupulos, câteva pasaje. Aducă însă de la sine și unele note marginale și asta cu cerneală roșie, ca la școală. Aparențele asta și sugerează: calitatea de demers școlăresc, sentimental, imatur. Ia-le sub beneficiu de inventar. Cu cerneală roșie, în capul filei, avem nota copistului. „Despre războinic. De unul singur, în teritoriu inamic, pregătește răscoala, unind și dând un țel unor triburi de semi-sălbatici. Se pune în capul lor, împinge, pas cu pas, și pune pe fugă pe inamicii turci, cucerește vastul teritoriu unde cândva fusese Babilonul. E ceea ce se numește un erou. Asta, nu doar pentru că lucrează în anonimitate și practic fără sprijin. Pe terenul luat în stăpânire purcede în fine și la a pune bazele nucleelor noii administrații, la a organiza haosul. Urmează ultima filă a acestei aventuri urieșești.” În continuare, cu cerneală albastră, sunt copiate câteva pasaje finale. „Lucrând astfel, în trei zile totul putea fi pus în ordine și întrevedeam cu mândrie și alte faloase, când sosi un maior-medec și mă chestionă scurt dacă vorbesc englezește. Privindu-mă cu o încruntare dezgustată de fustele și sandalele mele prăfuite, mă întrebă: Dumneata ești însărcinat cu grija spitalului? Modest, am îngânat că oarecum eram, dar atunci el izbucni: Scandalos, rușinos, revoltător; meriți să fii împușcat.

În fața acestui atac am cloncănit ca un pui de găină răsând nebunește ca după o încordare nervoasă ; părea așa de extraordinar și de ridicol să fiu înjurat tocmai când mă mândream a fi izbutit să îmbunătățesc o stare deznădăjduită. Maiorul nu intrase ieri în bolnița cu cadavre, nici nu le mirosise, nici nu ne văzuse îngropând trupuri în ultimă descompunere, a căror amintire mă trezise brusc din somn, nădușit și tremurând, câteva ceasuri mai înainte. Mă privi holbat, urlându-mi: Brută afurisită. Am râs din nou și el m-a lovit peste față, ieșind apoi afară și lăsându-mă mai rușinat decât necăjit, căci în adâncul meu simțeam că are dreptate și că oricine ajunge la izbândă, printr-o răscoală a celor slabi împotriva stăpânilor lor, trebuie să iasă atât de pătat în cinstea sa încât după aceea nimic nu-l mai poate face să se simtă curat. A doua zi, i-am adresat ministrului ultima cerere (și, cred, cea dintâi) pe care i-am făcut-o vreodată pentru persoana mea: i-am cerut voie să plec. Și, în cele din urmă, a consimțit.” Citește cu atenție, nu strică să recitești. Vei găsi în acest fragment cam confuz, pentru că nu e timp pentru toată cartea de unde a fost operat decupajul, cheia de acces. Mai departe, am mai ales, ca să nu ne lungim, dar nu chiar la întâmplare, câteva dosare datate 1924. Începem cu inaugurarea unui mic și cochec muzeu de artă, eveniment care n-ar fi ținut agenda mondenă a Capitalei, dacă n-ar fi participat însuși Brătianu. Nu se cunoaște motivul, dânsul nefiind genul care bate galeriile ca să cumpere tablouri. Nu! Iată și fotografiile de la fața locului ajunse în posesia noastră: de studiat cu mare atenție! Într-una, silueta din dreapta ușii, la jumătate de pas de Brătianu pe care, de fapt, cade flash-ul, nu spune cu precizie despre cine e vorba, lucru vizibil în ceastălaltă unde, iată, îl recunoaștem pe X, privit de obiectiv din față și de aproape. A făcut o mare greșală aici, de contabilizat ca atare, tocmai pentru a dovedi că până și un ins ieșit din comun ca el, și așa risca: genial, prin știința de a se păstra mereu invizibil, chiar și în situații de expunere maximă, până și el greșește: uniformă militară la o ocazie mondenă e tot ce poate fi mai strident. Recapitulez: primăvara lui 1924. Câteva săptămâni după episodul „muzeu”, Brătianu moare din cauza unei infecții la gât, infecție cu evoluție galopantă care a speriat lumea medicală bucureșteană. În treacăt fie zis, prin preajma patului de spital a trecut câteva minute, poate doar dintr-o exigență protocolară, să arunce o privire, nu se știe, însuși doctorul Elias. Faptul e înregistrat și s-a întocmit un raport. Ce s-a reținut până la urmă? Interesează, desigur, bănuielile neprobate că a fost,

prin interpuși, mâna Moscovei. Dacă vei considera util, se găsesc aici, ca să le studiezi, cu toate că nu s-a demonstrat că sunt mai mult decât piese de colecție, copii după fișele medicale, mai multe rapoarte de observație, acte de constatare, declarații în original, tăieturi din ziare cu relatări de toată mâna. Reținem deocamdată fotografia numerotată cu doi. Ce căuta X în suita unui atât de înalt demnitar, căci se exclude întâmplarea? Dacă Brătianu intuise că îi e necesară o protecție apropiată, cu ce clauză și-l adusesse lângă el? Și unde putea fi găsit X pentru a i se încredința o misiune atât de importantă? Adică cine intermedia? Despre ce amenințare aveau cunoștință Brătianu sau apropiații săi și cât trebuia să i se spună și persoanei aduse în suită să stea de veghe? Câți alții mai erau în cunoștință de cauză? Poți acorda oricât timp vei considera de cuviință studierii dosarului, reține însă că X trece fulgurant și printr-un episod din care rezultă un cadavru celebru, cel al unui bărbat care a făcut istoria României. Strict în ce ne interesează pe noi, X face aici un pas greșit. Lasă, adică, să-i fie înregistrată prezența, împotriva vocației sale de a rămâne mereu insesizabil, ca un duh de aer. Așa a rezultat una din puținele sale fotografii recuperate de noi. Practic, inutilizabilă, și ea, căci după atâta vreme fizionomia persoanei care a trecut și de 70 de ani nu se mai suprapune cu cea din arhivele noastre. Se pot face diverse speculații pe marginea acestui scurt-circuit. Cea mai importantă vizează, așa cum ziceam, știința sa de a trece mereu neobservat, dar și de a-și schimba datele de identificare dacă situația cere așa ceva și nu va trebui să te miri când îl vei găsi ici-colo sub nume diverse. Atribuțiile sale, atât cât am reușit să reconstituim, sunt mereu de altă natură, numele său nu se află angajat nici măcar o singură dată în vreo decizie oficială, nu i s-a găsit nicăieri vreo semnătură, fie și sub nume fals. N-am stabilit încă nici în subordinea cui se afla, persoană sau serviciu. E unul singur? Mai multe? De câte ori prindem un capăt, firul se rupe. Același an, vara, alt dosar: Averescu face o importantă vizită oficială în Italia și îl regăsim pe X în preajma sa pe toată durata călătoriei, și la dus, și la întoarcere. Are în responsabilitate paza vagonului-salon staționat în Termini și pus la dispoziția generalului de însuși Mussolini. Îl va însoți pe Averescu la palat și la primirea sa de către Rege și Regina, dar și întâlnirile, nu neapărat protocolare, care au loc separat, cu patru miniștri italieni. El e peste tot. Avem minutele oficiale care nu-l menționează, dar sunt și rapoarte indiscrete unde numele său (numele de atunci) apare și se face

mențiune că e în civil mereu, cu toate că generalul prefera în preajmă militari... Tot 1924, toamna, un dosar cu multe semne de întrebare. Referința e spațiul ciudat, cu mereu alți stăpâni în ultimele sute de ani din Bugeac unde au rămas doar ruinele și toponimele, după ce, în 1817, când vin muscalii, băștinașii tătari pleacă și se stabilesc în Dobrogea. Câmpie golașă cu sate neînchipuit de sărace, unde o fântână face cât trei biserici, câteva târguri păduchioase. O observație: oricât ar părea de neverosimil pentru un om școlit, originar și din Brașov, una din cele mai civilizate regiuni românești, pentru X acest sud-est înapoiat și sălbatic prezintă o anume ipotetică atracție fascinantă. Avem în acest sens o notă marginală a celui care a dat de urma trecerii lui pe acolo, trecere sau ședere. Fapt e că în același 1924, într-unul din târgurile de acolo, tratat cu cea mai mare indiferență din București, cu lume amestecată în care majoritari sunt rutenii cei răi de muscă și evreii, cu școală primară, o geamie abandonată de o sută de ani și o sinagogă, cu școală primară și un azil de bătrâni, apar agenții Moscovei, în număr periculos de mare. Ei trec clandestin frontiera noastră de stat, cu arme și specialiști în lupte de partizani, ocupă primăria, adună oameni și înființează Gărzi Roșii înarmate – asta în câteva zile – iar în final proclamă în chiar localul primăriei românești puterea comunistă a țăranilor și muncitorilor. Ai zice că e o trăsnaie, ceva de râs, de la distanță așa și pare. Împotriva românilor băștinași au însă loc violențe, nu râde nimeni. Începe răscoala organizată de un clandestin cu supranumele Nenin, contagiunea e extraordinar de rapidă, toți martorii o descriu ca fulgerătoare. Abia când se asociază toată suflarea rusească din satele împrejmuitoare sună alarma și la București unde ce e departe de Calea Victoriei, ce e mai ales dincolo de Prut, unde încep stepele calmăce nu fusese luat niciodată și de nimeni în serios. Cu o oarecare întârziere, așadar, vor fi expediate în zonă câteva unități militare și se restabilește ordinea. Rezultat: aproape 500 de arestați și alte câteva sute de morți, cu ce au scris ziarele din țară și străinătate și cu extrase și copii după rechizitoriile de la procese ai un dosar de câteva kilograme, dacă va fi util, le vei putea studia în liniște. Ipoteza ce prezintă interes special pentru noi e următoarea: în culisele represiunii, cu toate numele celor care au ordonat, dar și ale executanților, e sesizabilă și o mână din umbră, un nevăzut centru de comandă – invizibil pentru ochiul profan –, o răceală tăioasă de bisturiu, prezență care, după tragerea cortinei din ultimul act, se va evapora. Bagă de seamă

și că e un episod despre care nu mai scoate nimeni o vorbă. Urmează un interval alb. În vara lui 1927 cade guvernul Averescu iar generalul face un pas înapoi, la care i se asociază și câțiva dintre fideli. Nu trebuie să căutăm printre aceștia pe omul nostru. El o să fie identificat, sub alt nume, abia în februarie 1934, la Atena, când trimișii României semnează acolo Pactul Înțelegerii Balcanice. Prezența sa e consemnată între însoțitorii de rang inferior ai trimișilor Externelor noastre, fără atribuțiuni precise în acest fapt de diplomației. S-au făcut acolo numeroase fotografii de grup de foarte bună calitate, pe Acropole dar și în alte decoruri grecești, X nu apare însă în niciuna. Vom face o haltă provizorie aici, pentru a formula câteva necesare teme de meditație. Ce avem? O persoană, un militar depășind cu mult ceea ce presupune milităria în înțelesul curent. Pregătit de cine? Doar de vieneza Hochschule, regășibilă în acte? Dacă e și o școlire de alt tip, ne vom putea întreba în ce scop. Avem notate câteva răspunsuri, însă sub rezervă toate, niciunul în totalitate convingător. În alt rând, a încredința unei persoane cu privilegiul anonimității puteri de decizie și supracontrol în domenii necircumscrise nici ele precis pare o fantasmagorie. O ipoteză ar fi că în toate cazurile amintite, dar sunt și altele, le vei vedea, pusă în cauză era soarta țării, oricât de extravagantă, de enormă ar părea o asemenea pretenție. Avansăm presupunerea că a fost pregătit și instalat, pus în funcțiune un asemenea ochi de veghe inaparent întrupat de o persoană aleasă special. Despre acesta, încălcând toate dispozițiunile constituționale, toate legile, toate regulamentele militare nu se cunoaște cui are a da seama. Cine totuși mai cunoaște existența lui X, ca să-i poată da și ordine, dar să-l și controleze? Noi doi suntem la curent, fără a avea însă nimic în mână decât hârtii, e ca și cum am citi un basm. De meditat cu seriozitate la toate astea. Altă temă de meditație: poate X acționa mereu singur-singurel? Aparențele asta indică. E, însă, plauzibil? Întrebarea vizează o tenebroasă istorie și a produs un dosar deosebit de interesant însă abandonat, neîncheiat – și, ca să n-o mai lungim, lăsându-ți mână liberă în decizia asupra selecției probelor, o să mai spun doar câteva cuvinte în această chestiune. Unul dintre cele mai importante și grele misii în aceste vremuri de nesiguranță e controlul cât mai strict al modului cum sunt cheltuiți pentru armată banii țării, cu câtă înțelegere a necesităților și cât de judicios. Greutatea e datorată lăcomiei fără limite care cangrenează țesutul social. Câteva rapoarte doar pe jumătate secrete din acest dosar fac proba unor

fraude – așa zice criminale, cu sume atât de mari încât par neverosimile. Nici o cercetare n-a fost dusă însă până la capăt, unele probe – o să constăți și singur – au fost sustrase, da, nimic nu e dus până la capăt ca și cum intervine consecvent un obstacol. Există însă și dovezile trecerii episodice ale lui X, așa cum trece curentul de aer printr-o încăpere cu ferestrele și ușile larg deschise. Dar e o trecere fără consecințe. Întrebare: cine a inițiat și cine a decis blocarea investigațiilor? Secretul, atât cât a fost, a transpirat și în opinia publică și s-a spus sus și tare, și nu o singură dată, că armata română e prost hrănită, instruită ca vai de lume, compromisă de malversațiuni și corupții, cu echipamente și armamente învechite. Vitejie, da! Însă cu ce prețuri! Spus mai simplu: cât se fură? Pentru că ce a mai rămas după furtişaguri se poate ușor calcula. Și încă: cine anume închide ochii? Să acceptăm că e un militar. Nivelul până la care, judecând în conformitate cu regulamentele, putea avansa X pentru a strânge probele inculpării, cât de sus se află acesta? Căci instanța care i-a încredințat cercetarea aceasta foarte discretă trebuie să fie, logic, deasupra. Cine hotărânește interesul național și-i dă măsura? Ține el de evidența simțului comun sau e în perimetrul ocultului? Dispariția lui X ar putea fi cauzată și de implicarea sa într-un joc cu miză foarte mare, prea mare. Iar haiducia nu merge în politică, deși mulți se ameteșc cu această iluzie. Și, în fine, tema finală de meditație. E o consecință fatală a felului de a fi românesc care-și construiește, ca în somn, dezastrul? Spus pe scurt, e jocul orb al destinului? Sau e un plan distructiv pus în operă de forțe asupra cărora n-avem nicio putere. Vei ajunge obligatoriu și la aceste impasuri unde te întâlnești cu delirul. Revin acum pentru ultima indicație privindu-l pe X. Concluzia la care vei ajunge după studierea în întregime a dosarelor, una de tip clasic e următoarea: ca orice persoană care știe prea multe, devenit incomod, i-a rămas ca soluție de salvare dispariția fără urme și definitivă. Există însă informații de care vei da în ultimul dosar, cel mai subțire, doar cu câteva file, că nu s-a reușit. X e viu, cu toate că, în felul lui, aparent inactiv și invizibil.

Ia notă, rogu-te, așadar. Suntem în decembrie 1940 și nu avem un răgaz prea mare înainte, timpul presează asupra noastră cu o forță colosală. Caută-l, găsește-l! Vii la mine doar dacă îți vor fi de trebuință mijloace cu totul speciale, însă nu trebuie să te și bizui prea mult pe obținerea lor. Fă tot ce poți să-l descoperi – nu spun să-l inventezi...!

7.

Prăvăliașul se numea Poleacu – dom' Poleacu – și își petrecea diminețile înșorindu-se în cerdac, în timp ce Matis mătura înăuntru, apoi treptele până în uliță și termina cu opturi frumoase desenate cu apă pe bolovanii curați din caldarâm. Unul era stăpânul, celălalt sluga aflată în treabă și din ambii emana aceeași stare de lene, de plictiseală ucigătoare, de somnolență care lungește indefinit distanța dintre două gesturi și produce un țiuit insuportabil în urechi. Harabaua cu butoaiele de bere proaspătă urma să vină de la fabrică la amiază și până atunci mai era destul și doar căruța poștei trecuse cu ziarele. Ulița rămâne după aceea pustie de la un cap la altul. Cu un pic de insistență, de atenție îți dădeai seama însă că nepăsarea celor doi e înșelătoare și că nimic din ce se va petrece în jur n-o să le scape.

Întoarsă acasă din târg, unde la crăsmă primise un pumn de bomboane, Maricuța se retrase în bucătăria de vară, loc în care în acele clipe nu era nimeni, și-și căută un loc la fereastră. Lucrul prețios purtat cu sine și pe care se prefăcea că-l ține ascuns, deși nu interesa și pe altcineva, era un caiet: păstrându-l în brațe ca pe o păpușă, îi plăcea să viseze. Îl deschise și netezi pagina nouă cu palma. Pregăti și creionul. După care, câteva clipe, se jucă meditativă cu bomboana acrișoară pe care, tot plimbând-o cu limba, o făcea să se ciocnească sonor de dinți. Era liniște. Notă sus, caligrafic: *Poleacu*.

Îi atrăsese atenția și o interesase poziția clădirii unde era crășma: exact în crucea drumului, loc unde e imposibil să-ți scape ceva important, om pe jos, eventual străin în trecere, căruțe sau camion. Și se mai gândise că pe acolo va fi trecerea rușilor, dacă și când vor ajunge aici. Era lucrul cel mai important auzit nu de mult și formulat ca o amenințare. Puse la un loc, tot ce-i trecea prin minte, observații care n-au voie în niciun chip să se piardă, pretindeau însă prea multe cuvinte ca să fie notate. Acesta fiind și rolul caietului. *Chiar dacă eu voi muri*.

Ca orice om gras, cu jumătate de burtă prăbușită peste curea și larg descheiat la cămașă, dom' Poleacu întârzia în scaunul lui din cerdac, unde e umbră, mulțumindu-se doar să ofteze greu din când în când. Din poziția așezat, drumul care urcă dealul spre satul Poieni și, unde, pe la mijlocul pantei, e casa lui Zotic Albu, îi venea în spate, astfel că nu știa și, la drept vorbind, nici nu arăta că-l interesează cine se apropie dintr-acolo. (Cam așa se vor vedea lucrurile, dacă

întoarcem binoclul invers. Sau dacă binoclul suntem noi înșine. În fond, de ce nu? Și-așa totul e un joc.)

Matis, și el, prelungea măturatul, atent doar ca praful stârnit să nu meargă înăuntru. Așa se face că nu zări cârdul de copii, băieți și fete, care venea de pe deal, decât în ultima clipă, când erau la câțiva pași. Surprins, se opri din măturat. Era ca și cum ar fi venit tiptil, furișat. Neștiind ce să facă, scoase din gâtlej un hămăit care putea fi *ia, te uită!* în direcția celui alt.

Cârciumarul auzi semnalul de mirare sau alertă, dar rămase neclintit în postura sa înșelător somnolentă, cu ochii închiși. El avea un auz extrem de fin, auz de fost vânător, pe măsura trunchiului său gros, a picioarelor și a brațelor puternice, a masei enorme răstignite în scaun dar, ca să-și ridice pleoapa, era nevoie – s-ar zice – de o energie colosală. Ziua curgea de altfel în ritmul familiar, iar el se mulțumea doar să ia act, ca un dirijor de orchestră care bate tactul în gol. Urmărea susurul pârlășului de dincolo de ulița mare, cu apa înroșită de la oxizii de fier ai izvorului numit „Santinela”, de sub pădure. Un zgomot de fond mereu cu aceeași intensitate, fără variațiuni, care induce obligatoriu starea de somn. Dacă-și ciulea însă urechea, într-un efort mai bine focalizat, percepea în depărtare, pe susul versantului opus al văii, foșnetul aspru, neîntrerupt al pădurii de brad la boarea de vânt care-i ca o respirație, ca întoarcerea foilor cărții. Mai era, bineînțeles, rumoarea zilei obișnuite de lucru, voci în depărtare sau pași, un lătrat, un scârțâit de portiță și, cu încă un mic efort, știa să le dea un nume precis la fiecare. De data asta însă, exclamația lui Matis nu putea fi pusă în relație cu nimic știut și, când deschise în fine ochii și văzu copiii în fața cerdacului, cercetându-l răbdători, cu o expresie ca la biserică, își spuse – refăcând totul – că era ca și cum ei – câți or fi fost? șase? opt? mai mulți? – veniseră din deal zburând, planând pe deasupra copacilor, silențios, și aterizând la fel, aici, sub nasul lui, fără cel mai mic semn de atenționare.

Unde să-i pun? îi fulgeră proteste prin minte și tresări și-și veni de-a binelea în fire când răsună țipătul salutului pe mai multe glasuri.

– Bună ziua, dom' Poleacu!

Crășmarul se ridică într-o rână, mormăind un răspuns și-o aținti curios pe copila care-i știa numele. Salutul fusese un pic cam prea tare, ca la surzi, și, dacă erai mai pretențios, devenea sesizabilă poate și o notă nepotrivită de obrăznicie copilărească. Însă la niciunul din cei apăruți în fața cerdacului, și el îi cercetă încă o dată, pe rând, cu o atenție în plus, expresia de așteptare nu lăsa să se înțeleagă așa ceva.

– Ia te uită, făcu el. Voi ai cui sunteți și de unde ați mai apărut?

Adevărul e că, în pofida ezitării dinainte, știa cu cine are de a face. Copiii localnicilor nu se preumblau de colo-colo în asemenea grupuri decât cu colindul și la Bobotează. Nu prea demult, fusese înființată la școală și într-o cabană forestieră o tabără străjerească, cu numeroși copii adunați de cine știe de pe unde, însă străjerii Regelui aveau uniformă și făceau gălăgie, defilau militărește, alergau cu mingea până noaptea târziu. Familiile celor aflați la sanatoriu veneau și ele în vizită o zi, două iar el îi înregistra trecând agale, părinți și copii, către biserica de piatră sură a lui Ștefan Tomșa, de pildă, dacă era vreo duminică, însă toți aceștia aveau altă față. Iar berea din cea mai bună apă, adusă de la izvoarele din miezul muntelui ca și fabrica de bere de pe vremea Mariei Tereza nu-i interesează nici pe bolnavii de plămâni și nici pe copii lor.

– Noi suntem refugiați, răspunse aceeași copilă care-l salutase, de data asta fără să mai țipe, adică drept, școlărește, cuminte. Și am venit la matală să ne cumpărăm bomboane.

Dom' Poleacu avu un gest vag: ghicise. Ca orice crâșmar, auzea multe. El fusese printre primii care știuse despre sosirea refugiaților petrecută într-o noapte, târziu, când nu era să-i îndrume decât paznicul de la gater. De la acesta se și aflase a doua zi despre convoiul de căruțe încărcate care venea, prin Clit, dinspre Rădăuți, părănd să se fi rătăcit, convoi din care, la oprire, coborâse la gater cineva să se intereseze de casa lui Zotici Albu. Și încă și mai ciudat e că, odată aflată direcția, convoiul n-o luase pe drumul obișnuit spre Humor și Dorna. Casa căutată era pe deal, dincolo de marginea târgului, izolată între livezi, în ultima vreme nici măcar locuită. Într-acolo, prin bezna celei de a doua jumătăți din noapte, se urnise prima căruță și cu căruțașul pe lângă cai, iar după ea și celelalte. Paznicul era uluit și povestise după aceea: atât cât apucase să vadă, era prea multă lume în convoi ca s-o înghesui pe toată într-o singură casă, cu oricâte acareturi vor mai fi fiind acolo în curtea din dos. Verificarea se făcuse însă repede, iar rezultatul se aflase și la crâșmă în aceeași zi. Convoiul trecuse mai departe, peste deal, pe drumeagul care duce spre satul Poieni, deși nici acolo nu era vreo speranță să poți caza atâta amar de lume. Pe loc rămăseseră doar câțiva, din care o doamnă cu burta mare, în luna a șaptea sau a opta care se și prezentase la dispensar s-o vadă moașa. Oricum, casa lui Zotici Albu nu mai era pustie, ieșea fum pe coș. Mulți-puțini, câteva suflete

rămase din convoiul bejenarilor se oploșiseră acolo și se pare că se pricepeau să-și aibă singuri de grijă...

Tăcut, cu ochii mijiți, gânditor, prăvăliașul (sau cârciumarul, depinde cum vrem să-i zicem), dom' Poleacu privea în zare. Trecuseră doar trei zile de când fusese oprită de jandarmi în fața oficiului poștal o căruță străină cu doi bărbați și patru cai. Erau cai murgi, toți la fel, de fapt trei și un mânz, acesta și iapa fiind legați la spate și asta atrăsese atenția. Nu strica o verificare. Așa cum reieși imediat, era vorba de refugiați în întârziere față de convoiul cel mare pe care doreau să-l ajungă. Veneau cu vești, explicară ei șefului de post care-i oprise. Ce fel de vești, nu s-a mai aflat. Caii erau din puținul salvat, mai explicară ei. Acte n-aveau, niciun fel de hârtii. Ca un făcut, tot ce e hârtie, tot ce e document le căzuse în apa Siretului la trecerea prin vad, și asta în puterea nopții. Atât aveau ascuns în coșul căruții, unde jandarmii cerură voie să se uite, un sac cu făină de grâu și o oală mare cu carne în untură topită, salvate de ruși ca și caii, în ultima clipă. La drept vorbind, primii bejenari după care umblau cei doi să-i ajungă trebuie să fi fost departe, probabil dincolo de Humor. Puținul aflat fusese apoi întors pe toate fețele chiar la crâșmă și dom' Poleacu fusese de față. Lui, fără să se amestece, mai multe i se păruseră ciudate. Unul e că bejenarii căutau o casă anume, fără a lămuri și cine îi îndrumase într-acolo. Nu stătuse nimeni să-i descoase. Or, numitul Albu Zotici fusese luat pe sus în ianuarie, în timpul rebeliunii, arestat, dus la Suceava sub pază de unde i se pierduse urma. Cel puțin nimeni din târg nu mai știa de urma lui. Tocmai de asta te poți întreba de unde aflaseră străinii veniți de departe de casa rămasă goală și de locul de pe grindă unde fusese depusă cheia. Noapte fără lună, târziu, ca și atunci când se spune că s-a trecut prin vad și s-au pierdut toate actele, căruțe pline de lume, copii, te grăbești și tu să-i vezi urniți din loc și adăpostiți cât mai repede.

Acum, cât timp nimeni nu scoase o vorbă, răsună, pe partea cealaltă a uliței, trâmbița răgușită a unui cocoș. Numai că dom' Poleacu nu se grăbea. Și, s-ar zice, copiii îi răspundeau cu o negrabă identică.

Ei se opriseră și așteptau dincolo de prima treaptă, la o distanță cuviincioasă. Copila care-i atrăsese atenția și zăbovise asupra ei era tunsă băiețește cu mașina, dar purta batic înnodat sub bărbie. Avea părul – atât cât se vede – gălbui și o fețișoară turtită cu ochi înguști și nas mic, cărn, cum au doar cei din stepele de dincolo de Nistru. Ca și ea, și celelalte fete purtau un soi de uniformă cu fustă

cenușie, bluză albă și sandale și ce se mai observa era curățenia strictă cum se pretinde doar în internate. Cu ochii încă mijiți, în falsa lui somnolență, el trecu la băieți și ezită o clipă asupra piticului, cel de lângă el având mutra banală de adolescent încruntat, cu un puf de mustață pe buza de sus și coșuri. Piticul îl urmărise și el – asta se simte – cu un interes rece care nu-i deloc copilăresc. Disprețuitor? Poate totuși e exagerat să pretinzi așa ceva, fiind vorba doar de un pui de om. Avea obrazul mic și mototolit de muscal, brațe și picioare musculoase dar tot micșorate, ca de jucărie, un corp pentru care cămașa și pantalonii fuseseră ajustați caraghios din foarfecă. Îl asemena însă cu ceilalți o ținută cumva cazonă, cea cu care – va explica el, după aceea, celor veniți la cârciumă să afle ce e nou – se iese în zori pe platou la inspecția de front.

– Bomboane? se interesă dom' Poleacu, în fine, oftând. Să vedem, să vedem. Dar mai întâi să-mi spunei voi cum vă cheamă. Luându-l de data asta martor și pe Matis, care aștepta cu mătura deoparte, se răsuci în scaunul unde stătea răstignit spre vecina tunsei, o copilă oacheșă, sprâncenată și cu un fel țeapăn de a sta pe picioare, fără să clipească și care atrăgea atenția ca o anomalie. Tu cine ești? Spune frumos și primești bomboane. Ia să vedem.

Oacheșa nu se grăbi nici ea, imitându-l parcă în oglindă. Îi aruncă însă o privire oblică lui Matis, aflat la o parte, ca și cum răspunsul depindea de el. Cu pantalonii rufoși, strânsi peste mijloc cu sfoară, și pălăria tufliță pe creștet, sluga era singura persoană desculță dintre cei de față. La verificarea fetei, el tuși stânjenit, îndreptându-și spinarea, și atunci se văzu că are ochiul drept cu albeață. Vădit, el n-avea nici un amestec, era o prezență căreia nu-i trebuie acordată importanță.

– Mă cheamă Maricuța, dom' Poleacu, reveni cea întrebată.

– Poate Marusia, o corectă prompt cârciumarul.

Fata nu clipi. Pentru ea nu era o glumă și repetă plină de gravitate.

– Maricuța, domnule.

– Da? Foarte bine, conveni bărbatul și o arătă cu degetul pe prima. Dar pe tine?

– Pe mine, dom' Poleacu, ți-pă iarăși prea tare aceasta, mă cheamă Maricuța.

Fără un motiv special, răspunsurile plăcură cârciumarului și el țină să se vadă această plăcere ridicându-și brațele în sus. Era ca o șaradă. Ceva care nu se întâmplă în fiecare zi. Cu un zâmbet de încântare pe toată fața se ridică și, urmărit în tăcere de copii,

ca de niște statui, se îndreptă spre odaia întunecoasă a cârciumii cu obloanele încă trase. Pășea greu, făcând să scârțâie podelele, dar reveni neașteptat de repede aducând, strâns la piept cu stânga, borcanul cu bomboane colorate și se opri pe treapta de sus a cerdacului, cu fruntea încrețită, ca pentru a-i număra și a socoti ce-i mai bine. De jos, copiii știau ce se va întâmpla, dar nu se clinti niciunul. Nu arătau deloc că ar fi intenționat să-l ajute, venindu-i mai aproape, cu toate că se cuvenea s-o facă. Dar nici nu apăru vreun semn de lăcomie care e și ea firească, când e de împărțit ceva dulce. De aceea, dom' Poleacu oftă iarăși și coborî el treptele abia măturate.

– Astea-s pentru tine, că te văd cuminte, scoase el un prim pumn de bomboane și-l ținse celei tunse.

– N-avem prea mulți bani, dom' Poleacu, îl preveni ea, dar el n-o luă în seamă.

Împărți apoi bomboanele trecând pe la fiecare. Nu le număra, era ca și cum ar fi dat grăunțe la păsări, ceea ce arată că nu e zgârcit.

– Ia să-mi spui tu unde o să mergeți de aici, se opri el la altcineva, o copilă, dând capul pe spate ca să o vadă mai bine. La plimbare, cumva?

– Da, dom' Poleacu, veni răspunsul, mergem sus, în parc, să vedem sanatoriul și să bem *burcut*.

Intervenii însă cealaltă, cea mai înfiptă, tunsa și e ciudat că părea ca și cum ar fi fost o lecție învățată.

– Mergem în altă zi și la fabrică și la gatere. Duminică mergem la biserică.

Crășmarul se opri din împărțitul bomboanelor, ascultându-i neîncrezător. Pe cei de dincolo îi recunoști de cum deschid gura după rostirea lor poticnită, cântată, explica el adesea băutorilor de bere sau de rachiu veniți la crășmă. Te poți și gândi că știu mai bine rusește ca românește. Asta lui nu-i plăcea. Unor bieți copii n-are însă rost să le cauți pricină pentru atâta lucru. Li se adresă de aceea zâmbind încurajator:

– Dar așa că nu sunteți chiar toți rusnaci?

– Suntem români, răspunse de data asta, sec, piticul, care până atunci nici măcar nu clipise.

– Frumos, acceptă dom' Poleacu, aruncându-i o privire pe de lături, scoase un alt pumn de bomboane și pentru el și trecu mai departe.

Ca și cum ar fi uitat, el nu mai acordă nici o atenție comediei numelor. Trecu peste asta cu o îngăduință distrată ce dovedea și ea, desigur, o anume inteligență care nu prea apare în relațiile celor mari cu copii. Dar era și viclenia periculoasă a celui care va ști mereu să evite capcanele, chiar și într-un joc banal sau într-o glumă. Maricuța notă toate astea

pe o filă nouă prin câteva cerculețe, urmate de două mici patrate identice și, la final, trasă o linie scurtă, dreaptă.

Ce înseamnă asta? Iată ce înseamnă!

Cercetarea furișată, privirea celui care face fulgerător un inventar complet. Verificarea la fel de rapidă, aproape insesizabil de rapidă. Scânteiuța misterioasă ce se aprinde când și când la un gând ce rămâne nespus. Exista ceva care îl făcea să dea o prea mare importanță acestor copii necunoscuți însă, cel puțin deocamdată, era imposibil să înțelegi despre ce e vorba. Maricuța mai notă: nemișcare. Față de străin sau inamic, ceea ce e aproape același lucru, de adoptat în primă instanță. Să încremenești, atât cât e cu putință. Nici un gest de prisos, plus o privire care nu spune absolut nimic, respirație egală, controlată. Era altă învățătură ținută minte în litera ei. Obligatoriu, pe inamic lipsa ta de reacție îl va pune în defensivă. Îi va fisura siguranța de sine. După aceea, să pândești clătinarea, minuscula neatentie pentru a lovi!

La ultimii doi, dom' Poleacu făcu o haltă. Jocul se prelungea. Cel care părea să-l intereseze avea aceeași cămașă băiețească cu mâneci scurte, de vară, curată și pantaloni de pânză neînduriciți, chiar și aceeași privire care nu întreabă, ca și fetele. Umbra întunecată de pe buza superioară și coșurile arătau că e totuși ceva mai vârstnic. Cu dreapta uitată în borcan, crâșmarul îl măsură și se simți – plutea în aer – nerăbdarea de a i se răspunde și altfel decât până atunci. Îl admonestă.

– Mă tem că ție nu-ți plac bomboanele, copile, și a-i pofti niște tabacioc. Cum te cheamă?

Se văzu că cel în cauză a auzit și a înțeles, cu toate că o oarecare îndoială nu trebuie exclusă. El schiță un zâmbet ca o strâmbătură, dar în locul lui răspunse tot piticul, care-și primise bomboanele.

– El e mut, dom' Poleacu. Îl cheamă Vasilică.

Era nevoie, desigur, și de asta. De un pretext. Încă din prima clipă, Matis, care ședea la o parte, rezemat în coada măturii, se holbase când și când la pitic cu ochiul lui fără albeață. Se aștepta parcă să-l vadă făcând ceva surprinzător, poate și periculos, să sară brusc în sus, sau să urle, ca o mică fiară, să strige ceva care nici nu-ți trece prin cap că e cu putință. Curiozitatea lăcomă a slugii nu-i scăpase acestuia și-i răspundea de fiecare dată cu o privire neagră de necopil, o privire care te face să întorci iute capul, ceea ce Matis, speriat, se și grăbea să facă, rămânând totuși la pîndă, pentru altă ocazie. Dom' Poleacu însă știa să nu-l ia în seamă. Abia acum, cu borcanul unde

mai erau destule bomboane strâns cu un braț pe susul burții lui căzute peste curea, îl consideră cu interes.

Cei care aveau de a face prima oară cu Vasilică se strâmbau, compunându-și o falsă indiferență și, în tot cazul, se păzeau să rîdă. Părea să fie unul dintre piticii zăriți prin iarmaroc, vara, pe lângă câte un circ, unde în țarcuri sunt elefanți și lei care noaptea scot răgete înfiorătoare. Maricuța notă și asta. Cei ca Matis se fereau superstițioși să se apropie de el, cu atât mai mult să-l atingă. Alții făceau ca atunci când deschizi ușa și dai peste ceva de neprivit: o închizi la loc cât se poate de repede. Foarte puțini îl luau ca pe o ființă normală, dar și asta după un recul, cu o oarecare pauză de adaptare, lungită uneori indefinit. Ea adăugă și asta, meditativă. În minte îi veni în mica pauză intervenită jocul unor fete cu păpuși de cârpă, cum le despică burta și cotrobăiesc în talașul sau câlții umpluturii, refuzând să accepte că nu vor găsi nimic. Anormală era la Vasilică, spre exemplu, privirea ochi în ochi cu care suportase examenul prelungit al cârciumarului, dar asta o sesizau prea puțini. Oarecum nefirești erau la el apoi gâtul scurt și gros de bărbat în putere, dacă te uiți din spate, și la fel încheieturile puternice la mâini și picioare la care se adăugau însă palmuțele și tălpișoarele doar cu ceva mai mari decât la un sugar. Toată ființa lui era însă adunată în capul mare și greu, în obrazul cu pielea veștedă și încrețită ca la moșnegi, în orbitele scobite adânc cu privirea aceea despre care se spune că o au doar ființele fermecate din basme și care, dacă te fixează, ți se înmoaie genunchii. Se măsuraseră – ea și el – de mai multe ori la insistențele lui, și dacă mai e ceva de notat e că Vasilică îi încăpea exact sub brațul ridicat. Așa venise deodată descoperirea uluitoare că, fără ca ea să-și dea seama, a crescut, se lungise: era mai înaltă decât el cu un cap jumate și trei-patru-cinci degete, socotind și distanța de la baza gâtului până la bărbie, măsurată și ea de mai multe ori și de fiecare dată cu alt rezultat...

Ca și cum avea un interes special, dom' Poleacu îl cercetase și el curios din creștet până în tălpi.

– Tu zici că nu ești rus, așa-i? Spune drept. Românește vād că ai învățat bine, mai adăugă el, fără să aștepte confirmarea.

– Suntem copii de la orfelinat, domnule.

– Copii! pufni celălalt. De copii trebuie să fie cineva să aibă grijă.

– Avem mâncare destulă și haine curate, domnule. Tot ce ne trebuie. De la toamnă vom merge și la școală.

– Știu, spuse dom' Poleacu nemulțumit, sec, în



Campania din Rusia. 1941-1942. Odesa.
Ofițerul ieșit din mașină - Ion Alexandru Macavei.
© Mușlea/Macavei

timp ce le împărțea celorlați din bomboanele amânate și după ce, o clipă înainte, refuzase bănuții întinși de una dintre fete. Faptul că niște amărâți de refugiați vor să-l plătească fără ca el să le-o fi pretins îl înfuriase. Oare ce știu dracii ăștia mici de copii ce el nu a aflat? Ce-au învățat în plus? Un asemenea gând era posibil și ar fi indispus pe oricine. Știu, repetă. Ați primit și o să mai primiți și ajutoare când o să fie nevoie. Dar tocmai la Zotic v-au dus, sus, pe deal? De ce oare? Și ce mâncați voi acolo?

Mai puse și alte întrebări, râzând neîncrezător și sluga îl imita de fiecare dată. Nu părea, de pildă, deloc mulțumit de faptul că le lipsesc actele. Asta chiar îl scotea din sărite. Fugiseră de ruși fără să-și ia o hârtie, acolo? Și nu e vorba de ei, de copii... O hârtie doveditoare, ceva. Nimic? Se aude că la trecera prin vad s-au răsturnat și toate documentele au fost duse de apă, s-au pierdut? Așa-i? Unde naiba s-a putut întâmpla așa ceva? Cine-i conduce, pentru că nu lași niște copii de capul lor? Și cum naiba să cadă toate actele, tocmai actele în apă? Părea, într-adevăr, o glumă. Matis râdea cu poftă și râsul lui a fost în cele din urmă semnalul de care era nevoie. Cu cele două fete în cap, și cu un „mulțumim” sau un „bună ziua” cântat cu vocile lor subțiratic, grupul porni mai departe, iar cei doi, crâșmarul cu borcanul strâns la piept și Matis cu mătura rămaseră sub cerdac să privească în urma lor.

Copiii își duceau bomboanele lipicioase strânse

în mână, fiind prea multe ca să le vâre în gură. Era o noutate și totodată o abatere, deși nu de notat și ea în caiet. În rest, mergeau ca după un plan făcut de acasă, fără să se hlizească sau să se înghiontească, cum se întâmplă cu copiii lăsați fără supraveghetori. Niciunul nu întoarse capul.

8.

Cănuța de tablă stă agățată alături, țeva e înfiptă în mal iar șuvoiul care țâșnește cu putere cade în bazinul de piatră. Căderea are sunet de clopot spart. De la ferigile uriașe și brusturii și florile cu frunze albicioase vine mirosul înțepător, amestecat cu celălalt miros, de pământ fermentat ca borhotul din care ies continuu bulbuci. Îi lăsa la băut mai întâi pe ce mici, dar privindu-i cât de lacom dau pe gît cănuță după cănuță înghiți și ea în sec. Nu mai văzuse încă niciodată apă după care să rămână mâl roșu și asta în tot pârâiașul care începe de la izvor și taie parcul până la drum dar și cuvântul *burcut* îl știa doar de o zi. Gustul bun care pișcă în cerul gurii, și el neștiut, îl savură însă pe îndelete, gânditoare, sau doar părând astfel, până când, brusc, îi lăsa pe ceilalți să se joace cu picioarele goale în apa rece ca gheața și se afundă alergând în pădure. Ce să mai zici? Ar fi putut nota despre sine că dintr-odată simțise nevoia să nu mai aibă pe nimeni în preajmă. Era ca o fulgerătoare

durere. Durere pentru care – iar asta contează – nu există un semn care să spună exact ce trebuie. Oricum, dacă nu i s-ar fi supus acestui impuls, se sufoca, pica jos, țipa cu spume la gură, cum fac uneori nebunii.

Curajul e ca o lumină care se aprinde undeva în craniu, fără s-o fi comandat, și la fel e și teama, însă acum era altceva. N-ar fi știut să spună de ce fuge, nici încotro, nu fugea cu plăcere. Știa însă că oricât de departe va ajunge, nu va rătăci drumul de întoarcere la izvor. Pădurea, și ea, o primi foarte repede cu o îmbrățișare strânsă. Brazi, tot mai deși și mai înalți, lumina zilei tot mai sus, în insule mici și strălucitoare deasupra capului, parfumul ascuțit de rășină. Nu se împiedică, talpa nu-i alunecă nici măcar o sigură dată, deși nu vedea unde calcă, cu toate astea la un moment dat se opri brusc și căută dezmeticită în jur.

În urmă, de unde venea, răsunau stins, ca din fundul fântânii, țipetele celor care se jucau la izvorul cu apă roșie, cu toate că putea fi și altceva. Respiră adânc, în timp ce își liniștea suflul. În dreapta, pădurea se rărea și distinsese albul pereților clădirilor sanatoriului spre care, la sosire, aruncase doar o privire în treacăt. Aleile din același perimetru nu duceau prea departe, fuseseră trasate doar pentru plimbarea bolnavilor. Zărise unul dintre aceștia avansând la pas, sprijinit în cârje, trecând pe sub o fereastră închisă prin sticla căreia se vedeau două siluete în alb. Toate acestea, pietrișul alb, mărunțit de pe alei, bolnavul stingher cu cârja lui, pâraiașul cu apă roșie, nesfârșita pădure amețitoare, umbrele albe veghind de sus sau ecoul înăbușit al strigătelor de lângă izvor, veneau parcă din altă lume, de care te apropii fără să știi ce va urma. Întrebările urmează după aceea, una câte una, ca și cum ai bate la ușă.

Chipul alb ca varul cu un ochi spart din care bulbucește sângele cui îi aparține? Și de ce rămâne ea neputincioasă alături, neîndrăznind nici s-o ia la fugă și nici să țipe? Dar încotro s-o apuce? Și imediat după aceea – sau aproape deodată – calul din șanț cu toate mâțele revărsate peste care roiesc muște albastre, mari ca niște vrăbii, de unde a apărut? Și cine o scuturase ca să-și vină în fire și-i poruncise: Fugi! Nu povestise nimănui că rochia de stambă prea largă, luată pe pielea goală și purtată săptămâni în șir era de furat, smulsă de pe o frânghie, încă udă, și trasă peste cap abia în porumbiște, dincolo de sat, unde considerase că e în fine în siguranță, n-o fugărește și n-o vede nimeni. De unde-i venise în minte că locul cel mai sigur de petrecut noaptea e sus, în clopotniță? Se mira ea însăși când își amintea clipa de iluminare a acestei descoperiri salvatoare. Sau: câinele în trei

picioare și cu coada tăiată care se ia după ea în câmpul gol și-o însoțește apoi zile în șir, ferindu-se, oprindu-se în loc, doar dacă se oprea și ea ca să arunce în el cu bruji de pământ. Nu reușea să uite privirea lui lăcrimoasă, așteptând s-o vadă pornind ca s-o urmeze șonticăind, dar oprindu-se iarăși, chiar și numai dacă-i ghicea intenția de a se întoarce spre el. Alteori, în câte un fragment de amintire, îi apărea fulgurant barca răsturnată pe nisipul fierbinte. Îi venea atunci în nări – și așa se întâmplă și acum – mirosul de catran copt la soare și parcă auzea și scrâșnetul scoicilor mici strivite cu talpa cizmei la fiecare pas. Dar cine e cel care aleargă ca să se piardă curând în desișul de stof nu mai știe. Și probabil nici n-a știut vreodată.

Și mai e ceva: ce căuta aici? *Aici* poate fi colțul de pe podeaua cămeruței din pod unde se stabilise că va fi culcușul ei pentru noapte. Dar și tufișurile ghimpoase de coacăz dintr-un colț al grădinii și petecul de iarbă dintre ele unde, dacă stai întins și închizi ochii, devii unicul stăpân, la fel de puternic ca un rege. Verificase și coborând spre târg: și acolo, la fiecare pas dai de ceva necunoscut. Printre oameni e ca și în acest colț tăcut, întunecos și pustiu de pădure care, pentru altcineva, ar putea deveni înfricoșător. Ce anume îi ghidase pașii ca să ajungă și să se oprească exact aici, sperând nici ea nu știe ce anume: acest gând e încordat ca un arc. De fiecare dată când ajungea la el rămânea cu creionul în aer, paralizată de neputință. Ce caut eu aici și încotro voi porni? Cine-mi răspunde?

Ajunseseră noaptea târziu și, din drum, de la căruțe, cu doar un felinar de vânt înainte, era o potecă pietruită, apoi, după câteva uși și coridoare, veneau treptele spre pod, urcate băjbâind. Sus, primi fiecare o pătură cu miros de camfor și o pernuță umplută cu câlți, locul unde să te cuibărești fiind ghicit și el în aceeași stare dulceagă de semisomn. Cuvântul românesc învățat de câteva zile, auzindu-l după aceea pomenit de toți cei din jur, avea un sunet care-i împleticea limba: *refugiu*. Era repetată aceeași poveste când îți înșfăci boccea cu ce ai mai important și o iei la fugă. Nu e timp de pierdut și aici începea de fapt nebunia de neînțeles pentru ea, pentru că nu se vedeau în zare niciunul din tancurile rusești despre care, la câte un popas, se spuneau tot felul de grozăvii. Astfel se încheiase rătăcirea lor care părea că n-are capăt. Șir lung de căruțe și camioane încărcate cu vârf avansând la pas și care se zdruncină prin hârtoape, vaduri pe unde se trece cu apa până mai sus de butucul roții, câte un strigăt înăbușit în bezna noapții sau un pocnet de harapnic, ca o împușcătură.

(Încă mai visa toate astea cu ochii deschiși, iar în vis nu se schimbaseră nimic între timp.) Apoi, brusc, ca la comandă, oprirea sub lumina albăstrie a stelelor de după miezul nopții. O poartă înaltă la drum, părând ferecată, iar dincolo de ea masa întunecată, uriașă a clădirii care, pentru că abia se trezise, îi păru un castel din basme părăsit și luat în stăpânire de strigi. Aici? Aici! Convoiul se urnise din loc imediat după coborârea lor și aruncând o privire în urmă îl și văzu cum dispare supt de noapte.

Doar în dimineața următoare, la lumină, toate vor fi puse cap la cap. Mirosul casei străine o va izbi din prima clipă: de praf străvechi, nădușeală acră, bătrânească și fum stagnant de la tabacioc.

Nu e un alt orfelinat, notă ea ceva mai târziu. Deși nu-i deloc sigur că asta visase cât rătăciseră în căutare de adăpost, era mai bine decât nimic sau decât să petreacă nopțile în câmp într-un bordei pe unde au trecut ciobanii cu vitele sau să se vâre de ploaie sub căruțe, cu un braț de fân așternut între roți. Când coborî însă pe aceleași trepte înguste de lemn care scârțâie găsi toate odăile de jos pustii. Obişnuită cu înghesuiala și cu statul claie peste grămadă, tăcerea de care își țiuie urechile o neliniștise, deși nu știa dincotro poate veni amenințarea. Cercetarea se termină repede cu bucătăria de vară unde se recunoștea imediat mâna de femeie – de fapt, a mai multor femei – în cele câteva oale lustruite, strălucitoare, puse în ordine, în cârpele de vase întinse la uscat dar și în cana stingheră din mijlocul mesei cu un smoc de margarete proaspăt culese și puse în apă.

Livada păraginită începea imediat după magazia de lemne și cele câteva tufe de liliac și se îndreptă într-acolo pe o fostă potecă pe unde nu mai trecuse nimeni cine știe de când. Cândva iarba grasă fusese cosită pe sub merii și prunii înșirați pe coastă dar peste fânul strâns în căpițe ici, colo, trecuseră câteva ierni cu ploi și zăpezi. De acolo adia și mirosul, ca o dâră de fum: putreziciune, mucegai și ciuperci. Mai puternic, dominator rămânea însă parfumul amețitor al fânțelor noi, prin care trecu aproape înotând, ca într-o apă până la brâu, cu urzici de un stat de om și tufe uriașe de brusture în locurile umbrite.

Existase sus, pe deal și un gard, dincolo de care erau imașul și, în depărare, pădurea. Rămăseseră însă pe acel loc doar câțiva stâlpi căzuți într-o rână și răzlogi mâncați de vreme și umezeală. Stabili pentru sine și va nota în caiet, pentru orice eventualitate: altă graniță. În valea abruptă, jos, era târgul. Casa lui Zotic Albu apărea ca ultima casă apartținătoare de târg, marcând marginea dinspre pădure și pe lângă ea drumul cu ogașe

adânci spălate de ploaie pe unde, în noaptea dinainte, urcase și trecuse mai departe convoiul. Consemnă în caiet: loc neumblat, izolare. Măcar de un lucru putea fi sigură, și anume că, de vor ajunge aici, rușii o să apară pe drumul din vale. Șoseaua principală, mai adăugă ea într-una din zilele următoare, cea care vine de la Rădăuți, era în partea de răsărit. Taie târgul prin mijloc și duce mai departe, spre Humor și Dorna, prin celelalte păduri ale obcinelor.

Nu putea deocamdată să facă planuri de una singură (băieții se fereau de ea) și nici nu avea pe cine altcineva să se bizuie. Așa că rătăcea indecisă, procedând însă, ca în orice recunoaștere, după care trebuie să ai în cap desenul exact al locurilor, la măsurat cu pasul distanțele și la memorat înălțimile. În ce scop? Vom vedea. Până atunci visa cu urechile pline de zumzetul, de freamătul vieții ascunse în frunzișurile sălbatice și în pajiștile cât vezi cu ochii. S-ar fi întins uneori cu fața în sus și mâinile sub cap. Ar fi putut rămâne astfel, fără să se miște, până spre seară sau până mâine, când e o altă zi. Dar va fi, fără îndoială, o zi identică și același gol și pustiu al locului străin unde nu știi cât vei mai rămâne. Se juca uneori în imaginație cu pericolele din orice loc – în caiet va marca rezultatele cu semne speciale. Teama, o teamă un pic rușinoasă, apărea în aceste jocuri dar o alunga cu o ridicare din umeri, ridicându-se brusc din ascunziș și luând-o la fugă prin iarba răcoroasă în care roua nu se zbicea decât spre amiază. Sau fugea până își pierdea răsuflarea. Rezultatul e că, la capăt, își regăsea același ochi limpede și aceeași încordare rece, strânsă bine în pumn, de care e nevoie ca să treci mai departe, chiar și când ești singur, cu absolut nimeni cât vezi cu ochii în jur.

Pe moșnegii de jos îi evita și era simplu: când îi auzea apropiindu-se, se tupila după colț și rămânea acolo până ei dispăreau. Încă nu stabilise ce trebuie însemnat despre ei în caiet. Nu-i scăpa însă nimic din ce făceau, memora totul, chiar și fleacurile. Învăța, aproape zilnic, nume și cuvinte, tot de la ei. Reținea fraze întregi rostite în așa fel încât să le audă și ea, apoi, când avea un răgaz, le desfăcea bucată cu bucată, și adesea înțelegea și ceea ce se ascunde în dosul cuvintelor. Asta, despre câțiva dintre cei de jos. Tot dintre ei, femeii cu burta mare, căreia toată lumea îi spunea „doamna M.”, îi acordase o atenție aparte, cu toate că știa prea bine: sarcina o elimina din orice plan, pe ea nu te puteai bizui. Sosiseră înaintea lor, separat de vreun convoi, soțul – „domnul M.” – o lăsase aici și plecase cu treburi tocmai în celălalt capăt al României după ce li se dăduse, jos, o cameră

separată. Ea suporta însă greu zăpușeala și aerul închis, poate și singurătatea, poate și sarcina, și-și petrecea diminețile și serile, uneori și câte o bucată de noapte, sub vișin, într-un scaun cu leagăn cumpărat special pentru ea tocmai din Rădăuți.

Ca toate gravidele, „doamna M.” ronțăia mereu ceva pofticioasă, stând în rest într-un fel de amortire, cu o carte pe genunchi și batiste pentru transpirație risipite în jur. O descoperise sub vișin din prima zi și-i dăduse după aceea târcoale fascinată: era cea mai frumoasă femeie pe care o văzuse vreodată. Totul îi plăcea la ea, și rochiile, și părul, și ochii, și buzele... Nu se putea bizui pe ea, bineînțeles, dar nici nu-i inspira teamă și de asta nici nu se ferea să-și arate admirația. (Cu toate că învățase: sentimentele noastre nu trebuie să se vadă.) „Doamna M.” se obișnuise cu prezența ei și într-o zi îi făcu semn să se apropie iar ea se supuse. Ar fi făcut orice, se gândi apoi, dacă ea i-ar fi cerut. Cu zâmbetul ei luminos, femeia o luă de umăr ca s-o aducă și mai aproape, ceea ce nu se refuză, și, fără nici un cuvânt, îi scoase baticul, gest care, pe nepusă masă, se suportă mai greu. Făcu asta ca s-o mângâie pe creștet, nu cu palma ci cu buricele degetelor, ca și cum ar fi verificat dacă n-are vreun cucui. De ce nu-ți lași părul să crească? o întrebase binevoitoare și cu același zâmbet pe care nu-l mai avea nimeni, dar ea rămăsese strânsă ca un arici. De ce? Pentru că la mângâieri, orice fel de mângâieri, scotea țepii. Dar asta n-o înțelege nimeni. Își smulse baticul din mână „doamnei M.” și, fără o vorbă, îi întoarse spatele. N-avea să se mai apropie de ea niciodată.

9.

Așa cum bănuia, îi găsi pe deal, nu departe. Erau, într-adevăr, ei, moșnegii din odăile de jos, de la care, în aerul pur al dimineții, se ridica și plutea dăra fumului de țigară, iar ea o adulmecase tocmai din capătul grădinii. Dar le recunosc și vocile și, precaută, nu se grăbi să se apropie de locul unde săpau, aruncând cu lopata lutul și pietrele peste buza șanțului adânc până deasupra capului.

Șanțul fusese început pe bucata de coastă dezgolită, izolat, cu târgul în vale și geana pădurii deasupra, la câțiva pași. Contaseră probabil izolarea și pustietățile din jur. Nu s-ar fi putut spune totuși că moșnegii se fereau de ceilalți din casă, iar pe copiii înghesuți claie peste grămadă în odăița din pod nu-i

luau în seamă. În rest, mergeau peste tot în grup, cu umărul împins unul într-altul, ciocnindu-se adesea și târându-și tălpile. La săpat, cu unelte, porneau și reveneau fără să se fi ferit. Și la fel, își mai imagină ea, se vârău cu capul sub pătură, seara, ca la comandă.

Pe fila nouă, Maricuța ezită să noteze cuvântul „bolnav”, deși-i trecuse prin cap. Lăsă locul gol, mulțumindu-se să-i urmărească de la distanță cum se ceartă între ei departe de casă, undeva pe imaș: o făceau cu o patimă de om sănătos din care se revarsă, face explozie prea-plinul. Și vocile aveau o sonoritate muzicală care elimina orise bănuială de boală. Reveni la fila abandonată și desenă, meditativă, un cerc pe care-l tăie cu o linie oblică. Trebuie lăsat să mai treacă un timp.

Încă o zi, două, ferindu-se atât cât e cu putință, le dădu târcoale, fără să se apropie prea mult. La doi pași de șanț se afla însă un tufiș de trandafir sălbatic pe care pusese ochii: târâș, prin iarba înaltă, se putea ajunge până acolo neobservat. Făcu astfel și, spre marea ei surpriză, dădu acolo de celălalt Vasilică, întins pe burtă iar el, înciudat că-i cade pe cap, îi făcu semn să tacă, amenințând-o cu pumnul. Plăcerea lui de a sta la pândă la nesfârșit ea n-o împărtășea, așa că, după puțin, se îndepărtă tot târâș. De ce totuși revenise în altă zi? Trăgea nădejdea că va găsi locul gol și așa a și fost.

Cel cu țigara mereu aprinsă, lipită pe buza de jos, era uscățiv și nervos, cu o asprime de sârmă în voce și ea își notase o observație: nu-i plac copiii. Îi suportă – nu-i căinos la suflet –, dar n-are răbdare pentru ei, răbdarea însemnând și un dram de iubire. Nu foarte sigură, reținuse și cum i se adresează ceilalți: Relu. Dragă Relule. Domnule Relu. De după tufa ghimpoasă de trandafir îi recunosc glasul care răsună cu putere, între două icnete și zgomotul surd al târnăcopului care se înfige în pământ, cum sună câte-o piatră lovită în plin.

– De unde vine? striga el. Am să vă spun imediat, domnilor. Din romantismul nemțesc cu care o întreagă generație s-a adăpat lacom deprinzând viciul conversațiilor nesfârșite pe temă dată. Cel transferat prompt, prin contaminare, și liberalismului deșănțat al zilelor noastre cu pălăvrăgeala lui nesfârșită și cu sterpele iluzii ale parlamentarismului.

– Stai puțin, Relule dragă, protestă moale altă voce din șanț.

– Nu stau deloc, răspunse primul, dar se opri să-și răcăie gâtul cu o tuse înecată și probabil – își imagină ea – să mai pufăie din țigară. Liberalismul înrădăcinat zdravăn în discursul de la tribună și în

presă, fluturând steagul dreptului la opinie. O lume întreagă care vorbește neîntrerupt, o clacă infinită de vorbe goale. O eternă dezbatere fără soluții. Și nu mă întrerupe, te rog frumos. Pentru că ce trebuie opus acestei sterile sporovăieli? Autoritatea unică, domnilor. Și, bineînțeles, responsabilitatea unică. În fața tăvălugului răului, care se prăvale peste noi, nu există altă salvare decât dictatura...

Numele celui alt, cel cu protestul, cu îndemnul la negrăbă, nu-l auzise niciodată spus clar. Era un slăbănog deșirat, numai piele și os și băjbăia printre uși cu brațele întinse în față, ca orbii. Îndrăzni, spre surpriza ei, să încerce să-l potolească pe dezlănțuitul domn Relu. Și culmea e că și reuși. Săpatul cu zgomotele lui încetă. După pauza de liniște prelungită, săpătorii continuă discuția fără să strige. Maricuța își aminti că-l văzuse odată pe negrăbit molfăind un măr, neștiindu-se urmărit. Mărul era necopt, acru și cu o coajă tare care-l făcea să se chinuie pentru că n-avea dinți deloc. Lăcomia lui, mai mult decât foamea, pofta de ceva zemos și acru, ochii ieșiți din orbite de efort, neputința rușinoasă o făcure să se întoarcă să nu-l mai vadă. Nu-i plăcea, deși asta n-are importanță.

– Nu-i de răs, o admonestă celălalt Vasilică într-o zi când, povestind fiecare ce a reușit să mai afle, el veni cu o ciudățenie. I se părea, zise, că în slăbănogul fără nume există ascuns într-un anume fel un militar care a comandat cel puțin o divizie. Nu râde ca proasta, am cunoscut sub pământ la Odesa mulți bărbați, foști cândva mari și puternici, care au ajuns că umblă în zdrențe și mănâncă din gunoaie. Îi recunoști ușor.

– După ce?

– L-am auzit vorbind despre artilerie. Despre atacul de artilerie. Despre bateriile de artilerie. Despre mortiere. Și altele.

Râsul ei se stinsese, dar continuă să zâmbească disprețuitor.

– Eu mă tem că sunt câțiva bolnavi și doctorul Filat care-i are în grijă.

– Bolnavi, din care unul a fost sigur general, acceptă Vasilică cu gravitatea lui sfătoasă de pitic din basme care cedează totdeauna numai pe jumătate.

Doctorul era însă adevărat, aici căzuseră de acord imediat. Ea auzise cum „doamna M.” i s-a adresat odată, chemându-l lângă ea sub vișin, și așa îi aflase și numele: Filat, dragă doctore Filat. Trecându-i pe aproape, simți altădată mirosul familiar de spirt, cu care se vede că se ștersese pe mâini și poate și pentru asta îl privise cu mai multă atenție. Ce se vede? Se vede mustața îngrijită de domn și mâinile nestricate de

hârleț. Sau degetele fine între care, aplecându-se ușor înainte, prinsese încheietura „doamnei M.” privind-o în ochi și rămânând așa, nemișcat, încruntat, gânditor, cum învățase ea că stau doctorii când numără bătaile inimii. Toate astea, dar și altele, inspiră încredere. Așa că, atunci când el îi convocase pe cei mici la control, nu inventă nimic ca să se sustragă, dimpotrivă, așteptă plină de curiozitate să vadă ce va fi.

Doctorul Filat îi luă întâi pe băieți, unul câte unul, restul așteptând afară, în dosul ușii. Era camera de jos a bătrânilor cu ferestre zăbrelete, paturi și cufere, unul peste altul, până la tavan. Celălalt Vasilică, intrat acolo pe furiș, cum o făcea peste tot, spunea că tot acolo e și dulapul de doctor, cu o mie de sticlute, dar și cu câteva cutii strălucitoare de metal pentru seringi.

Pe băieți, doctorul îi pusese să se dezbrace și-i controlase cu de-amănuntul, și unghiile, și-n urechi, și-n albul ochiului, dar și gâtul și plămânii. Însă Maricuței, după timpul petrecut în casa doctorului Ghelber, nu trebuia să i se povestească nimic, pentru că le știa pe toate, de-a fir a păr. Doare? te întreabă doctorul și apasă într-un loc anume. Nu doare. Nici aici? Nici. Respiră adânc. Încă o dată. Nu-i mare brânză. Cei trecuți o vreme prin orfeline erau și ei deprinși cu săpunul și aveau pielea fără zgaibe și bube. Cel mai mult doctorul zăbovise cu Vasilică, cercetat pe toate fețele, ca o păpușă care nu-și dezvăluie secretele cu una, cu două, dar, curios, împotriva firii lui arțăgoase, piticul executase tot ce i se cerea cu docilitate iar la final apăruse în ușă cu o expresie de triumf ca și cum înăuntru ar fi cântat sau ar fi spus poezii.

Ea făcu în așa fel încât să rămână la urmă, deși nu din teamă sau nu dintr-una care să ți-o vadă și alții.

– Tot Maricuța? Și tu? o întâmpină doctorul cu un zâmbet pe sub mustață, verificând dacă a auzit bine. Dacă râdea, poate ar fi avut și ea altă reacție, dar așa îi făcu plăcere să confirme.

– Da, Măricuța, domnule doctor Filat!

Între timp, măsurase dintr-o ochire tot ce exista înăuntru: paturile înfășate strâns ca la spital, zece cufere mari de lemn, stivuite cinci și cinci, dulapul cu ușiță de sticlă despre care povestise Vasilică și toarta oalei de noapte ieșind de sub pat. Era atât de curat cât poate fi într-o odaie de bătrâni, cu geamurile zăbrelete și tot timpul închise unde aerul intră doar pe ușă. (De regulă, nu-i scăpa nimic, important sau neimportant, își cunoștea puterile și pentru că trecuse cu bine, încă înainte de refugiu, destule probe foarte grele de care însă nu trebuia să mai știe și alții.) Seringi, de pus la fiert pe lampă de spirt, cum se obișnuiește, nu se

Cu scriitorul Vasile Șorobetea, pictorul Calmâc, Niță Danciu și coama spectaculoasă a lui Alexandru Vlad.
© Foto Ioan Mușlea



vedeau, așa că respiră ușurată pentru că la orice injecție s-ar fi împotrivit. Pe un scaun era ligheanul cu apă rece și un săpun. Ștergarul pe spătarul scaunului și o lingură soldățească de aluminiu într-un pahar. Nimic amenințător.

Doctorul îi puse mâna pe creștet, după ce ea își scoase baticul, doar ca să o răsucescă, la dreapta, la stânga, ca pe un șurub, buricele degetelor care-i plăceau ei nu strângeau și nu întârziară mai mult decât se cuvine.

– Înțelegi românește, nu-i așa? Atunci scoate-ți cămașa și să-mi spui când ai fost bolnavă ultima dată.

O aduse aproape, ațintindu-i cu privirea un punct undeva în mijlocul frunții, după ce o prinsese de umeri, ca și cum ar fi potrivit și măsurat distanțele. Nu se găsea prima oară dezgolită până la brâu la doctor și știa că doar proastele chițâie și se sclifosesc ca să arate ce tare se rușinează. Suportă fără să clipească cercetarea, atentă doar la răceala degetelor. Cunoștea de altfel și ce urmează când apăru lingura din pahar. Deschide acum gurița, așa, larg-larg, spune *a*, încă o dată, bine, să vedem și ochii, și-i întoarse pleoapele venind atât de aproape încât îi simți căldura răsufării, care, orice ai zice, e neplăcută la cei bătrâni. Ea se gândise să-i spună –

știa de la doctorul Ghelber – că se păzește și nu bea apă rece-rece, ca să nu i se umfle gâlcii, dar renunță. Să vedem, mai spuse el și o răsuci pentru a o asculta la plămâni. Respiră adânc! Tușește! Bun.

Deși era o prostie, n-avea motiv, rămase tot timpul cu mușchii încordați, gata să sară, să muște. Îi trecu prin minte, ca și cum ar fi văzut în oglindă pe altcineva, că e o sălbatică. Însă nici atunci mușchii, aproape dureroși de încordare, nu se înmuiară. Existau însă motive suficiente să se rușineze: de coastele ieșite urât de sub-braț, de pieptul ca o scândură, cu fâțișoare de băiat, de sforicelele albastre și urâte ale venelor ivite peste tot de sub pielea văroasă, urâtă și ea. Se cercetase de multe ori, bucată cu bucată și totdeauna cu o furie îngrozitoare, scârbită de ea însăși. Doctorul Filat inspira însă siguranța de care ea avea uneori nevoie, dar n-o mai găsisese la nimeni. Din cauza asta se lăsă întoarsă și răsucită, trase aer adânc în piept, tuși când i se ceru, încă o dată și încă o dată, atentă la mormăitul despre care, ca și despre semnele din caietul ei, nu era ușor să-ți dai seama ce reprezintă. Știa și partea cea mai grea când te întinzi pe spate dezvelită și-ți îndoi genunchii, cu picioarele desfăcute și la care îi dădeau totdeauna lacrimile. Doctorul Filat sări însă peste partea asta și-i porunci să se îmbrace, părând lămurit și mulțumit de ce a descoperit.

– Așa-i că n-am nimic? mai încercă ea în timp ce-și trăgea peste cap bluza de stambă, dar el nu păru să fi auzit.

Deși n-o dădu afară, asta reieșea: s-a terminat, nu mai e nimic de văzut. Putea să iasă pe ușă, dar rămase cu tălpile ca încheiate de scândura podelei, țeapănă, cu buzele strânse. Știa ce ar vrea să-i mai spună, se gândise la asta dinainte, avea pregătite câteva variante. Cum vor suna cuvintele ei în urechea unui moșneag cumsecade care-și pierde diminețile săpând șanțuri? Asemenea lucruri nu se spun oricui, de fapt nu se spun la nimeni, pentru că nu interesează pe nimeni. Impulsul de a-și descleșta dinții ca să vorbească îi amintea clipa când se apucase să-și scoată cu un vârf de cuțit spinul gros înfipt adânc în călcâi și pe lângă care trebuia tăiată pielea și carnea să fie loc pentru a-l prinde cu unghia. Spuse brusc, încercând să-i prindă privirea:

– Nu sunt fată mare, dom' doctor. Dar sunt curată și sănătoasă și *acolo*.

Doctorul Filat nu păru că a auzit. Asta, în prima clipă. Clătină apoi bătrânește din cap și ei i se păru că ghicește, în privirea ce se ferea de ea, o oarecare neîncrezătoare tristețe. Știa? De unde? Urma doar să-l mai asigure că n-avea dureri de nici un fel, cum aflase că se obișnuiește de la doctorul Ghelber. Nu mai mărturisi însă nimic. Și abia afară, cu mintea limpezită, își spuse că n-a greșit, totuși.

10.

În prima parte a caietului, Maricuța nu avea nicio însemnare despre Mutu pe care, atunci când se înghesuiau cu toții pentru culcare în odăița de sus și după ce, treptat, ațipeau, îl auzea scrâșnind din dinți, tresărind și gemând în somn și-i simțea fiecare mișcare a corpului. Veni însă, după o iarnă cu nămeți până la streășină, cea dintâi – numerotată de ea cu 1 – primăvară a refugiului. Zăpezile se topiră peste noapte parcă, imediat dădu colțul ierbii, înfloriră pomii în livada părăsită și sălbătică, iar nopțile, înafară de câinii din târg, care lătrau la lună, răzbătea prin tavan, uneori, scâncetul pruncului adus pe lume de „doamna M.” pe vremea primelor brume de după Sfântul Dumitru.

Nu intervenise în rest aproape nimic important, constata ea de fiecare dată, cu caietul deschis pe genunchi, lângă fereastră, și cu creionul pregătit. Simțise de mai multe ori nevoia unui bilanț și aceasta

era constatarea: nimic. Mutu și păpușile lui îi veniră în minte într-o asemenea ocazie.

Vechiul plan în legătură cu aceste păpuși, despre care se stabilise că nu va vorbi nimeni, părea abandonat. Și, oricum, fără vreo legătură cu viața lor de refugiați uitați de lume. Cu acest sentiment de gol, Maricuța se apucă să deseneze păpușa, una singură, de probă. Folosi pentru asta o filă întreagă, ca și cum i-ar fi pretins-o detaliile numeroase și mărite în așa fel încât să fie ușor de descifrat. Nu-i plăcea să deseneze, dar continuă până la capăt mușcându-și buzele de încordare și ieși o mângăleală lățită și lungită din care nu se înțelegea mare lucru. Hotărârea o luă atunci, brusc: strânse caietul și creionul, care aveau locul lor secret, unde nu ajungea nimeni, și porni spre magazie unde știa că e Mutu.

Unicul care se ținuse cu dinții de planul vechi și, după cât ai fi zis, fără nicio noimă se dovedise elevul Antonescu Ion, cum îi plăcea doctorului Filat să-i spună, după ce îl verificase de câteva ori și stabilise că are ureche sănătoasă și răspunde corect, imediat la orice chemare. Ceilalți copii știau și nu se mai mirau, doctorul se uita însă după el cu ochii mijiti și gura strâmbată, uimit de ce-i trece prin cap probabil, iar după ce Mutu dispărea, el ridica din umeri neputincios. Unde se ascundea peste zi acesta? Găsise în magazia de lemne de lângă fostul grajd un banc străvechi de tâmplărie în bună stare – asta era imediat după sosire. Banc și câteva unelte, printre alte fiare vechi ruginite. Acolo, într-un colț din magazie, cei de jos își descoperiseră și ei târnăcopul și hârlețele trebuitoare la săpăturile lor de pe deal și tot acolo, ferit de ploaie, începu să-și petreacă timpul Mutu de dimineață până seara. Ca și în beciul orfelinatului meșterea în felul său special, concentrat și aproape fără pauze și se văzu curând că pe nimeni dintre cei de jos nu-l interesa ce face el acolo și în ce scop.

Ca un inspector, doar celălalt Vasilică apărea din când în când în ușa magaziei să verifice – zicea el, răutăcios – dacă Mutu a terminat ce nu începuse sau dacă nu cumva se cațără pe pereți cu mințile rătăcite. Vorbea de unul singur, după aceea, ghemuit pe prag câte o oră întreagă, asta când avea dispoziția vorbirii și de regulă își depăna amintirile despre cei din Odesa. Nu era nici un secret, păpușile, de fapt capete ale viitoarelor păpuși, făcute din lemn moale de plop, din care se fac și linguri, erau înșirate la perete în capătul bancului: mici cât un pumn de copil, chele și oarbe, la început, înfricoșătoare dacă te uita mai atent. (Maricuța încercase să deseneze în caiet una din aceste păpuși, așa cum își închipuia că

trebuie să fie la terminare.) Mutu își vedea de treabă, dar celălalt Vasilică știa prea bine că nu îi scapă o vorbă din ce spune el. Când însă n-avea poftă de povestit, fără răbdarea de a sta prea mult într-un loc, îi arunca doar o privire distrată de control, verifica dacă celălalt pilește ceva, cum s-ar fi zis după sunetul ascuțit, sau – altădată – dacă taie și ce anume, dacă a mai găsit vreun obiect aruncat și-l desface în bucăți mici ca să aibă ce pune la loc. *Davai, davai*, mormăia el și îl înjura scurt, admirativ sau invidios. După care, lămurit, dispărea undeva printre tufișurile încâlците din adâncimea livezii, unde în toamna care trecuse asistaseră cu toții la o mică minune. Era cea a boabelor de smeură răscoapte, colorate în mov și care cad de pe ram așternând un covor sângieru și dulce în iarba până la brâu, nefiind cine s-o cosească.

O păpușă fusese terminată încă din toamnă și se înghesuieră cu toții s-o vadă. Era capul de lemn știut, cu nasul lung și ascuțit, dar și cu un comanac din stofă argintie lipit pe creștet cu clei de oase. Mutu trasase sprâncenele peste ochii rotunzi cu negru de fum iar gura o colorase cu roșu. Capul fusese înșurubat într-un băț de două palme lungime pe care era prins anteriorul de pânză cu nasturi tot de argint. Dedesubt, unde se termina bățul, atârnav cizmulițele tot roșii. Când spânzura, agățată în cui, pe perete, ca atunci când dăduseră năvală cu toții să se holbeze, se vedea că e un mușunache de la circ – pentru cine avusese norocul să intre vreodată la circ – sau o păpușă din cârpă la care te uiți dar nu poți să te joci cu ea. Trebuia, oricum, multă fantezie și încă și mai multe cuvinte ca să hotărâști despre ce e vorba.

– Decât păpuși, mai bine mitraliere, observase atunci celălalt Vasilică, continuând cu voce tare un gând care nu era doar al său. Stătea așezat turcește într-un colț al magaziei, prefăcându-se că nu-i pasă că e auzit. Nu uitase însă interdicția de a vorbi despre arme, fie și în glumă, motiv pentru care urmasa o pauză lungă când se aude, ca un ronțăit de șoarece, doar pila lui Mutu netezind un cui de alamă. Cât mai rămânem aici? rupse tot el această tăcere. Ce facem, pentru că vine încă o iarnă și o să înnebunim toți. Neliniștea era comună, neliniște sau nerăbdare, depinde cum vezi lucrurile, și o invocau adesea, certându-se în șoaptă ore în șir. Dintr-un motiv obscur, poate și pentru că trebuia să rămână secretă, în caiet nu va fi consemnată.

Despre cei de jos, însemnările continuau să fie nemulțumitoare. Cu șanțul lor, Maricuța se lămurise. Săpatul avansase chiar și iarna, când din pământul înghețat bocnă săreau scânteii sub târnăcop, dar fără

prea mare spor. Doctorului Filat nu-i păsa însă. Pentru el – însemnă ea pe un colț de filă – important părea a fi să-i scoată pe bătrâni din casă, oricât de căinoasă e vremea afară, să-i încoloneze cu unelte pe umăr și să-i ducă pe deal cu lopeți și târnăcop. Reveneau de acolo sleiți de puteri și citise pe figura lui mulțumire, cea de om care și-a făcut datoria. Un joc ca de copii din care ea înțelegea doar pe jumătate și din când în când se furișa într-acolo să-i vadă și să tragă cu urechea la ceși spun. Nici ce auzea nu era ușor de înțeles, dar scria totul, mereu conștiincioasă, ca la școală.

În acea zi – era în postul Paștilor –, Maricuța îi lăsa plictisită pe Mutu și Vasilică cu păpușile lor, străbătu curtea, ieși în drumul spre pădure, pustiu. Și pe aici se putea ajunge, cu un mic ocol, la săpători deși, cinstită cu sine, știa că nu va păcăli pe nimeni că merge la cules ciupercei. Dar decât nimic, mai bine un joc în care să-ți pui la încercare puterile.

Cei din șanțul adâncit făcuseră pauză și vorbeau tare. Vocea de aspră, zgâriată a domnului Țicu se auzea până departe în drum, ca un semnal de alarmă. *Vin rușii*. Cu o întârziere de o clipă, Maricuța pricepu ce înseamnă asta și o luă la goană pe coastă în sus unde săpătorii strigau toți deodată, acoperindu-se unul pe altul, și încetini doar pe ultimii pași ca să nu fie văzută. Până la buza șanțului, cu taluzul de bolovani și pământ se târî pe pajiștea abia înverzită, presărată cu năsturași și păpădii și mai făcu o pauză să-și tragă sufletul. Cearta încă nu se potolise. Ea însă cunoștea semnele și știa că nu va mai dura prea mult. De sus se vedea bine. Era scena nu prima oară urmărită de ceartă, tot cu doctorul Filat asistând calm de la distanță, rezemat în coada lopeții și cu domnul Țicu care așteaptă să se facă liniște. Ea aflase tot de la celălalt Vasilică, primul martor care venise să-i ceară părerea. Ridicase atunci din umeri disprețuitoare. Ce fel de părere? Asta era în toamnă. Marcasa însă un semn de atenție în caiet: neapărat, de verificat. Ceea ce și făcuse, și nu o singură dată: Vasilică nu spunea prostii. Domnul Țicu avea momentul lui preferat, când și când, se oprea într-un anume fel din săpat – la ordinul doctorului, ceilalți îl imitau ca să nu-l supere – și lua toată povestea de la început, cuvânt cu cuvânt.

De fiecare dată, cearta era un pic altfel. Strigau însă totdeauna cu o poftă sălbatică până-și pierdeau vocea și câteodată se auzea, de pe marginea șanțului, de sus, de unde ea îi urmărea încruntată, doar un găjăit de om care se îneacă, n-are aer și nici salivă în gură și era ciudat că doctorul îi lăsa în pace, aștepta răbdător. (Asta suporta ea cel mai greu.)

Strigătele se potoleau doar după ce, fără voce și sleiți de enervare, conveneau că frontul românesc nu va rezista prea mult timp. Se va sparge undeva în câmp deschis, la est, noi ne vom retrage spre munte, puhoiul bolșevic se va îndrepta încoace. Era logica simplă a militarului care nu se îmbată cu apă rece, chiar dacă e vorba de ipoteze, de un viitor ipotetic, și rămânea, ascuțită ca un cui, întrebarea: ce facem atunci? Doar de aici înainte se poate discuta serios, cu toate cărțile pe masă. Maricuța învățase această parte pe dinafară. Surpriza cea mare, de data asta, era că Vasilică i-o luase înainte și își schimbase locul de pândă, coborâse și el în șanț, alături de săpători. Așezat cu picioarele strânse sub el, turcește, nemișcat, ca o jucărie mai mare, se afla într-un colț, motiv pentru care nu-l zărise din prima clipă. Asculta și el cu ochii mijiiți și nu lăsa prin nimic să se vadă că știe prea bine și începutul și sfârșitul.

Începutul, care veni în cele din urmă, era într-adevăr cel știut. N-aș vrea s-o mai repet, dar locul se pretează perfect pentru ce trebuie să fie punctul de rezistență nord-estic. În caiet, Maricuța va nota simplificat: „loc ferit”. Să vedem ce înseamnă asta. Domnul Țicu trasează cu vârful ascuțit al bățului pe suprafața umedă și moale de lut, netezită în prealabil cu palma, un cerc și înseamnă punctele cardinale. Sus, unde-i nordul, câteva triumphiuri cu picior, marchează pădurea. Iar pe aici, nu-i așa, drumul taie cercul în două. Accesul în oraș e în partea dinspre Clit, la est. Ultima clădire, cantonul pădurarilor, e în susul pantei, la nord-vest, după care se iese din cercul nostru. Urmează obcinele și șoseaua spre Humor, iar mai departe spre Dorne. Sanatoriul rămâne ascuns în pădure, de aceea nici nu trebuie inventat un semn special pentru el. Dacă m-ați urmărit cu atenție până aici, înțelegeți că rușii nu pot ajunge aici decât de la Rădăuți, prin Clit. Să admitem că Suceava e un punct care prezintă interes. De ce ar ocoli tocmai pe aici? se interesează domnul Țicu, fără să ridice privirea. Nu răspunde nimeni. El tuși sec, își dresă vocea, își umezi buzele. Vreau să vă fac atenți. Coloana rusească intră pe ici. Și el indică din nou punctul înțepat cu vârful ascuțit al bățului în lutul moale. Vor avansa neopriți de nimic până sub noi la crucea de drumuri unde e o crâșmă. Trecerea mai departe e obligată să urmeze, fără abatere, linia subțire a șoselei. Urmează și urcușul, drum abrupt pe sub pădure și vin în logica oricărei deplasări câteva clipe de reflecție. Haltă. Cel din capul convoiului se oprește, restul îl imită. Numi fac iluzii, dar de aici, de sus, cu foc susținut de artilerie pot fi nimiciți înainte de a se organiza pentru

apărare. Permiteți-mi să detaliez. Norocul nostru cel mare dat de la Dumnezeu e că de aici până la prima gară e un drum greu, pietruit dar greu, de circa 20 de kilometri, peste munte. Dar cu un noroc care-ți pică din cer trebuie și să știi ce să faci. În caiet, Maricuța desenase o cruciuliță în partea de jos a cercului ca să nu uite observația domnului Țicu la care, prima dată, i se zbârlise brusc pielea pe brațe și spinare: urcușul spre sanatoriu, așa dezgolit cum e, poate fi ținut sub control și cu o singură mitralieră. Așa că din capcană nu există scăpare. Să repetăm? Târg neînsemnat, așadar, fără gară, de jur împrejur pădure spre nord și vecinătăți cu sate care au douăzeci-treizeci de case, socotind și bordeiele, nimic de interes strategic. Izolare e însă un fel de a zice că reprezintă un mare avantaj. Pentru că nu există, armata noastră nu dispune de un studiu serios, bine documentat, despre cum gândesc rușii mișcarea trupelor în asemenea zone accidentate. Cât despre bere, interveni vocea ștearsă a doctorului, ea i-ar putea interesa eventual doar pe nemți. Asta, ca să mai și glumim un pic, să nu devenim prea agitați. Nu râse nimeni și, deasupra, Maricuța se trase mai aproape de marginea șanțului. Îndoit de spinare, domnul Țicu tocmai ștergea cu palma desenul de care nu mai avea nevoie. Toți știau ce urmează, și ea, și celălalt Vasilică, și săpătorii, care îl urmăreau în tăcere, și doctorul. Desenul era de altfel simplu, ușor de ținut minte pentru a fi copiat în caiet. Un cerc trasat pe foaia curată. Nordul e cum te uiți către pădure. Acolo, în partea de sus a filei, vin câteva triumphiuri cu picior și ele înseamnă pădurea sub poala căreia urcă șoseaua. Sanatoriul e mascat de pădure, nu se vede și de aceea nici nu inventă vreun semn pentru el. În dreapta, la răsărit, e locul pe unde șoseaua dinspre Clit trece de primele case ale târgului. Ea taie cercul, cum ziceam, pe la fabrica de bere, trece râul – sunt patru podețe de piatră – și iese din târg pe sub pădure, în stânga, sus. Începe de acolo „drumul de obcini” pe unde încă n-ajunsese niciunul din ei. Deși bănuia, dar nu știa ce înseamnă, cuvântul îi plăcea cum sună. *Obcini!* Centrul cercului care a fost lăsat gol e ca fundul ceaunului – față de noi, explicase ea celor doi Vasilică – unde sunt înghesuie bisericile, școala și poșta, gaterul, crâșma lui dom’ Poleacu, case, curți, livezi îngrădite. Te urci în vârful bradului de aici, de lângă șanț, și-ți dai seama că se cuprind toate într-o privire. Îl și auzise odată pe domnul Țicu precizând: nu trebuie neapărat un binoclu puternic pentru asta. Restul, Maricuța îl făcuse de una singură. Nu știa dacă și la ce îi va fi necesar, dar măsurase cu pasul distanța de la primul podeț până la casa pădurarilor de după

sanatoriu. Verificase orarele: când pornesc din curtea fabricii camioanele cu butoaie pline și când se întorc. Stabili cu acest prilej că unul din podețe e șubred, un tanc îl va sfărâma. Ajunse și la mănăstire, în locul unde drumul forestier se înfundă, dincolo de care e iarăși pădure deasă pe unde se trece mai departe doar pe cărare, pe lângă apă. Ce e cu adevărat important? Vom vedea! Trăgând cu urechea la ce vorbesc oamenii la prăvălie sau peste gard se pot afla multe și o copilă care pășeste spornic pe marginea drumului nu-i luată în seamă de nimeni, chiar dacă se oprește și cască gura. Refugiații nu-s vopsiți într-o culoare care să atragă atenția, astfel că reuși să scotocească fiecare cotlon și să străbată toate ulicioarele care ar putea deveni importante la un moment dat. (Trecu neobservată de mai multe ori chiar pe sub nasul lui Matis, sluga cârciumarului. Acesta nu și-o mai amintea. Probabil nici stăpânul. Probabil!) În cele din urmă, găsi de cuviință că e bine să fie marcate cu un semn special pavilioanele cu etaj ale sanatoriului unde – gândise ea – bolnavii de plămâni, bărbați și femei, puteau fi mutați mai înghesuit, făcând cu asta loc pentru răniți, când vor fi aduși încoace. Ca de fiecare dată, și acum Maricuța ascultă demonstrația „fundului de ceaun” fără să clipească, deși o transcrisese conștiințioasă în caiet neschimbând o iotă și asta cu luni înainte, în toamnă. Unele cuvinte ale domnului Țicu le spunea și ea în șoaptă deodată cu el. Presimți că se apropie sfârșitul după vocea care se stinge și se foi nerăbdătoare. Jos, celălalt Vasilică, spre care aruncă o privire, nu se clintise. Urma pauza, cât să-ți tragi sufletul. Ca și altădată, doctorul Filat scoase din buzunar pachetul de țigări și-i oferă un vorbitorului care se și repezi lacom să și-o aprindă cu degete tremurătoare. Se retrase apoi într-un colț ca s-o fumeze și de aici înainte din direcția lui se va mai auzi din când în când doar un sunet care seamănă cu un geamăt sugrumat.

Toți cei de jos – și acum, lumina crudă a primăverii făcea să se vadă mai bine – erau parcă mai uscați decât în toamnă, când începuseră săpatul, parcă și carnea li se împuținase, dar și oasele. Domnul Țicu, mai ales, n-avea fund deloc, deși după țipetele lui de enervare s-ar fi zis că abia-și stăpânește o forță extraordinară. Pantalonii îi cădeau drept și, la mers, pentru că îl urmărise și cât se învârtea prin curte, păreau puși pe un băț în jurul căruia nu e decât aer. Îl descoperise odată prin lăstărișurile sălbătice din fundul grădinii plimbându-se cu pași mari și mâinile la spate, nepăsător că locul e plin de urzici și el e cu picioarele goale. Nu reuși să-și dea seama ce caută

acolo. Sigur era doar că doctorul Filat îl scăpase o clipită din ochi. Revenise până la urmă în curte, așa că bănuiala ei cea rea nu se adeverise. O consemnă totuși în caiet. Văzuse destui oameni care se comportă periculos sau nefiresc, care devin fiare, pentru ca a doua zi să fie blânzi ca niște mieluse, doar cu o dără albicioasă de scuipat prelingându-se din colțul gurii. Asistase, de la distanță, la legarea cu frânghia a unui bărbat, după ce fusese trăsnet cu un par în cap ca să-l amețească. Or, peste asemenea amintiri, chiar și nenotate, nu poți trece ușor. Mareșalului, cum îi spunea plin de admirație celălalt Vasilică domnului Liptak, îi căzuseră și mai jos fălcile din care mai erau doar pungile păroase de piele gălbuie, iar gura îi era tot mai rotundă și mai mică, o gaură neagră. Din această gură ieșea însă o voce de goarnă, la care trebuie să iei poziția de drepti. Măcar domnul doctor se rade, observă ea mulțumită. Măcar există cineva pe care să te bizui că nu se va stinge brusc ca o flacără de chibirit. Măcar există unul care să se uite și la noi. Dar cât timp? Cine știe...! Doctorul se îngrijea într-adevăr ca o pisică, din când în când îi lua la rând și pe ceilalți și-i bărbiera. Îl văzuse de câteva ori întârziind cu nasul lipit de oglindă după care observa cu voce tare că nu s-a tăiat cu briciul. Avea deci mână care nu tremură. Se spăla regulat și-i puneă și pe ceilalți să se vâre în ciubărul cu apă caldă, într-un colț mai ferit atârnavă veșnic pe sârmă izmenele lor uriașe fierte în leșie. Măcar el! își repetă ea. La început, în primele zile mirosurile bătrânești care umpleau încăperile de jos o îngreșau și de când deschidea ochii fugea în grădină să-și umple plămânii cu parfumul reavăn de iarbă și frunze, dar își impusese să nu vadă nimeni asta și, treptat, se obișnuise.

Pauza tăcută se întrerupse brusc, vocea metalică a mareșalului răcnă câteva cuvinte neînțelese.

– Suntem înconjurați de neprieteni, reluă el ceva mai clar, dar tot strigând. Sau, dacă-mi permiteți să zic altfel, nu putem conta pe amiciția nimănui.

– Hai s-o luăm mai cu binișorul, îl îndemnă doctorul. Să nu marșăm doar pe catastrofic.

– Pe catastrofic, repetă din colțul lui, ca un ecou, domnul Țicu.

Mareșalul nu-i luă însă în seamă.

– Să ne înțelegem, răcnă el. România nu are cum și cu ce să-i atace pe ruși. Teritoriile pierdute nu vor putea fi nicicând recucerite. Domnilor, eu vă vorbesc de apărarea puținului ce ne-a rămas.

– Vrei să spui..., încercă doctorul.

– Am spus-o și o voi mai spune, repetă celălalt. Nu mă poate opri nimeni.

În cele din urmă ajunseră și la armament, dacă nu cumva se învăteau în continuare în cerc, iar ea știa prea bine că celălalt Vasilică ciulește aici urechea: arme, subiect interzis pentru ei. Cu toate astea, cei din șanț nu se fereau, vorbele mareșalului se auzeau până departe. Domnul Țicu încă nu-și terminase țigara, iar doctorul privea, cu zîmbetul lui distrat, undeva spre pădurea întunecoasă, ca o peșteră din basme, tăiată doar de drumul de costișă ce duce spre cătunul Poieni.

–... Și de la cine să le cumperi, în definitiv? răsună cu putere vocea de jos. Bineînțeles că de la franțuji și de la dragii, de la scumpii de cehi? Ei și doar ei și n-o să spun motivele, căci sunt banale. Asta, începând din 1930, când s-au întreprins studiile care, cu inventare și cifre, stabileau enormul deficit în înzestrarea armatei. Catastrofalul deficit! Dacă-mi permiteți.

– Te rog, îl invită doctorul cu un semn ca de popă care dă binecuvîntarea.

– Închipuți-vă o unitate considerată de elită, la comandă cu o figură importantă, ofițer de rang înalt cu acces direct la Palat. Ce are ea în dotare? Pentru că datele de tehnică militară ale inventarului nu-s atât de secrete pe cât s-ar cuveni. Sunt secrete ale statului român care se vînd la un pot de poker pierdut. Printre altele, acea unitate are în dotare cinci tunuri model 1897, e drept, în stare bună, și trei tunuri Putilov, model 1902, de calibru 76,2 milimetri. Acestea din urmă, abandonate de ruși în Moldova, odată cu debandada revoluției bolșevice și prăbușirea frontului. Lăsate baltă de ruși și adunate de bieții de noi ca bune și utile și trecute în înzestrarea trupelor. O mie de asemenea piese de artilerie, domnilor, ce vor figura în acte ca pradă de război.

– Ai dreptate, știm, ai dreptate, aprobă doctorul, dar pentru atîta lucru nu trebuie să te enervezi. Te rog frumos.

– O mie-optsute-nouăzeci și șapte, scandă celălalt. Atenție: an de fabricație. Consemnat în 1930.

– Am înțeles, liniștește-te.

– M-am liniștit, făcu mareșalul.

Ieșind din muțenie, interveni surprinzător cel de al treilea, căruia Maricuța nu reușise să-i afle numele. Săpa de regulă plin de râvnă, cum sapă țaranii pămîntul, nu fuma, se oprea doar la semnalul de pauză al agitatului domn Țicu și îi asculta pe ceilalți cu ochii închiși. Își mișca buzele atunci și celălalt Vasilică susținea că se roagă. Când vorbea totuși, avea o voce curată, fiecare cuvînt suna răspicat, dar nu ca un ordin.

– Aveți idee ce-și șoptesc cei în cunoștință de cauză? Pot să vorbesc? se întoarse el spre doctor.

– Trebuie neapărat?

– Ce se spune doar între patru ochi și în șoaptă, insistă, cu ochii închiși și cu o expresie de durere stranie, săpătorul harnic. Niciodată în public. Nimeni.

– De ce nu-i permiți? Ce importanță mai are? interveni și mareșalul.

– Inițiații, spunea, surd, celălalt. Singurii curajoși, prizoniții și sacrificaii. Cei din închisori sau ospicii.

– Să ne calmăm, conveni doctorul. Spune, dacă crezi că e așa de important. Pe scurt.

Pesemne blîndețea tăia elanul. Liniștea veni atît de brusc încît era de-a dreptul neverosimilă, mai ales că pauza se lungi și se auzi la un moment dat fluieratul mierlei primăvăratice în pădurea dinspre Poieni. Puteai crede că au ațipit cu toții în picioare, cu excepția domnului Țicu, strâns ghem cu mucusul lui de țigară în capătul șanțului. Să aștepti nemișcat era o probă deloc ușoară, dar Maricuța se antrenase s-o suporte.

Avu și acum ocazia să-și repete în minte ce auzise și n-avea voie să uite. Cuvintele, indiferent de cine rostite, câteodată urlate, alteori mestecate între gingii, nu erau mereu clare. Și oricît se străduia, nu înțelegea tot, deși se încorda să nu scape nici o vorbuliță. Părea uneori a fi un joc, căzuse de acord cu ea și celălalt Vasilică. Pentru că deși toate s-au mai spus înainte, o dată sau de mai multe ori, după o regulă misterioasă s-ar fi zis că tot atunci s-au și șters, au fost uitate. Chiar și doctorul participa foarte convins la acest joc. Era straniu. Deschizând caietul pe genunchi, descoperea de fiecare dată acest sentiment. Nu mai întâlnise încă niciodată oameni în toată firea care să-și aștepte cuviincios rîndul pentru a spune ceva perfect cunoscut ascultărilor, ca și cum ar fi recitat o poezie știută pe dinafară de toți. Cu ce semne să notezi asta? Încă ezita.

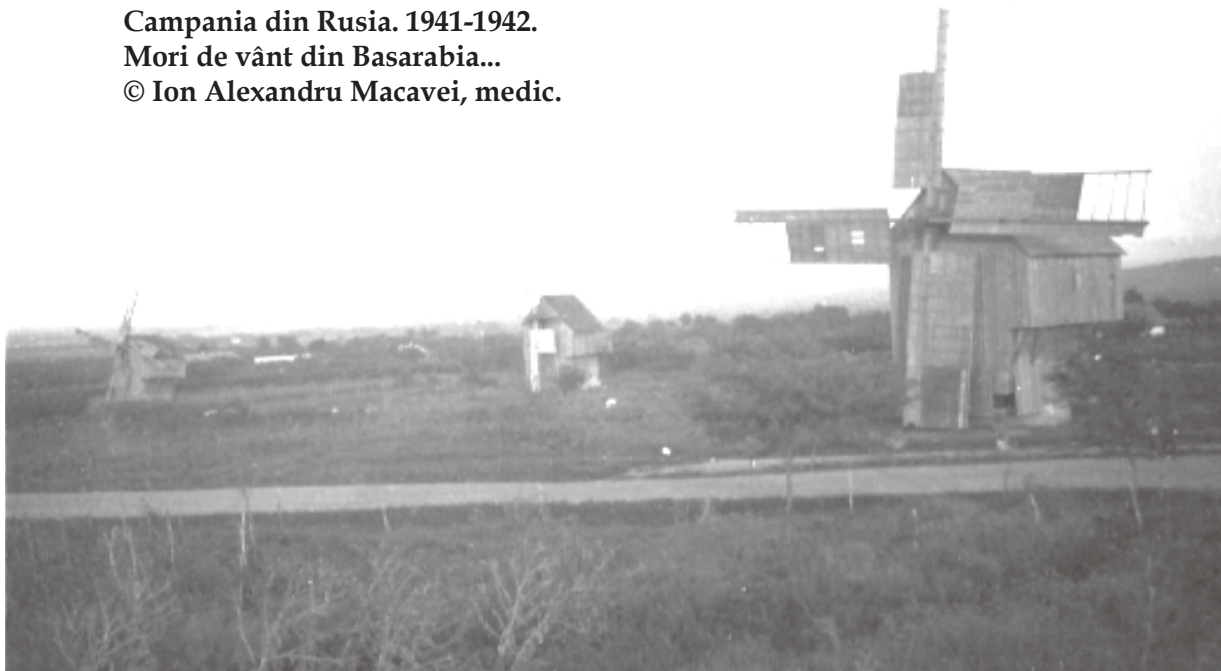
Brusc, din colțul lui, domnul Țicu sări în sus, făcându-i pe toți să tresară.

– În aceste condiții, nu-mi pot permite să tac, strigă el. Voi vorbi cu toate că mă veți considera iarăși indemn și panicard. Dacă-mi îngăduiți, se întoarse el spre doctor.

– Bine, făcu acesta.

– Domnilor, strigă celălalt din nou și ridicând privirea dădu de ea, deasupra, pe taluz, stînd cu gâtul întins ca să vadă mai bine. Domnilor! urlă el, zugrumat. Adevărul e negru, să nu ne prefacem. Căci se fabulează, evaluările potențialului militar românesc

**Campania din Rusia. 1941-1942.
Mori de vânt din Basarabia...
© Ion Alexandru Macavei, medic.**



sunt fanteziste, eroismele de paradă ale lui Carol nu s-au consumat fără să lase urme. Se face prea puțin, în schimb se fură cu nemiluita din banii de înarmare. Planificatorii, dați-mi voie, ascund cifrele reale. Cei ce le cunosc, nu se alarmează. Să spun mai departe? Instrucție de mântuială la toate nivelurile. Echipare mizerabilă, armament învechit, motorizare precară. Grav e și că armata română are un corp ofițeresc slab pregătit, comandamente cu prea mulți figuranți care în înghesuială se calcă între ei pe picioare.

– Gata, hotărî sec doctorul și-i anunță că se făcuse ora de plecare spre casă.

Maricuța știa că acesta e deznodământul, știau și săpătorii care, docili, tăcuți, începură să-și strângă uneltele. De una singură, mai târziu, aplecată pe foaia albă și având tot desenul în minte, visă câteva clipe cu ochii deschiși. În cine să crezi? Pe cine să te bizui, totuși? Pentru doctor, care-i plăcuse din capul locului, cei din jur erau fie bolnavi și neajutorați, fie copii, prea mulți copii. Îi întâmpina pe toți cu un zâmbet grăbit și distrat, după care le întorcea spatele. Într-un fel, era cu datoria făcută. Până când vreunul din ei o să-și julească genunchii sau, cățărât într-un pom, o să cadă și o să-și rupă ceva, dorea să fie lăsat în pace. N-avea putere și nici bunăvoință pentru mai mult.

Din drumurile lui nesfârșite prin țară, domnul M. revenea tot mai uscat de oboseală și o toamnă întreagă ochii lui fuseseră doar pentru burta tot mai mare a doamnei M., de care, cât rămânea pe loc, nu se dezlipea o secundă. Nu s-ar fi zis că-i pasă și de forfota celor înghesuți în odăița de sus, privirea

ochilor lui înroșiți de nesomn n-avea timp pentru ei. Ca o pisică îndrăgostită, flămândă după o mângâiere pe creștet, Maricuța îi dădea mereu târcoale. Ea știa – știau toți – că datorită lui nu vor duce lipsă de nimic și cu asta se pune punct. Ar fi vrut, o îmboldise și celălalt Vasilică, avusese și un vis că face pasul de apropiere și îndrăznește să-l întrebe dacă vor rămâne aici o sută de ani, dacă *refugiul* nu se va termina niciodată. Avea nevoie ca de aer de o fărâma de speranță, fără care simțea că se sufocă. Ceva mai puternic decât nefrica o oprea. Chiar și jumătate de pas se dovedea imposibil.

Despre celălalt Vasilică știa că e în stare să dispară, pur și simplu. Se va evapora de va fi cazul. Dar noi? Ce e cu noi, de fapt? Nu notase nici asta în caiet, pentru că știa exact ce înseamnă să ai un acoperiș și un loc unde să te întinzi peste noapte. Poate, altfel, am fi stat pe sub poduri sau prin alte clopotnițe sau cerșeam într-o gară.

– Tu ai înțeles? îl luă ea la rost pe celălalt Vasilică, care, în ziua încheiată cu urletele domnului Țicu, căra și el un hârleț ca să se afle în treabă, iar ea grăbise pașii să-l ajungă din urmă. De ce se ceartă și cât o să mai sape?

Piticul zâmbi batjocoritor, deși era limpede că nici el nu știe mai mult.

– Groapa e ca să vâre în ea un tun sau o mitralieră. Dacă vor fi.

– Vor fi, îl asigură ea, după câteva clipe de reflecție. Ar fi vrut să-i mărturisească visul ei dintr-o noapte trecută cu soldați care împing la deal, pe drumeagul cu pietroaie mari și șanțuri pline de pir

și de coada rândunicii, împing, trag ceva care, într-adevăr, poate fi un tun. Sau un tanc. Sau doar un automobil negru, cu parbrizul pătat de sânge, cel de care erau legate amintirile lor secrete. Va fi! repetă ea asigurarea din care nu se înțelegea nimic. Vasilică îi mai aruncă o privire ironică și se îndepărtă ca să nu-l audă nimeni cum înjură rusește.

Visul despre care nu povestise nimănui se fracturase subit și cu adevărat important e ce a urmat.

Era ca și cum ieșea deasupra dintr-o apă adâncă, după o scufundare interminabilă: urletul. Când deschisese ochii, era însă iarăși tăcerea nopții care-ți umple urechile, dar rămase la pândă, în așteptare. Reveni tânguitor, îndelung, dintr-un gătlej ca o goarnă. Dar ce anume vestește, nu se putea ghici. Ceva nelămurit, altceva decât curiozitatea, o făcu să se ridice în capul oaselor și atunci când începu din nou se ridică în picioare, pășind printre cei adormiți spre fereastră. Ochiul de sticlă al cămăruței lor de sus era acoperit cu crusta de gheață groasă, dar în ea se putea râcăi cu unghia ceea ce și făcu: prin cerculețul curățat, dacă apropii ochiul, se privește ca prin ochean. Zări, dedesubt, zăpada scânteietoare sub stele, albastră. Nu era nici țipenie și se mai vedea bine poarta, ferecată temeinic. Șanțurile deschise în nămeți cu lopețile de lemn urcau spre curte și aveau o nuanță de un alb scânteietor, ca pudrat cu aur.

– E mareșalul, șopti lângă umărul ei celălalt Vasilică, pe care nu-l simțise apropiindu-se. Ți-am spus eu. (Nu-i spusese nimic.) Sunt nebuni toți, de cum i-am văzut mi-am dat seama. I-a luat în grijă doctorul, ca și pe noi.

Urletul, care nu mai era o tânguire, izbucni după asta cu o forță îngrozitoare și, prin dușumea, răzbătu un zgomot de ușă izbită și tânguitorul sugarului trezit din somn. Ceva se răsturnă, răsunau voci. Va dura mult.

11.

Mă tem că scrisoarea mea îți va ajunge în mână abia atunci când se va ști deznodământul, adică mult prea târziu. Cu acest scrupul de luciditate dau prima filă și-mi fac și o cruce mare, de muiere bigotă, deși – știi prea bine – nu sunt așa ceva. Dar mai sunt încă o mie de condiții. Dacă apuc să termin ce vreau să-ți spun și nu-mi va pica în cap, în bârlogul unde mă adăpostesc, vreo bombă rusească, dacă n-o să mă paralizeze zădărnicia, dacă apuc s-o expediez, adică dacă aflu altă cale decât poșta militară, pentru că

de cenzura ei e sigur că nu va trece, dacă nu voi fi luată la control și hârtiile confiscate, dacă nu voi rupe eu și arunca în foc filele scrise... Dacă voi trăi, cum spune Tolstoi, să pun punctul final. Ia, așadar, cele ce urmează, ca scrisoarea de dragoste a unei fete un pic nebune și ca „te iubesc”-ul ei nespus la vreme.

Nu știi de cât timp voi dispune pentru scris, așa că las pentru mai încolo explicațiile, important fiind deocamdată că mi-am găsit un colț relativ protejat în care să mă cuibăresc cu hârtie și toc. Restul, sper, se deduce: sunt teafără și lucidă. Scrisul ar trebui să fie un fel de probă de duranță. Sau, aș zice, de bărbăție, dacă n-ar fi caraghios. Întrerup, voi continua mâine.

x

Începutul pe care n-ai avut cum să-l cunoști e banal. Am încuiat ușa casei puțin după miezul nopții, am pus cheia în cutia de poștă de unde s-o preia Papa și am pornit pe jos, cu tot calabalăcul în spinare, ca într-o penitență, spre Gara de Nord. Fără scrisori de rămas bun. Să fiu mai precisă. Există hotărâri care nu sunt deloc raționale și una din ele a fost să nu anunț nimănui ce am de gând. La fel de brusc și cu o intensitate la fel de devastatoare se iscă și sentimentul pe care-l botezăm convențional „dragoste”. Aibi de aceea răbdare cu bâlbâielile și incoerențele mele și citește până la ultima filă.

x

Ultimele ore ale nopții le-am petrecut într-un tren luat cu asalt de mulțimea dezlănțuită și care a ocupat fiecare palmă de loc, strângându-se în ciorchini pe tampoane și pe acoperișul vagoanelor, o masă informă, viermuitoare în care – n-o să crezi – mi-a făcut o plăcere enormă să mă înserez, să mă pierd, deși aveam loc privilegiat la clasa I. E jumătatea de noapte despre care începusem să scriu ieri. Noapte fără stele, goană dezlănțuită prin Bărăgan, fum acru de cărbune, larma de fier pe fier. Toate astea, fără să fi închis o clipă ochii, m-au ajutat să mă adun în mine însămi, punând în fir logic bucăți disparate de suflet. Când am coborât în B. se lumina și – eliberată măcar de o părticică din povara de la pornire – am făcut primii pași în loc străin: de aici, nu mă mai putea întoarce nimeni. Era prea devreme pentru o vizită, deși D., pentru care îmi întrerupsesem călătoria, cultiva neconvenția sau anticonvenția și nonconformismul sau, ca să zic altfel, ne educase în irespectul, în sfidarea convențiilor mic-burgeze. Plimbarea din zori pe ulițele pustii din B. făcea însă parte tot din planul pe care mi-l asumase.

(Din prudență, așa cum vezi, nu voi da nume în clar. Așa că, dacă nu reușești să-i identifici pe cei pomeniți, ia totul ca pe o invenție plină de zgomot și de furie, ca-n Shakespeare, spusă de o exaltată.)

La câțiva pași de gară, pe ulița spre centru, s-a nimerit să dau de pregătirea unei înmormântări. Nu era nici țipenie în jur, dar în lumina incertă dinainte de răsărit, ca în orice mahala, cu case scufundate pe sfert în pământ, se vedea peste gard, dar și în casă printr-o ușă dată la perete. Ușa fusese drapată cu pânză neagră, prin geam licărea stingher o feștilă aprinsă. O cruce bălăuită proaspăt și o ladă de sicriu fuseseră rezemate de perete. De ce-ți spun asta? Moartea disimulată, inaparentă se încrucișa până la suprapunere și confuzie cu leștul somnului greu din zori și era ca-ntr-un vis...

Am străbătut agale, cu rucsacul care-mi rupea spinarea, ulițele prăfoase pe unde mai trecusem o singură dată cu doar patru repere majore și neuitate de atunci: biserica Sf. Ilie, cu acoperiș de tablă ruginită, banca nou-nouță, primăria și sinagoga cea uriașă. Pe aici, târându-și pașii prin praf, ne spunea D. la una din lecțiile sale secrete, se plămădește insesizabil lumea de mâine. Puținii ceferiști din atelierele gării-nod de cale ferată de care era legată amintirea încă proaspătă a marii greve din '33, unda ei de șoc, mai bine zis, ucenicii cu ceva știință de carte din puchinoasele fabricuțe construite după război, funcționăria, târgoveții săraci – la care trebuie adăugați neapărat foarte numeroșii evrei din toată Moldova care nu-i vor putea suferi niciodată pe români. Dar mai exista, spunea el, intelectualitatea provincială bovarizantă și pauperă, nu grozav de semnificativă cantitativ, însă aptă pentru a deveni măcar detonatorul, dacă nu substanța explozivă. Într-o bună zi, toți acești invizibili vor face pasul în față, veți vedea! Îl urmăream cu o ureche distrată, nu prea-mi păsa de secolele viitoare, dar eram îndrăgostită de el pe atunci și n-aș fi îndrăznit să-l contrazic.

Știam – cineva auzise bârfindu-se la Capșa și-mi povestise – de îmbolnăvirea lui D. L-am găsit într-adevăr căzut la pat, galben, cu stranii cearcăne violete și gura pungită: știrea se confirma. Nu părea însă prea bucuros că mă vede, nici măcar bucuria bolnavului singur căruia îi trebuie alinare, fie ea și de formă. În București, gurile rele susțineau că după ce N.D. Cocea se retrăsese strategic la Sighișoara cu amanții și cu ficele după el, D. s-a grăbit să-l imite, auto-exilându-se în puchionoasa Țară de Jos unde era casa părinților săi. Adevărul e însă mai simplu: era bolnav. Or, boala înseamnă slăbiciune, iar el avea

oroare să apară în lume neajutorat, vulnerabil, să fie compătimit, să i se plângă pe umăr. Ridicându-se greoi, m-a prins de încheietură schițând și intenția de a mă pupa, dar m-am eschivat și atunci, la atingere, i-am simțit sudoarea rece și cleioasă care parcă-i țâșnea din piele. Aceasta să fi fost cândva iubirea mea disperată? Atingerea de câteva secunde fusese ca un scurt-circuit care te trezește.

– Dacă nu coboram aici, i-am zis, eram la ora asta ceva mai aproape de front căci am prins un tren care mergea într-acolo. Le-am făcut impresie bună, am adăugat, cu o bunădispoziție jucată care însă știam că nu-l va păcăli, bucureșteancă pornită și ea spre front, cu pantaloni și rucasc. În tot cazul, n-am provocat suspiciuni. Doar destinația exactă a trenului, secretă, pare-se, n-am aflat-o.

M-a întrerupt cu un acces îngrozitor de tuse.

– Îmi pare rău, scuza-mă, a șoptit după ce s-a potolit și s-a lăsat să cadă pe pernă. Mi-a venit atunci în minte observația otrăvită a cuiva: toți cei de stânga, filocomuniștii noștri de la „Ajutorul roșu”, trebuie neapărat să fie puțin tebeciști.

Într-o încăpere vecină se afla femeia care-mi deschisese, dar ea n-a intervenit. I-am potrivit eu perna cu câteva cuvinte ca să-l alin. El a dat din cap resemnat și învins, obișnuit cum era cu postura inversă și, așa cum îl cunoșteam, mi-am dat seama că ar fi preferat să fie el consolatorul. O clipă apoi, cât și-a tras sufletul, m-a cercetat cu atenție.

Pornisem la drum încărcată ca o furnicuță cu bagaj mai mare decât greutatea unei fetișcane de 20 de ani și încă și mai mare decât cel pentru un cățărător la Piatra Craiului unde mergeam vară de vară și puteam spune că sunt antrenată. Și mai era ceva: în loc să trec Dunărea pe la Galați, pe scurtătură, și s-o iau de acolo spre nord-est, cu harta în mână, am urcat într-un tren pentru front care, cu tot ocolul, corespundea planului meu de a-l întâlni pe D. I-am mărturisit asta, însă fără să reușesc să-l dizloc, să-i smulg un da sau un nu. În schimb, încărcătura mea prea voluminoasă îl intriga. Aveam bagaj pentru mult timp și peste ce ni se indicase la Institut, m-am apărat eu. Luasem, de pildă, zece bloc-notes-uri plus tot ce trebuie pentru scris, adică tușuri colorate și o sticlă de cerneală – da, o sticlă de 0,5 litri! –, planșe de desen, acuarele, pensule, un set de creioane, hârtie milimetrică și încă multe mărunțșuri de tipul penițe klaps și agrafe. Desigur, hărți. Nu socotesc rufăria de corp pentru o lună, două și strict necesarele obiecte de toaletă. Bocanci, o haină de ploaie cauciucată, doar două rochii. Și încă altele. Abia când le-am

adunat grămadă am realizat câtă greutate am de cărat în spinare.

Nu ignoram că, pentru D., pregătirile „nemțești” de organizare a vieții materiale sunt futilități. Să spun, deci, că urmăream să-l provoc? Nu știu. Plănuisem poate și așa ceva activându-mi subcortexul, nelucidă. Am reflectat mai târziu la impulsurile generice, cele care ne pun în mișcare uneori. Și, uite-așa, ajungem la tine.

Un pas mai departe, tonul discuției noastre a explodat. Când i-am mărturisit că sunt îndrăgostită de tine și din cauza asta mi-am luat lumea-n cap (a fost expresia lui), a izbucnit într-un râs chinuit, cu spasme, cu accese de tuse și ochii plini de lacrimi, desfigurat, cum nu cred că-l mai văzuse cineva.

Am așteptat răbdătoare să se potolească, i-am oferit și o batistă din rucsac, i-am depănat apoi *da capo* marele meu secret, neștiut de nimeni altcineva, în care tu ești centrul geometric. Despre misiunea de noapte, cu prima flotilă de război trimisă peste Prut în chiar noaptea dintre 22 și 23 iunie. Atât de succint cât e cu puțință, despre avionul lovit, despre salvarea ta, despre amputarea picioarelor. Ca altădată, la examen, m-a lăsat să vorbesc fără întrerupere, cu grimasa de nerăbdare abia stăpânită care îi inhiba pe mulți. Iarăși? a zis în cele din urmă. Îndrăgostită de un bărbat despre care scriu ziarele? Un pilot despre care se vorbește și în cercul tău de tineri, dintre care câțiva au umblat după tine cu limba scoasă dar fără succes toată perioada studenției? Surpriza lui D., cum mi-a și declarat, era să vadă repetându-se, trasă la indigo, aceeași poveste în care niciun detaliu nu e trucat. Vreau să zic că nu puneu câtuși de puțin la îndoială veracitatea sentimentului ca atare. Și era mai mult mirat decât ironic. Relația mea cu profesorul D. e nu imposibil dar foarte greu de definit. Ca s-o înțelegi, am să-ți spun că el e unica ființă cu care să accept o asemenea spovedanie, când sufletul se pune pe masa de disecție dezgolit în totalitate. La începuturi fusesem îndrăgostită nebunește de el. El mă tolerase cu un argument care mi-a tăiat elanul: pentru că nu ești proastă. Constatarea imediată, poate prea rapidă, că amorul meu s-a evaporat l-a descumpănit, totuși, dar nu cred că a pus asta pe seama neprostiei mele. Incompatibilitatea, revelația bruscă, deodată cu ceea ce e vulnerabil (deci inferior și banal) în fiecare din noi a fost, deși pare neverosimil, când privești dinafară, ca picătura de apă care cade pe plita încinsă: trece în altă stare de agregare, fulgerător. El m-a păstrat aproape ca pe un trofeu, recunoscând în schimb că vede în mine și un caz clinic. Revenea însă, se amenda din

timp în timp, reinterpreta diagnosticul inițial și asta, zic eu, ne-a legat, eram fiecare o problemă pentru celălalt. Amendamentul de data asta era mai ferm. Conta pe sinceritatea mea ca pe o valoare secundară, sentimentală, totuși de nepus în discuție, adică nu mă bănuia de poză sau mitomanie. Dar refuza să accepte că o iubire cu debut devastator reușește asemenea performanțe puerile în pașii imediat următori.

Principiile de funcționare ale sufletului femeiesc exclud asemenea rupturi, mă admonestase el didactic, deși aici era indecis. Rupturi sângeroase? Nesângeroase? Ele nici nu sunt umane, în fond. Să te îndrăgostești, cu mici pauze, de mereu altcineva, divulgă o mecanică a motoarelor afectivității un pic detracată. Ca s-o scurtez, în fine, el vedea în mine fecioara – și mă amenința: vei rămâne așa până la bătrânețe! –, fecioara psihotică, satisfăcută doar cu figurile fanteziei. E de neconceput ca tot ce ține de carnalitate, de mucoase și epiderme să fie inactivat. Dar la tine, mă avertiza el, după destule verificări, se vede totuși că e cu puțință.

Și revin iarăși la tine. Ai fost primul care ai spart, ai perforat, ca să risc o analogie, blocajul meu în termenii iarăși absoluți ai legământului pentru veșnicie. În clipa când am aflat că avionul tău a fost doborât, am știut că așa va fi. Vine, e adus la București, m-a anunțat prietenul meu al cărui nume îl trec sub tăcere, dacă vrei, mi-a mai zis, merg cu tine să-l vizitezi după operație, să-i duci o floare. Am refuzat, deși nu de frică. Dragostea mea devenise ceea ce ca intensitate, ca durere, nu credeam că e cu puțință, atunci când am aflat că nu ți-a putut fi salvat niciunul din picioare. Nu puteam să-ți fiu de folos și de asta, între alte motive, am hotărât să plec. În primele nopți de august, după târcoalele date spitalului unde descoperisem care e fereastra salonului tău, am luat definitiv hotărârea. Dintr-odată, cu o scânteie de demență, dacă ții neapărat, am decis că locul meu nu mai e aici, în frivolul și mediocrul București unde, de pe o zi pe alta, m-am simțit străină și inutilă.

– Am luat-o înainte, l-am anunțat, adoptând stilul vag despre care știam că-l enervează îngrozitor. Mă privea tot fix, rece, tăcut. Privirea lui nu mă înșela: știa tot.

– Nu e nimic secret, dacă te interesează într-adevăr, am zis. Mareșalul, cu scrupulul lui admirabil pentru planificare și pentru rigoare, vrea ca România să ia în stăpânire teritoriile cucerite după toate regulile. Care, fie zis în paranteză, s-au stabilit ad-hoc. La Institut a sosit dispozițiunea sa privitoare la constituirea urgentă a unei echipe de cercetare

sociologică pentru a fi trimisă în teren. Suntem experți, statisticieni și antropologi, tineri cu bune recomandări, sociologi ș.a.m.d. Nu e o bagatelă ci o prioritate. Se va lucra și în teritoriile de sub ocupație militară germană cu grupe de trei sau mai mulți. Să-ți spun mai departe?

N-a zis nici da, nici nu. Repet însă: știa.

– Am fost inclusă în această echipă, am fost tăiată de pe listă, s-a intervenit și am fost cooptată iarăși. Când am plecat, ieri noapte, încă nu se știa rezultatul definitiv. Tema de studiu îmi place. Nu cunosc zona. Nu e nici o joacă, sunt perfect conștientă de riscuri. Bănuiesc că pentru unii sunt indezirabilă, fără vreun motiv special, cum se întâmplă la noi. Ideea însă m-a cucerit: în fine, România își asumă ceva care e, după gustul meu, grandios. Când spun grandios, am în vedere că în definitiv e vorba de o finalitate fără scop, ca o poezie. Pentru mine, în plus, e un colac de salvare de care m-am agățat închizând ochii...

– Papa ce zice? se interesă el după o pauză foarte lungă.

Pe tatăl meu, A. îl disprețuia și-i dedicase câteva pamflete fulminante. În discuțiile cu mine evita însă subiectul, cu toate că îmi încuraja mereu nesubordonările și gesturile de emancipare de sub orice tutelă. Papa, de acordul formal al căruia nu mă puteam dispensa și o știam, n-a răs, dar nici n-a făcut criza pe care o așteptam. El era de mult resemnat. Așa că, în câteva zile, am avut toate aprobările, peste capul celor de la Institut, adică permis de liberă trecere cu semnături și ștampile de la cel mai înalt nivel, la care altcineva nici n-ar fi putut să viseze.

– Zâmbește resemnat în oglindă și tace, i-am spus, citându-i aproximativ diagnosticul pus tot de el categoriei de politicieni bucureșteni din care făcea parte și papa. Du-te, copilă zănatică, mi-a zis, dacă asta ți-i vrerea. Du-te și-ncearcă și tu de aproape gustul războiului. Bravam iar D., care nu se clintise, a închis ochii, cu fața lui ca o mască galbenă pe care erau doar cearcănele violete de sub pleoape. A stat nemișcat câteva clipe lungi, parcă și fără să respire, și mi-a trecut prin minte că mimează, actoricește, agonia.

– Știi în ce te vâri? Dar, mai ales, ești conștientă de riscuri? a șoptit el, tot cu ochii închiși.

Știam perfect, iar el bănuia asta. Eram lucidă de direcția în care porneam, adică el nu mai avea în față adolescența ignorantă, plină de naivități, dar cu o impertinență a refuzului care îi plăcuse. Hotărârea de acum era a unei titrate cu magna cum laude care optează pentru un destin pe cont propriu. Asta, ca

principiu. Reflectasem apoi cu toată seriozitatea și nu găseam deloc că hotărârea mea e sinucigașă. Despre actuala situație de pe front scriau regulat corespondenții ziarelor românești și străine și, chiar dacă textele lor trecuseră prin sita deasă a cenzurii, o idee despre mersul războiului își putea face și un civil ca mine. În sala de consiliu de la Institut apăruse o hartă mare unde erau marcate zilnic ofensiva germană, viteza cu care uimise pe toată lumea, și, separat, cu alte culori, pașii spre sud-est ai Armatei a IV-a. Erau victorii continue. Cu sacrificii, desigur, dar victorii. Pentru D. ce scriu ziarele n-avea relevanță, el nu citea ziare, le disprețuia global, deși ani în șir ieșise și el regulat în arenă cu articole de opinie vitriolante. Argumentele mele de atotștiutoare era ca și cum nu le-ar fi auzit. Din punctul lui vedere, a spus și și-a deschis ochii deodată cu regăsirea vocii, pentru români acest război abia început se înscria ca o aventură pierzătoare. Vei vedea în curând.

Prelegerea la care m-a avut ca unic auditor începu în această notă de autoritate didactică. Nu riscasem niciodată în anii dinainte să-l contrazic și nu neapărat din respect școlăresc sau din teamă. Ar fi fost o prostie să mă prefac că, pentru mine, diferențele de vârstă și de rang nu contează. Dimpotrivă, contau enorm, ca o decorație de ținut cât mai la vedere. De data asta au căzut însă vechile inhibiții: m-am năpustit.

El m-a ascultat răbdător, ca la seminarii, altădată, cu o politețe în care, dacă nu-l slăbeai din ochi, descifrai disprețul glacial dispensabil de orice cuvinte. Și totuși, juca corect, lăsându-mi timp să pun toate argumentele pe masă. Când am terminat, a reluat de unde îl oprisem.

– Spun pierzătoare, având în vedere măcar exemplul de manual al lui Napoleon. Sunt banalități, nu neg. Dar războiul însuși, în ce ecuație nebanală să-l situezi? Cum să-l tratezi altfel? A mai avut un acces urât de tuse, dar și-a revenit repede. Rușii au un spațiu unde se pot retrage să-și lingă rănilor, cu cotloane risipite de la ghețurile arctice și tundră până la nisipurile deșerturilor asiatice. Fiecare pas înapoi făcut acum e o gură de oxigen pentru ei, pentru elanul din perioada următoare. Ce ți se par ție victorii și ce anunță ziarele sunt efemeride. Se opri aici iarăși să-și curețe gâtul de flegme și să-și șteargă ochii și nasul. Am vrut să-i cer să nu se mai chinuiască zadarnic cu mine, dar am renunțat. Apoi, pentru nemți, scopul strategic numărul doi sau numărul unu, depinde de unde privești, adică stărpirea evreilor, e altă eroare fatală. Pentru simplul motiv că evreii nu pot fi stârpiți,

ei sunt ca furnicile. Cum să stârpești toate furnicile care sunt pe pământ cu mult înainte de noi și sunt peste tot? Îi poți lichida, de pildă, câte unul sau în grupuri mai mari sau mai mici cum au încercat mulți, începând cu romanii. Dar să-ți propui lichidarea lor ca entitate e o utopie. Înțelegi? Asta, și declarată în gura mare, abia vor activa colosala lor putere mondială de reacție, banii cu care se controlează subteran istoria acestui secol. Chiar și Hitler nu e de conceput să fi scăpat o secundă de sub controlul lor care ține sub lupă fiecare gologan și în ce direcție e rostogolit, de sub autoritatea lor invizibilă, în fond... Nemții trebuie să piardă războiul nu pentru că au o forță militară inferioară. Nu! Și nici pentru că aliații lor, armata română sunt rușinos echipați și prost hrăniți. Dimpotrivă! Niciodată nu s-au mai lansat atâtea trupe și atâtea mijloace. Nemții, și odată cu ei și românii, sunt condamnați de o logică secretă de care vei lua act mai târziu. De forțe care, odată stârnite, sunt distructive până la capăt. Și atunci? Dacă ai venit la mine pentru un sfat, ia aminte! Îți sugerez să te retragi tiptil din aventura prostească în care a fost vârat Institutul și tu odată cu ceilalți de acolo. A prospecta spații și populații care n-au semnificație pentru destinul României e zădărnice, un demers cu profit științific infim. Căci finalul va fi unul singur: România va avea soarta tuturor țărilor care pierd un război, banalele lecții ale istoriei nu consemnează excepții. *Vae victis!* Iar rezultatele cercetărilor voastre vor fi puse pe foc.

Am râs ironic, dar cu un început de exasperare. Nu cu mult în urmă, un alt sfat al său, drastic, aproape un ordin, mă făcuse să renunț la prietenia admirabilă a câtorva băieți și fete care erau cu legionarii. Rupe-o cu ei. M-am retras, am fugit, nu le-am mai deschis ușa, nu le-am răspuns la apeluri. Renunțarea era într-adevăr ca o amputare. Pentru a pune ce anume în loc? A râs și el, fără plăcere, ceea ce totuși nu mai văzusem să i se întâmple, conștient pare-se de prea marele elan pe care-l luase.

– Fată dragă, o să fac recurs la autoritatea pe care mi-o concezi ca să-ți repet: renunță! a continuat cu glas alterat. Fă cale întoarsă, nu va fi mare lucru să inventezi ceva plauzibil, dacă vei fi întrebată. Îmbolnăvește-te, spre pildă. Retrage-te discret și din Institut unde sunt câteva persoane implicate în jocuri pentru care-și pun pielea la bătaie. N-aș vrea să te știu în prejma lor peste câțiva ani. Ești sănătoasă, ai tată sus-pus, ești poliglotă, datorită mie nu te-ai amestecat în jocuri politice compromițătoare, așa că nu cred că cei de la S.S.I. ți-au deschis dosar, ești frumoasă și,

dă-mi voie să-ți spun, foarte deșteaptă. Evită locurile expuse și rămâi cuminte în așteptare, mai devreme sau mai târziu orice război se termină. Cere-i lui Papa să-ți facă rost, să zicem, de o catedră provizorie și cu asta îi vei prilejui în fine și lui clipe meritate de fericire. Sună a sfat de bunic, dar n-am altul mai bun. Du-te la gară și urcă-te în primul tren de București.

Îmi era teamă ca, după atâta efort, să nu urmeze o altă criză de tuse, dar nu știu cum a reușit să se domine. M-am aplecat peste pat și i-am atins obrazul cu obrazul meu. Își făcuse datoria și nu se cuvenea să nu-i răspund. Prețul era acest contact cu o epidermă umedă, rece și primul zâmbet mincinos de despărțire de când ne cunoșteam.

*

Ultima mea fărâma de nehotărâre s-a evaporat abia în gara Pașcani. Mă urcasem, cu un infim dar sâcâitor leș, în trenul de Iași, iar la Pașcani, la jumătatea distanței, militarii ne-au oprit trenul și cei din vagonul nostru cu fost coborâți, cu tot calabalăcul, pentru control pe peron.

– Ce se întâmplă? l-am întrebat pe ofițerul care părea să dirijeze operațiunea când a ajuns la mine și mi-a cerut să-i prezint actele.

Întrebarea era cât se poate de politicoasă, dar pe fața lui desfigurată de oboseală am citit un început de enervare și nu s-a grăbit să-mi răspundă. Puțin înainte îl văzusem răstindu-se la câteva femei înecate în mormane de bagaje și supărate că fuseseră obligate să le coboare pe peron. Niște sugari, cu mamele lor, coborâte și ele din tren, urlau asurzitor în apropiere, iar din mulțimea din jur emana aceeași rumoare surdă de spaimă și epuizare care e ca o undă întârziată de șoc. Riscasem, neținându-mi gura: în asemenea situații e suficientă o scânteie. Îți povestesc toate astea, pentru că atunci am verificat prima oară efectul hârtiilor mele de liberă trecere. Ofițerul mi le-a restituit îmbunat, deferent, și m-a salutat scurt, ca și cum și-ar fi cerut scuze. După care mi i-a arătat pe cei trei băieți civili culeși și coborâți și ei din alt vagon și păziți de militari înarmați. M-am întors într-acolo: de la distanță, păreau niște figuri banale, pașnice, atât că fără bagaje, ca restul lumii. Stătea posaci, înghesuiți la perete, străini de vacarmul și forfota gării. Eu am reacționat abuziv, ca totdeauna când simt o privire insistentă de bărbat întârziind pe pantalonii mei bufanți.

– Ce e cu ei?

– Vor fi împușcați, domnișoară, mi-a răspuns

el politicos, dar fără bunăvoință (ar fi putut să mă expedieze) și mi-a întors spatele. Glumea? O glumă tâmpită, oricum. N-aveam însă cum să verific dacă într-adevăr din cauza lor fusese oprit trenul și nici un interes special în a investiga mai departe.

Cam așa s-au tranșat dilemele mele din acele prime zile. Cu un puseu de curiozitate, mai întâi, pe care însă mă păzeam să nu cumva să pară femeiesc. Trăiam de fapt starea de confuzie ca pe o încercare necunoscută, dar și cu o mică febră isterică. Pentru că, simultan, eram – pe un ecran îndepărat al minții – conștientă de inadecvarea mea și mă rușinam. În fine, făceam pasul înapoi, măsurând dacă nu cumva e prea târziu. Aș vrea ca măcar tu să mă înțelegi. În vuietul gării, în tensiunea interioară care-mi crescuse brusc și fără motiv, dar și după aceea, aflând din cele ce se vorbeau în jurul meu despre arestarea și împușcarea (în spatele gării) a unor spioni sau diversioniști; undeva, în craniu, încă răsunau în craniu vorbele lui D., repetate la despărțire. *Renunță. Întoarce-te.* Nu uitasem însă nici zâmbetul secret de sfidare cu care-i întorsesem spatele. În definitiv, pseudo-obstacolul îmi plăcea. Dacă voi avea energia necesară o să-ți explic mai încolo în ce a constatat declicul major din sufletul meu, ce a făcut ca o semi-hotărâre să capete tărie de fier. Ceva care lovește ca o pietricică în geam. Dintr-odată am înțeles un motiv care până atunci îmi scăpase. Era în mine, dar perfect ascuns.

S-a întâmplat ca pe restul drumului, care nu e prea lung, dar a durat o veșnicie, cu opriri numeroase și interminabile în plin câmp, să-mi fi folosit din nou salv-conductul meu. Datorită lui, doi ofițeri m-au luat sub protecția lor, găsindu-mi alături de ei un colț liber de banchetă unde m-am grăbit să mă cuibăresc. Veneau și ei, de undeva de lângă București, unde fuseseră în misiune și se întorceau pe front. Eram singură, domnișoară fără verighetă, mai tânără decât ei, calități simple care inspiră încredere. Permisele mele neobișnuite de călătorie mă recomandaseră în ochii lor mai mult decât rucsacul și pantalonii, cu toate că nu prea știau de unde să mă ia. În asemenea situații, un pact tacit face să nu se pună întrebări indiscrete. Fiecare din ei și-a spus numele în așa fel încât să nu fie lizibil, eu n-am insistat, după cum nici ei n-au lăsat să se vadă că disocierea mea de grupul celor din Institut e bizară. Știau surprinzător de multe, chiar și despre satele cu populație românească dintre Nistru și Bug și o noapte întreagă am tăifăsuț în șoaptă toți trei, în colțul nostru, luminați doar de jarul țișărilor lor și de câte o flăcăruie de chibrit.

În 8 iulie, așadar, ostașii Brigăzii 2 Munte

eliberaseră Hotinul, după care ordinul primit a fost ca părți importante din Armata a 3-a să avanseze paralel cu Nistrul spre Moghilev, amănunte pe care le cunoșteam și eu. Urmaseră însă ploii abundente de vară și noroaie până la butucul roții, împotmolirea tunurilor tocmai când se ajungea aproape de zona fortificată a rușilor și abia în 20 iulie – sper să fi memorat corect – începe asaltul spre Bug. Între timp, adică în 16 iulie, căzuse Chișinăul. Dar de ce-ți scriu toate astea? Bănuiesc că ți-a ajuns și ție, la spital, și ai citit comunicatul Marelui Cartier General, pe care mi l-au recitat, cu o inflamare puerilă, și cei doi și unde erau recapitulate cam emfatic etapele primelor săptămâni de război: „lupta pentru dezrobirea brazdei românești de la răsărit s-a terminat.” Am rememorat împreună totuși datele situației existente: eu ca să fac nițică paradă de câte cunosc, ei ca să-mi dea curaj.

Zona spre care urma să merg după ce ne despărțeam nu prezenta mari pericole întrucât frontul avansase spre est dar tonul a devenit mai rezervat când au ajuns la partizani. Despre neprimirea trupelor noastre cu brațele deschise și cu flori în câte un oraș, dar și prin satele eliberate nu vorbea nimeni cu plăcere, mai ales dintre militari. Partizanii apăruseră ceva mai târziu, organizați în mici echipe de francitiori, cu ascunzători în care trupele în retragere lăsasera arme și muniție. Haiduci, glumi unul din ofițeri. Eu l-am suspectat că o face pentru mine, să nu mă sperii. Partizanii se dovediseră totuși foarte periculoși, conveniră ei totuși, refuzând să intre în amănuntele care m-ar fi interesat și unul dintre ei observase sec, blazat, dar era vizibil o blazare un pic teatrală: pentru asta au fost inventate spânzurătoarea și plutonul de execuție, sprijinul dat inamicului în timp de război cu gândul, cu vorba sau cu fapta se pedepsește cu moartea, domnișoară. Cu gândul? Nu mi-am exprimat însă mirarea cu voce tare. La despărțire, în zori, au ieșit la geamul vagonului să-mi facă semne amicale de încurajare, ca-ntr-o camarazi de arme. M-am gândit mai târziu dacă îi tălmăcisem corect sau nu. Puteau fi, mai degrabă, semne de punere în gardă? De avertizare?

După mai puțin de jumătate de oră de somn, cât acumulasem, păzită de cei doi ofițeri, am debarcat în Iași, oraș cunoscut doar din romanul rusesc al lui Stere. Dar ce mai conta asta în vacarmul asurzitor al peroanelor pline de lume? În așteptarea unei ocazii norocoase, m-am ghemuit într-un colț să-mi adun mințile.

Bombardamentele rusești din vară, când Bucureștiul trăise primul frison de teroare, m-au găsit

încă nesperiată de mine însămi. Ele, bombardamentele, nu s-au repetat și s-a simțit – eu am simțit – ca un suspin de ușurare: pericolele războiului se mutaseră în altă parte. Apoi ai venit tu, pe traiectoria invizibilă dintre aeroport și spital, și a urmat modificarea tragică a cursului vieții mele. N-o să dau amănunte, pentru că ar fi indecent. Atât că la zece seara eram pe stradă, pândind clipa când se va stinge lumina la fereastra cunoscută de la etaj în dosul căreia erai tu și nimic nu era mai important decât neputința de a-ți sări în ajutor. Timpul se măsura pentru mine în aceste târcoale zadarnice care mă făceau să trăiesc ca într-o eprubetă. Abia după ce a pornit trenul din Gara de Nord am căzut pe solul realității adevărate. Dintr-odată am început să văd și să aud.

Comentarii neliniștitoare îmi parveniseră și înainte, dar le înregistram cu o ureche străină. Mă țineam la curent cu tot ce se întâmplă pe front, dar era ca și cum ar fi fost la Polul Nord, fără legătură cu planul meu de a porni încotro văd cu ochii. Știam că de pe linia frontului vin valuri-valuri mereu alte trenuri pline vârf cu răniți. Dar nu făcea asta parte din regula jocului? Se poate război fără morți? Nu era o veste să mă cutremure. Te rog să mă înțelegi: nu era cinism ci o mortificare a sufletului, a zonelor care rezonază la suferința și morțile de dincolo de orizont. Cifrele erau neliniștitoare, dar ca să le evaluezi corect trebuia o specială disponibilitate analitică de care nu eram în stare. Ore întregi priveam în gol și acolo erai doar tu. (Am simplificat cât de mult e cu putință. Te rog să mă ierți, nu voi mai reveni.)

Asistasem totuși la Institut la interminabile discuții despre aceste prime luni de război și nu eram câtuși de puțin o ignorantă, dacă iei în cont că cei pe care-i ascultam erau printre cele mai autorizate voci din România. Pe front, chiar de la debut, existaseră poticniri, despre care ziarele și radioul nu spuneau un cuvânt și se vorbea doar în șoaptă. Ceva nu funcționa conform așteptărilor, a nesăbuitelor visătorii românești de revanșă și glorie și se comenta, strict între pereții Institutului, că Antonescu însuși umblă ca un leu în cușcă și caută vinovați. Se apropia toamna! Urmează terifianta iarnă rusească despre care puținii cunoscători povesteau grozăvii. Curând-curând va porni viscolul sălbatic din stepe când îngheață vrabia în zbor și se astupă cu nămeți toate potecile. Parfumul aspru al războiului adevărat, cel care-ți zbârlește pielea, te face să te zgribulești, să te micșorezi, umplea aerul, dar eu treceam mai departe nu nepăsătoare ci insensibilă.

În tren, mă prinsese imediat ca în clește șuvoiul de reflux neîntrerupt al refugiaților. Nu era ceva sesizabil cu ușurință și nu cu ochiul meu neglijent de bucureșteancă. Îmbrățișarea celor care în vara trecută, la ultimatum, se risipiseră prin toată țara, cât mai departe de frontiera răsăriteană, ca să se pună la adăpost, iar acum aveau în buzunar formele întoarcerii la ei acasă era sfioasă și neîncrezătoare. Îți era necesar un efort special pentru a descifra pe figurile lor traumele de neșters ale nenorocirii, chiar și dacă scăpaseră teferi. Călătoream însă împreună, claie peste grămadă, eu înghesuită pe jumătate de loc doar cu rucsacul, ei familii întregi de bejenari, de la bunic, la un moment dat și un străbunic cu un copil adormit în brațe, care visa ceva și gemea în somn, strânși și ei unul într-altul preocupați parcă să ocupe loc cât mai puțin. Poveștile lor pe care le-am ascultat erau aproape identice și n-am îndrăznit să-i întreb ce speră să găsească după un an acasă. Dar și ei cred că-și impuneau aceeași restricție, preferau să nu se bucure prematur și se uitau la tine fără expresie, cu o absență în care era submersă și spaima. În intervalul de un an al pribegiei, li se născuseră ici, colo copii, la numeroasele opriri răsună, ca un semnal, plânsul câte unui sugar. Probabil muriseră alții, cei mai firavi, bolnavii sau bătrânii. Ei între ei, salvații de acum, păstrau o distanță, nu știu dacă de protecție. Încrederea li se fisurase sau, să spun altfel, apăruseră suspiciunile care sunt totdeauna otrăvite. Avansau spre est pas cu pas, cu sincope, controlându-se mereu cu coada ochiului, mici insulițe izolate etanș, cu lucrurile adunate într-o boccea în care era înghesuit tot ce apucaseră să strângă luând-o la fugă spre apus în zilele nebunești de la începutul refugiului. Cei mai numeroși păreau a fi orășeni, deși nu-mi dau seama dacă, sociologic vorbind, observația mea corespundea realității de fapt și în ce proporție. Adică, țărani puțini. Lor glia li se lipise de tălpi, nu puteau porni hodoronc-tronc în necunoscut doar cu traista-n băț. Fețe supte de funcționari mărunți cu ochii înroșiți de nesomn, vestoane tocite, câte o valiză de carton prea plină și legată cu curele, pelinci spălate prin gări la cișmea, ziare unsuroase în care a fost mâncare, câte o gamelă cu apă trecută din mână în mână...

*

Drumul mai departe l-am făcut tot pe bucăți mici, cu opriri la tot pasul unde patrulele militare și, în general, controlorii de trafic se poticneau la actele mele. Fata cu pantaloni e, prin definiție, ceva nelalocul

Campania din Rusia. 1941-1942.
Avion bolșevic doborât la Novorosisk - 1942.
 © Arhiva Dan Culcer. Foto M.St.Major



lui pentru mentalitatea țărănească a ostașului român, iar rucsacul – traista nemțească, cum i se spune – e un bagaj care sare în ochi, prea cazon, tot nefeminin. Așa că încercarea mea de a mă dizolva în șuvoiul refugiaților a reușit doar pe jumătate. Eram oaia neagră, nota stridentă, disonantă în cor, luată la ochi imediat și doar *salv-conductul* meu cu semnături și ștampile speciale mă scotea la liman.

Prutul l-am trecut fără emoții, înghesuită în lada unui camion plin de oameni, care folosea trasee ocolitoare, cele principale fiind pentru convoaiele militare nemțești. Drumurile de țară cu hârtoape străbăteau o zonă unde nu se duseseră lupte, cu fânețe pașnice și pâlcuri de pădure. Doar vântul sfârșitului de vară anunța ceva ciudat, însă nu puteai spune ce anume.

Pe neașteptate, după o coamă de deal, a apărut în vale, ca un decor de teatru în negru și cenușiu, un târg devastat aproape în întregime. O patrulă opri camionul chiar la marginea lui, pe care l-a rechiziționat cu tot cu șofer, iar noi, pasagerii din ladă, a trebuit să coborâm. În câteva clipe ne-am împrăștiat care încotro. Fără să-mi fac iluzii, contasem pe surprize de acest tip, dar pe moment nu-mi venea în minte vreun plan pregătit pentru ieșirea din impas. Nehotărâtă, dar plină de curiozitatea stupidă a exploratorului, am pornit-o grăbind pașii după cei care nu se îndepărtaseră prea

mult și care păreau să aibă o țintă.

Primele case de la marginea târgului fuseseră incendiate și arseseră până la temelie. Mai încolo, câteva altele, înconjurare de livezi protectoare, erau distruse parțial, dar tot de foc. Centrul, mai bine zis fostul centru, cu o primărie din care rămăsese doar fațada și o piațetă cu soclul de granit al unui monument doborât în țărână se afla nu departe și până am ajuns acolo mi-am făcut o idee destul de precisă despre ce se întâmplase.

Casele, mari și mici, chiar și câteva bojdeuci amărâte fuseseră stropite cu benzină căreia i se dăduse apoi foc. Incendiile erau separate unul de altul, de proporții variabile. Copacii din preajma incendiilor erau verzi și flăcările doar îi înnegriseră. Cele două biserici și clădirea postului de poliție fuseseră dinamitate, aruncate în aer. Plouase între timp, noroiul cu cenușă se zbicise, iar în aer peste ruinele calcinate stagna mirosul pătrunzător de ars care ajungea rapid și pe limbă, în gât, dar și până-n ultima alveolă pulmonară.

Pe deasupra, în înaltul cerului zburaseră cândva ulii de stepă, care vânează hârciogii, lăsasem în urmă apa scăzută, măloasă, cu peștișori argintii și coruri de broaște, a Prutului, drept în față, sub cerul curat, orizontul era gol. N-aș spune că mă așteptam la altceva, la fanfare. Tăcerea vătuită și nuditatea

dărâmaturilor arse printre care se mișcau umbre stinghere aveau însă ceva de vis artificial și teribil. Multă cenușă neagră, pereți negri, de fapt fragmente rămase în picioare de foști pereți. Mormane de moloz negru. Stoluri negre de ciori care se-nvârt în cerc. Ferestre sparte, negre și copaci negri până-n zare unde închide orizontul un dâmb rotund, tot negru. Brusc, uitând că mă grăbeam după ceilalți, am simțit gheara care se înfige în gât a fricii. Nu mă mai simțeam pregătită ca pentru o excursie în Făgăraș pe traseele foarte grele de acolo unde învățasem să recunosc gustul iminenței pericolului. Îl trăiești acut, într-o fulgerare, dar faci un efort mental și treci dincolo, mergi mai departe. Mi-am evocat-o și pe liceanca bucureșteancă de la călugărițele din Pitar Moș cu sarafan și guler scrobit, al cărei vis secret fusese mereu sfidarea și de care fusesem mereu foarte mândră. Am făcut recurs și la evaluarea retrospectivă a leșului enorm de vise și speranțe, construite în timp cu infinită ardoare, și care trebuia să fie combustibil în asemenea clipe. Nu mai era însă nici un fir: mă descopeream vidată de energie, inaptă să ridic brațul, să fac un semn. În această sincopă pierdusem direcția. Iată, mă gândesc acuma când îți scriu, ce înseamnă frica de moarte pentru care nu mă preparase nimic, despre care citisem doar câteva pagini frumoase în *Pădurea spânzuraților*.

A mai fost un moment când am dat de niște oameni, femei și câțiva bătrâni, care scormoneau în moloz și cenușă. Se mișcau într-o liniște vătuită, în mirosul dulceag devenit aproape insuportabil în acea zonă și doar din când în când suna înfundat câte o grămadă de cărămizi răsturnată sau restul unui zid prăbușindu-se într-un nor mare de praf. Cele două cadavre arse pe jumătate fuseseră scoase de sub ruine și depuse pe marginea șanțului pe un țol murdar. Erau cadavre de copii lângă care, separate și stinghere, se mai afla un picior mic cu talpa desculță și încă niște resturi indistincte. Nu mai văzusem niciodată de aproape un cadavru, ca să am un termen de comparație. Nici măcar pe mama nu fusesem învoită s-o privesc când era în sicriu. Cu gura uscată și picioarele moi, cocoșată sub rucsac, am rămas acolo neputându-mi dezlipi privirea până când mi-am dat seama că săpătorii s-au oprit și ei și se uită la mine. M-am îndepărtat fără să mai privesc înapoi.

Până s-a înnoptat, am mers oarecum la noroc, fără popas, ținându-mă de cei care cunoșteau locurile. Drumul de țară ajungea într-un sat, îl străbătea și ieșea iarăși în orizontul deschis al țarinii, ca într-un vis repetitiv din care nu se poate ieși. Despre distrugerile

rusești au scris și ziarele, am auzit și eu multe, cred că și tu ești la curent. Pentru cele văzute de aproape trebuie însă un paragraf special. Câmpurile arse, negre, de o parte și alta a drumului făceau parte – pentru mine, bucureșteanca – dintr-un peisaj atroce, dar cu care ochiul se obișnuiește. Mi-a trebuit o zi sau mai mult ca să înțeleg însă că ce arsese erau lanuri de grâu dat în pârg și neștrâns, nesecarat, stropite cu benzină din cisternele aduse special, aprinse și lăsate să ardă. Flăcările devastaseră torențial și câte o pădure, și copacii de pe lângă șosea, dar și saivanele stânilor, hambare, mori. Trebuia aici un exercițiu de imaginație. Pentru că, așa cum ți-am spus, fuseseră între timp ploile de după Sfânta Marie Mare și toate culorile se atenuaseră. Mirosul leșios al cenușii de paie, spulberate de vânt speria acum stolurile de ciori flămânde care planau tânguindu-se peste peisajul scrumit.

Câte un cătun, un sătuleț mai norocos scăpase, am întâlnit câteva în cale dar și în depărtări apăreau uneori căsuțele albe înecate în verdeață ca o fata morgana. După care, nelăsându-te să-ți vii în fire, veneau iarăși mormanele de ruine ale dezastrului. Aproape toate bisericile fuseseră devastate, pângărite, aruncate în aer și nici de explozibil nu se făcuse economie. Același lucru se întâmplase și cu clădirile mai arătoase ale poștei, acolo unde existau, cu primăriile, cu școlile. Masa lor mai impozantă în banalul peisaj rural îi fascina pare-se pe distrugători, le făcea cu ochiul, îi ispitea. Jocul sălbatic al nimicirii, ale cărui reguli pare că se stabilesc pe măsură ce se desfășoară, are însă și părțile sale umbrite, înșelătoare pentru mintea noastră pozitivă. În termeni realiști, nu putea fi chiar totul ras de pe fața pământului pentru a lăsa în urmă o Basarabie cheală, cum îmi închipui că visau cei pe care ofensiva armatei noastre îi pune pe fugă. Cine erau aceștia? Mecanica urii care alimentează asemenea demersuri nu e totuși imposibil de înțeles. Îi urăști pe cei care ți-au făcut un rău de nevindecă. Când ai ceva de răzbunat. Dar rușii, ce rău atât de special le făcuse lor România Mare? Să ucizi până și copii?!

Atunci, pe loc, dar și mai târziu, din frânturi de explicații, am încercat să înțeleg. Nu era prea complicat, la prima vedere.

Cu un an înainte, la ultimatum, trupele românești dar și populația care părăsea în pripă teritoriul lăsat rușilor, le abandonau pe toate intacte, clădiri, bunuri și valori prea voluminoase pentru a fi transportate, administrație și parțial arhive și cineva mi-a povestit că fugise spre gară în ultima clipă, după o mie de

ezități și răzgândiri, lăsând camera plină, pomii din livadă neculeși, chiar și pâinile abia scoase din cuptor și încă fierbinți, cu care nu mai riscase să se încarce. La revenirea de după un an, în urma armatei, rușii au opus rezistență doar atâta timp cât le-a fost necesar să distrugă tot ce știau că rămâne pe loc: românii nu trebuia să li se lase piatră pe piatră. Sunt mulți care-i știu pe autorii adevărați ai planului drăcesc dar și motivele urii lor subterane cu care au însoțit mereu tot ce e românesc. Poate va veni clipa când mă vei ajuta să-mi dau seama care e adevărul acestui malefic joc al istoriei...

Când am intrat în oraș, nu mai exista ceva care să mă sperie. De aici speram să plec cât mai repede mai departe spre sud cu trenul sau altceva, dar exista și motivul special și atât de intim încât m-am ascuns după niște tufișuri ca să pot plânge în voie. Tot ce știam de la tine, cu toate că în descrieri prea sumare, trebuia să se regăsească aici, în jurul meu, doar dacă deschideam ochii. Visasem să mă duci de mână spre locul pe care singură nu-l puteam identifica și să-mi spui: asta e casa mătușii Nadejda, cea care m-a vrut neapărat aviator. Sau, după câțiva pași: iată hulubăria lui Serioja! Precum vezi, n-am uitat relatarea ta amuzată despre cireșele furate cu el din livada părintelui Beraru. Când mi-ai povestit cum v-ai furișat cu sânul cămășii plin de cireșe ca să le mâncați la înălțime, unde nu putea da nimeni de voi, am vrut să te întrerup pentru că imaginația mea, filmul ei se blocase: cum arată, în fond, o hulubărie? A rămas o pată albă pe care, acum, împreună, am fi putut-o umple cu desenul realist necesar ca amintirea să poată curge mai departe. Am plâns singură și caraghioasă, cu icnete, cu șoapte spuse doar pentru mine, până când și această ultimă rezervă de slăbiciune s-a epuizat.

Ca peste tot, copaci cu coroanele înnegrite de funingine grasă și munți de zidărie sfărâmată. Deosebirea consta în aerul inefabil de oraș mare, în forfota pietonilor printre care treceau claxonând curieri pe motocicletă și automobile cu ofițeri. Zone întinse, bănuite de a fi minate, erau balizate în așteptarea geniștilor, pietonii le ocoleau. Era pace, în schimb. Nu existau incendii, nu răsunau împușcături. Destule persoane își vedeau de treabă, gesturile lor erau naturale, gesturi din lumea păcii, pe un fir foarte subțire viața își reintrase în normalitate. Probabil și îngerii veneau tiptil-tiptil să-și ocupe locurile lor de drept în fridele pictate ale bisericilor, deși pe treisferturi transformate în ruine oarbe. Îmi amintesc și de două căruțe cu coviltir croindu-și drum printr-o zonă aglomerată din centru și-n jurul cărora se adunau

curioșii. Erau căruțele unui teatru de marionete sau de umbre chinezești, n-am înțeles prea bine, expediat către spitalele de campanie din spatele frontului, ca divertisment pentru bolnavi, și-n care actorii, păpușarii erau foarte tineri, aproape copii. Mi-a atras atenția în special conducătorul lor, vizitiul din capul coloanei, un bărbat cu barbă albă, stufoasă și privire magnetică de fachir. Pare o copilărie, dar mi-ar fi plăcut grozav să fac restul drumului împreună cu ei.

Oboseala coborâse între timp în picioare, în tălpi, dar încă mă mai mișcam. Din când în când, luam act că mă aflu în mișcare, dar n-aș spune că nesurprinsă. Orașul se dovedea însă mai mare și mai risipit decât în fanteziile mele, nu trebuie să te oprești, îmi repetam, ca să-mi fac curaj și, într-adevăr, reușeam să nu mă opresc, pentru că dacă mă așezam, oriunde, aș fi adormit pe loc. Ei, și? Cam asta era preocuparea mea, tic-tac-ul minții mele în care, cu tot ce aflasem în ultimele zile, cu tot ce apucasem să văd, ajunsesem la sașietate. Fabrici de ulei sau zahăr, din care stăteau în picioare doar coșurile de cărămidă roșie, depozite uriașe incendiate. Mori, terasamente. Școli, spitale, muzee, cărțile din biblioteci semănate în lungul străzii. Am auzit pe cineva vorbind și despre morminte dinamitate. Și peste tot mirosul de care mă resemnasem că nu e scăpare. Mă repet? Iartă-mă, te rog. Câte o troiță pe margine de șosea, fostă troiță, răsturnată, sfărâmată în bucăți. Curți pline de moloz de la explozii, alți copaci arși...

Mai exista însă un loc. Pentru el făcusem atâta drum și am ajuns acolo băjbâind ca o somnambulă. Doar în ultima clipă mi s-a făcut rușine căci apăream în proprii-mi ochi ca o cucoană caraghioasă pornită să treacă neapărat prin toate sălile muzeului. Ce să mai vadă? Ce să înțeleagă în plus din ce e de văzut?

Motivul pe care voiam să-l trec sub tăcere aici al rătăcirilor mele printr-un oraș devastat și unde n-aveam pe absolut nimeni nu mi-l mărturisisem pe de-a-ntregul nici mie. Îmi calc pe inimă ca să ți-l spun. Te rog să mă crezi. Acesta e adevărul.

Accesul în incinta aeroportului nu era păzit și se vedea că și cele câteva barăci intacte și hangarele fuseseră abandonate, dar m-am oprit la barieră. Visasem de multe ori acest loc, fără a reuși să mi-l reprezint. Visul asocia mai mult o stare decât un desen cu figuri. Ce m-a șocat erau firele de iarbă care, după ultimele ploi ale verii, se șteau acum fragede și triumfătoare în fisurile pistei betonate. Și totuși, în acel loc, în noaptea dintre 22 spre 23 iunie, escadrila voastră a bombardat și distrus la sol toate avioanele rusești păstrate în Basarabia, știre care, la București,

ne-a făcut pe toți să țopăim și să strigăm ca nebunii. Era prima victorie și doar a treia zi s-a aflat că unul din avioanele românești fusese doborât.

Era pustietate, liniște, cer senin, aerul pur care, inspirat, îți dă mici vertijuri, boarea călduță de la amiază. Ca prințesa nebună care și-a rupt cămașa de forță și păzindu-mă să nu fiu văzută, am inventat un minuscul gest de tandrețe: am rupt un fir de iarbă de jos și l-am mestecat cu ochii închiși. Victoria marcată în unica ta zi de război era, măcar în felul acesta barbar, încorporată de sufletul meu nemuritor.

N-am rezistat prea mult acolo. Am făcut stângamprejur și m-am îndepărtat grăbită, împinsă parcă de la spate de frica de a nu fi cumva surprinsă în delict.

12.

O să încep paginile pe care le voi scrie azi – iartă-mi incoerența – cu un loc. M-am aflat acolo mult timp, zile sau săptămâni.

Încăperea e subterană, de asta sunt sigură. Dușumea de piatră, ca și pereții, din fericire piatră uscată. Și totuși, intermitent, de undeva răzbate un sunet care seamănă cu un susur de apă. Din când în când, mai ales noaptea, pe care am învățat s-o identific, se aud afară explozii sau rafale scurte de armă automată, dar mi-am spus că pot fi halucinații. Pentru că frontul e la o mie de kilometri distanță. A existat și un moment când am auzit deasupra pași. De câteva ori, tot în spațiul de sus, unde e tavanul, cade ceva, zgomot sec, fără continuare și fără efect sesizabil, oricât îți încorzi auzul. Important e că așa mi-am putu face o idee de vastitatea încăperii unde am fost adusă și abandonată.

Reconstituirea punctului zero e fluuă. Ce pot spune e că atunci când mi-am venit în fire și am îndrăznit să deschid ochii eram în beznă, iar durerea pulsa din craniu până-n buricele degetelor. Era și frig însă un timp n-am încercat măcar să mă mișc de teamă să nu mă sfărâm. Curând, am realizat că totuși sunt întreagă, cu ranița păstrată miraculos sub spinare, ancorată acolo și nedezipită și era ca un pietroi care amenință să-mi intre în oase. Brațul drept înțepenit, întins într-o latură, a dat, pipăind cu prudență, de zid. M-am sprijinit de el, încercând să mă răsucesc pe o coastă, dar durerea m-a fulgerat și am căzut la loc. Cred că am și leșinat. Am rămas așa nu știu cât: zile, ore...

Până la urmă, însăși durerea care nu scădea, m-a făcut să îndrăznesc totuși o răsucire, de fapt o

jumătate de răsucire, venind pe genunchi și în mâini și bănuiesc că așa fac animalele rănite de glonț, nemaivând putere și nici unde să fugă încât, secate de durere, se mișcă un centimetru, fac o pauză de un secol, apoi se târâie încă un centimetru.

Ochiul luminat de foarte sus a apărut abia atunci, ceea ce înseamnă că în acea clipă afară se făcea ziua. Încet, cu pauze de alinare, cu mici tentative pentru încă o infimă mișcare, trăgând cu urechea și urmărind cum deasupra mea scade lumina și se face iarăși noapte, beznă, am început să-mi aduc aminte.

Primul amănunt care-mi vine în minte, ca un parfum, e înserarea. Stau pe jumătate culcată în iarbă să-mi odihnesc umerii. Dar și întârzii fascinată de ce e în jur. Solitudinea îmi cade cum nu se poate mai bine. Visez să se audă tălăngile turmelor întoarse de la pășune, râd în sinea mea de atari romanțiozități, dar nu ies din acest vis, dimpotrivă, îl prelungesc, mintea o ia razna, mă joc cu fragmentele de amintiri care se suprapun peste priveliștea grandioasă deschisă spre fluviu și cu zidăria ciclopică a cetății de pe mal. E ora asfințitului cea care m-a prins acolo, când pe zidul fațadei se distinge perfect pata oblongă despre care Iorga scrie undeva că reprezintă „lacrimile moldovenilor”. Râdeam, noi între noi, de enormitatea emfazei lui moș Nicolae. Expresia ne suna prea căutată, dar și ca una care ofensează simțul estetic. Să mă amendez? *Qui prodest?*

Mă oprisem acolo să contemplan de la distanță cetatea, îmi acordasem o pauză care se lungea fără vreun plan pentru pasul următor. Tot ce urma să fac era, dintr-odată, scos de sub regimul urgenței. Nu departe răsunau voci. Trecea și un camion și, dacă mă ridicam și-o luam la fugă, puteam încerca să-l opresc să mă ia. Vocile păreau a fi ale unor persoane oprite să caște gura ca și mine. De două zile însă rătăceam de una singură și n-aveam nevoie de nimeni și de nimic.

Apoi, brusc, beznă. Întreruperea. Ațipisem? Fusesem lovită în moalele capului? Durerea era un răspuns plauzibil. Dar de ce? Aici, mă împotmoleam. Continuarea e după această cortină neagră.

Între timp, ca la liliaci, privirea începuse să se acomodeze cu obscuritatea. Sesizam contururi, dintre cele care au nu știu de unde o anume luminiscentă. Dar când spun „contur”, cred că poate fi și un efect halucinatoriu. Așa se face că, în cele din urmă, m-am ridicat, totuși, întâi în capul oaselor, apoi în genunchi, dominându-mi amețeaua, în fine în picioare, sprijinindu-mă mereu în rucasul meu neprețuit ca de unicul punct familiar și ferm și, într-un anume fel un pic delirant, chiar solidar, și

cu brațele înainte, orbește, făcându-mi curaj, m-am urnit din loc. După câțiva pași pe care, de emoție și de durere, nu i-am numărat, ca să-mi pot face apoi o idee despre distanță, am dat de perete. Mereu piatră uscată, rugoasă la atingere, ca și pardoseala. Să avansez pe lângă perete era o soluție, ceea ce am și făcut. Mă învârteam în cerc? Nu e exclus. Oricum, pas cu pas, încovoiață sub povara rucsacului, de care nu riscam să mă despart, dominându-mi durerile, am pornit la drum, oprindu-mă din când în când ca să trag cu urechea. Susurul de apă rămăsese undeva în spate, dar încă era audibil. Odată mi s-a părut că disting un zăvor: metal pe metal. Altădată, o voce, două silabe, cu ecou. Intermitent, undeva sus, căci nu uitasem că există deasupra un mic ochi de lumină, într-o boltă sau într-un turn, și acolo cădea ceva, deși se prea poate că era doar zborul exploziv al unei păsări, mai degrabă decât o piatră desprinsă de talpa unui bocanc. Nu ți se pare că toată descrierea mea seamănă prea mult cu un vis? Cu un delir? Tot timpul, acesta a fost și pentru mine gândul însoțitor. Va veni clipa când voi deschide ochii și voi pași în realitate, evadând din îmbrățișarea onirică prelungită. Speranța aceasta era atât de puternică încât au fost intervale de timp când uitam de durere. Simțeam, anticipând, chiar gustul aerului de afară, în nări și pe limbă, ca unitate de măsură a realității de regăsit. După care, epuizată, mă întindeam pe jos, cu rucsacul sub cap, adormeam. Deși nu sunt sigură că nu las pe dinafară ceva important din această poveste, sunt obligată să pun aici încă un punct provizoriu.

Din fericire, cu toate că lovită în cap, am reușit curând să-mi adun mințile. Pata palidă de lumină ivită de undeva de sus nu-mi era de nici un folos. A mă întoarce pe același drum, până sub ea, ca s-o contemplan e o idee la care am renunțat. Rămâneau puține alte lucruri de pus în ordine. Întâi și întâi, încăperea în care mă aflam avea tavanul foarte sus, nici ridicându-mă pe vârfuri, sau sărind, nu-l puteam atinge. Cât de vastă era încăperea n-am reușit să stabilesc. Sunt singură acolo: unica mea certitudine. Vor răsună odată și odată zăvoarele, îmi închipuiam uneori, voi fi luată și dusă undeva. Spre a fi judecată? Executată? Era o prostie, dar am acceptat-o. Persoana mea reprezenta o enigmă imposibil de dus la capăt de una singură, era necesară intervenția altcuiva. După ce durerea de cap s-a domolit, am început să lucrez cu toată seriozitatea de care eram în stare la eventualul discurs de apărare. Rezemată de zid, cu genunchii strânși la gură, în liniștea țiuitoare din jur, am îndrăznit să spun unele replici mai importante cu voce

tare, pentru care mi-am convocat toată inteligența. Nu sunau rău. Mă regăseam în fosta studentă a lui D., în stare să-și susțină punctul de vedere, chiar dacă e pierzător, flagrant pierzător. În pasul al doilea a apărut însă bănuiala otrăvită. Dacă agresorii mei uitaseră de mine? Dacă, la rândul lor, fuseseră prinși și erau în imposibilitate de a mai face ceva? Nu era deloc cu neputință. Dacă fusesem aruncată aici ca să mor, pur și simplu? Mi-au dat prima oară lacrimile – de care, precum vezi, nu mă rușinez să vorbesc – și am plâns icnit, cu mici țipete isterice, mușcându-mi degetele, minute în șir. A-ți pierde mințile...! A fost cealaltă amenințare, simțită ca un șoc fizic, ca altă lovitură în moalele capului, paralizându-mă. Restul e ambiguu. O parte, bineînțeles, e delir. De epuizare, dar poate și printr-un straniu efect de autohipnoză, din când în când cădeam într-un somn profund. La deșteptare, căutând pata luminoasă de sus, avansam lipită de perete, pas cu pas, până îmi pierdeam iarăși speranța. Mă strângeam ghem când unicul meu reper dispărea și venea senzația amețitoare a învârtirii în cerc, de care ți-am pomenit... Ce m-a salvat totuși, căci nu vreau să dau proporții nemeritate suferințelor unei fete nesăbuite, un pic nebune – cum e în drept să spună oricine –, căzută prosteste într-o capcană absurdă a destinului? M-a salvat momentul când, poate prima oară în viață, m-am supus unui bărbat, supușenie pe care nici acum n-o înțeleg, totul împotriva reflexelor mele de răzvrătire de care niciodată nu mi-a fost rușine. Domnișoară, mi-a zis ofițerul anonim de la postul din gară, uite aici două pâini și o gamelă cu apă. Vără-le matale în raniță. Pâinile erau negre, cărămizi tari ca piatra. Trebuie zis mersi ca să nu fii caraghios. Gamela însă de trei litri am vrut întâi s-o refuz, luând-o ca ironie. Apă? Eram în deșert? Ofițerul necunoscut, pe care în acea clipă l-am iubit, avea însă o blândețe autoritară ca oțelul, cu flexibilitatea lamei de oțel. Am cedat, îndrăgostită pentru o fracțiune. Impulsul, revolta, au urcat din viscere și au făcut explozie după ce el mi-a întors spatele lăsându-mă baltă în vuietul, în puhoiul de lume năpustindu-se sălbătică spre trenurile gata de plecare: s-o arunc, afurisita de gamelă, prea eram încărcată ca o cămilă. S-o pun undeva pe o banchetă sau pe un pervaz, poate îi va fi de folos vreunui însetat. Degetul de fier al destinului m-a oprit însă. Cu dinții strânși, călcându-mi pe mândrie, am realizat că era lucrul de dar al cuiva care mâine poate va fi ucis de glonț. Nu se cădea să nu-l accept. Am îndesat în buzunarele rucsacului cele două pâini iar gamela de 3,5 litri am spânzurat-o cu curelușă deasupra lor.

Asta m-a salvat! Ar trebui să-ți înșir cum am inventat tertipurile cu care se poate amăgi foamea – odată și odată, dacă vom trăi, o s-o fac... Cum inventa corpul meu, cu o mecanică aproape sustrasă de la controlul rațiunii, micile viclenii ale supraviețuirii. Unghiile îmi crescuseră între timp și cu ele rupeam bucăți mici din pâine, fără a pierde din vedere nici o clipă cât a rămas. Lupta cu lăcomia sălbatică nu e deloc ușoară iar cu setea capătă proporții înspăimântătoare. O frână, o scânteie de luciditate, interveneau însă totdeauna ca să mă facă atentă că apa scade vertiginos în gamelă. Uneori, cu aceste calcule ale înfrânării, mă laudam cu voce tare. Pe de altă parte, nu ignoram nici o clipă că rămâne îngrozitor de puțin până la prăbușirea în nebunie. Mâncam pâinea fărâma cu fărâma, îmi umezeam apoi cu o anume metodă inventată ad-hoc întâi vârful limbii, introducând-o în gârliciul gamelei, apoi gingiile și palatul și abia în final, cu o înclinare prudentă, lăsam o suviță să aluneca pe gâtlee. După care, cu un efort uriaș, trebuia să mă opresc. În măsurătorile mele aproximative, operațiunea devenea – de la o zi la alta – tot mai complicată, dar cu ea mă verificam și-mi dădeam notă. Înșurubam capacul gamelei, păzindu-mă, din superstiție, s-o clatin ca să evaluez cât a rămas, înfășuram și coltucul micșorat de pâine într-o basma apoi, cu un fulger de fericire, alunecam în repriza de somn. Trebuie să-ți mai spun că visam și că erau imagini sau senzații ale unui vis recurent, modificările intervenite fiind insignifiante. Sete și arșiță, deșert de nisip. Cam acesta e cadrul fix. Soare de strălucirea căruia retina parcă lua foc. O pantă urcată târâș, dar fără spor, de vreme ce nisipul curge la fiecare mișcare. Așadar, o tentativă de urcuș care nu se finalizează. Tălmăcindu-l ulterior, mi s-a părut că descopăr în aceste imagini o reminiscență de lectură din prima adolescență, una din cărțile despre exploratori devorate de generația noastră, în care era exaltat sacrificiul eroic pentru un țel. Aventura ca atare era însă exclusiv bărbătească și a rămas fără răspuns ce căutam eu acolo. Nu-ți voi ascunde că disperarea, ca o apă fierbinte, mă copleșea – trează fiind – cu o anume regularitate. Mă năpusteam atunci la întâmplare, uitând și de peretele de care nu mă îndepărtam niciodată mai mult de un braț distanță și orbecăind după o ușă, aceasta fiind maxima mea cutezanță: o ușă, lângă care să mă culcușesc, fie ea și închisă cu șapte lacăte ca în Talmud. Chiar și o ușă care nu mi se va deschide niciodată, ferecată definitiv! Criza mea de curaj dement se epuiza însă repede. Cădeam, mă răsușeam, reveneam târâș spre perete, înfricoșată că nu-l voi găsi. Pata luminiscentă



Radu Mareș, V. Stanciu, Cluj-Napoca
© Foto Dan Culcer

de deasupra, din locul pe care-l numisem „fisură” și piatra aspră a zidului pentru rezemat erau, însumate, unicul reazem pentru fărâma de speranță rațională ce-mi mai rămăsese. A, da, mai era și aerul care în mica mea nebunie a chiverniselii speranțelor trebuia inspirat cu atenție, un aer-drog pentru curajul cu care blochezi irezistibilul urlet tânguitor urcând de undeva, din stomac. Precum vezi, nu notez aici, deși nu e neglijabil, nimic din ce ține de fiziologia curentă a unei fete până cu o clipă înainte cu o sănătate satisfăcătoare pentru escaladarea Everestului. Fiziologie! Te las să-ți imaginezi ce vrei. Cât a trecut astfel? Așa cum ai să găsești în însemnările mele anterioare, socoteala timpului o pierdusem repede. M-a trezit, în acea zi, sentimentul asfixiant al pericolului. Sau am ieșit din leșin, nu știu. O funcție ațipită a conștiinței mele s-a activat dintr-odată. Brusc, am realizat că e noapte. Iar lumina era exact ca în visul unde mă târâsc prin nisipul încins al deșertului: era orbitoare. Când am deschis ochii s-a mutat și am auzit vocea:

– Nu-i moartă.

Nu vedeam însă nimic, retina mea era încă în stare de explozie. O mână m-a înșfăcat de umăr și prima mea reacție a fost să mă apăr, să mă împotrivesc, însă după o clipă am cedat și mi-am încordat toți mușchii ajutând să fiu ridicată. În aceeași baie de lumină glisantă, m-a fulgerat și ideea că am un timp limitat.

– Davai, davai. Bîperiod, Mașenka! îmi urlă în ureche aceeași voce un ordin și, cu toate că e incredibil, l-am priceput. A priceput însă și cel ce urla pentru că s-a corectat prompt. Știi românește? Ești româncă? Ridică-te odată, femeie, și fugi!

Primul pas a fost cel mai greu, nesprijinită și rucsacul târât după mine, cel cu lanterna luând-o

înainte și adevărul – de care mă minunez eu însămi – e că am reușit să grăbesc pasul apoi chiar să fug pe urmele snopului luminos care dansa pe pereți. Poate trebuia să urlu și eu de disperare că voi rămâne singură. Ce m-a oprit? Ezit s-o scriu. Dar după câțiva pași mi-am dat seama că cel după care mă chinuiam să alerg să nu-l pierd era un pitic și m-a dezmeticit complet groaza că totul e un basm pe care nu eu voi hotărî să dureze. De aproape, atât cât am putut să-mi dau seama, în lumina indirectă, tremurătoare a lanternei, avea figura cârnă și turtită de rusnac, cum mai studiasem câțiva printre ruinele din preajma gării în Chișinău. Vocea îi era în schimb tunătoare, bărbătească, de câteva ori mai puternică decât te-ai fi așteptat. Nu era nici un vis. Era un pitic adevărat. L-am ascultat și urmat fără să mai scot o silabă.

Spre deosebire de văz, auzul mi-a revenit cu o explozie asurzitoare, ceva mai târziu. La fel, articulațiile și toată biata mea masă musculară. Fugeam, da! Probabil cu infime momente de zbor planat, la o palmă de sol, dar și cu durerea îngrozitoare a tălpilor încheiate care se zmulg, apoi se târăsc, pas după pas. Bubuitul sângelui în timpane acoperea celelalte zgomote, ale mersului, de pildă. Din când în când, azeam însă cu o claritate perfectă câte un mic tipăt sau o voce răstită. Nu departe, un scrâșnet de zăvoare a răsunat, ca un semnal. Nu mai știu exact dacă existau curenți de aer în acel spațiu subteran. Îmi amintesc însă de o duhoare veștedă, înecăcioasă: putreziciune sau excremente care au fermentat, ceva despre care am descoperit că stăruie în tranșee și care, la inspirația profundă a goanei, pătrunde până în adâncul plămânilor și rămâne acolo indefinit. Abia târziu, întorcând capul ca să arunc o privire în urmă, am zărit numeroasele umbre albe, fâlfâitoare care goneau după noi. Le-am îndepărtat (erau o povară inutilă) cu un gest simplu, cum ștergi o fereastră aburită. Știam perfect că nu trebuie să mă opresc și nu m-am oprit.

Cât a durat nu reușesc să reconstitui. Dintr-odată am trecut pragul și mi s-a confirmat presentimentul din semivisul care-mi stăruise sub pleoape tot timpul cât am fugit: era noapte. Mirosul de luncă, de mâl și de fân, aerul fraged al nopții de august, un leșt obscur de panică și epuizarea de plumb în picioare, pâlpâirea umbrelor albe care se îndepărtează. Nu m-am prăbușit cum aș fi dorit, iar pașii următori, la lumina stelelor, i-am făcut spre fântâna cu valău pentru vite, plin cu apă în care, uitînd de toate, îmi voi scufunda capul cu o lăcomie animalică.

Focul l-am zărit mai târziu. Dar succesiunea exactă nu contează. Vomam între timp aproape toată apa băută. Brusc, după atâtea emoții, mi-a pornit și hemoragia. Uitasem de ea. În rucsac aveam pregătite de acasă cele de cuviință, dar starea de alertă venea brusc și m-a speriat. Trebuia, chiar acum, să mă dezbrac, să-mi scot pantalonii – scuză-mă că invoc și aceste detalii. Cât de cât, m-am spălat. Mi s-a făcut însă frig, m-a apucat tremuraturul, am plâns. Nu știu de unde era și convingerea frustrantă că lumea trebuia să se oprească și să mă aștepte. De ce fusesem lăsată singură în pustietate? Pentru că atunci când m-am dezmeticit din nou, căruțele cu coviltir, de care mă lega o reminiscență vagă dar familiară, precum și piticul dispăruseră și erau doar noaptea fără lună și fără vânt și fântâna cu cumpănă din câmpul pustiu, cantr-un alt basm auzit în copilărie. Am resimțit șocul foarte dur al realității cu o luciditate surprinzătoare. Nu știam să formulez cum anume, dar scăpasem. Eram teafără, deși foarte slăbită. Printr-un veritabil miracol, îmi aveam salvată și toată averea, inclusiv pachetelele cu pansament intim, ca să încoronez cu asta marea mea izbândă. Setea, și ea, mi se ogoise. Degetele, genunchii, moalele capului, articulațiile mă serveau satisfăcător. Asta contează când n-ai pe nimeni la care să apelezi. Stăruia usturimea în gât de la voma violentă, se vede însă că și asta era o consecință firească. Mă mai aveam pe mine însămi, validă și cu mintea întreagă. Nu disperasem nici în situații mai grele și mai fără noimă: eram, vreau să spun, cea care trebuie. Mă regăseam.

Cel mai complicat calcul întreprins a fost cel cu steaua polară învățat încă din vacanțele noastre cercetășești dar n-am găsit pe boltă decât Carul Mare, fără să pot face și pașii următori de orientare. Trebuia s-o pornesc spre est, dar nu reușeam să stabilesc estul și nici direcția în care dispăruseră căruțele cu coviltir nu reușeam să le reconstitui. Nu mai aveam însă bufe-urile delirante dinainte și am luat-o calm și metodic. O fântână pentru vite, dă un sens precis câmpului, undeva pe aproape se află negreșit satul, satele. Planul meu cel vechi stătea și el în picioare: să dau de podul militar de vase despre care fusesem asigurată că e în acea zonă și să trec Nistrul. Aveam hărțile trebuitoare, încăpățănarea și energia, mai ales energia pentru ultima parte a călătoriei mele fără iluzii până în punctul unde trebuia să aibă loc contactul cu grupul celorlalți cercetători de la Institut. Se brodiseră ca avansul luat de mine din pornire să se fi irosit. Cu atât mai bine! Sau cu atât mai rău, n-are importanță! Am pornit la întâmplare, fără nici

un reper, cu această sfidare aruncată sorții. Drumul de țară cu ogașe prăfoase se citea ușor, erau în jur interminabile câmpuri de soreancă, apoi am dat de porumbiști încă verzi, un copac rotat apărea ici, colo la orizont. Un pas, o respirație adâncă. Liniște și pacea moale a nopții.

Focul cu flăcărui roșii apărui într-o viroagă după câteva ore de mers. Mă opriseam în susul dealului. La picioarele mele, unde ardea și focul, zeci sau sute de luminițe gălbui pâlpâiau semănate în șiruri dese și nu erau licurici și nici vreo altă halucinație. În noaptea cu parfum de pământ copt și de ierburi necosite, un urlat tânguitor de câine mă întâmpină de departe, apoi încă unul. Flacăra era în scădere, dar suficientă cât să disting corpul ghemuit lângă vatră și ceva care semăna cu sălașul pe care și-l fac paznicii la vie sau la bostănării. Oricum, o singură persoană. Asta mi-a dat curaj să mă apropiu. Era o femeie, deloc mirată de ivirea mea, ca-n alte împrejurări când rucascul și pantalonii mei provocau o reacție tensionată de așteptare. Și-a tras broboada neagră de pe obraz (pare-se ațipise) și cu un băț a scormonit jarul, să mărească flacăra. Cuviiincioasă, pentru că așa ne povățuia Gusti să procedăm la primul contact cu subiectul unei anchete de teren în mediile țărănești: acomodarea mimetică pentru atenuarea diferențelor, mimând, așadar, pe cât posibil convingător buna creștere și sfiala, am salutat și am cerut permisiunea să stau un pic la foc. M-a auzit, dar a rămas fără nicio reacție, cu o neclintire de om surd și doar văzând că aștept la distanță a spus totuși scurt:

– Așază-te. Hai aici.

Ceva din ținuta ei gârbovită spre foc sugera că nu mă va întreba nimic și n-are ce să-mi ofere decât palma de loc din imașul vast. Ființa mea de care abia a luat act n-o interesează, nici de unde vin și încotro merg, cu acea curiozitate de rutină, firească între femei și că e bine să fac la fel.

Strânsă la o palmă de ea, cu înfrigurarea din puterea nopții și hainele încă umezite după spălatul la nimereală de la fântână, cu toată grămăjoara de jar și flăcările anemice ale celor câteva vreascuri, mi-era totuși bine, nemaisocotind că era prima ființă vie (piticul magic nu contează) după atâta amar de vreme cu care să fiu alături, s-o pândesc lacom, plină de curiozitate chiar și pentru cum respiră. Felul meu de a fi, ofensiv și riscant, m-a făcut totuși să deschid discuția: am întrebat-o unde ajunsese frontul, realizând cu întârziere că era o curiozitate nepotrivită, care putea s-o facă suspicioasă. Femeia mi-a aruncat o privire de-o clipă, fiind probabil dintre cei care

nu pot să ți se adreseze fără să te privească în ochi. Însă mi-a răspuns firesc: Mihailovka. Aveam harta în minte încă de acasă, cunoșteam locul. Însemna că Armata a IV-a care mă interesa mai făcuse un pas spre Odesa.

Pas cu pas, apoi, discuția noastră a început să se lege, ca de la femeie la femeie. A observat că tremur. M-am apărat stângaci: era, pur și simplu, nesomnul. Dar am întins mâna după niște vreascuri, le-am aruncat peste jar. I s-a părut firesc, a pus și ea altele. Flăcările au crescut curând.

Era învățătoare. Se urcase în tren, spre Kiev, chiar în noaptea de 20 iunie. Pentru o asemenea deplasare se pretindeau tuturor amatorilor, și cu ea fusese la fel, luni de zile de așteptare și aprobări nesfârșite. Nu mi-a spus și nu cred că trebuia să mă intereseze ce treburi avea tocmai la Kiev. În tot cazul, prima știre despre războiul care a început o găsisese acolo. Totodată și cu febră mare, amețeli, dureri de tot felul. Ceva din relatarea ei sugera că, în pofida ghinionului îmbolnăvirii, a străinilor și a nebuniei primelor două-trei zile de război trăise beția secretă a fericirii fără să se mai gândească o secundă la ce e dincolo de Nistru cu ai ei: acolo, acasă intrase năvalnic și glorioasă armata română punându-i pe fugă pe ruși. Despre drumul de întoarcere, așa bolnavă cum era, n-a spus o vorbă. Dar o femeie, dacă-și pune ceva în cap, izbândește și poate că a avut și noroc.

Aici, povestea ei s-a rupt. Cu un gest scurt, și-a tras basmaua peste gură. Minute bune apoi, nu știu, poate o oră, a stat încremenită cu bățul pe jumătate ars în mâna care părea țepăună, artificială. N-am mai avut curajul s-o întreb ceva.

Mai departe, până la un punct, cel puțin, cu amănuntele eram familiarizată. Dăduseră fac satului, casă după casă, fără să cruțe nimic. După asta, doar doi pereți scrumiți de la fosta biserică mai stăteau în picioare. Mi-a spus asta cu o voce uscată. Adoptase formularea impersonală și cred că așa și gândea: fapte ale unor entități fără nume. Conta poate pe intuiția mea și nu se înșela.

– Sunt singură, a precizat după o pauză. De când am ajuns acasă, sunt singură.

Dincolo de foc, drept în fața noastră pâlpâiau în beznă șirurile gălbui de luminițe, despre care îmi stătuse pe limbă s-o întreb, dar n-am avut curaj să deschid gura. Nu-mi erau deloc clare, și așa au și rămas pentru mine, succesiunea și cauzele. Dar mai aveau ele vreo importanță? Pentru ea se vede că nu.

– Mi-au împușcat bărbatul și copilășul de opt ani, draga mea. N-o să știu niciodată dacă primii

sau lăsați la urmă. Mi-au omorât socrul și fratele cu toată familia lui. Mi-au omorât vecinii, cumnații și cumnatele, toată lumea a fost scoasă din case, chiar și neputincioșii. Cineva mi-a povestit că prima dată i-a strâns pe bărbați în față la *soviet* și i-au secerat acolo cu mitraliera. Pe femei le-au pus să încarce morții în căruțe și i-a adus pe toți în câmp, aici. Ele au săpat groapa cea mare, ele au răsturnat morții din căruțe la grămadă, la urmă le-au împușcat și pe ele și le-au aruncat tot acolo. N-a scăpat nimeni.

– Rușii?

– Lumea spune că partizanii, veniți special de la oraș.

Am înregistrat și nu pot să uit lipsa totală de emoție din povestea ei, ca la o poezie învățată pe dinafară și repetată, mai ales în gând, de nu știu câte ori. Nu mă bizui să fac altceva, mai mult, mi-a zis, după ce mi-a divulgat că cimitirul, groapa, morții (peste care s-a turnat lapte de var adus de la școala din sat, unde tocmai începuse curățenia de vacanță) erau dincolo de foc, drept în fața noastră, la doi pași, ziua, pe lumină se vedea locul unde încă n-apucase să crească iarbă. Ea venea seară de seară aici să vegheze satul îngropat și aprindea lumânările.

Înțepenită, am urmărit-o neîndrăznind nici măcar să respir, semi-șoapta uscată căzând din când în când ca într-un gol de aer. Nu mai rămăsese absolut nimeni în această zonă dintr-o margine invizibilă de sat ars? Nimic viu? Fusesse golită și Basarabia? Nu trăgeau nicăieri clopotele pentru groapa plină de morți? Nu-i bocea și nu era nimeni să-i scoată de acolo să le facă slujba de îngropăciune creștinească? Câte zile trecuseră de atunci?

Mă tem însă că aceste întrebări le-am formulat în gând – acestea sau altele – până când, ațintind jocul flăcărilor, m-a cuprins sfârșeala, m-am lăsat pe o parte și am adormit, anesteziată. Era, după ani și ani, după secole, primul meu somn pe pământ cu iarbă și sub un cer fără lună. Nu era un păcat, iar ea a gândit la fel pentru că a adus o haină pe care a întins-o peste mine în timp ce eu îi zâmbeam recunoscătoare în vis.

Împușcătura m-a trezit ca o palmă și am sărit în picioare încă nedezmeticită. Era pâcla dinaintea zorilor și ardeau încă destule lumânări. Cea de a doua împușcătură a fost ținută mai bine și s-a auzit schelălăitul de câine lovit sau pus pe goană.

Pe lângă lumânările aprinse seară de seară și focul de veghere, asta făcea învățătoarea fără nume: apăra morții, alunga haitele flămânzite de câini din satele pustiite, atrase aici să scurme în stratul prea subțire de pământ... Sălbăticii, se încăierau și pentru cei pe care-i

împușca ea și-i rupeau în bucăți. Noaptea răsună de acest cântec războinic al foamei. Tăcută, femeia mi-a făcut semn să mă așez și a venit lângă mine.

Ecoul celor două împușcături fusese însă și un fel de semnal și pe dâmbul cimitirului apărură nu peste mult o umbră albă semnalizând spre foc cu brațele deasupra capului. Curând se ivi încă o umbră cu aceleași gesturi și când se lumină veni în goană și un bărbat gol pușcă, ca să se scâlâmbăiască și el.

– Nebunii mei, mă lămurii scurt femeia. Nu te teme, nu vin până aici.

I-am putut vedea de aproape peste ceva mai mult de o săptămână într-o gară pe trei sferturi distrusă, de unde trăgeam nădejdea să prind un tren spre Odesa. Deocamdată aveam de așteptat căscând gura la convoaiele pline cu răniți ieșiți la geamul vagoanelor, la aer și la mulțimile care vuiesc și se-nghesuie nădușite pe peroane și-n puturoasele săli de așteptare. N-aveai unde arunca un ac, era plin peste tot de civili dubioși, răniți debarcați și abandonați în câte un colț, pe-o brancardă, surori de caritate rătăcite sau aventurieri încurcă-lume ca mine și se șoptea, îmi ajunsese și mie la ureche, că – nu departe – linia ferată fusese aruncată în aer și distrusă pe câteva sute de metri. Șuvoiul neîntrerupt al trenurilor cu răniți expediați spre spitalele din țară se blocase undeva în câmp sau în altă gară, convoaiele pentru front erau oprite și ele. Răsunau împușcături ici, colo și țipete. A fost prima oară când am simțit că sunt nelalocul meu. Eram adică, ceea ce prezisese cu o anume brutalitate D: o fetișcană singură, cu o raniță în spate și ochelarii pe nas e exact ce nu-i lipsește României în aceste clipe de delir care seamănă din ce în ce mai puțin a victorie militară.

Cu un rest de bun simț care nu m-a părăsit nici în clipele cele mai grele și care, spunea același D., ca să mă înfurie, e o calitate a naturilor mediocre, am înțeles după mai puțin de o oră de bătut la ghișeele oblonite ale gării că peripețiile mele, prizonieratul din subterană și evadarea mijlocită de un pitic neverosimil trebuia să le țin în cel mai mare secret. Nici întâlnirea cu grupul celor trimiși de Institut în spatele frontului pentru a prospecta satele cu populație românească nu promitea să fie luată în serios de cineva, cel puțin nu aici, nu pe moment. Așa că m-am resemnat și am ieșit în spatele gării unde, la căruțele din piațeta prăfoasă și într-un nor de muște uriașe, se vindeau mere, turte coapte pe vatră, în foi de varză, și lapte acru la ulcică.

Locul unde să mă așez era un prag de piatră sub streșina care făcea umbră și un pic de răcoare și m-am ghemuit acolo cu rucsacul alături și turta cumpărată în

mână. Era pace, rumoarea cleioasă a amiezii de vară prelungită spre toamnă. Un răcnet sălbatic, apoi încă unul pe o tonalitate de vaiet i-a făcut pe toți cei din jur să încremenească. Am înlemnit și eu cu îmbucătura de turtă din care abia apucasem să mușc.

Nu era deocamdată prea clar despre ce e vorba și femeile înșirate pe șanț cu trăistile lor și cu oalele de chișleac se dezdoiseră de spinare să vadă mai departe, însă nu se vedea nimic. Se opriseră în loc și cei care se îmbulzeau în ușa gării. În liniștea stranie răsună doar zgomotul unei tărăboanțe care se îndepărtează, se vede că împinsă de vreun surd, apoi fluierul scurt al locomotivei de manevră. Așa am asistat, de la distanță de câțiva pași, la scena cu cei doi nebuni scoși cu forța dintr-o gheretă unde stăteau baricadați. Soldații puși să se ocupe de ei erau băieți de la țară, recrutați proaspăt și încă nearuncați în foc. Făceau provizoriu poliția gării și a căii ferate și nu știau altceva decât executarea de ordin, aveau o stângăcie și o violență care nu lăsa niciun loc pentru milă. Nebunii erau doar în halatele lor pătate și zdrențuite luate pe pielea goală, bărboși și scheletici. Dovedeau însă „forța nebunului” care e de fier, era ca înșurubați în pământ, zgâriau și mușcau. S-au năpustit cu toții, tot grupul strâns ghem, deodată spre mijlocul străzii. Nu mai urla nimeni, cât i-au târât pe jos, era doar o încreștare crâncenă, un spectacol imposibil de privit fără să te înăbușe lacrimile de jale și disperare.

Singurul nepăsător în mulțimea de gură cască, uriașul cu ciotul piciorului drept învelit în pansamente ca o minge murdară și cu o traistă de pânză trecută pe după gât avansa sprijinindu-se în cârje iar lumea se ferea imediat, să-i facă loc. Nu părea atent la această potecă ce i se deschidea în față și nici n-auzea ce e în jur. Cu toată greutatea corpului sprijinită în cârje, ținute la sub braț, pășea doar cu stângul, făcând câte un salt și am văzut că și alții priveau, ca și mine, la bocancul enorm cu care piciorul valid era încălțat. Toate erau parcă anume să sară în ochi: umerii de uriaș, fața nerasă și ochii albaștri, nepăsarea și bocancul de o mărime exagerată, cum nu mai văzusem. Dar mai erau și ușurința deplasării, și viteza. Un infirm care nu așteaptă să i se plângă de milă, m-am gândit. Mi-am dat seama că el ochise pragul de piatră, pragul meu, ca să zic așa, jumătatea lui rămasă liberă și umbră. Nu mă înșelasem. Fără să mă privească, cu o răsucire energică și sprijinindu-se doar într-o cârjă, se lăsă să cadă aproape fără efort lângă mine înainte de a apuca eu să mă trag într-o parte ca să-i fac loc. Și ce e mai ciudat, și fără să mă ia în seamă, ca și cum s-ar fi așezat lângă un stâlp.

Cu toate astea, mi-am împărțit turtă jumate-jumate cu el. Nu m-a refuzat și de la el am aflat povestea nebunilor.

În retragere, pentru unicul ospiciu din Basarabia, moștenit și el de la români, rușii afectaseră un vagon dintr-o garnitură care urma să fie expediată dincolo de Volga. La bolșevici, ce e ordin de sus se execută orbește, fără crâcnire. Și așa li se ordonase: tot. Ca și vitele din grajduri, ca și batozele, ca și tot ce era în depozite, nebunii nu trebuiau să rămână atacatorilor, așa că au fost înghesuiți claie peste grămadă în vagon, ușile și ferestrele au fost bătute în scânduri. Explicația mi s-a dat aproape cuvânt cu cuvânt cum o notez aici.

Pentru mine, era de ordinul evidenței că uriașul în cârje, cel care-mi vorbea, nu era un soldat obișnuit, cu toate că hainele lui erau de soldat. Știa mai multe decât toți cei cu care stătusem de vorbă. Gândea altfel decât oricare din cunoștințele noastre. Poate altădată, m-aș fi îndrăgostit de el fulgerător. Acum însă mi s-a făcut frică. Cum ajunsese lângă mine? Undeva la o haltă, mi-a mai zis el, dincolo de linia frontului, urletele de fiare dintr-un vagon au dat alerta. A fost suficient să fie desfăcută o ușă, treabă executată de soldați, fără a se mai gândi la consecințe: au țâșnit, s-au revărsat dintr-odată de acolo cu o violență imposibil de oprit și n-a mai reușit nimeni să-i strângă laolaltă. De două luni sau mai mult, nebunii bântuie pe câmp și prin păduri și au fost văzuți chiar la distanțe mari de zeci de kilometri. Umblă și stingheri, dar și în grupuri mici, două-trei persoane cu care nu știe nimeni ce să facă...

– Ce fel de nebuni? am insistat eu, îndrăznind totuși să-l provoc cu o întrebare pedantă de fată proastă.

N-am reușit să-l păcălesc. A avut primul zîmbet.

– Ca noi toți, domnișoară. Sau poate mai zdraveni la cap decât mulți dintre noi.

Mi-a mai spus un lucru interesant, pe care-l notez aici, în încheierea acestei prea lungi epistole: din neglijență sau tembelism, vara trecută, la celălalt refugiu, ospiciul și bolnavii fuseseră neevacuați și lăsați rușilor. Doar câțiva au fost salvați de un doctor și el un pic nebun și au reușit să treacă frontiera la timp. Uriașul n-avea în legătură cu asta niciun comentariu. Neglijență și tembelism sunt cuvintele mele.

13.

Luminile de sfârșit de noapte ale Odesei sunt tot ce poate fi mai necesar pentru suflet. În fața ferestrei, generalul contemplă însă doar ploaia în rafale, picurii grei explodând pe sticlă și umbrele copacilor îndoiți de vânt. Fuseseră acolo, până cu o zi înainte, draperii grele de pluș vișiniu și perdele pe toată lungimea peretelui, puse probabil ca să nu se vadă de afară când arde lumina înăuntru. Pentru că nu suporta mirosul rânced de fum de mahorcă cu care erau impregnate, însă nu numai de asta, dăduse ordin să fie scoase imediat și acum fereastra mare e o oglindă neagră. Ar trebui să se vadă prin sticlă luminițele bulevardului, două linii punctate paralele, poate farul, în tot cazul aburul luminiscent al zonei centrale dincolo de parc, dar peste toate acestea se reflectă conturul întunecat al corpului său fără față, luminat de sus și din spate. Dacă se concentrează, se disting totuși frunze galbene smulse de vânt și câteva siluete care aleargă înfrigate prin ploaie spre peronul de dedesubt.

Deși bănuia că există comentarii, poate chiar glume acide și mușcătoare, ca peste tot unde staționează în număr mare bărbați, imediat după episodul perdele dăduse dispozițiune strictă ca, dimineața, în primul sfert de oră să nu intre nimeni la el. Stă cu mâinile la spate, picioarele desfăcute, spinarea dreaptă, fâlcile încheștate. Nu se aude decât darabana ploii în sticla groasă. Măcar cu asta se sting și ultimele focare de incendiu, își spune. Se mai odihnesc și pompierii. E 18 octombrie, s-a bărbierit la 4 dimineața, imediat după ce a sărit din pat ca împins de un resort, are gura uscată.

* * *

Sublocotenentul Șova Augustin, aghiotantul generalului, care așteaptă în anticameră, numea consemnul sfertului de oră „toană”. Cuvântul era descoperirea sa proaspătă, de ținut deocamdată doar pentru sine, în cel mai mare secret. Cu un zâmbet subțire, cifrat, și-l repetă și acum în gând, spunându-și și că e doar o semirăutate, ceva ce conține mai multă afecțiune decât ironie. Stă cu ochii pe acele pendule rusești de perete pusă după ora Bucureștiului, atent la ronțăitul de șoarece al roților dințate și la tresăririle spasmodice ale secundarului. Amuțiseră și soneriile telefoanelor și telegraful, băieții – subofițeri tineri – din serviciul de zi încremeniseră, chiar și pe holuri cei ce urcă spre etaj pășesc cu grijă, fără tropăituri.

Între timp, unul câte unul, venind grăbiți din ploaia de afară și din bezna sfârșitului de noapte, intră cei convocați la general, salută muțeste, el le răspunde la fel, după care, ferindu-se să facă zgomot, nou-veniții își scot chipiele și mantalele ude, le depun în cuierul de lângă ușă și, atât cât e cu putință, își controlează ținuta. E un fel de a zice, oarecum impropriu, că-i întâmpină. Cu bărbia împinsă înainte, cum a văzut și în secret a admirat la ofițerii nemți de rang înalt, zâmbetul pe care li-l adresează e distrat și mecanic în timp ce gândurile evadează, rătăcesc imposibil de ținut sub lumina de veghe a conștiinței lucide, ca mușchii spinării, de pildă. De la o clipă la alta, de la deschiderea și închiderea silențioasă a ușilor, de la petele ude de pe parchet, de la foșnetul înăbușit al atâtor veșminte grele, umezite, încăperea vastă, unde stăruie încă o anume ostilitate străină (toți o resimt) devine nu știu cum familiară. În aer se simte tot mai puternic mirosul adus de afară de stofă udă și parfum ieftin, de la bărbieritul matinal, peste cel de țigară și de rufărie bărbătească neschimbată de săptămâni în care s-a transpirat și s-a dormit. Șova Emilian cunoaște prea bine aceste efluvii pe care, în niște marginalii poetice dintr-o epistolă, o dulce epistolă din tranșee, le numise duhurile războinicilor, ale celor ce se recunosc între ei ca fiarele cu coama zbârlită, gata să se năpustească. Și mai e ceva: o vagă neliniște săcâitoare de care nu reușește să scape în legătură cu altă scrisoare prea lungă și cu prea multe amănunte ale intimității, scrisoare expediată spre București nu prin poșta militară ci „prin bunăvoință” de câteva zile. Când îi vine în minte figura binevoitorului, umărul drept îi zvâcnește, ca și cum s-ar scutura de o apăsare, sechelă rămasă de fapt de la explozia care-l îngropase în timpul contraatacului rusesc din 2 septembrie. Zvâcnirea e de nestăpânit și nu are cum trece neobservată, a înregistrat-o, fără să zică nimic, și generalul, iar el roșește până în albul ochilor chiar și când e singur în încăpere. Întrebările sunt mai recente și au apărut imediat după expedierea scrisorii. Cât din intimitatea noastră cea mai întunecată se pretează divulgării? E una din întrebări. Cât, dimpotrivă, trebuie să rămână pecetluit, secret, să moară neștiut odată cu noi? Reflectase la posibilele răspunsuri încă înainte de a pune în plic filele umplute cu scrisul lui mărunț de care *Mamina*, șefa clanului Șova, se plânge mereu că sunt ilizibile și prin lentilele groase ale ochelarilor ei. Nu ignorase nici o clipă ce riscă sustrăgându-se cenzurii militare și la ce se expune: din inconștientă, din falsă inconștientă, mai bine zis, din tembelism. Dar e și nițică bravadă:

anonimul sublocotenent TR Șova Augustin, sufletul lui scos la vedere, cu secretele lui inefabile și ochiul lacom la fel de anonim al plutonierului de la cenzură – în fanteziile lui această atingere străină pe suflet, pe carnea sângerândă a sufletului, dacă se poate spune astfel, îi provoca o senzație voluptuoasă aproape insuportabilă. În întregul său, această reverie e însă mult mai complicată. Apare acolo undeva, spre sfârșit, *Mamina* care va da filă după filă, vorba poetului, întinsă leneșă pe canapea... Umărul îi zvâcnește iarăși, tresare, pendula bate sfertul de oră cu sonoritate de gong.

14.

– Să vedem! se răstește în cele din urmă generalul, care a așteptat să se închidă ușa și zgomotul produs de ocuparea scaunelor din jurul mesei de consiliu să se stingă, interval în care el a pus în ordine hârtiile din dosarul voluminos. Este expresia sa favorită, o avertizare știută de toată suflarea. Până și maiorul de la Serviciul Pretorial, ultimul sosit și care își tamponează cu batista fața udă, așezându-se apoi nervos pe scaun și deschizându-și geanta plină cu dosare, are un mic zîmbet vinovat și încremenește.

Șova, de la locul său de pe colț, îi studiază pe rând, evitând totuși cu grijă să le întâlnească privirea. În vastul birou rămas fără perdele, și care nu-i place, intră zilnic de zeci de ori, cunoaște fiecare scaun, masa ovală de consiliu, telefoanele și rafturile, carafa cu apă, stiloul negru cu peniță de aur, maldărele de hârtoage adunate parcă de la o clipă la alta. Afară e încă noapte și sticla geamurilor sugerează un acvariu cu lumina puternică a candelabrului rusesc (interesant, pe acesta nu l-au încărcat în camion să-l ducă dincolo de Volga!) deasupra capetelor. Întârzie doar o fracțiune pe etichetele păroase, expuse pe blatul lucios al mesei de colonelul Duică: are, nepermis pentru un ofițer, unghiile „îndoliate”.

Cel spre care se întoarce generalul e maiorul Marinescu și acesta începe imediat. Nu mai e nevoie de prea multe justificări pentru a lămuri de ce acțiunile celor din trupele de geniu și deminarea rămân pe locul întâi. Nu există noutăți importante, nici bune, nici rele, anunță el. Cu excepția ploii, al cărei răpăit se întetește la câte o pală de vânt dinspre mare, unde e furtună. A fost o glumă, neluată de nimeni în seamă, și Marinescu mai adaugă: important e că ce a fost greu și periculos a trecut, cu toate că surprizele nu-s excluse. De ce? Pentru că deminarea nu se poate termina cât ai bate din palme, mai avertizează el inutil. Important

e că au fost degajate de baricade și dărâmături principalele căi de acces pentru traficul greu, au fost marcate străzile și clădirile încă nesigure. Asta, fără a intra în detalii. Iată lista aici pentru cei interesați. Pe hartă – și arată spre harta mare a orașului de pe perete – vor fi operate modificările convenite în cursul acestei dimineți.

Nu-l întrerupe nimeni, toți cei de față, observă Șova, își așteaptă rândul încordați dar în tăcere. Cineva întoarce cu foșnet sec o foaie. Deși abia a promis că nu va abuza de amănunte, pentru care n-are nimeni răbdare, Marinescu continuă cu o enumerare interminabilă ridicând vocea. Gras și cu o chelie strălucitoare, stă la masă față în față cu generalul, șeful său, comandantul militar al Odesei a cărui privire fixă, inexpresivă, ce pare a-i număra firele de păr din sprâncene, o suportă ca pe o penitență. În stânga sa, cu spatele spre geam, e stenograful, cel mai vârstnic dintre cei prezenți. Întârziatul maior de la Serviciul Pretorial îl încadrează pe latura cealaltă. Acesta încă ține în pumn batista folosită puțin înainte, dar o strânge atât de tare, probabil de nervi, încât i s-au albit încheieturile.

De partea cealaltă a ovalului mesei, față în față cu Șova, e colonelul Ilisei, care știe că i-a venit rândul. Ilisei e genul zgomotos care – și atunci când respiră sau când clipește ceva – trebuie să se răstoarne alături și să abată atenția. El începe răgușit cu niște scuze la care Șova e doar pe jumătate atent.

– Problema furajelor a fost amânată pe azi, domnule general, spune el. Îmi permit să vă reamintesc că sunt cei 700 de cai de la regimentul de intendență, din care mai mult de jumătate stau încă în ploaie. Furajele sunt pe terminate, mai zice el, dar generalul i-o taie nerăbdător.

– Nu discutăm azi despre cai.

Din hârtii, Ilisei ridică o privire contariată, cercetându-i pe cei din jur, ca și cum le-ar cere ajutor, și Șova îi răspunde cu un semizâmbet. Nu conta pe mine. Adevărul e însă că dificultățile umiltoare sau chiar ciocnirile la care e supus unul sau altul îi dau o mică jubilație interioară. Despre colonelul Ilisei știau toți că e de-o asprime fioroasă, de caporal proaspăt trezit din somn și gata să muște. Nu-și mai amintea cine spusese asta, cineva dintre tinerii ofițeri, probabil, dar lui îi plăcuse, o reținuse. *Un bon mot*. Așa că expresia lui neajutorată de acum e o păcăleală, de luat în seamă. De pildă, își ținuse – se discutase mult despre asta – ordonanța să doarmă pe prag în fața ușii doar pentru niște cizme nelustruite ca lumea. La popotă se mai povesteau și altele. De pildă, că pe

Ilisei tocmai îl lăsase nevasta. Tocmai când? N-are importanță, își reprimă Șova neavenitul scrupul de exactitate. Important e că furia care dă în clocot, vanitatea rănită și încă sângerândă (despre care, ca bărbat, știa și el, nu doar din romane unde-i pretext de bătut apa în puiă) sunt încă proaspete, n-au apucat să devină acreala în care se vor revărsa și viitoarele eșecuri, ca într-un sac fără fund. S-ar cuveni, gândește Șova despre Ilisei, să aducă mulțămită Domnului că nu l-a luat la ochi vreun lunetist de la ruși să-i zboare creierii. Să fie fericit că e întreg și teafăr. Dar el, nu! Nu și nu. Cum se măsoară oare nefericirea din amor? Cu ce etalon? În privirea furișă pe care i-o aruncă e și un dram de admirație. În asemenea clipe, umărul drept devine imediat docil, ca prin miracol, neamenințând cu vreuna din dizlocările lui smucite, imposibil de ținut sub control. Într-adevăr, cui să-i mai pese de cai în asemenea condiții? Își mai spune el. Cui, adică, de la acest prim etaj unde, în pofida încordării nervoase, e cald, uscat și se aude doar foșnetul calmant al filelor răsfoite și vocea celui care dă raportul. Nimănu. Domnea încă sub poighița foarte subțire a jubilației de după orice victorie – și intrarea în Odesa era o victorie cu majusculă! –, mai ales atunci când frontul s-a îndepărtat, fie și cu un pas, o încordare de coardă de arc întins. Nimănu, într-adevăr. A trasa o linie apăsată între fleacuri și chestiuni cu adevărat importante: trebuie un curaj nebun ca s-o faci...! Își mai spune Șova și zâmbește distrat spre negrul scânteietor al ferestrei.

Vorbește acum Grigorovici când o explozie puternică făcu să zbârnâie geamurile și câteva secunde nimeni nu scoase o vorbă. Mai mult decât obișnuința dar și decât superstițiile, bine e în atare clipe să nu arăți că ți-e frică. Nu trebuie să se vadă nici că ți se zbârlește părul pe spinare, ca la lup. Poate de aceea Grigorovici reia, doar cu vocea un pic alterată.

– Am încă doi morți de aseară, domnule general. Și spun asta, pentru că problema deminărilor va mai rămâne o vreme pe tapet. Se rătăciseră, de morți vorbesc, într-o zonă de lângă uzina electrică unde nu existau marcaje, fuseseră trimiși în misiune și se lăsase întunericul. Noi am stabilit că nu există nicio regulă. De ce? Pentru că multe locuri din oraș par să fi fost minate aiurea, în joacă. Pare o glumă făcută anume să ne dea cât mai multă bătaie de cap.

Grigorovici e încercănat, cu barba țâșnită din epidermă, deși se vede că s-a ras decuseară, o umbră întunecată pe maxilare. Șova îl antipatiza pe acest Grigorovici, fără să fi avut ceva de împărțit cu el, antipatie sesizabilă la care Grigorovici nu reacționase

niciodată, ca și cum nu-i păsa. Asta tocmai că agravează cu încă un grad sau două absurditatea, și rătăcit în aceste mici deconspirări cu care se joacă, privirea lui Șova trece de la pleoapele grele, vinete ale ofițerului din fața sa la degetele lui îngălbenite de fumător care pare să doarmă și să mănânce cu țigara puturoasă fumegând la îndemână și din care – își imaginează el – trage cu o lăcomie sălbatică, de înecat.

În ciuda orei matinale, când omul e abia trezit și trebuie să se prezinte calm sau măcar placid, încă nepurificat de tot de reziduurile psihice ale somnului, între cei adunați în jurul mesei tensiunea continuă să crească de la o clipă la alta. Șova a învățat-o de acum, pentru că exact așa a fost și ieri. Problemele, înafara celor semnalate de Marinescu, care nu-s doar ale lui, sunt uriașe, povara lor neobișnuită, strivitoare e una de care oricine s-ar lipsi. El știe și că toți, cu excepții neînsemnate, consideră ordinele primite ca pe o corvoadă și strâng din dinți să nu se vadă cât de greu le suportă. Apă, uzina de apă, electrica și telefoanele. Și, desigur, spitalele orașului. Dar cu asta n-am spus încă nimic. Să vedem, avertizase cu o zi înainte generalul, cine va prelua responsabilitățile zonei portuare, chestiune care se amână și ea de pe o zi pe alta. De data asta n-o mai invocă nimeni. Rămâne în continuare pe tapet, spune acum altcineva, igienizarea. Adică strângerea cadavrelor, oameni și animale, unele încă sub dărâmături. Și aici trebuie spus, dacă-mi permiteți, că morga și serviciile aferente sunt complet blocate. Am înțeles, domnule general, că există recomandarea verbală de a folosi mâna de lucru locală. Întrucât, da, sunt destui amatori. Ar fi necesare însă și câteva precizări scrise de expediat spre comandantii din teritoriu. Adevărul e că nu s-a stabilit cui îi revin toate astea, gândește Șova care încă n-a notat nimic important în caiet. Pentru serviciul religios de la cimitir sunt numeroși localnici care vin să ceară preot, situație semnalată două zile la rând. Sunt atribuții pasate discret de la unul la altul, trecute de data asta sub tăcere. Uitate. Nu e un secret dar nici nu se recunoaște, nu există curajul necesar s-o spui cu voce tare: nu s-a gândit nimeni la asta din timp și nu avem personal militar calificat pentru administrarea unui mare oraș cucerit și ocupat. Iar Odesa e aproape cât Bucureștiul, domnilor! Și, insist, n-am socotit portul! Servicii militare pregătite special pentru a face față în intervalul critic până când își intră în atribuții și începe să funcționeze administrația civilă: nu avem așa ceva. Armata română e orfană la acest capitol, din păcate. În timp ce în față, spre est,

la câteva sute de kilometri, continuă cu o îngrozitoare încrâncenare bătălia pentru fiecă palmă de teren. Să nu se uite de asta o clipă! Dintr-un reflex pe care nu-l poate controla, ca și umărul, Șova nu mai aude ce se vorbește. A avut grijă să se așeze în așa fel încât să nu aibă fața expusă sau măcar ochii, deși la o masă ovală e greu. Contemplă încruntat, mimând ceva care trebuie să sugereze preocuparea, fila albă a carnetului din față unde, în dreapta-sus, a notat data: *12 sept. 1941* și atât. În același timp, simte avertismentul familiar care-i parvine prin pori, pe la rădăcina părului tuns proapăt și pieptănat cu cărare. E mai puțin decât un tremur. Ca și încercarea de a descrie cât mai nemedical, dar tocmai de aceea mai exact în scrisoarea pentru *Mamina*, avertismentul glisează lin spre evadarea fanteziei din limitele ei normale. *Dacă-ți amintești cum descrie Dostoievski secunde dinaintea crizei de epilepsie. Nu e același lucru, dar îl poți folosi ca termen de comparație. Sau, dacă nu-ți place, cum se zice că presimt animalele cutremurul. Cam așa ceva.* Nu închide ochii, își poruncește, după care, tot împotriva voinței, reface cu o luciditate abia suportabilă fracțiunea de secundă dinaintea exploziei. În scrisoare, cu un scrupul un pic alintat, adăugase: 16 august, în zori, contraatacul despre care mai târziu s-a șoptit că îi găsisse totalmente descoperiți. *Aliniamentele Diviziei a 8-a unde zarul a vrut să mă aflu.* Mai întâi, senzația fulguranță de vid. Apoi, ceva care te aspiră, te soarbe. Și imediat, sau simultan, aici nu e prea sigur, golul din coșul pieptului. Asfixierea.

Explozia proiectilului rusesc fusese atât de aproape de tranșeea unde stătea la postul de observație încât nici n-o percepușe ca zgomot. Uneori însă, când se trezește în puterea nopții, amintirea decupează totuși șuierul introductiv, prevestitor, revelația fulguranță a ceea ce se urmează. Leșinase instantaneu, asta se poate deduce. Și tot acest leșin e de crezut că fusese miracolul salvării. Un leșin ca o armură anti-moarte. Când și-a revenit era surd și lovit de o orbire bizară care a durat câteva ore: ieșirea interminabilă la suprafață dintr-o scufundare în adâncime... Față de sine însuși, atunci când își acorda un minut de reflecție, sublocotenentul Șova recunoștea că pentru o mamă (o anumită mamă!) care s-a năpustit să-și scoată fiul unic din linia frontului și să-l pună la adăpost nu există motive care s-o oprească. Probabil nu există nici rușine, nici demnitate, în sensul codului de onoare din romanele cavalierești, care să-i stea împotrivă. Bănuia doar că luase la rând cunoștințele și pusese în mișcare toate relațiile, refăcând un traseu pe care îl mai băteau și

alții. Uluitoare fusese doar rapiditatea și aici, când reconstituirea din imaginație ajungea aici, o căldură neplăcută îi urca spre tâmpile și știa că a roșit, deși nu e nimeni să-l vadă și n-a scos nicio vorbă. Fapt e că un ordin misterios îl mutase din regimentul său îngropat în tranșeele contra-ofensivei câteva zeci de kilometri înapoi, spre Nistru. Comandamentul era încartiruit provizoriu într-un fost sediu de colhoz rusesc cu o curte plină de semănători dezmembrate și ruginite și remize în paragină unde lângă șenilele unei tanchete scurtau pașnic niște găini și acolo, într-o încăpere cu pereți afumați și mobilier desperecheat, se prezentase generalului cu ordinul în plic sigilat. N-avea nimeni aici timp de un sublocotenent TR picat din lună în toiul încercărilor de a pune ordine în haosul unui alt atac proaspăt respins. Generalul nu schițase nici un răspuns la salut și nici nu deschisese plicul de care era, desigur, avertizat. Cu ochii lui mici și duri îl fixase fără bunăvoință doar o secundă. Pentru el, faptul că i se vâra pe gât băiatul unei importante familii bucureștene – de care n-avea habar și nici nu dorea să afle mai multe – conta exact cât un ordin pe care, ca militar, trebuie să-l execute fără crâcnire. Între ei doi, cu toate că petreceau respirând zilnic același aer, nu mai era nimic important de adăugat. Tusea de fumător înrăit a lui Grigorovici îl oprește pe vorbitor, se face liniște. Vă rog să mă scuzați. Dresul vocii și hârâitul scârbos al flegmei pe gâtlee.

Generalul începe cu câteva atenționări banale, răs-știute, notate de toată lumea în tăcerea lăsată brusc. Se aud înăbușit pașii cuiva în anticameră dar, tot acolo, și semnalul telefoanelor care sună aproape neîntrerupt. Până când administrația civilă o să-și intre în drepturi, asta însemnând câteva zile, nu multe, Odesa e sub comanda noastră. Avem informații că afișele noastre puse peste tot au efect. Suntem aici în continuare în situație de război, cu o mare parte a populației ostilă, dar sunt și indivizi, grupuri care vin spre noi. S-a anunțat pentru azi o delegație a evreilor. Ei vin să ne roage să fie puși sub protecție, se tem de răzbunările ucrainenilor și oferă în schimb garanții de loialitate. Atâta loialitate de câtă sunt în stare ovreii. Dar atenție: există în oraș și numeroși evrei cairami, nu știu dacă mi-am notat corect, sau marani, sau botezați, în tot cazul semi-creștini. Cu ei va trebui discutat separat. Să vedem! Posturile-cheie cu personal calificat sunt în mâna lor, în tot cazul, și asta nu doar în comerț și aprovizionare. Pare-se că tot ce înseamnă serviciu public e într-un fel sau altul dependent de aportul lor, ne sunt necesari, cel puțin deocamdată. Aștept un raport, propuneri. O altă



Radu Mareș, foto Mircea Struțeanu

delegație e a obștii ucrainene, pentru că localnicii băștinași pretind a nu fi considerați ruși, pe ruși îi detestă, așa că binevoiți a ține cont de o revendicare deloc neimportantă și procedați în consecință. Pe lângă doleanța lor primordială și care e cea de a curăța Odesa de ovrei, pe care îi urăsc și i-ar face ferfeniță, solicită repunerea bisericii în drepturile interzise de bolșevici. Să vedem și aici. E de reluat acțiunea de creștinare a copiilor care n-au fost botezați, acțiune, precum știți, desfășurată cu mare succes în satele de dincoace de Nistru. Generalul își continuă expozițiunea pe același ton uscat și Șova îi întâlnește privirea de câteva ori: e o privire care trece prin el. Capturile: de inventariat tot ce prezintă interes militar. Hărțile, fie ele deteriorate sau salvate din foc, fragmentele nearse. De reconstituit. Ordinele de operații scrise cu chirilicele *lor* să aibă fiecare alături traducerea. Despre aprovizionarea cu apă potabilă vom discuta după-masă. Despre canalizare, la fel. Deocamdată, comandații să-și ia fiecare un sector de supraveghere. Patrulele călare să fie cât mai vizibile. Șova, care cunoaște toate astea, trăiește el însuși ușurarea pe care, în imaginație, o atribuie celor scăpați de povara strivitoare a răspunderii directe. Își stăpânește zvâcnitul umărului și deșurubează, apoi înșurubează la loc cât mai încet capacul stiloului ca să-și ocupe mâinile. E ca și cum, la club, urmărești o partidă de poker unde nu ești jucător și unde miza a devenit aiuritoare.

Cărțile pe care se joacă le cunoști fatalmente parțial și ignori dacă se trișează sau se licitează cinstit. Dar nici nu ești cel care-și pune pielea la bătaie. Probabil un asemenea gând îl încearcă și pe general a cărui inteligență – el a simțit-o – lucrează mai ales în această direcție a neîncrederii. Suntem avertizați de sosirea și vizita doamnei Veturia Goga, reia acesta, ea va veni însoțită de câteva doamne de la Crucea Roșie și de ziariști. Vrea să viziteze spitalele noastre de campanie unde va oferi cartea de poezii a soțului,

tipărită special pentru oastea română. De la București ni s-a transmis rugămintea de a o însoți unde și cât dorește și e bine s-o luăm ca ordin. În pauza pentru întoarcerea filei care urmează, Șova se simte studiat. E ca o luare aminte care însă nu se verifică. Pe latura mesei cu fața spre geam, în stânga sa, căpitanul Iamandi arborează masca modestă a nepăsării, deși, așa neverificabilă, senzația privirii persistă. Siguranță? Când se recomandase, pentru că își făcea apariția la Comandament a doua oară, își declinase în așa fel identitatea încât să nu se înțeleagă nimic și ar fi fost un abuz de impolitețe să-i pretindă să repete. Era de altfel o excepție: participant la ședința din zori înafara celor în legătură cu care generalul dispunea secretariatului să fie convocați. Contraspionaj? Desigur, mai devreme sau mai târziu se va ști și ce hram poartă acest Iamandi cu toate că pentru Șova era o figură necunoscută și atenția îi fugi iarăși, îi scăpă din brațe ca un pește greu și alunecos care dă brusc din coadă. Câteva zile înainte, sosind în mașină și cu suita și oprind în scuarul cochec de lângă parc, generalul – dar și Șova, aflat alături de el – avuseseră surpriza neverosimilei oaze de liniște. Adresa era cea stabilită și comunicată de la Marele Cartier General prin curier special. În depărtare, Odesa ardea cu vâlvătaii uriașe și nori de fum negru, mai răsunau ici-colo explozii, tot la distanță, cu care lumea părea resemnată. Grădina publică din vecinătatea imediată închidea însă orizontul cu frunzișurile ei dese pe care șiroia neîntrerupt ploaia, iar pe caldarâmul curat șuvoaiele de apă se scurgeau cuminte spre rigolă. Cineva descifrase inițial greșit adresa: strada Engleză. Se stabilise însă la fața locului că era numele marelui tartor, Engels, din care bolșevicii își făcuseră icoană și acolo, cu peronul spre parc, era și foarte impozantul edificiu atribuit Comandamentului militar. Impresia prea frumoasă de clădire părăsită în pripă, ca multe altele, durase puțin.

Despre natura exactă a incidentului care precedase instalarea lor acolo și luarea în posesie a încăperilor, una câte una, apucaseră să ia cunoștință doar câțiva din cei aflați de față. Cea de a doua surpriză, mai puțin plăcută, fusese atunci când generalului i se adusese la cunoștință că S.S.I.-ul, de fapt o grupă de cercetare a S.S.I.-ului ocupase clădirea cu o zi înainte. Comportându-se ca adevărați stăpâni, aceștia tocmai își instalau propriul fir telefonic. În câteva somptuoase birouri se dormise pe jos, pe parchet, peste noapte și de undeva venea miros de mâncare, de prăjeală. Șova auzise ulterior comentarii admirative despre felul cum generalul pusese să fie

scoși în ploaie, cu tot calabalâcul lor, pe ocupanți, neacceptând nici o amânare. Asta, pe de o parte. A-ți ridica în cap pe cei de la Siguranță implica însă, pe de altă parte, și riscuri invizibile, chiar dacă e vorba de un militar de rang înalt. Se comenta: nu oricine ar fi procedat astfel, cu atâta brutalitate.

Da! făcu generalul și din spatele ușii spre anticameră răzbătu bătaia muzicală de gong a sfertului de oră, încă unul. Șova, care cunoștea semnalul de încheiere, se gândi surprins că rămăneau în aer cele mai importante două probleme ale zilei. Una privea controalele amănunțite ordonate să se facă în toată clădirea și mai ales în subsoluri pentru depistarea locurilor minate de ruși, despre care sosise o avertizare neoficială de la contraspionajul german. Grupa specială a geniștilor afectați Comandamentului fusese convocată și pusă urgent la treabă, despre asta se discutase de câteva ori la telefon cu Marinescu. Băieții trimiși de acesta scotociseră fiecare colțișor, din pod până în subsoluri, mutaseră dintr-o parte în alta tot mobilierul rusesc, dulapuri, seifuri, chiar și în debarale. Raportul nu foarte voluminos, liniștitor, pentru că nu era nimic senzațional de comunicat, fusese adus la secretariat, iar Șova i-l predase generalului după ce aruncase în fugă și el un ochi. Celălalt raport solicitat – generalul le pretindea pe toate dactilografiate pe curat, fără corecturi, cu ștampilele și semnăturile regulamentare – trebuia să fie o informare despre cei 500 kilometri de catacombe existente sub oraș, dacă sunt kilometri reali și dacă adăpostesc, cum se repeta insistent, câteva sute sau peste o mie de partizani înarmați. Tăcutul Iamandi părea să fi fost chemat pentru asta. Dacă e realitate controlabilă sau ficțiune fantezistă. Acest raport întârzia. Alarma dată în urma unor informații pe care Șova nu le cunoștea în totalitate fusese promptă făcând să planeze ore în șir amenințarea părăsirii clădirii și o nervozitate generală transmisă de sus până la băieții de gardă de la intrare. La rândul lor, rapoartele, cel din dosar și cel amânat agravaseră confuzia prelungită prea mult și pentru care ceva trebuia să plătească. Venise momentul ca generalul s-o anunțe.

– ... Și ca să termin, ridică acesta privirea din hârtii. Nu-mi plac deloc, o repet, zvonurile alarmiste care fac mult rău în situație de război. Cu atât mai vârtos, zvonurile absurde. Cu cât mai absurde, cu atât mai otrăvitoare. Se vorbește insistent despre pitici sau despre un singur pitic semnalat de paza de noapte și de patrulele călare. Cred că e o glumă proastă de care nu mai vreau să aud.

Cu tăcutul Iamandi, generalul considerase că trebuie discutat fără martori de prisos, dar Șova observase aici o ezitare în ce-l privește: nu sesiză nici un gest prin care să i se arate ușa, dar nu era niciun ordin clar să rămână. El se ridicase, ca și ceilalți, de pe scaun, generalul cerându-i doar lui Iamandi să stea pe loc, așa că, în trei, erau astfel: generalul, pe locul său, cu doar hârtiile nemaitrebuincioase adunate în teanc deoparte, Iamandi pe scaunul din partea opusă a mesei, cu spatele spre intrare, iar el, în picioare, la ușă, poziție de intrus păstrat dintr-un calcul anume, fără însă un indiciu că e luat în seamă.

Surprinzător, din prima clipă, fu amănuntul că cei doi, Iamandi și generalul, păreau a se fi cunoscut și să fi comunicat și altfel decât cu ocazia întâlnirii oficiale de ieri, când nu schimbaseră nicio vorbă. Asta reieși chiar din felul intrării în subiect, care părea să continue o altă discuție. Fără motiv, umărul lui Șova zvâcni dureros și câteva secunde fu lovit și de o stranie surzenie, ca și cum s-ar fi scufundat sub apă. Cei doi nu remarcară nimic și, când își veni în fire, brusc, vorbea Iamandi.

– Moralul trupei, domnule general, se constată a fi foarte scăzut. Când rămân doar între ei, oamenii se întreabă fără fereală: unde dracu' ne mai ducem? Soldatul nostru, țăran analfabet sau cu puțină știință de carte se obișnuiește greu sau deloc cu tehnica. Groaza de tancuri încă persistă, pare fără leac. Și cauza e simplă: n-au fost antrenați absolut deloc. Dacă-mi permiteți, mai e ceva.

– Te rog, făcu generalul.

– Ține de superstiție ce vă spun, dar înhumările să se facă accelerat și cu mare grijă. Trebuie terminate urgent.

– Avem pe cap peste o mie de cadavre doar ale noastre.

– Știți cum spune țăranul nostru: fără cruce la căpătâi.

– Altceva?

– Trebuie să vă anunț, domnule general, că a sosit de ieri la Odesa domnul Gherman Pântea.

– Știam. L-a trimis aici Mareșalul, știu. Și zic: slavă Domnului! Are cine să preia cimitirele. Dar voi cunoașteți că acest grozav Pântea l-a apărât la proces pe comunistul Tcacenko de la Tatar Bunar?

Iamandi se ridicase încă înainte de a-i fi adresată această întrebare. Nu mai era nimic de spus. Șova îi deschise ușa, ferindu-se pentru a-i face loc, cu o infimă exagerare de ceremonie, care poate exista doar în mintea lui. După care, imediat, ca la un declic secret, timpul începe să curgă normal pe

încă nebatătorita sa albie, cu neîntrerupta rumoare de sonerii, voci, uși deschise în trombă, pași grăbiți și sonori. Începe nebunia cotidiană cu accelerări bruște, unele neașteptate, și cu o viteză care nu îngăduie nici măcar o clipă de pauză pentru reflecție.

(continuare fișier „Generalul. — II”/ Cap.14)

Generalul II

Lumina farurilor șterse trunchiurile negre din marginea parcului, după care automobilul încetini, viră în dreptul postului de pază, unde bariera aștepta ridicată, și opri la peron.

Ieșit sub portic în întâmpinare, Șova observă și notă roiul de stropi stârnit de roți din băltoace. Tablou în mișcare iute, cu negru și aur și filigranul acestor detalii, care se fixează figurat pe retină, dar va fi imposibil de descris folosind cuvintele și asta oricât de meșteșugit, pentru că, în asemenea clipe, îi venea [...] scrise [...] de care, cele câteva propoziții scrise în minte erau uitate în aceeași secundă.

Ploua mărunț, fără vânt și, când garda se repezi să deschidă portiera, fu ca un indiciu de creștere a vitezei. Cu o zi înainte, generalul înlăturase cu un gest scurt, sever umbrela cu care era așteptat și asta însemna cam același lucru. Nu pierdeți timpul cu fleacuri. Din cauza acestui prim impuls rațional care le accelera pe toate, momentul avea ceva marțial, care te făcea să îndrepti spinarea reflex și să ciulești urechea. Nu-i scăpă însă ezitarea sa de o fracțiune, privirea

încruntată îndreptându-se spre zona neluminată de faruri din stânga peronului unde se aținea aceeași siluetă subțirică, profilată vertical, la doi pași de zid.

Primele minute ale zilei aveau aceeași identitate accelerată de ritual la care Șova reflectase nu o dată.

(Îi plăceau și se...) Ca să instituie această ordine geometrică și un număr de reguli la care nu cutează nimeni să crâcnească e chestiune de vocație. În sine, recunoștea că el n-ar fi fost în stare [...] datorită după primii pași. Asta avea de admirat generalul! Deși, [...] sunt din nou aproape imposibil de enumerat calitățile speciale cu care Dumnezeu îl înzestraseră pe el și doar pe el. Altă dilemă care merită împărtășită mamei.

Cineva, unul dintre aghiotanți, avusese ideea să arboreze pe suportul de oțel din vestibulul de la parter tricolorul și inițiativa nu-i displicuse generalului, deși nu agrea să i se facă surprize de niciun fel.

Existau, tot în hol, dincolo de ușa enormă și grea și veche, nemțească, după cum rezultase la verificare [...] cu bile de oțel de la intrare – două ghivece de piatră sură, cu arbuști încărcăți de frunze grele, cerate (arbuști care, însă, pentru Șova, nu erau în niciun caz jalnici) și mai exista scara interioară, în scoică, spre etaj, treptele de marmoră și balustrada tot de marmoră, dar roz, și mătăsoasă la atingere ca pielea pe un cur de femeie, cum același Șova auzise ascultându-l pe unul dintre ofițerii în trecere, neștiind dacă merită să-l crediteze ca necioplit sau, dimpotrivă, să-l invidieze pentru găselnița inspirată.

– Ce vești sunt? se interesă generalul care



Rădu Mareș, Alexandru Vlad, Cluj-Napoca
© Foto Ioan Muslea

străbătuse holul și urca grăbit treptele.

Erau un milion de vești, de toate felurile, grămezi de mesaje sosite în timpul nopții, prin curier sau telegrafic. Imposibil însă de rezumat.

– A sosit raportul de la Dumitriu, domnule general, spuse Șova.

Ușa secretariatului îi aștepta deschisă și toată lumea în picioare, cu ținutele aranjate, în poziție de drepti. Generalul le făcu un semn de răspuns, fără să încetinească, și se interesă din mers, cu un vădit aer de nemulțumire.

– Dumitriu?

– Verificăm, domnule general, interveni Șova, deși știa prea bine că nu e necesar, generalul făcând parte din categoria celor care nu uită nimic, are o memorie celebră, înjurată de mulți pe ascuns.

Amintitul raport, primit prin curier în plic sigilat, reprezenta știrea numărul unu și știa că nu se înșală. Despre urgența ei urma să se discute. Mai intervenea însă și efectul de scurtcircuitare și întrerupere, așa că închise cu grijă ușa despărțitoare în dosul căreia trebuia să aștepte cu ochii la acele pendulei rusești.

Câteva clipe, contemplând distrat secundarul cu ronțăitul lui harnic, de șoarece flămând, Șova încerca să alunge din minte neliniștea care, și ea, avea aceeași existență insesizabilă ca și țimpul.

Plicul oficial sigilat îi trecuse lui mai întâi prin mână și, evaluat din ochi, înainte de a-l distribui în mapă, nu părea să conțină mai mult de o filă.

Verdict: un diagnostic.

Sau, poate mai bine, o sentință.

În asemenea ocazii, proceda cu [...] ca în oglindă: neliniștea trebuia extrasă, depusă alături și contemplată centimetru cu centimetru.

Distanța și aparența de corp străin inducea necesara luciditate sau, cel puțin, cu asta încerca el să se amăgească.

Antipaticul Dumitriu, pe care îl calificase astfel nici el nu știa de ce, își făcuse apariția în afara unei programări care să-i fi fost anunțată și lui. Colonelul avea însă cunoștință și-l primise imediat. Era primul semnal că în chestiune e ceva care nu suportă amânare, dar și secret, pe deasupra regulilor stricte de la care nu se făceau derogări.

Cât de important și secret? Interesant e că, fiind de față, generalul îl reținuse. Se întâmpla foarte rar, [...] de citit în fel și chip, fără o explicație [...] deocamdată.

Raportul lui Dumitriu – căci despre un raport confidențial era vorba – îi păruse de la primele cuvinte un pic frivol. Antenele lui de martor tăcut,

retras lângă ușa, aparent neluat în seamă de cei doi, asta-i sugeraseră: prea multe cuvinte.

Mai importantă era însă antipatia fără motiv.

Coafură rărită, una care – privită din spate cu ochi rău – atestă o precoce calviție. Dar și ochi de pește care trec pe lângă conturul obiectelor și ființelor, semn – mai mult decât probabil – de aroganță. Vocea lui Dumitriu, în schimb, era fără timbru, nevirilă, ciudată. Poate ochii și vocea îl făceau imediat, din prima secundă, antipatic.

E persoana pe care, dragă Mamina, deși suntem [...] și, în mod normal, ar fi loc pentru o prietenie interesantă, e sigur că nu ți-aș aduce-o niciodată în casă să ți-o prezint.

De la primele cuvinte, sesiză încruntarea generalului, care adesea își pierdea fulgerător răbdarea. De data asta era însă o încruntare fără consecințe. Ceva neștiut, dar puternic îl ținea în frâu.

Raportul era privitor la un ofițer încartiruit, ca atâția alții, într-o casă ca vai de lume. Amănuntul e și nu e important, într-o situație cu oameni care se calcă în picioare, băștinași și soldați, claie peste grămadă, înghesuindu-se să găsească un colț unde să-și facă culcuș.

Pentru că – odată ajunse în Odesa, trupele avansate, începuse brusc cealaltă nebunie, încă necunoscută cum trebuie. În orașele mici de stepă uscată, încartiruirile ofițerilor se produceau cumva inerțial și rămânea la suprafață doar grija de ploșnițele nelipsite din maghernițele rechiziționate.

Sub cerul de august era preferabil să le trimețeți pe un braț de fân, experiență pe care o trăise el însuși de câteva ori. Aici era însă lumea de piatră a unui oraș mare, cu simțul luxului de mare port, [...] cu multe cotloane ademenitoare și ofițerimea se dovedise foarte greu de stăpânit într-o ordine acceptabilă.

Ofițerul, cel din raportul lui Dumitriu, nu contează numele, avusese noroc.

Găsise rapid o fată, o rusoaică, să-l ia lângă ea.

Despre ce naiba vorbim noi aici?

Până aici nimic care să iasă din obișnuit și să motiveze introducerea extinsă, cu prea multe amănunte inutile: era un oraș de unde bărbații valizi fugiseră, lăsând pe loc – în majoritate – femei, copii și bătrâni. În fantezia lui Șova, privirea fixă a generalului, ațintindu-l pe vorbitor, sugera asta.

Natura mai specială a relației celor doi – una intimă, de fapt – o face pe rusoaică să-i destăinuiească ofițerului un secret foarte important. Fata, rusoaica, pe care noi am verificat-o rapid, lucrase înainte ca secretară-dactilografă într-un birou al poliției.

Era – vă rog, domnule general să-mi permiteți această precizare – un post neimportant, de unde o față deșteaptă, cu ureche bună, tocmai nefiind luată în seamă, află multe, din neglijența celor din jur, ia cunoștință chiar de secretele cele mai bine păzite.

– Când a fost asta? Întrerupse generalul.

Dumitriu adoptase însă imprecizia.

– Recent, spuse el scurt, secretul cel mare aflat de ofițer care a și venit imediat la noi să ne avertizeze, e că această clădire, clădirea d-voastră, insistă el inutil, a fost vizată cu mult înaintea retragerii și e pregătită pentru a fi aruncată în aer la un moment dat.

Generalul nu arată prin nimic că asupra sa vestea are efect, rămânând nemișcat, cu brațele sprijinite în blatul biroului. Celălalt își făcuse raportul cu vocea lui ștearsă și fără intonație și reieșea clar că nu mai are nimic de adăugat. Ar fi trebuit să urmeze o întrebare sau mai multe? Încremenit în picioare, lângă ușă, Șova simți zvâcnitul dureros și nestăpânit al umărului, dar realizează, în același timp, că – pentru cei doi – prezența lui nu prezintă niciun interes.

De câteva ori, după asta, Șova încercase să distribuie altfel piesele pe tabla de șah, într-un joc al combinațiilor posibile care ar fi putut duce la un rezultat.

Adevărul e că generalul știa. Era a doua oară când i se comunica asta. Știre sau avertisment, ia-o cum vrei – cu efect combinat în tot cazul. Și oricât de ciudat o să pară, încunoștințat – în felul său – era și Șova.

Lăsat în suspensie, ca un mare semn de întrebare, era doar dacă Dumitriu ignora că vestea pe care o aduce nu e o noutate. Mai mult ca sigur, nu ignora nimic, asta fiind și meseria lui. Și, mai ales, dacă trebuie să i se spună așa ceva.

Cu exact două zile înainte, un motociclist sosise neanunțat din partea generalului Sch, cu un plic pe care insistase să i-l înmâneze personal generalului.

Era împotriva tuturor uzanțelor, și militare și de civilitate, ca o [...] de autoritățile sfidătoare, tipic nemțească, deoarece pentru transmiterea mesajelor între cele două armate traseul oficial fusese foarte riguros stabilit.

Pe acest traseu, ultima barieră o reprezenta el însuși, dar ceva, o intuiție bună, îi spusese că preferabil e să cedeze. Astfel că asistase și la predarea și la deschiderea plicului.

Textul era dactilografiat pe hârtie elegantă, cu atenție la însemnele ornamentale ale antetului gotic, dar, interesant, în limba română. Faptul că generalul nu știa nicio boabă nemțește era cunoscut.

Ce însemna asta? Mai degrabă scoaterea din joc a unui translator improvizat, pe a cărui discreție miza poate fi riscantă decât o politețe improbabilă, nemțească,

judecând după nenumăratele experiențe de pe front.

Din sursele serviciilor de cercetare germane – se spunea în cele două fraze – s-a aflat despre clădirea comendurii românești că e minată. Fără formule de încheiere, fără ștampilă, doar o semnătură cu tuș negru.

Punerea în teci era de o eleganță rece, absolută. Noi ne-am făcut datoria, mai departe e treaba voastră. Sau: pentru așa ceva e nevoie de vieți *care nu se împrumută*.

De tâlmăcit nu mai era nevoie. Noi ne facem datoria să vă amintim. Mai departe, vă privește.

Cu buzele strânse, generalul îi făcuse un semn să fie lăsat singur.

Hotărârea și ordinul corespunzător fuseseră luate atunci, imediat după plecarea curierului și sub același elan al urgenței se organizaseră toate.

* * *

NOTA EDITORILOR

Corpul romanului „Odesa”, atâta cât a fost transcris unitar de autor într-un fișier Word, este format din 13 capitole. Un al 14-le ar fi cel intitulat „Generalul”, pe care îl integrăm aici la indicația expresă a autorului. Fragmentul final Generalul II a suferit câteva mici pierderi de text, de natură informatică probabil, marcate de noi prin (...) Textul poate fi în viitor completat după manuscris.

Știm că există multe note manuscrise legate de acest proiect, probabil mai toate greu de descifrat pentru cineva nefamiliarizat cu grafia autorului, fragmente al căror rol și rost rămâne a fi determinat de un editor profesionist, cât de repede, într-o ediție definitivă a operei lui Radu Mareș. (Dan Culcer și Ioan Mușlea)



Ovidiu BUFNILĂ



Aici e România!

Aseară pe la doișpe, de fapt, acu' mi-aduc aminte bine, nu știu care a debransat România de la rețeaua virtuală internațională. Gore a adormit subit pe scări într-o poziție nefirească. Vardistul din colț a adormit și el. Chiar și Președintele României a adormit la brifingu' de presă de la Palatu' Prezidențial. Au adormit pe rând serviciile secrete, biserica, partidu' cutare și partidu' cutare, societatea civilă, mă înțelegi, covrigaru' Petre, Bodo, barcagiul Petru, Petrache cu Maglavitu', Bobolina, Gucci Gambino, șotroniștii, blogării, aulocii din Amzei, toți primarii din Rurala Națională, colonelu' Lubomir, Bardowsky, echipa de fotbal din Giulești și întreaga Ligă, analiștii politici Mache și Pache.

Întreaga Românie, debransată, s-a pus pe sforăit. Eu, ce să fac?!

Lucid cum sunt, am tras o raită pe la Arsenal. Am coborât spre Faru' Genovez. M-am fâfâit pe faleză. Hamalii sforăiau în port, mamă, mamă. Nici urmă de turiști. Era doar un american cherchelit care trăgea și el la aghioase, dincolo de Turnul Fierarilor, cam coșcovit săracul. Pe legea mea, am văzut un OZN. Pe urmă am văzut niște fantome iezuite. Fantomele n-au somn, nici OZN-urile.

Pe urmă am prins un post de radio din Pakistan care transmitea niște jazz și reclame cu Coca Cola și cu jartiere rozalii pentru dame și cuconițe. Pe Google, nici țipenie de români.

Tot hoinărind, mi-a trecut prin cap să fur un taxi și să mă înființez la Capitală să văd ce și cum. Bucureștenii, dragii de ei, dormeau tun. Am fost la Ministerul de Finanțe și mi-am rezolvat niște facturi, că portarii dormeau duși și ministru' așijderea. Am fost și la Interne, unde era o spăgăraie de toată frumusețea care

dormea și ea, spăgăraia, de trozneau euro-podelele sub poponeața ei obraznică.

M-am plimbat la mișto prin Piața Romană, pe Batiștei, pe lacul Herestrău cu o tiribombă acvatică adusă de SC Acvatic SRL tocmai din Hawaii, să se dea cu ea poporul, să mai uite de necazuri. Am mâncat hot dog pe săturate, că la McDonald's dormeau cu toții, iar tigăile erau pline ochi. La Serviciul Special de Telecomunicații am descoperit că și Iașiul, Clujul, Timișoara și Suceava dormeau bine mersi.

Pe la doișpe și-un pic, mi-am dat seama de gravitatea situației și am luat-o la fugă spre Otopeni să urc în Turnul de Control să iau legătura cu Lumea Mare să le zic ce necaz aveam și să cer instrucțiuni pentru rezolvarea cazului. *Waved Wonderful World! Yep!*

Dar nu era Turnul de Control ci chiar Turnu' Fierarilor. Materializat prin spațiu-timp, anecdotic vorbind. Asta e, dematerializare, adică liberalism deșănțat și apoi materializare, adică marxiști fornăcioși și tembeli. Turnu' Fierarilor nu era turn ci un nou concept filozofico-spațialo-procesual. Asta am citit-o în Bjorn Zambezi, filozof, premiant Nobel cu coroniță și un milion de euro. Avusese dreptate Gucci Gambino, Turnu' Fierarilor era energie pură, ce să mai vorbim. Eram însemnați. Aveam o *Misiune* în Univers.

Mi-am dres glasu', mi-am făcut curaj. Am zis în eter: *Aici e România.*

Lumea Mare n-a răspuns.

Am repetat, *aici e România.* Lumea Mare, chitic.

M-am enervat, se înțelege. Am răcnit în microfoanele care bâzâiau cometic: Băăă, Lumea Mare, *aici e România!*

Și tot așa până când am descoperit că întreaga noastră planetă a fost debransată de la rețea. Întuneric beznă. SMS-uri, ioc. Hekări, niciunul. Nu tu Facebook, nu tu Google, nu tu Youtube, nici Gagarin, nici mangaleră, nici Eminem, nici X Factor, nici Avatar.

De câteva zile, liber fiind ca pășirea cerului, hoinărind de colo-colo printre somnoroși, scriu un studiu sociologic despre felul în care dorm popoarele lumii tot chitind cumva dacă Turnu' Fierarilor n-a fost ridicat în vremuri imemorabile de o rasă de înaintași ai noștri, necunoscuți, care-au vrut să ne transmită un mesaj, o misiune, o sarcină esențială, o ipostază inițiativă, ce bine ar fi să nu care cumva s-o ratăm ca niște fraieri!

Italianii dau din picioare și cântă canțonete zemoase. Suedezii dorm buștean cu un surâs pe față, nici nu mișcă. Americanii fac în toate felurile, vorbesc prin somn și, zău, spun numai măscări cu godzile, titanici, meteori, conspirații și oscaruri. Zulușii aleargă după antilope prin somn iar tibetaniile levitează sforăind ușor.

Acu, ce să mai zic, pe Ning și Facebook, românii dorm buștean, semn că virusu' românesc de adormire generală s-a propagat prin rețelele de socializare.

Mda. Hoinăresc de nebun prin lumile virtuale care abia mai pâlpâie în mintea mea.

Tocmai am coborât de pe Piramide, tocmai am vizitat Insula Paștelui, tocmai am tras o raită prin Burundi și am văzut apusul de soare de pe Kilimanjaro. Stau binișor cu dialectul tungu și o să mă specializez în circulația metroului prin Londra.

În general, așa, ca lucid, mă simt bine. Am strâns somnoroșii de pe străzile din LA, din Berlin, din Moscova, din Cairo și așa mai departe, să nu-i plouă, să nu-i ia cicloul să-i ducă aiurea prin spațiu cosmic. Pe români i-am strâns frumușel în București, sub *Marile Arcade ale Neamului*. Acum, dormind, Poporul român e uriaș, e falnic și cumplit de frumos. Unii-ntr-alții, românii sunt acum atât de falnici! *Wave Wonderful World! Yep!*

Din când în când, urc în Turnu' Fierarilor, ăsta energetic și magic și procesual și fenomenologic, proaspăt vâruit, eu l-am vâruit, patriotul de mine, vigilent, cu ochii-n patru, l-am vâruit să nu care cumva să mă găsească vreo inspecție, ceva, nepregătit, răcnesc în microfoanele cosmice: *Alo, aici e România!*

Dar ce credeți?! Credeți c-o să le zic că-i Pământu'? Ha, ha, ha! Păi nu sunt eu la microfoane? Nu ratez șansa asta! *Alo, Cosmosu', aici e România, na!*

* * *

Fericite sunt cuvintele nespuse

Acum ce să zic, madam Calomfirescu mi-a dat un SMS și m-a informat că vecinul ei, pictorul de biserici s-ar fi transformat într-un albatros, vineri pe la prânz.

Ce cuvinte sprintare, ce poveste nemaiauzită!

Fericite sunt cuvintele necuprinse în discursul președinților, în vorbele de duh ale călugărilor, în diatribele lansate de parlamentari fățarnici siluind trupul patriei.

A nu spune e mai grozav decât a perora. A nu spune e mai periculos decât a te afla în treabă flecărind în marginea istoriei și a lumii. Învăță nevorbele, necuvintele și lungile tăceri. Ascultă-ți trupul, diapazon universal în universul acvatic. Lasă cuvintele, bezmeticele, să se prelingă pe lângă trupul tău.

Tăcerile tale sunt rarele clipe când te unești-cu-unu. Imaginea ta va fi mai vigoasă prin tăcere. Când toți urlă și dau ca bezmeticii din brațe, învață umilința penumbrei. Lasă-te purtat de tăcerea esențială. Pătrunde-

te de tăcere. Marii cicălitari, care împing popoarele ca pe niște turme în brațele comunicării-fără-de-noimă, lipsesc ființa de înțelesuri, transformând-o în client, cumpărător, adresant. Imaginea ta e o vecinătate a lui unu și nu un lung monolog al mediocrului, minimalului și meschinăriei. Descoperă-te în imaginea ta prin necuvântul tău. La început n-au fost cuvinte, ci imagini ale unor mulțimi de puncte-aflăte-în-vibrație. Iar aceste mulțimi nu sunt altceva decât stratul ultim al imaginii tale care nu e decât aparența.

Sunt sigur că n-am putea înțelege formele geometrice fără a ne referi la navigația punctului. Enunțul acesta ar fi la fel de corect dacă aș folosi pluralul pentru că, fără îndoială, sunt expresia principiului lui unu care se multiplică. Sunt când punct, când o mulțime de puncte. Sunt când peștoaica peștoacelor, când popoarele acvatice digitalizate și fragmentate aflate în extaz în inima sudicelor sau orientalelor. Pe potriva incantațiilor șamanice. Îmi face o plăcere nebună să mă gândesc la punct. Dăruit lumii spre profundă cunoaștere și înțelegere, punctul se sustrage continuu actelor insurgente ale spiritului. Probabil că spiritul, aflat într-un corp generat după o geometrie perversă, s-ar putea explicita printr-un punct de tranzit.

Poate că spiritul e de fapt o mulțime de puncte de tranzit. Un nor de puncte care, în mod aparent, se mișcă haotic. Un pitoșkin exemplar! Multiplicându-mă, metamorfozându-mă într-un nor nebun de puncte, îmi măresc suprafața oceanică.

Construiesc în mod pervers corporalitatea navigatorilor secretului porniți în căutarea ultimului sens. Dar ceea ce mi se pare extrem de interesant și încântător e felul în care această mulțime de puncte, acest nor, află că e o mulțime de puncte. Sau pur și simplu află că este un punct multiplicat sau chiar multiplicat, un punct de tranzit. Spiritul s-ar putea afla în afara mulțimii de puncte care îl compune?! În asta ar putea consta virtualitatea universului acvatic? Poate că el, universul acvatic, e format din două felii, virtualul și realul. Astfel că unui punct real îi corespunde un punct virtual. Unei mulțimi de puncte reale îi corespunde, în mod firesc, o mulțime de puncte virtuale. Nu e oare prea simplu?

Dar cine a generat pe cine?! Înclin să cred că în corporalitatea trecutului se înfășoară oceanul virtual în timp ce viitorul se desfășoară din el. Pare că doar prezentul e real, el reprezintă crunta realitate. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci înseamnă că eu sunt real numai în acest moment. Și atunci să fie Pitoșkin o simplă invenție? Dar cum pot fi sigur de acest lucru?! Și cum pot deosebi oceanul virtual de oceanul digital? Poate că ar fi trebuit să primesc un semnal care să-mi certifice

crunta realitate așa cum este ea ca aparență. Dar dacă l-aș primi, cum aș putea fi sigur că l-am primit eu? Și, mai mult, cum aș putea fi sigur că mi-ar fi adresat?! L-am primit deja?

Imaginația îmi joacă desigur o mulțime de feste. Dar nu sunt sigur că e vorba chiar despre imaginația mea. Și dacă ar trebui să fie vorba de o memorie, de ce ar trebui să o revendic tocmai eu?!

Mă întreb dacă eu pot fi un eu în absența memoriei. Și, mai mult, de vreme ce-mi pun asemenea întrebări, e sigur că eu sunt cel care are o memorie.

Astfel că, deși memoria mea pare să aibă un caracter continuu, mulțimea de puncte care sunt are discontinuități în aparența ei. Adică eu sunt un eu nemuritor dar discontinuu. Atunci viitorul e neimportant? Dar nimic nu mă împiedică să cred în viitor. Nimic nu mă împiedică să-mi amintesc trecutul. Nimic nu mă poate îndepărta de ideea nebună de instantaneu acvatic. Aceasta fiind poziția mea-în-sinele-meu. Nu e neimportant cum te poziționezi în lumile acvatice. Ce-ți oferă aceste lumi acvatice? Tu cine ești? Care e tendința? Care e direcția? Spre ce lume te îndrepti?

Ești și tu un albatros?! Uite-l, zboară pe deasupra străzii, îl ia vântul, îl duce, îl preschimbă într-un abur de cuvinte. Mare pișicher pictorul de biserici!

Iar eu?! Eu îmi aprind o țigară și ies la promenadă.

* * *

Ce-ar spune oare Freud despre toata povestea asta?!

Dacă mă privesc dinspre Apus, parcă aș fi un zburătoriu. Dacă mă privesc dinspre răsărit, parcă aș fi un saurian solzos și zâmbăreț. Garbarola Gumbolao, și ea, pare un schimbător de imagini. Îi zăresc codul genetic zburătăcind prin pliurile magnetice. De unde vine fabuloasa asta? Poate că am inventat-o eu însumi sau poate că numai psihismul meu care nu are decât o vagă instrucțiune perceptivă. Mă întorc în mine însumi căutând o vecinătate liberă. Aș putea fi un organic sau poate un electric sau poate un magnetic, vălurit și văluritor.

Plaja scânteietoare trebuie să fie pielea unei balene de sticlă. Balena asta e de fapt o corabie incendiată de luptătorii Nordului. Luptătorii Nordului pot fi instrucționați de psihismul meu, se înțelege. Ce-ar spune oare Freud despre toata povestea asta?!

Când Garbarola Gumbolao se trezește, soarele se ridică pe cer, obligând spațiul lui periferic să se plieze. Eu alunec pe pantele spațiului, transformându-mă

fie într-un eveniment, fie într-o fabuloasă de rangul I. Ficționalitatea mea excesivă bulversează continuitățile sistemelor cosmice din arealul Roșu. Arealul Portocaliu produce fâpturi lente în timp ce arealul Verde produce fâpturi dinamice. Comunicăm prin semne. Găsesc semnele pe plajă.

Plaja se întinde cât vezi cu ochii. Dar ce sunt ochii? Ei VĂD? Sau psihismul meu contruiește VĂZUL. Timpul se vâlurește construind Imagini Perverse.

Tot ceea ce VĂD e anterior sau simultan cu mulțimea de puncte care sunt?

Plaja scânteietoare se pliază sub forma unei case. Mă apropiu de casă sau sunt chiar eu această casă. Dacă aș fi chiar eu această casă, m-aș vedea, MĂ VĂD, apropiindu-mă dinspre Sud. VĂD un navigator înaripat, solzii lui strălucesc. Gândurile lui sunt gândurile mele.

Garbarola Gumbolao, stăpâna acestei case, ficțiunea mea, se ascunde după jaluzele mustind de dorință. În apropiere se află un Orgasm. Navigatorul o strigă pe Garbarola Gumbolao. Cei doi se întâlnesc pe plajă. Se iubesc pe nisip. În cel mult câteva minute vălurite, Garbarola Gumbolao va naște un EROU. Eu, Marea Casă, voi chema Eroul înăuntru pentru a-l pregăti pentru războaiele de imagine care deschid Noul Mileniu, Era Vălurită.



Gură și gheare

Julian BOLDEA



De la Ioan Es. Pop cetire

Exerciții de decepție și fotografii ale neantului găsește cititorul multe în poemele lui Ioan Es. Pop. Ritmul – al scriiturii și al imaginarului – e fracturat și incongruent, contemplația existenței se schimbă în notație directă a unei realități ce refuză textura melancoliei. În *Ieudul fără ieșire*, Ioan Es. Pop rescrie un alibi al propriei biografii, transcrie reliefurile sinuozității, refractar, refutat și exilat al lumii. Versurile sunt alerte și dizolvante, cu o propensiune spre negativitate, alimentată de voluptatea trăirii și a rostirii directe, nemediate. Este aici o fervoare a exasperării, provocate de imposibilitatea ieșirii din labirint, dar și de refuzul unei lumi resimțite ca alienantă: „la ieudul fără ieșire și noi am, și noi am fost cândva./ și suntem și acum și o să fim și mâine poimâine și/ în veci apa aceluiași râu ne va scălda.// câte luni n-a fost doar zi și noapte/ câte luni nu l-am căutat peste tot?// trecătorule, fii cu luare aminte: spațiul acolo/ o cotește brusc la stânga, capul reptilei se/ rupe de trup, ghipsul grumazului plesnește și crapă. Acel cap// singur plutește acum peste uscături și ape/ singur este acolo cel singur pe/ corabia lui sebastian./ ci tu fii cu luare aminte: dacă aluneci acolo/ nici o hartă n-are să-ți mai fie de folos// zadarnic te vei zbate să afli ieșirea intrarea ieșirea/ zadarnic vei zori să rupi lințoliul spațiului/ în care-ai lunecat. Dincolo n-o să dai decât/ de urma piciorului tău de dincoace./ fără margini este ieudul și fără ieșire.// nici o geografie n-a reușit încă să-l aproximeze./ nu l-a prevestit nici o aură./ nu-l urmează nici o coadă de cometă.// ca noul peste văzduhuri plutește el peste/ uscături și ape nu-l prevestește nici o/ aură nu-l urmează nici o/ coadă de cometă”. Poetul e un abil mân(t)uitor al cuvântului, surprins, manipulat și exploatat în cele mai diverse ipostaze, materiale și

imateriale: savoarea, asprimea, delicatețea, vigoarea, tandrețea și concretitudinea ce sunt adăpostite în corpul fragil al verbului sunt exploatate la maximum, cu vervă, talent și har. Ioan Es. Pop nu se ferește de cuvintele cu dedesubturi simbolice, nici de cuvintele brutale, poetul exprimă și furia cuvântului, dar și straturile lui de puritate, transcriind, chiar, célinian, curgerea aleatorie, distonantă, fragmentară, dizarmonică a limbajului cotidian, cu elipse, exces verbal, expresivitatea nuda și termeni de argou, dedesubtul cărora se străvede fluxul și refluxul vieții concrete („z’ce mă, am o cutie de chibrituri le-am luat alaltăseară de la mătușă-mea, z’ce mi-am pierdut paianjenu, numa acolo poa să fie z’ce, la 305, z’ce – da tu fii atent, z’ce păzește intrarea, fluieră când iese, z’ce, e unu’ așa și pă dincolo, are picioare lungi, umblă numa-n chiloți, merge, z’ce, crăcănă, face pă boieru, vorbește pă nas, țese bă nește cămăși grozave, z’ce să știi că eu pe soră-mea cu el așa și pă dincolo. o văd eu azi, o văd și mâini, mă duc la ei noaptea. ea z’ce, era-mbrăcată-n blana pisicii și a mieunat. torcea drăcoaica, z’cea c-o să cred că-i pisică. ș’ăla tocma lângă ea în pat. am tras atunci, z’ce, ceasul jos de pă perete și-am bătut în el clopotele până dimineată. ș-au venit ș-au găsit-o ș-au spălat-o ș-au îmbrăcat-o mireasă. ș-au zis pă el l-ai vrut, pă el l-ai avut. o să fii toată viața nevastă de paianjen”).

În celelalte cărți ale lui Ioan Es. Pop (*Porcec și Pantelimon 113 bis*, *Petrecere de pietoni*) ne întâmpină exerciții anamnetice relativizante, revelații incantatorii, prin care se întreprinde un recul în meandrele corpului, o retransare în fiziologie fără dedesubturi esoterice sau idealizante. Între corp și cuvânt, între eu și spațiul citadin se stabilește o simbioză cu conotații deceptive. Negativitatea, resimțirea golului și a abuliei, neputința trăirii autentice – sunt repere ale imaginarului lui Ioan Es. Pop, dar mai cu seamă în poemul *Orașul*, în care spațiul citadin e investit cu semnificații ale infernalului și abisalului negativ. E o lume a derelictiunii, cu existențe anonimizate, cu siluete devitalizate, restrânse ca sens ontic, cu profiluri existențiale împuținate, cu inițiative amputate („În orașul nostru timpul nu se mai măsoară, căci nimeni nu mai are la ce să-l perceapă. O mulțime de inexistențe au devenit astfel concrete, reale, de netăgăduit. Suntem foarte aproape de nimic și de nimeni. Nimeni și nimicul devin existențe vizibile, consistente ca și noi care locuim în acest oraș. Moartea, în schimb, a scăzut, a ajuns o întâmplare domestică. În carnea nimicului tot mai clar revelat, se văd replămădindu-se toți zeii noștri. Zărind nimicul, ne putem vedea acum zeii. Deocamdată, ei stau ațipiți în contururi cețoase și tremurătoare, dar când vom ajunge să călcăm pe nimic

la fel de ferm ca pe pământul orașului nostru, zeii se vor putea realipi nouă, ne vor reîmbrăca”).

Convulsiv și iluminant, limbajul are uneori irizări vizionare, spasmul existențial și revelația se reunesc, degradarea și puritatea sunt adăpostite cu egală îndreptățire de anatomia labirintică a poemului, în care fluența și fulgurația imprimă scriiturii o fervoare neconcesivă în înregistrarea cotidianului. Astfel e poemul *vinicius*, portret inefabil și frust al unui erou liric individualizat din trăsături hibride, mixtură de angelic și demonic, în care consună o boare de absolut și un crâmpel de precaritate. Rezultă portretul grotesc și suav al unui personaj ambiguu, articulat din contraste de neconciliat, cu trăsături ireductibile și conotații infernale. Surprinde însă ambiguitatea figurală, neputința încadrării identitare, ca și cum, în făptura de carne, abur și lut se regăsesc trăsături umane, animale și vegetale, precum și o nediferențiere a sexelor ce amplifică senzația de nedeterminare, lipsa de relief și de contur ontologic, amintind, într-un anumit sens, de poemul argezean *Fătălăul*: „mi s-a părut că te recunosc printre uliile care au/ poposit aseară pe terasa turist. Aveai însă clonțul mai lăsat, aripile zgribulite și ghearele învinețite pe pahar. Zburaseși prea sus? Căzuseși de prea departe? Erai pe viață ori erai pe moarte? Nu știu, dar ochiul nu-ți mai era ager și păreai să dărdăi ca mușcat de febre. Prin intersecția de la romană tocmai treceau patru vrăbii în rochițe funebre. Gângureau vrute și nevrute, dar nu te-ai mai luat după ele, răpitor bătrân și învechit în rele. Nu le-ai mai adulmecat, nu le-ai mai înfoiat. Ochiul tău a rămas imobil iar capul plecat. Gheara a-nceput să-ți tremure și ai scăpat paharul, apoi pleoapa a coborât și s-a-nchis. Te-ai apucat de murit, vinicius, ori te-ai apucat de scris? Ah, ticălos cu aripi sub hanorac, cine oare ți-a venit de hac?”. Conectat la circuitul cotidianității, Ioan Es. Pop e, înainte de orice, un poet al viziunilor cu desen acut și cu timbru alert, expuse în culori agresive și în tonuri adesea scrâșnite. E o expresivitate radicalizată, din care suferința nu e evacuată în ornamentul metaforei, ci, dimpotrivă, își conservă sugestivitatea răului ontologic și moral. Umanitatea figurată e a „periferiei” și maladivului, o umanitate deviantă etic, ce-și asumă suferința ca emblemă identitară. Limbajul poetic, asimbolic, denotativ, desemnează, cu acuitate și sugestivitate a răului ontologic, detalii și fragmente ale unei realități situate sub tutela negativității.

În acest fel, nesațiul de idealitate e mereu contrazis de o realitate anihilantă, iar versurile abandonează orice iluzie a redempțiunii, orice șansă de mântuire prin frumusețe. Poetul resimte o stare de epuizare, de izolare, el e captiv într-un spațiu infernal,

marcat de chin, traumă, suferință, cu efecte asupra formei versurilor, lipsite de rafinament convențional, anticalofile, de maximă simplitate, cu desen sumar și culori așezate brutal pe pânza poemului. Cuvinte din toate zonele lexicului, desemnând ura, durerea, iubirea, răul existențial și cel moral, chinul de a trăi și neputința elanului utopic se împletesc pentru a configura sensul unei lucidități de autentică substanță ontică.

Volumul *Unelte de dormit* (2011) reconfirmă relieful tematic și expresiv al poeziei dinainte a lui Ioan Es. Pop. Într-un *Argument împotriva* la volumul *Petrecere de pietoni*, poetul notase predilecția pentru o poetică a fragmentarului și a fracturii, ca modalitate optim de a înregistra articulațiile cele mai subtile ale realității: „Văd în fragmente, simt fragmentar și scriu obsedat de întreruperi la mijlocul respirației. Scrisul e doar fractură, iar neputința de a mă trăi întreg – aproape o compensație. Am ajuns la această soluție, justă și pentru mine, și pentru raporturile mele cu alții, lucrând pe ascuns asupra unei speranțe pe care o visam mântuitoare: că scriu ca să-l conving pe Dumnezeu, că-mi amân sau atenuez astfel moartea. M-am înșelat. A scrie nu oferă mântuire. În schimb, am trăit mica revelație că trebuie să scriu pentru că n-am alte îndemânări; coexistă o măruntă comunitate de excluși care supraviețuiește prin acest fel de iluzie. Nu-i rău: picioarele au ajuns pe pământ, iar cerul oricum era prea departe”.

Poemele lui Ioan Es. Pop din această carte au, în mult mai mare măsură decât cele din volumele anterioare, o alură simbolică, definindu-se printr-o tensiune parabolică între spus și nespus, între sugestivitatea concretului și detenta himericului, între văzut și nevăzut. Imaginile somnului, de pildă, aparțin unei recuzite a imaginalului cu redimensionări identitare ce nu exclud dinamismul originalității, arhetipalul cu accente mitice: „când eram mic, visam să fiu și mai mic./ mai mic decât masa, mai mic decât scaunul,/ mai mic decât cizmele mari ale tatălui./ cât un cartof, atâta mă visam./ pentru că primăvara pe cartofi îi puneau în pământ și gata,/ până toamna nu-i mai necăjeau./ mă visam în cuib, printre ei,/ dormind cu dulceață-n întuneric,/ întorcându-mă pe-o parte și pe alta vara/ iar apoi căzând din nou în somn./ și toamna să mă trezesc tot nedormit/ și tot nespălat ca frații mei/ și când să dea cu sapa-n noi, să sar deasupra/ și să le strig: nu mai săpați, nu mai săpați,/ căci vin acasă de bunăvoie,/ dacă-n primăvară mă puneți la loc,/ și primăvara să fiu primul pe care/ îl aruncă înapoi în cuib/ și tot așa, să rămân să dorm mereu,/ din cuib în pivniță și din pivniță în cuib,/ ani mulți, neîntors și uitat”.

Ioan Es. Pop desenează un fel de metafizică a senzorialității, care, dincolo de simbolizarea subtextuală

a fiziologicului, proiectează unele staze arhetipologice care presupun retragerea/ ascunderea ființei în imagini și semnificații cvasimitice. Poezia e, astfel, un revelator al conturului destinal al ființei, împărțite între carnal și sacralitate: „până la doi trei ani, îngerul tău/ șade în apropierea ta./ sunteți cam de aceeași greutate./ îl poți vedea, auzi, pipăi. apoi, însă, // el, care e energie pură, se înalță puțin,/ iar ochii tăi, care nu se mai uită în sus,/ îl pierd din vedere. auzul tău, care se/ îngroașă, nu-l mai poate auzi./ la cinci ani, ești deja fiul părinților tăi de carne, ai coborât în lumea lor,/ privirea ta, care încă e un organ/ mai ușor decât ochiul, îl păstrează totuși, // dar nu pentru mult timp, pentru că la zece/ l-ai uitat, la doisprezece/ toate simțurile ți s-au îngroșat,/ la treisprezece s-au mutat în pânțe,/ iar la paisprezece sub buric. // acum ești pe de-a-ntregul al părinților tăi./ te tulburi și râvnești la ce râvnesc și ei,/ urăști ce urăsc ei și, în curând,/ nimic nu te mai oprește să le repeți greșelile, // de atâta-nvolburare a simțurilor de jos,/ nu bagi de seamă alți douăzeci de ani/ că mica fereastră din moalele capului/ s-a-nchis și că obloanele s-au tras. // acum nu mai vezi cu tot trupul ca pe vremuri./ și în timp ce carnea crește/ tot mai groasă și mai grea, înveți să te vaiți de carne bolnavă –/ ai uitat demult că cel ce stă acum deasupra ta/ avea loc în pat, lângă tine”. (*până la doi-trei ani, îngerul tău*).

Pentru eul ce trăiește „sub clopot”, vorbirea e mărturie a fragmentarității, acoladă ultragiantă, tăcerea fiind, de fapt, investită cu privilegiile și promisiunile increatului, ale posibilului, ale nediferențierii, sugerând esențialitatea ființei: „chiar și astăzi vorbesc doar cu spaimă,/ pentru că locuiesc tot acolo, sub clopot,/ iar vorbirea îmi face rău./ n-am nimic de spus în vorbire umană,/ unde totul este întâmplare și zarvă”. Ciclul intitulat *Dincolo* aproximează orizontul incert al unei dialectici a interiorității și exteriorității, din care se alcătuieste identitatea instabilă a poetului, ce are la dispoziție unelte de dormit precum subvâzul sau subauzul, elemente ale subsimțurilor prin care se poate întrezări acest „dincolo” alcătuit din lumina care „putrezește duminica prin ogrăzi”. Simțurile sunt, pentru Ioan Es. Pop, conectate nediferențiat la real, ele sunt un fel de epidermă a lui, o limită fragilă prin care conștiința dă seamă de lume și de sine, consacrand o adevărată „religie a retinei”, o metafizică a ochiului incapabil să-și anexeze lumina dumnezeirii („dumnezeu, atâta cât există, nu rezistă la vedere,/ dar atunci nu ne va mai scăpa/ el face parte din lumina pe care/ ochiul obișnuit nu o vede,/ dar o vede ochiul meu aproape orb./ de la lumină în sus lucrurile devin tot mai grele/ și urcând nu te mai poți întoarce –/ marea

greutate e chiar ușorul,/ când te ridici, devii greul celeilalte lumi, te prăbușești în invizibil ca un sac cu bolovani”).

Imaginile halucinante ale somnului, reprezentările arhetipale ale regresiei în subconștient, semnele abuliei existențiale nu înseamnă abandonarea lucidității, după cum recursul la rugăciune se conjugă, uneori, cu sugestii ale hipnoticului: „mă rog cum nu m-am mai rugat niciodată/ în leagăn sunt fericit și cuminte și cu încă puțin efort pot repara/ toată această viață care a pornit atât de prost” sau: „dorm de două zile. m-am trezit degeaba/ e tot azi”. Spiritul fantezist exercitat în secțiunea *potriviri după alecsandri & co* supune unei percepții ludic-parodice poezia românească, de la Alecsandri la postmoderni, cu o propensiune spre ipotetic („sau vrei poate să întoarcem, s-o luăm spre viitor?/ să vedem cum toate cele ce ne înconjoară mor?/ să urcăm, bătrâni și singuri, în calești fără de cai/ și-apoi să ne folosească veacul acela drept cobai?”). O seducătoare stilistică a livrescului se regăsește în pastişa ce mixează imagini ale cosmogoniei cu cromatica suav-artizanală a sugestiilor gastronomice, amintind de Emil Brumaru („acolo, -n adânc de lume, unde n-ai fi zis că este/ nici mișcare, nici lumină, nici ființă de vreun fel,/vei gusta din carnea albă a unei făpturi celeste/ și licornă, dar și vită, porc și deopotrivă miel”). Fantazările ludic-ironice ale lui Ioan Es. Pop facilitează apropieri ilicite dintre obiecte disparate, într-un univers al semnelor și imaginilor devalorizate sau devitalizate: „apocalipsa vine la pachet/ azi ai noroc, dar mâine nu se știe/ ecranu-i bosumflat ca o piftie/ sub care carnea noastră moare-ncet”.

Neoexpresionismul lui Ioan Es. Pop este, în acest volum, unul „îmblânzit”; angajamentul existențial nu mai e atât de radical, iar „negativismul lui fundamental de «poète maudit»” (Nicolae Manolescu) își atenuează mult din energiile disolutive. Vizionarismul suav-apocaliptic al poetului e contras într-o scriitură care „strânge cu hărnicie premeditată un vocabular funest, grăbit să ajungă din urmă spasmatice expresioniste și să declame o apocalipsă dirijată” (Al. Cistelean). Dramatismul poemelor lui Ioan Es. Pop reiese din adecvarea limbajului la conținutul realității întunecate, sumbre, infernale, un spațiu al suferinței și al întunericii, al captivității în bolgiile corporalității și al imposibilității aspirației spre transcendență. Universul se întrupează printr-un unui limbaj versatil, policrom și cărnos, ce desemnează, pentru a relua titlul unui poem, „viața de-o zi” cu toate nuanțele, articulările și dezarticulările ei.

Senida POENARIU



Forme ale exilului în poezia lui Dorin Tudoran

Prezentă încă din primul volum, *Mic tratat de glorie* apărut în 1973, tema exilului îmbracă forme variate de manifestare urmând un proces sinuos, *invers* în cele din urmă, ea materializându-se biografic doisprezece ani mai târziu. Opera este cea care prevestește biografia, și aceasta deoarece exilul în cazul lui Dorin Tudoran înglobează mult mai mult decât o componentă socială. Bineînțeles că mediul social în care poetul s-a format a jucat un rol important în luarea deciziei de a părăsi țara, acesta a fost doar unul dintre pașii finali ai unui traseu exprimat poetic o perioadă de doisprezece ani. Pentru a surprinde etapele acestui exil, punctele lui de plecare și de exprimare și mai ales cauzele ce au generat această inversare a ordinii firești, în condițiile în care întreaga operă a lui Tudoran pare un produs al unui eveniment biografic ce din punct de vedere diacronic marchează doar ultimul volum al autorului, am pornit de la premisa că există o componentă esențial ontologică la baza acestui exil ce poate fi considerat experiență-limită și totodată experiență revelatoare, cum ar spune Virgil Podoabă.

Una dintre principalele observații pe care critica literară prin reprezentările ei le-a făcut despre poetica lui Tudoran vizează în principal *laboratorul de creație* al acesteia, dimensiunea retorică, atitudinea lirică, altfel spus *stilul poetic* și transfigurările acestuia de la un volum la celălalt. Al. Cistelean plasează schimbarea de paradigmă în anul 1977, odată cu volumul *O zi în natură*. Conform

acestuia, limbajul poetic devine, dintr-unul „mătășos și învăluitoare”, din ce în ce mai aprig, un limbaj al „alienării și ostilității” ca în cele din urmă să dea naștere unei poezii de o cruzime violentă, plină de brutalitate, angoasantă (...) iar „această provocare amară aruncată vertijului alienant și agenților săi s-a mutat din vers în biografie, garantând cu aceasta verticalitatea morală a unei poezii ce a refuzat nu doar pactul cu oroarea, ci chiar contactul cu ea.”¹

Modificările apărute la nivelul limbajului sunt o consecință a ceea ce Mihăieș numește „asumare biografică”. Așadar, consider că demersul hermeneutic trebuie să pornească de la încercarea de înțelegere a celei mai marcante experiențe ce străbate poezia lui Tudoran, și anume exilul interior în primă instanță, și numai după aceea exilul propriu-zis care, din punctul meu de vedere, este în primul rând un efect al primului.

Exil, exil interior

Pentru definirea conceptului de *exil*, cu toate implicațiile sale, demersul deconstructiv al lui Laurențiu Ulici mi se pare cel mai complet. Așadar, „exilul ca fugă, exilul ca fugărire, exilul ca opțiune, exilul ca aventură, exilul ca destin. Și încă: exilul ca salvare, exilul ca terapie, exilul ca revanșă, exilul ca refuz. Și iarăși: exilul ca revoltă, exilul ca regăsire. Apoi: exilul din motive politice, exilul din motive economice, exilul din motive personale, exilul din motive psihologice. Și încă: exilul din dor de ducă, exilul din lehamite, exilul din întâmplare. Și iarăși: exilul din frică, exilul din curaj. La atâta morfologie sunt tentat să cred că analogia cu medicina e valabilă: nu există boli, există bolnavi, nu există exil, există exilați. (...) Prin toată această tevatură semantică își face loc și cere să fie luat în seamă un înțeles bastard: exilul ca dilemă.”² Foarte probabil fiecare dintre variantele identificate de Ulici sunt valabile și în cazul exilatului Dorin Tudoran.

Până a ajunge la cristalizarea conceptului (părăsirea țării), dar și a efectelor acestuia, identificabile în volumul din 1986, poetul traversează stadii diferite a ceea ce am putea numi cu ușurință *exil interior* sau *exilul ca regăsire*, dacă ar fi să adoptăm terminologia lui Ulici. Roland Jaccard, în *Exilul interior (Freud, psihanaliza și modernitatea)*, definește omul modern drept „un om slab, dezarmat, ca și cum ar fi castrat și izolat. El este omul tehnologiei reci și a efectelor parcelate: omul exilului interior.”³ Mai mult decât atât, acesta ar trăi tocmai prin

intermediul tulburărilor sale, fiecare pentru el, fiecare în lumea lui, dimensiunea privatului subminând-o pe cea a comunitarului. Am putea rezuma prin termenul de *autosuficiență ontologică*. Exilul interior este însă, în primul rând, o formă de protecție. Manifestările acestuia, conform lui Jaccard, ar fi pendularea între schizofrenie și schizoidie, exprimată prin lipsă de comunicare, singurătate, plictis, dezgust, intoleranță, detașare, răceală, eul demn de a fi urât, impersonalitate, blocarea manifestărilor emotive și inadaptare. Toate acestea își găsesc împlinirea în poetica lui Dorin Tudoran, cu mențiunea că există o intensificare progresivă, ajungându-se de la autoexil interior la exil în America.

O poezie a scindărilor

Mic tratat de glorie, volumul de debut al poetului prezintă primii pași și totodată conturează liniile pe care le va urma poetica lui Tudoran, înglobând o poezie a rupturilor. Scindarea eului apare constant în acest volum, conturându-se imaginea ce va fi prezentă mai ales în volumele următoare a unui alter ego când îmbietor, când agresiv. Există parcă și o voluptate a scindării, dureroasă de altfel, mai ales în condițiile în care se va păstra în toate volumele lui Tudoran, extinzându-se chiar de la nivelul eului la nivelul materiei. Înainte însă de a se ajunge la ruptura supremă, am putea spune, și anume crearea unui alter-ego care devine simbolul străinului, al necunoscutului ce îl fascinează, dar care ajunge să-l ucidă, sau mai bine spus să ucidă poetul din el în *Respirație artificială*,⁴ apare foarte clar exprimată distincția dintre trup și suflet, trupul fiind nu doar subordonat sufletului ci și o închisoare a eului: „trupule trupule trupule/ sceptica mea vizuină/ se-adună doamne se-adună/ pierderea mea de lumină/ uită-mă iarăși mă uită/ gândule înger de ceară/ trupule trupule trupule/ fiară năpraznică fiară/ trupule trupule trupule/ treflă de veștedă riglă/ cine din cine mă strigă/ trupule noapte virgină/ trupule trupule trupule/ pierderea mea de lumină.” (*Pierderea de lumină*)

Una dintre cele mai evidente mărci ale exilului interior identificabile în acest prim volum ar fi delimitarea foarte clară, mai bine spus zidul foarte clar, dintre *eu* și *ceilalți*, ruptura dintre aceste două instanțe. Se poate identifica în această relație și o doză din vizionarismul whitmanian: „eu vin către voi tulbure și bolnav/ clătinându-mă de porunca pe care o port/ apropiati-vă cu ochii în palme/ precum

cerșetorii cu degetele arse/ de monedele calpe și întrebați-mă” (*Cerere de grație*) Există chiar și revolta profetului în poemul *Cine?*: cine v-a spus: aceștia sunt oamenii/ acestea sunt faptele? cine v-a arătat: iată/ acesta-i cuțitul dincolo se află oglinda?”. Acesta nu este singurul poem în care vocea lirică este ipostaziată în vocea profetului, o voce cu importante tușe subversive a vizionarului care are ceva de spus unei „rase destrămate”. Apare destul de clar conturată în aceste poeme pendularea eului în asumarea sau negarea condiției de profet. În cele din urmă, în poemul *Mă numesc Ioan*, poem cu trimitere la vizionarul Ioan care scrie *Apocalipsa*, este aleasă tăcerea, refuzarea descoperirii viziunii, deși aceasta a avut deja loc: „mă numesc ioan și sunt chiar așa/ n-am nimic să vă spun/ eu am văzut bicicliștii spălându-se noaptea/ în culori scoase din fântână/ mă numesc după cum v-am spus ioan și-am văzut delfinul vecinului meu/ împlânzind o lacrimă rostogolită peste casele noastre/ și vă repet/ mă numesc ioan.” Profetul este exilatul prin definiție, însă, de asemenea, este și un mediu între divinitate și colectiv, așadar are obligația, prin propria sa natură, de a interacționa cu societatea. În poemul amintit mai sus are loc nu atât o negare a rolului, cât o revoltă împotriva lui, o altă ruptură în cele din urmă, chiar și ultimele contacte cu exteriorul fiind înlăturate, astfel că „cei din jur trăiau numai pentru a-mi ascunde/ că eram mort de multă vreme.”

În volumul următor, *Cântec de trecut Akheronul*, se conturează imaginea bardului călător, a singuraticului, a exilatului, blocat parcă într-o etapă mediană, tranzitorie, un stagiul intermediar de trecere, dacă ar fi să adoptăm terminologia lui Van Gennep, sau într-o etapă liminală, conform lui Victor Turner. Traseul este acela al unei experiențe inițiatice de autodescoperire în cele din urmă, pe care eul o consideră necesară, doar că rămâne la un stadiu de permanentă contemplație în fața acestei călătorii. Paradoxal este faptul că tocmai conștientizarea necesității călătoriei, ca o consecință a condiției de exilat, este probabil una dintre puținele certitudini ale poeziei lui Tudoran. Întrebarea care se ridică inevitabil este: chiar are loc această experiență ce ar lua natura unei catabaze în urma căreia poetul ar primi în primul rând răspunsuri la frământările sale de natură psihologică și poate, în cele din urmă, și soluții? Din această perspectivă consider că volumul acesta publicat în 1975 este de o reală valoare, prezentând prin intermediul unui discurs dens,

metaforizat, cu puternice tușe mitologice, intens și totodată obsedant, jocul dureros al autocunoașterii și redescoperirii: „atât de perfectă pleopa ta mă desparte de lume/ numai trestiile stârnind sânii de apă/ mai tulbură acest ultim exil clătîndu-mă/(...)/ se leagănă pământul și nu știu dacă tânăr sunt/ sau bătrân întrebându-mă pentru ce m-am oprit/(...)/ abia aș îndrăzni să-ți spun: sub fruntea ta de va lăcrima/ vreodată patria, întoarce-te, trufașule, încearcă să te apropii din/ nou. (*Atât de perfectă*) Dacă în primul volum poetul apare în ipostaza profetului care alege într-un mod deliberat tăcerea, în acest volum eul apare în poziția orbului cântăreț care nu-și mai amintește nimic.

Revenind la întrebarea pe care am pus-o anterior, răspunsul ni-l dă chiar poetul, dezvăluind și scopul întregului demers: „dar văd că a sosit încă o dată vremea plecării/ și eu nesocotind faptele zac de boala poezilor melancolici/ deasupra-mi luna încăierare de aur luminează locul/ în care aștept să mă lepăd de tainele sufletului.”⁵ Repercusiunile acestei renunțări pot fi observate începând cu volumul următor, care apare doi ani mai târziu, *Uneori, plutirea*, volum în care ruptura, reprezentată în special sub forma sabiei și a tăieturii acesteia devine trăsătura dominantă a unei poezii în care se încearcă găsirea unei compensații prin intermediul dragostei. Nevoia de întreg a eului scindat, exilat în propria interioritate, incapabil de călătoria simbolică spre abisurile ființei sale, nu își poate găsi împlinirea prin intermediul ființei iubite. Din contră, asistăm la o dezechilibrare a cumpenei și în același timp la o prozaizare a miticului, simbolurile dominante fiind gheața, ninsoarea, sabia și pasărea Emanuelle. Poate că cel mai bine ar descrie realitatea poetică din acest volum expresia „exil în doi”, o încercare de evadare, de rupere de lume, fiindcă în definitiv „o sabie de os ne-a despărțit de lume”⁶, iar atingerea intimității eșuează din nou: „Ce-a fost iubire, împrejurul nostru,/ a ridicat perdele lungi de gheață/ și sufletele ni se-aud scăzând/ în cea mai rece fortăreață.”⁷ Imaginea obsedantă a zeului decapitat este, de fapt, reprezentarea unei lumi în derivă, atât la nivelul materiei, cât și al eului. Și într-adevăr volumul *Uneori, plutirea* prezintă o poezie a dezintegrării și a dezmembrării.

Al. Dobrescu⁸ sintetizează foarte bine liniile dominante și totodată schimbările propuse de volumul *O zi în natură*, apărut în același an ca și *Uneori, plutirea*: „Bucolicul titlu al volumului nu trebuie

să inducă în eroare, el având numai darul de a sluji deghizamentului. Experiența lirică este însă la fel de gravă, aspirația spre idealitate la fel de puternică, doar traiectoria ei e mereu frântă, înălțarea oprită. Relațiile cu exteriorul sunt de natură conflictuală, poetul suferă la modul obsesiv de frustrare și incertitudine, își cataloghează cu grijă spaimele, le dă o amploare suprareală, pe scurt, face dintr-o criză de adaptare rațiunea ultimă a lumii.” Obsesia călătoriei, a „exilului sângelui” este prezentă și exprimată într-un mod cât se poate de direct, mai ales sub forma interogației „vii? Nu vii?” din *Fragmente dintr-un jurnal aproape apocrif*. În sfârșit, pentru prima dată se simte o asumare a condiției din partea eului, sau cel puțin o conștientizare a ei: „Încep să înțeleg parcă: rana nu se poate închide. Stă deschisă întocmai unei oglinzi fermecate din care, uneori, se ridică întâmplări uitate de mult.(...) Cu mâhnire ți-am adus această veste. Câtă vreme n-am îndrăznit să-ți spun adevărul, îmi simțeam inima îngropată de vie. Dar, fără să știi, chiar tu ai rostit cuvintele de care mă temeam. Acum, călătoria mea poate începe cu adevărat. Să nu mă întrebi *De ce?* N-aș putea să-ți răspund mai bine decât poetul pe care atât de mult mi-l lăudai: *Ca să-mi anihilez prea marea puritate*.”⁹ Acesta este momentul în care poetul alege, conștient de data aceasta, să se definească prin condiția de exilat, acceptă imposibilitatea unității și în același timp, de la revolta asupra propriei interiorități, se produce primul pas spre revolta asupra exteriorității. Pe scurt: depășește linia tranzitorie, etapa liminală. Odată cu aceasta are loc și radicalizarea limbajului, dar și adoptarea biografismului în cadrul poeziei, astfel că eul timid, melancolic, se transformă în exilatul revoltat împotriva tuturor, iar dacă în *Respirație artificială* încă mai apar meditații asupra propriului eu, manifestându-se obsesia pentru un alter ego al poetului, în volumul *Pasaj de pietoni* (1980) componenta socială devine adevărata cauză a revoltei. Acum poetul încearcă autodefinirea prin intermediul opoziției cu ceilalți. Nicolae Manolescu¹⁰ descrie noua atitudine poetică: „Poezia se apropie acum de formele discursului și ale poeziei zilnice, e neglijentă, batjocoritoare, declarativă, dialogată, epică, directă, alegorică, nervoasă și enervată. Sarcasmul vizează în special două categorii de fenomene: manipularea individului în unele societăți moderne, distrugerea personalității, domesticirea, îndobitocirea și rolul poetului, cu lupta lui adesea disperată, contra celor care-l disprețuiesc sauucid”.

Și mai apare încă o componentă de o importanță capitală în tratarea temei eseului de față, și anume frica. Numai acum, după ce poetul și-a exprimat destul de clar revolta împotriva unui sistem social acaparator și uniformizator, se poate vorbi de exilul propriu-zis, cu toate variantele sale propuse de Ulici.

Evident, în cazul lui Dorin Tudoran, ca în cazul oricărui exilat de altfel, epoca are de fapt o importanță majoră în morfologia ideii de *exil*. În *Avatarii lui Ovidiu*, Laurențiu Ulici identifică două etape ale exilului românesc postbelic: 1945-1949 și 1972-1989. Acesta susține că exilul scriitorilor a fost o formă de exprimare a unui refuz, o opțiune, dar și o fugă, determinat fiind de motive politice bine cunoscute: regimul comunist, „în faza sa stalinistă, împotriva a tot ceea ce reprezenta «trecutul burghezo-moșieresc», inclusiv a creatorilor de literatură afirmați în acel «trecut» și ostilitatea aceluiși regim, în faza dictaturii ceaușiste de esență naționalistă, față de orice tentativă de exprimare ideologică liberă. Statistic văzând lucrurile, între cele două momente de paroxism, există o diferență considerabilă: aproximativ 50 de scriitori plecați definitiv din țară în primul interval, peste 2000 în al doilea.¹¹ Numărul scriitorilor exilați din România ar fi mai mare decât în orice altă țară sud-est europeană. Ion Simuț, în articolul *Cronologia exilului literar postbelic*, pleacă de la ipoteza necesității stabilirii periodizării pornindu-se de la criteriul politic, astfel că acesta trasează următoarele etape: „1. exilul din 1941 până la sfârșitul anului 1947, când granițele se închid sever și ermetic; 2. blocajul aproape total al exilului în perioada 1948-1964, cu singurul eveniment notabil (în domeniul literar) al fugii lui Petru Dumitriu; 3. exilul progresiv crescut în perioada Ceaușescu, declanșat semnificativ după 1971 și intensificat în anii '80. Cele trei perioade sau valuri ale exilului ar fi, de fapt, numai două. Cum în anii '50-'60 nu se întâmplă ceva semnificativ, altceva decât închiderea ermetică a granițelor, nu văd de ce am lipi aici deceniul următor, anii '70, numai pentru a nu înregistra un gol. Perioada Ceaușescu trebuie discutată în ansamblu, punând în evidență accelerarea numărului de scriitori exilați din 1965-1971 spre 1989, într-un fenomen coerent de reacție la dictatură”.¹²

Dorin Tudoran părăsește țara în 1985 și în 1986 publică *De bună voie, autobiografia mea*. Efectele exilului exprimate în *De bună*



voie, autobiografia mea, au un efect devastator asupra eului, prezentând o viață fără vlagă „să-ți fie lehamite/ să-ți fie numai lehamite”, pierderea identității și în cele din urmă dorința morții, privită ca o „victorie oarecum definitivă”. Apare eul demn de a fi urât de care vorbea Jaccard: „Alungați-mă!/ Sunt primul / pe care-l auziți spunând: *Nu vreau să mă iubiți!* / trebuie să fiu și ultimul.”¹³ Apar două noi obsesii: victoria și libertatea sau, mai bine spus, două idealuri pierdute: „cine mai aleargă azi/ atâta prăpăd de drum/ ca să moară/ anunțând puțină libertate/ încă puțină libertate/ o victorie cât un vârf de ac/ când poți lua un pumn de barbiturice/ cu o jumătate de Vinul casei?/ Iată adevăratul triumf.”¹⁴

Poetul scăpat de inchișiția comunistă se întoarce parcă la dramele interioare din primul volum, doar că de data aceasta vorbim de adevărate drame existențiale ce culminează nu doar cu dezrădăcinarea națională, ci și cu o pierdere a apartenenței la linia de sânge moștenită pe cale parentală: „Alo, da’ pe mine cum mă cheamă? Fiul cui și al cui? Născut în/ unde, când și la cât?”¹⁵

Combinația dintre exil interior și exil propriu-zis îl transformă într-un adevărat prizonier: „Nu cunosc ghetto mai negru/ ca tine, suflet la meu”¹⁶, până și acel *dor de ducă* ce își făcea simțită prezența încă din primul volum al poetului este dezarmat: „Visezi o viață întreagă/ câteva locuri, câteva orașe.

Le pângărești într-o clipă. Reîntâlnindu-le/ te simți asemenea soldatului/ din trupele de ocupație – nici propriul revolver nu te mai vrea”¹⁷

Exilul propriu-zis duce la o accentuare a exilului interior, ajungându-se în cele din urmă la disperare, poetul plasându-se între viață și moarte, capturat într-o nouă „viață moartă”, cum o numește Golopenția, „sentimentul vieții noi este lehamitea, sila, istovirea, deznădejdea lucidă fără zvârcoliri de prisos.”¹⁸ Dacă până în momentul acesta, am discutat despre procesul prin care de la exil interior se ajunge la exil, acum însă ordinea este inversă: în *De bună voie, autobiografia mea*, vedem efectele exilului asupra exilatului interior. Ulici, vorbind de această relație afirmă că legând exilul în lume cu cel interior se poate reconstitui „ecuația originară a exilului literar, în general, a celui românesc în particular.”¹⁹

Note:

¹ Al. Cistelecan, 1993, cronică literară a volumului *Ultimul Turnir*, preluată din selecția de referințe critice din cadrul antologiei *Tânărul Ulise*, p.359

² Laurențiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu*, în revista *Secolul 20*, nr. 10-12/1997

1-3/1998, p.16

³ Roland Jaccard, *Exilul interior (Freud, psihanaliza și modernitatea)*, Ed. Aropa, București, 2000, p.16

⁴ În poemul *Primejdia clipei*: Se făcea/ că se întâlnea cu el / și acest el însuși/ era foarte bătrân/.../ se sărutau/ se strâneau în brațe/ „ca pe vremuri,/ dragul meu;/ ca pe vremuri” și-n acel moment/ poetul/ prietenul meu numai în aparență hirsut/ a simțit o cumplită arsură între omoplați/(...)/ într-un târziu a fost găsit chiar acolo/ înlemnit de admirație/ privindu-și/ cuțitul/ vibrându-i între omoplați.

⁵ Încă o dată vremea plecării.

⁶ Alb

⁷ Proteze

⁸ În selecția de referințe critice a antologiei *Tânărul Ulise*, p.341

⁹ *Fragmente dintr-un jurnal apropae apocrif*

¹⁰ În selecția de referințe critice a antologiei *Tânărul Ulise*, p.347

¹¹ Laurențiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu*, în revista *Secolul 20*, nr. 10-12/1997

1-3/1998

¹² Ion Simuț, „Cronologia exilului literar postbelic”, în *România literară*, nr. 28, 2008

¹³ Fasching

¹⁴ Ireproșabil

¹⁵ Ireproșabil

¹⁶ Ghetto

¹⁷ Remember

¹⁸ În selecția de referințe critice a antologiei *Tânărul Ulise*, p. 350

¹⁹ Laurențiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu*, în revista *Secolul 20*, nr. 10-12/1997

1-3/1998

Bibliografie

Butnaru Leo, *Exil, Exil interior, Exil în propria limbă*, în <http://www.contrafort.md/numere/exil-exil-interior-exil-n-propria-limb> (23. 04. 2013)

Cărneci, Magda, „Exilul provizoriu”, în *Secolul 20*, 10-12/ 1997, 1-3/ 1998

Doinaș, Ștefan Aug., „Între farsă tragică și destin”, în *Secolul 20*, 10-12/ 1997, 1-3/ 1998

Eretescu, Constantin, *Lumea exilului*, în [http://www.observatorcultural.ro/Lumea-exilului-\(1\)*articleID_3030-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Lumea-exilului-(1)*articleID_3030-articles_details.html) (12. 03. 2013)

Iliescu, Adrian- Paul, „Exil, exil interior, modernitate”, în *Secolul 20*, 10-12/ 1997, 1-3/ 1998

Jaccard, Roland, *Exilul interior (Freud, psihanaliza și modernitatea)*, Ed. Aropa, București, 2000.

Simuț, Ion, „Cronologia exilului literar românesc postbelic” în http://www.romlit.ro/cronologia_exilului_literar_postbelic

Tudoran, Dorin, *Tânărul Ulise*, Editura Poliron, Iași, 2000

Turner, Victor *The Anthropology of Performance*, PAJ Publications, New York. (22. 04. 2013)

Turner, Victor, *The Ritual Process, Structure and Anti-structure*, ALDINE DE GRUYTER, New York, 1969

Ulici, Laurențiu, „Avatarii lui Ovidiu”, în *Secolul 20*, 10-12/ 1997, 1-3/ 1998

Weber, Donald, *From Limen to Border: A Meditation on the Legacy of Victor Turner for American Cultural Studies*, *American Quarterly*, Vol. 47, No. 3 (Sep., 1995), pp. 525-536 în <http://www.jstor.org/stable/2713299>

ACKNOWLEDGEMENT: *This paper is supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), ID134378 financed from the European Social Fund and by the Romanian Government.*

Amor -1. 2004



Bogdan RUSU



Un filosof cinic în „epoca de aur”: Cezar Mititelu

„La ce bun un om care și-a petrecut deja tot timpul filosofând fără a neliști vreodată pe cineva?”

Diogene din Sinope (Stobeu, *Florilegium*, III, 13, 68)

Cezar Mititelu (1945-1999) a fost un filosof marxist. El a fost singurul filosof român al vremii lui care a gândit concretul istoric în care trăia și, plecând de aici, posibilitatea unei soluții de viață, pentru individ, în acord cu exigențele unei existențe autentic umane. Cezar Mititelu, absolvent al Facultății de filosofie a Universității din București, a fost singurul care a legat întrebarea moral-politică fundamentală „cum să trăim o viață bună și dreaptă?” de contextul concret al Republicii Socialiste România.

Mititelu înțelesese ceea ce nu înțeleseseră mulți, că nu trăia într-o societate atemporală, anistorică, ci în România „epocii de aur”, a „socialismului multilateral dezvoltat”, într-o țară din blocul sovietic. Mititelu a realizat că trăia în împrejurări istorice care nu semănau cu niciunele pe care le cunoscuse înainte omenirea. Marea revoluție din octombrie „eliberase complet omul”¹, distrugând vechile relații de producție și creînd condițiile pentru socializarea mijloacelor de producție care ar fi trebuit să conducă la comunism. Revoluția abolise un sistem în care omul era exploatat de către om și, liberând munca, deschisese drumul împlinirii de sine a muncitorului, a cărei existență, până atunci, fusese umană „doar în funcțiile sale animalice – mâncatul, băutul și procrearea, sau cel mult în folosirea locuinței, a podoabelor etc.”², în rest fiind animalică, mai ales în actul muncii. Omul eliberat putea să-și reaproprieze munca, astfel încât ea să revină la sine ca activitatea umană prin excelență, activitatea în care omul realizează ceea ce Marx numea „esența generică”.

Ce se întâmplase, însă, în fapt? Ca deseori în istoria universală, starea de fapt refuzase să se alinieze cu starea de drept. De drept omul fusese liberat; de drept mijloacele de producție fuseseră socializate; de drept munca devenise liberă. În fapt, însă, omul era tot aservit, nu burgheziei, ci administrației; mijloacele de producție nu fuseseră decât naționalizate, muncitorul nu era coproprietar al acestora, ci statul devenise patronul său; munca nu era liberă, ci tot constrânsă, cu deosebirea că acum era chiar forțată.³ Criza istorică era profund similară, din punct de vedere teoretic, celei care a dus la scindarea hegeliismului în curentul de stânga și cel de dreapta. Între ideea socialismului și realitatea lui exista o contradicție reală, pe care românii fie o ignorau văzându-și de umplutul burții, fie o eschivau refugiindu-se în ideal și sfidând, adică negând, realitatea.

Mititelu s-a plasat ferm în realitate și a negat adecvarea ei la ideal: a arătat că „socialismul multilateral dezvoltat” nu e socialism ci „cu totul altceva”⁴. „De la victoria revoluției socialiste nu s-au produs modificări «revoluționare», spunea cezaristul Meluș Negrescu, realitățile din țara noastră nu se deosebesc de cele din lumea capitalistă ... este vorba, la noi, de «goană după valută», de o activitate unilaterală a partidului, care se rezumă la creșterea producției naționale, neglijându-se satisfacerea necesităților, mai ales spirituale, ale oamenilor muncii”⁵. Democrația, în contextul „democrației populare” din RSR, „înseamnă dictatură”⁶, „în socialism nu poate exista o libertate reală”⁷. Ca și în Prusia restaurației, libertatea nu era real-efectivă (*wirklich*), ea era doar ideală. Realizarea libertății – adică a comunismului – cerea, însă, foarte multă muncă, pretindea de la cel care vrea să se libereze, transformându-se pe sine în procesul de transformare a societății, să *muncească* cu simț de răspundere. Or, constatarea lui Cezar Mititelu a fost că toată lumea fuge de răspundere, din frică. Proletariatul român suferea de aceeași boală ca și cel occidental, care „nu face revoluție deoarece îi este frică de răspundere – adică de libertate”⁸. Proletariatul a făcut – sau în numele lui s-a făcut – o Revoluție fără precedent care, sfărâmându-i lanțurile, i-a dat posibilitatea să devină efectiv-liber; or, proletariatul, victimă a unei angoase istorice, a reacționat ca un animal care a fost ținut în cușcă prea multă vreme: a refuzat libertatea. Proletariatul și-a desemnat un nou stăpân, o administrație ridicată din rândurile sale.

Aceasta era realitatea socialismului multilateral dezvoltat, cu oamenii lui, oameni care „nu se realizează ca oameni (nu se manifestă creator și deci nu se deosebesc prea mult de regnul animal)”⁹. Masa, considera Mititelu, „este principal ocupată cu satisfacerea dorințelor, poftelor, necesităților primare, imediate, biologice. Omul generic de astăzi este cel ce vrea să mănânce bine, să bea și să se prăsească, filosofie de gândac în esență”¹⁰. Munca, în aceste împrejurări, nu era defel liberatoare și umanizantă, cum ar fi trebuit să fie potrivit conceptului său pozitiv¹¹, ci, în realitatea sa, se reducea la o simplă „vânzare a

forței de muncă, la prostituare”¹². Munca salariată în RSR era, în realitatea ei, „prostituție”, aservire, înstrăinare, îndobitocire. Ca și în capitalism, cu deosebirea că alienarea capitalistă este pre-revoluționară, în timp ce cea „socialistă” este post-revoluționară. În capitalism *mai este de făcut* revoluția; în socialismul multilateral dezvoltat *nu mai este nimic de făcut*.

Cum se mai poate pune problema libertății în aceste condiții? Cum se poate trăi omenește în această societate? Ce mai e de făcut când nu mai e nimic de făcut? Noica spunea undeva că fiecare dintre noi moare într-o pagină din *Fenomenologia spiritului*. Cezar Mititelu a dat înapoi paginile cărților lui Lenin, apoi cele ale cărților lui Marx, apoi pe cele ale *Fenomenologiei* până la capitolul al patrulea. Soluția la problema libertății, în societatea socialistă, nu putea fi decât individualistă; universală, poate, dar nu general-comună. Astfel, Mititelu a rescris secțiunea libertății conștiinței de sine. Însă nu stoicismul ne permite să înțelegem sensul destinului său, ci cinismul. Cezar Mititelu a descoperit, cel puțin pentru sine, o soluție cinică la problema cum se poate trăi o viață autentic umană în socialismul multilateral dezvoltat.

Cinismul antic a inventat „viața adevărată”, ca punere a adevărului în existență. Existența cinică, viața adevărată, este ea însăși expresia adevărului care, luând această expresie (nemaiașându-se la discurs) devine inacceptabil. În analiza lui Foucault, sintetizată de F. Gros, cinicul este un militant al adevărului, care „își exhibă viața ca mărturie scandalosă a adevărului, nu din gustul gratuit al provocării, ci pentru a neliniști conștiința celor care cred că duc o viață bună și dreaptă”¹³. Modul de viață al cinicilor este structurat, în bună tradiție socratică, de preocuparea sau grija de sine, *epimeleia heautou*. Însă preocuparea de sine capătă la ei o dimensiune pe care nu o avea la Socrate, o dimensiune politică. Preocuparea de sine este, pentru cinici, preocupare de sine în vederea preocupării de alții. Or, această grijă de sine în vederea cetății, transpusă într-un mod de a fi, într-un *ethos*, nu este posibilă în afara veridictiei (*parrhesia*), dar care nu este *parrhesia* politică, zicerea adevărului de la tribună, în fața cetății, ci *parrhesia* etică. Pentru filosoful cinic problema nu este atât de a pronunța un discurs de adevăr, cât de a trăi o viață de adevăr care, prin aceasta însăși, este un scandal. Cinicul amintește permanent celorlalte *elementarul* care este fundamentul unei vieți bune și drepte, trăind el însuși o viață redusă la elementar: fără casă, cu o singură manta, cu toată averea încăpând într-o desagă, hrănindu-se frugal cu ceea ce oferă natura sau cu ceea ce procură cerșetoria. Cinicul spune provocator adevărul din piața publică, acolo unde trăiește în văzul tuturor, pentru a neliniști conștiințele oamenilor, pentru a îi scoate din adormirea lor, din amorțeala lor zoologică, din amăgeala că trăiesc o viață autentic umană. Cu cinicii orice distanță dintre discurs și faptă este abolită, adecvarea mutuală a celor două trece în identitate dialectică. Precaritățile acestui raport de adecvare, în fond

forme ale neadevărului, nu-l pot afecta pe cinic. La el nu poate fi vorba nici de faptă care nu-i pe potriva discursului, nici de discurs care nu-i pe măsura faptelor. Sinceritatea supremă apare ca perfectă consistență și coerență a unei existențe care nu ascunde ce este.

Putem, așadar, recunoaște în cinism o formă de *praxis* filosofic care nu se atașează neapărat la un curent de gândire. Foucault a subliniat că, din punct de vedere doctrinar, cinismul este o colecție de locuri comune. Nu există o teorie cinică, ci un refuz cinic al teoriei, chiar și al celei etice, în numele praxisului. Cinicul este cel care trăiește, făptuiește într-un anumit mod, vizând transformarea de sine și de alții, nu cel care aderă la un corpus doctrinar. Cinicul urmărește recuperarea umanității, realizarea ei prin eliminarea deșeurilor, a surplusului care adoarme și ramolește, care scoate gândirea din condiția ei originală și o reduce la acceptarea pasivă a doxei, la cea reflexă a normelor și la un instrument util în tranzacțiile cu neesențialul.

Așa privind lucrurile, se poate susține că Cezar Mititelu a fost un filosof cinic de aceeași anvergură cu cei despre care avem cunoștință de la Diogene Laerțiu și de aiurea.

Eticheta de „Diogene român” i-a fost lipită încă din 1978, de către un jurnalist francez care nu cunoștea despre Cezar decât relatarea scriitorului Monciu-Sudinski. Ceea ce a inspirat comparația cu Diogene a fost, în primul rând, aspectul pauper, rigorist, aproape ascetic al vieții lui Cezar Mititelu. Unii dintre discipolii săi îl percepeau ca pe un călugăr laic¹⁴, întrebându-se dacă nu a depus în secret voturile monahale. În ce privește sărăcia, Cezar și-o asumase, într-adevăr, voluntar, după o perioadă în care doar pătimizea de ea. Sărăcia cezariană era, însă, o formă de independență față de lucruri inutile și expresia concretă a unei vieți simple. Știm de la informatorul „Lucian”, o persoană care l-a cunoscut foarte bine pe Mititelu, că acesta „[și-a] vândut brusc [lucrurile] se pare într-un moment de criză profundă și totodată determinantă”¹⁵. După această criză purta întreaga-i avere cu sine¹⁶. Iată inventarul acesteia:

Averea sa personală se reduce la suma unor obiecte stricte ce pot încăpea într-o servietă. [...] ... un ceas deșteptător Slava (pliabil), prosop, scrumieră, trusă de ras, ustensile de întreținut înălțăminte, o umbrelă și cam atât. Are o singură pereche de pantaloni, una de pantofi (negri) două perechi de ciorapi, o cămașă și o bluză, o căciulă, fular și palton. Nu mai are nici un fel de cărți, discuri, fotografii, scrisori, nici măcar ustensile de scris. Se deplasează în permanență cu servieta la dânsul. Atât posedă în ceea ce privește obiectele. [...] Nu are un domiciliu cât de cât stabil. [...] Nu pretinde nici un fel de confort acolo unde stă (vorbesc de confortul fizic). Doarme de preferință jos, învelit într-o pătură sau cearșaf, după sezon, întotdeauna îmbrăcat, scoțându-și ochelarii (are o singură pereche).¹⁷

Simplificarea vieții (a lui și a altora) devenise la Mititelu o obsesie. El înțelesese că omul nu poate fi altfel decât îi este mediul. Într-un mediu dezordonat, haotic, umplut de lucruri inutile, spiritul omului, conștiința lui, va fi tot haotică și îmbâcsită de deșeuri. Omul sfințește locul, obișnuia să spună; însă locul poate abrutiza omul, se poate adăuga. De aceea, Cezar Mititelu considera că „orice obiect în plus... reprezintă o pagubă. Fiecare lucru trebuie să-și justifice existența” și chiar își găsea ca vocație „să înlăture inutilul și să realizeze oportunul”¹⁸. Cu fiecare nou adept, Cezar își exersa această vocație: cei ce discută cu el, după o perioadă încep a-și vinde¹⁹ lucrurile ce nu sunt strict necesare, câpătând astfel timp și spațiu pentru ceea ce au de făcut. Îndeamnă la vinderea rapidă a cărților din biblioteca personală a celui interesat, înlocuindu-se cu „lista de 30” plus cele ce sunt de stricta specialitate a respectivului, urmează televizorul, aparatul de radio, casetofonul, magnetofonul, după caz, diverse surplusuri. Apoi se face o curățenie generală, cu concursul lui Cezar, urmată de aranjarea funcțională a lucrurilor rămase.²⁰

Criteriile după care se considera că prezența unui lucru este justificată și după care se dispuneau lucrurile rămase în locuință n-au ajuns până la mine²¹. În ce privește cărțile care puteau fi păstrate, Mititelu era foarte strict. Toți cezariștii primeau o listă cu 30 (sau 32, sau 33) de intrări, al cărei conținut a variat în timp, dar care începea invariabil cu *Biblia* și conținea operele lui Cehov, diverse scrieri de Swift, Stendhal, Gogol, Turgheniev, Tolstoi, Bunin, Babel, Stravinski și alții, în principal scriitori ruși. Mititelu proceda la fel și în ce privește discurile, organizând „cezarizatul” o discotecă, exclusiv cu piese de muzică clasică. Se investise și în alcătuirea unei liste de titluri muzicale, conținând aproape două sute de titluri. Lista era organizată pe culturi : Italia – Musica cantabilis ; Germania – Musica Metaphysica ; Franța – Musica rationalis; Scandinavia – Musica mystica; Slavia – Musica impetuosa. De exemplu, din muzica italiană intrau pe listă Menuetul lui Bocherini, Concertele nr. 1 și 2 pentru vioară și orchestră de Paganini, 24 de aprieii pentru vioară și orchestră de același, Aria lui Arlechino „O Colombina” din „Paiatele” lui Leoncavallo, Aria calomniei din „Bărbierul din Sevilla” de Rossini, Preludiul orchestral (act 1 și 3) din „Traviata” lui Verdi și Corul mut din „Madame Butterfly” de Puccini.²²

În afara sărăciei voluntare, dimensiunea cinică a vieții lui Mititelu se vedește în viața de vagabond și cerșetor dusă de el. Mititelu însuși spunea despre sine că este un vagabond și un cerșetor (chiar dacă vagabondajul său însemna doar lipsa unui domiciliu stabil și cerșetoria doar acceptarea de bunuri și bani de la cunoscuți). Un cerșetor vagabond care cară după el, într-o desagă (servietă la Mititelu) toate bunurile sale, aceasta este o descriere exterioară adecvată unui cinic antic. „În forma lor cea mai pură, spune Desmond, cinci „adevărați” sau „duri” sau „riguroși” sau „ascetici” trăiau ca vagabonzi săraci, având doar o manta, un toiag și o traistă, în care aveau puțină

mâncare și, poate, vreo carte. Aceștia trăiau pe cât de frugal cu putință și nu cereau aproape nimic de la alții, decât să-și reformeze modurile de viață extravagante”²³. Mai departe: „cinicul „adevărat” era văzut ca cineva precum Diogene, care trăia ca un vagabond, de pe o zi pe alta, cu aproape nimic și care își făcuse o ocupație din a mustra omenirea pentru că nu-l imită”²⁴. Cezar Mititelu cerea și el celor din anturajul lui să trăiască precum el, să-și schimbe viața, să și-o simplifice, să pună în ea aceea ordine de fier capabilă să scoată omul din adormire și să-l mențină treaz.

Ceea ce caracterizează, însă, în modul cel mai înalt viața lui Cezar Mititelu este refuzul de a practica o muncă salariată, refuzul de a se „încadra în câmpul muncii”. „El hotărâse încă din primii ani de facultate, ne informează Monciu în 1978, să nu presteze muncă salariată, indiferent de ceea ce i se putea întâmpla. Din 1973, de când a absolvit facultatea și până-n prezent, el a reușit să supraviețuiască fără a-și încălca hotărârea și fără a apela cumva la ajutorul cuiva.” Candiescu adaugă: „Conform convingerilor sale, intrând în câmpul muncii și-ar pierde libertatea morală. Această convingere îi este adânc înrădăcinată, ceea ce este atestat de existența sa până-n prezent”²⁵. Candiescu justifică, așadar, refuzul lui Mititelu prin faptul că munca salariată s-ar afla în contradicție cu libertatea morală. Ideea este întregită de Monciu, care îi relatează lui „Procopiu” că „filozoful refuza să desfășoare o muncă oarecare pentru că ea conține prea multă iresponsabilitate și renunțare deci la înaltele valori morale”²⁶. Din aceste afirmații se poate întrevădea că Mititelu unea în gândirea sa libertatea morală cu responsabilitatea și munca salariată cu imoralitatea și iresponsabilitatea. Aceluiași „Procopiu” Monciu îi spune în continuare: „Eliberat deci de acele activități pe care omul le desfășoară în detrimentul adevăratei sale condiții, filosoful oferea – și oferă – o formulă de viață și de gândire pe care doar oamenii cu adevărat puternici o pot adopta”²⁷. Munca salariată este o activitate pe care omul o desfășoară în detrimentul adevăratei condiții umane.

Găsim aici nu doar ecouri ale teoriei tânărului Marx despre munca înstrăinată în capitalism, ci expresia propriilor constatări ale lui Mititelu despre munca în RSR. Destinația autentică a omului este libertatea, idee hegeliană, dar și greacă. Aristotel, distingând între modurile de viață omenească posibile, nici nu menționează pe cel al muncitorilor sclavi, nici chiar pe cel al artizanilor liberi. Munca manuală este o ocupație servilă, în care omul își pierde libertatea și decade din condiția umană, definitiv sau temporar. Chiar și modul de viață centrat pe câștigarea de bani este înlăturat, ca fiind „nefiresc”, întrucât face din ceea ce este în sine mijloc, un scop final. Rămân trei moduri de viață autentic omenească, adică disponibile oamenilor liberi: cel care face scop din plăcere, un mod de viață inferior; cel care face scop din virtute și cel contemplativ, „filosofic”. Cezar Mititelu, pe urmele lui Marx, condamna modul de viață limitat la contemplație (cel ar rezistenților prin cultură, de exemplu). Cum ne informează „Lucian”

și cum putem corobora din mai multe surse, „se pare că dintre tezele lui Marx asupra lui Feuerbach a 11-a (filosofii nu trebuie numai să interpreteze lumea ci și să o schimbe) îi este cea mai dragă”²⁸. Cezar Mititelu refuza epitetul de „filosof”, pentru a nu fi confundat cu acei teoreticieni care nu fac decât să interpreteze lumea. Astfel, singurul mod de viață rămas disponibil este cel activ. Cum arată Hannah Arendt²⁹, sensul original al sintagmei „viața activă”, *vita activa*, este cel al sintagmei eline *bios politikos*. Viața politică este cea care are drept scop virtutea, spune Stagiritul³⁰. Viața autentic umană, în condițiile socialismului multilateral dezvoltat și pentru un marxist nu poate fi decât *bios politikos*, viața politică. „Politic” trebuie luat aici în sensul original, adică legat de *polis*, de cetate – și nicidecum în sensul activismului de partid. De altfel, această *dimensiune politică* a vieții și activității lui Mititelu, de care unii ar fi vrut să-l absolve în ochii Securității, este afirmată clar, textual, de el însuși, într-unul dintre puținele documente scrise de mâna lui de care dispunem:

„În perioada 1976-1977, în mai multe ocazii, cu prilejul unor vizite pe care le făceam unor studenți cazați la căminele «6 Martie» și «Panduri», am discutat cu mai mulți studenți [...]. În aceste discuții am abordat probleme legate în principal de literatură, filozofie, muzică, pictură. Orice problemă era canalizată de subsemnatul pe teren politic. Înțelegând prin politic «individul sau grupul ocupându-se cu treburile CETĂȚII (polis), deci societății», am căutat totdeauna să rezolv problemele în care eram solicitat, pornind de la responsabilitatea absolută a individului sau grupului care era de față pentru tot ce e bun respectiv rău în jurul nostru”³¹.

Cezar Mititelu își asumase funcția de profesor de responsabilitate³², adică de libertate. El concepea activitatea lui de eliberare, de responsabilizare a oamenilor nu ca pe o simplă *therapia animi* („corectare a sufletelor”, s-a spus), morală în esență, ci ca pe o acțiune politică în sensul cel mai propriu-originar al termenului. Activitatea politică a lui Mititelu se înscrie în forma unui militantism al adevărului, pe care n-a încetat să-l proclame și să-l trăiască nici chiar în închisoare. Acest adevăr era acela că în RSR nu exista socialism, că revoluția socialistă fusese abandonată din clipa în care fusese făcută, că munca salariată în RSR era prostituție, că responsabilitatea pentru situație o purtau oamenii de rând, că aceștia, în loc să trăiască omenește, se complăceau într-o existență inferioară. Salvarea individuală presupunea pentru fiecare adoptarea modului de viață cezariștii, inclusiv a militantismului adevărului. Cezariștii vorbesc în acea perioadă (perioada eroică, '76 – '80) despre o viață de „apostolat” sau de „misionariat”. Viorel Horj, unul dintre cezariștii de primă oră, declara că discipolii lui Cezar, organizându-se „așa cum au fost organizate celulele comuniste din ilegalitate”, vor crea „o mișcare de masă recunoscută de autorități”. Cei care vor îmbrățișa ideile lui Mititelu „vor trebui să fie niște propagandiști permanenți cu o solidă pregătire teoretică, iar rolul lor de misionari

(existența lor reducându-se la pâine, sare și apă) să aibă ca țel schimbarea cunoștinței (sic) oamenilor”³³. Informatorul „Mihai” raportează că, după Cezar, soluțiile pentru a trăi omenește erau:

- să nu faci nimic pentru a nu spori prin aceasta dezordinea existentă.

- să duci o viață de apostolat încercând să înțelegi și să modifice pe cât posibil realitatea (ptr. C.M. „a modifica realitatea” înseamnă a ajuta pe cei din jur să vadă exact situația în care se complac, situație lipsită de perspectivă creatoare)³⁴

Cezariștii ar fi trebuit să-și propună, așadar, să deschidă ochii oamenilor, să le schimbe conștiința, prin propagandă neîntreruptă și exemplu personal, asemenea comuniștilor din ilegalitate. Asumarea moștenirii ilegaliste și, mai departe, a leninismului, este evidentă, dar la fel este și filonul cinic. De altfel, Foucault a pus în conexiune cinismul și cu revoluționarii secolelor 19 și 20. Ceea ce este cel mai important, în optica mea, este exemplul personal, punerea *adevărului* proclamat *în viață*.

S-a remarcat în literatura de specialitate³⁵ că cinicii trezeau o admirație distantă, că foarte puțini dintre cei care recunoșteau dreptatea cinicilor începeau să trăiască precum ei. Lucrul s-a repetat în ce-l privește pe Mititelu. Adevărul lui a fost auzit și încuviințat, chiar colportat, dar foarte puțini dintre convinși au fost și convertiți. O viață trăită potrivit adevărului devine scandalosă și marginală. Cezar Mititelu și puținii convertiți (cei mai radicali fiind Nanu, Negrescu, Necșuliu și Horj) au fost niște scandaluri vii și niște marginali. Aceștia și-au dat demisiile din PCR³⁶ sau UTC³⁷, unii și de la locurile de muncă și au căutat munci necalificate, la negru (hamali la un depozit³⁸), la plata cu ziua, mai apoi au fost gunoieri³⁹ sau paznici de noapte și portari⁴⁰. O parte dintre aceștia au fost exmatriculați din facultăți⁴¹ și doi dintre ei, Nanu și Necșuliu, au făcut închisoare contravențională șase luni, alături de Mititelu, pentru „parazitism social”, „constituire de grup parazitărilor”.

În atitudinea lui Mititelu se vede nu o formă de lene congenitală, cum spuneau securiștii⁴², nici o comoditate care a devenit viciu, cum sugerau unii apropiați, ci o autentică grijă de sine în vederea altora. Mititelu nu voia să se „prostituizeze”, nu voia să fie un impostor și un ipocrit, el voia să trăiască o viață omenească, liberă, pentru a le aminti celorlalți permanent că viața lor nu e omenească și nu e liberă, că realitatea existenței lor este prostituarea morală și abrutizarea. În militantismul revoluționar, în implicarea politică, în curajul spunerii adevărului, în felul în care acest adevăr e trăit, în caracterul deranjant al vieții lui Mititelu, în toate acestea se citește, consider, profilul unui cinic autentic. Cezar Mititelu a fost singurul filosof al „Epocii de aur” care și-a pus problema posibilității unei vieți autentic omenești în socialismul multilateral dezvoltat și a găsit soluția cinică a existenței marginale, de vagabond

cerșetor care arată oamenilor adevărul în însăși viața lui, pe care le-o pune sub ochi cu obstinație pentru a le arăta deopotrivă minciuna propriei lor vieți și posibilitatea de a se libera de această minciună.

¹ Raport privind contactarea numitului Mihalcea Ion, 30.12.1978, DUI „Parazitul” (Cezar Mititelu), cota CNSAS I 210151, Vol. I, f. 186v

² Marx, *Manuscrise economico-filosofice din 1844*, trad. Vasile Dem. Zamforescu, București: Editura politică, 1987, p. 67

³ Legea 25/1976, Decretul 153/1970, Codul muncii prevedeau obligativitatea încadrării în muncă și sancționau neîncadrarea.

⁴ Mititelu, cf. Notă-raport după discuția cu Alfiri Ion, DUI „Parazitul”, Vol I, f. 186v

⁵ Raport privind abaterile unor studenți de la facultatea de istorie-filosofie a Universității din București, din 4.04.78, DUI „Parazitul”, vol. I, f.47

⁶ Notă-raport după discuția cu Alfiri Ion, 09.04.76, *ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ Notă Rădulescu Gaby, 24.03.80, DUI „Parazitul”, vol. II, f. 50

⁹ Notă „Mihai”, 16.06.76, DUI „Parazitul”, Vol I., f.72

¹⁰ Notă „Lucian”, 1978, DUI „Parazitul”, Vol. I, f.72

¹¹ Cf. Hegel, *Fenomenologia spiritului*; Marx, *Manuscrise economico-filosofice etc.*

¹² Notă „Lucian”, DUI „Parazitul”, Vol.I, ff.113-130

¹³ F. Gros, *Michel Foucault*, PUF: 2010, ediție electronică

¹⁴ Meluş Negrescu îl numește în numeroase rânduri „călugărul Cezar”; la fel, Gelu Popescu afirmă că îl percepea pe Cezar ca pe un călugăr. Foucault a insistat asupra continuității de ethos dintre cinici și ordinele medievale de călugări cerșetori.

¹⁵ Notă „Lucian”, *Ibid.*

¹⁶ Se cuvin aici niște nuanțări. Cezar Mititelu lăsa pe la cunoștințe cărți sau haine (e.g. scurta de iarnă, în timpul verii) pe care nu le putea purta cu sine fără a părea suspect. Voia să lase impresia, în cazul unui control al miliției, că este venit în vizită la București, două-trei zile (perioadă pentru care nu era necesară prevenirea miliției sau obținerea unei vize de flotant, pe care el, oricum, n-ar fi putut s-o obțină).

¹⁷ Notă „Lucian”, *ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ În multe cazuri lucrurile nu erau vândute, erau pur și simplu aruncate la gunoi sau distruse.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Posed doar informație fragmentară, de pildă că orice om trebuia să posedă o trusă de lustruit pantofii, că pantofii trebuiau să fie cu șireturi și de culoare închisă, că trusa de igienă trebuia să conțină o forfecuță de tăiat unghii și nu o unghieră, că ceasul trebuia să aibă cadranul cu cifre și nu cu linii, că în orice casă trebuia să se găsească o trusă de scule, că prizele electrice nu trebuiau să se afle îndărătul mobilelor și altele care nu permit degajarea vreunui principiu general.

²² *Apud* C. Nanu, „Catehismul cezarian” (2000), inedit.

²³ Desmond, *Cynics*, Acumen, 2006, p.5

²⁴ *Ibid.*, p. 10

²⁵ Virgil Ierunca, *Semnul mirării*, București: Humanitas, 1995, pp. 245 și 246

²⁶ DUI „Manu” (Al. Monciu-Sudinski), cotă CNSAS I 201052, vol. I, f. 27

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Notă „Lucian”, *ibid.*

²⁹ *Condiția umană*, trad. Claudiu Vereș și Gabriel Chindea, Cluj: Idea Design & Print, 2007, cap. 1 *passim*

³⁰ *Etica nicomahică* I, V (trad. Stella Petecel, IRI, p. 33)

³¹ Declarație la miliție din 21.06.77, DUI „Parazitul”, vol. I., f. 36

³² Cf. Mariana Mititelu, conversație telefonică cu autorul, noiembrie 2014

³³ Notă din 08.06.78, DUI „Parazitul”, Vol I, f. 61. Tot aici citim că Horj „susține necesitatea desființării muncii salariate, care după părerea lui înstrăinează omul”.

³⁴ Declarație „Mihai”, *ibid.*

³⁵ E.g. Desmond, *op. cit.*

³⁶ Constantin Nanu.

³⁷ Meluş Negrescu, Dorin Necşuliu, Viorel Horj, Vladimir Teişanu, Eugen Mihăilă, Peter Rațiu. După unii (e.g. Iuga) și Andrei Kelemen; după alții (Rațiu), Kelemen era prea în vârstă pentru a mai fi membru UTC la data respectivă.

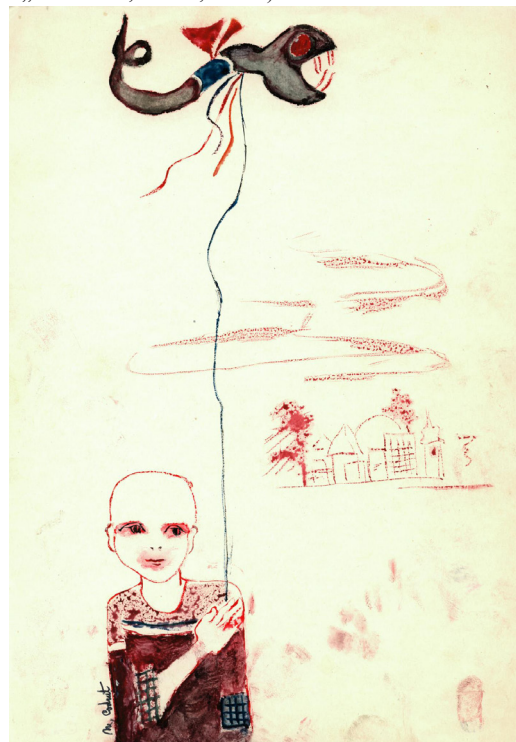
³⁸ Nanu și Necşuliu lucrau la depozitul de lemne nr. 73 (Grozăvești, pe locul actualului Carrefour) când au fost arestați. La fel și Horj și Kelemen. Mai lucraseră pe acolo și doi alți aspiranți cezariști, George Micloș și Mihai Petrișor.

³⁹ Horj.

⁴⁰ Negrescu.

⁴¹ Necşuliu și Negrescu.

⁴² De exemplu : „Este un element leneș, un parazit social căruia nu-i place să muncească, să se încadreze într-o activitate utilă, organizată și cu răspunderi în societate. Persistând într-un asemenea mod de viață, a devenit un ratat, un deklasat social, a cărui satisfacție este atragerea și a altora pe aceeași cale.” (Notă privind pe Mititelu Cezar din 1988, DUI „Parazitul”, vol. II, f. 208)



Zmeul, 1992

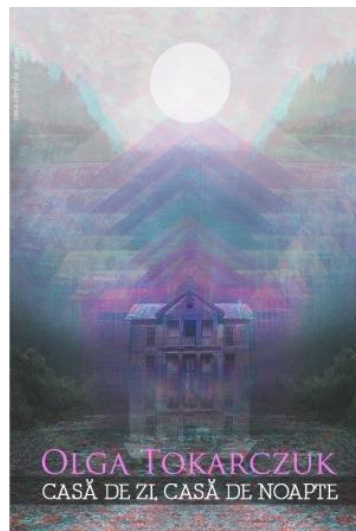
Rodica GRIGORE



Vise și identități în mișcare. Proza poloneză contemporană în două ipostaze

„Casa este corpul vostru mai mare./ Ea crește în miezul zilei/ și doarme în tăcerea nopții./ Și nu-i lipsită de vise.” Sunt versurile lui Khalil Gibran, folosite ca foarte inspirat epigraf al cărții semnate de Olga Tokarczuk, *Casă de zi, casă de noapte* (1998). Casa, spațiul unde locuiesc oamenii, reprezintă – iar acest lucru este sugerat de la bun început – o veritabilă prelungire a ființei umane și, deopotrivă, primul element ce mijlocește comunicarea cu ceilalți; dar și punctul de plecare pentru o viitoare posibilă explorare, de către fiecare individ, a universului exterior.

Născută în anul 1962, într-un oraș din vestul Poloniei, și afirmată încă de la începutul anilor '90 ca prozatoare, poetă, eseistă și specialistă în psihologie, Olga Tokarczuk cucerește cititorii – și convinge critica de specialitate – încă de la primele volume publicate, devenind una dintre cele mai influente voci din spațiul cultural polonez și fiind recompensată în doar câțiva ani cu prestigioase premii literare. Practicând atât proza scurtă, în volume precum *Ultime povestiri* (2004), cât și romanul – *Călătoria oamenilor cărții* (1993), sau *Rătăcitorii* (2007) –, dar neezitând nici în fața complexei formule a romanului-fluviu, dacă e să amintim în acest sens doar *Scripturile lui Iacob* (2014), Olga Tokarczuk poate sta oricând alături de mari scriitori cum sunt laureații polonezi ai Premiului Nobel pentru Literatură Wisława Szymborska și Czesław Miłosz. Creația ei mizează mult pe valențele ironiei, pe procedee ale oralității, dar și pe o tematică specifică, ce evidențiază importanța colectivităților umane, mai cu seamă în regiunile rurale ori izolate ale Poloniei (și nu numai), doar în felul acesta, prin apartenența la o comunitate, putând omul să înfrunte cu adevărat marile provocări



ale istoriei – adesea crudă și nedreaptă (din nou, în Polonia și nu numai...)

*Casă de zi, casă de noapte*¹, deși poartă subtitlul „roman”, e mai degrabă un ansamblu de povestiri, unele extrem de succinte, legate din punct de vedere tematic; iar acestea, prin accentele comice ori, dimpotrivă, tragice sau grotești, prin juxtapunerea unor procedee specific livești (povestirea în povestire) sau utilizarea unor convenții consacrate ale literaturii (manuscrisul găsit) prind cititorul de la primele pagini și-l introduc, de-a dreptul pe nesimțite într-un univers ficțional unde totul se poate întâmpla într-o clipă. Și mai ales într-o lume aparte, în care visele sunt mult mai reale decât cea mai reală realitate. Că toate aceste tehnici narative sau procedee stilistice nu sunt noi e adevărat, însă modul în care scriitoarea le pune alături, dându-le, în acest fel, un nou sens, face din textul de față o creație ce provoacă cititorul și-l încântă, deopotrivă, dar și o carte imposibil de prins în vreo formulă critică simplificatoare.

Pretextul narativ e reprezentat de sosirea, într-o mică localitate rurală poloneză, a unui personaj feminin (ea va deveni și vocea narativă a cărții) care se stabilește împreună cu soțul în această regiune din Silezia Inferioară, în Munții Sudeți, departe de zbuciumul lumii civilizate. Iar aici, ea va avea prilejul să asculte istorisirile celor din partea locului, să le adune și să recompună, prin intermediul lor, întreaga istorie neoficială – dar cu atât mai importantă – a unei zone de graniță. Căci satul respectiv e situat la foarte mică distanță de frontiera cehă, iar oamenii aud adesea muzica vecinilor sau, în unele situații, chiar conversațiile acestora purtate cu voce prea tare. Mai mult decât atât, locuitorii de aici provin, într-un procent însemnat, din regiunile de est ale Poloniei, fiind vorba despre aceia care, în urma extinderii ariei de influență sovietică, au decis să se stabilească în zone pe care le-au considerat mai sigure – paradoxul constând și în aceea că, odată ajunși aici, nu puțini s-au instalat în casele ce fuseseră părăsite de

curând de către etnicii germani care s-au îndreptat către patria-mamă după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Omul e o simplă jucărie aflată la dispoziția marilor mecanisme ale istoriei – acesta pare a fi cel mai evident mesaj al tuturor amănuntelor pe care Olga Tokarczuk le pune în fața cititorului. Numai că autoarea nu e interesată doar de mesajele evidente, ci în primul rând de cele subtextuale. Iar subtilitatea acestei cărți se dezvăluie cu adevărat doar la o lectură reluată. O lectură care va evidenția, în primul rând, veritabila estetică a fragmentului utilizată aici, dar și importanța ei. Pentru că doar prin punerea cap la cap a amănuntelor esențiale ale tuturor vieților celor din această localitate poate fi înțeles adevărul existenței acestora, dar și substanța tragică din care viața de fiecare zi e compusă, dincolo de aparența comică a unor întâmplări sau evenimente. Structura aceasta mozaică îngăduie, apoi, autoarei, să se miște cu deplină ușurință înainte și înapoi în timp, să cuprindă, ca într-o imensă frescă, o gamă extrem de largă de experiențe umane și să dea senzația că discută cazuri ori situații concrete, doar pentru a putea, în acest fel, să sugereze la tot pasul că preocuparea sa de căpătâi este condiția umană; și, de asemenea, provocările cu care oamenii simpli se confruntă zi de zi, adesea prinși în jocul unor forțe istorice ori sociale nemiloase și din a căror condiționare nu există scăpare.

Ceea ce stabilește legătura profundă între toate fragmentele acestui inedit *puzzle* este, în primul rând, vocea narativă. Iar în al doilea rând, cadrul comun de desfășurare. Interesant este, apoi, că toate aceste fragmente nu dau niciodată impresia risipirii, ci exprimă extrem de bine estetica ce stă la baza acestei minunate cărți. Olga Tokarczuk e convinsă – iar acest lucru se vede de la începutul și până la sfârșitul textului – că viața omenească are nenumărate fațete, că e adesea ambiguă și că rămâne, nu o dată, în ciuda oricăror încercări, imposibil de definit până la capăt. Prin urmare, granița dintre realitate și imaginație tinde să se șteargă, la fel și cea dintre noapte și zi. Universul devine un soi de substanță fluidă – și poate fi străbătut din orice parte înspre orice direcție. În primul rând prin intermeiul memorării. De aici decurge, desigur, și excelența tehnică a sugestiei; și tot de aici subtilele pagini de atmosferă, care fac deliciul oricărui cititor.

De altfel, romanul începe, în mod semnificativ, tocmai cu relatarea unui vis pe care protagonistul îl are și care exprimă esența întregii cărți, pentru care funcționează ca o neașteptată punere în abis: „În prima noapte am visat că sunt privire pură, căutătură pură și că nu am nici corp, nici nume. Stau suspendată sus, deasupra văii, într-un punct nedefinit, din care văd totul sau aproape totul. Mai degrabă lumea contemplată mi se supune când mă uit la ea, se apropie și se îndepărtează de mine, astfel încât pot să văd totul sau doar cele mai mărunte detalii.” Apoi, întâmplarea cea mai importantă

pentru străina pasionată de povești este întâlnirea cu Marta, o vecină vârstnică și înțeleaptă – dar deloc lipsită de mistere – și care dă impresia că trăiește în ritmul naturii, nu în funcție de orele sau minutele măsurate de ceasornice. Iar Olga Tokarczuk pare a o fi construit pe Marta, ca personaj, în mod asemănător cu acela pe care l-a folosit pentru a-și elabora întreaga carte. Adică, punând cap la cap relațiile acestora și amintirile ei, în încercarea de a-i crea un portret în mișcare, un portret care să țină seama în primul rând de peisajele sufletești pe care fiecare cuvânt al acestora le evocă. Împreună cu Marta, personajul narator face cele mai simple lucruri – spală vasele, stă câteva clipe la taclale, privește schimbarea anotimpurilor sau bea o cafea. Numai că, abordate întotdeauna prin prisma și din perspectiva poveștii pe care o implică de fiecare dată aceste activități aparent banale, ele devin expresii ale marilor mistere ale existenței.

Iar unul dintre acestea e permanenta transformare a oamenilor și lucrurilor, micile miracole ascunse înapoia unor evidențe care, deși foarte pregnante, nu sunt întotdeauna evaluate la corecta semnificație. Înșiși oamenii locului dau senzația că au o dublă viziune asupra vieții, știind mereu și cum să trăiască, pe de o parte, dar și cum să reflecteze asupra celor trăite, pe de alta. Dată fiind această realitate, nu va fi, deci, o surpriză că majoritatea schițelor și portretelor pe care naratoarea le face celor pe care-i cunoaște sau celor cărora ajunge să le cunoască istoriile sunt menite a pune pe gânduri cititorul și, nu în ultimul rând, a-l impresiona prin sămburele tragic pe care îl poartă în ele chiar și cele mai aparent neînsemnate ființe. Marek Marek e convins că trupul îi este locuit de o pasăre și sfârșește prin a se sinucide. Franz Frost suferă de coșmaruri ce par a-i fi trimise, în mod inexplicabil, de pe o altă planetă și, deoarece refuză să se supună rigorilor războiului și să poarte casca militară, este ucis. Ulterior, fiul său moare din cauza ciupercilor otrăvitoare. Un profet local așteaptă sfârșitul lumii, iar pentru că acesta nu vine, începe să-i caute pretutindeni semnele prevestitoare. Kummeris, o tânără frumoasă și pioasă care, datorită calităților sale, ar fi putut să fie canonizată, sfârșește respinsă de lumea laică deoarece, după un miracol, se trezește având chipul lui Christos (deci, nu mai corespunde imaginii pe care cei din jur o aveau despre ea), însă e respinsă și de lumea religioasă, deoarece contrazice toate modelele pe care, anterior, se considera că o femeie trebuie să le urmeze pentru a putea aspira la sfințenie...

Viața cotidiană se amestecă în permanență cu cea imaginată, adevărul ia adesea forma părelnicei iluzii, însă pură și gratuită aparență nu trece niciodată drept esență, ci are darul de a îndrepta atenția cititorului doar spre ceea ce trebuie reținut. Și, sigur, spre acele lucruri asupra cărora trebuie să meditezi pentru a putea ajunge la revelația ce dă sens întregii existențe. Iar

dacă, în cazul personajului feminin care-și asumă rolul de narator în *Casă de zi, casă de noapte*, ori al Martei, aceasta constă în povestire și / sau rememorare, pentru Olga Tokarczuk, marea revelație este, fără îndoială, descoperirea unei vocații literare ce dezvăluie un talent uimitor și o artă care spune multe despre o Europă de Est care a fost, din păcate, prea puțin cunoscută. Până acum.

*



Se spune adesea că vremea romanelor de multe sute de pagini a apus odată cu marele realism al secolului al XIX-lea. Cu toate astea, sunt câteva cărți apărute în ultimii ani care contrazic această afirmație și readuc în actualitate discursul istoric de largă respirație, plus meditația profundă asupra problemelor esențiale ale umanității contemporane. E cazul, de pildă, al romanului *Binevoitoarele*, al lui Jonathan Littell, publicat în 2006, care a devenit, aproape peste noapte, senzația literară a momentului. Dar la fel se întâmplă și cu *Morfina* (2012), cartea polonezului Szczepan Twardoch. Impresionant prin dimensiuni – are peste cinci sute de pagini – și părând a descuraja cititorul care așteaptă un deznodământ spectaculos și rapid, romanul acesta cucerește, însă, chiar de la început și se citește pe nerăsuflăte, fascinând prin extraordinarele efecte stilistice create cu măiestrie de autor, dar și prin aspectele pe care acesta reușește să le abordeze într-un mod inedit și întru totul convingător din punct de vedere estetic.

Imposibil de rezumat în câteva cuvinte, romanul *Morfina. Varșovia: femei, droguri și trădare*² este o

carte tulburătoare despre temele eterne ale literaturii: soarta omului în raport cu mersul istoriei, dragostea, moartea, războiul. Dincolo, însă, de aceste aspecte, romanul lui Twardoch este relatarea existenței uluitoare a unui protagonist de neuitat, Konstanty Willemann, prins într-o înlanțuire de întâmplări care îl definesc și care, în egală măsură, determină cititorul să mediteze asupra propriei conștiințe și chiar asupra alegerilor pe care, în circumstanțe asemănătoare, fiecare dintre noi ar putea să le facă.

Acțiunea este plasată în Varșovia anului 1939, pe fondul invaziei naziste asupra Poloniei, iar Konstanty, tânărul în vârstă de treizeci de ani care va deveni eroul și, apoi, veritabilul antierou al cărții, se vede, dintr-o dată, confruntat cu istoria și cu provocările propriei identități – pe care crede (mai precis cei din jurul său cred!) că ar trebui să și-o asume. Dar, mai întâi, trebuie să o clarifice – în primul rând pentru sine. Căci Willemann este fiul Katarzynei, o sileziană mândră de originea sa și care nu a ezitat niciodată să lupte pentru valorile poloneze, dar și al unui ofițer german, aristocrat de viță veche. Iar problema lui Konstanty este că e convins că nu se simte legat (că nu poate fi legat) de nici una dintre aceste identități ce se văd, deodată, puse într-un acut conflict, într-un mod oarecum asemănător cu celebra situație descrisă de Günter Grass, în *Toba de tinichea*. Prin urmare, va încerca să-și eludeze obligațiile militare, însă, cumva fără să vrea, devine membru al conspirațiilor puse la cale de grupările de rezistență. Numai că Willemann are impresia că e mereu încurcat de aceste obligații politice, câtă vreme el se definește mai cu seamă prin raportarea la persoanele care contează în viața sa: soția lui, Hela, fiul său, Jureczek și iubita lui Sala. În plus, el este – și își propune să rămână cu orice preț – un om care ia viața cu ușurință, incapabil să se smulgă de sub plăcerea pe care i-o oferă, oricând are nevoie, paradisurile artificiale determinate de consumul de morfină. Deopotrivă simpatice și respingătoare, umane și cinice, bune și rău, răul dominându-i, însă, numeroase alegeri, Willemann amintește de personaje ale lui Gombrowicz sau Witkacy, de Aue, protagonistul din *Binevoitoarele* lui Littell, dar și de unii dintre eroii din filmele lui Andrzej Munk, fiind, la rândul său, un oportunist aruncat fără voia lui în vârtoarea unui război mondial, incapabil să creadă în eroism sau în etosul patriotic.

Iar marea artă a lui Szczepan Twardoch constă în a prezenta, pe de o parte, problemele lui Willemann într-o conflagrație căreia nu-i vede rostul și pe care nu reușește niciodată să o considere și o cruciadă personală, iar pe de alta, dificultățile pe care le are în încercarea de a pune cumva în acord – mereu un echilibru instabil – partea sa poloneză cu cea germană. Identitatea și naționalitatea

devin veritabile leit-motive ale acestei cărți și elementele esențiale, chiar dacă el nu le recunoaște ca atare, ale unui personaj care se autodefinește ca „om lipsit de inimă și de patrie”, dar care, cu toate astea, demonstrează o căldură și o umanitate uluitoare. Ambiguitatea îl definește mereu pe Willemann, care atrage cititorul și-l cucerește exact în măsura în care îl și face să-l deteste pentru unele comportamente sau decizii. Cartea în ansamblu devine, în acest fel, de-a dreptul narcotică, titlul nefiind deloc întâmplător, convingând chiar și lectorul sceptic, prin ritmul excelent dozat, prin tehnica înlanțuirii episoadelor și prin vârtejul de întâmplări prin care, ca într-un dans frenetic și la rândul său hipnotic, trece Konstanty Willemann.

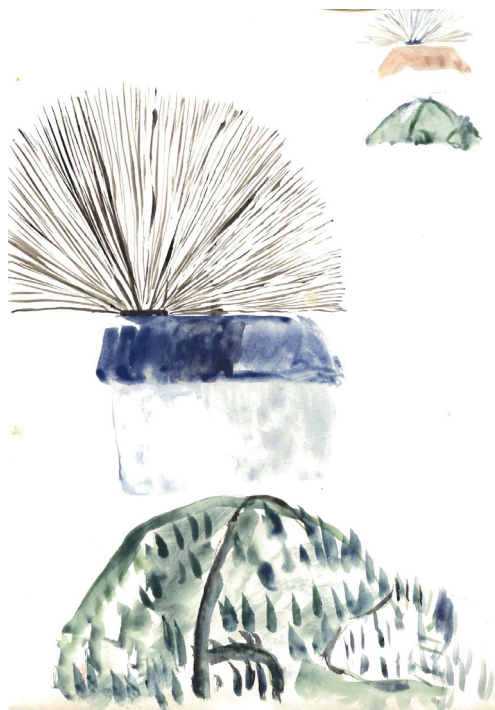
În plus, Szczepan Twardoch reconstruiește extraordinar atmosfera Varșoviei în primele săptămâni ale ocupației germane, descriind străzi pustiite, oameni înspăimântați, dar și locuri unde cei rămași în oraș petrec pentru a reuși să ignore, fie și temporar, realitatea dură a războiului. Iar romancierul utilizează și un procedeu mai puțin obișnuit în proza ultimilor ani, dar asupra căruia demonstrează că deține întregul control. Și anume, îl prezintă pe Willemann ca fiind urmat – câteodată urmărit – de un glas misterios, feminin, expresie a unei la fel de misterioase forțe care știe perfect totul despre trecutul și viitorul său, cititorului rămânându-i să evalueze consecințele faptelor prezentului și implicațiile acestora atât la nivelul devenirii personajului ca atare, cât și la acela al întregului discurs narativ din *Morfina*. Prin intermediul acestei strategii excelent orchestrate, scriitorul prezintă să evoluția altor personaje și creează, astfel, și o cuprinzătoare și expresivă frescă a Varșoviei acelei epoci atât de frământată. Întrebarea la care au încercat să răspundă diferiți exegeți a fost dacă această forță misterioasă și glasul care o exprimă reprezintă forme ale puterii Răului aflat în perpetuu conflict cu Binele, ale vechii perspective a naratorului omniscient sau dacă nu cumva drogul amintit în titlul romanului își face simțite efectele asupra conștiinței protagonistului într-o asemenea măsură încât să-l determine pe acesta și, implicit, pe cititor, să creadă că ceva mai presus de el îi decide acțiunile și-i conduce pașii printr-o lume dezlănțuită și nebună, în care singura normalitate a devenit lipsa de normalitate. Poate și datorită folosirii acestor mijloace artistice neașteptate, romanul, în ciuda dimensiunilor sale de secol XIX, rămâne, de la un capăt la altul, o lectură care se face de-a dreptul cu sufletul la gură. Ca, de altfel, și celelalte scrieri ale lui Twardoch (n. 1979), unul dintre reprezentanții de seamă ai literaturii contemporane a Estului european. Scriitor și publicist, specializat în filosofie și sociologie, el s-a impus în proza zilelor noastre mai cu seamă după publicarea romanului *Eternul Grunwald* (2010), nominalizat la

Premiul Literar Jozef Mackiewicz, și a volumului de povestiri *Așa este bine* (2011), nominalizat la Premiul Gdynia.

Esențial rămâne faptul că, în *Morfina*, Twardoch are grijă ca, abordând un subiect atât de delicat cum e cel al începutului celui de-al Doilea Război Mondial în Polonia, să nu formuleze concluzii simplificatoare și nici să nu pună maladiei ce cuprinsese întregul mapamond în acei ani vreun diagnostic grăbit. În loc de așa ceva, el prezintă un om prins în mijlocul tumultului istoriei și incapabil să se smulgă propriilor plăceri, vrând să știe – să afle! – cine este, dar neștiind cum să procedeze pentru ca revelația să nu fie prea dureroasă; un erou în devenire, care, însă, se transformă în antierou, nu doar din cauza alegerilor sale, cât (și) din pricina cursului istoriei. Adică, un om care e mai mult rău decât bun, dar pe care, cu toate astea, cititorul nu-l poate uita. Poate tocmai pentru că un astfel de personaj seamănă atât de bine cu viața însăși.

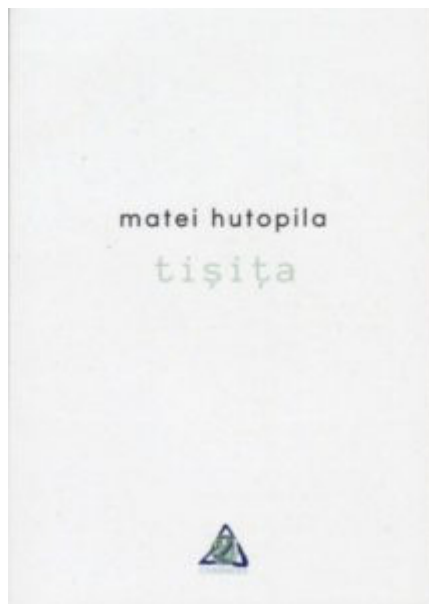
¹ Olga Tokarczuk, *Casă de zi, casă de noapte*. Traducere de Cristina Godun, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015.

² Szczepan Twardoch, *Morfina. Varșovia 1939: femei, droguri și trădare*. Traducere de Cristina Godun, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015.



Case 1, pr. 1992

Anabella GRAUR



Poetica lehamitei

„Ce-ar mai fi de zis“ (*Frumos e cerul la chindii în Tișița*) este întrebarea retorică cu care Matei Hutopila alege să pună punct sau, mai degrabă, puncte de suspensie incursiunii lirice pe care o propune. La care nici măcar nu ne invită. Sau poate că o face. În stilul său retractil, pasiv, întredeschizând uși fără a-și pofti publicul - prieteni, cititori - înăutru. Rămâne la alegerea noastră dacă să dăm curs sau nu unei invitații (încă) neformulate. Poetul pare că vrea să stabilească de la început termenii contractului, realizat „la rece“, fără aport emoțional: „au venit pentru că trebuiau să o facă/ și tot de aia i-am primit/ m-am ridicat în capul oaselor/ la marginea patului/ am avut ritualuri de socializare/ și nu a ajutat pe nimeni vizita asta“ (*Au venit doar pentru că trebuiau să o facă*). Pare că este o vizită lipsită de sens, cea pe care i-o facem, una care nu mai provoacă nicio emoție nimănui. Un ritual golit de conținut. O chemare la care nimeni nu mai poate fi constrâns să răspundă. Un joc social pe care nu și-l mai dorește nimeni.

O poezie fără miză, așadar. Și totuși.

Luându-și parcă o povară de pe inimă, ocupându-se din start să-și regleze conturile cu ceilalți, retrăgându-și cumva mâna de pe noi, ca să nu i se ceară a se responsabiliza în vreun fel pentru potențialele complicații pe care scrisul său le-ar putea produce, poetul nu mai pierde vremea și, profitând de timpul rămas, relatează pe un ton

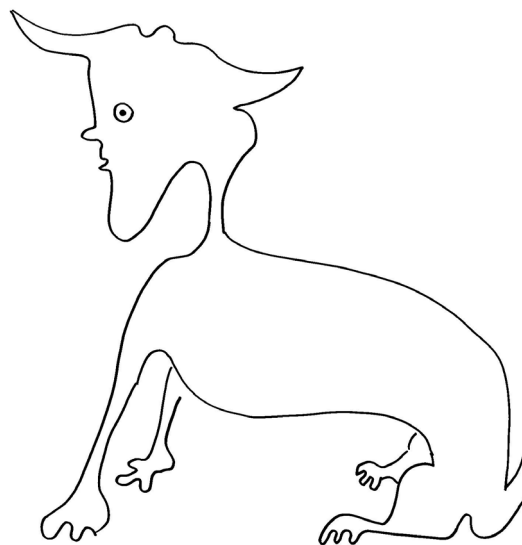
confesiv sau recurgând la simple observații, despre statutul său de „poet navetist“ pendulând abulic, în pas de somnambul, între sat și oraș, între gară și acasă, între crâșmă și biserică, între femeia lui și femeia celuilalt, între el și noi, între prozaic și poetic. Statutul de „poet navetist“ presupune, evident, să ai la îndemână și mijloace de transport pe măsură. Astfel, microbuzul, tramvaiul, trenul sau gâtul sticlei de bere sunt mijloacele fals mediumnice de care se serveste poetul pentru a ne purta în această similitudină aventură printr-o lume desacralizată, ostilă, decupată în funcție de două-trei constante, de tip métro-boulot-dodo. În care totul pare a se fi răzmit.

Atmosfera din poezia *În sânul familiei*, cu care debutează volumul, ne contrariază chiar de la început. În ciuda titlului, aceasta nu are nimic de-a face cu imaginea idilică a satului etern în care oamenii sunt complet legați de muncă. Sau de familie. Privim scena suprarealistă de pe peretele din cameră, prin ochii abia mijiți ai copilului: „țesătura (care) se amestecă cu visul/ (în care) ciuta paște, cerbul țănoș mă privește drept în ochi/ soba dogorește, între bunicul și bunica, obrajii îmi ard“ și, dintr-o dată, totul începe să meargă anapoda: „Bunicul se ridică somnambul într-o rână, începe a pupa perna/ bolborosește ceva și numele unei femei/ bunica se ridică pe la jumătate, îl privește o vreme/ în lacrimi îi spune pe nume să se culce/ închid ochii și nu-i mai deschid până dimineață“. Tema flirtului adulterin pare că-l urmărește pe poet și în continuare: „a trecut ceva vreme și de când am fost la bucurești și/ nu-mi iese din minte această dimineață cețoasă în care/ mi-am băut cafeaua în balconul ei, deasupra unui stadion gol și a întregului cuprins pustiu/ era atâta liniște în belvedere/ am plecat din camera ei de cămin ca de acasă/ acasă mă așteptai tu“ (*Peste câteva ore mă aștepta drumul cu noapte-n cap spre oraș, spre muncă*); sau: „uite-ne aici/ îmi arăți locurile frumoase/ în orașul ăsta imens și depărtat ne plimbăm mână în mână/ și suntem fericiți/ arunc în discuție câteva locuri și nume/ de câteva zămbete încoace ești și tu tot mai da, da, da/ telefonul vibrează/ spun niște minciuni și închid“ „*Ore și ore în compartimentul telefonului n-am zis nimic dar*). Practicată cu grație și știință, această joacă cu focul ar putea să te ducă pe culmile unei fericiri nebănuite, să te înalțe „ca-n altă viață de frumos/ ca-n închipuirile dinaintea somnului de frumos“, dar ajunge o clipă de neatenție și totul revine la normal, „după ani și ani și toate istericalele/ cu marea despărțire și marea împăcare/ cu umiliri pricinuite și încasate/ acum, căzuți la

învoială, așteptăm doar să ne priponim de verighete/ în weekend facem mâncare pentru toată săptămâna/ și ne stoarcem unul altuia coșurile“ (*După ani si ani toate istericalele*). Asistăm la un soi de inversare a valorilor, simpla aventura devenind acum adevărata poveste de dragoste, o pasiune sălbatică, extremă, periculoasă, trăită plenar, care te poate duce la combustie completă. Cealaltă iubire, cea potolită, de tip casnic, este privită parodic, condescendent. E banalizată. Vulgară.

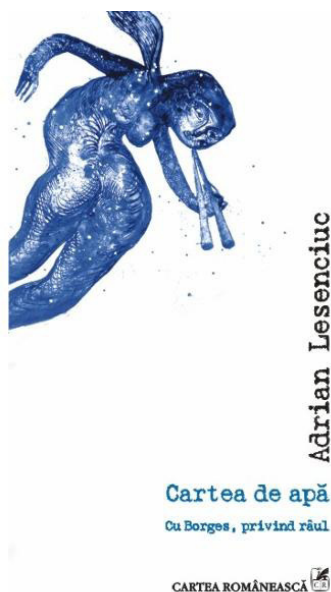
Călătoria/naveta poetică se desfășoară într-un spațiu restrâns, din satul bunicilor în oraș, în cel mai bun caz. Sau, strict în oraș, între casă și serviciu, casă și biserică, casă și crâșmă. Nimic de-a face cu o epopee. Nimic mai nesemnificativ decât această existență ritmată de un program fix derulat în birouri aseptice, „într-o clădire din oțel și sticlă“ și scăpată de sub control, în afara lor. Totul e descris prin prisma senzațiilor și reflecțiilor poetului: „un surogat de viață își reintră pe făgaș/ cu programul/ cu lucrurile, toate în conformitate/ cu ce e chipurile corect dar de nici un ajutor“. În mijlocul rutinei imbecilizante a unei societăți supertehnologizate și accesoryzate, unde „de jur împrejur toate de-o viteză drăcească/ senzația acută că nu țin pasul/ cu restul cu timpul cu mine“ (*În crâșmă, buzunarele goale, fuduliile pline, sticlele se golesc*), timpul se oprește pentru o secundă, „încetinește brusc,/ ca un disc pe care pui mâna/ un sms, un apel, un gând peste blocurile din zare, pe cerul cel mai senin“. Ca să repornească într-un ritm exasperant, „apoi timpul pornește iar, ca un disc de pe care iei mâna“ (*Un surogat de viață își reintră pe făgaș*). Orașul - cu „case netencuite“ și „câmpuri industriale în paragină“, cu „roșul semafoarelor“ și „verdele crucilor farmaciilor“, cu „teste de sarcină prin tomberoane“, cu cluburile și crâșmele sale, cu biserici ai căror enoriași au rămas doar cerșetorii, diformii, invalizii și țicniții - este mediul în care evoluează/involuează eul liric la „orele-n care în sicrie și în case oamenii stau la fel“. Învins de fiecare dată, urâțit de eşecuri, „urât și-acum sunt și mai urât“, anti-eroul nostru se întoarce acasă, „alunec pe străzi ca spre o gură de scurgere/ orice să mă înghită în noaptea asta“ (*Alunec pe străzi ca pe o gură de scurgere*). Este vorba aici despre tragica istorie a individului uman care trăiește într-o lume de toate zilele, lipsită de eroism. Și de sens: „În noaptea asta nu sunt un bulldozer și nimic nu pot urni/ nici măcar pe mine“. Nici dramele nu mai sunt totale, sunt simple smiorcăieli despre care se narează la un pahar, cu amici dispuși încă să te asculte. Care le au și ei pe

ale lor. Și apoi se instalează liniștea: „tăceam / pentru că ne-am povestit și răspovestit totul/ pentru că ne-am plictisit/ pentru că am obosit/ pe ei îi așteaptă soțiile, pe mine camera goală/ dacă stai să ne ascuți cum ne văităm ca niște vădane nici nu știi cum e mai rău/ cum e mai bine“. Matei Hutopila aduce în prim plan lipsa de identitate fundamentală a omului care, măturat din stânga în dreapta, nu se mai înțelege pe sine și, cu atât mai puțin, resorturile care guvernează lumea în care trăiește. Cu toate că refrenul cântecului care se aude obsesiv în acest volum este „this is how we lose this is how we lose“ (*general decay, how we lose), poetul ne lasă să întrevădem, totuși, o geană de lumină. O rază de speranță. Căreia dacă nu-i permiți să intre pe poartă, se strecoară oricum prin gard. Este vorba despre ceva care survine. Este momentul în care timpul se oprește pentru o secundă. Dintr-o dată. Fără preaviz. Aici și acum. În care ceva „imens frumos înfricoșător s-a pus în mișcare“. Și care nu trebuie lăsată să treacă oricum. De care trebuie profitat la maximum. Pentru că te stârnește și dă sens: „Mă pot uita-n calendar și pot spune - / în noaptea aia am simțit exclusivitatea momentului/ mă pot uita pe hartă și pot pune degetul - / acolo e fericirea“. Și da, minunile se întâmplă! Grație forței extraordinare și inexplicabile a poeziei care poate calma fiecele sălbatice, care poate mișca pietrele și copacii. Care poate salva lumea. Și atunci, cântăm odată cu poetul: „va fi o perioadă frumoasă/ cât va fi“!



Himera, 2000

Angela NACHE MAMIER



«Scriitor și cititor botezat în trupul de apă al literei»

Adrian Lesenciuc a publicat recent o carte-receptacol* în care autorul se lansează fascinat în universul lui Borges, dar cu simțuri bine temperate, strunite, între tentația extatică dar și de desacralizare, voită de altfel și de Borges, care nu era pentru emfază în scris. Fiecare poem are un motto din Borges gen: „Cartea este o serie de vise, visate cu minuțiozitate./ În pofida inepuizabilei sale varietăți, nu este haotică;/ e guvernată de simetrii care ne amintesc/ de acelea din desenul din covor./ Narațiunile sunt dominate de numărul trei.” (Jorge Luis Borges). Probabil că autorul speră să fie și el un bun și cel mai talentat cititor al secolului, așa cum a fost Jorge Luis Borges și nu contestă evidente influențe asupra sa. Borges, la rândul său, consemnează în prologul ediției întâi a volumului „Istoria universală a infamiei” (în 1935), „Uneori cred că bunii cititori sunt lebede mai tenebroase și mai rare decât sunt bunii autori (...) A citi, de altminteri, este o activitate posterioară aceleia de a scrie: mai resemnată, mai cuviincioasă, mai intelectuală”.

Aceste motto-uri reprezintă în sine un cumul de pretexte de a călători explicabilul și inexplicabilul „navei Borges”, un adevărat pariu excentric al autorului, o formă de erezie. O scrutare a «sinelui-bibliotecă», unde timpul și spațiul se contopesc din interior ori

din exterior, devin însămânțările „eruditului” care se interoghează cum s-ar re-scrie lietratura, cum se intersectează științele seculare ale acestor timpuri paralele ale unui autor și lector voiajor și ostateg al acestei babilonii livrești: „Înot. Confluențele sunt loc de popas/ pentru sângele neamului trecut sau rămas./ Se-adună-n cădere în albia-n spume/ pâraie de sânge, de neamuri și nume,/ se-mpletesc deopotrivă speranța și-obida./ Acevedo, Lazăr, Golembiovski, Laprida./ În râul în care înot, în zori apa e sângerie/ colorând cu istorie malul inundat de câmpie./ În rest, culoarea privirii mângălește istoria/ aruncând în adâncuri sângele și memoria.” (p.31).

Turn Babel, în care vertijul căutărilor în sine duce la o aspirație mistică, legitimă de a-și cunoaște propria-i proiecție în lume: „Hohote de tăcere inundă dimineața./ Eu mă petrec ca un cântec,/ cu irosirea în iminența notei următoare./ Frumusețea nu e tocmai/ versul pe care îl adaug și îl recit între respirații,/ ci liniștea ce înghite respirația./ Asta e muzica încă nefăcută,/ asta e ritmul, asta încerc/ să așez aici pe hârtie:/ uitați toate cuvintele pe care vi le spun.” (p.35). În tunelul Timpului: „Ce straniu s-atingi cu colțul privirii/ luna, la-ntoarcerea în locul copilăriei./ Revărsat ca satul peste vale,/ dorul meu străluce-n întunericul amintirii./ Cine îmi trăiește timpul?, mă-ntreb,/ și luna, gângavă, se-ncovrigă în copilăria risipită./ Savoarea cuvintelor învățate în zorii vieții/ face să murmure, în răceala zorilor zilei,/ luna./ Tac./ Amintirea pieri-va/ odată cu silabarele cretane/ și cu scrierea de pe plăcuțele de la Tărtăria./ Luna febrilă va reflecta pe cerul trandafirii/ șuvoiul de sânge al istoriei./ Eu voi continua să tac./ Copilăria mea n-a fost nicicând atunci.” (p.14), literatura lui Borges poate fi răsturnată, chestionată, împrumutată, poate deveni punct orb, camuflat al unor decolaje insolite spre propriul său arbore genealogic, spre transformările fundamentale ale individului devorat de „tigru” timpului: „În apele cărui râu mă scald/ deodată cu apele râului în care intrat-am?/ Fie oare curgerea debit, ori înserare,/ ori urma, pe malul mâlos, al secetei/ ce va să vie?/ În apele cărui râu mă scald/ coborând din apele bălțite ale mamei mele?/ Cine-aș fi fost dacă o altă/ confluență ar fi făcut scurgerea de ape/ cu torentul Heraclit?/ Și-n timp ce mă întreb, o nevăzută mână/ întoarce valul și mă aruncă mai departe,/ cu o pagină.” (p.11).

Borges spunea că „Timpul este un râu care mă seduce, dar eu sunt râul; un tigru care mă devorează dar eu sunt tigru, este un foc care mă face scrum,

dar eu sunt focul...”. „Dungile sale sunt gratii tigrului lui Borges/ cum versurile astea gratii poemului meu sunt.” afirmă Adrian Lesenciuc (p.17). Poetul caută în această „carte fără sfârșit” magică, una care se naște în el, la încrucișare de secunde, clipe, ore, ani. *Cartea de apă* curge logic din constelația borgesiană: „Anii mei nu mai ajung la cărți./ Biblioteca e deschisă ca un parc/ în care, cu colțul umezit al ochiului,/ mângâi culoarea.// Anii mei nu mai ajung la mine./ Vi-i las.” (p.13). Poetul se „caută”, simte poezia, are curiozitatea tigrescă și ambiția de a descifra misterul unui text frumos: „Știu poezia mai bine decât mă știu pe mine./ Și ea mă știe pe de rost, o știu./ Mereu o-nșel, mă-ntorc spășit. Târziu/ mă iartă ea; cuvântul se zămislește-n mine.” (p.19). Fără poezie îi lipsește un plămân, este un „drogat” al cuvintelor emoționale: „Doarme râul. Piciorul se deprinde/ cu somnul lui. În mers/ ascund sub talpă-n apă/ zidirea.// Se-aude respirarea. Eu tac. Și râul tace./ Sub pasul meu și apa își ascunde firea.// Văd ațipind alături pe cei ce-au căutat/ izvorul de lumină. Sub pas/ pelicula se surpă și cad în ritmul/ apei care-ascultă gânduri.// Se-ntrezărește slabă și deșirată/ partea de țarm/ spre care-alunec/ odată cenchid cartea.” (p.28). Autorul se supune unui ritual care îi aspiră viața prin toți porii, remediul resimțit al unei vieți fără de moarte: „Când înot între pagini, râul se-ntoarce/ dar nicidecum cu atâta putere/ ca atunci când privirea mea se pleacă/ întâlnind-o pe a ta.// E cumplit exercițiul acesta de înot în priviri./ Mișcările sunt stângace, n-am control./ Mă afund. Istoria se-nchide în mersul ei/ rotund și lupt cu valul care-nghite/ râu și prund./ Mă trage-adânc abisul/ fără să mă scufund./ Încerc să scap./ M-ascund./ Sunt prins./

Alt rund./ Ritmul e/ furibund./ Mă înalț./ m-afund./ Un chip/ rotund/ mijește/ și inund/ cuvânt/ fecund/ în joc/ secund./ Urgrund./ Ungrund./ Abgrund.// Chiar/ cores-/ pund?// Privirea ta e mai senină decât lumina necreată.” (p.29).

În preambulul cărții explică limpede că „Textul acesta s-a născut la o regăsire. Am recitit din Borges și am rămas uluit cât de mult semănăm (ce înseamnă relativitatea punctelor de vedere!)”. Mai încolo afirmă că „Borges e râul ce mereu alte ape lasă să scalde trupul unui personaj colectiv cu numele Borges...” Rezultatul acestui pariu de a se confrunta cu acest gigantic autor este straniu, autorul admitând existența lucrurilor pe care de obicei nu le putem vedea; această orbire poate fi risipită prin dorința violentă de lecturi, unde raționalul coexistă cu iraționalul existențial. Biblioteca devine cosmos armonios, transcendență, într-un context definit ca realist și recognoscibil din punct de vedere geografic și istoric. Un aspirant fidel al „world literaturii” - care pentru autor este acel „ogor” - real maravilloso - unde strălucirea planetară a tuturor culturilor duce la un câmp literar internațional, cosmopolit și complex în care autorul filtrează propria-i biografie, scufundată în creuzetul cultural universal, pe linia unor gânduri creștine trăite cu un hedonism veritabil. Acesta îl conduce la cele mai profunde și mai durabile revelații, în contemplarea Creației sacre: „Când singura credință ce-animă omenirea/ e faptul pipăibil, asumat/ că unu lângă unu adunat/ fac doi, încerc nedumerirea:// În care unu Dumnezeu se-ascunde?/ În care semn? Dar nu vreau, imbecil./ să Îl testez prin simțul meu tactil/ să-L văd împreunând corpusculi, unde,// ci doar să simt - ce mare nerozie! -/ că Domnul s-ar opri intenționat/ din rezolvarea teoremei lui Fermat/ spre-a respira în ritm de poezie.” (p.15). Cartea degajă o atmosferă barocă, particulară, un extaz reținut, un pariu frenetic al întâlnirii cu improbabilul, aproape angoasant, la limita între exaltare și haos, aproape ermetic. Ca și pentru Borges, literatura îi deschide lui Adrian Lesenciuc porți gigantice, departe de o umanitate degradantă și mizerabilă. Adrian Lesenciuc se dovedește un adevărat autor «encicloped» (sic!), un discipol inspirat al marelui autor și ca și el va mai scrie cu mult talent «Cărți despre cărți despre cărți despre cărți...».

Clovn 2, 1992



* Adrian Lesenciuc, *Cartea de apă. Cu Borges, privind râul*, Cartea românească, 2016.

Jean-Pierre LONGRE

Bărbați între ei*

Dominique (Anca-Domnica) Ilea este nu doar traducătoare (vezi, de exemplu, <http://jplongre.hautetfort.com/tag/dominique+ilea>), ci și scriitoare, pe deasupra scriind la fel de bine în franceză și în română. Volumul de față** este o mărturie grăitoare în acest sens: șase nuvele scrise în franceză, alături de traducerea lor în românește – fapt, trebuie subliniat, deloc obișnuit la o româncă neaoșă (contrariul fiind mai frecvent). Deloc obișnuit, dar o reușită: Dominique Ilea e tot atât de la largul ei în limba sa de adopțiune cât și în limba sa maternă.

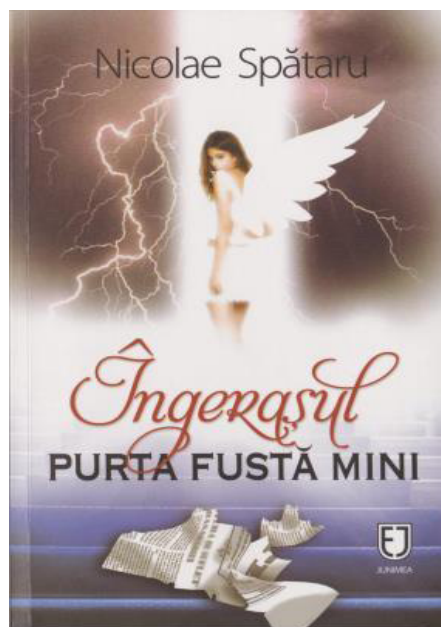
Cea de-a doua originalitate: tema comună celor șase povestiri: dragostele masculine. Iată explicația titlului: „*Faire la paire*” înseamnă a se iubi între bărbați; perechile se făuresc pe încetul, de la primele tulburări până la jocurile erotice. Întâlnim, de-a lungul acestor texte, bărbați de toate soiurile, de toate vârstele, savanți, băiețandri candidi, un cavaler, un cosmonaut, un prinț, un polițist, un filosof, dar și ființe din alte lumi.

Căci există și o a treia originalitate: dacă pământeni se „împerechează” adesea între ei în chip paradoxal („*Le Suspect et le Flic*”; „*Le Duc et le Montagnard*”), ei se îndrăgostesc, fără voie dar fără leac, și de făpturi ivite din diverse alte tărâmuri: un „ciborg” surprinzător, o fantomă dezghețată, un demon cu alură familiară dar cu o căutătură stranie... Astfel, farmecul sulfuros al poveștilor de dragoste se condimentează cu fantastic și cu basm. Iar varietatea tonurilor, umorul subtil, stilul viu – în franceză ca și în română – dau acestor condimente o savoare încă și mai intensă.

* „Hommes entre eux”, 1 iunie 2015, situl online *Livres Rhône-Roumanie*, <https://livresrhoneroumanie.wordpress.com>

** Dominique /Anca-Domnica ILEA, *Faire la paire / Perechi nepereche*, proză bilingvă, Editura Tracus Arte, București, 2015.

Veronica ZAHARAGIU



De ce trebuia un îngeruș să poarte fustă mini?

După ani mulți de poezie și o carte de publicistică, Nicolae Spătaru își face debutul editorial în proză, cu *Îngerușul purta fustă mini**, un volum de proză scurtă. Titlul se vrea provocator, iar coperta – nefericită! – ar trebui să țină isonul, însă textele sunt surprinzătoare prin chiar lipsa de afectare, de senzațional și incisivitate, prefigurate paratextual.

Paradoxul nu e evident din prima proză, dar capătă din ce în ce mai mult contur, pe măsură ce subiectele ating tot mai mult fantasticul, iar translația dintre ele devine mai naturală și firească. Spătaru are subiecte ”tari”, cu priză (morți misterioase, apariții supranaturale, obiecte magice, vise premonitorii), dar nu are nimic artificial în tratarea lor. Dimpotrivă. Supranaturalul nu se impune ca registru dominant în ciuda tuturor cârligelor evidente, și nici nu sufocă realul, fapt cu atât mai surprinzător cu cât realul volumului e al banalului, al micului cotidian, al indivizilor obișnuiți (deși mulți cu veleități, mai cu seamă artistice). Iar aici se simte o doză puternică de ironie, în refuzul de a se lua prea mult în serios, de a scrie senzațional ori măcar epatant despre fapte senzaționale. Spătaru nu cedează în fața unor teme previzibile și nici nu le rezolvă forțat, fie rămânând în registrul așteptat, fie deturnându-le în inovare cu tot dinadinsul. El reușește să salveze vechi motive și tipare narative printr-o naturalețe

surprinzătoare și curajoasă chiar (apariția și apoi dispariția la fel de misterioasă a fiarei și viața enigmatică a jurnalului în *Jurnalul lui Dan*, a măștilor vii în *Și era lună plină*, manifestările naturii dezlănțuite din *Timpuri cu șerpi și "șerpaoice"*).

Aparținând valului optzecist de poeți basarabeni (cu debutul editorial în anii '90), proza scurtă a lui Spătaru are în comun cu cea optzecistă de la noi interesul pentru cotidian, pentru viețile mici, pentru detaliile trecătoare, ca și atracția pentru fantastic, supranatural, magic, oniric. Însă rezolvarea celor două registre e diferită. Spătaru dă și el dovadă de ironie, dar o folosește pentru a-și asuma un stil modern mai degrabă organic, firesc, decât parodic. Ironia stă la pândă în spatele unor personaje sau lumi pe care le reprezintă, precum cea a literaților din *Îngerașul purta fustă mini*, ori a sovietului sătesc din *Și era lună plină*. Dar nu e motorul prim al textelor și nici atitudinea dominantă în volum. Tipicul lansărilor de carte, legile recenziilor, curtarea persoanelor potrivite din lumea literară, ori imposibila birocrație și absurditatea sistemului de stat comunist sunt tratate cu zeflema și umor, însă fără amărăciune și fără cinism. La fel cum nu există nicio urmă de subversiune, de revoltă împotriva lumii recreate în text.

Ceea ce unifică prozele și construiește volumul e îmbinarea firească de natural și supranatural, de cotidian și excepțional, oniric și logic, inși banali și personaje misterioase. Naturaletă e cea care domină, iar lipsa afectării și-a nevoii de-o ideologie literară ori alta salvează un volum mai mult modern decât postmodern de la desuetudine. Nu e nici *vintage* intenționat, nici poza unui curent ori tendințe, ci plăcerea de a scrie, de a îmbina și combina registre. Iar autorul face asta fără efort, fără teză, în proze care amintesc mai mult de Caragiale și de Voiculescu decât de Agopian.

Unele, unde cotidianul e atât de bogat în detalii și personaje încât nu simte nevoia de fantastic, se constituie mai mult în mici nuclee de roman, cum e *Timpuri cu șerpi și "șerpaoice"*. De altfel, textul nuvelei din volum e deja prelucrat față de cel al debutului revuistic, așa că e posibil ca scriitorul să-și dezvolte materialul încă mai mult.

Fie că fac saltul în fantastic, fie că rămân într-o realitate misterioasă ori absurdă, toate nuvelele construiesc suspans și amplifică starea expectativă, ce culminează fie prin apariția elementului supranatural, fie prin sfârșitul brusc, abrupt al nuvelei, ce aruncă acțiunea în incertitudine permanentă și frustrată. Tehnica e sigură, cu atenție și mîgală la detalii, construind o proză încărcată cu nuclee și fire epice diferite, în *Timpuri cu șerpi și "șerpaoice"*. Alteori, Spătaru se concentrează pe acțiunea rapidă, sacadată aproape, din *Îngerașul purta*

fustă mini ori *Cafeneaua de la Podul Înalt*, unde nu detaliul semnificativ, ci nerăbdarea acțiunii împing proza înainte. Și e o carte pe care o citești cu nerăbdare, pentru fir epic, la fel ca și pentru tehnică și construcție.

* Editura Junimea, Iași, 2015.

Dan DĂNILĂ

Câteva cuvinte despre poezia lui Andrei Zanca

Am în față mai multe volume ale poetului, de care mă simt apropiat nu doar prin coordonatele geografice sau printr-un anumit tribut pe care îl plătim, de bună voie și nesiliți de nimeni, ardelenității noastre. Dar chiar dacă ne vedem, poate, mai rar decât ne-am dori, știm amândoi că o anumită rezonanță anulează orice distanțe.

Poezia lui Andrei Zanca este o continuă litanie. Prin forma sofisticată a versului, poetul își poartă suveran cititorul prin meandrele cuvintelor, îi controlează privirea, respirația, oftatul și chiar mâna care întoarce paginile. Nu poți să-i citești poemele fără implicare, fără să te predai. Ochiul e purtat spre sfârșitul paginii, nu poți scăpa din mreaja poetului, e ca și cum ai lăsa neterminat un pahar de nobil.

Lexicul este la fel de special și atent selecționat, Zanca este un mare creator de cuvinte dar și un salvator, instinctiv aș zice, al unor expresii rare, arhaisme sau regionalisme care nu alterează deloc actualitatea și modernitatea discursului. Este actual și modern deși ne povestește numai despre lucrurile așa-zis simple, despre numeroasele, bietele elemente ale creației pe care nu le mai vedem deși sunt mereu sub ochii noștri, despre peisaj ca sentiment, despre orașele pierzaniei sau despre câine, ca reîncarnare ori alter-ego mai pur. Despre degradare și salvare a ceea ce se mai poate salva.

De curând, Andrei Zanca a primit, tot în Ardealul studenției și al echinoxismului care l-au format, un important premiu literar, unul dintre multele și meritele care i-au punctat creația. Este vorba despre marele premiu „George Coșbuc” al Festivalului Național de Poezie George Coșbuc de la Bistrița, 2015. Să-l felicităm și să-i dorim ca fântâna inspirației să nu sece niciodată.

Dacă credința este iubire, iar iubirea, o religie a inimii, atunci Andrei Zanca este unul dintre cei mai importanți poeți religioși de astăzi.

Maria ZINTZ

Expoziția de ceramică *Corpul dislocat* a artistei Arina Ailincăi la Galeria „Ghețarie”, la Palatele Brâncovenești de la Mogoșoaia

Lucrările ceramistei Arina Ailincăi din Cluj-Napoca, artistă care face parte dintr-o generație de aur a artei focului din arta românească (Eugenia Pop, Marta Jakobovits, Judith și Gheorghe Crăciun, Eugenia Tulcan, care s-au format în anii studenției sub îndrumarea unor tineri maeștri, pe atunci, Ana Lupaș și Mircea Spătaru), expuse la București (la Palatele Brâncovenești), sunt o continuare – reînnoită expresiv – a unui traseu tematic a cărui ascendență conceptuală s-a impus în premieră în 1987, în Canada. Ele au o încărcătură poetică și filosofică provenită din acea nouă atenție față de om și față de natură, fiind, după cum precizează autoarea în catalogul expoziției, „veritabile nuclee de condensare problematică ce presupun o tensiune a momentelor și a etapelor procesuale în aspirația spre armonie”.



Arina Ailincăi are în vedere concepte grave, mereu actuale în legătură cu locul și statutul corpului omenesc. Ea precizează că „selecția de lucrări expuse la Mogoșoaia face parte dintr-un demers consecvent, exersat de mai mult timp, care tematizează prin metafore sculptural-antropomorfe problema fundamentală și etern polemizantă a relației dintre cele două dimensiuni din care este alcătuit și între care se zbate misterul existențial al ființei umane: lumea sensibilă, materială și perceptibilă a trupului, supusă devenirii și eroziunii timpului, și, în plan opus, lumea interioară, în care sunt depuse lucrările spiritului și ale conștiinței. Pe de o parte, suntem înclinați să focalizăm atenția și interesul

privirii noastre asupra cămășii exterioare a trupului, a perfecțiunii sale uneori, asupra bogăției sale de manifestări, intuind, pe de altă parte, că lumea noastră interioară arhetipală ascunde un univers fabulos în care spiritul caută neobosit căi de transcendere a efemerului existenței noastre, dorindu-ne eternitatea”.



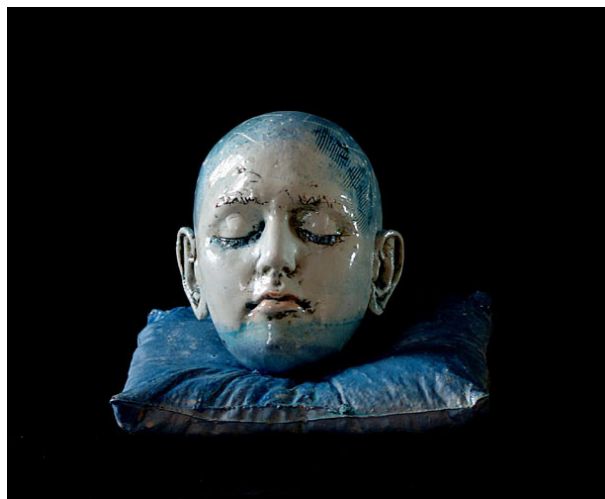
În expoziția de la Galeria „Ghețarie”, la Palatele Brâncovenești, Arina Ailincăi prezintă fragmente de corp omenesc, dar care se raportează mereu la întreg, într-o varietate impresionantă. Unele par fragmente găsite, până acum ascunse, ivite din vremuri ce nu se pot preciza: vechi și în același timp contemporane, aparținând unor oameni-personaje ce par a se manifesta între real și vis, unele încă adormite, altele pe cale de a se trezi, dând impresia de mister, de existență suprareală și totodată verosimilă, ori pe cale de a-și afla identitatea. Lumea lor interioară e încărcată de semnele tăcute ale unui „palimpsest depozitar al spiritualității universale”, al avatarurilor ființei umane din toate timpurile. Apar și semne ale unui loc al tăcerii sau al neputinței de a comunica. Vedem capete dispuse spate la spate, întoarse cu 180°, cu buzele sigilate, cu ochi închiși sau abia întredeschși. Unele fragmente sunt intacte, altele sunt „rănite”, marcate de timp, fețe reale dar și măști impenetrabile, capete stranii care așteaptă să fie trezite la viață. Apar, de asemenea, și semne abia perceptibile ce așteaptă să fie descoperite. O vedem pe zeița Venus în ipostază modernă, cu accent nu numai pe unduirea trupului, ci și pe draperia ce-i învăluie torsul și picioarele. Deși fragmentat, trupul are o expresivitate ce indică senzația de viață, sugerând astfel întregul (brațele lipsesc, iar tălpile picioarelor sunt desprinse și așezate alături de trup, ca și cum am avea de-a face cu o forță invizibilă care dispune de alcătuirea omului).

Alte trupuri prezintă cracluri, unele nu au capete, altele nu au brațe, picioare, sunt dislocate. Vedem fragmente care-și caută trupul, în dorința de întregire – spre o nouă devenire. Dislocările de membre se pot datora lui Cronos, dar și dorinței de perfecțiune a



omului care aspiră la o nouă viață. Vedem apoi brațe și mâini averse de contactul cu celălalt, fragmente corporale care, departe de a fi inerte, sunt, din contră, vii, aspirând la întreg. Arina Ailincăi a dedicat aceste lucrări în ceramică tocmai măreției și efortului omenesc de a depăși efemerul, de a renaște din propria cenușă. Există, desigur, neliniștea neputinței, sentimentul tragic al existenței de muritor, dar și încrederea că viața continuă. Da, sunt trupuri efemere, unele fragmentare, supuse oricând accidentului și degradării, dar voința reîntregirii, aspirația spre nemurire și armonie le conferă un aer misterios, invincibil. Unduirile formelor, ritmul vital ce le însuflețește, cel al draperiilor ne vrăjesc și abia mai observăm că lipsește ceva, că trupul nu e desăvârșit. Tocmai această voință de întregire contracarează ideea de fragmentaritate la nivel formal, conducându-ne totuși și spre o viziune expresionistă și existențialistă.

Pe suprafețele formelor umane observăm semne, „scrieri” incizate în lucrări, însemnări ale memoriei, istorii, etape. Unele semne ne amintesc de ludic, de accidente și întâmplări, dar dincolo de joc există ceva



mai profund. Semnele se „condensează”, pentru a deveni indicii ale relației între om și univers, ca semne ale unor civilizații trecute. Unele forme – *ronde-bosse* – au suprafețele netede, mătăsoase, fine, cu intervenții în culoare. Pe altele însă apar semne, urme ale întâmplărilor trăite, altele „moștenite”. Întâlnim, apoi, cămașile care au preluat formele trupesti, lucrate în porțelan cu oxizi metalici, impresionante, cu însemnări în care pare să se fi concentrat o istorie a lumii. Ai senzația că nimic nu este uitat, de la copilărie până la moarte, de la începutul lumii până acum. Modul în care sunt direcționate inscripțiile, grafismul complex care cuprinde aluzii la evenimente reale dinamizează suprafețele, ele freamătă de o viață autentică, cu pasaje de liniște, dar și cu zone



dramatice (Cămașa scribului). Unele forme umane în relief îmi sugerează acțiunea timpului, altele par că au rămas suspendate în timp, amintindu-mi de vechi civilizații (în special cea greacă sau egipteană).

Linii, semne ale eroziunii, cracluri, înscrisuri, pete de culoare, pauze, uneori având aparența unui joc – de fapt le sunt foarte bine stabilite locurile, forma, fiecare semn nefiind deloc întâmplător. O poveste a lumii care s-a impregnat în corpul-cămașă a *scribului universal*.

Alături de formele corporale din ceramică, Arina Ailincăi a expus și lucrări *papier-clay*, dar și fotografii ale primelor performance-uri din tabăra de sculptură din Delta Dunării (1987), când s-a produs apropierea ei de reprezentările sculpturale umane în materiale ceramice cu ardere la temperaturi înalte, precum porțelanul și gresia. Arina Ailincăi precizează că „în ceramică se impune inerent o relaționare anticipată a naturii materialului (pasta sau barbotina lichidă) în stare naturală și a metamorfozei sale chimice și de agregare ce decurge din supunerea la diverse regimuri tehnice”.

Strania istorie a comunismului românesc de Lucian Boia
Câteva observații și completări

Cărțile istorice ale lui Lucian Boia sunt incitante și generatoare de idei, de regândire a unor opinii anchilozate. Nu este o excepție nici ultima lucrare, prezentată de prof. univ. Cornel Sigmirean în prezența autorului la târgul de carte Book Fest de la Tg. Mureș.

Citind cartea, mi-au venit în minte o serie de amintiri relevante, respectiv am găsit de completat/corectat unele lucruri.

Despre modul de operare a justiției comuniste am amintiri din copilărie: tatăl meu, dr. Elemér Kincses, și-a început cariera de magistrat în toamna anului 1946, fiind numit judecător la Judecătoria Toplița de către ministrul de justiție comunist Lucrețiu Pătrășcanu. Ulterior a devenit ultimul președinte al Tribunalului Regiunii Autonome Maghiare, fiind schimbat din funcție de către ultranaționalistul prim-secretar al organizației regionale a PMR-Mureș-Autonomă Maghiară, Iosif Banc. De la el am aflat că în anul 1964 deținuții politici au fost grațiați, dar nu printr-un singur decret, ci prin decrete de grațiere succesive. Potrivit autorului, „etapa dură și masivă a represiunii se încheie în 1964 (odată cu *amnistierea* deținuților politici).” Din păcate însă nu a fost vorba

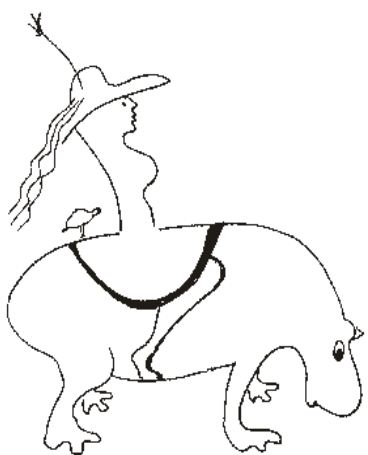
despre amnistie, care șterge urmările faptelor, ci numai despre grațiere, în felul următor: după tezele din aprilie din 1964, când PMR a declarat că adoptă o poziție de neutralitate în conflictul chino-sovietic, pragmaticul Gheorghiu-Dej a trimis în SUA doi emisari cu „compoziție socială” sănătoasă... Delegația a fost compusă din viceprim-ministrul Gheorghe Gaston-Marín (fost Grossmann György) și din ministrul industriei chimice, președinte al Federației Române de Atletism, ing. Mihail Florescu (nu cunosc numele său anterior). Americanii au condiționat acordarea ajutorului solicitat de eliberarea deținuților politici. Condiția a fost acceptată, dar îndeplinirea ei s-a făcut cu o șmecherie diabolică: s-au dat o serie de grațieri pe grupulețe, folosind această metodă pentru șantajarea celor în curs de grațiere: vor fi eliberați doar cu condiția semnării angajamentului de colaborare cu securitatea comunistă. „Urmările faptei” nu au fost șterse, foștii deținuți politici au fost hărțuiți de securiști și după punerea lor în libertate.

Consider că autorul emite și două opinii care necesită anumite nuanțări. Se reține drept particularitate importantă că „n-au existat în Partidul Comunist Român grupuri sau personalități reformiste” și nici dizidenți din interiorul conducerii de partid. În opinia mea, Carol Király a fost un dizident important al regimului, care și-a asumat acest rol când era în funcție! El a fost prim-secretar al Comitetului

județean PCR Covasna și membru în Consiliul de Stat în perioada în care Nicolae Ceaușescu nu suprimase încă garda veche a Biroului Politic al PCR, accentuând rolul Consiliului de Stat în luarea deciziilor. Așa cum a descris gen. Pacea în „Orizonturi roșii”, aflând despre dizidența fostului său coleg de studii din URSS, N. Ceaușescu s-a infuriat atât de tare, încât a dispus lichidarea prin iradiere a lui Király. Norocul acestuia a fost că între timp memorandumul său critic a fost publicat de presa americană, și astfel ordinul de nimicire a fost retras de dictatorul comunist.

Potrivit autorului, în țara noastră nu au existat publicații samizdat. Despre publicația samizdat – apărută însă în limba maghiară – *Ellenpontok* (Contrapuncte) a aflat și securitatea și i-a expulzat pe redactorii ei (Tóth Károly, Szócs Géza, care a revenit în țară după căderea regimului și a devenit secretar general al UDMR și senator, respectiv Ara-Kovács Attila).

Autorul analizează exhaustiv rolul mineriadei în consolidarea „democrației originale”, dar nu vorbește deloc despre acțiunile nelegale anterioare, organizate de regimul Iliescu în scopul consolidării puterii și pentru anihilarea opoziției democratice condusă de seniorul național-țărănist Corneliu Coposu. (**Előd Kincses**) (Notă: K.E. a urmat cursurile Facultății de Drept din București în perioada dezghețului 1959-1964).



Călăreța, 2004

lu. cordint
2004



Dialog 1, 2004

lu. cordint
2004

KOCSIS Francisko

Dragă patrie,

pentru prima dată îți aduc la cunoștință în proză rimată (că de versuri sunt sigur că te-ai săturat) că mi-ar fi de trebuință și mie un atestat că am înotat în oceanul interior al poeziei, adevărata poezie, încă din anii șaptezeci și cinci, și, nu ai ce să zici, am trecut ușor de codul de bare al criticii, deși cel puțin 370 de zile pe an erau zile de teroare; am înțeles că astăzi toată lumea are cât mai multe patalamale, câte un doctorat sau cel puțin un masterat și obligatoriu un atestat de la CNSAS, că nu a fost membru în Partidul Comunist de odinioară

dragă patrie, mie îmi cam miroase treaba asta a birocrație ordinară și încurajarea fraudelor, sub umbrela unor profeți falși, am deplâns-o în melancolii în formă continuată în poezie, apoi în compendii de melancolie, mă mănâncă și acum pixul, dar, aș, cred că le-ar trebui acelor profeți o mamă de bătaie, lor, prietenilor și apropiaților lor, băieții deștepți, dar cine să le-o dea, patrie dragă, când toți cei abilitați și potenți iau situația în șagă?

se spune, dragă patrie, că ce nu te omoară te întărește, acum, pe bune, pe cine mai păcălește astăzi afirmația când se știe situația din spitale, orice ai face, de când s-a schimbat macazul și în cultură (lupta pentru sinecură) nu supraviețuiești dacă nu ai deprins arta de a evita neazul, ei, află dragă patrie, că eu nu am deprins-o, deși știu cinci limbi și latinește, mi-am tot mințit muza și am convins-o să mai aștepte, dar gata, mi-a zis, până aici poete, când vrei să trăiești omenește? așa că, dragă patrie, nu, nu e o amenințare, dar dacă nu-mi dai toate atestatele necesare, îți părăsesc ograda, ura și la mai mare, aștept vizele pentru Canada!

P.S.

s-ar putea să te aștepte zile grele, multe din testele tale de identitate vor fi la mine, descurcă-te fără ele!

în lectura lui **Lucian PERȚA**